

05:2147.3

7-28

ს. ს. ს. რ.

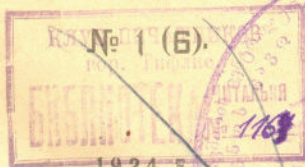
პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!

საქართველოს კომპერტიისა და რევოლუციის ისტორიის კომისია

8900

რევოლუციის

გაგანი

1924

გამოცემა საქ. პარტიულ-საბჭოთა პრესის ცენტრალური
ბუფილისი.

1582

სტამბა გაზ. „ზარია ვოსტოკა“-სი, საშა წულუკიძის ქუჩა, № 4
ტირაჟი 1500 ც.

1582

1

ს ა რ ჩ ე ვ ი

რედაქციისაგან . . . . .

33

1. ს. თალაკვაძე—ლენინი	1
2. ლ. ტროცკი—* *	12
3. ამხ. სტალინის სიტყვა	14
4. მიხა ცხაკაია—ილიჩის ხსოვნას	24
5. ფ. მახარაძე—ძირითადი ლენინის მოღვაწეობაში	26
6. ლადო დუმბაძე—ბელადის ხსოვნას	32
✓ 7. ს. ალილშევი — როგორ იმალებოდნენ ამხ. ლენინი და ზინოვიევი 1917 წ. ივლისის დღეებში	40
8. რუს. კომპ. ცენ. კომ. მოწოდება პარტიისა და მშრომელებისადმი	47
9. კომინტერნის და პროტინტერნის მოწოდება	50
10. ცნობა ამხ. ლენინის ავადმყოფობის და გარდაცვალების შესახებ	54
11. უმთავრესი მომენტები ამხ. ლენინის ცხოვრებიდან	58
12. რ. კ. პ. მეათე ყრილობის ანკეტა დელეგატებისათვის, შეესებული ლენინის მიერ	65
13. ს. თალაკვაძე—მკითხველებს	68
15. ლ. შ.—სარეგულირებო მოძრაობის შესწავლისათვის	70

განყოფილება I.—იხტოთიული რედაქცია . . . . .

1. რ. კალაძე—მუშათა ქართული ჟურნალ-გაზეთის ისტორია	79
2. პ. გელეიშვილი—ეგნატე ინგოროყვა (მასალები მისი ბიოგრაფიისათვის)	101

განყოფილება II.—პატარა რედაქციის სამსახური (1905 წ.) . . . . .

1. ზ. ჩიქვილაძე—აფრასიონ მერკვილაძე ღ მისი რაზმი	156
✱ 2. „გურიის რესპუბლიკის“ საქმე	178
3. ბალშევიკების არსენალი ნადიროვკაში	184
4. მეფის მთავრობის „კანონი და სამართალი“	196

(საქართველოს რევოლუციის მუშაურობის მასალებიდან):

1. განცხადება მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობის ნამესტნიკისა კავკასიაში 1905 წლის ნოემბრის 25-ს თარიღით. 202
2. კავკასიის კავშირის რ. ს. დ. მ. პ. ტფილისის კომიტეტის ფურცელი ტფილისის მუშებს (უთარილო) 203
3. რ. ს. დ. მ. პ. ტფილისის შეერთებული კომიტეტის ფურცელი—უკანასკნელი ცნობები № 5 (1905 წ. თებერვალის თარიღით) 205

განყოფილება III.—მთავრობა.

1. გ. ჩხეიძე—ჩემი მოგონებანი 211
- V 2. კ. ცინცაძე—ჩემი მოგონებანი 224
3. ს. თოდრია—ალიონიდან გათენებამდე 235
4. თ. კალანდაძე—ერთი წელი მალულად 251
5. ლ. მიროტაძე—ჩემი მოგონება 260
6. პარმენ ცინცაძე—პირადი მოგონებანი 267
7. დ. რუხაძე—მოგონებანი 277

განყოფილება IV.—აღმოსავლეთი.

1. მიხა ჩოდრიშვილი—ჩემი თავდასავალი 291

განყოფილება V.—რევოლუციის მასალები.

1. ს. მეგრელიშვილი—ამხ. შალიკო ასკურავას ხსოვნას 311
2. მეგობარი—ლადო ჩოდრიშვილის ხსოვნას 313
3. X. — ვარდენ თიკანაძე 314
4. უ. ჯაში—გრიგოლ ჯაში 316
5. გ. როველაძე—არშაკ არაქელოვი 318
6. ა. რუხაძე—ჩიტო ცეცხვაძე 320
7. X. — კოჩა ტუტუჩავა, შავა ზარდანი, პეტრე და ვალდია შურღია 320

განყოფილება VI.—საბჭოთაო აქტივობა.

1. ამხ. ლენინის სიტყვა, წარმოთქმული ს. დ. ბოლშ. პეტროგრადის კომიტეტის დახურულ სხდომაზე 1917 წლის ივნისის 1-ს 325
2. ფ. მახარაძე—მოხსენება მესამე კომუნ. ინტერ. მეორე მსოფლიო კონგრესის შესახებ 328
3. ორი შეჯახება (9 იანვრის გამო) გამოცემა კავკასიის კომიტეტისა, 1906 წ. 337

4. რუს. კომ. პარტ. (ბოლ.) უთაროდო ფურცელი. ლოზუნ-
 გები: ძარს საქართველოს დამფუძნებელი კრება და მი-
 სი მხარის დამჭერი ბურჟუა-მემამულეები, ძირს გაბა-
 ტონებული პარტიები — მენშევიკ-ესერ-ფედერალისტ-
 ნაციონალ-დემოკრატები და სხ. 347
5. რ. ს. დ. მ. პ. მოხსენება ამსტერდამის საერთაშორისო
 სოც. კონგრესისადმი (1904 წ.) 353

განყოფილება VII.—საქაბთავლთს ჰეჯთლიუგეის მუშეუმა (ქაბთავა).

განყოფილება VIII.—ბუკავის პატრისის ვსტავუმა.

განყოფილება IX.—ნიზლითგბადია.

—::—

ს რ ზ ე თ ე მ ი.

1. ამხ. ლენინი.
2. ამხ. ლენინი სხვადასხვა დროს.
3. ამხ. ლენინი (ფანქარით დახატული სურათი)
4. ამხ. ლენინი და ტროცკი მიტინგზე.
5. ის ადგილი, საიდანაც „ივლისის დღეების“ შემდეგ 1917 წ.
 მუშა ემელიანოვმა ამხ. ლენინი და ზინოვიევი რკინის გზით
 გააპარა ფინლიანდიაში.
6. ეგნატე ნინოშვილი.
7. აფრასიონ მერკვილაძე.
8. კოლია ლორთქიფანიძე.
9. მოკლულნი: დუგლაძე, მერკვილაძე და გაჩეჩილაძე.
10. ვლ. სტაროსელსკი (ორი სურათი)
11. ჩოდრიშვილი ზაქრო (ენდარმერიის არქივიდან)
12. ოქუაშვილი არაქელ („ „ „)
13. ნიკო ერიჭოვი (პროვოკატორი)
14. კალანდაძე თედორე (ენდარმერიის არქივიდან)
15. ვარდენ თიკანაძე.
16. გრიგოლ ჯაში.
17. ნიკო ჩოდრიშვილი და მისი ვაჟი ლადო.

რედაქციისათვის

I

ქურონალ „რევ. მატ.“-ში პირველ ნომრიდანვე იბეჭდება ამხ. რედაქციის კალაძის ისტორიული წერილები -- „მუშათა ქართული ქურონალ-გაზეთის ისტორია“-ს სათაურით. ამ შრომის დასასრული მიდის ქურონალის ამ ნომერში -- № 1(6). ამხ. რ. კალაძის ამ შრომაში რედაქცია თავიდანვე ამჩნევდა ზოგიერთ დატებით არა სწორ და დასკვნებითაც შემცდარ ადგილებს. ამ შემცდარმა ადგილებმა და -- კიდევ მეტი, -- ისტორიული მომენტების არა სწორმა შეფასებამ, ამ შეფასების თავისებურად გამოხატვამ, მეტად იჩინა თავი უკანასკნელ სამ წერილში, განსაკუთრებით აშკარად სჩანს ეს იმ უკანასკნელ წერილში, რომელიც მიდის ამ ნომერში.

ამხ. რ. კალაძე თავიდანვე, რევოლუციონური მუშაობის დაწყებიდან საქართველოში, ახლო იდგა პარტოგანიზაციებთან; ამიტომ რედაქციამ არ მისცა თავს ნება შეესწორებია ან შეეცვალა მისი წერილები და ისე დაებეჭდა; რედაქციამ ისიც არ დაუშვა, რომ გზა და გზა ამ წერილებისათვის გაეკეთებია საჭირო შენიშვნები; არ დაბეჭდა ამ საგანზე ის წერილიც, რომელიც მას მკითხველ ამხანაგისაგან ჰქონდა მიღებული.

რედაქციამ უფრო მიზანშეწონილად მიიჩნია ასეთი შენიშვნების დაბეჭდვა და ავტორის დასკვნა-შეხედულებათა გაკრიტიკება მას შემდეგ, როცა მისი შრომა სრულად დაბეჭდებოდა. აი, ეს შრომაც დამთავრებულია და რედაქცია ფიქრობს შემდეგი ნომრიდან საჭირო შესწორება-შენიშვნების დაბეჭდვას.

II

„რევოლუციის მატრიანეს“ შემდეგ ნომრებში მოთავსებული იქნება წერილები, მოგონებები, სურათები და სხ. შემდეგ თემებზე:

1) 1905 წლის აგვისტოს 29-ს ტფილისის ქალაქის თვითმართვლობის შენობაში მთავრობის მიერ მოწყობილი ხოცვა-ჟლეტა.

2) 1905 წლის სექტემბრის 25-ს ტფილისში დაბანაკებულ ყაზახთა, ყაზარმებში ყუმბარების ჩაყრა.

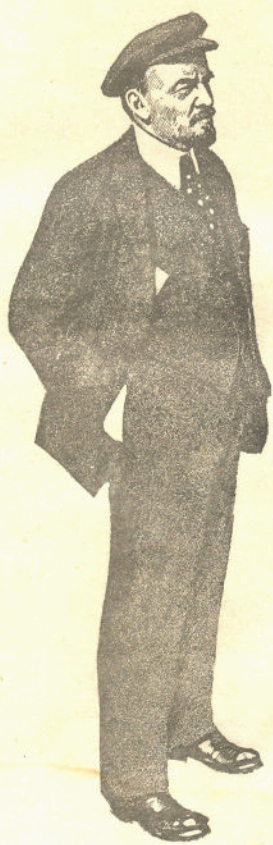

3) 1905 წლის დეკემბერში ყაზახებისა და ჯარის მიერ ნაძალადევის აკლება. ცხრა ამხანაგის დახოცვა.

ამხანაგებო! ნუ დაიზარებთ შრომას,—მოგვაწოდეთ ყოველგვარი მასალა—ნუ მოგერიდებათ, თუ თქვენი მოგონება ლიტერატურულად არ იქნება შემუშავებული—სწერეთ ისე, როგორც მოახერხოთ, თუ წერა არ გეხერხებათ, შემოიარეთ „რევ. მატ“. რედაქციაში, სადაც თქვენი ნათქვამი ჩაწერილი იქნება სისწორით. გახსოვდეთ, რომ ამ შემთხვევაში მთავარი მნიშვნელობა აქვს შინარსს, ფაქტის აღწერას.

ОБЩ. БИБЛИОТ.

ს. თალახვაძე

ლენინი

„Ленин был самым смелым и проникательным, смертельным врагом буржуазного строя, его избалованным и победителем. Безпощаднейшим, непримиримейшим критиком половинчатости других. Схладнокровностью анатома он вскрыл их трупы. И все живые трупы ополчились из-за этого против Ленина. Ленин—величайший врач, которого до сих пор не имело человечество; он удалил от уже гниющего тела мировой буржуазии бандаж и пластыри, которые наложили на него благонамеренные, благонадежные социал-демократы реформисты“.

Вильгельм Герцог.

ლენინი,—

ამ სახელის ერთი ხსენებაც კი საკმაოდ მოგვითხრობს—თუ ვინ იყო ლენინი.

...სახელი ლენინი ესმოდა, ლენინის სწავლით ხელმძღვანელობდა, ლენინის მკვეთრ სიტყვებს ყურს უგდებდა, ლენინის ცოცხალ, უჩვეულო გენიალურ საქმეებს ხედავდა 30 წლის სიკრძეზე, ძველ ქვეყანასთან უთანასწორო ბრძოლაში შებმული დიდი რუსეთის მებრძოლი პროლეტარიატი ჭირში, აწ არსებულ, ახალი ქვეყნის დაბადებით გამოწვეულ, მშობიარობის მძიმე ტკივილებში.

...მარტო ერთი წარმოთქმა—„ლენინი“—უკვე ფარდას ხდის იმ მდიდარ, დიდმნიშვნელოვან და მრავალფეროვან ცხოვრებას, რომელიც გაიარა ლენინმა უმაგალითო რევოლუციონური მუშაობის პროცესში მსოფლიოს სარბიელთ.

ლენინი,—

ისტორიის ერთობ დიდ მანძილზე მარქსის შემდეგ კაცობრიობამ იცის მარტო ერთი სახელი—ლენინი, რომელმაც იშვიათი გენიის ცეცხლის გამოჩენით დაუკავშირა თეორია პრაქტიკას.

ლენინმა გადააბიჯა ყველა მის წინაპარ გენიოსებს, ლენინი,—ის იყო საქმეში, რაც სიტყვებში.

არც ერთი ეპოქის დიდ ნიჭს ისე მათემატიკური სისწორით არ შეუფარდებია თეორია პრაქტიკისათვის, სწავლა-მოდღვრება ცოცხალი საქმისათვის; არც ერთი დროის ბუზბერაზ-გენიოსს არ მოუ-

ყველა თეორიაში დასახული მიზანი პრაქტიკული საქმიანობით სისრულეში ისე, როგორც ლენინს.

გონებით განჭვრეტილ, აზრებით წარმოდგენილ თეორიის ჩონჩხს ხორცი შეასხა ლენინის მოქმედების გენიამ; დიდბურებოვან ადამიანების მახილი გონებით წარმოდგენილი, აზრებში დანახული, მასების მიერ შეუმჩნეველი, მომავალი, ახალი, მაგრამ შორეული ცხოვრება ერთად ერთად ლენინმა დაუახლოვა, შეახებია ხელი მაზე თეორიის ობიექტს, — შემოქმედ მშრომელ კლასს.

ადამიანისთვის ამ უჩვეულო ლენინის თვისებებს ხაზს უსვამენ დღეს, ლენინის სიკვდილის შემდეგ აღაპარაკებული, პროლეტარიატის შეურიგებელი კლასობრივი მტრებიც.

...ლენინს იცნობდა მსოფლიო საკმაოდ სიცოცხლეშიც თავისი ღრმა კვალის დატყენი მოქმედებით.

ლენინს უსმენდა კაპიტალიზმის მიერ გაფცქვნილი, ყველა ქვეყნის დაზარალებული მშრომელი კლასი საქმიანობის პროცესში.

ურიცხვ ამხანაგ-მეგობრების მიერ სიკვდილის დღიდან ლენინზე ნათქვამი, ლენინის შეუცვლელ პიროვნების დამახასიათებელი სიტყვები, — ეს ხომ დღეს მთელი მთა არის.

რამდენიმე დღის განმავლობაში ლენინზე დაიწერა მთელი ტომები.

მკვლევარ ისტორიკოსებისა და დამფასებელ კრიტიკოსების მიერ ეს ტომები შენდევში კიდევ ერთი ასათ გაიზრდება.

აქ ახალს და განსაკუთრებულს ამიტომ ვერაფერს ვიტყვით. ხაზს გავესობთ მაოლოდ რევოლიუციონურ შემოქმედებისათვის გამოჩენილ ლენინის იშვიათ გენიოსზე თვისებებს.

სხვა და სხვა ეპოქებში წარმოშობილ გენიოსებთან განსხვავებით, სხვა და სხვა ხანებში მოცემულ ბუმბერაზ პიროვნებებზე მეტი ლენინში იყო:

პოლიტიკოსისათვის არა ჩვეული გაბედულობა, მეცნიერისათვის გაუგონარი სიცოცხლე და ენერგია, რევოლიუციონერისათვის იშვიათი სისწრაფე, უყოყმანობა, პირდაპირობა...

ლენინი, —

შეპოქმედ კლასის — პროლეტარიატის უშიშარი, მამაცი, ერთად ერთი და განუყოვრებელი წინამძღოლი დიად ბრძოლებში; მოქმედება-ნაბიჯების დროს ყოველგვარ სანტიმენტალობისაგან განთავისუფლებული რევოლიუციონერი...

ლენინი, —

ყინვასავით ცივი და მახილი გონების პატრონი, გამჭრიახი, შორს მხედველი, წინათმგძრობი...

ლენინი, —

რკინასავით მძიმე და მაგარი, ფოლადივით მტკიცე ნებისა და ხასიათის მქონე...

ლენინი,—

მატერიალის, პოლიტიკო-ეკონომიის რთული ხლართების პირველი და უტოლო გამომცნობი; ბურჟუაზია და საიდუმლოებით მოცულ მძიმე ცხოვრების უმაგალითო ალლოს ამღები, უკეთესი ნომადისადმი ძლიერი და ურყევი რწმენით აღვსილი, შეუცვლელი მეზობლი...

ლენინი,—

...90-თან წლებში, როცა აღორძინების პროცესში წყნე რუსეთის სამრეწველო ქალაქებში ისახებოდა ს.-დემ. ჯგუფები, კაპიტალისტურ ევროპიდან გადმოდინდა და ვრცელდებოდა მარქსისტული იდეები; როცა მეცნიერული სოციალიზმი, მატერიალისტური მსოფლ-მხედველობა უპირდაპირდებოდა „ნაროდნიკების“ წერილ-ბურჟუაზიულ, უტოპიურ სოციალიზმს და აქ პირველს უნდა გამოიდევნა უკანა-ქნელი რუსეთის ახალგაზრდა პროლეტარების ტვინიდან,—ამით კი მკვიდრი საფუძველი ჩაყროდა მომავალ სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას,—ლენინის კალანმა პირველად დაარტყა მათ საგრძნობათ და წაუყიდა გამანადგურებელ ციკსლი, დასწერა რა გენიალური მარქსისტული ბროშიურა „что такое друзья народа и как они воюют против социал-демократов“-ის სათაურით. 1894 წელს „ნაროდნიკების“ იდეალისტურ მსოფლ-მხედველობის წინააღმდეგ.

არც ერთ წერილს, „ნაროდნიკების“ წინააღმდეგ დაწერილს პლენანოვისა და სხვების მიერ, ისეთი გაილენა არ მოუხდენია „ნაროდნიკული“ ილიუზიებით გაყდენთილ რევოლიუციონურ ინტელიგენციაზე და მეშათა კლასზე, როგორც ლენინის ამ ბროშიურას; პლენანოვისა და აქსელროდ—სტრუვეს მაერ იდეალისტური თეორიის წინააღმდეგ დაწერილ არც ერთ წერილს ისეთი თავზარი არ დაუცია და არ უგრძნობინებია საშინელი დამარცხება იდეურ ფრონტზე „ნაროდნიკებისათვის“, როგორც ლენინის ამ მკვეთრ, ღრმა და გენიალურ შრომას.

აქ, ამ გამოსვლაში, ლენინი იყო სრულიად მარტო. უამხანაგოთ.

ლენინმა ამ მოულოდნელი თავდასხმით, მომსპობი შეტევით „ამხ. ამხ. სოციალისტებისაგან“ იწვნია მეტად ბევრი ლანძღვა და ვაკიცხვა,—უწოდეს რა ბროშიურას თავხედური, მოურიდებლობით დაწერილი, ტლანქი, ლიტერატურულ ეთიკას მოკლებული შრომა, თუმცა აღნიშნავდენ იმასაც, რომ ბროშიურა იყო ღრმა რევოლიუციონური, რკინის ლოლკით დაწერილი, იშვიათი პოლიტიკური გამჭრიახობით აღვსილიც.

ლენინი ამან არ მოხარა, ლენინს ამით არ შეუცვლია აზრი არ შეუცვლია წერილის სტილი და წერის მანერა.

ლენინის პირველი გამოსვლა „ნაროდნიკების“ წინააღმდეგ იდეურ ფრონტზე, ლიტერატურული გზით, გამარჯვებით დაიწყო.

ლენინი,—

...პარტიის ზედა ფენებში მბრძანებელ მწვერვალზე მოქცეული, პარტიის სახელმძღვანელოთ მოწოდებული, მაგრამ ხასიათის სიმტკიცეს მოკლებულ, რევოლუციონური პრინციპის არ მქონე, რევოლუციისათვის ენების მიმყენებელ მერყევ ამხანაგებს ლენინი ჩამოშორდა.

სოციალ-დემოკრატიული პარტიის გასაზარდათ და გასაპტკიცებლად ლენინმა ამჯობინა ხელმძღვანელ ორგანიზაციებში გაბატონებულ იმ პირთაგან გამიჯნულიყო, ჩამოეშორებია აგრეთვე მათთვის მეტადი პოპულარიატის ავანგარდი.—მარქსიზმის საფუძველზე დაწყებული, ხოლო ორგანიზაციულათ ჯერ გაუმაგრებელი რევოლუციონური სოციალ-დემოკრატიული პარტია.

...ლენინის ასეთი ქცევა რომ უმჯობესი დარჩა პოპულარიატის პარტიისა და რევოლუციის დიადი ინტერესი რომ სწორეთ და მთლიანათ გამოიხატა ლენინის ამ ნაბიჯებით, ეს დღეს უკვე გაამართლა რევოლუციის პირუთვნელმა ისტორიამ, ეს დღეს თითქმის უდავოა ხალხის ყოველგვარი მტრებისათვისაც, მაგრამ მაშინ ამას ლენინის ბერი მოწაფე, ახლო მდგომი მეკობრები და პატივისმცემლებიც ეჭვობდა, აფიქრებდა მათ ლენინის ასეთი ქცევის შედეგი... ლენინის გენიამ შესძლო მხოლოდ განჭერეთა და დანახვა ისე შორიდან ამ გაბედული და გადაჭრილი პარტიულ-რევოლუციონური საქმიანობის უტყუარი დადებითი და ნაყოფიერი შედეგის.

...ლენინი ხედავდა, ლენინი გრძნობდა იმასაც, რომ აქ იმ დროს იგი მარტო, თავისი თავის საკუთარი ანაბარა იყო თითქმის, მაგრამ ამას ლენინის ფოლადის რწმენა არ შეურყევია, ლენინის რკინის ნება და ხასიათი არ შეუცვლია, ლენინის დაუშრეტელი, ადამიანისთვის უჩვეულო ენერგია არ შეუსუსტებია.

ლენინი არ შეუშინებია ამ გარემოებას...

ლენინი თავისი დაჭიმული ენერგიით ჩვეულებრივ განაგრძობდა დასახულ მიზნისაკენ სვლას.

მეტადი პოპულარიატი ლენინთან იყო...—

1905 წელს პარტიის მესამე ყრილობაზე წარგზავნილ დელეგატების დიდი უმეტესობა ლენინისტებისაგან შესდგებოდა.

ყრილობა ლენინიზმის სულით იყო გაჟღენთილი.

პარტიის მესამე ყრილობა იყო ლენინის ნებისყოფა...

ლენინი შეიქნა სრული გამომხატველი რუსეთის მეტადი პოპულარიატის სურვილებისა...

ლენინი,—

...1905 წლის რევოლუციის დროს, რევოლუციის გამარჯვების თავდებათ, პირველმა ლენინის გენიამ ალიარა ქალაქის

პროლეტარიატის სოფლის გლეხეცობასთან დაკავშირება აგრარულ ნიადაგზე. მენშევიკების ლიდერებმა,—მარტოვმა, პლენჩოვმა, აქსელროდმა, მასლოვმა და სხვებმა „საღვთო“ ომი გამოუცხადეს პარტიაში ლენინს ამ „არა მარქსისტულ“ აზრ-„კომბინაციების“ გამო. ისინი ამ აზრს უწოდებდნენ ესერულს, ესერებისკენ გადახრას, მენშევიკების ეს ლიდერები გლეხეცობას ნათლად ენათესავებოდათ სოციალიზმისათვის და სახავდნენ სრულიად გამოუსადეგარ ჩვარათ რევოლიუციისათვის. რევოლიუციის მამოძრავებელ ძალათ ხსენებული ლიდერები პროლეტარიატთან ერთად სთვლიდნენ ლიბერალურ ბურჟუაზიას და მოუწოდებდნენ პროლეტარიატს ამ ბურჟუაზიასთან ბლოკის შეკვრისათვის რევოლიუციის გამარჯვების მიზნით.

დღეს კი უკვე რევოლიუციის ისტორია ჩვენთან ერთად მტრებსაც მოუთხრობს იმას, თუ როგორი შეშცდარი და ყალბი იყო მენშევიკების პოზიცია, ხოლო როგორი სწორი და უტყუარი ლენინისა.

მაშინ ლენინი—თეორეტიკი მარტო ერთი იყო ამ საკითხში, რომელსაც პრაქტიკაში მიჰყვებოდა ბოლშევიკური ფრაქცია,—პარტიის ერთი ნახევარი, მაგრამ ლენინს ეს აზრი არ უარუყვია, ლენინი, არ გატეხილა. ემყარებოდა რა ლენინი თავის აზრს, სცნობდა რა მარტო პროლეტარიატისა და გლეხეცობის როლს რევოლიუციაში, შეუსუსტებული ინტენსივობით განაგრძობდა რევოლიუციონურ მუშაობას.

...1917 წელს, ოქტომბრის რევოლიუციის გამარჯვებას და პროლეტარიატის დიქტატურის განმტკიცებას საფუძვლათ დაედო ეს დიადი კავშირი გლეხისა და პროლეტარიატისა.

... 1908,9,10 და 11 წლებში, რევოლიუციონური მოძრაობის განვლების შემდეგ, მძიმე თვითმპყრობელურ რეჟიმისა და რეაქციის ზეგავლენით სოციალ-დემოკრატიულ პარტიაში, უპეტესათ მენშევიკური ფრაქციის სახით გამოხატულ მის მარჯვენა ფრთაში შეიქნა მიმდინარეობა ეგრეთ წოდებულ **ლიკვიდატორებისა**, უკეთ რომ ესთვათ, მიმდინარეობა რევოლიუციონური **ბრძოლის იარაღის დაყრისა**, რომელიც პარტიის ლეგალიზაციას, პარტიის არსებულ მონარქიულ რეჟიმზე შეგუების პოლიტიკას ქადაგებდა, რომელიც პროლეტარიატის მებრძოლ ავანგარდის არა-ლეგალურ ორგანიზაციებს შლიდა, აუქმებდა.

და ეს მაშინ, როცა არ იყო არავითარი საშუალება და გარანტია ლეგალური მუშაობისათვის, როცა სტოლიპინის მკაცრი რეჟიმი მძინვარებდა, ყოველივე ახალი, ცხოვრების რა სფეროდანაც არ უნდა მომდინარებულყო იგი, ძირში იხშობოდა, როცა რეაქცია იპყრობდა

რევოლუციონურათ განწყობილ მრავალ ინტელიგენტის ტენის, როცა უიმედობა და აპათია ეუფლებოდა ბეირ, 1905 წელში ნაცად რევოლუციონერებსაც და ყველა ესენი რევოლუციონური მუშაობის ნაცვლად ეწაფებოდნენ ინდივიდუალურ სიამოვნებას, ინდივიდუალურ თავდავიწყებას, ჰკითხულობდნენ რა პორნოგრაფიულ ლიტერატურას, ჰქმნიდნენ რა მისტიურ-პესიმისტურ ფილოსოფიას...

აქ, პროლეტარიატის ბრძოლის პარტიის შესანახად და წინ, მომავალ ბრძოლისაკენ წარსამართავად გადამჭრელი როლი ითამაშა ლენინის ჩვეულმა, რკინის ნებით და ფოლადის ხასიათით აღსავსე გენიალურმა გამოსვლამ, ანტა-პარტეულების, პარტიის გამრყენელი ლიკვიდატორების წინააღმდეგ. ლენინის სასტიკმა და დაუნდობელმა გალაშქრებამ მოიტანა პარტიულ-რევოლუციონური მუშაობის კიდევ უფრო გამოცოცხლება, გაღრმავება, — რუსეთის მრავალ სამრეწველო ქალაქებში პროლეტარიატის საბრძოლველათ დარაზმვა და ხელახალი რევოლუციონური მოძრაობის დაწყება, რევოლუციის ცეცხლის დანთება.

... 1912 წელს მოხდა დიდი გაფიცვა მდ. ლენაზე, რასაც შედეგათ მოჰყვა მუშების ათობით და ასობით დახვრეტა. 1913 წელში მუშების გაფიცვები და პოლიტიკური გამოსვლები ლენინგრადში, მოსკოვში, ივანოვო-ვოზნესენსკში, ურალში, ხარკოვში, ეკატერინოსლავში და ბაქოში უკვე ხშირი მოვლენა გახდა. თან იმ ხანებში გამოდიოდა პროლეტარული ბეჭდვითი დიდი ორგანოები გაზ. „ზეზნადა“, ჟურნალი „პროსვეშჩენიე“ და პოლიტიკური ყოველდღიური დიდი გაზეთი „პრავდა“, რომელიც ასი ათასობით ვრცელდებოდა რევოლუციონურათ განწყობილ მუშებში.

ამ გამოსვლებში ლიკვიდატორების წინააღმდეგ, ამ რევოლუციონური სულის შთაბერვაში მძიმე ცხოვრებით გაწაყებულ მუშებში, ამ მუშების ამოძრავებაში კლასობრივ მტრებზე შემმუსვრელი იერიშის მისატანათ ლენინი მარტო, თითქმის უმეგობროთ, უამხანაგოთ იყო...

ლენინს დაშორდა რეაქციის ზეგავლენით თვით ის ახლო მდგომი თეორეტიკი-მეგობრები როგორიც იყვნენ ა. ბოგდანოვი, ბაზაროვი და სხვები: ისინი მოსწყდნენ ცხოვრების სინაჰდვლეს, თავიანთი გონება მიაპყრეს განყენებულ საგნებს, გადაიჭრნენ ფილოსოფიაში, მაგრამ აქაც, ამ სუეროშიც კი, ისინი გადიხარენ მარქსიზმის შემეცნებიდან, მატერიალისტურ თეორიიდან, გაეხვიენ რელიგიურ „წითელ“ მანტიაში, ჩაეფლნენ მისტიციზმში. მაგრამ ლენინის ინტენსივობა რევოლუციონურ საქმიანობაში თეორიითა და პრაქტიკით ამას არ შეუსუსტებია, ლენინი ჩვეული მტკიცე რწმენით და დაუშრეტელი ენერგიით განაგრძობდა რევოლუციონურ შემოქმედებას.

ლენინი, —

... 1914 წლიდან, როცა მსოფლიო იმპერიალისტურმა ომმა იფეთქა და დაიწყო კაპიტალიზმის ინტერესებისათვის სიბოროტის შეუქრებელი დენა ძეგს შორის, როცა II-რე სოციალისტურმა ინტერნაციონალმა არ მოიყვანა სისრულეში 1907 წელს კონგრესზე მიღებული თავისი დადგენილება იმპერიალისტურ ომის შესახებ, — გადაედგა ომის საწინააღმდეგო რეალური ნაბიჯები, აემხედრებია ინტერნაციონალზე დაქვემდებარებული და დაკავშირებული მსოფლიო მუშათა კლასი; პირიქით, II-რე ინტერნაციონალმა თვით მიიღო მონაწილეობა დაწყებულ კაპიტალიზმის ომში, — მოუწოდებდნენ რა ინტერნაციონალის ცალკე წევრები თავიანთ ქვეყნებში ხელი შეეწყოთ ომისათვის, „გადაერჩინათ სამშობლო“, — ლენინის ინიციატივით, ლენინის გადაჭრილი მოქმედებით, ლენინის გაბედული ნაბიჯებით იმართება პირველი, მცირერიცხოვანი, მაგრამ მომქმედი, საქმიანი კონფერენცია ზევიცარიის პატარა პროვინციალურ ქალაქში, — ციმერვალში, სამრევლო ცენტრალურ ქვეყნებიდან წარმოდგენილ ომის მოწინააღმდეგე მემარცხენე სოციალისტებისა...

აქ ლენინის წინადადებით იქნა მიღებული ლოზუნგი: „ომი ომს“, „იმპერიალისტურ ომს, სამოქალაქო ომის დაპირდაპირება“. „კაპიტალიზმის სასარგებლოდ დაწყებული ომი უნდა გათავდეს პროლეტარიატის მიერ კაპიტალიზმის შენობაზე სოციალისტური რევოლუციის ცეცხლის წაქიდებით“. ხელმოწერილი და გამოქვეყნებული იქნა კონფერენციის წევრების მიერ ლენინის კალმით დაწერილი მსოფლიო პროლეტარიატისადმი მოწოდება ომის წინააღმდეგ აჯანყებისათვის.

აქ, II-რე ინტერნაციონალთან დაპირდაპირებული და სამკვდროთ წაქიდებული ციმერვალის მემარცხენე სოციალისტების კონფერენცია ლენინის ძლიერი მფარველობის ქვეშ იყო მოწყობილი. მოწინააღმდეგეებიც II-რე ინტერნაციონალიდან ამას სრულებით სამართლიანათ მართო ლენინის იშვიათ რევოლუციონურ გაბედულებას აწერდნენ და ამიტომ ყოველი ამხედრება და გამოლაშქრება ციმერვალის კონფერენციის წინააღმდეგ II-რე ინტერნაციონალისა პირადად ლენინს ეხებოდა. მაგრამ ლენინი, როგორც ყოველთვის, ისე ესლაც მედგრათ, შეურყევლათ იდგა თავის აზრზე და მოჰყავდა სისრულეში დაწყებული რევოლუციონური განზრახვა.

ლენინი, —

... 1917 წელს თებერვლის რევოლუციის დროს განახლებულ რესპუბლიკანურ რუსეთში ევროპიდან დაბრუნებული ლენინი პირველი აცხადებს, რომ პროლეტარიატის რევოლუციონური პარტიის შელახული და წაბილწული სახელწოდება — „სოციალ-დემოკრატია“ უნ-

და შეიცვალოს და დაერქვას **კომუნისტური**, რომელიც მეცნიერული სოციალიზმის მამამთავრების, თვით მარქსისა და ენგელსის სურვილი იყო... ამის განცხადება გაბედა წვრილ-ბურჟუაზიულ პსიქოლოგიითა და მეშხანიზმით გაჟღენთილ—სოციალ-დემოკრატი ლიდერებში მხოლოდ ლენინის ზრეულთ რევოლუციონურმა გულმა და იშვიათი სიღრმის მქონე რწმენამ... იათად არ დაჯდომია ლენინსა,—დღეს უკვე ამ ხორცშესხმულ ჭეშმარიტების განცხადება, სოციალ-დემოკრატი—ლიდერების მიერ. ლენინს სწამლავდენ ინსინუაციებით, დაუზოგველი სალანძლავი სიტყვებით; ლენინის ამ აზრს არ იწონებდენ არა თუ ბურჟუა-კადე ჭები ან ესერ-მენშევიკები მარტოთ, ლენინს ჰკიცხავდენ და ანარქისტათ ნათლავდენ ასეთი გამოსვლების გამო თვით მისი მეგობარი და ახლო მდგომი ბევრი ამხანაგი ბოლშევიკებიც კი. მაგრამ ლენინი არ შეუშინებია ამ გარემოებას, ლენინს არ შეუცვლია აზრი; ლენინმა იცოდა რას აკეთებდა, ლენინის გენია სკერეტდა მებრძოლ პროლეტარიატში დაგროვილ უშრეტ ძალებს, მონარქიულ-კაპიტალისტური მძიმე რეჟიმით დაჭიმულ მშრომელი ხალხის რევოლუციონურ ძარღვებს, მათ აჩქეფებულ სისხლს.. ლენინი ჩვეულებრივ განაგრძობდა იმ საქმის კეთებას, რომელსაც მას ისტორია, დიადი რევოლუციის ისტორია ავალებდა, აკისრებდა; რევოლუციის ისტორია, რომლის სიდიადე მარტო ლენინის ინტუიციას გაეგო, შეემცნო და ხატავდა პრაქტიკაში თავისი დაუღალავი საქმიანობით.

ლენინი,—

... 1917 წელს დაწყებული დიდი რევოლუციის ცეცხლი ვითარდებოდა, ღრმავდებოდა და სწვავდა ყოველივე ძველს, მიუხედავთ იმისა, რომ მის განელებას, მისთვის საზღვარის დადებას ცდილობდა კადეტების სახით მოვლინებული, რევოლუციის ქარტახილით ათამაშებული ლიბერალური ბურჟუაზია, სოციალისტურ აზროვნებაში მაშინ გაბატონებული, რევოლუციის „მეგობარი“ მენშევიკ-ესერები, აცხადებდენ რა ისინი რევოლუციას გათავებულათ.

გაჩაღებულ თებერვლის რევოლუციაზე ასეთ აზრს გადაჭრით წინ აღუდგა რევოლუციის ცეცხლით აღგზნებული ლენინი... ერთადერთს ლენინის გენიას შეემცნო რევოლუციის შეუჩერებელი ზრდის პროცესი, ამ ზრდით გამოწვეული რევოლუციის დიადი ამოცანები, ამ რევოლუციით დახატული პერსპექტივები და მისი მნიშვნელობა მსოფლიოსათვის.

გენიალურ მებრძოლ ლენინის მკერდზე იპოვა მოზარდმა რევოლუციამ საკვები: ლენინის გულ-მკერდში ჩაკვრით იწყო მომწიფება თებერვლის რევოლუციამ, ლენინის გაბედული და გადაჭრილი რევოლუციონური ნაბიჯები გახდა შემაჩერებელი ზღუდე რე-

ვოლიუციის წინააღმდეგ იერიშით წამოსულ სხვა და სხვა გვარი მტრებისა, რომელთაც რევოლუციის ნორჩი შვილი გაუზრდელათ, მოუმწიფებლათ უნდოდათ ჩაეკლათ... ლენინთან იყო აქ, როგორც ყოველთვის, პროლეტარიატის ავანგარდი, ბოლშევიკური ჯგუფი... რევოლუციონურ პროლეტარიატთან და გალატაკებულ გლეხაკობასთან კირში და ტკივილებში, როგორც ყოველთვის, ისე ეხლაც, ლენინი და მისი ბოლშევიკური ჯგუფი იყო მხოლოდ.

... ივლისის დღეებში მოხდა ლენინგრადის რევოლუციონურ პროლეტარიატის ნაწილობრივი გამოსვლა ქუჩებში; მათ გაბედულათ ამცნეს მთელ ქვეყანას მშრომელი კლასის კარნახით ლენინის გამოთქმული ლოზუნგები: „მთელი ძალა-უფლება საბჭოებს“, „ძირს ბურჟუაზიულ დროებითი მთავრობა“!

ამ გამოსვლების შედეგი იყო ბევრი რევოლუციონერის დაპატიმრება. ციხე-საპყრობილები აივსო ლენინგრადის რევოლუციონური მღშმღისთ... დაარბიეს ბოლშევიკური ორგანიზაციები, მისი სტამბებიც; მთავრობის დემაგოგიით ამხედრებული, შეუგნებელი ბრბო ბოლშევიკებს თვით-გასამართლებას უმართავდა ქუჩებში. გამეფდა მძაფრი რეაქცია. „სოციალისტი“ კერენსკის ბურჟუაზიულმა მთავრობამ უმთავრესი იერიში მიიტანა ლენინზე, რევოლუციონურ პროლეტარიატის როგორც ხელმძღვანელზე და სულის ჩამდგმელზე. მოინდომეს ლენინის დაჭერა, მაგრამ მებრძოლი პროლეტარიატის ავანგარდმა, ბოლშევიკურმა ჯგუფმა მას, ამ რევოლუციის დიდ ბელადს და წინამძღოლს მაგრად ჩასკიდეს ხელი, სიყვარულით, სათნოებით ჩაიკრეს გულში და დაითარეს დაუნდობელ მტოებისაგან.

მტრებმა ვერ მიაღწიეს მიზანს; მტრებმა ვერ შეუბოროკეს ხელფეხი ლენინს; მტრებმა ვერ დაუდვეს საზღვარი ლენინის ტვინს; მტრებმა ვერ შეაჩერეს ენა და ბაგენი ლენინისა...

გამოჩნდნ ბურჟუაზიული მთავრობის გათავხედებული აგენტები, რომლებიც ლენინს უწოდებდნ „ჯაშუს“, „ვილჰელმის აგენტს“, „სახელმწიფო მოღალატეს“, „ხალხის მტერს“ და სხვა. ამ ინსინუაცია-პროვოკაციებით იოხებდა გულს გაბოროტებული მტერი, მაგრამ ყველა ესენი ლენინის წმინდა რევოლუციონურ სინიდისს და მაგარ ხასიათს არ ხვდებოდა ოდნავაც, არ ასუსტებდა მის გაბედულებას რევოლუციონური საქმიანობისათვის...

ლენინი,—

... მოუსვენარი რევოლუციონური შემოქმედებით, ლენინი მიაღწა ოქტომბრით მომწიფებულ პროლეტარულ რევოლუციის საზღვარს.

... დაწყებულმა დიდმა პროლეტარულმა რევოლუციამ ლენინი წარმოაყენა მთავარ სარდლათ. და ლენინმა აქაც, ამ სფეროშიც, შესძლო დაენახვებინა მებრძოლ პროლეტარიატისათვის თავისი გენიალური სტრატეგია...

დამარცხდა მტერი...

მხოლოდ და მარტოდ ლენინის წინამძღოლობით და ხელმძღვანელობით იგება პროლეტარიატმა თავისი ძალა-უფლება, — დამყარდა პროლეტარიატის დიქტატურა საბჭოების სახით.

ლენინი პროლეტარულ მთავრობის სათავეში...

...მშენებლობის დასაწყისში ერთხელ ვრდევ განიცადა ლენინმა მარტოობა მეგობრებისაგან, რომლებიც ვერ შეუთანხმდნენ ლენინს პროლეტარულ რეჟიმის ამოცანებში, რომლებიც დაშორდნენ რა ლენინს აზრებში, მიატოვეს იგი საქმითაც; ლენინი თითქმის მარტოდარჩა თავის ანაბარა პროლეტარულ რევოლიუციის აზვართებულ დიდ ზღვაზე... მაგრამ ლენინისათვის, როგორც ყოველთვის, არც ამას შეუხრია წარბი, არ შეუწყრია იგი სანტიმეტალობას — მოკობარ ამხანაგების დაშორების გამო. ლენინი ჩვეულებრივ უყოყმად განაგრძობდა დიად რევოლიუციონურ საქმიანობას და შლიდა წინათ შეკვეცილ ფრთებს თავისი გენიალური შემოქმედებისათვის.

...შემოქმედების პროცესში ლენინის ბრწყინვალე გამარჯვებებმა, პროლეტარულ რევოლიუციის ყოველგან გამტკიცებამ ჩაბოშორებული მეგობრები ისევ უკან დაუბრუნა ლენინს და ჩაუბა რევოლიუციონურ საქმიანობაში.

ლენინი, —

...ლენინი თავისი უკვდავი ცოცხალი საქმეებით გახდა გენიალური ბელადი და წინამძღოლი არა მარტო რუსეთის კომუნისტური პარტიისა და პროლეტარიატისა, იგი რევოლიუციის პიონერი და გზის მაჩვენებელი ბელადი გახდა მსოფლიო პროლეტარიატისაც მის მიერ დაარსებულ კომუნისტურ ინტერნაციონალის სახით...

ლენინი, —

...ლენინი საზღვარი შეიქნა პიროვნებასა და კოლექტივის შუა.

ლენინმა უმაღლესად განავითარა პიროვნების როლი ისტორიაში. ის, რაც ლენინის პიროვნების სახით ისტორიამ მიიღო, მხოლოდ მთელი საუკუნოები აძლევს კაცობრიობას.

მაგრამ ლენინმა ასევე უმაღლესად განასახიერა კოლექტივიზმიც. ურომლისოდაც პიროვნება ვერ უჩვენებდა ისტორიას თავის თავისებებს, თავის ნიჭს, თავის ინტუციას, ურომლისოდაც პიროვნებას, — რა ძლიერი და გენიალურიც არ უნდა ყოფილიყო ის, არ ექნებოდა საკვები. მასაზრდოვებელი, არ ექნებოდა ფრთების გასაშალი ადგილები, სამოქმედო ასპარეზი.

თავისი უბრალო, მარტივი, მაგრამ მოუსვენარი, დაუღალავი, კაცობრიობის საკეთილდღეოთ შეწირული ცხოვრებით ლენინმა დაგვიმტკიცა, გვითხრა გენიალური პიროვნება, ეს მომზადებული პირობებისა და მასში ჩასახულ კოლექტივიზმის ნებისყოფის შვილია.

ლენინი, —

...რუსეთში, რევოლუციის პირობების მომწიფების პროცესში ჩაისახა მარქსიზმის საფუძველზე აგებული ძლიერი კოლექტივი კომუნისტური პარტიის სახით; ჩასახულ კომუნისტურ პარტიას შეეზარდა ამ კოლექტივის ყველაზე უფრო შემცნობი, რკინის ნების მქონე ლენინი.

...მომწიფებულ რევოლუციაში მომწიფდა კოლექტივიც; მომწიფებულმა კოლექტივმა წამოაყენა უკენიანესი პიროვნება კოლექტივთან შეზრდილ დიდ ბუნებოვან ლენინისა.

ლენინი, —

1924 წელს 21 იანვარს ეს გოლიათი მოსწყდა სიცოცხლეს.

ლენინი მოკვდა. ლენინის სახით წარმოდგენილი გიგანტი პიროვნება მეტი აღარა ჰყავს კაცობრიობას.

ლენინი წავიდა ხორციელად, ფიზიკურად, მაგრამ ლენინი დარჩა სულით, ლენინი სიცოცხლობს თავისი უკვდავი თეორია-პრაქტიკით.

...პროლეტარიატს დარჩა **ლენინიზმი**.

კომუნისტური პარტია — ეს სისხლი და ძარღვია ლენინისა. კომუნიზმი — ეს სული და გულია ლენინისა, რომელიც აქ დარჩა, მებრძოლ პროლეტარიატში სიცოცხლობს.

ლენინის ცხოვრება, — ეს იყო რევოლუციონერის შეუსვენარი საქმიანობა, მსოფლიოს განახლებისათვის გამუდმებული ბრძოლა.

ლენინის ცხოვრება, ეს იყო უმაგალითო შედეგების მომცემი იერიშები ძველ ქვეყნიერებაზე მიტანილი.

ამიერიდან **მარქსიზმს** ჩვენ მივუმატებთ **ლენინიზმს**.

მარქსიზმზე ლენინიზმის მიმატებით ჩვენ ვიხსნით ოპორტიუნისტებისა და რევოლუციონისტების ტყვეობისაგან **მარქსიზმს**.

მარქსიზმი ლენინიზმის მიმატებით მოასწავებს მსოფლიო მენშევიზმის შუბლიდან **მარქსისტული „იარაღის“** მოგლეჯას.

ლ. ტრუმბი

* *

ლენინი არ არის... აღარ არის ლენინი. ბნელმა კანონებმა, რომლებიც განაგებენ სისხლის მგვრელ მიღების მუშაობას, შესწყვეტეს ეს სიცოცხლე. მედიცინა უძლური აღმოჩნდა მოკბდინა ის, რასაც მისგან გაშვებით ძოვლოდენ და მოითხოვდენ მილიონ ადამიანთა გულები.

და რამდენია მათ შორის ისეთები, რომლებიც დაუფიქრებლად დასთმობდენ თავის საკუთარ სისხლს უკანასკნელ წვეთამდე—ოღონდ გამოცოცხლებულ, აღდგენილ იქნას უდიდესი ბელადის, ლენინის, ილიჩის, ერთად-ერთის და გაუმეორებელის სისხლის მგვრელ მიღების მუშაობა!

მაგრამ სასწაული არ მოხდა იქ, სადაც უძლური აღმოჩნდა მეცნიერება.

და აჰა, ლენინი აღარ არის... ეს სიტყვები ისე ეცემიან ჩვენს გონებაში, როგორც უზარმაზარი კლდე ზღვაში.

შეიძლება განა ამის დაჯერება?

წარმოსადგენია განა ამის აღიარება?

მთელი ქვეყნის მშრომელთა შეგნება აო მოისურვებს ამ ფაქტის შეთვისებას, ვინაიდან ჯერ კიდევ მეტად ძლიერია მტერი, ვინაიდან ჯერ კიდევ გრძელა გზა, ვინაიდან ჯერ კიდევ დაუმთავრებელია დიადი მუშაობა,—უდიდესი, ისტორიაში. ვინაიდან ლენინი ესაჭიროება მსოფლიო მუშათა კლასს, ისე, როგორც, შესაძლებელია, არასოდეს არავინ არ დასჭირვებია კაცობრიობის ისტორიას.

ათ თვეზე მეტი გრძელდებოდა ავადმყოფობის მეორე შეტევა, უფრო მძიმე, ვიდრე პირველი. სისხლის მგვრელი მიღებები—ექიმების მწარე გამოთქმით—სულ მუდამ „თამაშობდენ“: ეს იყო საშინელი თამაში ილიჩის სიცოცხლესთან. შესაძლებელი იყო მოლოდინი გაუმჯობესებისაც, თითქმის სრული განკურნვისა, მაგრამ მოსალოდნელი იყო კატასტროფაც.

ჩვენ ყველა განკურნვას მოველოდით. მაგრამ მოხდა კატასტროფა. ტვინში მოთავსებულმა სასუნთქის ცენტრომ უარი სთქვა საშახურზე—და ჩააქრო გენიალური აზრის ცენტრი.

და აჰა, აღარ არის ილიჩი...

პარტია დაობლდა.

დაობლდა მუშათა კლასი. სწორედ ამ გრძნობას ჰბადებს პირველ ყოვლისა ამბავი მასწავლებელ-ბელადის სიკვდილის შესახებ:

როგორ წავალთ წინ? გავიგნებთ გზას? ხომ არ დაგვებნევა გზა? ვინაიდან ლენინი, ამხანაგებო, ჩვენთან აღარ არის.

... ლენინი არ არის, მაგრამ არის ლენინიზმი.

უკვდავი ლენინში—მისი მოძღვრება, მისი მუშაობა, მისი მეთოდი, მისი მგალითი—ცოცხალია ჩვენში, იმ პარტიაში, რომელიც მან შექმნა, იმ პირველ მუშურ სახელმწიფოში, რომელსაც მეთაურობდა და წარმართავდა იგი. ჩვენი გული ამ ჟამად იმიტომ შეიპყრო უსაზღვრო სევდამ, რომ ჩვენ. ყველანი, ისტორიის უდიდესი წყალობით დადიბადეთ ლენინის თანამედროვეებათ, ვმუშაობდით მასთან ერთად, ვსწავლობდით მისგან.

ჩვენი პარტია არის ლენინიზმი მოქმედებაში.

ჩვენი პარტია არის მშრომელთა კოლექტიური ბელადი... და თითოეულ ჩვენგანში სცოცხლობს ლენინის ნაწილი—ის, რაც შეადგენს თითოეულ ჩვენგანის საუკეთესო ნაწილს.

როგორ წავალთ წინ? ლენინიზმის ლამპარით ხელში.

გავიკვლევთ გზას?

კოლექტიური აზრით, პარტიის კოლექტიური ნებისყოფით—გავაგნებთ!

ხვალაც, ზეგაც, ერთი კვირის შემდეგაც, თვეთა შემდეგაც ჩვენ შევეკითხებით ჩვენ თავს: ნუ თუ, ნუ თუ ლენინი აღარ არის? ვინაიდან ბუნების დაუჯერებელ, შეუძლებელ, საშინელ თვითნებობას წარმოადგენს და დიდხანს კიდევ წარმოადგენს მისი სიკვდილი

დაე, ნემსის ის ჩხლეტა, რომელსაც ჩვენ ვგრძნობთ გულში და ვიგრძნობთ ყოველთვის იმ აზრის გამო, რომ ლენინი აღარ არის, შეიქნეს ჩვენთვის გახსენებათ, გაფრთხილებათ, მოწოდებათ: შენი პასუხისმგებლობა გაიზარდა, გახდი შენი აღმზრდელი ბელადის ღირსი!

მწუხარებაში, გლოვაში, უბედურებაში უფრო მჭიდროთ შევეერთდეთ სულით და შევეკრათ რიგები. შევაერთოთ ისინი ახალი ბრძოლისათვის...

ამხანაგებო, ძმებო, ლენინი აღარ გეყავს. მშვიდობით ილიჩ მშვიდობით, ბელადო!

ტფილისი, სადგური. საღამოს 8 საათი,

22 იანვარი 1924 წ.

ამხ. სტალინის სიტყვა

(წარმოთქმული სრულიად რუსეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის სკოლის კურსანტების მიერ ვ. ი. ლენინის ხსოვნის აღსანიშნავად გამართულ საღამოზე).

ამხანაგებო! მე გადმომცეს, რომ თქვენ მართავთ მოგონებათა საღამოს, ხოლო მე კი მოწვეული ვარ, როგორც ერთი მომხსენებელთაგანი. მე ვფიქრობ, რომ არ არის საჭირო წაგიკითხოთ აქ ვრცელი და დასრულებული მოხსენება ლენინის მოღვაწეობის შესახებ. დარწმუნებული ვარ, უკეთესი იქნება, თუ აღვნიშნავ აქ ისეთ ფაქტებს, რომელიც დაახასიათებენ ზოგიერთ განსაკუთრებულ თვისებებს ლენინისას, როგორც ადამიანისა და მოღვაწისას. შეიძლება ამ ფაქტებს შორის არც იქნეს შინაგანი კავშირი, მაგრამ ამ-ს არ შეიძლება ექნეს გადამწყვეტი მნიშვნელობა იმისათვის, რომ მივიღოთ საერთო წარმოდგენა ამხ. ლენინზე. ყოველ შემთხვევაში, მე ამ ჟამად არა მაქვს საშუალება მოგცეთ იმაზე მეტი, რაც ალგითქვით ზევით.

მთის არწივი.

პირველად მე გავეცანი ამხ. ლენინს 1903 წელს. მართალია, ეს გაცნობა არ ყოფილა პირადი, არამედ იგი მოხდა მხოლოდ მიწერ-მოწერის საშუალებით—შორიდან, მაგრამ ამან ჩემში წარუშლელი კვალი დასტოვა და იქონია ჩემზე ისეთი ღრმა შთაბეჭდილება, რომ მისი გავლენა არ აღმოუხვრილა ჩემში იმ ხნის განმავლობაში, რაც მე პარტიაში ვმუშაობ. იმ დროს მე ვცხოვრობდი ციმბირში, სადაც გადასახლებული ვიყავი. ამხ. ლენინის რევოლუციონური მუშაობის გაცნობამ 90-იანი წლების დასასრულიდან და განსაკუთრებით 1901 წლის შემდეგ, „ისკრა“-ს გამოცემის შემდეგ, მიმიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ ამხ. ლენინის პიროვნებაში ჩვენ გვყავდა არაჩვეულებრივი ადამიანი. ჩემ თვალში მაშინ იგი იყო მისი ფაქტიური შემქმნელი-დამაარსებელი, ვინაიდან მას ესმოდა შინაგანი არსება და გარდაუვალი საჭიროებანი ჩვენი პარტიისა. როდესაც მას ვაღარებდი ჩვენი პარტიის სხვა ხელმძღვანელებს, მუდამ მეჩვენებოდა, რომ ამხ. ლენინის სხვა თანამებრძოლნი—პლეხანოვი, მარტოვი, აქსელოდი და სხვანი—იღვენ ლენინზე ბევრად უფრო დაბლა, რომ ლენინი მათთან შედარებით იყო არა თუ ერთი ხელმძღვანელთაგანი პარტიისა,

არამედ უმაღლესი ხარისხის ხელმძღვანელი, ასე ვთქვათ, მთის არ-
წივი, რომელმაც არ იცის რა არის შიში ბრძოლის დროს, და თამა-
მად მიჰყავს პარტია წინ რუსეთის რევოლუციონური მოძრაობის
ჯერ კიდევ გამოუტნობი გზებით. ეს შთაბეჭდილება ისე ღრმად აღი-
ბეჭდა ჩემ გულში, რომ მე აუცილებლად ვსცანი. მიწვევა ამის შე-
სახებ ერთი ჩემი ახლოვანი მოგობრისათვის, რომელიც მაშინ ემი-
გრანტი იყო და ვსთხოვედი მას ეპასუხა ჩემთვის ამ ბარათზე, რა-
მოდენიზე ხნის შემდეგ, როდესაც უკვე, როგორც გადასახლებული,
ვცხოვრობდი ციმბირში, — ეს იყო 1903 წლის და ლევს, — მივიღე
აღფრთოვანებული პასუხი ჩემი მეგობრისაგან და უბრალო, მაგრამ
ღრმა შინაარსიანი წერილი ამბ. ლენინისა, რომელსაც თურმე გააცნო
ჩემი წერილის შინაარსი ჩემმა მეგობარმა. ანხ ლენინის წერილი შე-
დარებით პატარა იყო, მაგრამ იგი იძლეოდა თამამს და უშიშარ
კრიტიკას ჩვენი პარტიის პრაქტიკისას და ამასთანავე ბარათში მე-
ტად მკაფიოთა და სხარტად იყო გადმოცემული პარტიის მუშაობის
მთელი გეგმა უახლოესი დროისათვის. მხოლოდ ლენინს შეეძლო წერა
მეტად რთულსა და ძნელი საკითხების შესახებ ასე ნათლათა და გარ-
კვევით, სხარტად და თამამად, როცა თვითველი წინადადება კი არ
ლაპარაკობს, არამედ, როგორც იტყვიან, პირდაპირ სჭრის. ამ უბრა-
ლო და თამამმა წერილმა კიდევ უფრო განამტკიცა ჩემში რწმენა
იმისა, რომ ჩვენ ლენინის სახით გვყავდა პარტიის ნამდვილი მთის
არწივი. არ შემძლია ჩემ თავს ვაპატიო ის, რომ ეს წერილი ამბ.
ლენინისა, როგორც სხვა მისი წერილები, დავწვი, როგორც ეს გვჩვე-
ვია ძველ არაღვრულურ მომუშავეებს. აი, აქედან დაიწყო ჩემი ნაც-
ნობობა ლენინთან.

თავდაბლობა.

პირველად შევხვედი ამბ. ლენინს 1905 წლის დეკემბერში ბოლ-
შევიკების კონფერენციაზე ტამპერფორსში (ვინლანდია). მე იმედი
მქონდა ვიხილავდი ჩვენი პარტიის მთის არწივს, დიდ ადამიანს, დიდს
არა მარტო პოლიტიკურად, არამედ, თუ გნებავთ, ფიზიკურადაც,
ვინაიდან ამბ. ლენინი მე წარმოდგენილი მყავდა როგორც გო-
ლიათი, მაღალი და წარმოსადეგი ვაჟაკი. როგორ გამიცრუე-
და იმედი, როდესაც დავინახე სრულიად ჩვეულებრივი ადამიანი, სა-
შუალო ადამიანზე უფრო დაბალი, რომელიც არაფრით, სრულიად არა-
ფრით აუ განსხვავდებოდა ყველა ჩვეულებრივ მომავლადეთაგან. მი-
ღებულა, რომ „დიდმა ადამიანმა“ ჩვეულებრივად უნდა დაიგვიანოს
კრებაზე, რათა კრების მონაწილეები გულის ფანქვალთ მოელოდენ
მის გამოჩენ ს, მობრძანებას და ამასთანავე, როგორც კი იგი გამოჩნ-
დება, დამწრეთა შორის გაისმის ხოლზე ჩურჩული, მითქმა-მოთქმა:
„სსს... დაჩუქდით... ის მოვიდა...“ ასეთი ჩვეულება მე არც თუ ზედ-

მეტ ბარგათ მიმაჩნდა, რადგან იგი თითქოს იწვევს პატივისცემას და მოკრძალების „დიდ კაცისადმი“. და როგორ განცვიფრებაში მოვედი, როდესაც შევეიტყვე, რომ ლენინი მოვიდა კრებაზე დელეგატებზე უფრო ადრე და ერთ ყურეში ჩამოჰჯდარი გართული იყო მეტად უბრალო ბაასში სავსებით ჩვეულებრივ დელეგატთან. არ დაფარავ, მაშინ ეს მომეჩვენა ერთგვარ დარღვევად ზოგიერთი აუცილებელი წესისა. მხოლოდ შემდეგ გავიგე, რომ ამხ. ლენინის ეს უბრალოება და თავდაბლობა, ეს მისწრაფება დარჩენილიყო შეუმჩნეველი, ან, ყოველ შემთხვევაში, არ შეფეთებოდა ყველას თვალებში და ხაზი არ გაესვა თავისი მაღალი მდგომარეობისათვის,—ეს თვისება წარმოადგენდა ერთ-ერთ უძლიერეს მხარეს ამხ. ლენინისას, როგორც ახალი წინამძღოლისას ახალი მასებისა უბრალო და ჩვეულებრივი მასებისა კაცობრიობის სულ „ძირა წრეებისა“.

ლოლიკის ძალა.

შესანიშნავი იყო ორი სიტყვა ამხ. ლენინისა, რომელიც მან წარმოსთქვა ამ კონფერენციაზე: მიმდინარე მომენტისა და აგრარული საკითხის შესახებ. სამწუხაროდ, ეს სიტყვები დაკარგულია, ის არავის ჩაუწერია და არ შეუნახავს. ეს იყო ცეცხლით ალგზნებული სიტყვები, რომელთაც დაატყვევეს და აღაფრთოვანეს მთელი კონფერენცია, დარწმუნების უჩვეული ძლიერება, დასაბუთების სიმართლე და სიცხადე, მოკლე და ყველასათვის გასაგები წინადადებანი, ყოველგვარი გადამლაშებული სურათიანობის უქუცდება, გადაჭარბებული ეესტებისა და მყვირალა ფრაზების უქონლობა—ყოველივე ეს სავსებით ანსხვავებდა ამხ. ლენინის სიტყვას ჩვეულებრივ „საპარლამენტო“ ორატორების სიტყვებისაგან. მაგრამ მაშინ მე მატყვევებდა და მიტაცებდა არა ეს მხარე ამხ. ლენინის სიტყვებისა, მე მატყვევებდა ის რკინის ლოლიკა ამხ. ლენინის სიტყვებისა, რომელიც შეიძლება ერთგვარად, მაგრამ საფუძვლიანად იპყრობს აუდიტორიას. თანდათან ელექტრონის ძალას უნერგავს მას და შემდეგ ატყვევებს მას, როგორც იტყვიან, საბოლოოთ და სავსებით. მახსოვს, როგორ ლაპარაკობდნენ მაშინ ბევრი დელეგატები: „ლოლიკა ამხ. ლენინის სიტყვებში—ეს რაღაც ყოველად ძლიერი ჯაჭვებია, რომელნიც გეხვევიან ყოველ მხრით, გასაქანს არ გაძლევენ და რომლისაგანაც თავის დაძვრენის არავითარი საშუალება არა გაქვს: ან დარჩი, ან გადასწყვიტე სრული დამარცხებაო.“

მე ვფიქრობ, რომ ეს თვისება ამხ. ლენინის სიტყვებში წარმოადგენს ყველაზე უძლიერეს მხარეს მისი ორატორული ხელოვნებისას.

1838

აშხ. ლენინი სხვა და სხვა დროს

1896

1879

1915

1887

1919

1901

1922

არ ეძლეოდა სასოწარკვეთილებას.

მეორეთ შევხვდი ამხ. ლენინს 1906 წელს ჩვენი პარტიის სტოკ-ჰოლმის ყრილობაზე. როგორც ვიცით, ამ ყრილობაზე ბოლშევიკები შეადგენდნენ უმცირესობას და კიდევ დამარცხდნენ. მაშინვე პირველად ენახე ლენინი დამარცხებულის როლში. იგი ერთის წუთითაც კი არ დამზგავსებია იმ ბელადებს, რომელნიც სასოწარკვეთილებას ეძლე-
ვიან და წუწუნებენ დამარცხების შემდეგ. პირიქით, დამარცხებამ ლენინი გადააქცია ენერგიის საღ კლდე, რომელიც ამხნევებდა და აღფრთოვანებდა თავის მომხრეთ ახალი ბრძოლისათვის, ახალი გა-
მარჯვებისათვის. მე ვლადპარაკობდი ამხ. ლენინის დამარცხებაზე, მაგ-
რამ როგორი იყო ეს დამარცხება? თქვენ უნდა გენახათ ლენინის მოწინააღმდეგენი, სტოკჰოლმის ყრილობაზე გამარჯვებულნი: პლე-
ხანოვი, აქსელროდი, მარტოვი და სხვები: ისინი ძალიან ნაკლებათა
გვანდნენ ნამდვილ გამარჯვებულთ, ვინაიდან, ამხ. ლენინმა მენშე-
ვიზმის, თავისი დაუნდობელი კრიტიკით, რომ იტყვიან, ქვა-ქვაზეც
კი არ დასტოვა მათი შენობიდან. მახსოვს კარგად, ჩვენ, ბოლშევი-
კი-დელეგატები, როგორ შევიყარენით ერთ ჯგუფად, ვუყურებდით
ამხ. ლენინს და რჩევას ვეკითხებოდით მას. ზოგიერთი დელეგატის
სიტყვებში გამოსჰქვივოდა დაქანცულობა, სასოწარკვეთილება. მახ-
სოვს, ამხ. ლენინმა ასეთი სიტყვების საპასუხოდ როგორი მწარე
ირონიით ჩაილაპარაკა; „ნუ წუწუნებო, ამხანაგებო, ჩვენ უეჭველად
გავიმარჯვებთ, ვინაიდან მართალი ვართ“. ზიზლი სასოწარკვეთი-
ლებაში ჩავარდნილ ამხანაგების მიმართ, ურყევი რწმენა საკუთარი
ძალებისა, უეჭველი გამარჯვებისა—აი რის შესახებ გვებასებოდა მა-
შინ ჩვენ ამხ. ლენინი. ეგრძნობდით, რომ ბოლშევიკების დამარცხე-
ბა იყო დროებითი, რომ ბოლშევიკებს უნდა გაემარჯვათ ახლო მო-
მავალში.

„არა წუწუნი დამარცხების დროს“,—ეს არის ის გან-
საკუთრებული თვისება ამხ. ლენინის მოღვაწეობაში, რომელიც ეხ-
მარებოდა მას დაერაზმა თავის გარშემო ბოლომდე ერთგულ თა-
ვისი ძალების მოიმედე არმია.

არ იცოდა ამპარტავნობა.

შემდეგ, ლონდონის ყრილობაზე 1907 წელს, ბოლშევიკებმა გა-
იმარჯვეს. მაშინ მე პირველად ენახე ამხ. ლენინი გამარჯვებულის
როლში. ჩვეულებრივად, გამარჯვება ხშირად თავბრუს ახვევს ბევრ
მეთაურს, ხდის მათ ამაყებათ და ამპარტავნებათ. ასეთ შემთხვე-
ვაში უფრო ხშირად ზეიმობენ გამარჯვების გამო, ეძლევიან ხანგა-
ძლივ დასვენებას. მაგრამ ლენინი ერთის წუთითაც კი არ დამზგავსე-

8900

ბია ასეთ მეთაურებს. პირიქით, იგი სწორედ გამარჯვების შემდეგ ხდებოდა განსაკუთრებით ფრთხილი და გონება მახვილი. მახსოვს, თუ როგორი დაქინებით ჩასჩიხინებდა მაშინ ლენინი ყველა დელეგატებს: „პირველ ყოვლისა—არ უნდა გაგვიტაცოს გამარჯვებამ, არ უნდა დავიწყოთ ამპარტავნობა; მეორეთ—უნდა შევინარჩუნოთ ეს გამარჯვება; მესამეთ—საბოლოოთ გავანადგუროთ მტერი, ვინაიდან იგი მხოლოდ დამარცხებულია და არა განადგურებული“. იგი მწარედ დასცინოდა იმ დელეგატებს, რომელნიც გულუბრყვილოთ ირწმუნებოდნენ, რომ „ამიერიდან მენშევიკების საქმე წასულია, მათთან ბრძოლა გათავებულია“. მას არ გაუძნელდა იმის დამტკიცება, რომ მენშევიკებს კიდევ ქონდათ ფესვები გამდგარი მუშათა მოძრაობაში, რომ საჭიროა მათთან მოხერხებული ბრძოლა, ზედმეტად არ უნდა ვათასებდეთ ჩვენ ძალებს და ჯეროვანად ვათასებდეთ მოწინააღმდეგეთა ძალებსაც.

„არ უნდა ვამაყობდეთ ჩვენი გამარჯვებით“—ეს ის განსაკუთრებული თვისებაა ამხ. ლენინის ხასიათში, რომელიც დახმარებას უწყევდა მის საღად შეეფასებია მტერთა ძალები და უზრუნველყო პარტია შესაძლებელ მოულოდნელ საფრთხეთაგან.

პრინციპიალურობა.

პარტიის ბელადებისათვის არ შეიძლება მეტად ძვირფასი არ იყოს საკუთარი პარტიის უმრავლესობის აზრი. უმრავლესობა არის ის ძალა, რომელსაც არ შეიძლება ანგარიში არ გაუწიოს პარტიის მეთაურმა. ლენინს ესმოდა ეს არა ნაკლებათ, ვინემ პარტიის სხვა რომელიმე წინამძღოლს. მაგრამ ლენინი არასოდეს არ ყოფილა პარტიის უმრავლესობის ტყვეობაში, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც უმრავლესობას არ მოეპოვებოდა პრინციპიალური საფუძვლები. ჩვენი პარტიის ისტორიაში იყო ისეთი მომენტები, როდესაც უმრავლესობის აზრი, ან პარტიის წარმავალი ინტერესები ეწინააღმდეგებოდნენ პროლეტარიატის ძირითად ინტერესებს. ასეთ შემთხვევებში, ლენინი ჩაუფიქრებლად სდგებოდა პრინციპიალურობის მხარეზე, პარტიის უმრავლესობის წინააღმდეგ. კიდევ უფრო მეტიც. ასეთ შემთხვევებში მას არ ეშინოდა მარტოდ-მარტო გამოსულიყო მთელი პარტიის წინააღმდეგ, ვინაიდან მუდამ იმედი ჰქონდა იმისა, რომ—როგორც ამას თვითონც ხშირად ამბობდა—„პრინციპიალური პოლიტიკა არის ყველაზე მეტად სწორი პოლიტიკა“.

ამ მხრით განსაკუთრებით დამახასიათებელია ორი შემდეგი ფაქტი ამხ. ლენინის ცხოვრებიდან:

პირველი ფაქტი,—პერიოდი 1909—1911 წლებისა, როდესაც კონტრ-რევოლუციის მიერ დამარცხებული პარტია განიცდიდა

სრულ გახრწნას. ეს იყო ხანა პარტიისადმი რწმენის დაკარგვისა, ხანა არა მარტო ინტელიგენტების, არამედ ნაწილობრივ მუშების მიერაც პარტიის თავკუთმთავრობითი დატოვებისა, ხანა არალეგალიზმის უარყოფისა, პერიოდი ლიკვიდაციურობისა და გახრწნისა. არა მარტო მენშევიკები, არამედ ბოლშევიკებიც წარმოადგენდნენ მაშინ მრავალ ფრაქციასა და მიმდინარეობას, რომელნიც უმთავრესად დაშორებულნი იყვნენ მუშათა მოძრაობას. ცნობილია, რომ სწორედ ამ დროს წარმოიშვა იდეა არალეგალიზმის სრული ლიკვიდაციისა და მუშების ლეგალურ, ლიბერალურ სტოლიპინის პარტიაში—დარაზმვისა. ლენინი იყო იმ დროს ერთად-ერთი, რომელიც არ აჰყვებოდა ამ საერთო ქროლვას და მაღლა დაიჭირა დროში პარტიულობისა; იგი აგროვებდა და რაზმავდა პარტიის დაქსაქსულსა და დამარცხებულ ძალებს გასაოცარი მოთმინებითა და უჩვეულო მუყაითობით; იგი ებრძოდა ყველას და ყოველგვარ ანტიპარტიულ მიმდინარეობას მუშათა მოძრაობის შიგნით, იცავდა პარტიულობას არაჩვეულებრივი სიმამაცით და გასაოცარი ენერგიით. როგორც ვიცით, ამ ბრძოლაში პარტიულობის შესანარჩუნებლად გამარჯვება დარჩა ლენინს.

მეორე ფაქტი. პერიოდი 1914—1917 წლების ხანა იმპერიალისტური ომის გაჩაღებისა, როდესაც ყველანი ან თითქმის ყველა სოციალ-დემოკრატიული და სოციალისტური პარტიები, აყვენ რა საერთო პატრიოტულ გატაცებას, ფეხქვეშ გაეგნენ სამშობლო ქვეყნის იმპერიალიზმს. ეს იყო ხანა, როდესაც მე-2 ინტერნაციონალმა დახარა თავისი დროში კაპიტალის წინაშე, როდესაც შოვინისტური ტალღის წინაშე თავი ვერ შეიკავეს ისეთმა პირებმაც კი, როგორიც იყვნენ—პლეხანოვი, კაუცკი, გედი და სხვები. ლენინი იყო მაშინ ერთად-ერთი, ან თითქმის ერთად-ერთი, რომელმაც დაიწყო სასტიკი გალაშქრება სოციალ-შოვინიზმის წინააღმდეგ, ამჟღავნებდა გედებისა და კაუცკების ღალატს და გმობდა საშუალო ჯგუფის „რევოლუციონერთა“ მერყეობას. ლენინმა იცოდა, რომ მას მიყვებოდა უმნიშვნელო უმცირესობა, მაგრამ ამას არ ჰქონდა მისთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა, ვინაიდან მას კარგად ესმოდა, რომ ერთად-ერთი სწორი პოლიტიკა, რომელსაც ეკუთვნოდა მომავალი, არის პოლიტიკა მტკიცე ინტერნაციონალიზმისა, ვინაიდან მან იცოდა, რომ პრინციპიალური პოლიტიკა არის ყველაზე მეტად სწორი პოლიტიკა. როგორც ვიცით, ამ დავაშიც ახალი ინტერნაციონალისადვის—ლენინი ისევ და ისევ გამარჯვებული დარჩა.

„პრინციპიალური პოლიტიკა არის ყველაზე მეტად სწორი პოლიტიკა“—ეს არის ფორმულა, რომლის დახმარებითაც ლენინი იღებდა იერიშით ახალ „მიუვალ“ პოზიციებს და იპყრობდა რევო-

ლიუციონური მარქსიზმის გასაძლიერებლად პროლეტარიატის საუკეთესო ელემენტებს.

მტკიცე რწმენა მასებისადმი.

პარტიის თეორეტიკოსებსა და მეთაურებს, რომელნიც იცნობენ ხალხთა ისტორიას, რომელთაც შესწავლილი აქვთ რევოლუციის ისტორია თავიდან ბოლომდე, — ხშირად იპყრობსთ ხოლმე ერთი უხეში სნეულება. ამ სნეულებას ეწოდება მასებისადმი შიში, მასების შემოქმედებითი უნარისადმი ურწმუნობა. ხანდახან ამ ნიადაგზე აღმოცენდება ხოლმე ერთგვარი არისტოკრატიზმი ბელადებისა იმ მასების მიმართ, რომელნიც არ არიან გაწვრთნილნი რევოლუციის ისტორიაში, მაგრამ რომელნიც მოწოდებულნი არიან დაამსხვრიონ ძველი და აშენონ ახალი, შიში იმისა, რომ სტიქია შეიძლება გაძლიერდეს, რომ მასებს შეუძლიათ „დაამსხვრიონ ბევრი რამ ზედმეტი“, სურვილი ითამაშონ ძიძების როლი, რომელნიც ცდილობენ ასწავლონ ნასსებს წაგნაკების მიხედვით, მაგრამ არ სურთ კი მათგან რაიმე ისწავლონ, — ასეთია საფუძველი ამგვარი არისტოკრატიზმისა. ამხ. ლენინი წარმოადგენდა ასეთი ბელადების სრული წინააღმდეგობას. მე არ ვიცნობ მეორე ისეთ რევოლუციონერს, რომელსაც ისე ღრმად სწამდეს პროლეტარიატის შემოქმედებითი ძალები და რევოლუციონური მიზანშეწონილება მისი კლასიური ინსტიქტისა, როგორც ეს სწამდა ამხ. ლენინს. მე არ ვიცნობ მეორე ისეთ რევოლუციონერს, რომელსაც ეხერხებოდეს ისეთი დაუნდობელი გამათრახება „რევოლუციის ქაოსის“ და „მასების თვითნებური მოქმედების ვაკხანალიის“ ნებიერი კრიტიკოსებისა, როგორც ეს ეხერხებოდა ამხ. ლენინს. მახსოვს, ერთხელ ბაასის დროს ამხ. ლენინმა, საპასუხოდ ერთ-ერთი ამხანაგის შენიშვნისა, რომ „რევოლუციის შემდეგ უნდა დამყარდეს ნორმალური წესრიგი“ — როგორ სარკასტიულად შენიშნა: „სამწუხაროა, როცა ის პირები, რომელთაც სურთ იყვნენ რევოლუციონერები, იფიწყებენ, რომ ყველაზე უფრო ნორმალურ წესრიგს ისტორიაში წარმოადგენს რევოლუციის წესრიგი“. აქედან გამომდინარეობდა ამხ. ლენინის სიძულვილი ყველა მათდამი, რომელნიც ცდილობდნენ ზევიდან ეცქირათ მასებისათვის და ესწავლებიათ მათთვის წიგნების მიხედვით. აქედანვე გამომდინარეობს ამხ. ლენინის დაუღალავი ქადაგობა: ისწავლეთ მასებისაგან, შეიგნეთ მათი მოქმედება, ზედმიწევნით შეისწავლეთ მასების ბრძოლის პრაქტიკული გამოცდილება.

რწმენა მასების შემოქმედებითი ძალებისა — ეს არის ის განსაკუთრებული თვისება ამხ. ლენინის მოღვაწეობაში, რომელიც საშუალებას აძლევდა მას შეეგნო და დაეძლია სტიქია და წარემართა მისი მოძრაობა პროლეტარული რევოლუციის კალაპოტით.

რევოლუციის გენიოსი.

ლენინი დაბადებული იყო რევოლუციისათვის. იგი იყო ქეშმარიტად გენიოსი რევოლუციონური აფეთქებისა და უდიდესი ხელოსანი რევოლუციონური ხელმძღვანელობისა. არას დროს იგი არ გრძნობდა თავის თავს ისე თავისუფლად და მხიარულად, როგორც რევოლუციონური ქართველის დროს. მე ამით ის კი არ მინდა ვსთქვა, რომ ლენინი ერთგვარად იწონებდა ყოველგვარ რევოლუციონურ ქარიშხალს და რომ იგი ყოველთვისა და ყოველგან ემხრობოდა რევოლუციონურ აფეთქებას. სრულებითაც არა. მე ამით მინდოდა მხოლოდ ის მეთქვა, რომ არას დროს ამხ. ლენინის გენიალური შორსმჭვრეტელობა ისე ნათლად და სრულიად არ მოსჩანდა, როგორც რევოლუციონური აფეთქების დროს. რევოლუციონური გადატრიალების დროს იგი პირდაპირ ყვოდა, ხდებოდა გულთმისანი, წინასწარმეტყველებდა კლასების მოძრაობის და რევოლუციის უფქველ ზიგზაგებს, ხედავდა, რომ მათ თითქოს თავის ხელის გულზე ტყუილ უბრალოდ კი არ ამბობდენ ხოლმე ჩვენს პარტიულ წრეებში: „ილიჩს შეუძლიან რევოლუციის ტალღებში ცურვა ისე, როგორც ოვეზს წყალში“. აქედან გამომდინარეობს „გასაოცარი“ სიტყვად ტაქტიკური ლოზუნგებისა და „თავბრუდამხვევი“ სიტყვებით ამხ. ლენინის რევოლუციონური განზრახვებისა.

მაგონდება ორი განსაკუთრებით დამახასიათებელი ფაქტი, რომელნიც აღნიშნავენ ამ განსაკუთრებულ თვისებებს ამხ. ლენინის რევოლუციონურ მუშაობაში.

პირველი ფაქტი. პერიოდი ოქტომბრის რევოლუციის წინა დროისა, როდესაც მუშებისა, გლეხებისა და ჯარისკაცების მილიონები, გამწარებულნი უჩვეულო კრიზისით ფრონტზე და ზურგში, მოითხოვდნენ ზავსა და თავისუფლებას; როდესაც გენერალიტეტი და ბურჟუაზია ამზადებდა სამხედრო დიქტატურას „ომის ბოლომდე“ მიყვანისათვის; როდესაც მთელი, ეგრედ წოდებული, საზოგადოებრივი აზრი, ყველა, ეგრედ წოდებული სოციალისტური პარტიები ილაშქრებდნენ ბოლშევიკების წინააღმდეგ და უწოდებდნენ მათ გერმანიის ჯაშუშებს, როდესაც კერენსკი ცდილობდა, და ნაწილობრივ კიდევაც მოახერხა, გადაეყვანა ბოლშევიკები არალეგალურ მდგომარეობაზე, როდესაც ჯერ კიდევ ძლიერი და გაწვრთნილი ავსტრო-გერმანიის კოალიციის ჯარები იდგნენ ჩვენი დაქანცული და გახრწნილი ჯარების წინააღმდეგ, ხოლო დასავლეთ ევროპის სოციალისტები კი კმაყოფილებით მუშაობდნენ თავიანთ მთავრობასთან ბლოკში „ომის გამარჯვებამდე მისაყვანად“... რას ნიშნავდა ასეთ მომენტში აჯანყების დროშის აფრიალება? ასეთ მომენტში აჯანყების დაწყება—

ნიშნავს მთელი შენი არსებობის სასიკვდილო საფრთხის წინაშე დაყენებას. მაგრამ ამხ. ლენინს არ შეეშინდა ამ რისკის, მან იცოდა, იგი ხედავდა თავისი შორსმჭვრეტელი თვალებით, რომ აჯანყება აუცილებელია, რომ აჯანყება გაიმარჯვებს, რომ რუსეთში მომხდარი აჯანყება შეამზადებს ნიადაგს იმპერიალისტური ომის ლიკვიდაციისათვის, რომ რუსეთის აჯანყება გამოაფხიზლებს დასავლეთ ევროპის გაწამებულ მშრომელ ხალხს, რომ რუსეთში მომხდარი აჯანყება გადააქცევს იმპერიალისტურ ომს სამოქალაქო ომად, რომ აჯანყება დაამყარებს საბჭოების რესპუბლიკას, რომ საბჭოთა რესპუბლიკა შეიქნება ფუძე რევოლუციონური მოძრაობისათვის მთელ მსოფლიოში.

როგორც ვიცით, ეს რევოლუციონური გულთმისნობა, წინათგრძნობა ამხ. ლენინისა აღსრულდა შემდეგში უჩვეულო სისწორით.

მეორე ფაქტი. პირველი დღეები ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ, როდესაც სახალხო კომისართა საბჭო ცდილობდა აეძულებია მუამბოხე გენერალი დუხონინი შეეწყვიტა საომარი მოქმედებანი და დაეწყო მოლაპარაკება გერმანელებთან დროებითი ზავის ჩამოგდების შესახებ. მახსოვს, რომ ლენინი, კრილენკო (შემდეგ მთავარსარდალი) და მე გავემგზავრეთ მთავარ შტაბში პეტროგრადს პირდაპირ მავთულით დუხონინთან მოსალაპარაკებლად; მძიმე წუთები იყო. დუხონინმა და „სტავკამ“ კატეგორიული უარი განაცხადეს სახ. კომისართა საბჭოს ბრძანების შესრულებაზე. ჯარის საკომანდო შემადგენლობა სავსებით სტავკის ხელში იყო. რაც შეეხება ჯარს, არ ვიცოდით რას იტყოდა 12 მილიონიანი არმია, რომელიც ემორჩილებოდა, ეგრედ წოდებულ, საარმიო ორგანიზაციებს, რომელნიც საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ იყვნენ განწყობილნი. თვითონ პეტროგრადში, როგორც ვიცით, მაშინ მზადდებოდა იუნკრების აჯანყება. გარდა ამისა, კერენსკი მოდიოდა პეტროგრადზე ახალი ჯარებით. მახსოვს, რომ პირდაპირ მავთულის წინაშე მცირეოდენი პაუზის შემდეგ ლენინის სახე ერთბაშად გაბრწყინდა რაღაც უჩვეულო სინათლით. აშკარა იყო, რომ მან უკვე მიიღო გადაწყვეტილება, — „წავიდეთ რადიო სადგურზე“ — სთქვა ამხ. ლენინმა, — „იგი დაგვეხმარება: ჩვენ სპეციალური ბრძანებით გადავაყენებთ გენერალ დუხონინს, მის ნაცვლად მთავარსარდალად დაენიშნავთ ამხ. კრილენკოს და მივმართავთ ჯარისკაცებს, საკომანდო შედგენილობისათვის ფეხის გადაბიჯებით, — მოწოდებით — გარს შემოერტყან გენერალ დუხონინს, შესწყვიტონ საომარი მოქმედება და ზავის ჩამოგდების საკითხის გადაჭრა აიღონ საკუთარ ხელში“. ეს იყო „ნახტომი ბურუსში“. მაგრამ ამხ. ლენინი არ შეუშინდა ამ „ნახტომს“, პირიქით, კიდევაც შეეგება მას, ვინაიდან მან იცოდა, რომ ჯარს სწყუროდა ზავი, რომ ჯარი დაიპყრობდა ზავს, გაანადგურებდა რა ამ გზაზე ყოველგვარ დაბრკოლებას.

ვინაიდან მან იცოდა, რომ ზავის ჩამოგდების ასეთი წესი უკვალოდ არ ჩაივლიდა ავსტრია-გერმანიის ჯარისკაცებისათვის, რომ ეს გარემოება გააძლიერებდა ზავისადმი მისწრაფებას გამოუკლებლად ყველა ფრონტზე.

როგორც ვიცით, ეს რევოლუციონური წინასწარმეტყველებაც ამხ. ლენინისა აღსრულდა შემდეგ სრული სისწორით.

ამით მე ვასრულებ, ამხანაგებო, ჩემ სიტყვას. ზედმეტია იმაზე ლაპარაკი, რომ მე შეათედაც კი ვერ ამოვსწურე ისტორია იმ მოგონებათა, რომელთა შესახებაც საჭირო იყო თქვენთან მოლაპარაკება. მაგრამ ამ ხელად დავკმაყოფილდეთ ამით და დანარჩენი კი გადავდეთ შემდეგისათვის.

მიხა მხაპია

ილიჩის ხსოვნას

იმ ადამიანის ხსოვნას, რომელსაც კაცობრიობის ყოიადი მომავლის საუკუნეები და ათასი წლები მოიგონებენ მსურვალე გულით და გაკვირვებით.

ფრიდრიხ ენგელსი 1883 წელს დეპეშით ატყობინებდა ამერიკაში ზორგეს (1-ლ ინტერნაციონალის თავმჯდომარეს) კარლ მარქსის „გარდაცვალებას“: კაცობრიობა დადაბლდა ერთი თავით, რომელიც იყო ყველაზე უფრო გასაქცეული და ბრწყინვალე.

დაახლოვებით ასე მახსოვს... და მე მძიმე გრძნობით უფლება მაქვს გავიმეორო იგივე სიტყვები დაუფიწყარ მეგობარ ამხანაგის—ვლადიმერ ილიას ძის ულიანოვ-ლენინის:—უბრალოდ: ლენინის, „ილიჩის“ (როგორადაც მას ეძახდნენ ყველა ენებზე) „გარდაცვალების“ შესახებ...

თუ 1905 წელს, იანვრის (ახალის სტილით იანვრის 22), შემდეგ ლონდონში პარტიის (რუსეთის სოც.-დემ. მუშათა პარტიის, დღეს კი რუსეთის კომპარტიის) არალეგალურ 3-მე ყრილობაზე მე და ილიჩი, რომლებიც ვიყავით დელეგატებათ და ერთად-ერთი გამომხატველი სრულიად რუსეთის რევოლიუციურ მუშათა მოძრაობისა,—ვუყრიდით რა თეორეტიულ და პრაქტიკულ საფუძვლებს მომავალ კლასიურ პროლეტარულ რევოლიუციურ ბოლშევიკურ პარტიას, უარყოფდით მაშინ სხვა ყოველგვარ აზრს, გარდა სოციალიზმისა, კომუნისმისა, რევოლიუციურ მარქსიზმისა,—ეხლა უდიდესი კმაყოფილებით უნდა შევძახოთ: „გაუმარჯოს ლენინიზმს, ამ პრაქტიკულად და დიალექტიურად მოძრავ და ხორცშესხმულ რევოლიუციურ მარქსიზმს“.

ვინაიდან ამხ. ლენინი [არის ერთად-ერთი რევოლიუციონერი მსოფლიო მასშტაბით მთელ ინტერნაციონალში მარქსის შემდეგ, რომელმაც შესძლო 25—30 წლის შეურყეველ, შეუწყვეტელ რევოლიუციურ-თეორეტიულ და დაულალავ პრაქტიკულ-ორგანიზაციულ მუშაობის მანძილზე, მშრომელების განთავისუფლებისათვის ყოველგვარ ჩაგვრა-მონობისაგან, „ექსპროპრიატორთა ექსპროპრიაციისათვის“, „კაპიტალის“ ავტორის სიტყვით, პროლეტარულ რევოლიუციის სა-

კეთილდღეობით, — სწორედ რომ შეეძლო მართლაც და სისწორით განესაზღვრა ისტორიულ მოვლენების კურსი პირველ ველურ იმპერიალისტურ 1914—1918 წ.წ. ომის შემდეგ და თავდადებით, გაბედულად და ძლევამოსილებით გაეტარებინა პირველი პროლეტარული რევოლუცია მთელ საბჭოთა კავშირის ქვეყნებში, ისევ მისი აქტიური მონაწილეობით შექმნილ კომინტერნის საშუალებით, წინასწარ დაუსახა საერთაშორისო პროლეტარიატს, რომ პროლეტარიატის დიქტატურის და მუშათა კლასის და გლეხობის შორის მჭიდრო კავშირის დამყარებით — ჩვენ გავიმარჯვებთო.

ისიც იგივე მარქსია, დიადი მხოლოდ პროლეტარული რევოლუციის მარქსი და მ-ე კომუნისტურ ინტერნაციონალის პრაქტიკის და სტრატეგიის დიდი მასწავლებელი.

მას უნდა უმაღლოდეს საბჭოთა ხელისუფლება თავის დღევანდელ სიმტკიცისა და სიძლიერისათვის და კაცობრიობის დიადი მომავლის იმედებისათვის.

საქართველოს, ამიერ-კავკასიის, მთელი საბჭოთა კავშირის — მთელი ქვეყნის მუშებო, გლეხებო და მშრომელებო, და აგრეთვე თქვენ, კაპიტალიზმის და იმპერიალიზმის მიერ ჩაგრულ ალმოსავლეთის ხალხებო, — მუხლი მოვიდრიკოთ დიდი მებრძოლის და რევოლუციონერის, კომუნისტის და მთელ თაობათა შეუდარებელ მასწავლებლის ცხედრის წინაშე და დავსდოთ ფიცი: ყოველთვის, შეურყევლად შევასრულოთ მისი აღთქმანი — ყველა მშრომელთა მუშებისა და გლეხების შორის მჭიდრო კავშირის და ყველა ჩაგრულ ხალხთა კავშირის შესახებ იმპერიალისტების წინააღმდეგ — სოციალიზმის, კომუნისმის, რევოლუციურ მარქსიზმის, ე. ი. ლენინიზმის განხორციელების შესახებ!

გაუმარჯოს ძლევამოსილ ლენინიზმს მთელ მსოფლიოში!

გაუმარჯოს პროლეტარულ საერთაშორისო რევოლუციას!

გაუმარჯოს რუსეთის კომპარტიას და დიდ, უკვდავ ლენინის მიერ შექმნილ კომინტერნს!

1924 წ. იანვრის 22.

ქ. ტფილისი.

მ. მახარაძე

ძირითადი ლენინის მოღვაწეობაში

ლენინში ჩვენ ვხედავთ ცხოვრების, მისი ყოველი ხლანკლის უღრმესი ცოდნისა და გონების უაღრესად მკაცრ დისციპლინის მეტად იშვიათ შეთავსებას. ამასთანავე ერთად მას ჰქონდა კოლოსალური ინტუიცია და შორსმჭვრეტელობა.

ასეთი ბედნიერი შეთავსება ყველა ამ უძვირფასესი თვისებები-სა იწვევდა იმას, რომ ლენინი ჰხედავდა და აღნიშნავდა ისეთს მხარეებს და ისეთ მოვლენებს, რომელნიც ადამიანთა დიდი უმრავლესობისათვის სრულიად შეუძნეველი რჩებოდენ.

სწორედ ამ თვისებათა მეოხებით შეეძლო მას აგრეთვე შესანიშნავად, ზოგჯერ თითქმის გათვითქმის ზედმიწევნით წინასწარ გრძნობა და წინასწარმეტყველება მომავალი ამბებისა.

აქედანვე გამომდინარეობდა აგრეთვე მისი შესანიშნავი თვისება, რომ იგი არავითარ რთულს და მძიმე პირობებში, არავითარ დახლართულ გარემოებაში არ ჰკარგავდა გონებას და თითქმის ყოველთვის გამოსავალს ჰპოვებდა.

მას არასოდეს არ აშინებდა ახალი დაყენება საკითხის ან ახალი აზრი, თუ კი ყოველივე ეს დამტკიცებული და სასტიკი მარქსისტული ანალიზითა და მეთოდებით შემოწმებული დებულებიდან გამომდინარეობდა.

რევოლიუციურ—თავდაპირველად სოციალ დემოკრატიულ, შემდეგ კი კომუნისტურ მოძრაობას თავის განვითარებაში რამდენიმე ხანა ჰქონდა, რამდენიმე საფეხური განვლო. უმთავრესი ამოცანა იმაში მდგომარეობდა, რომ ყოველ ამხანაგთაგანში და ყოველ ამ საფეხურთაგანში ალლო ჰქონდა აღებული და აღნიშნულიყო ძირითადი საკითხი, იგი მთელი მოქმედების ცენტრად და ღერძად გადაქცეულიყო. ეს მოასწავებდა აქეთ იქით არ მისწყდომოდა ადამიანი და არც დრო და არც ენერგია არ დაეხარჯა მეორეხარისხოვან წვრილმანებზე.

ეს თვისება ლენინს იმ ზომად ჰქონდა, როგორც არავის სხვას არა ჰქონია. იგი თითქმის ყოველთვის საოცრად შენიშნავდა მომენტის ძირითად საკითხებს მეფის თვითმპყრობელობის ხანაში იყო ეს, თუ 1905 წლის რევოლიუციის პერიოდში ან, დასასრულ, ოქტომბრის რევოლიუციის დროს,—მიუხედავად მდგომარეობის სირთულისა.

და დახლართულობისა, იგი ყოველთვის თითქმის ერთგვარი ზედმიწევნით გამოარჩევდა სხვა და სხვანაირი კითხვათა მასიდან განსაკუთრებით არსებობის საკითხებს და მათ გადაჭრას აპყრობდა უმთავრეს თავის ყურადღებას. სწორედ ამაში მდგომარეობდა ყველაზე უფრო თვალსაჩინო დამახასიათებელი ნაკვთი ჩვენი ბელადისა.

ლენინი არასოდეს არ გამოდიოდა სააღბათოდ, გარკვეულ გეგმისა ან მოქმედების პროგრამის გარეშე. მას ყოველთვის ჰქონდა არამარტო თეორიის მიხედვით შემუშავებული, არამედ თვით ცხოვრებიდან ამოგლეჯილი გეგმა, გეგმა, რომელიც შეესაბამებოდა მუშათა კლასის რევოლუციურ ბრძოლის მოთხოვნილებებს.

ამ გეგმათა განხორციელების დროს ლენინმა არ იცოდა მერყეობა, მას მარტოოდენ სტრატეგიული მოსაზრებით შეეძლო დროებით უკან დახევა.

ასეთია საერთოდ ლენინის მოღვაწეობის ხასიათი.

ლენინის ყველაზე უფრო საყვარელი დევიზი იყო მარქსის უშესანიშნავესი თქმა: „ფილოსოფოსებმა ხაკმაოდ განმარტეს მსოფლიო, ხოლო მთავარი ამოცანა იმაში მდგომარეობს, რომ იგი გარდაქმნილ იქნას“.

ღიახ, სწორედ ძირითადი ამოცანა, რომელიც დაისახეს როგორც მარქსმა, ისე ლენინმაც, მდგომარეობდა მონობაზე, ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაციაზე დაფუძნებული საზოგადოებრივ—სახელმწიფოებრივ წესწყობილების შეცვლაში უკეთესი წყობილებით, რომლის დროსაც არ იქნება ჩაგვრა, დამონება და უთანასწორობა ადამიანთა შორის.

მაგრამ ამის მიღწევა შესაძლებელია მარტოოდენ უღრმესი სოციალური რევოლუციით, იმ წყობილების ძალდატანებითი დანგრევით, რომელიც აკანონებდა მონობას, მორჩილებას და უთანასწორობას. ასეთი რევოლუციის მოხდენა შეუძლია მხოლოდ იმ საზოგადოებრივ კლასს, რომელიც ყველაზე უფრო დამონებულია და ყველაზე უფრო ჩაგრულია, ერთის მხრით, და რომელსაც ყველაზე უფრო მეტი უნარი შესწევს ორგანიზაციულ და გეგმაშეწონილ მოღვაწეობისათვის—მეორეს მხრით ასეთ კლასს წარმოადგენს პროლეტარიატი, ე. ი. კლასი ქალაქის მუშებისა.

ისტორიული განვითარება ისე დაეწყო, რომ პირველად გიგანტური ამოცანა—ჯერ მუშათა კლასის გონების გარეგოლიუციონერება, ხოლო შემდეგ კი მისი წაყვანა იერიშით ზურგუჯაჲულ წესწყობილების წინააღმდეგ,—ეს ამოცანა პირველად ლენინს ხვდა წილად და მან იგი გადასჭრა.

თვით თავისი რევოლუციური მოღვაწეობის დასაწყისიდან ლენინმა უსასტიკესი და დაუნდობელი ბრძოლა გამოუცხადა ყოველგვარ

სტიქიურობას მუშათა მოძრაობაში, ეკონომიზმის, ტრედ-უნიონიზმის და სხვ. ყოველივე სულ უმნიშვნელო გამოსახულებას, ვინაიდან ყოველივე ამას მუშათა კლასი მიჰყავდა ბურჟუაზიულ იდეოლოგიის გავლენის ქვეშ.

ჯერ კიდევ 1901 წელს თავის განთქმულ წიგნში: „რა ვაკეთოთ?“ ლენინი სწერდა: „ყოველივე შესუსტება სოციალისტური იდეოლოგიისა, ყოველივე დაცემა მისგან მოასწავებს ბურჟუაზიული იდეოლოგიის გაძლიერებას, მაგრამ მუშათა მოძრაობის სტიქიურ განვითარებას მიჰყავს იგი სწორედ ბურჟუაზიული იდეოლოგიისადმი დამორჩილებად, ვინაიდან სტიქიური მუშათა მოძრაობა არის ტრედ-უნიონიზმი, რომელიც მოასწავებს სწორედ იდეურ დამორჩილებას მუშებისას ბურჟუაზიის მიერ. ამიტომ ჩვენს ამოცანას, ამოცანას სოციალ-დემოკრატიისას, სტიქიურობასთან ბრძოლა შეადგენს“?

როგორც ვიცით, შემდეგში მენშევიკები სწორედ მუშათა მოძრაობის სტიქიურობის წინ იხრიდნენ ქედს და უსაყვედურებდნენ ლენინს, რომ მას ძალად შეაქვს მუშათა გონებაში შეგნების ელემენტი. მაგრამ, ბოლოს და ბოლოს, ლენინმა და ლენინელებმა შესძლეს მუშათა მოძრაობა რუსეთში ნამდვილი კალაპოტით წაეყვანათ.

ლენინისათვის მთელი ყურადღების ცენტრში იდგა საკითხი რუსეთის რევოლუციის შესახებ, ე. ი. საკითხი იმის შესახებ, თუ სახელდობრ ვინ, რომელი კლასი—პროლეტარიატი თუ ბურჟუაზია—უნდა ჩაუდგეს სათავეში რევოლუციის და უხელმძღვანელოს მას. ლენინს არასოდეს ერთი წუთითაც კი ეჭვი არ შეუტანია, რომ თუ ბურჟუაზია მოახერხებდა რევოლუციის ხელმძღვანელობის თავის ხელში ჩაგდებას, იგი შეეცდებოდა პირობით შეეკრას თვითმპყრობელობას, ხოლო შემდეგ იგი მთელი თავისი ძალებით თავს დაატყდება პროლეტარიატს. ამიტომ იგი გამუდმებით იმ აზრს იცავდა, რომ რევოლუციის ხელმძღვანელი უნდა იყოს პროლეტარიატი.

„თუ ბურჟუაზიამ,—სწერდა იგი ჯერ კიდევ 1905 წლის რევოლუციამდე ერთ-ერთ თავის ბროშურაში,—მოახერხებდა რუსეთის რევოლუციის ჩაშლა თვითმპყრობელობასთან პირობების შეკვრით, მაშინ სოციალ-დემოკრატია გათქვეფილი აღმოჩნდება „ბურჟუაზიულ დემოკრატიაში“ იმ მხრივ, რომ პროლეტარიატი ვერ მოახერხებს თავისი მკაფიო დალი დაასვას რევოლუციის, ვერ მოახერხებს პროლეტარულად ან, როგორც ოდესმე მარქსი ამბობდა, პლებეიურად ბოლო მოუღოს თვითმპყრობელობას.

რალა თქმა უნდა, საკითხის ასეთი დაყენება ამ ეამად ყველა ჩვენგანისათვის ცხადია, მაგრამ იმ დროს ეს ასე არ ყოფილა სრულებით; მაშინ მრავალი სოციალ-დემოკრატ, სწორედ მენშევიკები,

იქით იხრებოდნენ, რომ რევოლუციაში ხელმძღვანელობა დაეთმოთ ლიბერალ ბურჟუაზიისათვის კადეტთა, მილჩუკოვთა და მათ კომპანიის სახით, ხოლო პროლეტარიატისათვის მარტოოდენ ხელის წამკერელის ან უკიდურესი ოპოზიციის როლი დაეტოვებინათ.

ეს საკითხი, თუ ვინ უნდა ჩასდგომოდა სათავეში რევოლუციას, დაკავშირებული იყო მეორე საკითხთან, სახელდობრ იმ საკითხთან, თუ ვინ დაეთვლებოდა გამარჯვების შემდეგ „სახელმწიფოებრივ მანქანას“. ლენინმა ჯერ კიდევ 1905 წლის პირველი რევოლუციის ხანაში ის აზრი გამოსთქვა, რომ სოციალ-დემოკრატია სრულებითაც არ ამბობს უარს დროებით რევოლუციურ მთავრობაში მონაწილეობის მიღებაზე რევოლუციის დამთავრების და მისი მონაპოვართა განმტკიცების მიზნით, მაგრამ 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ მისთვის ეს საკითხი უკვე საბოლოოდ გადაჭრილი იყო იმ მხრივ, რომ პროლეტარიატის მიერ სახელმწიფო ხელისუფლების ძალით ჩაგდება ერთად-ერთს ჭეშმარიტ გამოსავალს წარმოადგენს მშრომელ მასების ინტერესებისათვის.

1917 წლის სექტემბერში დაწერილ ერთ წერილში ლენინი, სხვათა შორის, აღნიშნავდა: „უქველია, ყოველი რევოლუციის უმთავრეს საკითხს შეადგენს საკითხი სახელმწიფო ხელისუფლების შეხახვებ, რომელი კლასის ხელშია ძალა-უფლება—ეს ყველაფერსა სწყვეტს“. იგი დაუნდობლად ამხელდა ბურჟუაზიის და მისი დამკავშების მთელს სიყალბეს და მთელ პირმოთენობას იმაში, რომ კლასიურ ან ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში ძალა-უფლება „საერთო სახალხო“ შეიძლება იყოს, რომ ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში ხელისუფლება, რა სახითაც არ უნდა ყალიბდებოდეს იგი—კონსტიტუციური მონარქიის, ბურჟუაზიული ან ბურჟუაზიულ დემოკრატიული რესპუბლიკის სახით—სულ ერთია, იგი თავისი არსებით წარმოადგენს ბურჟუაზიის დიქტატურას და სხვანაირი არც შეუძლია იყოს.

ლენინმა რევოლუციურ მარქსიზმთან სრულის ერთსულოვნებით დაუპირისპირა ბურჟუაზიის დიქტატურას პროლეტარიატის და ლარიზი გლეხობის დიქტატურა. მაგრამ რა რიგ საძნელო არ იყო ხელისუფლების ჩაგდება პროლეტარიატისთვის, გაცილებით უფრო ძნელი უნდა ყოფილიყო პროლეტარიატის ინტერესების მიხედვით ამ ხელისუფლების გამოყენება, ლენინი წინასწარ ხედავდა ამ სიძნელეს.

1871 წლის პარიზის კომუნის გამოცდილების მიხედვით მარქსი იმ დასკვნას დაადგა, რომ ბურჟუაზიულ სახელმწიფოებრივ მანქანას მისი ხელში ჩაგდების შემდეგ პროლეტარიატი ვერ აამოძრავებს მას იმ სახით, როგორც იგი არის, რომ ეს „მანქანა“ დანგრეულ, დამსხვრეულ უნდა იქნას და ხელახლად აშენდეს პროლეტარულ მოთხოვნებებთან შეფარდებით.

ლენინს საუცხოოდ ესმოდა ეს და ანგარიშს უწევდა ამას. სწორედ ოქტომბრის წინ მან გაარკვია და შეიმუშავა მთელი გეგმა ამ „მანქანის“ აშენებისა განსაკუთრებულ ბროშიურაში („შეინარჩუნებენ თუ არა ბოლშევიკები სახელმწიფოებრივ ძალა-უფლებას?“—) გეგმა, რომლის ძირითად აზრს და მთავარ დებულებებს ამ ქამადაც კი სრულიად არ დაჰკარგვიათ აქტუალური მნიშვნელობა.

რამდენად რეალურად უდგებოდა ლენინი ამ საკითხს,—გვიჩვენებს, ხევათა შორის, ზემოხსენებულ ბროშიურაში მოყვანილი შემდეგი სიტყვები: „ჩვენ უტოპისტები არა ვართ,—ამბობს იგი,—ჩვენ ვიცით, რომ ყოველ შავ მუშას და ყოველ მზარეულ ქალს არ შესწევთ უნარი ამ ქამადვე შეუდგენ სახელმწიფოს მართვა-გამგეობას. ამაში ჩვენ ვეთანხმებით კადეტებსაც, ბრეშკოვსკაიასაც, წერეთელსაც, მაგრამ ჩვენ განვსხვავდებით ამ მოქალაქეებისაგან იმით, რომ მოვითხოვთ დაუყოვნებლივ კავშირი იქნას გაწყვეტილი იმ ცრუმორწმუნეობასთან, თითქოს სახელმწიფოს მართვა-გამგეობის, გამგებლობის ყოველდღიური მუშაობისათვის ძალა მხოლოდ მდიდრებს ანდა მდიდრების ოჯახებიდან გამოსულ მოხელეებს შესწევთ. ჩვენ მოვითხოვთ, რომ სახელმწიფო მართველობის საქმის სწავლება სწარმოებდეს შეგნებული მუშების და ჯარისკაცებისათვის და რომ ეს დაუყოვნებლივ დაიწყოს, ე. ი. რომ ამ სწავლებაში დაუყოვნებლივ დაიწყოს, ე. ი. რომ ამ სწავლებაში დაუყოვნებლივ ჩათრეულ იქმნას ყველა მშრომელი, მთელი ლარიბ-ლატაკი ხალხი“.

უნდა ითქვას, რომ ეს თითქმის ეგზომ უბრალო და ნათელი აზრები წინად არავის მოსდიოდა თავში. ამაშია სწორედ ლენინის გენიის სიდიადე. ხომ სწორედ ეს არის პროგრამა დღევანდელი მომენტისაც, საბჭოთა ხელისუფლების დამკვიდრების 6—7 წლის შემდეგ.

დიახ, ლენინი იოტისოდენათაც არ ყოფილა უტოპისტი, მან მშვენიერად იცოდა, რომ პროლეტარიატი თავის მასაში ჯერ მომზადებული არ არის სახელმწიფოს მართვა-გამგეობისთვის, მაგრამ რა დრომდე საჭიროა ცდა? და იგი ამბობდა, რომ ამ მხრივ გადამჭრელი შემობრუნებაა საჭირო, პროლეტარიატი უნდა ჩაუდგეს სახელმწიფოს მართვა-გამგეობის სათავეს, უნდა დამყარდეს პროლეტარიატის დიქტატურა. მაგრამ ეს არა ნიშნავს, რომ უკუგდებულ უნდა იქნან ყველა მოხელენი, ყველა სპეციალისტება; პირიქით, საჭიროა მათი დაცვა, საჭიროა მათი შეგუება და გამოყენება პროლეტარული სახელმწიფოს მიზნებისათვის. და, ანგრევდა რა ძველ სახელმწიფოებრივ აპარატს, ლენინი იმავე დროს აღნიშნავდა, თუ როგორ შეიქმნას, როგორ მოეწყოს ახალი სახელმწიფოებრივი აპარატი, რომელიც მოწოდებული არის მშრომელ მასათა ინტერესებს ემსახუროს.

მართალია, ამ გზაზე იყო, არის და კვლავაც იქნება აუარებელი სიძნელენი, მაგრამ სინამდვილემ მაინც გაამართლა ლენინის ყველა წინასწარმეტყველებანი.

პროლეტარიატი ყოფილ რუსეთის იმპერიაში ხელისუფლებას ჩაუდგა—და მას უნარი აღმოაჩნდა სახელმწიფოს მართვა-გამგეობისა. მან შეჰქმნა სრულიად ახალი, ამ ეამამდე არ-არსებული ფორმები სახელმწიფო, პროფესიონალურ, კოოპერატიულ ორგანიზაციებისა. მან შეჰქმნა მძლავრი მუშურ-გლეხური წითელი არმია სრულიად ახალ საფუძვლებზე. მან შეაშფოთა, მან აღადგინა აქამდე მთვლემარე ხალხური მასები და მოუწოდა მათ შემოქმედებისათვის, რათა საბოლოოდ დააღწიოს იგინი სიბნელისა, უსწავლელობისა და სიღატაკისაგან. არავინ უარყოფს, რომ ამ გზაზე ზოგჯერ მეტად სერიოზული შეცდომებიც ხდება, რომ ჩვენ ყველანი აქ ხშირად წავიბორძიკებთ ხოლმე, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, რა გიგანტური წინსვლაა, რა კოლოსალური მუშაობაა უფართოეს მშრომელ მასების გამოფხიზლების საქმეში! რა ძირითადი ნგრევაა ყოველივე ძველის, რაიც ნაანდერძევი იყო ძველი ისტორიის მიერ, საზოგადოებრივ-სახელმწიფოებრივ ცხოვრების ყველა დარგებში, ყველა სფეროებში და ცალკე, პატარა, წინად დამონებულ ეროვნებებში!

ყველგან და ყოველივე ამაში—გენიაა ლენინის, რომელმაც იწინასწარმეტყველა და ამზადებდა მთელს ამ გიგანტიურ რევოლუციას. ეს არის ძირითადი ლენინის მოღვაწეობაში.

ლალო დუმბაძე

გელადის ხსოვნა

მე ბედნიერება მქონდა ცხრაას პირველ წელში „იატაკ ქვეშ“ მომუშავე პატარა ჯგუფთან ერთად მჭიდრო, საიდუმლო კავშირით ვყოფილიყავი დაკავშირებული ამ დიად ადამიანთან და ფანტიკური თავდავიწყებით მემუშავნა ბაქოში პარტიის ცენტრალურ არალეგალურ სტამბაში და ასი-ათასობით მებეჭდა და მევრცელებინა მთელ რუსეთის ტერიტორიაზე ამ მუშათა კლასის უდიდესი გენიის მოძღვრება და მისი ტაქტიკური სახელმძღვანელო ამოცანები.

1905 წლის ოქტომბრის მეფის მანიფესტის „ზოდებისა“ და რეაქციის ცოტათი შესუსტების შემდეგ „იატაკ ქვეშ“ მუშაობა არალეგალურ სტამბებში დროებით შესწყდა და ჩვენ (აბელ ენუქიძე, ვანო ბოლქვაძე, ჭაჭიკო კალანდაძე და მე) ცენტრალური კომიტეტის განკარგულებით გადაყვანილი ვიყავით პეტერბურგში პარტიის ლეგალურ სტამბაში—„დელოში“, რომელშიაც პარტიის ყველა გამოცემები იბეჭდებოდა და მათ შორის ლეგალური გაზეთებიც, რომლების უმთავრესი ხელმძღვანელი, რასაკვირველია, ამხ. ლენინი იყო.

და აი, აქ ვხდებით ჩვენ მას პირველად პირისპირ, უშუალოდ და უნდა ვაღვიარო, რომ ჩემთვის აუწყრელია, განუსაზღვრელია ის შთაბეჭდილება, გავლენა და სიყვარული, რომელიც მან ჩაბეჭდა ჩემს გულში.

ამის შემდეგ მუდამ უშუალო და ხშირი იყო ჩვენი კავშირი ილიჩთან. ეს იცოდა, რასაკვირველია, ბევრმა ამხანაგმა და ერთნაირი უკმაყოფილონი იყვნენ თავის ბედის, რომ მათ არ ქონდათ ასეთი საკმისი კავშირი მასთან და ხშირი იყო ისეთი შემთხვევები, როდესაც ჩვენი საშუალებით უკავშირდებოდნენ ამხ. ლენინს. მაგალითად ასეთი შემთხვევა იყო, როდესაც კავკასიის მოსწავლე ახალგაზრდობამ მოგვმართა ამხ. შ. ელიაშვილის მეთაურობით გვეშუამდგომლა ილიჩის წინაშე, რათა მას გაეკეთებია მოხსენება მათთვის იმაზე, თუ როგორ ეწარმოებიათ არალეგალური მუშაობა კავკასიაში დაბრუნებისას. ამაზე ილიჩი სიამოვნებით დასთანხმდა. ეს მოხსენება ფინლიანდიაში, —ტერიოკში, იყო მოწყობილი და მახსოვს, რა მოუთმენლად მოელოდნენ ლენინის მოსვლას, ნახვას, მასთან ლაპარაკს.

აშხ. ლენინი ი. ფანქარით დახატული სურათი ერთ-ერთ გა-
მოსვლის დროს კრებაზე.

(სურათი მოგვყავდა ლენინგრადიდან აშხ. ს. ალილუევმა).

თითვეულს რამდენიმე ათეული კითხვა ჰქონდა დამზადებული. მოვიდა ლენინიც და ყველა რაღაც იღუშაღმა, საერთო სიხალულმა შეიპყრო: ვერავის ენა ვერ ამოეღო...

ლენინისავე წინადადებით მე მომიხდა კრების გახსნა. ვეკითხები კრებას რა კითხვები უნდა იქნას შეტანილი დღის წესრიგში. არავინ ხმას არ იღებს. მერე თითონ ამხ. ლენინი ეკითხება მათ, თუ რა კითხვა აინტერესებთ.

როგორც იქნა, ერთმა ამხანაგმა, თუ არ ვცდები, მგონი ამხ. ელიავამ—უბასუხა, რომ ჩვენ ყველაფერი გეაინტერესებს, მარა ეხლა უფრო ის გვინდა გავიგოთ, თუ როგორი მუშაობა ვაწარმოვით კავკასიაში დაბრუნებისასო.

ამხ. ილიჩმა თავის საათნახევიან მოხსენებაში ვრცლად გააშუქა ყველა კითხვები ისე, რომ აღარავის დასჭირდა თავისი მომზადებული შეკითხვა.

ამხ. ლენინმა და მისმა მოხსენებამ ყველა დამსწრეზე ისეთი შთაბეჭდილება მოახდინა, რომ ყველანი დაჩქარებით გაეშურნენ პროვინციებში ამ იღეების გასავრცელებლად.

რეაქცია ისევ ძველებურად გამძვინვარდა და პარტია იძულებული გახდა სავსებით არალეგალურ პირობებში გადასულიყო.

ცეკამ წინადადება მოგვცა ფინლიანდიაში,—ვიბორგში, გადაესულიყავით და იქ მოგვეწყო არალეგალური სტამბა. აღსანიშნავია ის, რომ პარტიას არ ჰქონდა იმდენი საღსარი, რომ თავისი საკუთარი სტამბა გაეხსნა. წინადადება იყო ამხ. კრასინისაგან და ბელიკოვისაგან, რომ ფონდის გასაძლიერებლათ ესერების ლიტერატურაც გვებეჭდა. ამ წინადადების წინააღმდეგ გამოველით მე, ამხ. ვ. ბოლქვაძე და ს. ენუქიძე.

ამხ. კრასინის და ბელიკოვის წინადადება, რა თქმა უნდა, გავიდოდა, მარა ამხ. ლენინმა ჩვენ დაგვიჭირა მხარი და გამოგვიყვანა ამ უხერხულ მდგომარეობიდან, რათაც აუწყრელი აღფრთოვანება გამოიწვია ჩვენში. მე და ვანოს მოგვანდევს წინასწარ წავსულიყავით ვიბორგში, ცოტაოდენ მასალებიც წაგვეღო, ერთნაირი დაზვერვა მოგვეხდინა, შესაძლებელია თუ არა საზღვარზე ამ მასალების გადატანა და ადგილობრივ გაგვევო და მოგვეწყო ყველაფერი. ვიბორგი ჩვენთვის უცხო ქალაქი იყო. იქ ნაცნობიც არავინ გვყავდა, მარა ამხანაგ შლიხტერის მისამართი მოგვცეს და მისი დახმარებით უნდა გვემოქმედნა.

ვიბორგში რომ ჩავედით. უკვე საღამო იყო და ამხ. შლიხტერი კი ქალაქ გარეთ, ოთხი ვერსის მოშორებით ცხოვრობდა. რადგან ჩატანილი მასალებით შლიხტერთან წასვლა შეუძლებელი იყო, ჩვენ ვოგზალთან ახლო სასტუმროში წომერი ავიღეთ. მასალები, რაც

ბ—ნ ფუტს აღმატებოდა, იქ დავაწყვეთ და საჩქაროთ გავეშურეთ ამბ. შლიხტერთან, რომ მისი დახმარებით ჩქარა გადაგვეტანა მასალები სასტუმროდან, რადგან იქაური პირობები არ ვიცოდით და გვეშინოდა პოლიციას არ გაგვო და არ დაგვკარგოდა ეს მასალები.

ამბ. შლიხტერთან რომ მივედი, უკვე დაბნელებული იყო და თვითონაც სახლში არ დაგვხდა. ამბ. შლიხტერს ბალკონზე ვილატ სხვაც უცდიდა, მარა სიბნელის გამო ვერ გავარჩიეთ ვინ იყო, დრო გადიოდა, ამბ. შლიხტერი არ მოდიოდა და ჩვენ თანდათან გვალღვებდა ასეთი გამოურკვეველი მდგომარეობა. გადავსწყვეტეთ მიგვეპარათ ამ უცნობი პირისთვის და გაგვეგო ვინ იყო ის, რადგან დარწმუნებული ვიყავით, რომ ის აუცილებლათ ამხანაგი იქნებოდა. დიდხანს ვეხვეწეთ მე და ვანომ ერთმანეთს მივსულიყავით, გაგვეგო უცნობის ვინაობა, მარა ვერც ერთი ვერ ვბედავდით. ამბ. ვანომ კატეგორიულათ გამიცხადა, რომ ის არ მივა, თუ გინდ დილამდე მოუხდეს აქ ცდა. ისევ მე გავხდი იძულებული მივსულიყავი. ჩემს სიხარულს და განცდიერებას საზღვარი არ ჰქონდა, როდესაც ეს უცნობი ამბ. ლენინი აღმოჩნდა.

მე ავუსენი ყველაფერი, რაშიაც იყო საქმე. მან მაშინვე წაგვიყვანა ორივე ქალაქში ფეხით ფინურ გაზ. „სოციალ-დემოკრატიის“ რედაქტორთან, რომლის საშუალებითაც ყველაფერი მოგვაწესრიგებია ისე, როგორც საჭირო იყო.

ვიბორგში მოვაწყვეთ საკმაოდ დიდი სტამბა, რომელშიაც რეგულიარულათ იბეჭდებოდა ორი ყოველ-კვირეული არალეგალური გაზეთი „პრავდა“ და „კპერიოდ“-ი და მრავალი ფურცლები, მოწოდებები და ბროშიურები.

ერთ წელიწადზე მეტი იმუშავა ამ სტამბამ და ამ ხნის განმავლობაში ძალიან ხშირად გვიხდებოდა ამბ. ლენინთან სიარული, რომელიც იქვე აპლოს, კუოკალაში, ცხოვრობდა.

დღითი დღე იზრდებოდა ის დაუშრეტელი და არაჩვეულებრივი თაყვანისცემა, რომელსაც ის აღვივებდა ჩვენში თავისი უბრალო, თანასწორი, მეგობრული დამოკიდებულებით, მიუხედავად იმ განსხვავებისა, რომლითაც ჩვენ გავამსხვავა ბუნებამ ერთმანეთისაგან—ის გენიოსი, ბუმბერაზი, ჩვენ კი—უბრალო მუშებრ.

მასთან სრულ თანასწორად გრძნობდა თავს ყველა ჩვენგანი.

1907 წლის ბოლოს რეაქცია ფინლიანდიაშიც შევიდა მთელი თავისი სიძლიერით და რუსეთის რევოლუციონერებს აღარ ჰქონდათ საშვალეობა იქ დარჩენისა.

ამბ. ლენინიც იძულებული იყო საზღვარ გარეთ წარსულიყო და ჩვენი სტამბის ლიკვიდაცია მოეახდინეთ.

ასე, მთელი ათი წლით დავშორდით ერთმანეთს, მხოლოდ სამ-
კოთა მეორე ყრილობის კომუნისტური ფრაქციის სხდომაზე შევხვდი
მას მე. დარწმუნებული ვიყავი, რომ ათი წლის განმავლობაში დავა-
ვიწყდებოდი და ამიტომ მორიდებით შორიდან მოვუხადე ქული,
მარა ჩემს განცვიფრებას საზღვარი არ ქონდა, როდესაც თითონ მო-
ვიდა ჩემთან, მეგობრულათ ჩამომართვა ხელი და გამომკითხა ყველა-
ფერი დაწვრილებით და როდესაც გაიგო, რომ ამ ხნის განმავლობა-
ში მე მთელი ეტაპები გავიარე ციხეებსა და ციმბირში, მხრებზე ხე-
ლი დაბადო და მითხრა: „ყოჩაღ. კარგათ დაგიქერია რევოლუცი-
ონური ეგზამენი“.

ხასწავლებლის ეს სიტყვები ეხლაც ყურთა მაქვს და ამაზე
უდიდესი საჩუქარი ვერც კი წარმომიდგენია.

1918 წლის დასაწყისში, კავკასიის საოლქო კომიტეტმა მე და
ამხ. კამო გაგვგზავნა პეტროგრადში სხვა და სხვა პარტიული დავა-
ლებით და, სხვათა შორის, ფულისთვისაც. ყველა დავალებებს, რა-
საკვირველია, ლენინის პირადათ უნახავდაც გავაკეთებდით, მარა
ორივეს დიდი სურვილი გვქონდა, როგორმე გვენახა თუნდაც ხუთი
წუთით, თუმცა იმაშიც დარწმუნებული ვიყავით, რომ ამ დროს უბ-
რალოთ რამდენიმე წუთის წართმევა პირდაპირ დანაშაულობა იყო
ჩვენი მხრით, მარა საყვარელი ადამიანის ნახვის სურვილმა მაინც
დასძლია. ესთხოვეთ ამხ. აბელ ენუქიძეს ეთხოვა ლენინისათვის შეუ-
ძლია თუ არა რამდენიმე წუთის ჩუქება ჩვენთვის.

რამოდენიმე წუთის შემდეგ მე და კამო შეგვიყვანეს ამხ. ლე-
ნინის კაბინეტში. ის კარებთან შემოგვეგება. კამო გადაკოცნა და მე
მაგრათ, მეგობრულათ ჩამომართვა ხელი და პირველ სიტყვად
ის მოგვახალა, რომ „მენშევიკები მაგრათ გცემენ“-ო? (Ну, что
меньшевики здорово Вас колотят?).

ყველაფერი გაკეთებული გვქონდა. ორი ათასი მანეთი უნდა
მიგველო აქეთ წამოსაღებათ, რაზედაც განკარგულება მიცემული
იყო, მარა ბუხგალტერია რალაც ფორმალური მოსაზრებით აგვიანებდა
ფულის მოცემას. შემთხვევით, როდესაც ამხ. ლენინი თავის კაბინე-
ტიდან გამოდიოდა, კიდევე შევხვდით მას და შევჩივლეთ ფულის მო-
ცემას გვიგვიანებენ და ჩვენ კი გვეჩქარებაო. წავიყვანა თვითონ
ბუხგალტერიაში და გასცა განკარგულება ეხლაც დააკმაყოფილე-
თო, რაც იმ წამსვე იქნა შესრულებული.

დეკემბერში, 1921 წელს, საბჭოთა მეცხრე ყრილობაზე ვიყავი
დელეგატად საქართველოს სხვა დელეგატებთან ერთად. ამ დროს
ამხ. ფილიპე მოსკოვში იყო გაწვეული სამუშაოთ. საქართველოს
ბევრმა კომუნისტურმა ორგანიზაციებმა დაგვავალეს გვეშუამდგომლა
ცეკას წინაშე, რათა ამხ. ფილიპე დაებრუნებიათ საქართველოში

სამუშაოთ. მესამე საბჭოთა სახლში, სადაც საქართველოს ყველა დელეგატები ვიყავით თავმოყრილი, დელეგატებმა დაადგინეს მხარი დაეჭირათ საქართველოს ორგანიზაციების შუამდგომლობისათვის ამხ. ფილიპეს საქართველოში დაბრუნების შესახებ და აგვირჩიეს სამი ამხ.; ვალა ბახტაძე, ბესო გოგია და მე. დაგვავალეს გადაგვეცა ეს განცხადება ცეკასათვის.

ამხ. ლენინის მოხსენების დროს სცენაზე ავედი და მარჯვნივ მის უკან გავჩერდი, რომ კარგათ გამეგო ყოველივე მისი სიტყვა, ეს განცხადებაც ჯიბეში მქონდა.

მოხსენება რომ გაათავა ამხ. ლენინმა და გამობრუნდა ოთახში გასასვლელათ, ჩვენ პირისპირ შევხვდით ერთმანეთს. მე, რასაკვირველია, არავითარი იმედი არ მქონდა, რომ ის ისევ მიცნობდა, მარა ჩემდა საბედნიეროთ მოვსტყუვდი. ხელის ჩამორთმევით მომესალმა. წამოყვანა ოთახში და მიმართა ამხანაგ რუდზუტაკს მიეღო ჩემგან განცხადება და დაესვა ეს კითხვა სადაც ჯერ არს მის დადებითად გადასაწყვეტათ. შედეგი ამ შემთხვევითი შეხვედრისა და განცხადების გადაცემისა ის იყო, რომ ამხ. ფილიპე მართლაც ჩვენთან ერთად დაბრუნდა საქართველოში.

სექტემბერში, 1922 წელს, საქ. ცენ. კომიტეტის დადგენილებით ჩვენ, სამი ამხანაგი: მიშა ოკუჯავა, კოტე ცინკაძე და მე გავზავნილი ვიყავით მოსკოვში ზოგიერთი კითხვების გამოსარკვევათ. დავალბული გვქონდა, თუ ეს მოსახერხებელი იქნებოდა, პირადათ გვენახა ამხ. ლენინი და მასთან ერთად გამოგვერკვია ყველა ის კითხვები, რაც დავალბული გვქონდა. ამხ. ლენინი ამ დროს ფილქმის სახლებით მორჩენილა იყო პირველი ავადმყოფობისაგან, მარა მუშაობის დაწყება მისთვის მაინც შეუძლებელი იყო. ამიტომ ის აგარაკზე ცხოვრობდა მოსკოვიდან ორმოცი ვერსტის მოშორებით. სურვილი კი ჩვენ ძალიან დიდი გვქონდა, რომ თუნდაც შორიდან მაინც, დაგვენახა ასეთი დიდი ავადმყოფობის შემდეგ და დავარწმუნებულებიყავით იმაში, რომ ის მართლა გაჯანსაღებულია.

ერთი კვირის ლოდინის შემდეგ ამხანაგ კამენევის დახმარებით ამხ. ლენინთან წასვლა მოახერხა ამხ. ბ. მდივანმა. ჩვენც ვისარგებლეთ ბუდუს წასვლით და გავატანეთ მას სამივეს მიერ ხელმოწერილი პატარა ბარათი, რომელშიაც ვთხოვდით საქ. ცეკას სახელით, როგორც წარმომადგენლები, მიველეთ რამდენიმე წუთით, თუ ეს მოსახერხებელია და მისთვის საძნელო არ იქნებოდა. მეორე დღესვე მივიღეთ დასტური ჩვენ თხოვნაზე და თან ავტომობილი წამასვლელად წავგიყვანა ამხ. ბელენკიმ. აგარაკზე რომ მივედით, მიგვიღო ამხ. ლენინის დამ და გვთხოვა ცოტა დაგვეცადა. სანამ ლენინს ეტყოდა ჩვენ მისვლას. ამ მოლოდინის დროს ამხ. მიასნიკოვიც მოვიდა ამხ.

ლენინის სანახავათ. ჩვენ გვეგონა ამხ. ლენინი ერთად მიგვიღებდა, მაგრამ რამდენიმე წამის შემდეგ ჩამოვიდა ამხ ლენინის და, ბოდიში მოიხადა ლენინის მაგიერ მისსიკოვის წინაშე, რომ მას ცოტა ხნით დაცდა დასჭირდება და ჩვენ მიგვიპატიეთა ზემო სართულში. ჩვენ ვიცოდით, რომ ამხ. ლენინი მორჩენილი იყო, მარა, თუ ასე საესებით, არ გვეგონა და როდესაც ის კარებში შემოგვეგება, ყოჩაღათ და ჩვეულებრივი ღიმილით, ჩვენს სიხარულს და განცვიფრებას საზღვარი არ ჰქონდა. თავის ხელით დაგვიდგა სკამები, საფერულე მოგვიტანა და გვითხრა: „მე პაპიროსს არა ვწევ და სამწუხაროთ არცა მაქვს ალბათ, თქვენ თითონ გეჭნებათ და არ დაგერიდოთ, მე არ მწყენს, მოსწითო“.

უნდა გამოვტყდე იმაშიაც, რომ ჩვენ ერთნაირად როლებიც გეჭონდა განაწილებული იპის შესახებ, თუ ვის რაზე უნდა ელაპარაკა. ამხ. მიშას უნდა დაეწყო, მერე ამხ. კოტეს უნდა ელაპარაკა და დაბოლოს მე.

ჩვენი პლანები ერთბაშათ ჩაიშალა, რადგან ამხ. ლენინი პირდაპირ კითხვებზე გადავიდა. იმდენი კითხვები დაგვისვა, რომ ძლივ-ძლივობით ვასწორებდით პასუხის მიცემას. სულ პატარ-პატარა და მარტივ კითხვებს გვიყენებდა, მაგალითად:

„როგორი არის გლახების განწყობილება საბჭოთა ხელისუფლებისადმი“, — როდესაც ვუპასუხეთ, რომ კარგი არისო, — შეგვეკითხა: „რით მოიმაღლიერეთ გლახობაო“.

ჩვენ ვუპასუხეთ: იმით, რომ არხები გავიყვანეთ; თეთრი პურის შოვნა შეუძლიათ რამდენიც უნდათ. დიდძალი მანუფაქტურა და სხვა საჭიროები შევიდა ბათომიდან სოფელშიო.

ამაზე გვიპასუხა: „ეს თუ მიიღო გლახობამ, მაშინ გასაგებია მათი კმაყოფილება“—ო.

„გლახს შეუძლია მაგალითად შორაპანში ქართულად იყიდოს რკინის გზის ბილეთი“—ო?

ჩვენ ვუთხარი, რასაკვირველია, შეუძლია, რადგან ბილეთის და სადგურის სახელი, სადაც მას უნდა წასვლა, ერთნაირათ გამოითქმის ქართულადაც და რუსულადაცო.

„არა, მე მაგას არ გეკითხები, მე გეკითხები „ჩინოვნისი“ იმ სადგურზე ქართველია თუ სხვა ვინმეო“. ჩვენ უპასუხეთ: ისიც არის და ისიცო.

„რამდენი ათასი წევრია საქართველოს კომპარტიაში“?

ჩვენ უპასუხეთ: ცამეტი ათასი.

„მენშევიკებს რამდენი ყავდათ“?

„ოთხმოციო“, ვუპასუხეთ.

„ამას ეძახით თქვენ, რომ ხალხი მაღლიერია, როდესაც თქვენ ცამეტი ათასი გყავთ და მენშევიკებს ოთხმოცი ყოლიათო“?

ამაზე ჩვენ ვუსაყვედურეთ, რომ ჩვენც გვეყოლებოდა ამდენი. მარა პარტიის გაწმენდა რომ დავიწყეთ 1921 წელსივე, მას შემდეგ პარტიაში მიღება აღარ გვიწარმოებია და ეხლა კი წინადადება გვაქვს მოცემული რუსეთის ცეკასაგან კიდევ შევამოკლოთ 30 პროცენტით უმთავრესად გლეხური ელემენტებით.*

ამ განცხადებამ ძალიან გააკვირვა ამხ. ლენინი: „აბა, სადა გყავთ საქართველოში პროლეტარები“-ო?

„საქართველოს წითელი ჯარი შექმენით თუ არა და თუ შექმენით, რამდენი ათასი გყავთო“.

ამაზე ჩვენ ვუპასუხეთ, რომ ამ კითხვაში დიდი გამოურკვევლობა არის—სულ ერთავად ხან გვაკლებინებენ, ხან გვამატებინებენ და ამიტომ განუწყვეტილვ ჯარის რეორგანიზაცია და ორგანიზაცია სწარმოებდა და ეხლაც არ არის გამორკვეული საბოლოოდ ეს კითხვაო

დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია ასეთმა გამოურკვევლობამ და დააყოლა: „ჩქარა უნდა შექმნათ საკმარისი ქართული წითელი ჯარი“-ო.

ყველაზე უფრო დააინტერესა ამხ. სტალინის თეზისებმა „ავტონომიზაციის“ შესახებ.

„თქენი ცეკას აზრი როგორია ამ თეზისების შესახებ“-ო,

ჩვენ უპასუხეთ, რომ ცეკა ნაადრევათ სთვლის თეზისების გატარებას ჯერ-ჯერობითო.

„მეც ამ აზრისა ვარ“-ო.

„თქენი ცეკას აზრი როგორია ისეთი კავშირის შექმნაზე, სადაც ყველა საბჭოთა რესპუბლიკები შევლენ და ერთ დიდ კავშირს წარმოადგენენ“-ო.

ჩვენ ვუპასუხეთ, რომ ეს ახალი კითხვა არის და ცეკაში ამაზე არ გვქონია მსჯელობა, ამიტომ ცეკას აზრს ვერ გეტყვით, მარა ჩვენ თითონ ძალიან მიზან-შეწონილად მიგვაჩნია და დარწმუნებული ვართ, რომ ცეკაც ასეთი აზრის იქნებაო. ამას გარდა, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ამისთვისაც ერთი დიდი წინასწარი პოლიტიკური კამპანია იქნება საჭირო, რომ კარგათ გავაგებოთ მთელ მასებს ასეთი კავშირის შექმნის სიდიადე და ერთხელ და სამუდამოთ გამოეგლიჯოთ საბჭოთა ხელისუფლების მტრების ხელიდან საპროვოკაციო იარაღიო.

აუარებელი ასეთი კითხვები დავისვა და ჩვენც შეძლებისადაგვარად ვაძლევდით პასუხს ყველა კითხვებზე. ყველა ჩვენ პასუხებს იწერდა ქალალზე და ხაზს უსვამდა ქვემოდან,—ზოგს ორს, ზოგს ერთს, აღბად იმის მიხედვით, რომელ კითხვას უფრო მნიშვნელოვანად სთვლიდა და რომელს ნაკლებათ.

საერთოდ უნდა აღვნიშნო, რომ თითქმის ყველა ჩვენს პასუხებზე ხან სიტყვიერათ, ხან თავის დაქნევით სრულ თანხმობას გვიცხადებდა.

ამნაირათ, ოცი წუთის მაგიერ, რომელიც თავიდან გვქონდა დაპირებული, ორმოცდა ხუთი წუთი იბაასა ჩვენთან და ბოდიშის მოხდით გვითხრა:

„კიდევ მეტ ხანს მინდოდა თქვენთან საუბარი, რადგან ბევრი ახალი და საინტერესო კითხვები წარმოიშვა მსჯელობის დროს, მარა სომხეთის წარმომადგენელს, ამხ. მიასნიკოვს ეწყინება, რადგან დიდხანს ვაცდევინებ და ამიტომ დამიტოვეთ თქვენი მოსკოვის მისამართი და მოსკოვში რომ ჩამოვალ, ხვალ ან ზეგ, შეიძლება კიდევ დამჭირდეთ ზოგიერთი გამოურკვეველი კითხვების განსამარტავათ და დაგიძახებ“-ო.

ჩვენ ისედაც დიდი დრო წავართვით და რაღაც უხერხულად მიგვაჩნდა პირადათ მისთვის მიგვეცა მისამართი, მით უმეტეს, ჩვენ ყაზანის სადგურზე ვაგონში ვცხოვრობდით. ვუთხარი, რომ ცეკაში ეცოდინებათ სად ვიქნებითო. მიუხედავათ ასეთი განცხადებისა, ამხ. ლენინმა მაინც გამოგვართვა ჩვენი მისამართი თავისებური ლიმიტით გამოგვაცილა კიბემდე, მაგრათ, მეგობრულათ ჩამოგვართვა ხელი და გამოგვემშვიდობა. სამწუხაროდ ჩვენდა და მთელი მსოფლიოს პროლეტარიატის სავალალოდ თურმე უკანასკნელად ვეთხოვებოდით ამ დიდებულ ადამიანს და შეუდარებელ მასწავლებელს...

ჩვენ კი სავსებით განკურნებული გვეგონა.

_____

ს. ალილშევი

როგორ იგაუმჯობესოთ აზრ. ლენინი და ზოგ- პიკი 1917 წლის ივლისის დღეებში

ივლისის დღეებში, ივლისის 5-მდე და 5-ს დღისით, მე და აზრ. ლ. ლ. იაბლონსკი, როგორც საქართველოს კომიტეტის წევრი და განუწყვეტელი მორიგეობის ინიციატორები, გამუდმებით ვიმყოფებოდით ყოფ. 1886 წლის საზოგადოების საელექტრონო სადგურის საქართველოს კომიტეტში, (ობეოდნი არხი, 76. ახლა 1-ლი სახელმწიფო ელსადგური).

როცა ჩვენი პარტიული ორგანიზაციები გაცხარებულ მუშაობას ეწეოდნენ ჩვენი მებრძოლი რაზმების მობილიზაციის საქმეში იმ შემთხვევისათვის, უკეთეს პეტროგრადის პროლეტარული ფართო მასების თანდათანობით გაძლიერებული უკმაყოფილება გამოსვლის ხასიათს მიიღებდა შემთავსებული კერენსკის მთავრობის მოქმედებათა წინააღმდეგ, — ჩვენ ამ მზადებაში უშუალო მონაწილეობას არ ვღებულობდით და გართული ვიყავით მხოლოდ ჩვენი პატარა საქმით, რომ ელსადგურს ნორმალურად ემუშავნა, რასაც, ჩვენი აზრით, სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა ჰქონდა.

ივლისის 5-ის წინა ღამე და თვით ივლისის 5-ი დღიდანვე ჩვენთვის მეტად მძიმე პერიოდი იყო, ვინაიდან არაფერი ვიცოდით მომხდარი ამბების შესახებ.

ივლისის 5-ს საღამოთი მე გავეშურე ჩემი სახლისაკენ მკ-10 როჟდესტვენსკის ქ. № 17, რომ გამეგო ამხანაგებისაგან ჩვენი დამარცხების შიზი და ვამეთვალისწინებია, თუ რა სახის იყო ეს დამარცხება.

სულიერად შეწუხებული ვიყავი, უძილო ღამეების გამო თავი მტკიოდა და გული მიღონდებოდა.

სახლში არავინ დამხვედრია მოსამსახურე ქალის გარდა. ჩემი ცოლი იმ ხანებში ლაზარეთში მსახურობდა და რამდენიმე დღე სახლში არ მოსულიყო. ბავშვები ყველანი წასულნი იყვნენ. სახლში რამდენიმე საათს დავრჩი იმის მოლოდინში, რომ ვინმე ამხანაგთაგანი შემოივლიდა და ის იყო წასასვლელად ვემზადებოდი, რომ კიბეზე ცოლს შევხვდი, რომელიც რაღაც ძლიერ დაფიქრებული იყო.

შეხვედრისას მთხოვა, რომ უკანვე დაებრუნებულყავი. შემდეგ მაცნობა, რომ ესაა სამსახურიდან დაბრუნდა და კინალამ დიდი მარცხი შეემთხვა. როცა სახლში მოდიოდა, გზად შეიარა ანხ. პოლეტაევთან, რომ გაეგო მომხდარი ამბების შესახებ დაწვრილებით და იქ შეხვდნენ მას ამხ. ვ. ი. ლენინი და გ. ე. ზინოვიევი მეუღლითურთ.

საჭიროა ამათთვის საიმედო თავშესაფარი და მსურს ამის შესახებ ვიცოდე შენი პირადი შეხედულება როგორიაო. მე მივუგე, რომ ჩვენ გვაქვს სამი ოთახი და ასეთ შემთხვევაში ჩემი აზრი უკვე იცი მეთქი. ამიტომ უნდა შეასრულო შენი მოვალეობა,—მიაწოდო ამხანაგებს მათთვის აუცილებელი თავშესაფარი და, როგორც დიასახლისი, გაუმასპინძლდე მეთქი. ამაზე მან მომიგო: გამაფრთხილეს, რომ ყველაფერი ეს საშიშო და „სარისკო“ საქმეაო. მე მივუთითე მას იმ გარემოებაზე, რომ რაც შეეხება პირადად მას, „რისკს“ მან უკვე დალწია თავი, როცა პეტროგრადის მხრიდან სახლში ბრუნდებოდა, სადაც იმ დროს ქუჩაში სროლა იყო; რაც შეეხება ამხანაგებს, დეე თითონ გადასწყვიტონ ეს სერიოზული საკითხი—თუ მათთვის შემდეგში იშოვნიან უფრო საიმედო ბინას და მოსახერხებელი იქნება იქ გადასვლა, ისინი თითონვე წავლენ. ჩვენ კი ამ ხანებში ყოველგვარი საშიშროების შესახებ უნდა დავივიწყოთ მეთქი.

ამ ლაპარაკის შემდეგ ჩემი ცოლი იმ წამსვე წავიდა ამხ. პოლეტაევთან და ნახევარი საათის შემდეგ პირველად ვესალმებოდი და ხელს ვართმევდი ამხ. ზინოვიევს და ლილინას ასულს.

როგორც ეტყობოდა, ამხ. ზინოვიევი მეტად დაქანცული იყო ფიზიკურად და იტანჯებოდა ზნებრივად; ამიტომ გადასწყვიტე არავითარი შეკითხვა არ მიმეცა მისთვის და ჩქარა წავედი ელსადგურის საქარხნო კომიტეტში.

მეორე დღეს, ივლისის 6-ს, დილით დაებრუნდი სახლში, სადაც დანხვდა ვლადიმერ ილიჩი, რომელიც ამხ. ზინოვიევთან მოსულიყო და გადაეწყვიტა ჩვენსა დარჩენა.

ამავე დღეს ლევაშოვიდან ჩამოვიდა ჩემი უფროსი ქალი ნიურა. მან გვიამბო იმის შესახებ, როცა ამხანაგებს თავის შთაბეჭდილებების შესახებ უამბობდა, ფინლიანდიის რკინის გზის ვაგონში, როგორ ლაპარაკობდნენ შავრაზმელთა და წმინდა წყლის დემოკრატიის აგიტატორები, პირველ წყაროებიდან მიღებული ცნობების თანახმად, თუ როგორ გაიქცენ ნაღმოსანიით თუ წყალ-ქვეშა ნავით გერმანიაში აჯანყების მეთაურები და ვილჰელმის საიდუმლო აგენტები.

როცა ის ლაპარაკობდა, ჩვენ ყველანი გულიანად ვიცინოდით. ჩემს ქალს ვერ გაერკვია, თუ რაში იყო საქმე, მაგრამ ადრე მიხვდა, რომ ის „აგენტები“, რომელთაც „სარწმუნო წყაროებიდან“ მიღებული ცნობებით უხატავდნენ მას მოლაყბენი ბალტიის ზღვის ბსკერზე

თუ მის ზედაპირზე მცურავთ, აღმოჩნდნენ მასთან ერთად, მისი მშრომლების ბინაზე. ამის შემდეგ ჩვენთან ერთად ჩემმა ქალმაც ბევრი იცინა.

ასეთივე ფანტასტიური ამბები მოვისმინე ელსადგურში და განსაკუთრებით სადგურის სამმართველოში, გოგოლის ქ. № 14, სადაც სკარბობდა „წმინდა წყლის დემოკრატია“, რომელიც ამ ისტორიულ დღეებში მეტად გაბოროტებული იყო ბალწევიკებისადმი.

ზოგიერთ პირთა ქორი და ფანტაზია უმაღლეს წერტილს აღწევდა.

როკდესტენსკის ქუჩის „ვიშკაზე“ კი ამ დროს სრული მშვიდობიანობა სუფევდა.

მესამე დღეს, როცა სახლში დავბრუნდი, ვლადიმერ ილიჩი შემეკითხა შემეძლო თუ არა მისთვისა და ზინოვიევისთვის სხვა საიმედო თავშესაფარის შოვნა. მე მიუხედავად, რომ თუ ის სთვლის, რომ ეს აუცილებელია, შევეცდები ვიშოვო მეთქი. ვლ. ილიჩმა თავისი ნათქვამი დაადასტურა და თან დასძინა, რომ საჭიროა აგრეთვე ორი კაცისთვის თავსახურავის მოტანა, უკეთუ წასვლას დავაპირებთ, რათა რამდენიმეთ შეცვლილ იქნას გარეგნული სახე და ამასთან ერთად, საჭიროა პეტროგრაძის გეგმაო. მე იმავე დღეს წაველ ერთს ჩემ ამხანაგთან, უფროს მეეზოვე საფინკოსთან, რომელიც ძველ დროში, რევოლუციამდე, თავშესაფარს აძლევდა ჩვენს დევნილ ამხანაგებს. ის გამაცნო 1908 წელს ამხ. ბ. ი. კალინინმა, სადაც მე ვიმალეობდი. ამხ. საფინკომ მე გამგზავნა მეორე ამხანაგთან, მეეზოვე მ. ა. კულინენკოსთან, რომელსაც შპალერისა და ვოსკრესენსკის ქუჩ. კუთხეში ჰქონდა დიდი თავისუფალი ოთახი. მან თანხმობა განაცხადა ეს ოთახი მოეცა ჩემთვის უცნობ ორი ამხანაგისთვის რამდენიმე დღით და „მასკარადისათვის“ ზოგიერთი ნივთებიც გადმომცა. ივლისის 8 დღით ვ. ი. მოითხოვა გეგმა, რომლითაც უნდა გასცნობოდა ახალ ზინისაკენ მიმავალ ქუჩებს და აგრეთვე გაერკვია ის მიმართულება, თუ რომელი ქუჩებით არ იქნებოდა სახიფათო ახალ სოფელში, პრიმორის სადგურთან მისვლა, უკეთუ აუცილებელი გახდებოდა სესტრორეცკით ფინლიანდიაში წასვლა. რადგანაც გეგმა ვერ ვიშოვნე ვ. ი. ვუთხარი, რომ პრიმორის სადგურისკენ მიმავალი გზა მე ისე ვიცი, როგორც თავისი ხუთი თითი. ამაზე ვლ. ილიჩმა მომიგო, რომ მას სჯერა ჩემი ცოდნა ამ საქმეში, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, პირადად სურს იცოდეს და იხილოს გეგმაზე რომელი ქუჩებით უფრო ახლოა და უხიფათოდ შეიძლება სასურველ პუნქტამდე მიღწევა. ამიტომ მისთვის აუცილებლათ საჭიროა გეგმა. ამავე დღეს მე ვიშოვე გეგმა და ვლადიმერ ილიჩთან ერთად ჩაუფუჯე პეტროგრაძის შესწავლას. ჩემ მიერ ნაჩვენები გზა ვლადიმერ ილიჩმა მოიწონა, რომ

ლათაც შემდეგში წასვლა მოგვიხდა. მიმართულება ასეთი იყო: მე 10 როჟდესტვენსკი ქუჩის № 17-დან გადაესქერიტ მიტინის, ბოლო-ტნი და სუვოროვის პრ. შემდეგ მე 9 როჟდესტვენსკი ქუჩით გაუ-რეთ მე 11 გვარდიის ცხენოსანთა საარტილერიო ბრიგადის თავლას. გავუხვით ბერძნების შესახვევში, გავედით ვილენის შესახ. საპიორის ბათალიონის ყაზარმებთან, მოვუხვით როჟდესტვენსკის ქუჩ., შემდეგ კიროჩნიზე, ვოსკრესენსკის პროს. და ვოსკრესენსკის ნაბერეჟნიზე ლიტენინი ხიდით და პიროგოვის ნაბ. სამსონიევის პრ. კლინიკის ქუჩ. მდ. ნევის ბოლ. ნაბერეჟნ. ვიბორგის, სტროგანოვსკის და ახალი სოფლის ნაბერ. პრიმორის სადგურამდე.

ივლისის 9-ს საღამოთი სახლში დაბრუნებისთანავე ვლადიმერ ილიჩთან შევედი ოთახში. მივესალმე თუ არა, მან ხელი მტაცა ხელ-ზე, იდაყვს ზევიდან და მკითხა—ვიშოვე თუ არა შესაფერი უშუშარი ბინა და შემიძლია თუ არა მისი ამხ. ზინოვიეტან ერთად ახალ ბინაზე გადაყვანა. მე მიუუგე, რომ ოთახი არის. შემიძლია მათი ახ-ლავე იქ გადაყვანა, თუ ეს მას მიაჩნია აუცილებლათ და მიზან-შე-წონილად. ამასთან დავსძინე, რომ პირადათ მე ამ შემთხვევაში ეს მიმაჩნია უდროვოთ, ვინაიდან პიტერის ქუჩები ჯერ კიდევ არ დაწყ-ნარებულა. ამიტომ წინადადება მივეცი სესტრორეცკში წასვლამდე ჩემთან დარჩენილიყო. ამის შემდეგ ერთი ასეთი კითხვა მომცა ვლა-დიმერ ილიჩმა—რა იქნებოდა მაგ., კერენსკის მთავრობას რომ გაე-გო ჩემი პეტროგრადში ყოფნა და გამოეცხადებია—ვინც მას შემაპ-ყრობიებს ან მაჩვენებს სად იმყოფება, 30—40 ათას მანეთს ჯილ-დოს მივსცემო,—როგორ მოიქცეოდა ის ჩვენი ამხანაგი: გამცემდა მე თუ არაო. მე გლახა მდგომარეობაში ჩავარდი, მაგრამ მოფიქრე-ბის შემდეგ ვუპასუხე, რომ აღნიშნულ ამხანაგს ისე დიდი ხანია ვი-ცნობ მე, როგორც ის, მაგრამ მე ის არ მიყვარს, ჩემის შეხედულო-ბით, თავისი, რევოლუციონერისათვის უარყოფითი ჩვეულებების გა-მო. და არ მრწამდა, რომ ის მედგარი იყო, არ მიყვარდა აგრეთვე ის, როგორც ადამიანი, მაგრამ შორს ვიყავი იმ აზრისაგან, რომ ის შეგ-ნებულათ, გარეშე ძლიერი ნებისყოფის ძალდაუტანებლათ გამცემ-ლობას ჩაიდენდა.

აზრთა ასეთი გაცვლა-გამოცვლის შემდეგ ვლადიმერ ილიჩს სხვა ბინაზე გადასვლის შესახებ საკითხი აღარ აღუძრავს.

ვლადიმერ ილიჩისა და ამხ. ზინოვიევის ჩემს ბინაზე ყოფნის დროს მე რეგულიარულად სახლში არ დავდიოდი. თუ მოვდიოდი, ისიც ცოტა ხნით.

თუ როგორ მიმდინარეობდა ჩემი მდგმურების ცხოვრება, ამის შესახებ დაწერილებით მიამბობდა ჩემი უფროსი ქალი ნიურა. ნიურას გადმოცემით ისინი ცხოვრობდნენ თითქმის ნორმალურად, გან-

საკუთრებული შიში და მღელვარება არ გამოუცდიათ. მხოლოდ ერთი ღამე გაატარეს დიდ შიშში. ერთ ღამეს საღამოდან დილამდე მეზობელ მიტინის ქუჩაზე ორ ჯგუფს შორის გაგრძელდა სროლა. ამ დროს ვლადიმერ ილიჩი წარმოუდგენელ სიმშვიდეს იჩენდა და მოშიშარებს დასცინოდა. ამის გამო ყველას იპყრობდა ვლადიმერ ილიჩის მშვიდი სულიერი განწყობილება და თავიანთი შიში სასაცილოდ მიაჩნდათ.

გ. ე.-სადმი (ზინოვიევი) მისი ცოლი ზოგჯერ აშკარა უკმაყოფილებას გამოხატავდა იმის გამო, რომ ხანდისხან ის ნერვიანობდა, სულთ ეცემოდა და სჩივოდა. რომ მას საშინლად არა სურს დასტოვოს საყვარელი რუსეთი და ხელ-ახლა დაბრუნდეს საძულველ ევროპაში.

ვლადიმერ ილიჩი მეტ დროს თავის ოთახში ატარებდა. მთელი იქ ყოფნის დროს არც ვლადიმერ ილიჩი, არც გ. ე. (ზინოვიევი) ოთახიდან გარეთ არ გამოსულან.

საქმიანი დამოკიდებულება გარეშე ქვეყანასთან და ახლობელ ამხანაგებთან მათ ჰქონდა ერთი ამბ. ქალის საშუალებით, რომლის გვარი არ მახსოვს. ეს ქალი ზოგჯერ მოდიოდა ვლადიმერ ილიჩთან, ხანდახან გვიან, ღამითაც. მიიღებდა რა ილიჩისაგან საქმიანი ხასიათის რჩევას, ის მაშინვე უკან ბრუნდებოდა. ასევე ნახულობდნენ ვლადიმერ ილიჩს სხვებიც—მისი ნათესავები თუ ახლობელი ამხანაგები. მოდიოდნენ ნადეჟდა კონსტანტინტინეს ასული, მარიამ ილიას ასული და ამბ. სტალინი.

აქვე საჭიროდ მიმაჩნია გაუწყოთ ვლადიმერ ილიჩის მიერ ნაამბობი, რომელიც ჩემმა ქალმა გადმომცა. ილიჩის მიერ მოთხრობილი ამბავი ინტერესს მოკლებული არ არის როგორც იმ დროინდელი გარდამავალი ხანის დამახასიათებელი მოვლენა. ვლადიმერ ილიჩის ნაამბობი შეიცავს იმას, თუ როგორ შეხედნენ მას ზოგიერთი ახლო ნაცნობები და მეგობრები ივლისის 5-ს საღამოთი, როცა ის იძულებული იყო მოეძებნა უშიშარი თავშესაფარი. როგორც კი მივიდოდა ვისმესთან ბინაზე ვლადიმერ ილიჩი, შიშისაგან იქ მყოფთ ყველას თვალები გაუდიდდებოდა და თვალის ციკინათელაც უფართოვდებოდა. ყველას წარმოუდგენელი შიში იპყრობდა. ასეთი შეხვედრა ილიჩს საბაბს აძლევდა იმ წამსვე გაშორებოდა იქაურობას, რათა თავისი იქ ყოფნით სტუმართ-მოყვარე მასპინძელზე ძალადობა არ გამოეჩინა.

კვირას, ივლისის 11-ს დროებითი ბესტის მდგმურები შეუდგენ მზადებას სახიფათო ექსკურსიისათვის, რათა წინასწარი გათვალისწინებული გზით წასულიყვნენ ფინლიანდიის საზღვრისაკენ. სადილის შემდეგ ვლადიმერ ილიჩმა გაიპარა წვერი, თავი, შეიკრიჭა ულვაშები

ასევე მოიქცა ამხ. ზინოვიევიც. შემდეგ შეუდგენ ჩაცმა-დახურვას „მასკარადისტის“ მე ვიშოვე ერთი წყვილი განზე შესაბნევი ხალათი და „კეპები“. ჩემი პალტო ვლადიმერ ილიჩის ტანის ზომისა აღმოჩნდა. ამ მუქი პალტოსა და რუხ „კეპკაში“ უწევროთ და შეკრეკილი უღვაშებით ვლადიმერ ილიჩი უფრო ფინელ გოცხს ან გერმანელ კოლონისტს მოგაგონებდათ და არას შემთხვევაში საშიშ რევოლუციონერს ან მსოფლიო იმპერიალიზმისა და მსოფლიო ბურჟუაზიის მესაფლავეს.

ამხ. ზინოვიევი თავის კლიოში (სრული) პალტოთი და კრეკლ „კეპკით“ უფრო ბალტიის მხრის კომივოაერს ჰგავდა, ვიდრე გამოჩენილ რევოლუციონერს. ყველაფერი ეს კი ხელს უწყობდა ჩვენს პილიგრიმებს, რომლებიც იძულებულნი იყვნენ დროებით დაეტოვებინათ თავისი ძვირფასი მშობლიური მიწა-წყალი.

დაახლოებით სალამოს 9 საათზე მოვიდა ამხ. სტალინი. სალამოს, საათის 11-ზე ჩვენ შეეჯდებოდა წინასწარი გათვალისწინებული გეგმით გზას პრიმორის სადგურის მიმართულებით, სადაც უნდა მიგვესწრო უკანასკნელად მიმავალ მატარებლისათვის.

მთელი გზა ჩვენ გავიარეთ ქვეითად. მივდიოდით ორ-ორი ერთად, ერთმანეთისაგან ცოტა მანძილის მოშორებით. პრიმორის სადგურის მახლობლათ მდ. დიდი ნეკის ნაბერეჟნიზე წინასწარ დათქმულ ალაგას სამ ძირ ხესთან ჩვენ დაგვხვდა ამხ. ნ. ა. ემელიანოვი, რომელსაც მინდობილი ჰქონდა სესტრორეცკთან ამხანაგების გადაყვანა და თავისთან დამალვა, შემდეგ კი მათი ფინლიანდიაში გამგზავრება. დანიშნულ ალაგას, ხეებთან, ჩვენ კიდევ არ მივსულიყავით, ვიდრე სხვა და სხვა ადგილებზე ერთმანეთისაგან ცოტა მოშორებით და როცა სადგურზე წასვლის წინ მე მივედი ვლადიმერ ილიჩთან ხეს ქვეშ, რომ გამოვშვიდობებოდი და მოვეხვიე მას, რათა გადამეკოცნა, მან შემნიშნა, რომ ეს კონსპირატიული არ არის, რომ ეს საჭირო არააო.

ამის შემდეგ ჩვენ ყველანი გავექანეთ სადგურისაკენ. ხელში ყველას რკინის გზის ბილეთები გვქონდა ამხ. ემელიანოვის მიერ წინასწარ ნაყადი. ყველაზე წინ მიდიოდა ამხ. ემელიანოვი, შემდეგ ცოტა მოშორებით, მიდიოდენ ვლადიმერ ილიჩი და ამხ. ზინოვიევი, მე და სტალინი მივდიოდით ყველაზე უკან. მატარებელი უკვე ჩამომდგარი იყო და წასასვლელად გამზადებული. სამი მიმავალი ამხანაგი უკანა ვაგონში მოთავსდა. მე და ამხ. სტალინი თავისუფლად დავსერიწობდით ბაქანზე მატარებლის წინ.

სანამ მატარებელი დაიძვრებოდა ვლადიმერ ილიჩი უკანასკნელი ვაგონის უკანა ალაგს გამოვიდა, ამხ. ზინოვიევი ვაგონის ფანჯრიდან გამოიყურებოდა. რამდენიმე წამში მატარებელიც დაიძრა.

მე. და ამხანაგი სტალინი ვიდექით ბაქანზე და თვალს ვერ ვაშორებდით ვაგონის უკანა ალაგას მდგომ ვლადიმერ ილიჩს და თანჯრიდან გამომყურე ამხ ზინოვიევს და სოლითა და გულით ვუსურვებდით ჩქარა და ბედნიერათ უკანვე დაბრუნებას.

და როგორც კი მატარებელი ჩვენი მხედველობიდან გაჰქრა, ჩვენ ქვეითად დავბრუნდით სტროგანოვის. ხილით და კამენო-ოსტროვის პროსპ. მე-10 როფდესტვენსკის ქუჩაზე.

დანალვლიანებულნი ვიყავით და შევბასაც ვკრძნობდით იმის გამო, რომ ამხანაგები უფრო უშიშარი და მოსვენებული თავშესაფარის გზაზე იყვნენ დამდგარი.

ეს დღე ჩემთვის სამახსოვროა, როგორც ყველაზე უფრო ბედნიერი დღე ჩემს ცხოვრებაში. მე ბედნიერი ვიყავი იმ შეგნებით, რომ შემთხვევით ჩემზე დაკისრებული ისტორიული მისია კეთილად შევასრულე.

1923 წლის სექტემბრის 23.

პეტროგრადი.

✓

რუსეთის კომკ. წანსტრ. კომიტეტის მოწოდება პარტიისა და მუშაკთა მოძრაობისადმი

მოხკოვი. 23 იანვარი. 21 იანვარს დაასრულა თავისი ცხოვრების გზა ამხ. ლენინმა. გარდაიცვალა ადამიანი, რომელმაც დაარსა ჩვენი ფოლადისებური პარტია, რომელიც აშენებდა მას მთელი წლობით, რომელსაც მიჰყავდა იგი ცარიზმის თავდასხმების ქვეშ, ასწავლიდა და აკაჟებდა მას გაათავრებულ ბრძოლაში მუშათა კლასის გამცემლების, ორქოვების და მერყევების წინააღმდეგ.

მოკვდა ადამიანი, რომლის ხელმძღვანელობითაც ბოლშევიკების შეურჩეველი რიგები იბრძოდნენ 1905 წელს, უკან იხევდნენ რეაქციის დროს, ხელახლა უტევდნენ და იდგნენ თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ მებრძოლთა პირველ რიგებში, შესძლეს მენშევიკების და ესერების იდეური ბატონობის განადგურება, გამომჟღავნება და დამსობა.

მოკვდა ადამიანი, რომლის მებრძოლ წინააღმდეგობით ჩვენმა პარტიამ, რომელიც იყო გახვეული ტყვია-წამლის კვამლში, ძლევამოსილ ხელით, აღმართა ოქტომბრის წითელი დროშა მთელ ქვეყანაში, განადგურა მტრების წინააღმდეგობა და დაამკვიდრა ყოფილ მეფის რუსეთში მშრომელთა ბატონობა.

მოკვდა კომინტერნის დამაარსებელი და მსოფლიო კომუნიზმის წინამძღოლი, საერთაშორისო პროლეტარიატის სიყვარული და სიამაყე, ჩაგრულ აღმოსავლეთის დროშა, დიქტატურის მეთაური რუსეთში.

არასოდეს მარქსის შემდეგ პროლეტარიატის დიად განმათავისუფლებელ ისტორიას არ წამოუყენებია ისეთი ბუმბერაზი ფიგურა, როგორც ჩვენი განსვენებული ბელადი, მასწავლებელი და მეგობარი. ყველაფერი ის, რაც არის პროლეტარიატში ქვემარბიტად დიადი და გმირული—უშიშარი გონება, რკინის, შეუღრეკელი, მტკიცე, ყველაფრის მძლევარი ნებისყოფა, სამღვთო სიძულვილი, სიძულვილი სიკვდილამდე მონობისა და ჩაგვრისადმი, რევოლუციონური ალტყინება, რომელიც მთებს ამოძრავებს, უსაზღვრო რწმენა მასების შემოქმედებით ძალებისა, უდიდესი ორგანიზაციული გენია, ყველაფერმა ამან დიდებული გამოხატულება ჰპოვა ლენინში, რომლის სახელი გახდა

სიმბოლო ახალი მსოფლიოსი დასავლეთიდან აღმოსავლეთმადე, სწრაფად ხრეთიდან ჩრდილოეთამდე.

ლენინს ჰქონდა უნარი დაენახა დიდი და პატარა, ეწინასწარმეტყულებია დიდი ისტორიული გარდატეხანი—და ამავე დროს მხედველობაში მიეღო და გამოეყენებია ყოველი წერილმანი. მას ჰქონდა უნარი, როცა ეს საქარო იყო, გააფთრებულათ თავს დასხმოდან მტერს და როცა საქარო იყო,—უკან დაეხია, რათა მოემახადებია ახალი შეტევა. მისთვის არ არსებობდა არავითარი გაყინული ფორმულა, არავითარი ბუნდოვანება. არ არსებობდა მის ბრძნულ, ყველაფრის მხედველ თვალეში, ცინაიდან ის იყო პროლეტარულ არმიის თანდაყოლილი წინამძღოლი, მუშათა კლასის გენიოსი.

მარქსის საგანძურს ამხ. ლენინმა ბევრი რამ ძვირფასი შემატა. სწორედ მას უნდა უმადლოდეს მუშათა კლასი პროლეტარულ დიქტატურის, მუშების და გლეხების შორის კავშირის, მებრძოლ პროლეტარიატისათვის ეროვნულ და კოლონიალურ საკითხების მნიშვნელობის გარკვევას და ბოლოს მის მოძღვრებას პარტიის როლის და ბუნების შესახებ. ყველაფერი ეს სიმდიდრე ლენინის ხელში იყო არა როგორც მკვდარი კაპიტალი, არამედ ხორცშესხმული შეუდარებელი პრაქტიკით. „რევოლუციის კეთება გაცილებით უფრო სასიამოვნოა, ვიდრე წერა მასზე“ არა ერთხელ უთქვამს ვლადიმერ ილიჩს. და მთელი თავისი სიცოცხლე მის შეგნებულ დასაწყისიდან უკანასკნელ განაწამებ ამოსუნთქვამდე—ამხ. ლენინმა შესწირა მუშათა კლასს.

არ ყოფილა და არც არის ადამიანი, რომელიც ასე ყოფილიყოს ერთგული თავის საქმისადმი, როგორც ლენინი, რომელმაც თავის უმშვენიერეს ცხოვრებაში არ იცოდა არაფერი, გარდა პარტიის, პროლეტარიატის და კომუნისტურ რევოლუციის ინტერესებისა.

არ ყოფილა და არც არის ადამიანი, რომელსაც ასე ღრმად ეგრძნო თავისი პასუხისმგებლობა, როგორც მას.

ზე-ადამიანურმა, მუშაობის თავშეუკავებელმა წყურვილმა, დაუღალავმა აზროვნებამ და თავისი ენერგიის დაუზოგავად დახარჯვამ გასტეხა ეს ბუმბერაზი ორგანიზმი და სამუდამოდ ჩააქრეს ყველაზე უსაყვარლესი—ჩვენი ილიჩის სიცოცხლე. მაგრამ ეს ფიზიკური სიკვდილი არ არის მისი საქმის სიკვდილი. ლენინი ცოცხლობს ჩვენი პარტიის ყოველი წევრის სულში. ჩვენი პარტიის ყოველი წევრი არის ლენინის ნაწილაკი. მთელი ჩვენი კომუნისტური ოჯახი არის ლენინის კოლექტიური გამოსახულება. ლენინი ცოცხლობს ყოველ პარტიოსან მუშის გულში. ლენინი ცოცხლობს ყოველი გლეხის—ლარიბლატაკის გულში. ლენინი ცოცხლობს კოლონიების მრავალმილიონიან მონების შორის. ლენინი ცოცხლობს კომუნისტების და ბოლშევიზმისადმი სიძულვილში—ჩვენი მტრების ბანაკში.

ეხლა, როცა ჩვენ პარტიას თავს დაატყდა ყველაზე მძიმე უბედურება—ილიჩის სიკვდილი, ჩვენ განსაკუთრებული სიმტკიცით უნდა შევასრულოთ მისი მთავარი აღთქმანი. არასოდეს ლენინი არ ყოფილა ისეთი დიდი, როგორც საშიშროების წუთებში. მაგარი ხელით გაჰყავდა პარტია ამ საფრთხეთა რიგებიდან, შეუდარებელი სიძინჯით და მამაცობით მიდიოდა რა ის თავის მიზნისაკენ, არაფერი არ ეჯავრებოდა და ეზიზღებოდა ლენინს, როგორც პანიკური აურზაური, შეშფოთება და მერყეობა. პარტია აქაც მის გაკვალულ გზას გაჰყვება.

ის ჩამოგვშორდა ჩვენ საუკუნოთ, ჩვენი შეუდარებელი მებრძოლი ამხანაგი, ხოლო ჩვენ უშიშრად წავალთ წინ... დეე, ანთხიონ ბოლშევიჩი ჩვენმა მტრებმა ჩვენი დანაკარგის გამო. უბედურები, საწყლები! იმათ არ იციან, რას წარმოადგენს ჩვენი პარტია. იმათ იმედი აქვთ იმის, რომ პარტია დაინგრევა. პარტია კი ჰრკინის ნაბიჯებით წავა წინ იმიტომ, რომ იგი არის ლენინის პარტია; იმიტომ, რომ იგი აღზრდილი და გამობრძმედილია ბრძოლებში. იმიტომ, რომ მას ხელთ აქვს ის აღთქმა, რომელიც დაუტოვა მას ამხ. ლენინმა.

მემამულეების და კაპიტალისტების მსოფლიოს კავშირის წინააღმდეგ ჩვენ ავაშენებთ მუშების და გლეხების კავშირს, ჩაგრულ ერების კავშირს. ჩვენ მაგრად ვდგევართ მიწაზე. ევროპის ნანგრევებში ჩვენ ვართ ერთად-ერთი ქვეყანა, რომელიც მუშათა ხელისუფლების ქვეშ ღორძინდება და გაბედულად შეჰყურებს თავის მომავალს.

ჩვენი სახელოვანი დროშის გარშემო თავს იყრიან მილიონები. ჩვენი მასწავლებლის სიკვდილი—ეს უდიდესი უბედურება—კიდევ უფრო ძლიერად შეაკავშირებს ჩვენს რიგებს. ერთსულოვანი ბრძოლის რიგებით ჩვენ მივდივართ კაპიტალის წინააღმდეგ საბრძოლველად და ვერავითარი ძალები მსოფლიოში ხელს ვერ შეუშლიან ჩვენ საბოლოო გამარჯვებას. ეს გამარჯვება იქნება ყველაზე უკეთესი ძეგლი ამხ. ლენინისა,—იმისათვის, რომელსაც, როგორც საუკეთესო მეგობარს, მასები უწოდებდნენ თავის „ილიჩს“.

„გაუმარჯოს და იცოცხლოს ჩვენმა პარტიამ! გაუმარჯოს მუშათა კლასს!“

რუსეთის კომუნისტური პარტიის
ცენტრალური კომიტეტი.

პოპულისტარსის და პროფინსტარსის მოწოდება

მოსკოვი. 23 იანვარი. „ლენინი“,—ჩვენი უკვდავი ბელადი—გარდაიცვალა.

მთელი ქვეყნის რევოლიუციონური მუშების ფართე მასები გლობენ ლენინს—მუშათა მოძრაობის უდიდეს ბელადს; მაგრამ ეს მწუხარება არ გვართმევს ჩვენ სიმტკიცეს. ამხანაგებო, მადლობის გრძნობით მოვიგონოთ მისი უკვდავი დამსახურებანი მსოფლიო მუშათა მოძრაობის წინაშე და მიხი დიდი მაგალითით აღფრთოვანებულებმა ვისწრაფოთ მისი ისტორიული ანდერძის განსახორციელებლად.

ისე, როგორც კარლ მარქსი, ლენინიც, მიუხედავად იმისა, რომ უკვე აღარ არის ჩვენთან, სამუდამოთ დარჩება ჩვენს ბელადათ. მარქსმა მოგვცა ჩვენ მოძღვრება პროლეტარიატის განთავისუფლებისა—ლენინმა წაიყვანა პროლეტარიატი ამ მოძღვრების გამარჯვებით დავიკვირების გზით.

ლენინმა შექმნა ძლევაშოსილი რევოლიუციონური მუშათა პარტია შეურყეველი რწმენით მუშათა კლასის რევოლიუციონურ ძალაში და მომავალში, ის შრომობდა პარტიის შექმნაზე, ის ჰქმნიდა პარტიას არაჩვეულებრივად მძიმე პირობებში, მას სდევნიდენ, ის შეუწყვეტლივ იბრძოდა მეფის თვითმპყრობელობის, ღრმად ფესვებგადგმულ ცრუმორწმუნეობის, მოღალატეების—„სოციალისტების“, მუშათა კლასის ცრუ ბელადების წინააღმდეგ. ამ მრავალი წლის ბრძოლაში მან შექმნა რევოლიუციონური მარქსიზმის ძლევაშოსილი სტრატეგია (და ტაქტიკა და პარტიულად ჩამოაყალიბა კომუნისტური მოძრაობა.

საერთაშორისო მუშათა მოძრაობის ისტორიაში ლენინის მოღვაწეობამ ახალი ფურცელი ჩასწერა. თავისი მოღვაწეობის პირველი დღეებიდანვე ლენინმა გმირული ბრძოლა გაჰოუცხადა იმ მოღალატურ, კაპიტალიზმით მოშხამულ სულს, რომელიც გაბატონებული იყო მეორე ინტერნაციონალის პარტიებში.

როცა იმპერიალისტური ომის დასაწყისში პარტიები სამარცხენო როლზე დასთანხმდენ და შეუთანხმდენ ყაჩაღურ იმპერიალისტურ მ ავრობებს,—ლენინმა გენიალურის შორს-გაჭვრეტით ისროლა ლოზუნგი მსოფლიო პროლეტარული რევოლიუციის: „იმპერიალისტური ომი უნდა გადაიქცეს სამოქალაქო ომად“.

შეიარაღებული უსაზღვრო განმედილობით, აღფრთოვანებული გამარჯვების ნებისყოფით, 1917 წელს წაიყვანა მან რუსეთის პროლეტარიატი ბრძოლაში კაპიტალისტური სახელმწიფოს დასანგრევად. მან პირველმა თანამედროვე მუშათა მოძრაობის ბელადებთან შეიგნო ნათლად გლეხობის პოლიტიკური გამოღვიძების ისტორიული მნიშვნელობა და გლეხობასა და სამრეწველო პროლეტარიატს შორის, ამ უკანასკნელის ჰეგემონიით, მტკიცე მეზობლი კავშირის შექმნის აუცილებლობა. უფრო ადრე, ვიდრე სხვა ვინმემ, მან მუშათა კავშირებში დაინახა პროლეტარიატის დიქტატურის მომავალი სახელმწიფო ფორმა. მან შეაკავშირა პროლეტარიატი ლოზუნგის გარშემო: „მთელი ძალაუფლება საბჭოებს“. მან შექმნა საბჭოთა ხელისუფლება. მან ყოველივე ღონისძიება იხმარა მის გასამაგრებლათ და გასანთავისუფლებლათ აურაცხელი მტრებისაგან, რომლებიც მას თავს ესხმოდნენ.

არც ერთი ჩვენგანი არ დაივიწყებს იმ მახვილს, რომელიც ჩაგვცეს ჩვენ 1918 წელს ლენინზე საძაგელი თავდასხმით. ჩვენს ბრძოლაში ჩვენ ერთი წუთითაც არ დაგვიწყებთ იმას, რომ მუშათა კლასის მოღალატეებს მოშხამული ტყვიით სურდათ განეგმირათ ჩვენი ძვირფასი ბელადი.

კომუნისტური ინტერნაციონალი დააარსა ლენინმა ხუთი წლის წინათ. ლენინმა უკვე მიგვითითა ჩვენ, თუ რაში უნდა მდგომარეობდეს ჩვენი ინტერნაციონალის ამოცანა: „სოციალიზმის და მუშათა მოძრაობის იდეალების განხორციელებაში“. და პირველ ყოვლისა ეს იყო მისი საკუთარი სიცოცხლის ამოცანა. არასოდეს ჯერ კიდევ არ ეხილა მშრომელი მასების განმანთავისუფლებელ ბრძოლის წმინდა იდეალებისადმი ერთგულების ასეთი კეთილშობილი მაგალითი. ჯერ კიდევ არავის არ უშრომია ამ იდეალის განხორციელებისათვის იმდენი, რამდენიც ლენინმა. თავის ხელმძღვანელობით კომუნისტურ ინტერნაციონალში მან მტკიცე ბაზა მოგვცა ყველა ქვეყნის რევოლიუციონური მუშათა მოძრაობისათვის. ამ ბაზის შეადგენს პირველ ყოვლისა მის მიერ თეორეტიულად განვითარებული და პრაქტიკულად განხორციელებული მარქსისტული მოძღვრება სახელმწიფოს, რევოლიუციისა და პროლეტარიატის დიქტატურის შესახებ და აგრეთვე ბურჟუაზიული დემოკრატიის არსის მისი მკვეთრი ანალიზი. მისი მოძღვრება დემოკრატიული ცენტრალიზმის შესახებ და მის მიერ 1903 წ. რევოლიუციონური მუშაობის ორგანიზაციის შესახებ მოცემული გენიალური დირექტივები დღემდისაც უდიდეს ღირებულებას წარმოადგენენ ჩვენი მუშაობისათვის ამ დარგში. ასეთივე უდიდეს ღირებულებას წარმოადგენს ჩვენთვის მისი წინასწარმეტყველური სიტყვები კომინტერნის მეოთხე მსოფლიო კონგრესზე და მი-

სი უკანასკნელი წერილი მსოფლიო რევოლუციის პერსპექტივების შესახებ.

უდიდეს მნიშვნელობას აძლევდა ის ძველი მუშათა მოძრაობის სხვადასხვა ბანაკების და მიმართულებათა ყველა ქვეშაობი რევოლუციონური ძალების კომინტერნის დროშის ქვეშ გაერთიანებას. ერთ-ერთ ყველაზე სერიოზულ მომენტში მან მოგვცა მასების დაპყრობის ლოზუნგი, როგორც აუცილებელი წინასწარი პირობა ძალაუფლების ხელში ჩასაგდებათ და პროლეტარიატის დიქტატურის დასამყარებლად. განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა ის გერმანიის რევოლუციონურ განვითარებას უკანასკნელ დრომდე, როცა ჩვენ ყველას იმედი გვქონდა, რომ გერმანიაში ამაყათ ასწევს თავს პროლეტარული რევოლუცია. ლენინი იყო და სამუდამოთ დარჩება მსოფლიო პროლეტარული რევოლუციის უკვადავი ბელადი.

თავისი გენიალური ფიზიკური თვალთ მან შესძლო კაპიტალისტური იმპერიალიზმის და ოქროს გაუმაძღარი მადის წინააღმდეგ მებრძოლი აღმოსავლეთის ერების ნაციონალური გამოღვიძების და რევოლუციონური ალტყინების დაფასება. ის სრულ ანგარაშს აძლევდა თავის თავს აღმოსავლეთის ერების რევოლუციონური აჯანყების მნიშვნელობაში და დაუღალავად მუშაობდა მათ ჩასაბმელათ კომინტერნის რიგებში. მის პირველ დამსახურებას შეადგენს კომინტერნის მიერ პოეტის სიტყვების—„ინტერნაციონალში ჰპოვეს შვეებას ყველა“—განხორციელება.

ასეთივე სიფიზიკურ გამოიჩინა ლენინმა ახალგაზრდათა და ქალთა მოძრაობის საკითხებში. ის ნათლად ხედავდა, რომ ახალგაზრდობის და ქალთა მოძრაობა უკანასკნელ მახვილს ჩასცემენ პროლეტარული რევოლუციის მთავარ მტერს—მასების ცრუმორწმუნეობას და პასივობას.

გიგანტიური ნაბიჯებით—როგორც ეს განსჭვრიტა ლენინმა—მიდის წინ მსოფლიო პროლეტარული რევოლუცია. ლენინს ხსოვნისათვის მთელი ჩვენი ძალები უნდა დავჭიმოთ კაპიტალის ბატონობის წინააღმდეგ საბრძოლველად.

ემხადეთ ბრძოლისათვის, ყველა ქვეყნის რევოლუციონერო პროლეტარებო! დეე, სიძულვილი კომუნიზმის მტრებისადმი ისეთივე ცხოველი იყოს თქვენს გულში, როგორც ლენინისადმი სიყვარული.

ვიბრძოლოთ ამხ. ლენინის ანდერძის სრული განხორციელებით!

ამ ბრძოლისაკენ მოუწოდებს კომინტერნი ყველა თავის სექციებს.

ჩვენ მოვეუწოდებთ მილიონ ჩვენს ამხანაგებს ბრძოლაში მთელს მსოფლიოში: იარეთ ლენინის გზით, რომლის იდეალები ცოცხალია მის პარტიაში და ყველაფერში, რაც შექმნილია მისი შრომით!

იბრძოლეთ ისე, როგორც იბრძოდა ლენინი და გაიმარჯვებთ ისე, როგორც ლენინმა გაიმარჯვა!

კომინტერნის აღმასკომი: თავმჯდომარე—ზინოვიევი, კლარ-ცეტკინი (გერმანია), კოლლაროვი (ბულგარეთი), ტერრაჩინი (იტალია), სტიუარტ (ინგლისი), შტირნერ (სამხრეთ-აფრიკა), შილერ, ბუაზარინი, რადეკი (საბჭოთა კავშირი), პრუნიაკი (პოლონეთი), ამტერ (შეერთებული შტატები), კუუსინენი (ფინეთი), უნგერნი (ახალგაზრდობის კომინტერნი).

წითელი პროფინტერნის აღმასრულებელი ბიურო: ლოზოვსკი, ჯონსონი, გამმერი, ჯერმანეტო.

სწოგა აბს. ლენინის ავადმყოფოების და გარ- დაცვლების შესახებ

მოსკოვი. 25 იანვ. ავადმყოფობა დაიწყო 1922 წ. ღამლევს ავადმყოფობის დასაწყისის სისწორით განსაზღვრა ძნელია, ვინაიდან იგი ძალიან ნელა ვითარდებოდა და თანდათან ღრღნიდა მის მძლავრ ორგანიზმს მის მოქმედების გაფურჩქვნის ხანაში, ამასთანავე თვით ვლადიმერ ილიჩი სათანადო ყურადღებას არ აქცევდა თავის ავად-მყოფობას. 1922 წ. მარტში ექიმებმა, რომელთაც ვლადიმერ ილიჩი გასინჯეს, ვერ შესძლეს აღმოჩენა რაიმე ორგანულ დაზიანებათა რო-გორც ნერვულ სისტემის, ისე შინაგან ორგანოების მხრივ. მაგრამ ძლიერი თავის ტკივილის და დაქანცულების მოვლენების გამო, მას წინადადება მიეცა დაესვენებია რამდენიმე თვის განმავლობაში, რის გამოც ის გადასახლდა გორკაში.

მაგრამ ჩქარა ამას შემდეგ, მასის დასაწყისში, თავი იჩინეს ტვი-ნის ორგანიზმულ დაავადების ნიშნებმა. პირველი შეტევა გამოიხატა საერთო სისუსტესა, მეტყველების დაკარგვასა, მარჯვენა კიდურების მოძრაობის შესუსტებაში. ეს მოვლენები გაგრძელდა 3 კვირის განმა-ვლობაში. შემდეგში მეორედებოდა ასეთივე მოვლენები; ეს მოვლენები პერიოდულად მეორედებოდა მაისის, ივნისის და ივლისის განმავლო-ბაში და გრძელდებოდა ნახევარი საათიდან ორ საათამდე, მაგრამ მუდმივი და მტკიცე ხასიათი მათ არ ჰქონიათ.

მძლავრი ორგანიზმის და კარგი მოვლის წყალობით ივლისში უკვე დაეტყო გაუმჯობესება, რომელიც იმდენად თვალსაჩინო გახდა აგვისტოში და სექტემბერში, რომ ოქტომბერში ვლადიმერ ილიჩი დაუბრუნდა თავის მოღვაწეობას, თუმცა არა წინანდებური სიძლი-ერით. ნოემბერში მან წარმოსთქვა 3 დიდი საპროგრამო სიტყვა.

დეკემბრის დასაწყისიდან შეტევები განახლდა, რაც გამოიხატა მარჯვენა კიდურების გარდამავალ სიღამბლეში, ხოლო 16 დეკემბერს დასჩემდა ძლიერი სიღამბლე მარჯვენა ფეხსა და ხელში, რამაც აიძულა ავადმყოფი ლოვინში ჩაწოლილიყო. 1923 წ. იანვარსა და თებერვალში ვლადიმერ ილიჩის ჯანმრთელობაში შემჩნეული იყო მერყეობა ხან გაუმჯობესებისაკენ, ხან გაუარესებისაკენ. თებერვალში ვლადიმერ ილიჩი კიდევ ახერხებდა თავის პოლიტიკურ წერილე-ბის კარნახს.

9 მარტს დაიწყო მძიმე შეტევა, რაც გამოიხატა სხეულის მარჯვენა ნახევრის სიღამბლეში და მეტყველობის მკვეთრად შეცვლაში, რამაც ერთბაშად მტკიცე ხასიათი მიიღო. მაისის შუა რიცხვებში, იმ მიზნით, რომ ჰაერი სასურველ გავლენას მოახდენდა ავადმყოფზე, ვლადიმერ ილიჩი გადაყვანილ იქნა გორკაში, სადაც დარჩა ავადმყოფობის უკანასკნელ დრომდე. გორკაში თავდაპირველად ცოტაოდენი გაუმჯობესება დაეტყო მას, მაგრამ ივნისის მეორე ნახევარში ავადმყოფობის პროცესი გამწვავდა ალგზების და უძილობის მოვლენებით, რაც ერთ თვემდე გაგრძელდა. ივლისის მეორე ნახევარში ავადმყოფობის მოვლენები მიუყრდნენ. და ამ დროიდან დაიწყო ნელო, მაგრამ თანდათანობით გაუმჯობესების პერიოდი. ყოველ დღე ვლადიმერ ილიჩი დადიოდა სასეირნოთ მოძრავ სავარძელით ბაღში, სულიერი განწყობილება კარგი ჰქონდა. თანდათან მან დაიწყო სიარული სხვისი დახმარებით, ხოლო აგვისტოს დასაწყისში შესაძლებელი გახდა მეტყველების დაკარგულ უნარის აღდგენის ცდა. ამ მიზნით სწარმოებდა ვარჯიშობა სისტემატიურად, თავდაპირველად ექიმების მიერ, ხოლო შემდეგ ვლადიმერ ილიჩის მეუღლის—ნადეჟდა კონსტანტინეს ასულის მიერ ისევ ექიწების ხელმძღვანელობით. ავადმყოფის ფიზიკურ კეთილდღეობაზე ზრუნვა თავიდანვე იკისრა მისმა დამ მარია ილინიშნამ და დაუღალავად განაგრძო ეს საქმე ბოლომდის. სექტემბერში ვლადიმერ ილიჩს შეეძლო სხვის დაუხმარებლად ასვლა-ჩამოსვლა კიბეზე ისე, რომ არ დაყრდნობდა სახელურს. სექტემბერში ის თავისუფლად დადიოდა ოთახში ჯოხით ხელში.

სექტემბერში ის თითქმის ყოველდღე დადიოდა სასეირნო ტყეში ავტომობილით და რჩებოდა ჰაერზე 2—3 საათი. მეტყველება თანდათან გაუმჯობესდა. ვლადიმერ ილიჩი ყოველ დღე იღებდა გაზეთს, ათვალეირებდა მას და თითოთი უჩვენებდა იმ წერილზე, რომელიც მისთვის უნდა წაეკითხათ. ძალიან დაინტერესებული იყო მათი შინაარსით და ჩქარა დაიწყო მან ვარჯიშობა მარცხენა ხელით წერის შესასწავლად.

ზამთრის მზიან დღეებში ვლადიმერ ილიჩი დადიოდა მარხილით ტყეში მონადირის თანხლებით: ამ სეირნობის დროს ის კარგადა გრძნობდა თავს და მხიარულად იყო. შობას დადგმული იქნა შობის ხე ბავშვებისათვის. დაესწრო ვლადიმერ ილიჩი: ის მხიარულად იყო და ზრუნავდა იმაზე, რომ ბავშვებისათვის ხელი არ შეეშალათ თამაშის დროს.

მოსალოდნელი იყო, რომ ვლადიმერ ილიჩის ჯანმრთელობა გაუმჯობესდებოდა, თუმცა თანდათან, მაგრამ წინასწარ ნიშნების მოკლენის შემდეგ, 21 იანვარს საღამოს მოხდა კატასტროფა: თითქმის ერთი საათი გაგრძელდა მწვავეთ განვითარებული და სწრაფად მიმ-

დინარე პერიოდი, რაც გამოიხატა ცნობიერების სრულ დაკარგვასა და კუნთების საერთო დაჭიმულობაში, საღამოს 6 საათზე და 50 წუთზე ავადმყოფი გარდაიცვალა სუნთქვის სიღამბლის და ჰიპერტერმიის გამო (სხეულის ზედმეტად გაცხელების—42,3-დგ). სიკვდილის დასასრული გათვალისწინებული იყო პროფესორ ფერსტერის, ოსიპოვის და ექიმ ელისტრატოვის მიერ, რომლებიც ავადმყოფთან იყვნენ უკანასკნელ წუთამდე და უჩინდნენ მას დახმარებას.

გლადიმერ ილიჩის დაავადების დასაწყისიდან და ავადმყოფობის მიმდინარეობის დროს მიღებული იყო ყოველგვარი ზომები, რათა გამორკვეული ყოფილიყო ავადმყოფობის ხასიათი და აღდგენილი ყოფილიყო მისი ჯანმრთელობა. ავადმყოფს მუდმივად თვალყურს ადევნებდნენ ექიმები. პერიოდულად იმართებოდა კონსილიუმები, რომელშიაც მონაწილეობას იღებდნენ რუსეთის და საზღვარგარეთელი პროფესორები და ექიმები, რომელთა ერთი ნაწილი აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა ავადმყოფის მკურნალობაში. უკანასკნელი კონსილიუმი გაიმართა 1924 წ. 15 იანვარს. გლადიმერ ილიჩის მკურნალობასა და კონსილიუმებში მონაწილეობდნენ პროფესორები: დარკ-შევიჩი, ფერსტერი, კლემპერერი, ბორხარდი, როსოლიშო, კრამერი, მინკოვსკი, შტრიუმპელი, გენშენი, ნონო, ბუმკე, ვეისბროტი, აფერბახი, ბეტერევი, ოსიპოვი, ფელდბერგი, ექიმები: კოჟენიკოვი, ლევინი, გოტიე, ელისტრატოვი, ობუხი, როზანოვი, დობროგაევი, პოპოვი და ჯანმრთელობის სახ. კომისარი სემაშკო.

განსვენებულის გვამის განკვეთა მოახდინა 22 იანვარს პროფესორმა აბრიკოსოვმა, პროფესორ ფერსტერის, ოსიპოვის, ვინშენის, ვეისბროტის და ბუნაკის, ექიმ გოტიეს, ელისტრატოვის, როზანოვის, ობუხის და ჯანმრთელობის სახ. კომისარის სემაშკოს თანადასწრებით. განკვეთის დროს გამოირკვა—მკვეთრად გამოხატული საერთო სკლეროზი (სისხლის ძარღვების დაავადება), არტერიო-სკლეროზის ნიადაგზე მომხდარ გარბილებათა დიდი კერები თავის ტვინის მარცხენა და ნაწილობრივ მარჯვენა ჰემისფეროებში და ახალი სისხლის ჩაქცევა ოთხ გორაკის მიდამოში.

განკვეთა და ავადმყოფობის ისტორია ამტკიცებს, რომ გლადიმერ ილიჩის ერთად-ერთი ავადმყოფობა იყო თავის ტვინის სისხლის მიღების გავრცელებული და მკვეთრად გამოხატული ძველის ძველი სკლეროზი, რაც შედეგად მოჰყვა ტვინის ძალიან დიდ მუშაობას; გარდა ამისა ავადმყოფს ჰქონდა შთამომავლობითი მიდრეკილება სკლეროზისადმი. ტვინის არტერიების სანათურების შევიწროების და კვების დარღვევის გამო განვითარდა ტვინის ქსოვილის გათხელება, რითაც აიხსნებოდა ავადმყოფობის ყველა წინასწარი სიმპტომები: (მეტყველების მოშლა და სიღამბლე) გარდაცვალების უშუა-

ლო მიზეზი იყო თავის ტვინში სისხლის მიმოქცევის ძლიერი დაშლა და სისხლის ჩაქცევა ოთხ გორაკის მიდამოში.

ამგვარად, განკვეთამ დაამტკიცა, რომ ელადიმერ ილიჩს ჰქონდა განუკურნებელი ავადმყოფობის პროცესი სისხლის მიღებში, რომელსაც, მიუხედავად ყოველგვარ ზომებისა, უსათუოდ უნდა მოჰყოლოდა საბედისწერო დასასრული.

პროფესორები: ფერსტერი, ოსიპოვი, აბრიკოსოვი, ფელდბერგი, ვეისბროტი, გენშენი.

ჯანმრთელობის სახ. კომისარი: სემაშკო.

უმთავრესი მოვანტაგი აზხ. ლენინის ცხოვ- რებიდან

1870 წ. 10 აპრილს სიმბირსკში დაიბადა ვლადიმერ ილიჩი.

1872 წ. 21 იანვარს გარდაიცვალა ვლადიმერ ილიჩის მამა ი. ნ. ულიანოვი—სიმბირსკის გუბერნიის სახალხო სასწავლებლების ორგანიზატორი.

1887 წ. 8 მაისს ჩამოაღრჩევს ვლადიმერ ილიჩის ძმა, ა. ი. ულიანოვი, რომელიც აწყობდა ალექსანდრე მესამეს მოკვლას.

ვლადიმერ ილიჩმა დაამთავრა სიმბირსკის გიმნაზია და შემოდგომაზე შევიდა ყაზანის უნივერსიტეტში.

1888 წ. 5 თებერვალს გამოირიცხეს უნივერსიტეტიდან სტუდენტების მღელვარებაში მონაწილეობისათვის და გადაასახლეს სოფ. კუკუშინოში, ყაზანის გუბერნია.

ივლისი. ვლადიმერ ილიჩს უარი უთხრეს უნივერსიტეტში ხელახლა მიღებაზე.

სექტემბერი. ვლადიმერ ილიჩს პოლიციამ აუკრძალა საზღვარგარეთ გამგზავრება.

1888—89 წ. ვლადიმერ ილიჩი ყაზანში.

1889 ზაფხული. გამგზავრება სამარაში.

1891 წ. ექსტერნატ ჩააბარა გამოცდები პეტერბურგის უნივერსიტეტში იურიდიულ ფაკულტეტზე.

1893 წ. ცხოვრობს სამარაში.

მარქსისტების პირველი ჯგუფი სამარაში:

„ვ. ი. ულიანოვი, ა. ი. სკლიარენკო და ი. ხ. ლალაიანცი“.

შემოდგომაზე გამგზავრება პეტერბურგში.

1894 წ. ვ. ი. პირველი ნაშრომი არალეგალური ბროშიურა: „ვინ არიან ხალხის მეგობრები და როგორ ებრძვიან ისინი სოციალ-დემოკრატებს“.

ვ. ი. შედის სოციალ-დემოკრატების წრეში პეტერბურგში „ცენტრალური ჯგუფის მუშათა მოძრაობის სახელმძღვანელოდ“.

ლენინი ხელმძღვანელობს მუშათა ჯგუფს „კრიტიკოსი ნავთსადგურში“.

1895 წ. აპრილი. ლენინი გაემგზავრა საზღვარგარეთ, სადაც კავშირი დაიჭირა პლეხანოვთან, აქსელროდთან და ზასულჩითან.

სექტემბერი. ლენინი ბრუნდება საზღვარგარეთიდან და აწვობს „მუშათა განთავისუფლებისათვის მებრძოლ კავშირს“.

9 დეკემბერს ატუსაღებენ „კავშირს“. ლენინი ციხეში.

1896 წ. ციხე.

ლენინი ციხეში სწერს წიგნს „კაპიტალიზმის განვითარება რუსეთში“.

1897 წ. 29 იანვარი. სასამართლოს გამოაქვს განაჩენი ლენინის საქმის გამო, მას სამი წლით ასახლებენ ენისეის გუბერნიაში სოფ. შუშენსკოეში.

1898 წ. გადასახლებულის ცხოვრება.

ლენინს ირჩევენ „რაბოჩაია გაზეტას“, პარტიის ოფიციალურ ორგანოს, რედაქტორათ.

1899 წ. გადასახლება.

1900 წ. 21 იანვარი. დაბრუნება გადასახლების ადგილიდან. ლენინს სამი კვირით ატუსაღებენ პეტროგრადში.

16 ივლისი. საზღვარ-გარეთ გამგზავრება. ლენინი მოლაპარაკებას აწარმოებს „შრომის განთავისუფლების ჯგუფთან“ შვეიცარიაში.

მიემგზავრება მიუნხენში და იწყებს „ისკრა“-ს გამოცემას.

1901. ლენინი ხელმძღვანელობს „ისკრა“-ს.

1902. ლენინი კითხულობს ლექციებს „სოციალურ მეცნიერებათა უმაღლეს სკოლაში“ პარიზში.

1903 წ. ლენინის ინიციატივით სოციალ-დემოკრატებმა უარი უთხრეს ლიბერალებს თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ საერთო ჟურნალის გამოცემაზე.

რ. ხ. დ. პ. მეორე ყრილობა.

1903 წ. ლენინი ყრილობაზე ატარებს რევოლუციონური მარქსიზმის ხაზს.

განხეთქილება პარტიაში: ბოლშევიკები და მენშევიკები.

ლენინი მეთაურობს ბოლშევიკებს.

ლენინს ირჩევენ ც. კ. პარტიის საბჭოს და ცენტრალური ორგანოს „ისკრა“-ს რედაქციის წევრად.

1 ნოემბერი. ლენინმა პლენანოვის საქციელს (გადავიდა მენშევიკების მხარეზე) უპასუხა „ისკრა“-ს რედაქციიდან და პარტიის საბჭოდან გამოსვლით.

1904 წ. ლენინი ც. კ. წევრი.

ლენინი გამოდის პარტიის ცენტრალური კომიტეტიდან.

ლენინი ხელმძღვანელობს აგიტაციას მესამე ყრილობის მოწვევის სასარგებლოდ, ვინაიდან მენშევიკებმა დაარღვიეს პარტიის უმრავლესობის დადგენილებები და ნება.

დეკემბერი. ლენინი ხელმძღვანელობს ბოლშევიკების ორგანოს „ეპერიოდ“-ს.

1905 წ. არჩევნები მესამე პარტიულ ყრილობის მოსამზადებლად; გაზ. „ეპერიოდ“-ის ხელმძღვანელობა.

მაისი. რ. ს. დ. მ. პ. მესამე ყრილობა.

ინტენსიური მონაწილეობა ყრილობის მუშაობაში.

ლენინი მეთაურობს პარტიის ც. კ. და „პროლეტარიი“-ს.

აგვისტო-სექტემბერი. ლენინი აგიტაციას ეწევა „ბულივარის“ სათათბიროს ბოიკოტის, აჯანყების და თვითმპყრობელობის დამხობის სასარგებლოდ.

სექტემბერი-ნოემბერი. ლენინი ბრუნდება რუსეთში ხუთი წლის ემიგრაციის შემდეგ.

„შეიარაღებული აჯანყების“ პროპაგანდა და მომზადება. ლენინი მიემგზავრება მოსკოვში.

ლენინი პეტერბურგში აგიტაციას ეწევა, რომ პეტერბურგის მუშებმა მხარი დაუჭირონ აჯანყებას მოსკოვში.

1906 წ. აპრილი. რ. ს. დ. მ. პ. მეოთხე გაერთიანებული ყრილობა სტოკჰოლმში.

გაცხოველებული მუშაობა გაერთიანებულ ყრილობაზე.

ლენინი მოხსენებებს აკეთებს სხვადასხვა საკითხების შესახებ.

ყრილობის შემდეგ ვ. ი. ბრუნდება რუსეთში და მეთაურობს პარტიის ბოლშევიკურ ფრთას.

ივლისი. ლენინს კავშირი აქვს სევაბორგის და კრონშტადტის აჯანყების ორგანიზატორებთან და იღებს ზომებს მოძრაობის პეტერბურგში გადასატანად.

ლენინი სცემს და რედაქტორობს ბოლშევიკების არალეგალურ ორგანოს „პროლეტარიი“ და სასტიკ ბრძოლას აწარმოებს მენშევიკებთან და ესერებთან.

ნოემბერი-დეკემბერი. სასტიკი ბრძოლა „რაბოჩე სიეზდოვცებთან“, „ბლოკისტებთან“, კადეტებთან და მენშევიკების და პლეხანოვის ოპორტიუნისტულ ტაქტიკასთან.

ლენინი იმუშავებს ბოლშევიკების პლატფორმას საარჩევნო კომისიაში მონაწილეობის მისაღებათ.

1907 წ. მხარს უჭერს არჩევნებს მეორე სახელმწიფო სათათბიროში და მონაწილეობის მიღებას მასში (ლიბერალების, ნაროდნიკული ჯგუფების და მენშევიკების საშხილებლად).

ლენინი ხელმძღვანელობს ბოლშევიკ დეპუტატებს სათათბიროში.

აპრილ-მაისი. რ. ს. დ. მ. პ. მეხუთე ყრილობა ლონდონში. ლენინი ენერგიულ მონაწილეობას იღებს ყრილობის მუშაობაში.

ივლისი. ყრილობის შემდეგ ლენინი ბრუნდება რუსეთში.

ლენინი ფინლიანდიაში (კუოკალა).

ლენინი საერთო-პარტიულ კონფერენციაზე მხარს უჭერს არჩევნებს მესამე სახელმწიფო სათათბიროში.

ავგისტო. ლენინი მეორე ინტერნაციონალის "შტუტგარდტის კონგრესზე

ლენინის და როზა ლიუქსემბურგის თეზისები:

"თუ იფეთქა იმპერიალისტურმა ომმა, უნდა დაიწყოს სოციალისტური რევოლუცია".

ლენინი მეორეთ მიემგზავრება საზღვარ-გარეთ (მეორე ემიგრაცია 1907—1917 წ.).

1908. ლენინი ქენევაში. წერილების კრებული „За 12 лет“.

ავგისტო. გამგზავრება ლონდონს.

გალაშქრება ბოლშევიკების, ლენინის და ბაზაროვის „ემპირიოკრიტიციზმის“ წინააღმდეგ.

გადახვალა პარიზში

1908. 21 დეკემბერი. ლენინი მონაწილეობას იღებს დეკემბრის კონფერენციაში. ლენინი გააფთრებით ებრძვის „ლიკვიდატორობას“ და „ოტზოვიზმს“.

1909. ლენინი პარიზში.

მაისი. ბოლშევიკების კონფერენცია პარიზში. განხეთქილება „ოტზოვისტებთან“. დაახლოვება პლენარულთან ლიკვიდატორებთან ბრძოლის ნიადაგზე.

„მარქსიზმი და ემპირიოკრიტიციზმი“. ლენინის შრომა „ემპირიოკრიტიკების“ წინააღმდეგ.

დეკემბერი. ლექციები კუნძულ კაპრიზე მოწყობილ შკოლაში.

1910. ლენინი ცხოვრობს პარიზში. მუშაობა ც. კ. პლენუმში.

გამგზავრება მეორე ინტერნაციონალის კოპენჰაგენის კონგრესზე. ლენინი მუშაობს კოოპერატიულ კომისიაში.

ნოემბერი ლენინი სცემს „რაბოჩაია გაზეტა“-ს.

1911. ლენინი წინადადებს იძლევა კონფერენციის მოწვევას და ახალი ცენტრალური კომიტეტის შედგენის შესახებ.

ზაფხული. ლენინი კითხულობს ლექციებს პარტიულ შკოლაში.

1912. ლენინის მუშაობა პარტიის აღსადგენად.

ლენინი მუშაობს პარიზის კონფერენციაზე და პარტიის ცენტრალურ კომიტეტში.

9 მაისი. ლენინი მოხსენებას აკეთებს რ. ს.-დ. მ. პ. საზღვარ-გარეთის ორგანიზაციის პარიზის სექციაში.

ივლისი. ლენინი პარიზიდან მიემგზავრება გალიციაში (ახლო, რუსეთის საზღვართან, რომ უკეთესად უხელმძღვანელოს რევოლუციონურ მოძრაობას).

ლენინი თანამშრომლობს გაზეთებში: „სოციალ-დემოკრატ“, „პრავდა“, „ზევზდა“, „ნევესკაია ზევზდა“ და ჟურნალ „პროსვე-შჩენიე“.

1913. ლენინი მხურვალე მონაწილეობას იღებს ბოლშევიკების (ც. კ. მთელ რიგ თათბირებში (კერძო, აგვისტოში).

ვ. ი. ხელმძღვანელობს სათათბიროს „ხუთეულის“ მუშაობას.

ბრძოლა მუშათა კლასის „შეუკვეცავი“ ლოზუნგებისათვის. მუშაობა „პრავდაში“ და „პროსვეშჩენიე“-ში.

ლითონზე მომუშავეები მისალოც დეპეშას უგზავნიან ლენინს, როგორც „მუშათა კლასის ქეშმარიტ ბელადს“.

1914. ბრძოლა მეორე ინტერნაციონალის ბელადებთან პარტიისათვის.

მუშაობა „პრავდა“-ში, „პროსვეშჩენიე“-ში.

ომის გამოცხადება ლენინს ზინოვიევთან ერთად უსწრებს გალიციის მიყრუებულ სოფელში. ავსტრიის მთავრობა ატუსაღებს ლენინს და ორი კვირით ათავსებს ციხეში.

ვ. ი. მიემგზავრება შვეიცარიაში.

ლენინის თეზისები ომის შესახებ: „იმპერიალისტური ომი უნდა გადაიქცეს სამოქალაქო ომით“.

ბრძოლა „სოციალ-შოვინიზმთან“ და „ობორონცებთან“.

1915. ბრძოლა სოციალ-შოვინიზმთან და იმპერიალისტურ ომთან. ვ. ი. მუშაობს „სოციალ-დემოკრატ“-ში. ვ. ი. მუშაობს შვეიცარელ მუშებს შორის. ლენინი მხურვალე მონაწილეობას იღებს ბოლშევიკების საზღვარ-გარეთის სექციის ბერნის კონფერენციაში.

მუშაობა რევოლუციონური სოციალ-დემოკრატიის ძალების ორგანიზაციისა და გაერთიანებისათვის.

(ბოლშევიკების საზღვარ-გარეთის სექციის მეორე კონფერენცია. მოსამზადებელი კონფერენცია 11 ივლისს ბერნში).

5—8 სექტემბერი. ციმერვალდის კონფერენცია.

ლენინი—მემარცხენე ფრთის მეთაური. შეტაკება ლედებურთან.

1916. ლენინის მუშაობა ბერნის თათბირში—5—9 ივნისს, კიენტალის კონფერენციაში—24—30 აპრილს (მემარცხენე ოპოზიცია ლენინის მეთაურობით). ლოზუნგები: სასწრაფო ზომების მიღება ომის ლიკვიდაციისათვის: საყოველთაო გაფიცვა, საბოტაჟი, შეიარაღებული აჯანყება; იმპერიალისტური ომის გადაქცევა სამოქალაქო ომით; თებერვალი. ლენინის გამოსვლა რაკოვსკისთან ერთად სოციალისტების მიტინგზე ბერნში.

(ომის შემდეგ პროლეტარული რევოლუციის აუცილებლობა არსებული კაპიტალისტური წესწყობილების წინააღმდეგ).

ლენინის მოხსენებები ბერნში და ციურიხში 1916 წ. პირველ ნახევარში.

1. საჭიროა რ. ს.-დ. მ. პ. აგრარული პროგრამის გადასინჯვა. „მუნიციპალიზაცია“ უნდა შეიცვალოს „ნაციონალიზაციით“. 2. სოციალ-დემოკრატების ახლობელი ამოცანები რუსეთში.

ლენინის წერილი პეტერბურგში სახელმწიფო სათათბიროს სესიის განახლების და იქ დაუყოვნებლივ ზავის ჩამოგდების წინადადების შეტანის აუცილებლობის შესახებ.

რევოლუციონური ინტერნაციონალიზმის იდეების პროპაგანდა შვეიცარულ მუშებს შორის.

ვ. ი. უშევს ციურიხში ეჟრნალ „ფორბოტ“-ს სამ წიგნს.

1917. ლენინი თითქმის ათი წლის ემიგრაციის შემდეგ ბრუნდება რუსეთში.

პირველი მიმართვა მასებისადმი და ლოზუნგი: გაუმარჯოს მსოფლიო სოციალისტურ რევოლუციას.

4. აპრილი. ლენინის „თეზისები“.

22 მაისი. სიტყვა მუშათა და გლეხთა დეპუტატების პირველ ყრილობაზე.

ივნისი. ლენინის გამოსვლა სრულიად რუსეთის მუშათა და გლეხთა საბჭოების პირველ ყრილობაზე, („შევანჯღრიოთ კაპიტალისტები“)

„პრავდა“-ს დარბევა.

ბრძანება ლენინის დატუსაღების შესახებ.

ივლისი. ლენინი კვლავ იძულებულია 4 თვე გაატაროს არალეგალურათ ვიბორგის მხარეზე და ფინლიანდიაში. ლენინი „იატაკ-ქვეშიდან“ განაგრძობს პარტიის ხელმძღვანელობას და მონიწილობას იღებს ბოლშევიკურ პრესაში.

ივლისი. რ. ს.-დ. მ. პ. (ბოლშევიკების) მეექვსე ყრილობა. მთავარი ამოცანა არის კერენსკის ჩამოგდება, ომის ლიკვიდაცია და სოციალისტური მშენებლობის დაწყება.

ვ. ი. ლოზუნგი: „საჭიროა ძალა-უფლების, რაც შეიძლება დარჩა-რებით ხელში ალება, თორემ გვიანი იქნება“.

წერილი პარტიის ც. კ. „Довольно тянуть канитель, нужно окружить войсками Александринку, разогнать всю шваль и взять власть в свои руки“.

ლენინი „თვითნებურათ“. — მას ყოველ წამს დატუსაღება მოე-ლის, — გაღმგზავრება პეტროგრადში აჯანყების მოსაწყობად.

ოქტომბრის რევოლუცია.

24—26 ოქტომბერი. მუშათა და ჯარისკაცთა საბჭოების მეორე ყრილობა.

ლენინის სიტყვა ყრილობაზე. მეორე ყრილობა ლენინის წინადადებით აღგენს: ზავი დაუყონებლივ და მიწა გლეხებს უსასყიდლოთ. სახალხო კომისართა საბჭო ვ. ი. ლენინის მეთაურობით.

1918 წ. ლენინი სახალხო კომისართა საბჭოს წევრებთან ერთად მოსკოვში გადმოდის.

30 აგვისტო. ესერების პარტიის წევრი თავს ესხმის ლენინს.

1919—20,—21—22 წ.

კომუნისტური პარტიის, საბჭოთა ხელისუფლების და მსოფლიო პროლეტარული რევოლუციის უცვლელი ხელმძღვანელი.

1922—23 წ.

ვლადიმერ ილიჩის მიძიმე ავადმყოფობა.

ის აღგილი, საიდანაც „ივლისის დღეების“ შემდეგ, 1917 წ.,
ამხ. ლენინი და ზინოვიევი მუშა ემელიანოვმა გა-
აპარა ფინლიანდიაში რკინის გზით.

ანკეტა რ. კ. კ. მათი უნივერსიტეტის ფილოსოფიის ფაკულტეტის, შიშხიშვილი ლეონის მიერ.

ანკეტა რ. კ. კ. მათი უნივერსიტეტის ფილოსოფიის ფაკულტეტის, შიშხიშვილი ლეონის მიერ.

დაბადების წელი	1870	რა წელს დაიბადეთ 1917 წ. შემდეგ, გარდა პრაქტიკისა და პარტიულ მომსახურებისა?	გარდა აღნიშნულისა, ლიტერატურულ მომსახურებაში.
უმაღლესი განათება	უმაღლესი განათება.	რომელ პარტიულ მომსახურებაში იმყოფებოდით 1917 წ. შემდეგ?	ფერწერის სკოლის კურსის. თანამშრომლობა სახელმწიფო და მოსკოვისა და თანამშრომლობა სახელმწიფო.
რა წინა იმუნი?	ინჟინერი, უნივერსიტეტი (უმაღლესი) და ინჟინერი (ფერწერის სკოლა).	რომელ წლიდან ხართ რ. კ. კ. წევრი?	1901 წლიდან —
რუსეთის რომელი წინა იმუნი იყო კარგი და რომელი წელი გაცნობიერებდა იმ?	უმაღლესი განათება, სადაც დაიბადეთ 17 წელი.	განათლების სწავლის პარტიის რ. კ. კ. წევრი?	აქა.
რუსეთის რომელი უნივერსიტეტი იყო იმდროინდელი მომსახურებისა?	ფერწერის სკოლა, გარდა 1917 წლის იანვრისა და აგვისტოსა.	რევოლუციონერ მომსახურებაში მონაწილეობა	მომსახურებაში მონაწილეობა
იყო თუ არა საზოგადოებრივი?	იყო და მონაწილეობა იმდროინდელი მომსახურებისა 1905, 1906, 1907 წლებში.	როდის? სადა?	რა ორგანიზაციაში?
სამხედრო მომსახურება?	არაფერი.	1892—1893 სპარსეთი	საზოგადოებრივი, არაფერსა
განათლება?	1891 წელს დაიბადეთ (უმაღლესი) პეტროგრადის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტში.	1894—1895 პეტროგრადი	წარუშენი, რ. კ. კ. დაიბადეთ
რა დარგში მომსახურებდით 1916 წელს.	ლიტერატურაში.	1895—1897 კიევი	დღევანდელი, როგორც წევრი.
რა სპეციალობა გაქვთ?	არაფერი.	1898—1900 ნიჟნი ნოვოროსიის გუბ.	
		1900—1905 საზოგადოებრივი	
		1905—1907 პეტროგრადი	
		1908—1917 საზოგადოებრივი	
		განათლების თუ არა ფერწერის რევოლუციონერ მომსახურებაში?	1907 წელს დაიბადეთ. 1908—1909 წელს—ლიტერატურაში, 1909—1910 წ. კიევიში, 1910 წ.—დაიბადეთ.
		რომელი გაატარებთ ციხეში?	14 თვე და რომელიმე დღე.
		ციხეში?	8 წელი.
		ციხეში?	9—10 წელი.

მკითხველს

I

პარტიის ჟურნალი, „რევოლიუციის მატჩანე“, უმეტესად არის ისტორიულ მასალა-დოკუმენტების კრებული. აქ მოთავსებული ისტორიული წერილები, მოგონებები, რევოლიუციონერების მიწერ-მოწერა, დღიურები, მემუარები და სხვა ამგვარი ხასიათის დოკუმენტები, ვისი და როგორი დაწერილიც არ უნდა იყოს იგი, მაინც არ შეიძლება ჩაითვალოს დასრულებულ, მთლიან ისტორიულ შრომად, ისეთ შრომად, რომლის ნაკლულევანება-დეფექტების გამოსწორება მარტო რედაქციას, მარტო ერთი რედაქტორის ხელს შეეძლოს: დაბეჭდილი შრომა, რომელსაც არ ესაჭიროებოდეს თვით მკითხველ რევოლიუციონერებისაგან კრიტიკული თვალთ გადახედვა, ფაქტებთან შემოწმება და ამის მიხედვით შესწორება, კორექტივების შეტანა... აქ არ შეიძლება ყველაფერი უნაკლოთ, ყველაფერი სინამდვილით თავის ადგილას იყოს. ამხ. რევოლიუციონერებს უხდებოდათ მოგონება-წერილების წერა ისეთ ეპოქის, ისეთ წარსულ, ერთობ შორეული ხანის შესახებ, როდესაც შექმნილი მძიმე თვითმპყრობელური რეჟიმის გამო არაფერი რევოლიუციონურ-პარტიული მუშაობის შესახებ არ იწერებოდა, არ იბეჭდებოდა. თუ სწერდა რომელიმე ამხანაგი საიდუმლო დღიურებს, ან გამოდიოდა არალეგალური ლიტერატურა რევოლიუციონური მოძრაობისა და პარტიული მუშაობის მომთხრობელი, ეს იშვიათი იყო და ისიც უმეტესად არ გადარჩენია ქანდარმერიის ხელს—ქანდარმერია მას სწვავდა, სპობდა, ხოლო რაც დაწვას, მოსპობას და ქანდარმერიის ხელს გადაურჩა, ისიც კი დღეს, ჯერ კიდევ, ერთად დაგროვილი და ყველასთვის მისაწვდომად არ არის გამხდარი ისე, რომ მით მოგონებებისა და ისტორიული წერილების დაწერით შეეძლოთ ისარგებლონ, გამოიყენონ იგი. ამიტომ, რა თქმა უნდა, ეს დატებით აღუნიშნველი და ფაქტებით დაუმტკიცებელი წარსული რევოლიუციონური მოძრაობა და პარტიული მუშაობა მათ უმეტესად უხდებოდათ თავიანთ საკუთარ მახსოვრობაში აღადგინონ შეძლების და გვარად და ისე მოაწოდონ რედაქციას, რედაქციაც შეძლების და გვარად ამუშავეს, ასწორებს მას და ისე აქვეყნებს. აქ სწორედ ამიტომ არ შეიძლება არ იქნას უნებური შეცდომები დაშვებული. აქ არ ძალუძს რედაქციასაც თავს იდვას ყველა ამ შეცდომების გამოსწორე-

ბა, რედაქციაც ისე, როგორც წერილის ავტორები, აქ ვერ გაეჭიჭნენ დეფექტებს, ნაკლულევანებებს; ეს ისევ და ისევ დაინტერესებულმა მკითხველმა რევოლუციონერებმა უნდა გამოასწორონ თავიანთი მიუდგომელი, ისტორიის სისწორის ინტერესით გამოწვეული შენიშვნებით. აქ სინამდვილის აღდგენა თვით მკითხველ ამხანაგებს უნდა დაეკისროს, რადგან მათ მეტი იციან ამ შემთხვევაში, ვიდრე ერთმა ავტორმა და ორმა-სამმა რედაქტორმა.

პარტისი ამიტომ მოუწოდებს მკითხველ ამხანაგებს, რევოლუციონერებს, არა მარტო მასალებისა და წერილების გამოგზავნას, არამედ დაწერილებისა და გამოქვეყნებულების კრიტიკასაც, შენიშვნებსაც, რათა აღდგენილ იქნას სინამდვილე, ისტორიული ჭეშმარიტება: მიღწეული იქნას მიზანი, რომელიც დასახული აქვს კომპარტიისა და რევოლუციის ისტორიის კომისიას.

კრიტიკისა და შენიშვნის ავტორი ამხანაგები არ უნდა მოეჩიოდნ სისწორის აღდგენის მიზნით რედაქციას, არც მოგონება-წერილების ავტორებს; მკითხველმა ამხანაგებმა უნდა იცოდნენ წინდაწინ, რომ ჟურნალ „რევოლუციის მატინე“-ს დანიშნულება უმეტესად არის მოგროვება ხშირად გადაუმუშავებელ, მეთოდოლოგიას მოკლებულ მასალებისა რევოლუციის ისტორიისათვის. სადაო აქ ბევრი რამეა და არც შეიძლება არ იყოს. ხოლო ეს კრიტიკა და შენიშვნა უნდა იყოს განათავისუფლებული ყოველგვარ ცალმხრივი, ტენდენციური გაშუქებისაგან; მას უნდა ჰქონდეს არაპირადული, მიუდგომელი, ობიექტიური დავისა და ძიების ხასიათი.

II

ამ წლიდან პარტისი უდგება 1905 წლის რევოლუციის შესახებ მასალების მოკრებას, დამუშავებას და თავის ისტორიულ ჟურნალ „რევოლუციის მატინე“-ში გამოქვეყნებას.

პარტისის განყოფილება, როგორც ჟურნალ „რევოლუციის მატინე“-ს მუდმივ თანამშრომლებს, ისე ყველა ძველ რევოლუციონერებს სთხოვს მოაწოდონ მას მოგონება-წერილები განსაკუთრებით 1904—5 წლების რევოლუციონური მოძრაობისა. ამ მოგონება-წერილებში უნდა გაშუქებულ იქნას და აეხადოს ფარდა შემდეგ მომენტებს:

1904 წელში, საქართველო-ამიერ-კავკასიის მასშტაბით წარმოებული მუშათა გაფიცვები, მუშათა ეკონომიური მდგომარეობა, მუშათა პოლიტიკური დემონსტრაციები. გლეხთა ეკონომიური მდგომარეობა, გლეხთა აგრარული მოძრაობა, გლეხთა პოლიტიკური გამოსვლები; მშრომელ გლეხკაცობის როლი რევოლუციონურ მოძრაობაში, მუშათა კლასისა და გლეხკაცობის დამოკიდებულება ერთმა-

ნეთთან ამ რევოლუციის პროცესში... ყველაფერი ეს იყო რა დარგში, რა სფეროში, რომელ თვეს, როგორ გათავდა, რა შედეგი მოიტანა და როგორ პოლიტიკურ პირობებში შეიქმნა...

ლენინგრადში 1905 წლის, 9 იანვარს მშვიდობიან მუშათა დემონსტრაციის დახვრეტამ რა გავლენა იქონია აქ მუშებზე, როგორ გაჰოხმაურენ მას; მთელი ამ წლის სივრცეზე როგორ მიმდინარეობდა გაფიცვები, გამოსვლები, აჯანყებები,—როგორც სოფლად, ისე ქალაქად; სად იყო, როდის დაიწყო, რით გათავდა. რა ტერორისტიული აქტები იქნა შესრულებული რევოლუციონურ ორგანიზაციების მიერ, თუ კი იყო ასეთი, სად იყო და როდის შესდგა ამ ორგანიზაციებთან დაქვემდებარებული შეიარაღებული წითელი რაზმები, რომელ შავ რაზმთან (თავად-აზნაურობისა და ბურჟუაზიის) მოუხდა შეტაკება, ბრძოლა,—როლი ამ წითელი რაზმისა რევოლუციაში; როლი შესრულებული პროლეტარიატისა და გლეხკაცობის მიერ და როლი მქონებელ კლასის,—ბურჟუაზიისა 1905 წლის რევოლუციაში აქ, ჩვენში.

მოსკოვის პროლეტარიატის აჯანყებამ (1905 წ. დეკემბერი) და მისმა დამარცხებამ როგორი გავლენა მოახდინა აქ, როგორ შეხვდენ მას და სხვ.

1905 წლის რევოლუციის მიმდინარეობა და მისი დამარცხება როგორ შეაფასეს რევოლუციის კრიტიკოსებმა,—ვინ იყვნენ ეს კრიტიკოსები.

აი მოკლედ ის, რაც უნდა გააშუქონ ჩვენი ისტორიული ჟურნალის თანამშრომლებმა და ყველა იმ ძველმა რევოლუციონერებმა, რომლებიც ჩვენ თხოვნისამებრ მოგვაწვდიან რევოლუციის ისტორიის მასალებს.

პარტისის გამგე ს. თალაკვაძე.

ლ. ჟ.

სარეპოლიტიკო მოქრაობის შესწავლისათვის

წარსულის ცოდნა, მასზე სწორი წარმოდგენა უაღრესად საჭიროა არა მარტო სპეციალისტ ისტორიკოსისათვის, არამედ მთელი მუშათა კლასისათვის, ყოველი საზოგადო მოღვაწისათვის, ვინაიდან აშკარაა, წარსულის გაუთვალისწინებლად, მისი ელემენტების გამოუყენებლად მომავლის და ისიც საუკეთესო მომავლის შექმნა ძნელია, შეუძლებელია.

ეს გარემოება ქმნის საერთოდ ისტორიას უაღრესად საინტერესო დარგათ, ხოლო რაც შეეხება რევოლიუციის ისტორიას, იგი უნდა ჩაითვალოს ყველაზე საინტერესო ისტორიათ. ცხადია რატომ. რევოლიუცია დღეების და თვეების განმავლობაში გაცილებით მეტს ცვლილებებსა და პერტურბაციებს ახდენს, ვიდრე „მშვიდობიანი დროის“ საუკუნოები. რევოლიუცია საფუძვლიანად არღვევს ისტორიის ძილს, იგი აყენებს მთელს ცხოვრებას ახალ რელსებზე.

ძველ წესწყობილებასთან სისხლიან შეტაკებაში რევოლიუცია ახდენს თავის ძალების მობილიზაციას და ორგანიზაციას, გამარჯვება იცვლება დამარცხებით და პირუტყვო. მთელ თაობათა თავგანწირული ბრძოლაა საჭირო, რომ წარსულს გამოვვლიჯოთ გამარჯვება, წავიწიოთ წინ რამდენიმე ნაბიჯით.

ჩვენი რევოლიუციონური მოძრაობის გზა მოკირწყლულია საოცარ მებრძოლთა სისხლითა და ძვლებით. თითქმის მთელი საუკუნე იბრძოდა რუსეთის მუშათა კლასი. ამ ხნის განმავლობაში მან გაიარა მეტად საინტერესო საფეხურები, განიცადა გამარჯვების და დამარცხების მეტად სერიოზული მომენტები, წარმოშვა იშვიათი გმირები, დასძლია უამრავი დაბრკოლებანი და მიაღწია ბოლოს გამარჯვებას.

მთელი ეს გიგანტური მოძრაობა მოიხზოვს სერიოზულ შესწავლას, მასალების სასწრაფოდ ცნობაში მოყვანას და ფაქტების სწორ გაშუქებას.

ამ მხრით ჩვენი ქვეყანა განსაკუთრებულ პირობებშია. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ საბჭოთა კავშირის მთელს სივრცეზე ძნელად თუ მოიპოვება მეორე კუთხე, რომელიც ასე მდიდარი იყოს რევოლიუციონორი წარსულით, როგორც საქართველო. რევოლიუციონური

მოძრაობა კავკასიაში და კერძოდ საქართველოში წარმოადგენს ბრწყინვალე ფურცელს რუსეთის დიდი რევოლიუციის მთელს ისტორიაში.

ამ მოძრაობაში მონაწილეობა მიიღო საქართველოს მშრომელი ხალხის ცხრა მეათედმა. მოძრაობის ხელმძღვანელმა მუშათა კლასმა შექმნა საშინელ რეაქციის პირობებში ისეთი ორგანიზაციები, რომელთა სიძლიერეზე და სიმტკიცეზე დაიმსხვრა ყველა სატანური ლონისძიებანი პოლიციის, ჟანდარმერიის და ჯაშუს-პროვოკატორთა.

საქართველო უკანასკნელ ათეულ წლებში წარმოადგენდა ნამდვილ ვულკანს, რომელიც ყოველ წუთს მზათ იყო წაელეკა მთელი ბიუროკრატიული მექანიზმი და ფეოდალური ურთიერთობანი.

სამწუხაროთ, მთელი ეს იშვიათი მოძრაობა არამც თუ არარის შესწავლილი და გაშუქებული, არამედ საქართველოს გასაბჭოებამდე არაეის უზრუნვია მასალების შეკრებისთვისაც კი! ამის მიზეზი მრავალთა შორის უმეტესად არის წარსულისადმი ის საკვირველი უყურადღებობა, რომელიც ჩვენს ინტელიგენციას ახასიათებს.

რევოლიუციონური წარსულის შესწავლის საქმეში, ისე, როგორც სხვა ბევრ რამეში, რუსეთმა ჩვენ საგრძნობლად გავგასწრო. ჯერ კიდევ რევოლიუციამდე რუსეთში რევ. მოძრაობის შესახებ გამოვიდა არა ერთი მონოგრაფია, დაიწერა მთელი მოძრაობის ისტორია, იცემოდა საგანგებო ჟურნალები, მოგონებები და სხვ., ჩვენში კი არ დაწერილა არც რევოლიუციის ისტორია, არც ცალკე მონოგრაფიები, არ გამოცემულა სპეციალური ორგანო და სხვ. მხოლოდ გასაბჭოების შემდეგ, როგორც ვსთქვით, ამ საქმეს მიექცა განსაკუთრებული ყურადღება. ამას მოწმობს სხვა შორის ორი ფაქტი: 1) ისტორიული კომისიის დაარსება და 2) სარეგოლიუციო მუზეუმის მოწყობა. არც ერთი და არც მეორე საქართველოს გასაბჭოებამდე არ არსებობდა. გასაბჭოებამდე საქართველოში არსებობდა ტფილისში მენშევიკურ მუშათა საბჭოსთან ე. წ. „ისტორიული კომისია“, რომელსაც მიზნად ჰქონდა რევოლიუციის მასალების დაგროვება და სისტემაში მოყვანა, მაგრამ არსებითად მას არაფერი გაუკეთებია, ის წარმოადგენდა ტფილისის მუშათა საბჭოს უბრალო საარქივო განყოფილებას და მთელი მისი მოღვაწეობა საბჭოს სხდომების ოქმების შენახვაში გამოიხატა..

სარეგოლიუციო მოძრაობის ისტორიას აქვს ორი მხარე. ერთია — რევოლიუციონური მოძრაობის მასალების შეკრება და სისტემაში მოყვანა, მეორე: ამ მასალების შესწავლა, მათი მეცნიერული გაშუქება. პირველ მიზანს ისახავს უმთავრესად სარეგოლიუციო მუზეუმი, მეორეს კი — პარტისი.

ამ წერილში მე მინდა მკითხველის ყურადღება მივაქციო პირ-

ველ მზარეს, ე. ი. სარევოლიუციო მასალების შეკრების და სისტემაში მოყვანის საქმეს. ხსენებულ მიზანს, როგორც ვსთქვით, ემსახურება სარევოლიუციო მუზეუმი.

სარევოლიუციო მუზეუმი ახალგაზრდა დაწესებულებაა, მაგრამ მოკლე ხნის განმავლობაში მუზეუმმა შეაგროვა დიდძალი, მეტად ძვირფასი მასალა, ურომლისოდ ჩვენი რევოლუციონური მოძრაობის შესწავლა შეუძლებელია.

მუზეუმის მიზანია:

1. საქართველოს რევოლუციონური მოძრაობის ისტორიის მასალების შეკრება. მუზეუმი ცდილობს, თუ შეიძლება ასე ითქვას, **აღადგინოს რევოლუციის სურათი, განახსიეროს რევოლუცია.** ამ მიზნით ის კრებს ყველაფერს, რასაც აქვს უშუალო კავშირი რევოლუციონურ მოძრაობასთან: აგროვებს წიგნებს, გაზეთებს, ჟურნალებს, პროკლამაციებს, სურათებს, პლაკატებს, ბიოგრაფიებს, მოგონებებს, რევოლუციონურ ორგანიზაციათა ბეჭდებს, დროშებს და სხვ.

2. მთელი შეგროვილი მასალა მუზეუმს მოყავს წესრიგში, ადგენს აღწერებს, კატალოგებს, ბარათებს და სხვ.

3. მუზეუმი დამოუკიდებლათ ამუშავებს მასალებს, ადგენს: ა) პოლიტიკურ რევ. მოვლენათა მატიანეს, ბ) რევოლუციონური მოძრაობის მიმოხილვებს; გ) ანკეტებს; დ) ადგენს რევ. მოძრაობასთან დაკავშირებულ საკითხების ლიტერატურულ წყაროებს.

4. მუზეუმი აწყობს მუდმივ და პერიოდულ გამოფენებს.

მუზეუმში არის 15 განყოფილება, მათ შორის უმთავრესი არის:

1. **საგაზეთო განყოფილება.** აქ შედის გაზეთები, მოწოდებანი, განცხადებანი, რევოლუციები, თეზისები, ნაკაზები, ლოზუნგები, ბრძანებანი.

2. **პლაკატების განყოფილება** შეიცავს პლაკატებს, ხელით შესრულებულ ესკიზებს და სხვ.

3. **ფოტოგრაფიული განყოფილება.** აქ არის ფოტოგრაფიები, სურათები ყრილობების, სხდომების, საზეიმო ფილმები.

4. **ემბლემების და ბეჭდებ-ნიშნების განყოფილება.** შეიცავს რევ. ორგანიზაციების ბეჭდებს, ბლანკებს, დროშებს, ფულის ნიშნებს, ფოსტის მარკებს და სხვ.

5. **პირადი დოკუმენტების განყოფილება.** აქ არის საწევრო ბილეთები, მანდატები, მოწმობები პასპორტები, ანკეტები.

6. **ხელთნაწერთა განყოფილება** შეიცავს მიგონებებს, მოწმეთა ჩვენებებს, სტატიებს, წერილებს, მოხსენებებს.

7. **განყოფილება ავტოგრაფიების.**

8. **წიგნების განყოფილებაში** შედის წიგნები, ჟურნალები.

9. **საარქივო განყოფილება** შეიცავს საერთო არქივს, არქივებს ჟანდარმერიის „ოხრანკის“, აქტებს.

10. ფოლკლორი.

11. სამხატვრო განყოფილება.

12. განყოფილება ეკონომიური ცხოვრების.

13. საგანგებო მასალების განყოფილება და სხვა.

განყოფილებებში სწარმოებდა შემდეგი მუშაობა. საარქივო განყოფილება. აქ არის 57 საარქივო ფონდი, რომელიც შეიცავს 4.374 პაპკას. ჟანდარმთა სამმართველოს ბლანკები, სურათები 9.465. ნეგატივები 2.665.

წარსული წლის განმავლობაში არის გადარჩეული, ნომრებ-დას-მული და ინვენტარში ჩაწერილი ყველა 57 ფონდი ან 4.374 პაპკა.

შედგენილი და მანქანაზე დაბეჭდილია განყოფილების მასალების კატალოგი, გადარჩეულია და ანბანის მიხედვით დაწყობილია ჟანდარმთა სამმართველოს ბლანკები, ფოტოგრაფიები—9.465 ცალი.

დამთავრებულია საფურცლო აღწერა ზოგიერთ საინტერესო საქმეებისა, რიცხვით 42 პაპკა. ცნობაშია მოყვანილი ჟანდარმთა სამმართველოს ნეგატივები.

საწიგნო განყოფილებაში არის შეგროვილი დიდძალი წიგნები ქართულ, რუსულ და სხვა უცხო ენებზე რევოლიუციისა და სოციალიზმის ისტორიიდან. მათ შორის არის ბევრი მეტად საინტერესო არალეგალური გამოცემანი, არის „უნიკუმები“. მარტო ჟურნალები არის 500 მეტი სხვადასხვა სახელწოდების. უკვე შედგენილია კატალოგი, ბარათები. მასალები შეტანილია ინვენტარში. გამოყოფილია დუბლიკატები და სხვ.

საგაზეთო განყოფილებაში არის 1500 სხვა და სხვა სახელწოდების გაზეთი, 600 დუბლიკატი. მასალების საგრძნობ ნაწილს შეადგენს იშვიათი არალეგალური გამოცემები. არის ბევრი გაზეთის სრული კომპლექტები.

შედგენილია განყოფილების მთელი მასალის სია. ცალკე შედგენილი და მანქანაზე დაბეჭდილია ანბანის მიხედვით კატალოგი იმ გაზეთებისა, რომელთა სრული კომპლექტები აქვს მუზეუმს, მთელს მასალაზე შედგენილია საბარათო კატალოგი.

არის პროკლამაციების საინტერესო კოლექციები. აქ თქვენ შეხვდებით 1890 წ. წ. 1905 წ. და თანამედროვე პროკლამაციებს.

საპლაკატო განყოფილებაში შეგროვილია თითქმის ყველა პლაკატები, რაც რევოლიუციის შემდეგ გამოსულა საქართველოში, აზერბეიჯანში, სომხეთში, რუსეთში.

რევოლიუციის შემდეგ თითქმის ყოველ ქალაქში, როგორც ვიცით, გამოიკა ფულის ნიშნები. ბონები სახელმწიფოს, ქალაქების, კოოპერატიული ორგანიზაციების და სხვა.

ეს საინტერესო კოლექციები სარევოლიუციო მუზეუმში საე-

სებით არის წარმოდგენილი. ხელთნაწერების განყოფილებამ შეაგროვა მოგონებანი, ბიოგრაფიული და საგაზეთო ანკეტები, ხდებოდა მასალების აღწერა და კატალოგიზაცია.

მუზეუმს უკვე აქვს დამზადებული გამოსაცემით:

1. ქართული პრესის ცხრილი.
2. სომხური პრესის ცხრილი.
3. რუსული პრესის ცხრილი კავკასიაში.
4. რევოლუციონური მოძრაობა საქართველოში 70—80 წ. წ.
5. რევოლუციონური მოძრაობა სამეგრელოში 1905 წელში (მოგონება).
6. პოლიტიკურ ტუსაღთა გაქცევა ქუთაისის ციხიდან.
7. რევოლუციის მატიანე 1917 წლის.
8. რევოლუციის მატიანე 1921 წ.
9. ლიტერატურული წყაროები უმთავრეს პოლიტიკურ მოვლენების კავკასიაში რევოლუციის შემდეგ.
10. უმთავრესი მოვლენების ქრონოლოგია 1917—23 წ.წ.
11. მიმდინარე პოლიტიკურ მოვლენების მატიანე.
12. წყაროები კოოპერატიულ, აგრარულ და პროფესიონალურ მოძრაობისა ჩვენში.
13. ცხრილი კანონ-დეკრეტების და დადგენილება-რეზოლუციების.

სარევოლუციო მუზეუმი ვერ ახერხებს უსახსრობის გამო ამ შრომების გამოცემას. საერთოდ უნდა ითქვას, რომ მუზეუმის ნივთიერი მდგომარეობა მეტად უნუგეშოა. სარევოლუციო მუზეუმის სამეცნიერო და სამეურნეო საჭიროებებზე მთელი წლის განმავლობაში იხარჯება არა მეტი იმაზე, რასაც სახელმწიფო გამომცემლობა ერთი საშუალო წიგნის გამოცემას ანდომებს.

მაუხედავთ ამისა მუზეუმი აწარმოებს დიდ ინტენსიურ მუშაობას. ამ მხრივ საინტერესოა ჩვენი მუზეუმის მუშაობის შედარება რომელიმე სხვა სარევოლუციო მუზეუმის მუშაობასთან. მაგალითსათვის ავიღებ სომხეთის სარევ. მუზეუმს, რომელსაც დღიდან დაარსებისა შეუგროვებია სულ:

1. ხელთნაწერები	—	93 ცალი.
2. ჟურნალ გაზეთები	—	229 —
3. წიგნები სომხურ ენაზე	—	300 —
4. წიგნები რუსულ ენაზე	—	700 —
5. ფოტოგრაფიული სურ.	—	300 —

საქართველოს სარევოლიუციო მუზეუმში მარტო 1923 წლის განმავლობაში შემოსულია:

1. გაზეთები, ჟურნალები, პროკლამაციები და სხვა საარქივო მასალა—13.172 სახელწოდების.

2. პოლიტიკური ლიტერატურა—70 ფუთი.

მარტო ამ წლის იანვრის განმავლობაში საქ. სარევოლიუციო მუზეუმში შემოსულია:

გაზეთების კომპლექტები—60.

სხვა და სხვა მასალა—30 ფუთზე მეტი!

ამ მასალების დიდი უმრავლესობა შეძენილია სრულიად უფასოდ მუზეუმის თანამშრომელთა ენერგიული მუშაობის წყალობით.

სარევოლიუციო მუზეუმმა მონაწილეობა მიიღო ამას წინადაც მართულ ამიერ-კავკასიის ბეჭდვითი სიტყვის გამოფენაზე, სადაც სარევოლიუციო მუზეუმის პავილონი, როგორც უკვე იყო ჩვენს პრესაში აღნიშნული, წარმოადგენდა ერთ საუკეთესო კუთხეს მთელს გამოფენაში, თუმცა სარევ. მუზეუმმა გამოაფინა თავისი კოლექციების მხოლოდ მცირედი ნაწილი. სარევოლიუციო მუზეუმის პავილიონს მრავლად აწყდებოდნენ სტუმრები, განსაკუთრებით მუშები, რომლებიც დიდის ინტერესით ათვალიერებდნენ სარევ. მუზეუმის ექსპონატებს. ამ გამოფენამ აშკარა გაზადა: ა) ჩვენი მუშების დიდი ინტერესი რევოლუციონური წარსულისადმი, ბ) საჭიროება მუდმივი გამოფენის, რომელიც საშუალებას მისცემს ჩვენს მუშებს და მშრომელთა ფართო მასებს გაცნონ და მოიგონონ თავიანთი მდიდარი რევოლუციონური წარსული...

ასეთია მოკლედ ის მუშაობა, რომელიც დღეს სწარმოებს ჩვენი რევოლუციონური მოძრაობის მასალების შეკრების და სისტემატიზაციის საქმეში.

თქმა არ უნდა, ის, რაც ამ სფეროში დღემდის გაკეთდა, წვეთია ზღვაში იმასთან შედარებით, რაც აწი უნდა გაკეთდეს, რაც გვწამს, უეჭველად გაკეთდება. მხოლოდ საჭიროა ახლავე მიეჭკეს ყურადღება შემდეგს:

1. უნდა ხდებოდეს ფართო პოპულარიზაცია იმ იდეის, რომ ყველა, ვისაც აქვს რაიმე მასალა სარევ. მოძრაობის შესახებ, ვალდებულია გადასცეს იგი სარევოლიუციო მუზეუმს, სადაც ეს მასალა წესრიგში იქნება მოყვანილი და დაკარგვისაგან სრულიად უზრუნველყოფილი.

2. სარევოლიუციო მუზეუმში უნდა მოხდეს კონცენტრაცია ყველა მასალების, რომლებიც საქ. რევოლუციონურ მოძრაობას ახასიათებს. ეს მასალები დამკვრელი წესით უნდა იქნეს ცნობაში მოყვანი-

ლი. ჩვენში ამ მხრივ დიდ შეუსაბამობას აქვს ადგილი. ხშირად სარევ. მასალები არის ისეთ დაწესებულებებში, რომლებსაც სარევო-ლიუციო მოძრაობასთან არავითარი კავშირი არა აქვთ!

3. უნდა დამყარდეს მჭიდრო კონტაქტი პარტისსა და სარევო-ლიუციო მუზეუმს შორის.

4. სარევო-ლიუციო მუზეუმს უნდა მიეცეს მეტი ნივთიერი დახმარება. ხშირად მუზეუმს წინადადებას აძლევენ შეიძინოს მეტად ძვირფასი მასალები, მაგრამ უსახსრობის გამო ის იძულებულია ასეთი მასალების შეძენაზე უარი სთქვას. არის საფრთხე, რომ ეს მასალები კონდრაბანდათ საზღვარგარეთ იქნებიან გატანილი ან კერძო პირები, სპეკულიანტები ჩაიგდებენ ხელში და მაშინ მრავალჯერ უფრო ძვირათ დაგვიჯდება...

თუ ზემოთ აღნიშნული ზომები იქნა გატარებული, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ მოკლე ხანში სარევო-ლიუციო მუზეუმის სახით ჩვენ გვექნება საქართველოში ერთი უდიდესი და საუკეთესო კულტურული დაწესებულება, რომლითაც იამაყებს მომავალი თაობა ისე, როგორც ამაყობს დღეს ჩვენი მუშა და გლეხი თავისი რევო-ლიუციონური წარსულით.

განყოფილება

= I =

იხმტკიული წერილები

რედაქციის პალატი

გუგათა ქართული ჟურნალ-გაზეთის ისტორია

X

საქართველოს დემოკრატიული (მენშევიკური) რესპუბლიკა და გუგათა ქართული ჟურნალ-გაზეთის მდგომარეობა 1918—20 წ.

(დასასრული, იხ. „რევ. მატინეს“ №№ 1—5).

„ამიერ-კავკასიის კომისარიატმა“ დიდი ვაი-ვაგლახით მოახერხა 1918 წელს საბედისწერო ეშელონების თავიდან მოშორება და ამიერ-კავკასიიდან მათი გაყვანა. ახლა ამიერ-კავკასიის პარტიები დამშვიდებით შეუდგნენ შინაურ საქმეებს. მენშევიკებმაც იდროვეს და საქართველო 1918 წლის 26 მაისს „დამოუკიდებელ დემოკრატიულ რესპუბლიკათ“ გამოაცხადეს. ეს აქტი ერთი მხრით იყო საქართველოს სახელმწიფოებრივი ისტორიული უფლების აღდგენა, მარა მეორე მხრით ეს მისი გუგათა კლასის პროლეტარული რევოლუციისგან ჩამოშორებას ნიშნავდა. ეს აქტი საქართველოს ფარგლებში ბურჟუაზიას აბატონებდა იმ დროს, როცა ეს კლასი რუსეთის ფარგლებიდან „თავქუდმოგლეჯილი“ გარბოდა, ტოვებდა რა თავის სიმდიდრეს, რომელსაც რუსეთის ბალშევიკური (ეხლა კომუნისტური) მთავრობა ეპატრონებოდა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მენშევიკური მთავრობა რუსეთის თვითმპყრობელობის და მისი ბიუროკრატიის მიერ საქართველოში მიტოვებულ ავლა-დიდებას დაეპატრონა.

ამნაირათ რუსეთის დიდი რევოლუციის პროცესში ბურჟუაზია პროლეტარიატს, კონტრ-რევოლუტაცია-რევოლუტაციას—ერთის მხრით რუსეთის სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკა, ხოლო მეორე მხრით საქართველოს „დემოკრატიული რესპუბლიკა“ ერთი მეორეს დაუპირდაპირდა. ახლა ორი მოპირდაპირე მოსისხლე კლასი და მისი ხელმძღვანელი პარტია ორი სხვა და სხვა სახელმწიფოს სახით ერთი მეორეს დაემუქრა: ან რუსეთის საბჭოთა რესპუბლიკა, ან საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა. მათი ერთიმეორის გვერდით, მეზობლათ არსებობა შეუძლებელი გახდა.

აქედან გაჩაღდა ბრძოლა, მარა, რადგან „დემოკრატიული რესპუბლიკა“ თავს მეტად მცირედ და სუსტად გრძნობდა რუსეთთან შედარებით, ამიტომ მას „პარტიზანული ომი“ უნდა ეწარმოებინა და ისიც ფარულათ, „ჩასაფრებით“ და სხვა ფანდებით ემოქმედნა. ასე-დაც იქცეოდა იგი: ხან დენიკინს ემეგობრებოდა, ხან კიდევ გენერალ ალექსეიევს უკავშირდებოდა. შინ კომუნისტების წინააღმდეგ რეპრესიებს აწვითარებდა, რომ კომუნისტურ პროპაგანდას ქართველ მუშების ყურამდე ვერ მიეღწია.

ამ სახით მენშევიზმსა და ბალშევიზმს შორის ბრძოლამ ახალი ფორმა მიიღო. ეხლა მენშევიზმის გამტარებელი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა იყო, ხოლო ბალშევიზმის ანუ კომუნიზმის—რუსეთის საბჭოთა რესპუბლიკა. გაიმართა ამ ორ რესპუბლიკას შორის დიპლომატიური ბრძოლა, რაც იმავე დროს კლასობრივ ბრძოლას მოასწავებდა, და ცხადია, ამ ბრძოლაში ის გაიმარჯვებდა, რომლის მხარეზეც ორივე მებრძოლი სახელმწიფოს მუშათა კლასი დადგებოდა.

საქართველოს მენშევიკებმა კარგად იცოდნენ: თუ რომ რუსეთის მუშათა კლასი ბალშევიზმს გადუდგებოდა, ხოლო საქართველოს მუშათა კლასი კი შეურყეველად მის მხარეზე დაჩებოდა, ცხადია მაშინ პატარა საქართველო, მიუხედავად მისი სიპატარავისა და სისუსტისა ამ დიპლომატიურ ბრძოლაში მანც გაიმარჯვებდა.

მაგრამ ისიც იცოდნენ, რომ თვითონ რუსეთის კომუნისტური მთავრობა ყოველ ღონეს ხმარობდა, მუშათა კლასის ერთგულება და მასთან მჭიდრო კავშირი შეერჩინა და საქართველოს მუშათა მასებში კიდევ კომუნისტური იდეები გაეცრცლებია და ქართველი ხალხის თანაგრძნობა მოეპოვებია. ამიტომ მენშევიკური მთავრობა შინ რომ კომუნისტების ჩაჩუმებას ცდილობდა, გარეთ რუსეთის მხრიდან მათ შემოსვლის შეჩერებას ლამობდა.

რა უნდა ეკეთებიათ ასეთ პირობებში კომუნისტებს საქართველოში? ცხადია, ისინი წინააღმდეგ მენშევიკური მთავრობისა უნდა ცდილიყვნენ ქართველ მუშათა მასებთან დაახლოება-დაკავშირებას და იქ კომუნისტური იდეების შეტანას. ეს კი, როგორც ვიცით, სიტყვიერი და წერილობითი პროპაგანდა-აგიტაციით შეიძლებოდა და რადგან ლეგალური პროპაგანდა-აგიტაცია—ბალშევიზმისა ამ დროის საქართველოში სასტიკად აკრძალული იყო, მათ არალეგალური ღონისძიებისათვის უნდა მიემართათ. ასედაც მოიქცენ, მარა ისე სუსტად, რომ ნაყოფი მეტად მცირე იყო.

1918—19 წლებში უშვებდნენ არალეგალურ ფურცლებს და პრესის მაგიერ ეგრედ წოდებულ „ბიულეტენებს“, რომლებიც მხოლოდ რუსულ ენაზე გამოდიოდა ერთხანს, მხოლოდ ბოლო ხანებში

ქართულადაც სცადეს. მარა ეს ისე გაუბედავად, ისე მოუწყობლად იყო ნაწარმოები, რომ მუშათა მასას ვერ სწვდებოდა, ამნაირად მიზანს ვერ აღწევდა.

ერთად ერთი საქმე ეს დენიკინელ ლენერლის ბარაჟოვის წინააღმდეგ მოწყობილი ტერორისტული აქტი იყო 1919 წ. 13 სექტემბერს, რამაც ამხ აკადი ელბაქიძე იმსხვერპლა.

ყველაფრიდან ხჩანს, რომ საქართველოს კომუნისტები საკუთარი ძალით ამ პერიოდში ისეთს ვერაფერს აწყობდნენ, რომ მკვდარ წერტილს გაშორებოდნენ და მუშათა მასაში შეჭრილიყვნენ, რომ საქართველოს მუშათა მასას აემოძრავებიათ და ამ მოძრაობას დამყარებოდნენ.

ამ ხანაში ჩვენ ვიცით საქართველოს მიყრუებულ კუთხეების გლახთა აჯანყებები მენშევიკური „დამოუკიდებელი“ მთავრობის წინააღმდეგ მიმართული, მარა არ ვიცით, რომ სადმე მუშებს ამ მთავრობის წინააღმდეგ რაიმე პროტესტი გამოეცხადებოთ. მუშები სდუმდნენ, მათი მოძრაობა შეწყვეტილი იყო და საქართველოს მუშათა კლასი სოციალ-დემოკრატიულ რესპუბლიკის მთავრობას დიდი იმედით შეჰყურებდა.

ვიდრე ამ მთავრობის ხელში რუსეთის ძველი ავლა-დიდება საქმავო იყო, მანამ მუშებსაც აკმაყოფილებდნენ და მათ რისხვას თავიდან იშორებდნენ, მაგრამ, როცა ეს წყარო დაშრა, როცა თვითმპყრობელობის დანატოვარი გამოეღიათ, მაშინ „ბედნიერ საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაშიაც“ ეკონომიური კრიზისი გამეფდა, ცხოვრება საშინლად გაძვირდა და თვით ნოე ჟორდანიას სიტყვითვე მდგომარეობა „კატასტროფიული“ შეიქნა.

ახლა საქართველოს მენშევიკურმა მთავრობამ ფრონტი იცვალა და ეკონომიური კრიზისიდან თავის დახსნა რუსეთის საშუალებით მოინდომა. საქმე იმაში იყო, რომ რუსეთი რა გინდ დანგრეული იყოს, რა ნაირი „რაზოლხა“ და „ანარქია“ არ უნდა მეფობდეს, ისეთი ვრცელია იგი, რომ იქ ყოველთვის მოიძებნება ისეთი კუნჭული, რომლითაც შეუძლია ისარგებლოს და თავი დაიკმაყოფილოს ისეთმა პატარა ქვეყანამ, როგორიც არის საქართველო; იყო მაგალითი, რომ საქართველოზე ასჯერ უფრო დამშეთლმა რუსეთმა ჩვენ პური გამოგვიგზავნა.

ეს მენშევიკებმაც იცოდნენ და ამიტომ იყო ერთი მხრით, რომ კომუნისტურ რუსეთს ჰკაცხავდნენ, აძაგებდნენ და გმობდნენ, მეორე მხრით კი ცალი ხელით ეპოტინებოდნენ და ცდილობდნენ მისი დოვლათით ესარგებლათ, მისი პურით გამაძლარიყვნენ. ამას იმ ხნებში პოლიტიკური მოტივიც თან დაერთო: აზერბეიჯანში წითელი არმია შემოვიდა.

და აი, 1920 წლის გაზაფხულზე კიდევ აფრინეს რუსეთში მოციქული (გრიშა ურატაძე) სათხოვრათ: ხელშეკრულება დავდოთ, რომ ერთმეორესთან კავშირი გავაბათ და ეკონომიური ურთი-ერთობა ვიქონიოთ.

რუსეთის კომუნისტურმა მთავრობამაც, ცხადია, კარგად იცოდა, თუ რაში ეპირვებოდა მენშევიკებს რუსეთთან კავშირი. კომუნისტებს კიდევ თავის მხრივ საქართველოში პოლიტიკურ-იდეური, პარტიული იტერესი ჰქონდათ: მათ სურდათ საქართველოს ბალშევიკები გაემეგრებიათ და ამ გზით კომუნისტური იდეური გავლენის ფარგლები გაეფართოვებიათ. საქართველოს მუშათა კლასი კომუნისტური დროშის ქვეშ დაეყენებიათ და საქართველოს სახელმწიფოებრივი ძალა-უფლება მათთვის ჩაებარებიათ. ამ ნიადაგზე მოხდა შეთანხმება, დაიდვა ხელშეკრულება. რუსეთის კომუნისტურმა მთავრობამ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა „სცნო“, ხოლო მენშევიკურმა მთავრობამ აღუთქვა რუსეთს, რომ იგი საქართველოს ფარგლებში კომუნისტების დევნა-შევიწროვებაზე ხელს აიღებს. ეს მოხდა 1920 წლ. 7 - 8 მაისს.

1920 წ. 10—12 მაისს საქართველოს ციხის კარები გაიღო და კომუნისტები განთავისუფლდნენ. მოხდა კოჰპარტიის „ლეგალიზაცია“. რაჟი ეს მოხდა, ამის შემდეგ კომპარტიას თავისი „შეიარაღებული აჯანყების პოზიცია“ უნდა დაეტოვებია და „მშვიდობიან“ ბრძოლაზე გადასულიყო. საჭირო შეიქნა ახალი ტაქტიკის და მეთოდის შემუშავება.

ამ მიზნით მოწვეულ იქნა 25—28 მაისს „ზევიდან არჩეულ დელეგატთა თათბირი“, რომელმაც ახალი ტაქტიკა შეიმუშავა. დაადგინეს, რომ პარტიამ ახალ შეცვლილ პირობებში უნდა იმოქმედოს ლეგალურად და იმავე დროს არა ლეგალურადაც ემზადოს. ვინაიდან მენშევიკებისგან (უკეთ, რუსეთისგან) მიცემული „ლეგალიზაცია“ ნამდვილი ლეგალიზაცია ვერ იქნება მენშევიკების ხელში, არამედ ის იქნება მოტყუება და ეოთგვარ მახეთ გადაიქცევა.

ამ ტაქტიკის ნაყოფიერათ გატრება მხოლოდ ერთი პირობით შეიძლება და სახელდობრ იმ პირობით, რომ პარტიულ ორგანიზაციებს ლეგალურს და არა ლეგალურს—შრომის განაწილების პრინციპი სასტიკათ დაეცვათ და როლების შესაფერი შემსრულებლები ჰყოლოდათ. წინააღმდეგ შემთხვევაში ისე, როგორც ეს წინათ მხოლოდ არა ლეგალურ მუშაობაში იყო, ახლაც არევ-დარევა და მარცხი მოხდებოდა.

ასედაც მოხდა. მენშევიკური მთავრობა დღიდან „ლეგალიზაციის“ გამოცხადებისა კრიჭაში ჩაუდკა კომუნისტურ პარტიას, მით უფრო, რომ ცხადია გაიგო ზემოთ დასახელებული მისი „თათბირი“.

და ამ თათბირის დადგენილება ლეგალურ-არალეგალურათ მუშაობა. აქ მას ფაქტიც რომ არ ეპოვნა, ასეთი ფაქტის გამოგონება ან პროკაციის მოხდენაც ადვილათ შეეძლო. მალე საბაბი თვითონ კომუნისტებმა მისცეს ბათუმის კომიტეტის ფურცლების (რუსულათ) გაზ. „კომუნისტის“ სტამბაში გამოცემის გამო.

ეს ფურცლები დაუჭარეს ანხ. პრესმანის ქალს, რომელსაც გაზ. „კომუნისტზე“ ტენზიკურად მომუშავე კომუნისტებმა გაზ. „კომუნისტის“ № №-ებიც გაატანეს ბათუმში გასაფრცელებლათ.

გაზ. „კომუნისტის“ რედაქციაც იქ, სტამბაში, იყო იმ ხანათ გამართული. ამნაირათ დაირღვა ყოველგვარი კონსპირაცია და მენშევიკურმა მთავრობამაც ძალაუვნებურათ ამას ყურადღება მიაქცია. მთავრობას იმავე დროს მეორე საბაბიც მიეცა. ეს იყო 14 ივნისის „კომუნისტში“ მოთავსებული მეთაური ოსეთის აჯანყებაზე. ამით „ცეცხლზე ნავთი დაესხა“ და რა საკვირველი იყო, რომ რამიშვილ-ელდიას ამის წინააღმდეგ თავის შესაფერი ზომები მიეღო გაზეთის მოსასპობათ.

შეიძლება ზოგ მკითხველთაგანს ამ ფაქტის აქ აღნიშვნა კომპარტიის კრიტიკათ მოეჩვენოს და უალაგოთ ჩათვალოს, მაგრამ ის თუ ჩვენი ნაწერის დანიშნულებას და ხასიათს ჩაუკვირდება, ამას არ გვიკიენებს: ისტორია არკვევს სინამდვილის პროცესს და რა გინდა „მწარე“ და რომელიმე პარტიის ან პიროვნების ცუდათ დამახასიათებელი ფაქტი იყოს, ამას ის ვერ დაფარავს. მას ყოველივე ავი და კარგი სინათლეზე გამოაქვს და საზოგადოებრივ ცხოვრების ყოველგვარ ტენდენციას ისე ზომავს და სწონის.

ყოველდღიური ორგანოს (ლეგალურის) საქართველოს კომუნისტური პარტიისა (ბალშევიკებისა), გაზ. „კომუნისტის“ პირველი №-რი გამოვიდა 1920 წლის 3 ივნისს, ხოლო 14 ივნისს რედაქციას ველიამინოვის ქუჩაზე მენშევიკების „მილიციონერების“ რაზმი კედიას წინამძღოლობით დილა ადრიაანათ მოადგა. ალყა შემოარტყეს რედაქციას, დააკავეს შიგ. მყოფნი 30-მდე კაცი და განკარგულება მოახდინეს გაზეთის სტამბა დაეკეტათ. დახურეს რედაქცია, ხოლო დატყვევებულებს ციხეში გასტუმრებას უპირებდნენ, მაგრამ ამ მომენტში რუსეთიდან ჩამოუსწრო სრულ-უფლები-ნი რწმუნებულის მდივანმა და მისი მოთხოვნით დატყვევებულები გაანთავისუფლეს. სამი დღის მოლაპარაკების შემდეგ სტამბაც და რედაქციაც გახსნეს. მოლაპარაკებას ნოე ჟორდანიასთან აწარმოებდა კომუნისტების მხრით ანხ. გიორგი სტურუა. შემდეგი №-რი გამოვიდა 18 ივნისს რედაქტორი იყო ფილიპე მახარაძე.

როგორც ხედავთ, ეს პირველი შეტაკება მეტათ მცირე მსხვერპლით გათავდა, რაც, რა თქმა უნდა, მხოლოდ და მხოლოდ საბჭოთა რუსეთის საქმეში ჩარევას მიეწერება.

ამ ნაირათ ტუილისის მუშების მიერ 1917 წლის მაისში დაარსებული, ხოლო 1918 წლის თებერვალში მენშევიკური მთავრობის მიერ მოკლული მუშათა ქართული გაზეთი „ბრძოლა“ ახალი სახელით, ახალი ფორმით და ახალ პირობებში აღსდგა.

მაგრამ ის აღსდგა არა საქართველოს მუშების საკუთარი გავლენით და ენერგიით, არამედ რუსეთის საბჭოთა რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი ძალით.

ამ გარემოებამ ბოლომდე თავისი ბეჭედი დაასვა.

მალე კომპარტიის „დანიშნულმა“ ცენტრალურმა კომიტეტმა ტუილისში რუსულ და სომხურ ენაზედაც გამოუშვა გაზეთი „კომუნისტი“.

ამ სახით „ბრძოლამ“ სამსახიანი „კომუნისტი“ შობა: ერთი გადაიქცა სამათ, მარა ერთარსებათ. ეს იმას ნიშნავს, რომ კომუნისტური იდეა, იდეალი შინაარსით ერთია, ერთარსებაა, მარა მისი განსახიერება, განხორციელება სხვა და სხვა ეროვნული ფორმით ხდება. ამიერ კავკასიაში მაგალითად ოთხ ფორმაში იხატება: რუსულში, ქართულში, სომხურში და თათრულში. ეს ისტორიის გარდუვალი კანონია, მაგრამ ისიც გარდუვალი კანონია, რომ ყოველ ფორმას თავისი შემომქმედი ჰყავს, და თუ ეს შემომქმედი თავის შემოქმედებას თვითონ დამოუკიდებლათ არ ხელმძღვანელობს და არ ავითარებს, ისე მისი შემოქმედება დეგრადაციულ ხასიათს ღებულობს და გადაგვარების, გაქრობის გზას აღგება.

ამ შემთხვევაშიაც ისე, როგორც ეს წინეთ „ბრძოლის“ დაარსების დროს მოხდა, ქართულ ფორმის შემომქმედათ ქართველი მუშა (როგორც კომუნისტური იდეის მატარებელი) თითონვე დამოუკიდებლათ უნდა გამოსულიყო, მაგრამ ქართველი ხალხის სავალალოთ ეს ასე არ მოხდა.

ახლა 1920 წელს გაზ. „კომუნისტი“ დაარსდა ინტელიგენტ კომუნისტების—ფილიპე მახარაძე, მალაქია ტოროშელიძე, მამია ორახელაშვილი და სხვების ინიციატივით და მეთაურობით. მისი მთავარი ნივთიერი საშუალება რ. კ. პ დახმარება იყო; ყოველთვიური დიდი ღეფიციტი ამ „დახმარებით“ იფარებოდა. ტირაჟი 3 ათასს არ აღმატებია, ხოლო ვრცელდებოდა სულ რაღაც 2,500 ცალი: ენა და სტილი გაზეთის მეტად კოჭლობდა, შემდეგში კიდევ უფრო გაუფუჭდა ახალგაზრდა, რუსეთიდან ჩამოსული კომუნისტების თანამშრომლობის გამო. (უალაგობის გამო ნიმუშები აქ ვერ მოგვყავს რ. კ.).

გაზ „კომუნისტის“ რედაქციასა და ქართველ კომუნისტ მუშებს შორის ის მჭიდრო კავშირი აღარ იყო, რაც წინათ „ბრძოლის“ გამოცემის დროს, რადგან რედაქცია ახლა ერთგვარ „მახეთ“ გადაიქცა, სადაც არალეგალისტ კომუნისტებთან ერთად ლეგალისტ-

ბიც ადვილათ ებმებოდენ. მენშევიკების „განსაკუთრებული რწმენით“ რედაქციაში ყოველ შემსვლელს ექვის თვლით უყურებდა და სდევნიდა. არც თვითონ კოჟუნისტები, არც ლეგალისტები და არც არალეგალისტები ქართველ მუშებს მაინცა და მაინც დიდ ყურადღებას არ აქცევდენ. ყოველი მათგანი რუსეთისაკენ გაიყურებოდა, შველას იქედან მოელოდა. საქართველოს კომუნისტები ასეთმა სულიერმა განწყობილებამ მოიცვა: საკუთარი თავის და ძალის იმედი აღარა ჰქონდათ, მხოლოდ ერთათ-ერთ ხსნას რუსეთის წითელ არმიაში და რ. კ. პ.—ში ხედავდენ. ამას ცხადია პრესაში და გარეთ არ აღიარებდენ, მარა თვითეული მათგანის არსება ასეთი იმედებით იყო გამსჭვალული. ასეთი დასკვნა შეგვიძლია გამოვიყვანოთ იმ დისკუსიიდანაც, რომელიც თვით გაზეთ „კომუნისტის“ თანამშრომელთა შორის 1920 წლის ოქტომბერ-ნოემბერში გაიმართა შემდეგ კითხვაზე:

რა გზით შეიძლება კომუნისტური პარტიის აღორძინება და გაძლიერება საქართველოში?

კითხვის ასე დაყენების ინიციატივა ეკუთვნის ამხ. ვალია ბახტაძეს („ბახტიარი“) და მალაქია ტოროშელიძეს („გადამთიელი“). ვალია სწერდა:

„ჩვენმა ლეგალურმა მუშაობამ ამ 4 თვის განმავლობაში ვერ მოგვცა იმდენი ნაყოფი, რამდენიც ჯნდა მოეცა, რამდენიც შეეძლო მას მოეცა... ჩვენ გამოვიჩინეთ კომუნისტური პარტიისათვის ყოველმხარეში და ყოველ დროს აუცილებელი მაქსიმუმი ენერგიისა, მაქსიმუმი თავდადებისა“...

აღნიშნავს რა ამ ფაქტს, ავტორი სამართლიანათ კითხულობს, თუ რა არის ამის მიზეზი და უპასუხებს: „ბევრი ამხანაგი ჩვენი არა საკმარისათ ნაყოფიერი მუშაობის მიზეზათ დაასახელებს ალბათ მთავრობის მიერ წარმოებულ რეპრესიებს ჩვენი პარტიის მიმართ... ეს, რასაკვირველია, მარალია და უდაო.“

(ნახ. 1920 წლის გაზ. „კომუნისტი“ № 78).

წამოყენებულ საკითხზე გადაჭრილ პასუხს იძლევა თვითონ გაზეთის ხელმძღვანელ-რედაქტორი მალაქია ტოროშელიძე; ის იმავე №-ში სწერდა... „საკითხი გადაუჭრელი რჩება ბახტიარის (ვალაია ბახტაძის) წერილში. მართლაც და, რა არის მიზეზი ჩვენი პარტიული მუშაობის სუსტი ნაყოფიერებისა (მისი უნაყოფობათ დახატვა გადაჭარბებულათ მიმაჩნია. მალაქია)?“.

აყენებს რა კითხვას მალაქია ისევ ისე, როგორც ეს ვალია ბახტაძემ დააყენა, უპასუხებს: „რა თქმა უნდა, მთავრობის (მენშევიკური) რეპრესიები აქ უმთავრეს როლს თამაშობს... მაგრამ განა ჩვენ კი მოვიმოქმედეთ ის, რაც შესაძლებელი იყო?... მაგრამ ამის მიზეზების

ძებნა საჭირო არ არის. საქმარისია თვ-თ ფაქტი იქნეს აღნიშნული“ (იხ. იქვე). ფაქტი კი ისაა, მაღაქიას აზრით, რომ „ჩვენი პარტიისათვის თავი ვერ მოგვიყრია და ოფიციალური პოლიტიკური ხაზი ვერ შეგვიმუშავებია“. ამიტომ მისი აზრით თავი და თავი ისაა, რომ უნდა შევქმნათ მომქმედი აპარატი, გამოვიმუშავოთ სამოქმედო გეგმა... „ჩვენ უნდა გადავიქცეთ ნამდვილ პოლიტიკურ პარტიათ, აი ჩვენი მორიგი საკითხი“-ო (იხ. „კომუნისტის“ იგივე №-რი 78).

დიახ, ამ მორიგ საკითხზე მე მომიხდა მაშინ მეპასუხნა, ვინაიდან სხვა ყველა „სიმართლის თქმას“ როგორღაც და რატომღაც გაურბოდა. (ახლაც, აქ, ამაზე წერა ჩემი მხრით უხერხულათ მიმანია, მაგრამ ვალდებული ვარ ეს „უხერხულობა“ დავსძლიო და „სიპართლე“ ე. ი. ისტორიული სინამდვილე მკითხველს აუწერო. და თუ ესეც ახლანდელ პირობებშიაც ისე, როგორც ერთ დროს ჩემი ერთგვარი „გამოსვლა“ (რაც წინა წერილებში მოვიხსენე) ზოგ მაშინდელ ამხანაგებისგან ცუდათ იქნა გაგებული, „ცოდვით“ ჩამეთვლება, მაშინ უნდა ეთქვა, რომ „სიმართლის“ ე. ი. ისტორიული სიმართლის გამოსთქმელათ ჯერ ჩვენში დრო კიდევ არ დამდგარა.

მე ჩემს ვალს ვასრულებ, როგორც ეს მე მესმის და სხვამ თუნდაც ეს სხვა „ამხანაგი“ იყოს, „რაც უნდა ის ითქვას“...

როგორც ზემოთ დავანახეთ თვით ამხ. ამხ. ვალია ბახტაძის და მაღაქია ტოროშელიძის თქმით იმ დროს, მენშევიკების ბატონობის პირველი ხანის დასასრულს, „ეკონომიური კრიზისის“ უამს ჩვენ პარტიასაც კრიზისი დაუდგა. საჭირო იყო ჩვენ პარტიის კრიზისისაგან თავის დახსნა და სავალი გზის გამოხატვა. ამიტომ ზემოხსენებულ წერილში კითხვა ჩემ მიერ ასე იყო დაყენებული: „ჯერ მიზეზი, შემდეგ გზა“ ე. ი. ჯერ ახსნა-განმარტება კრიზისის მიზეზების (თეორეტიული მხარე), ხოლო შემდეგ ამ მიზეზების თავიდან ასაშორებელი საშუალებების გამოხატვა (პრაქტიკული მხარე).

აღნიშნულ სტატიაში სხვათა შორის ვწერდი: „საერთოდ რომ ვთქვათ, საქართველოს არ ყავს საკუთარი შინაური მომწიფებული პროლეტარიატი პროლეტარული დიქტატურის გასატარებლათ, მარა მას შესწევს ძალა, რომ ეს დიქტატურა მან მეზობელი ქვეყნის (რუსეთის) რევოლუციონური პროლეტარიატის დახმარებით სავსებით განახორციელოს ცხოვრებაში“...

„ბალშევიზმს თავიდანვე შეეძლო გაღვივება—გაძლიერება საქართველოში მხოლოდ იმ პირობით, თუ რომ ჩვენი ქვეყანა რუსეთს არ ჩამოშორდებოდა და ჩვენი ხალხი რუსეთის სამრეწველო პროლეტარიატთან მჭიდროთ დაკავშირებული დარჩებოდა. მაშინ უნდა ვიფიქროთ, რომ ჩვენი ხალხის უმრავლესობის ნახევარ-პროლეტარული ეკონომიური მდგომარეობა, მისი კულტუროსნობა, მის მიერ გავლი-

ლი რევოლუციონური ბრძოლის ტრადიცია და რუსეთის პროლეტარიატის ძლევა-მოსილება შესძლებდა ჩვენი ხალხის წვრილ-ბურჟუაზიულ მიდრეკილებათა დაძლევას და პროლეტარიატის დიქტატურას ჩვენში უმტკივნეულოდ გაატარებდა; მაშინ ჩვენი პარტია, ცხადია, როგორც ამ დიქტატურის გამტარებელი ნამდვილი მასიური პოლიტიკური პარტია იქნებოდა“.

„მაგრამ როგორც ვიცით, ეს არ მოხდა. ჩვენში მენშევიკებმა რუსეთის კონტრ-რევოლუციით ისარგებლეს და ქართველი ხალხი რუსეთის პროლეტარიატს ჩამოაშორეს. აი ის უდიდესი, უძლიერესი და მთავარი მიზეზი და თან გადაშრელი ისტორიული მოვლენა, რამაც ჩვენი კომუნიისტური პარტიის ბედი გადაქრა (იმ ხანათ) სა ქართველოს ნიადაგზე“.

„საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტის გამოცხადების დღიდან (1918 წ. 26 მაისის) ბალშევიკები იძულებული შევიქნენ საკუთარი ძალებით რუსეთის პარტიაზე დაშორებულთ და მოწყვეტილთ ქართველ ხალხში დამოუკიდებლათ გვემოქმედნა“.

„ჩვენ კი ძველი რუსეთის საერთო პირობებში რუსეთის და ჩვენი ხალხის საერთო მტერთან—ცარიზმთან ბრძოლას მიჩვეულებმა, ერთბაშად საქართველოს ახალ პირობებს, ფორმას ვერ შევგუეთ. ქართველ მასას ვერ დავუახლოვდით, ქართველი გლეხი და მუშა ჩვენს პარტიას ვერ დაუკავშირეთ, ჩვენი ენა მათთვის გასაგები ვერ გავხადეთ მაშინ, როდესაც მენშევიკები ამ ხალხში ტრიალს და საქმიანობას მიჩვეულნი, ერთბაშად შეეწყვენ, ალღო აუღეს მის ნაციონალურ სულისკვეთებას და თავი საქართველოს მშრომელი ხალხის მესიათ გამოაცხადეს და ხალხიც ზათვან მოტყუებული ხელალებით გაჰყვა მათ, ჩვენ კი ამ ხალხზედაც ისე დაშორებული დავრჩით, როგორც რუსეთზე. საკვირველიც არაა, თუ ჩვენ ასეთ პირობებში შეფერხებულ-დასუსტებული შევიქნენ და ჩვენს პირდაპირ უახლოეს მიზანს დავეშორდით.“

„თვით ჩვენს საკუთარ ადგილობრივ ნიადაგზე აშკარა, თვალსაჩინო, მარა მწარე გაკვეთილების (იგულისხმება შეიარაღებული გამოსვლები. რ. კ.) მიღების შემდეგ თითქო გამოგფხიზლდით, თითქო მიგზვდით ჩვენს შეცდომებს, მაგრამ აშკარათ უნდა ვალიაროთ, რომ დღემდე რუსეთთან დადებულ „საზავო ხელშეკრულების“ საფუძველზე, ვერ გავშორდით და მთელი ჩვენი იმედი მხოლოდ ამ საფუძველს ემყარება“...

ჩვენ რუსეთის დიდი რევოლუციის მსვლელობაში „საზავო ხელშეკრულებით“ მეორეთ (პირველათ 26 მაისის აქტის გამო. რ. კ.) მოგვეცა შემთხვევა, რომ ნამდვილი დამოუკიდებელი მასიური კომუნი-სტური პარტია გავმხდარიყავით, მარა ჩვენ ისევ ძველებურათვე ავ-

ცდით სწორ გზას, ხალხთან დაახლოვების გზას და ჩვენი უტაქტობა-უხერხულობის წყალობით ჩვენ მენშევიკური მთავრობის პროვოკაციულ მახეში გაყვებით თავი“...

ყოველივე ამას დღეს ყოველი ჩვენგანი ამჩნევს და ამხ. „ბახტიარიც“ და „გადამთიელიც“ კარგათ გვიწერენ და კარგადაც გრძნობენ“.

„დღეს ჩვენი პარტია მათივე მოწმობით პარტია აღარ არის, ის მხოლოდ „წრე და ჯგუფი“ გამხდარა... (იხ. გაზ. „კომუნისტის“ 1920 წლ. ნოემბრის მე-85, 6—7 და 89 №-რები) და ამ „წრესა და ჯგუფს“ ვილასი იმედი უნდა ჰქონოდა, რომ „საგრძნობ ძალათ გადაქცეულიყო“ („გადამთიელის“ სიტყვებია) თუ არა საბჭოთა რუსეთისა“.

ასეთი იყო ჩვენი პარტიული ავადმყოფობის დიაგნოზი და იქვე, იმავე წერილში, ორიოდ სიტყვით წამლობის ხასიათზე და მეთოდზე-თაც ვუთითებდი. მე მაშინ ვწერდი: „თვით საქართველოს დამოუკიდებლობის ცნობამ საბჭოთა რუსეთის მთავრობის მიერ ჩვენ მიგვითითა ამ ჩვენი შეცდომის გამოსწორების გზაზე და ჩაგვაყენა ისეთ ბუნებრივ პირობებში, რომელსაც ჩვენ მსწრაფლ უნდა შევეგუოთ და მთელი ჩვენი ტაქტიკა-ორგანიზაცია „მოცემულ“ ადგილობრივ საფუძველზე ავაგოთ მეთქი“. (იხ. იგივე წერილი „კომ.“ № 89). მაგრამ ეს მაშინ ვერ შევძელით და საქართველოს კომპარტია დღემდე დარჩა სუსტი და დამოკიდებული.

ამ წერილით შესწყდა მაშინ ამ საკითხზე კამათი და ჩემი დასაბუთებული წინადადება, რომ „ჩვენი ტაქტიკა-ორგანიზაცია მოცემულ ადგილობრივ საფუძველზე აგვეგო, კვლავ დარჩა „ხმათ მლალადებლისა უდაბნოსა შინა“. მალე იმავე ნოემბრის დამლევს ბაქოში „კრავკომისგან“ დანიშნული საქართველოს კომპარტიის ცეკას მოწვევით ქ. ტფილისში „კომუნისტის“ რედაქციის ბინაზე ნახევრათ არალეგალური კონფერენცია გაიმართა, რომელმაც ჩვენი „პარტიის“ სისუსტე-სიღუპიერი კიდევ უფრო გამოააშკარა (ქვედა და ზედა ფენებს შორის გაშართულ კინკლაობის გამო. რ. კ.) და რასაც პარტიული ორგანიზაციის და მისი ორგანოს, გაზ. „კომუნისტის“ სრული განადგურება მოჰყვა.

დარჩა რუსეთის მისიაში—ბესტში—ძველათ მხოლოდ ამხ. მამია ორახელაშვილი და იმ მომენტში ჩვენს ვითომდა „ლეგალურ პარტიას“ მხოლოდ ის ერთი წარმოადგენდა.

გაპქრა კომპარტიული ორგანიზაცია—ციხეში მოამწყვდიეს—გაქრა მუშათა პრესაც.

ამ დღიდან, როგორც ხედავთ, მუშათა ქართული პრესის აღდგენის საკითხი რუსეთის დიდი რევოლუციის მსვლელობას პირდაპირ დაუკავშირდა. და მართლაც, ვიდრე საქართველოს კომუნისტური პარ-

ტიის ცხოველ მყოფელი ჩანასახი ძლევა-მოსილ რუსეთის პროლეტარულ რევოლუციონურ წითელ არმიის ნაწილს ტფილისში არ შემოუძღვა და საქართველოს მთავრობის სასახლის თავზე წითელი კომუნისტური დროშა არ აღმართა, მანამ არც მუშათა ქართული პრესის ჩანასახი გამოჩენილა სადმე.

მენშევიკური მთავრობა საქართველოდან გაძევებულ იქნა, ხოლო დატყვევებული ბოლშევიკები განთავისუფლდნენ.

ამ ნაირად მუშათა ქართული პრესის აღდგენა შესაძლებელი გახდა: 1921 წ. მარტში გაზ. „კომუნისტი“ ხელახლავ გამოიცა კომუნისტური ახალი რედაქციით და ახალი სახით, მარა მას უკვე თვალსაჩინოთ აკლდა მისი ბუნებრივი კლასობრივი შემოქმედის (ქართველი მუშის) ხელი და მზრუნველობა.

XI

საქართველოს საბჭოთა რესპუბლიკა და მუშათა ქართული ჟურნალ-გაზეთის ვითარება (1921-23 წ.წ.)

1.

საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ-მენშევიკური რესპუბლიკა სოციალ-დემოკრატიულ-ბოლშევიკურ რესპუბლიკათ გადაიქცა, წვრილ-ბურჟუაზიული დემოკრატიის დიქტატურა პროლეტარული დემოკრატიის დიქტატურით შეიცვალა. ეს კი უდიდესი და ძირითადი ეკონომიურ-პოლიტიკური და სახელმწიფოებრივი ცვლილებაა. ეს პროლეტარული რევოლუციის, „ოქტომბრის რევოლუციის“ გამარჯვება იყო საქართველოს ფარგლებში. და ეს გამარჯვება, ეს დიქტატურა „საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის“ დაარსებით გამოიხატა.

საბჭოთა რესპუბლიკა კომუნისტური მოძღვრებით ეს ერთადერთი სახელმწიფოებრივი ფორმაა პროლეტარული დიქტატურის გასატარებლათ. სხვა ფორმა, სხვა სახე, გარდა საბჭოთა რესპუბლიკისა ისტორიამ არ იცის.

და აი, ამ დღიდან (1921 წლის 25 თებერვლიდან) ქართველი მშრომელი ხალხი ისტორიის გარდუვალი კანონის თანახმად სახელმწიფოებრივი მეთოდით პროლეტარული დიქტატურის გატარებას შეუდგა.

შეუდგა, მარა მისი სოციალური სტრუქტურის ხასიათის გამო ეს საქმე მას მეტათ ემძიმა: ვინაიდან პროლეტარული დიქტატურის გატარება, ეს მაოფლიო სამრეწველო პროლეტარიატის ნება სურვილის და იდეალების განხორციელებას ნიშნავს. ამიტომ თუ რომელიმე ქვეყანას ამ ნება სურვილის საკუთარი გამომხატველი ხელ

არა, ან მეტად სუსტი ჰყავს, დიქტატურა ან სულ ვერა ანდა შეზღუდვა შეეკვეცით გატარდება.

საქართველოს ჰყავდა და ჰყავს (თუმცა მცირე) ასეთი გამოცხადებული: ეს არის მისი მუშათა კლასი და ამ კლასის მოწინავე რაზმი, პოლიტიკური პარტია, კომპარტია. მხოლოდ საქართველოს მუშათა კლასს და მის წამდვილ პარტიას, საქართველოს კომუნისტურ პარტიას შეეძლო და შეუძლია განახორციელოს საქართველოს ფარგლებში პროლეტარული დიქტატურა ე. ი. კომუნიზმი და არა სხვა ვისმე.

მაგრამ საქართველოში დიდი უმრავლესობა წვრილ-მწარმოებელი, მშრომელი ხალხია და აი მუშათა კლასი და მისი პარტია, კომპარტია, იძულებულია პროლეტარული დიქტატურის გატარების საქმეში ამ მშრომელი ხალხის ნება-სურვილს ანგარიში გაუწიოს: ვინაიდან წინააღმდეგ შემხვევაში დიქტატურა სულაც არ გატარდება და პროლეტარული სახელმწიფოც დაიშლება.

მუშები ამ დიად საქმეში კალატოზები არიან, ხოლო კომუნისტური პარტია ხუროთმოძღვარია და თუ კალატოზსა და ხუროთმოძღვარს საერთო ენა არა აქვთ, ცხადია, მშვენიერი სასახლე ვერ აშენდება, ასეა სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი წყობილების შენების საქმეც.

თუ კომუნისტურ პარტიას იმ ქვეყნის მუშათა კლასთან, სადაც საბჭოთა სახელმწიფოს (რესპუბლიკის) და კომუნიზმის შენებას შესდგომია, საერთო ენა არ მოეძევა, ცხადია ეს შენობა ვერ აეგება, დაინგრევა. ამიტომ აუცილებლათ საერთო ენა უნდა გამოიძებნოს, რომ პარტიის მიერ შემცნობილი პროლეტარული ნება-სურვილი ხალხის ნება-სურვილთან შეფარდებული მუშათა კლასის მცირე განხორციელებულ იქნას.

სიტყვა ენა ამ შემთხვევაში ორაზროვნია: ერთია ის აზრი, რომ პარტიას და მუშათა კლასს ერთი საერთო იდეოლოგია, საზოგადოებრივი შემეცნება აქვს, მხოლოდ პარტიას—მეცნიერულათ დამუშავებული. მეორე ის, რომ ორივეს: პარტიას და კლასს—ერთი საერთო სასაუბრო ენა, როგორც ცნებათა ერთნაირი სიმკვლე—გამომხატველი საშუალება აქვთ, რომლის გზით ერთ-ერთის გაგება შეიძლება, ორივესთვის ერთნაირი საზოგადოებრივი შემეცნება მუშავდება.

პირველი აზრით ენა მთელი მსოფლიო მუშათა კლასისათვის ანუ სამრეწველო პროლეტ. ერთია, რომლის სახელია პროლეტარული კულტურა ანუ იდეოლოგია, ხოლო მეორე აზრით ენა ყოველი ქვეყნის მუშათა კლასს თავისი განსაკუთრებული სასაუბრო ენა აქვს, მაა უამენოთ არც მსოფლიო მაღალ პროლეტარული ნება-სურვილის

შემცნობა-გაგება შეუძლია, ვერც თავის ხელმძღვანელ-მასწავლებელ პარტიას გაუგებს რასმე და ვერც რასმე გაგებულს ვერ გადასცემს იმ მშრომელ ხალხს, რომლის ხელმძღვანელადაც ის მოწოდებულია, აქედან ასეთი **ენა** ყოველი ქვეყნის მუშათა კლასისათვის არის ის **ენა**, რომელიც ისტორიულად შეიუშავებულია აღნიშნულ ქვეყნის მცხოვრებთა უმრავლესობის მიერ, ე. ი. ეგრეთ წოდებული „**სამშობლო ენა**“, „**დედა ენა**“.

ეს **ანბანია კომუნიზმისა**. ვინც ეს **ანბანი** არ იცის, ან უგულვებელ ჰყოფს მას, იგი მუშათა კლასის იდეოლოგი არაა, მას მუშათა კლასის არც საერთო და არც კერძო **ენა** არ ეყურება, ის არც კომუნისტია და არც ინტერნაციონალისტი.

ახლა ვიკითხოთ რომელ **ენაზე** უნდა იწერებოდეს პარტიული მუშების მუშათა ჟურნალი-გაზეთი?

ცხადია იმ **ენაზე**, რომლებიც მე ზემოთ დავასახელე: ერთი იქნება მისი შინაარსი, ხოლო მეორე ფორმა, რომელსაც ჩვენ... სხვა ნაირათ „**ლიტერატურულ ენას**“ ვუწოდებთ ხოლმე

თუ რომელიმე ქვეყნის მუშათა კლასს ასეთი ლიტერატურული **ენა** არა აქვს, მაშინ ის ითვისებს მეზობლის, მასზე უფრო კულტურული ხალხის **ლიტერატურულ ენას** და ეს **ენა** მისი კლასიური სამშობლო **ენა** ხდება, ვინაიდან ის უმთავრესი (ე. ი. მუშათა კლასის იდეოლოგია), რაც მის ერთადერთ ინტერესს შეიცავს, ბოლოთ ამ უცხო ლიტერატურული ენით გამოითქმება. ამიტომ იგი მას ისე ითვისებს, როგორც „**სამშობლო ენას**“. მისი ნამდვილი სამშობლო **ენა** ხდება ეს „**უცხო ენა**“, ხოლო მისი ნამდვილი „**სამშობლო ენა**“ „**საშინაო**“, სამასლაათო-სალალობო ენათ იქცევა ხოლმე.

ასე მოუვიდათ რუსეთში ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხებს, ხოლო ჩვენში ასე მოსდით აფხაზებს, ოსებს და სხ., რომელთაც თავისი საშინაო სამასლაათო **ენა** აქვთ, მარა საკუთარი კლასობრივი „**სამშობლო**“ **ენა** ე. ი. ლიტერატურული **ენა** კი არ მოეძვიათ. ეს ფაქტია და სინამდვილე, ხოლო ამის გამოკვლევას მე აქ ვერ შეუდგები. მხოლოდ საჭიროა ზემოთ დაყენებულ კითხვაზე შემდეგი ფორმულის თანახმად ვუპასუხოთ: ყოველი ქვეყნის მუშათა კლასის „**სამშობლო ენა**“ ის **ენაა**, რომელზედაც მას თავისი კლასობრივი იდეოლოგიის გამოთქმა უკეთესათ შეუძლია.

და როცა მას ამ მხრით არჩევანი უდგება: თავისი ლიტერატურული დედა-ენა იხმაროს, თუ „**უცხო**“ განვითარებული **ენა**, მაშინ ის უმალ თავის „**სამშობლო**“ ლიტერატურულ **ენას** ირჩევს ხოლმე, და ამას მხოლოდ იმიტომ სჩადის ის, რადგან თავისი კლასობრივი იდეოლოგიის უკეთესათ გამოთქმა მხოლოდ ამ **ენაზე** შეუძლია. ასეთია ენის ისტორიის კანონი, ასეთია პედაგოგიური ბუნება ადა-

მიანის. მაშასადამე, ზემოთ დაყენებულ კითხვაზე მხოლოდ ერთი პასუხი შეიძლება: ქართველ მუშების ჟურნალ-გაზეთი მხოლოდ ქართულ ენაზე უნდა იწერებოდეს. ამას მოითხოვენ ისინი ყველგან და ყველასგან.

ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ქართველი მუშები სხვა ენაზე დაწერილ მუშათა ჟურნალ-გაზეთს უარყოფენ, შორს ისვრიან. არა, ეს იმას ნიშნავს, რომ მათ სწყურიათ, მათ სურთ, რომ მსოფლიო მუშათა კლასის იდეოლოგია, პროლეტარული კულტურა უკეთ შეითვისონ და ამ კულტურაში თავისი წვლილი შეიტანონ, როგორც მსოფლიო მუშათა ლაშქარის ერთ-ერთმა თავისებური რაზმის წარმომადგენლებმა.

ბევრს შეიძლება სიცილათაც არ ეყოს ქართველი მუშების მხრით თავისი წვლილის შეტანაზე (პროლეტარულ კულტურაში) ლაპარაკი, მარა ასეთებს მე მოვაგონებ მცირე ერების ისტორიიდან ფაქტებს, თუ როგორი წვლილი შეიტანეს მათ საკაცობრიო კულტურაში. და თუ ეს ისტორიული კანონი სწორია წარსულში გაბატონებული კლასების მიმართ, რატომ ის აწმყოს და მომავალში მუშათა კლასის შემოქმედების მიმართ არ უნდა გამართლდეს?

ქართველმა მუშამ იამამათ შემიძლია ესთქვა, მაგალითათ, რომ მან უკვე შეიტანა თავისი წვლილი რუსეთის რევოლიუციის შემოქმედებაში: „ის ამიერ კავკასიის რევოლიუციონური მუშათა მოძრაობის პიონერი იყო და სხვა... აქედან მე მგონია, რომ იგი შესძლებს მომავალშიაც შეიტანოს თავისი „წვლილი“ კომუნიზმის განხორციელების საქმეში...

...როცა გაზეთის შინაარსს ვაქცევთ ყურადღებას, მუშურ ელემენტები რუსულში მეტია, ვიდრე ქართულში. საერთოდ კი ორივე ენაზე ინტელიგენტური სჭარბობს და ამიტომაც პროლეტარული იდეოლოგიის თვალსაზრისითაც მეტათ მოიკოჭლებს. ორივე ენის ორგანოში ხშირათ შეხვდებით ბურჟუაზიულ მწერლებას ნაწარმოებთ გაზ. „კომუნისტში“ მაგალითათ ხშირათ ჰქონდა ადგილი ტიციან ტაბიძეს, აგრეთვე რაჟდენ გვეტაძეს, რომელთაც ცხადია მუშათა იდეოლოგიასთან საქმე არა აქვთ. რაოდენობის მხრითაც რუსული სჭარბობს, განსაკუთრებით პარტიულ დარგში.

მართალია, ამავე დროს არ იყო დარჩენილი არც ერთი კომისარიატი, რომ საკუთარი ორგანო არ ჰქონოდა ქართულ ენაზე „მოამბის“ ან „უწყების“ სახელწოდებით, მაგრამ, როგორც ვიცით, მათი გავლენა კომისარიატის კედლებს იქეთ არ ვრცელდებოდა, ამიტომ მათი არსებობაც მუშათა ქართული ჟურნალ გაზეთის თვალსაზრისით არარსებობათ ჩაითვლება.

აქ მხედველობაში მისაღებია მხოლოდ ის ორგანოები, რომლებიც მუშ თა ფართე მასებრსთვის არის დანიშნული. ასეთი იყო მხოლოდ გაზ „კომუნისტი“ (პარტიული) და „შრომის მოამბე“ (პროფკავშირის). რა მდგომარეობაში იყვენ მაშინ ეს ორგანოები და რამდენათ ვრცელდებოდა ქართველ მუშათა მასაში?

შინაარსის მხრით ორივე გაზეთი უკეტესათ ინფორმაციული ხასიათისა იყო და ისიც უმეტესათ რუსეთის და უცხოეთის ცხოვრებდან (და ესეც ერთი ორი დღით დაგვიანებული, რადგან რუსულიდან ითარგმნება). შინაური ცხოვრებდან ინფორმაცია უმეტესათ „ოფიციალურია“. თვით გული მუშათა გაზეთისა, „მუშათა ცხოვრება“, თითქმის სულ არა სჩანს განსაკუთრებით პირველ თვეებში (1921 წლის დამლევამდე). ამ ნაირათ ორივე გაზეთის შინაარსი ხასიათდება იმით, რომ ისინი მუშათა ცხოვრებას დაშორებული, მოწყვეტილი არიან, მუშებს მათთან კავშირი არა აქვთ.

რაც შეეხება იდეოლოგიურ მხარეს, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ. განსაკუთრებით „კომუნისტი“ში, არაკომუნისტური რამ ხშირათ თავსდება.

ამას გარდა ნაკლებათ შეხედებით სხარტულათ და სახალხოთ დაწერილს, ქართული სტილით ნაწერ მეთაურს, რომ წამოყენებულ საკითხზე ადვილ-გასაგებ, ნათელ, ვრცელ და სრულ წარმოდგენას აღლევდეს მუშა-მკითხველს. კითხვის დროს თვით ინტელიგენტ-მკითხველსაც კი ენა ებორკება. მუშათა წერილები აღარა სჩანან, როგორც წინათ „ბრძოლაში“ იყო ხოლმე. №№-ები გავსებულია უმეტესათ რუსულიდან თარგმანებით და ისიც დამტვრეული ქართულით, „რუსოკიზმებით“ აღსავსე; ორიგინალური რამ ფელეტონი ნაკლებათ სჩანს.

ძველი, გამოცდილი მწერლები ჩამოშორებიან პრესას (ათასში ერთხელ თუ გამოჩნდება, მაგალითათ, ისეც ანხ. ფ. მახარაძე, თვარა სხვები აღარა სჩანან, ეტყობა ისინი სახელმწიფოებრივ აღმშენებლობას და პარტიულ საქმეებს ჩაუნთქავთ), ხოლო ახლები არ გამოდიან, ვინაიდან ამ „ახლებს“ ქართულათ წერა (არა თუ წერა, არამედ ლაპარაკიც) არ ეხერხებათ.

ყველა ამეების საილიუსტრაციოთ აქ მკითხველს მხოლოდ 1921—1922 წლებში ჩვენში გამოსულ ჟურნალ-გაზეთებზე შეგვიძლია მიუთითოთ. მე მაშინ 1921 წ. ზაფხულში წილათ მხვდ, გაზ. „კომუნისტის“ მხოლოთ სამი თვით რედაქტორობა და პირადი გამოცდილებით ვიცი, რომ იმ დროს რედაქციასთან ქართველ მუშას თითქმის არავითარი კავშირი არ ჰქონდა, არც არავინ მათგანი არ თანამშრომლობდა გაზეთში. კორესპონდენტებს ვიწვევდით გაზეთის

ფოსტით, მარა არსაიდან არ სჩანდენ, მაშინ როდესაც მოინტერესებინებოდა გენტე-მოშაირეები თავისი ულაზათო ლექსებით თავს გვაბეზრებდნენ.

აი ის გარემოება-პირობები, რომლებმაც მაშინ მუშათა ქართულ-ქურნალ გაზეთის კრიზისი შეჰქმნეს შინაარსის და ფორმის მხრით.

რაც შეეხება ქურნალ-გაზეთის ტირაჟს და გავრცელების ფარგლებს, ეს კიდევ მეტ უნუგეშობას წარმოადგენდა. მაგალითათ, გაზ. „კომუნისტი“ 4 თუ 5 ათასი იბეჭდებოდა. რკინის გზის ტუილისის მთავარ სახელოსნოების მკითხველი მუშები ჩიოდნენ: გაზეთი ჩვენამდე ვერ აღწევს და გთხოვთ ზომები მიიღოთო. სოფლებში ხომ სულ ვეღარ ხელაღდნ მკითხველები გაზეთს და ხშირათ თვეები გადიოდა, რომ გაზეთის ახალი ნომერი დანიშნულ ალაგას მიეტანათ. პირველ წელს შემოღებული აუო კედლებზე გაზეთის გაცვრა მიუხედავათ იმისა, რომ ჩვენში კედელზე გაცრულ გაზეთს არავინ კითხულობდა (ესეც რუსეთის სამრეწველო ცენტრისაგან გადმოიღეს, სადაც მართლაც აქვს ადგილი და მნიშვნელობა).

როცა ყველასათვის აშკარა გახდა, რომ პრესის ასე წარმოება ყოველდღე უნაყოფოა და უშედეგო, ხელმძღვანელმა ორგანოებმა მეტი ყურადღება მიაქციეს ამ გარემოებას, გამართეს თათბირები და მალე შესაფერი ზომებიც იქნა მიღებული: ჯერ შეადგინეს „საგაზეთო ტრესტი“, მერე „პრესის კანტორა“, განსაკუთრებული ექსპედიცია და სხვა, რომელთა გავლენით მუშათა ქართულ ქურნალ-გაზეთებსაც გაუმჯობესება დაეტყო.

განსაკუთრებით ეს ცვლილებები აღინიშნა მას შემდეგ, რაც გამოვიდა ახალი მუშათა ორგანო ამხ. პავლე საყვარელიძის რედაქტორობითა და მეთაურობით გაზ. „მუშა“ (პროჟექტორების ორგანო), 1922 წლ. ნოემბრიდან და აი ამ დროიდან ქართველ მუშათა მასებში ქართულმა გაზეთმა თან და თან გზა გაიკაფა.

1923 წლიდან ამ ორგანოში თან და თან თავი მოიყარა მუშა-მწერალთა მთელმა ჯგუფმა, ქართული ენაც დიდათ გაუჯობესდა და გაზეთი გამდებიურდა. წინათ თუ მუშებში გაზეთს იშვიათად ნახავდით, 1923 წ. მას ყველა საწარმოვო დაწესებულებებში მებეჭდებოდა და შეამჩნევდით, რომ მუშები თან და თან და სულ უფრო და უფრო დაინტერესებულან თავისი მუშუი გაზეთით.

ამავე წელს ამ გაზეთის („მუშის“) ტირაჟი 7—8 ათასამდე ავიდა, ფორმითაც დიდ გაზეთს დაემსგავსა და გვერდების რაოდენობაც გაიზარდა, რადგან მასალა მეტათ ვრცელი შეიქმნა. აქ უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ეს გაზეთი უმეტესად ხლის მოწერით სულდგმულობს და არა ისე, როგორც სხვა ცენტრალური ორგანოები „ხელზე გაყიდვით“ და „სუბსიდებით“. აქ აშკარაა, თუ რამდენ-

ნათ ძლიერია ქართველი მუშის დაინტერესება გაზეთით და მისი ასეთი მოთხოვნილება.

1923 წლ. ზაფხულზე სამწუხაროთ დაიწყო ამ გაზეთის ტირაჟის დაცემა, რაც წლის ბოლომდე გაგრძელდა. დავიდა ის 4 ათასზე და აქ შეჩერდა.

ამის მთავარი მიზეზი საერთო სიძვირე და საერთო ფინანსიური კრიზისი აღმოჩნდა. მუშის რეალური ხელფასი ერთ წერტილზე შეჩერდა მაშინ, როდესაც სიძვირე ყოველ დღიურათ გაიზარდა და ფულის ნიშნების კურსიც საშინლად დაეცა. აქედან მუშამ ველარ შესძლო გაზეთის გამოწერა და იძულებული გახდა თავისი ბიუჯეტი უპირველესათ ამ მხრით შეემცირებია.

მაგრამ წელს, 1924-ს, როგორც კი ამ მოვლენის, მუშის ხელფასის შემცირების წინააღმდეგ მიღებულ იქნა ზომები და როგორც კი მუშის ბიუჯეტს გაუმჯობესება დაეცყო, მაშინვე გაზეთზე მოთხოვნილებამაც იმატა და არის იმისი უტყუარი ნიშნები, რომ გაზ. „მუშა“ არა თუ თავის წინანდელ დონეზე დადგება, არამედ მალე გადააჭარბებს კიდევ.

XII.

დ ა ს კ ვ ნ ე ბ ი .

1.

ჩვენ აღვნიშნეთ მუშათა ქართული ჟურნალ-გაზეთის წინასწარი ელემენტების წინამორბედი — საზოგადოებრივი მიმდინარეობანი და გამოცემები; ჩვენ ავწერეთ მუშათა ქართული ჟურნალ-გაზეთის ჩასახვის და მისი განვითარების პროცესი და ანალიზი გავუკეთეთ ყველა იმ პირობებს და გარემოებათ, რომლებიც მუშათა ქართულ ჟურნალ-გაზეთის განვითარების პროცესს ან ხელს უწყობდენ ან და, პირიქით, ხელს უშლიდენ. აქედან აღვნიშნეთ ის ისტორიულ-საზოგადოებრივი ტენდენციები, რომლებიც ქართველი ხალხის ცხოვრებაში წარმოიშვნენ და ერთი მათგანი განვითარდენ, თავის ლოლიკურ დასკვნამდე მივიდენ, ხოლო მეორენი შეფერხდენ და ჩაჰქრენ.

ახლა ჩვენ გვინდა ავსოხხოთ ყოველივე ეს მოკლეთ, რომ ერთი თვალის გადავლებით ნათლათ დავინახოთ, თუ როგორ გამოვიდა სამწერლო ასპარეზზე ქართველი მუშა, რა დახვდა მას პირველ გამოხვლაზე, რა სავალი გზა აირჩია მან, საიდან დაიწყო, როგორ იარა და სად მივიდა.

მთელი ეს ისტორია თითქმის ორმოცი წლის სივრცეზე გრძელდება (1885 — 1923 წ. წ.) და ჩვენ ის სულ ექვს ხანათ შეგვიძლია დავყოთ: 1. მუშების პირველი გამოღვიძება და უტოპიური სოცია-

ლიზმი (1880-95 წ. წ.) 2. მუშების ეკონომიური გაფიცვები და მარქსისტული „წრეები“ (1895-900 წ. წ.) 3. მუშების პოლიტიკური მასიური ამოძრავება და რევოლუციონური (ბალშევიკური) სოციალ-დემოკრატია (900-07 წ. წ.) 4. მუშათა მოძრაობა თვითმპყრობელური რეაქციის ხანაში და მენშევიკური (ოპორტიუნისტული) სოციალ-დემოკრატიის არალეგალური ბატონობა ჩვენში (1907-17 წ. წ.) 5. მუშათა კლასი მენშევიკური (ოპორტიუნისტული) სოციალ-დემოკრატიის პოლიტიკური ბატონობის ქვეშ და ამ ბატონობის დამხობა (1918-1921 წ. წ.). ახლა ვცხოვრობთ **მეექვსე** ხანაში, რომელსაც შეიძლება ვუწოდოთ მუშათა კლასის ბალშევიკური (რევოლუციონური სოციალ-დემოკრატიის) პოლიტიკური ბატონობა ანუ **პროლეტარული დიქტატურა**.

პირველი და მეორე ხანა დიდად საყურადღებოა იმით, რომ მუშები და ინტელიგენტები ერთი მეორისგან სრულიად დამოუკიდებლათ სამწერლოს და „რევოლუციონურ სოციალისტურ წრეებს“ ჰქმნიან ერთი მხრით, ხოლო მეორე მხრით ერთი მეორისაგან შესაერთებლათ, ერთათ სამოქმედოთ ისწრაფიან. (მიხა ჩოდრიშვილი და გოლა ჩიტაძე პირველ ხანაში, ხოლო ვანო სტურუა და ლადო კეცხოველი მეორე ხანაში).

მესამე ხანის დასაწყისში (1901 წელს) ამ შეერთებული ძალით არსდება მუშათა პირველი ქართული არალეგალური გაზეთი „ბრძოლა“. ქართველი რევოლუციონერი მუშების და რევოლუციონერი ქართველი ინტელიგენტების შეერთებული ტიტანიური ბრძოლა რევოლუციონურ სულს უდგამს ქართულ გაზეთ „ბრძოლას“ და იგი მთელი „კავკასიის მუშათა კავშირის“ ორგანოს სიმაღლეზე აჰყავს. ეს ის უმაღლესი მწვერვალია, რომელსაც მუშათა ქართულმა პრესამ 1905-7 წ.წ. რუსეთის მცირე რევოლუციის ხანაში მიაღწია და რომელზედაც არც ერთი ხანის ქართული პრესა არც წინათ, არც შემდეგ, არც მუშური, არც ბურჟუაზიული არასოდეს არ მდგარა.

მეოთხე და მეხუთე ხანა მუშათა ქართულ ჟურნალ-გაზეთის დაქვეითებით ხასიათდება: მენშევიკური ანუ ოპორტიუნისტული სოციალ-დემოკრატია „სულს ხდის“ მას და წვრილ ბურჟუაზიულ დემოკრატიულ ლიბერალიზმით ჰკვებავეს, ხოლო ბალშევიკურ ანუ რევოლუციონურ სოციალ-დემოკრატიას აღარ ძალუძს ის თავის სიმაღლეზე შეაჩეროს, ამიტომ იგი თავქვე ეშვება.

ახლანდელ მეექვსე ხანაში რევოლუციონური სოციალ-დემოკრატია, რომელსაც დღეს კომუნისტური პარტია ეწოდება, სახელმწიფოებრივ ძალას იშველიებს და ცდილობს მუშათა ქართული ჟურნალ-გაზეთი და საერთოთ ქართული მწერლობა (მუშური) სასურველ სიმაღლეზე კვლავ აღიყვანოს.

ამ ნაირათ ეს ისტორია გვასწავლის და გვიმტკიცებს, რომ მუშათა ქართული ჟურნალ-გაზეთი მაშინ დგას თავის ღირსების სიმალლეზე, როცა მისი სკოლის ჩამდგმელებათ რევოლუციონერი მუშები რევოლუციონერ ინტელიგენტებთან ერთად გამოდიან და რევოლუციონერ პრესას მუშათა და გლეხთა მასებს უახლოვებენ, უკავშირებენ. არა თუ მარტო ჩვენი ისტორია, არამედ რუსეთის მუშათა პრესის ისტორიაც სწორეთ ამ დებულებას თვალ-ნათლივ ასაბუთებს.

აი რა ფრთა-შესხმული სიტყვებით სწერს რუსეთის მუშათა პრესის ისტორიის მკვლევარი გაზეთ „შრადის“ დაარსების ორი წლის თავზე რუს — მუშათა პირველ გაზეთზე:

„პირველი მერცხალო გაზაფხულისავე! როგორი გულის თრთოლვით მოგელოდნენ შენ პეტერბურგის პროლეტარები, როგორი სიყვარულის მზრუნველობით შემოგერტყენ გარს ქვეყნათ შენი გამოჩენის დღიდანვე...

„ჩვენ ახლან მარტო როდი ვართ: ჩვენ ახლა ჩვენი გაზეთი „სიმართლე“ გვაქვს! ამ სიტყვებით მიმართავდნენ ხოლმე მუშები ერთი მეორეს.. „რამდენჯერ მიგიტანია შენ, ტვირთ მძიმე, მამერალო პროლეტარო, შენი უკანასკნელი გროში შენი გაზეთის „სიმართლის“ რედაქციაში, რომ ის დალუპვისაგან დაგეხსნა!...

„ეს შენ, რუსის მუშავ! შენ, თავ განწირულო პროლეტარო! მხოლოდ შენ შექმენი და განამტკიცე შენი გაზეთი „სიმართლე“!!

„ეს მხოლოდ შენის მეოხებით, შენის ძალ-ლონით, შენი თავდადებით მოვესწარიტ ჩვენ დღეს მუშათა პრესის ორი წლის თავის დღესასწაულს...

„გაუმარჯოს მუშას! ეს მხოლოდ მან გაიკვლია გზა წყვილიადში, ეს მხოლოდ მან შეჰქმნა — ლამპარი და ჩირაღდანი „სიმართლისა“!... (ნახ. გაზ. „კავკასკი რაბოჩის“ მიერ გამოცემული ბროშიურა. „რუსეთის მუშათა პრესის ისტორია“ 1917 წ. გვ. 11).

დიახ, ასე მოხდა როგორც რუსეთში, ისე საქართველოშიც. იქ რუსმა მუშამ შექმნა თავისი „სიმართლე“, ხოლო აქ ქართველმა მუშამ თავისი „ბრძოლა“!

მაგრამ მოხდა ისიც, რომ დღეს იქ, რუსეთში, კვლავ გაათასკეცებულათ ბრწყინავს ვარსკვლავი „სიმართლისა“, ხოლო აქ, საქართველოში, „ბრძოლის“ მემკვიდრის „კომუნისტის“ ვარსკვლავი ძლიერს ბუუტავს. ეს ისტორიული მოვლენა ქართველი მუშის წინაშე საბედისწერო კითხვას აყენებს: რათ მოხდა ეს ასე? რით შეიძლება, რომ საქმე გამოკეთდეს და მუშათა ქართული პრესა კვლავ თავის სიმალლეზე აღვიდეს. რათ მოხდა ეს ასე? ამის პასუხი ცალკე კვლევის

საგანია, რაც შეეხება იმ კითხვას, თუ რით შეიძლება საქმე გამოკეთდეს, ზუსათა ქართული პრესა-მწერლობა კვლავ თავის სიმალლეზე აღვიდეს, ამაზე ნათელ, გარკვეულ პასუხს ისევ რუსი მუშის „სიმართლის“ ისტორია გვაძლევს. ზემოთ დასახელებული ბროშურის ავტორი გაზეთ „სიმართლეზე“ სწერს:

„გაზეთის“ ნომრის ნახევარი—მთელი მესამე და მეოთხე გვერდი—ყოველთვის და აუცილებლათ თვითონ მუშების მიერ არის შედგენილი, მარა მუშები „სიმართლის“ პირველი ორი გვერდის შედგენაშიაც იღებენ მონაწილეობას. ამ გაზეთის თითქმის ყველა ლექსები და მოთხრობები მუშის კალამს ეკუთვნის: მუშათა პოეტების მთელი ჯგუფი გაჩნდა. ზოგი მუშის ლექსი პირდაპირ „შედეგია“!...

„ამას გარდა მუშები პოლიტიკურ განყოფილებებშიაც შესამჩნევ მონაწილეობას დებულობენ და მათი მონაწილეობის საპირობებას ჩვენ განსაკუთრებულ ამოცანათ ვსახავთ, რომ მუშების წრიდან მომზადებული ნამდვილი ჟურნალისტები და რედაქტორები გამოვიდნენ“... (იხ. იგივე ბროშურა გვ 17).

ამ გზით შეიქმნარუსის მუშის უძლეველი ორგანო გაზეთი — „სიმართლე“. ამავე გზით სცადა რვა ქართველმა მუშამ მუშა „საველის“ მეთაურობით 1917 წ. ნამდვილი ქართული მუშური გაზეთი შეექმნა, მაგრამ სანწყუხაროთ ეს ცდა უშედეგო გამოდგა არა იმიტომ, რომ ეს გზა, ეს მეთოდი ჩვენში არ გამოდგებოდა; არა, არამედ იმიტომ, რომ ამ გზით მავალი, ამ მეთოდით მომქმედი რვა მუშა და მათი მეთაური, მუშა „საველი“, წყველი მენშევიზმით იყო „მოწაპლული“.

ცხადია, რევოლუციონური იდეის გატარება-განხორციელება, დამოუკიდებლათ მუშათა ორგანოს შექმნა მხოლოდ პროლეტარული, რევოლუციონური იდეოლოგიით შეჭურვილს შეუძლია. ასეთი კი ამ დროს მხოლოდ რევოლუციური სოციალ-დემოკრატია—ბალშევიზმი იყო.

მართალია, მუშა „საველის“ ცდა ამ ბალშევიკური ელემენტის შემოერთებას შეიცავდა (ჩემი თანამშრომლობა ჟურნალ „პირველ ნაბიჯში“), მაგრამ ერთი რომ ეს შემოერთება წმინდა ბალშევიკური გაზეთის „ბრძოლს“ განახლებით (1917 წლ. 1 ივნისს) დაირღვა ხოლო მეორეთ მას, („პირველ ნაბიჯს“) მენშევიკებისაგან დევნილს, მალე სული ამოხდა. ის დიდ წინააღმდეგობას შეიცავდა, როგორც ბალშევიზმის მხრით, ისე მენშევიზმის მხრითაც, ამიტომ მისი არსებობა ყოველად შეუძლებელი იყო.

არსებობა-განვითარების შანსები ისე, ვით რუსეთში რუსის მუშის „სიმართლის“, ჩვენშიაც მხოლოდ მის მოძმე „ბრძოლას“ ჰქონდა.

მაგრამ ის საქართველოს მენშევიკებმა სახელმწიფოებრივი თეთრი მასიური ტერორით ჩაკლეს, მოსპეს (ბალშევიკური გაზეთების დახურვა და ალექსანდრეს ბალში მუშათა მიტინგის დახვრეტა).

ამნაირათ მუშათა ქართული პრესის ლეგალურათ არსებობა შეუძლებელი გახდა, ხოლო არალეგალურის მოწყობა შექმნილ პირობებში ვერ მოხერხდა და ამის ერთ-ერთი მიზეზი ქართველი მუშების რევოლიუციურ (ბალშევიკურ) სოციალ-დემოკრატიასთან კავშირის იძულებითი გაწყვეტა (მენშევიკური მთავრობის რეპრესიებით) იყო. მაგრამ დღეს, კომუნისტური პარტიის სრული გამარჯვების მომენტში მაინც გულახდილათ უნდა ვალიაოთ, რომ ამის მეორე, მარა მთავარი მიზეზი, საკმაოდ ძლიერი და გადამჭრელი—მრუდეთ გაგებულ ბალშევიზმის „ნიჰილიზმობას“ და „კოსმოპოლიტობაში“ არის ჩამარხული (ეს იგივე „მემარცხენეების საყმაწვილო“, რ. კ.) თუ რომ ეს მიზეზი არა, საქართველოს ბალშევიკების არალეგალური „ჯგუფი“ იმ დროის საბჭოთა რუსეთის კომუნისტური ძლიერ სახელმწიფოებრივ პარტიასთან დაკავშირებული (1918—21 წ.) გაცილებით ნეტს და გადამწყვეტ როლს შეასრულებდა: ქართველ მუშებთან იძულებით გაწყვეტილ კავშირს არალეგალური ქართული პრესის საშუალებით აღადგენდა.

თუ ასეთ კავშირის აღდგენა რუსეთის მცირე რევოლიუციის წინ (1904 წ.) მეფის თვითმპყრობელურ პირობებში ხერხდებოდა, ნუ თუ ამის მოწყობა რუსეთის დიდი რევოლიუციის პირობებში, (თუმცა მენშევიკების ბატონების დროს) შეუძლებელი იყო?

მაგრამ, როგორც ვიცით, ეს ხანა ეგრეთ წოდებული „სამხედრო კომუნიზმის“ ხანა იყო რუსეთში და რა თქმა უნდა, მუშათა პრესის საკითხიც სამხედრო და დიპლომატიური წესით იქნა განხილული (1920 წლ. 7—8 მაისის „საზავო ხელშეკრულობა“). წითელი არმია ყველაფერს შექმნის,—აი რას ფიქრობდენ მიშინ. და როცა დაეინახეთ, რომ წითელმა არმიამ დაიგვიანა, უკან გაბრუნდა (1920 წლ. აპრილში პოლონეთის თეთრ გვარდიელების შემოტევა და მერე წითელი არმიის აზერბეიჯანში შეჩერება) მაშინ უკვე გვიანდა იყო.

საქართველოს ბალშევიკები თანამოაზრე მუშებითურთ თითქმის ყველანი ციხეში იყვნენ მომწყვდეულნი, დანარჩენები კიდეც გადასახლებულნი და რუსეთის კომუნისტურ პარტიას იმის მეტი აღარა ღერი დარჩენოდა, რომ საქართველოს მენშევიკურ მთავრობასთან დიპლომატიური მოლაპარაკება გაემართა. გამართა კიდეც და „საზავო ხელშეკრულობა“ დასდო ნოე ჟორდანიას მთავრობასთან და „პირობა“ ჩამოართვა მას, რომ საქართველოს ბალშევიკებს ხელს არ ახლებდა, მაგრამ რაკი ნოე ჟორდანიას და მის მთავრობას წითელი ხიშტი შორს ეგულვებოდა (პოლონეთში), ამიტომ მან ეს პირობა დაარღვია და საქართველოს კომუნისტებს ისევ ციხეში უკრა თავი.

ამ დროს მოულოდნელათ სამხედრო ფრონტზე პირობები ისევ შეიცვალა (პოლონეთთან ზავი და ვრანგელის ყირიმში გაძლიერება) და წითელმა არმიამ ისევ სამხრეთისაკენ, შავი ზღვისაკენ და კავკასიისაკენ იბრუნა პირი და მაშინ ამიჯნა საქართველოს ბედიც გადიქრა: საქართველოს ნიადაგზე მენშევიზმისა და ბალშევიზმის შორის დაწყებული ისტორიული სამკედრო-სასიცოცხლო საბედისწერო ბრძოლა საქართველოს საზღვარზე მომდგარ წითელი არმიის დახმარებით გადაწყდა.

ამნაირათ ჩვენში „ოქტომბრის“ რევოლუციამ გაიმარჯვა არა იმ გზით და საშუალებით, რომლითაც რუსეთში: რუსის ხალხისა და ჯარის შეერთებული პირდაპირი შეიარაღებული აჯანყებით, არამედ რუსეთის წითელი არმიის ამხანაგური დახმარებით...

...ქართველო მუშავ! რუსის მუშამ შეჰქმნა „სიმართლე“, შენ შეჰქმენი „ბრძოლა“, „ბრძოლა“, — „სიმართლე“ განუყრელი, „სულზე უტკბესი“ ძმები არიან. „ბრძოლას“ უსიმართლოთ და „სიმართლეს“ უბრძოლოთ სიცოცხლე სიცოცხლეთ არ მიაჩნია. ასე იყო წარსულში, ასე იქნება მომავალშიც.

პეტიტორი გელმინგჰოლი ეგნატე ინგოროვიკა (ინგოზვილი)

(მასალები მისი ბიოგრაფიისთვის).

სამწუხაროდ, ეგნატეს ბიოგრაფიისთვის ერთობ მცირე და უმნიშვნელო მასალები მოგვეპოვება. მიუხედავად იმისა, რომ ეგნატე ჩვენი თანამედროვე მწერალია, რომ ჩვენს შორის მრავლად მოიპოვებოდა ისეთი პირები, რომელთაც კარგათ ახსოვთ ეგნატე, მისი დაბადება და სიკვდილი, — დღემდე ჩვენ ჯერ თითქმის არავითარი მასალა არ მოგვეპოვება მისი ბიოგრაფიის რივიანათ შესასწავლათ. არ შენახულა არც მისი მიწერ-მოწერა ამხანაგებთან. ჩვენ არა ერთი შემთხვევა ვიცით ასეთი, როცა ეგნატეს წერილები მისმა ამხანაგებმა დასწვეს, რადგანაც ეშინოდათ, რომ ისინი ჟანდარმებს არ ჩაეგდოთ ხელში და მითი გზა არ გაეკვლიათ ეგნატესა და მისი მეგობრების ნათქვამ-ნააზრებისაკენ. ეს არის შიზიზი, რომ ეგნატეს მრავალი წერილები, რომლებსაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ჩვენში რევოლუციონური მოძრაობის ისტორიისთვის, დაიღუპა. ზეპირ-გადმოცემებით კი ძნელია მწერლის სრული სახის აღდგენა, მისი იდეალებისა და მსოფლმხედველობის გაგება.

დავგრაჩა მხოლოდ ერთი პაწია დოკუმენტი. ეს არის ეგნატეს უბის წიგნი, რომელშიც მას თავისი ხელით ჩაუწერია ცოტაოდენი ბიოგრაფიული ცნობები, ჩვენ ეს ცნობები შევავსეთ ეგნატეს ზოგიერთი მეგობრებისა და ამხანაგების ნაამბობით და იმ ზოგიერთი დოკუმენტებით, რომლებიც მოვაგროვეთ 1909 წლიდან, როცა, პარტიის დაეალებით, ეგნატეზე სარაჯო ლექციებს ვკითხულობდით *).

*) ამ ლექციასაც უმედურება ეწვია. 1909 წელს იგი ორხელ იყო წაკითხული ტფილისში. პირველად ლექციამ კარგათ ჩაიარა, მსმენელებიც ბევრი დაესწრო და არც პოლიციის მხრით გამოუწვევია უკმაყოფილება. მაგრამ როცა იგივე ლექცია იმავე 1909 წლის 17 მაისს, ეგნატეს ძველის ფონდის სახარგებლოდ ძველის ამგები კომისიის ინიციატივით გაიმეორებ კართულ თეატრში, ლექციის გათავებისთანავე სტენაზე ამოვარდნა პოლიციელები ვინმე „ოკოლოდონიკი“ უგულავას მეთაურობით და ლექციის რეჟისორი მთელი მასალებით წამართვეს. ამ ლექციისათვის აღმინისტრაციული წესით მომხმარებ ერთი თვის ციხე ან 200 მანეთი ჯარიმა და რადგანაც ფული არ აღმოჩნდა, აღმინისტრაციული წესით დამატესადეს, მაგრამ სამი-ოთხი დღის შემდეგ ჩემს, უკვე განსვენებულ მეგობარს არსენ მაშულაიშვილს (ლალიონს) სადღაც ესცხა 200 მანეთი და გამათავისუფლა. ლექციის რეჟისორი და მასალები კი აღარ დამიბრუნეს.

ა. ჯ. ტ. ო. რ. ი.

ეგნატე ინგოროყვა დაიბადა 1859 წელს, 5 დეკემბერს, სოფელ ჩირგვეთში, (ოზურგეთის მაზრა). დედა მას არ ახსოვდა. ის ექვსი თვისა იყო, როცა უსამართლო ბუნებამ დედის ტკბილ ალერსს მოაშორა. მაგრამ პირველ ხანებში ცოტაოდენი ლმობიერება მაინც გამოიჩინა ბუნებამ: დედის მაგიერათ მას მიუჩინა მამიდა ნინო ინგოროყვა. ეს დედაკაცი შეიქნა პატარა ეგნატეს მფარველ ანგლოზათ. ობოლსა და ფიზიკურათ სუსტ ეგნატეს შესწირა თავი ამ მადლიანმა ადამიანმა, შესწირა მთელი თავისი ძალ-ღონე, მთელი თავისი სიცოცხლე, პირადი ბედნიერება.

დიდია ამ მადლიანი ადამიანის ღვაწლი ქართველ მშრომელ ხალხის წინაშე. ამ დედაკაცმა გაუზარდა მას თავისი სულიერი მოძღვარი; მხოლოდ ამ დედა-კაცის თავ-გამოდებულმა, დედობრივის გრძნობით გამთბარმა შრომამ შესძლო იმ თავიანთ ფიზიკურათ სუსტი ეგნატეს გაზრდა.

შვიდისა თუ რვა წლისა ვიქნებოდით, ამბობს ეგნატე თავის დღიურში, როცა მამიდა ჩემმა ერთ დილას მიმიყვანა მდინარეზე, ჩამადგმევინა ფეხი წყალში და დამაწყებინა „ან“, „ბანის“ კითხვა ყარანდაშით დაწერილ ნაგლეჯ ქაღალდზე“.

ეგნატემ „ან“, „ბანი“ მალე გაიზეპირა, რის შემდეგაც ის მიაბარეს ერთი მღვდლის ოჯახში. „ამ აზნაური მღვდლის ოჯახი მეტათ გარყვნილი იყოვო“, გვეუბნება ეგნატე. აქ ეგნატეს ასწავლიდნენ მხოლოდ ლოცვებს. წერა-კითხვა კი მისთვის არ არსებობდა, რადგანაც წერა-კითხვა, ეგნატეს მოწმობით, არც თვითონ მღვდელმა იცოდა ხეირიანად. „თუმცა სახლში ბავშობისას ძლიერ ფუფუნებით და სათუთათ აზღრდილი ვიყავი, მაგრამ აზნაური მღვდლის ოჯახში, (რომელიც დიდი ჯალაბი იყო), აუარებელ საქმეს მაკეთებინებდნენ და ერთ წამსაც არ მასვენებდნო“, გვეუბნება ეგნატე.

ექვსი თვე გაატარა პატარა ეგნატემ ამ მღვდლისას. ამის შემდეგ ის ბიძა მისმა, ალექსიმ, წაიყვანა ქ. ფოთში და ვილაც ხეტყის ვაჭარს მიაბარა სასწავლებლათ, ესე იგი, ხელზე მოსამსახურეთ. ამ ახალ ბატონსაც დიდი ოჯახი ჰყავდა. ეგნატეს აქ კიდევ უფრო უფრო ეპყრობოდნენ. ის პირველივე დღიდანვე შეაგდეს სამზარეულოში და ქადის ცხობა დააკისრეს. წერა-კითხვის სწავლება აქ მისთვის არ არსებობდა. ამ ტანჯვაში წელიწადზე მეტი დრო გაატარა ეგნატემ. 1871 წელს ბიძა ალექსიმ ინახულა საბრალო ბავშვი და როცა მის აუტანელ მდგომარეობას გაეცნო, სოფელში წაიყვანა. თორმეტი წლის ეგნატე სოფლის სკოლაში მიაბარეს, სადაც მთელი ოთხი წლის განმავლობაში დარჩა იქ. ის მხოლოდ ითვლებოდა სკოლაში; სიარუ-

ლით კი ძალიან ძვირათ დადიოდა, რადგანაც აუტანელი სიღატაკე აიძულებდა მას მეზობლის ძროხები ემწყესა და მით ორიოდ გროში აეღო. მიუხედავად ამ აუტანელ მდგომარეობისა, ევნატემ საკვირველი ნიჭი გამოიჩინა სწავლის საქმეში.

მაჟიდა მისი დღე და ღამე იმის ფიქრში იყო, რომ მისი ბიჭი ოზურგეთში გაეგზავნა სასწავლებელში და ეს სურვილი რის ვაი-ვაგლახით მოიყვანა მან სისრულეში და 1876 წელს ევნატეს ვეხედავთ ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებელის მოწაფეთ. როგორც ამ სასწავლებლის არქივში დაცულ დოკუმენტიდან სჩანს, ევნატე ინგოროყვა 1876 წელს რამდენიმე ხანს ითვლებოდა მოსამზადებელ განყოფილების მოსწავლეთ. იმ სიაში, რომელსაც სათაურათ აწერია: „Ведомость об успехах и позедений учеников пригготовительного класса озургетского духовнаго училища за апрель—май месяцы 1876 года“ ევნატე ინგოროყვა თუმცა სწვრია (№ 21), მაგრამ მისი სახელი და გვარი ხაზგასმულია და იქვე მიწერილი აქვს „держал экзамен на второй класс“. აქედან ცხადია, რომ ამ თვეში ევნატეს მე-2 კლასის ეგზამენი ჩაუბარებია და მოსამზადებელი კლასის მოწაფეთა სიიდან ამოუშლიათ. ამ სიაში მის სახელს და გვართან ხაზ-გასმულია მისი ნიშნებიც, რომელიც ასეთი ყოფილა:.

აპრილი: საღმრთო სჯული—4.

რუსული ენა —4.

ანგარიში —4.

წერა —4.

მაიხი: საღმრთო სჯული—4.

რუსული —4.

ანგარიში —4.

წერა —3.

საყურადღებოა, რომ ქართული სრულიად არ არის.

იმავე 1876 წლის „საქმე“-ებში მოწაფეთა მეტრიკულ აღმოწერილობებში არის ევნატეს დაბადების მოწმობაც, რომელსაც ხელს აწერს მღვდელი დარჩია (მოწმობას ბეკელი არ აწის):

„მოწმობა

ესე ეძლევის ოზურგეთის სასულიერო კლასის მოწაფეს ევნატე თომას ძეს ინგოროყვას, მასშინა რომელ ის არის შობილი 1859 წელს, დეკემბრის 5-ს და მონათლულია იმავე დეკემბრის 12-სა და კიდევაც შთაწერილი არს მაშინ შტატათ მყოფს სოფლის ყელაის წმინდა ნიკოლაოზის ეკლესიის ზაფუთსა შინა.

მასშინა ხელს ვაწერ ყელაის წმინდა ნიკოლაოზის ეკლესიის
მღვდელი ნიკოლოზ დარჩიანა.

როგორც თვით ამ მოწმობიდან სჩანს, მოწმობის მიღების დროს ეგნატე „სასულიერო კლასის“ მოწაფე ყოფილა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, 1876 წელს აპრილში და- მაისში მოსამზადებელ განყოფილების შეგირდს ეგნატეს მეორე კლასის ეგ-
ზამენი ჩაუბარებია. 1876—77 სამოსწავლო წლის ნოემბერ-დეკემბერ-
ში კი ის მეორე კლასის მოწაფეთა სიაში № 10 სწერია. ყოფაქცე-
ვაში მეორე კლასში ყოფნის დროს ყოველთვის ა უზის. როგორც
სჩანს, ავადმყოფობა მაშინაც ემჩნეოდა ეგნატეს. 1876 წელს ოქტომ-
ბერში ხუთი დღე ყოფილა ავად და სკოლაში არ გამოცხადებულა,
ნოემბერში—ოთხი დღე, იანვარში (1877 წელს)—ოთხი დღე და მარტ-
ში—ოთხი დღე.

სწავლისა და ყოფა-ქცევის ნიშნები 1876—77 წლის განმავლო-
ბაში ასეთია:

№ 10. ინგოროყვა ეგნატი

ზევითა ციფრი ნიშნავს საგანს, ქვევითა ყოფა-ქცევას.	სეპტემუარი	ოქტომერი	ნოემერი	დეკემერი	იანვარი	თებერვალი	მარტი	აპრილი	მაისი	წელიწადი.
საგნები:										
საღმრთო სჯული	3 5	3 5	3 6	4 5	4 5	4 5	4 5	3 5	4 5	4 5
ბერძნული ენა	3 4	4 5	3 5	4 5	4 5	4 5	3 5	3 5	3 5	3 5
რუსული ენა.	3 4	3 5	4 5	4 4	4 4	4 4	4 5	3 5	4 5	4 5
ლათინური ენა	4 5	4 5	4 5	3 4	3 5	4 5	4 5	4 5	4 5	4 5
ანგარიში	4 5	4 5	4 5	4 5	4 5	— 5	4 5	4 5	4 5	4 5
საეკლესიო გალობა	3 5	2 5	3 5	3 5	2 5	3 5	3 5	3 5	3 5	3 5
წერა	3 5	4 5	4 5	4 5	4 5	3 5	3 5	3 5	3 5	5 5

1877 წ. გამოცდის ნიშნები ასეთია: საეკლესიო ისტორიაში — 4.	
რუსულში — 4.	
ბერძნულში — 4.	
ლათინურში — 4.	
ანგარიშში — 5.	
ქართულში — 5.	
წერაში — 5.	
გალობაში — 3.	

ამ წელს ეგნატე გადაუყვანიათ მესამე კლასში პირველ ხარისხის მოწაფეთ.

II

1878 წლის მარტის ბოლო რიცხვებში ეგნატე სასწავლებლიდან გამორიცხეს.

ჩვენ ცოტა ქვემოთ დაწვრილებით გავაცნობთ მკითხველებს ეგნატეს სასწავლებლიდან გამორიცხვის ისტორიას. ახლა მეტი არ იქნება, ცოტათი მაინც, შევჩერდეთ იმაზე, თუ რას აკეთებდა ეგნატე სასწავლებელში, რა ინტერესები ასულდგმულებდა მას.

ჩვენ ზემოთ მოვიყვანეთ ეგნატეს სწავლის ნიშნები. თუ ამ ოფიციალურ დაფასებას დავუჯერებთ, ეგნატე არასოდეს არ ყოფილა პირველ მოწაფეთ. როგორც მისი მახლობელი ამხანაგებიდან ვიცით, ეგნატეს არასოდეს არ ქონია პირველ მოწაფეთ გახდომის სურვილი. ის გაკვეთილებს ერთობ მცირე დროს ანდომებდა. მისთვის საკმაო იყო ერთხელ წაეკითხა გაკვეთილი, ან მასწავლებლისგან გაეგონა მისი ახსნა. სამაგიეროდ მთელ თავისუფალ დროს გარეშე წიგნების კითხვას ანდომებდა. ამაში მას ხელს უწყობდა სასწავლებლის ინსპექტორი, განათლებული და ზედმიწევნით კეთილშობილი ახალგაზრდა კაცი ივანე ლიაძე, რომელზედაც ჩვენ ქვემოთ დაწვრილებით გვექნება ლაპარაკი. ყველა ამხანაგები კარგათ გრძნობდნენ ეგნატეს უპირატესობას და უსიტყვოდ ემორჩილებოდნენ მის ავტორიტეტს. ეს ასეც უნდა ყოფილიყო, რადგანაც ეგნატე სხვებთან შედარებით ზედმიწევნით ნაკითხი და განვითარებული იყო. ის მალე შეამჩნია ინსპექტორმა ლიაძემ. ეგნატე ხშირად დადიოდა მის ბინაზე, გააცნო მას თავისი საუკეთესო ამხანაგები: სილიბისტრო ჯიბლაძე და ბარნაბა ჯიჯიშვილი. ლიაძე ემუსაიფებოდა მათ სხვა და სხვა საზოგადო საკითხებზე, აძლევდა მათ პოპულიარულ წიგნებს მეცნიერების სხვა და სხვა დარგიდან, უხსნიდა გაუგებარ ადგილებს და სხვა. ეგნატეც უხვად სარგებლობდა ასეთი ბედნიერი შემთხვევით; ადრე შეუდგა იგი თავისი ამხანაგებისაგან წრის შედგენას და მასთან მეცადინეობას. განსვენებული სილიბისტრო ჯიბლაძისაგან ჩვენ ვიცით ოზურგეთის

სასულიერო სასწავლებელში 1877—1878 წლებში ასეთი პატარა წრის არსებობა. ამასვე ამტკიცებდნენ ეგნატეს რამდენიმე ამხანაგები თავის ჩემდამი მოწერილ წერილებში. სამწუხაროდ, ეს წერილები პოლიციამ წაიღო, დამრჩა მხოლოდ ალექსანდრე თოიძის წერილი, რომელშიაც მხოლოდ, სხვათა შორის, არის ნათქვამი ასეთი წრის არსებობის შესახებ. ვფიქრობ, მეტი არ იქნება, რომ მკითხველებს გავაცნოთ ეგნატეს სკოლის ამხანაგის ეს წერილი.

„1876 წელს, ვგონებ, ენკენისთვის გასულს, ეგნატე მიიღეს მოსამზადებელ კლასის უფროსი. განკოფილებაში, თუმცა, როგორც აღმოჩნდა, პირველ კლასელებზეც მეტი იცოდა. გაზაფხულზე, როცა ეგზამენები დაიწვეს, ეგნატეს ეგზამენი დააჭერინეს პირველ კლასიანებთან ერთად და იგი მოსამზადებელ კლასიდან ადვილათ გადვიდა მეორე კლასში. ეს პირველი მაგალითი იყო ჩვენთვის და ამხანაგები, ცოტა არ იყოს, შუის თვალთ ვუკუქროდით მას. მაგრამ, როცა კარგათ გავიცანით, ყველას შეგვიყვარდა და სხვაფრივ არც შეიძლებოდა, რადგანაც ეგნატე მეტის-მეტათ გულკეთილი ბავშვი იყო და ამხანაგებისთვის სულსაც არ დაიშურებდა. ეგნატე ზედმიწევნით განვითარებული იყო. ამ დროს ის ბინათ იდგა ძმებ ღარჩიებთან (ფილიპე და ბისტორ ღარჩიებთან) და ამ ბინაზე ხშირათ მიუწვევდნენ ეგნატეს სხვა და სხვა ქართული წიგნების წასაკითხავათ და სამუსაუფოთ. მახსოვს, ერთხელ ერთმა ამხანაგმა მოიტან პატარა ლექსების წიგნი. ერთი ლექსი ასე იწყებოდა:

„ქართულს რომ არ კადრულობენ,
 ველარც რუსულს აზერებენ,
 რუსთაველსა დასტინიან,
 ტრედიაკოვსკისა აჭებენ...
 ეს არიან ჭრელაძენი,
 საქართველოს ფუჭნი ძენი“...

რამდენიმე ამხანაგი ვიყავით. ლექსები ძლიერ მოგვეწონა, მაგრამ შინაარსი კი ვერ გავიგეთ. აღმოჩნდა, რომ არც ერთმა ჩვენთაგანმა არ იცოდა ვინ იყო რუსთაველი და, მით უმეტეს, ტრედიაკოვსკი. აი, აქ გამოჩნდა ეგნატეს ცოდნა და განვითარება. მან ისე ჩინებულათ აგვიხსნა ერთიც და მეორეც, რომ ჩემს სიცოცხლეში არ დამავიწყდება“.

მოწაფეთა ამ პატარა წრემ წელიწად ნახევარი იარსება. 1878 წლის მარტის დასასრულში კი ეგნატეს მეთაურობით სასწავლებელში მოხდა გაფიცვა, რომელმაც გამოიწვია ეგნატეს სასწავლებლიდან განდევნა და წრეც ძალა-უნებურათ უნდა დაშლილიყო.

ახლა გავცნოთ ამ გაფიცვის ამბავს და მის გამომწვევ მიზეზებს.

III

ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებელი და მისი ზედამხედველი მღვდელი სიმონ ქიქოძე.

ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებელი, რომელშიაც ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა მთელმა წყებად მიიღო პირველდაწყებითი სწავლა და, რომელშიაც ეგნატე სწავლობდა, ძველათ რაღაც საზიზ-ლარ ლაქას წარმოადგენდა ჩვენი იმდროინდელი ცხოვრების ისედაც შავ-ბნელ პირობებში. ეს ერთად-ერთი სასწავლებელი იყო მთელ გურიაში, სადაც ახალგაზრდობას პირველდაწყებითი სწავლა-განათ-ლება უნდა მიეღო, მაგრამ იგი სრულიადაც არ ემსახურებოდა თავის დანიშნულებას და არა იმიტომ, რომ ის, როგორც სასულიერო სასწავლებელი, მონობის გრძნობებს უნერგავდა მოსწავლე ახალგაზრ-დობას (აბა, რომელი სასწავლებელი არ უნერგავდა იმ დროს ასეთ გრძნობებს თავის მოწაფეებს!) ეს სასწავლებელი უფრო იმითი იყო ცუდი, რომ იგი თითქმის კერძო საქმეს, კერძო საკუთრებას შეადგენ-და სასწავლებლის ზედამხედველის, იმ დროს ყოვლად ძლიერი, დეკანოზი სიმონ ქიქოძისას.

ეს დეკანოზი იყო ძმა იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა. ეს გარემოება სრულიად საკმაო იყო, რომ მას თავი მთელი გურიის სამ-ღვდელოების ბატონათ ეგრძნო. თუ ამ ბეჩავ წოდებას რაიმე შე-მოსავლიანი ადგილი გამოუჩნდებოდა, უეჭველათ სიმონ ქიქოძეს არ ასცდებოდა. იგი იყო: სასულიერო სასწავლებლის ზედამხედველი, ბლალოჩინი, ოზურგეთის კათედრის სობოროს დეკანოზი, ადგილობ-რივი დედათა სასწავლებლის მასწავლებელი და ვინ იცის კიდევ რა. ოფიციალურათ ის ითვლებოდა სასულიერო სასწავლებლის ზედამ-ხედველათ, მაგრამ ფაქტიურათ კი ის ამ სასწავლებლის ნამდვილი ბატონი იყო. მართალია, წელიწადში ერთხელ, როგორც სხვაგან, აქაც იკრიბებოდნენ გურიის სამღვდელოების დეპუტატები, ესენიც ვითომ ზრუნავდნენ სასწავლებლის ბედ ილბალზე, მაგრამ ყოველივე ეს უბრალო, უშინაარსო ფორმა იყო; ნამდვილათ კი აქ გამეფებული იყო მამა სიმონის ნება-სურვილი და მისი ჯიბის ინტერესები. სას-წავლებელში თითქმის ორასი ყმაწვილი სწავლობდა, დიდძალი ფუ-ლი იხარჯებოდა მის შესანახათ, მაგრამ არა თუ ამ სასწავლებლის ფულების დიდი ნაწილი მიდიოდა ზედამხედველის უძირო ჯიბეში, თვითონ მოწაფეთა ფიზიკური ძალაც კი მისი ექსპლოატაციის საგ-ნათ იყო გადაქცეული. დავიწყეთ იქედან, რომ მამა სიმონმა სასწავ-ლებელი თავის საკუთარ, სასწავლებლისთვის სრულიად უფარგის, სახლ-ში გადაიტანა, რისთვისაც წლიურათ 1200 მანეთს იღებდა სახლის ქირათ და ეს მაშინ, როცა ამ სასწავლებელს ოზურგეთშივე ჰქონდა

ჩინებული საარქიელო სახლი, რომელსაც სასწავლებელს სრულიად მეტ-ათათ აძლევდენ. ეპისკოპოსი ძმის ავტორიტეტით ზურგ გამაგრებულ-მა სიმონ ქიქოძემ უარყო სასწავლებლისთვის დანიშნული სახლი, თავის საკუთარ სახლში გადაიტანა სასწავლებელი და მით ყოველ-წლიური დიდი შემოსავლის წყარო გაიჩინა, მაგრამ იგი მარტო ამით არ კმაყოფილდებოდა. ყოველის მხრით ცდილობდა რაც შეიძლება მეტი ყაირათი გაეწია სასწავლებელზე. სასწავლებელს ერთი მოსამ-სახურეც არ ყავდა. მის მოვალეობას თვითონ მოწაფეები ასრულებ-დენ რიგ-რიგობით. ის არ ყიდულობდა სასწავლებლისთვის—აუცი-ლებლათ საჭირო ნივთებს: მოწაფეებს არ ქონდათ ცარცი, ღრუბელი, საკლასო ფიცარი; სასწავლებელს არ მოეპოვებოდა არა თუ სასკოლო ბიბლიოთეკა, რამოდენიმე აუცილებლათ საჭირო პედაგოგიური წიგ-ნიც კი, თუმცა ყველა ამისთვის საეკლესიო მთავრობისა თუ სამღე-დელოებისგან ყოველწლიურათ ფულის გადაწყვეტილ რაოდენობას იღებდა. ის არასოდეს არ ათბობდა სასწავლებელს, რაც უნდა ცივი და ყინვიანი ზამთარიც ყოფილიყო, თუმცა ამისთვისაც ფულებს იღებ-და. არ ქირაობდა ზოგიერთი საგნების მასწავლებლებს, რომლების გაკვეთილებსაც თვითონ იჩემებდა, თუმცა ფაქტიურათ კი თავისასაც ვერ ასწავლიდა, რადგანაც ათასგვარი სამსახურის მოვალეობა მას თითქმის მთელ დროს ართმევდა. უფრო ზშირათ სასწავლებელს არა ყავდა ქართულისა და ლათინურის მასწავლებლები. ამნაირათ, სას-წავლებლის სრულიად დაცემის ხარჯზე დიდ ეკონომიას ეწეოდა მა-მა სიმონი და ამ ფულების უმეტეს ნაწილს თავის საკუთარ ჯიბეში იღებდა. ზოგს სახლის ქირით და ზოგს, ვინ იცის, რა სახით.

ყოველივე ეს თავისებური, ოჯახური ბუხგალტერიის მეოხებით კეთდებოდა მამა სიმონის კაბინეტში; ამას გარეშე ადამიანი ადვილათ ვერ დაინახავდა, თუმცა მამა სიმონს არავისი შიში არა ჰქონდა, რაც აშკარათ სჩანს იქიდან, რომ ის სრულად აშკარათ ჩადიოდა ისეთ საქმეს, რომელსაც მის მეტი სხვა ვინმე ასე ადვილათ ვერ გაბედავ-და. მამა სიმონი მოწაფეებს თავის საკუთარ ყანა-ბოსტანში და ბალ-ში აპუშავებდა. და ეს გარემოება არა მარტო მას მიაჩნდა სრულიად ნორმალურ მოვლენათ, სხვებმაც ისე შეაჩვიეს ამას თვალ-ყური, რომ თითქმის არავითარ უწყსოებასა და უკანონობას არ ხედავდენ მასში.

ასე მიდიოდენ წლები. ყველა კარგათ ხედავდა და გრძნობდა სასწავლებლის ზედამხედველის ოინებს, მაგრამ ვინ რას გაუბედავდა ყოვლის შემძლებელ სიმონ მღვდელს. და დარწმუნებული ვართ, რომ მისი ვერაგობა სამუდამოთ დარჩებოდა შეუშინევლად ფართე საზო-გადოებისთვის და ეს ღირსშესანიშნავი გვამი ისე ჩავიდოდა საფლავ-ში, რომ ერთ საყვედურსაც ვერავინ გაუბედავდა. მაგრამ მისდა საუ-ბედუროდ, 1876 წელს დიდი უბედურება დაატყდა მას თავზე: ამ

ბნელეთის სამყაროს მოველინა კეთილშობილი, ახალგაზრდა, განათლებული კაცი ივანე ლიადე, რომელიც სასულიერო სასწავლებლის ინსპექტორად გამოგზავნეს და სწორედ ამ დროიდან იწყება მოწაფეებში ადამიანური გრძნობის გაღვიძება, რამაც მალე ძილი დაუფრთხო ყოვლის შემძლებელ სიმონ ქიქოძეს.

ლიადე მალე გაეცნო სკოლის უბედურ პირობებს, გაეცნო მოწაფეების მონურ მდგომარეობას და მიზნად დაისახა სკოლის ფეხზე წამოყენება, ზედამხედველის კლანჭებიდან მისი განთავისუფლება. ლიადის მოსვლის შემდეგ მოწაფეებს ყანა-ბოსტანში არ ანუშავებდნენ. ლიადემ კარგად იცოდა, რომ ამ საქმეში ის ოჯახური ზომებითა და ზედამხედველთან ლაპარაკით ვერას გახდებოდა და ის სხვა, უფრო რაციონალურ გზას დაადგა. პირველად ის შეეცადა თვით გავლურებული მოწაფეებისთვის ჩაენერგა ადამიანური გრძნობები, აემალლებინა ისინი მათსავე თვალში, ეგრძნობინებინა მათთვის, რომ ისინიც ადამიანები არიან, რომ სასწავლებელი შექმნილია მათთვის და არა ისინი სასწავლებლისა და მისი ზედამხედველისთვის. ლიადე დაუახლოვდა მესამე და მეოთხე კლასის საუკეთესო და უფრო ნიჭიერ მოწაფეებს. როგორც ზემოთაც ვსთქვით, ის იწვევდა თავის ბინაზე ზოგიერთ მათგანს, ასწავლიდა, უხსნიდა ბევრ საქირ-ბოროტო კითხვებს, უნერგავდა გულში ადამიანურ გრძნობებს.

მაგრამ ლიადე მარტო ამას ვერ დასჯერდებოდა, მან კარგად იცოდა, რომ მისი ასეთი გზა მეტის-მეტად მოლიბულო და სახიფათო იყო, რომ სასწავლებლის ყოვლის შემძლებელ ზედამხედველს აღვილად შეეძლო მითი ესარგებლა ლიადის თავიდან მოსაშორებლად. ამიტომ ლიადემ მიმართა უფრო ფართე აგიტაციას, მან მიმართა მთელი საქართველოს საზოგადოებრივ აზრს, მან მოკავშირეთ აირჩია ქართულა პრესა.

ლიადის ოზურგეთში მოსვლის შემდეგ ხშირად იბეჭდებოდა მაშინდელ ქართულ გაზეთებში „დროებასა“ და „ივერიაში“ ოზურგეთიდან კორესპონდენციები, რომლებიც სიმონ ქიქოძის ოინებს და სასწავლებლის საშინელ მდგომარეობას მთელ საქართველოს აცნობდნენ. ამ გაზეთების ხელმძღვანელების სასახელოდ უნდა აღვნიშნოთ, რომ მათ მართლაც ღირსეულად დაუპირეს მხარი პატიოსან მებრძოლ ლიადეს. მართალია, ლიადე დამარცხდა ამ ბრძოლაში, შავმა ძალებმა იგი მალე განდევნეს სიმონ ქიქოძის მეთაურობით, მაგრამ ამაში ქართულ პრესას დანაშაული არ მიუძღვის. ეს მხოლოდ იმისი ბრალია, რომ იმ შავ-ბნელ დროში მთავრობა კიდევ არ უწევდა ანგარიშს პრესას.

ჩვენ ქვემოთ ვაუწყებთ მკითხველს ლიადის დამარცხების ისტორიას. ახლა კი დაუფრთხნდეთ ეგნატეს.

IV.

ეგნატეს სწორეთ მაშინ არგუნა ბედმა ამ სასწავლებელში შესვლა, როცა ახალგაზრდა ლიაძე უთანასწორო ბრძოლას აწარმოებდა ყოვლის შემძლებელ ზედამხედველის წინააღმდეგ. სულს სული იცნობს და ღონეს ღონეო, ილია რომ ამბობს, სწორედ ის მოხდა. როგორც ნემსი კვესმა, ისე მიიზიდა ქაბუკი ეგნატე მებრძოლი ტემპერამენტის მქონე ლიაძემ. მესამე კლასში გადასვლის დღიდანვე ეგნატე უმეგობრდება ლიაძეს, დადის მის ბინაზე, მიყავს მასთან თავისი საუკეთესო ამხანაგები, იღებს მისგან წიგნებს, სწავლობს და ასწავლის წრეში შეკავშირებულ ამხანაგებს. ეგნატე, სილვა და ბარნაბა შეიქნენ მთელ სასწავლებელში ლიაძის აზრებისა და სურვილების გამავრცელებლათ, საუკეთესო მოწაფეების ლიაძესთან დამაკავშირებლათ. მოწაფეთა წრეში ლიაძე ერთხელაც არ მისულა, მაგრამ ჩამოთვლილ მოწაფეთა მეოხებით ის სულიერათ იყო მასთან დაკავშირებული.

სასწავლებელი სულ ერთიანად შეიცვალა. დეკანოზი ზედამხედველი ჩინებულათ ხედავდა, თუ რა ცვლილებაც ხდებოდა მოწაფეებში ლიაძის ზეგავლენით და ისიც თავისი მხრით საომრათ ემზადებოდა. მალე კრიზისი მოახლოვდა. ეს ბრძოლა როგორმე უნდა ნისულიყო თავის ლოლიკურ დასასრულამდე. ნათელი და ბნელი ერთათ ვერ მოთავსდებოდა. ან უნდა გაემარჯვა ლიაძეს, ან ყოვლად ძლიერი ზედამხედველისთვის უნდა დაეთმო ბრძოლის ველი.

1877 წლის 15 დეკემბერს მოხდა სამღვდელოების დეპუტატთა კრება, რომელსაც უნდა გადაეწყვიტა საკითხი სასწავლებლის შენობის შესახებ. ლიაძე და მისი მომხრეები კარგად გრძნობდნენ, რომ სანამ სასწავლებელი ზედამხედველის სახლშია მოთავსებული, ის ვერ განთავისუფლდება მის ბრკალებიდან. სასწავლებლის საეპარქიო სახლში გადატანა ბრძოლის მოგებას ნიშნავდა. ლიაძე და მისი მომხრეები დაფაცურდნენ, მაგრამ მათმა ცდამ ამაოთ ჩაიარა. ზედამხედველმა ქრთამებითა და სხვა და სხვა გვარი თვალთმაქცობით თავისი გაიტანა და სასწავლებელი ისევ თავის სახლში დასტოვა.

ნახევრათ უკვე დამარცხებულმა ლიაძემ მიმართა პრესას. მან თავისი გულის ტკივილი ერთხელ კიდევ გაუხიარა მკითხველ საზოგადოებას.

„... მე არ შემძლია დაწვრილებით ავიწეროთ ყველა ის ნაკლულევანობა, რომელიც არსებობს ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებელში, ვკითხულობთ გაზეთ „დროება“-ში. მოგახსენებთ მოკლე სიტყვით, თუ რაში მდგომარეობს მიზეზი ჩვენი სასწავლებლის დაცემისა. უპირველესი მიზეზი ის არის, რომ მას არა უავს მასწავლებლები: ქართული ენისა და მოსამზადებელი კლასისა, ამას-

თანავე არა აქვს სასწავლებელს საჭირო მასალები, ურომლისთაც არ შეიძლება სწავლა წავიდეს ხეირიანათ; მაგალითად, კლასის დაფები, მელი, ღრუბელი, წიგნები, კარტები და სხვა.

„ვინ არის ამაში ბრალი? სასწავლებლის ზედამხედველი მამადეკანოზი ქიქოძე, რომლისგანაც შევიწროებოლია სასწავლებელი და რომელიც, როგორათაც უწინ, აგრეთვე ახლაც, არავითარ ყურადღებას არ აქცევს სასწავლებელს. მამა დეკანოზი იმისთვის არ იწერავს მასწავლებლებს და არ ყიდულობს სასწავლებლისთვის საჭირო ნივთებს, რომ დანაზრჩენ ფულებს თავის სახლის ქირისთვის ინახავს, რომელშიც იღებს ას ოც თუმანს (1200 მანეთს). კარგი წყარო იზოვნა ზედამხედველმა სახლის ქირის გადასახდელოთ.

ამ დალოცვილ ზედამხედველს ერთი თანამდებობის მაგიერათ მოუკიდნია ხელი რამდენიმესთვის და ვერც ერთის აღსრულება კი ვერ შეუძლიან. გარდა იმისა, რომ ის არის ზედამხედველათ ზემოხსენებული სასწავლებლისა, თანამდებობა, რომელიც არის უდიდესი ტვირთი და რომლის გამოც არც ერთი სასულიერო სასწავლებლის ზედამხედველს კანონის ძალოთ არა აქვს ნება აღასრულოს სხვა რაიმე თანამდებობა რომელსამე უწყებაში, — ის არის მასწავლებლად საქალაქო სასწავლებელში, რომელშიც უქირავს 11; გაკვეთილი კვირაში, არის მზრუნველი ბავხის სასწავლებლისა, ის არის კიდევ კათედრის სობოროს დეკანოზი! მართალია, ამდენი თანამდებობის აღსრულება შეუძლებელია ყოველი კაცისთვის, მაგრამ ზემოხსენებულ პირს რომ გამოუჩნდეს სხვა სამსახურიც სიხარულით მიიღებს თუ კი ეს ახალი სამსახური ახალ ფულს შესძენს მას...

ნუ თუ ამისთანა მიზეზებით არ უნდა აიხსნათ უნაყოფობა სასწავლებლისა, რომელიც **რამდენიმე ათი წელიწადი** იყო მის ხელში?

ამ რამდენიმე წლის წინათ ზედამხედველს ჩვეულებათ ქონია შეგირდები სწავლის დროს **შეერეკნა თავის ბაღში და მიწა ეთოხნინებინა...** ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებელში იზრდება თითქმის ორასი ყმაწვილი, რომელთა მომავალი ბედნიერება დამოკიდებულია ამ სასწავლებელზე“.. (იხილე „დროება“, № 223, 1877 წელი, 23 ქრისტესშობისთვე).

ამ წერილს ხელს აწერს **გ. გორდელაძე**. როგორც ფიქრობენ, ეს წერილი ლიაძეს ეკუთვნის და გორდელაძე სხვების თვალების ასახვევათ მოაწერაო. მაგრამ ისიც შესაძლებელია, რომ გ. გორდელაძე მართლაც იყო ამ წერილის ავტორი, რომელიც ლიაძეს უჭერდა მხარს და მასთან ერთად ებრძოდა სასწავლებლის ზედამხედველს.

ასე იყო თუ ისე, არც ამ წერილს, არც „ივერიაში“ დაბჭდილ წერილებს არ მოყოლია სასწავლებლისთვის რაიმე თვალსაჩინო შედეგი. ქიქოძემ თავისი გაიტანა და ბნელეთის სამეუფოში ყოველისვერი ისევ ისე დარჩა ძველებურათ. ამის შესახებ იმავე „დროებაში“ 1878 წლის 27 თებერვლის თარიღით ვკითხულობთ შემდეგს, რაც ამტკიცებს მღვდელი ქიქოძის სრულ გამარჯვებას და ლიაძის დამარცხებას:

„დროებისა“ და „ივერიის“ ნომრებში დაბეჭდილი იყო წერილები შესახებ ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებლისა; ჩვენ გვეგონა, რომ ეს წერილები იქონიებდნენ გავლენას და ზედამხედველი თუ სრულიად არა, ცოტათი მაინც გააუმჯობესებდა თავის სასწავლებლის მდგომარეობას, მაგრამ იმას ყურებიც არ გაუბერტყია, თითქოს ქართული ანდაზა: „ვინც რა უნდა თქვასო, წისკვილმა კი ფქვასო“, — თავის სასწავლებელში დევიზათ დაუდგია და სასწავლებელი ისევ იმ ჩარხითა ტრიალებს, რომლითაც ტრიალებდა.

„გაზეთებში ჩიოდნენ, რომ ზემოხსენებულ სასწავლებელს არა ყავს მასწავლებლები, მათ შორის ლათინური ენისაცო. ამის გამოიწვევით ზედამხედველმა მიიხედ-მოიხედა და იპოვა ერთი მოწაფე, რომელსაც შეუსრულებია ოთხი კლასი და ის დანიშნა პირველ და მეორე კლასებში ზემოხსენებული ენის მასწავლებლათ, მისცა მას აკრედიტაციის წიგნი და მალე კლასებში, როდესაც თვითონ ზედამხედველი ან საბალაოჩნოში მიდის ან კიდევ სხვა თანამდებობით არის გართობილი.

„გასულ წლის 15 დეკემბერს იყო აქ სამღვდელოების დეპუტატების კრება, რომელსაც უნდა გაერჩია საკითხი, თუ სად გადაეტანათ სასწავლებელი და არიან თანახმა მისცენ ზედამხედველს დეკანოზ ქიქოძეს სახლის ქირა თვეში ახი მანეთი თუ არა. ზედამხედველი დატრიალდა, რადგანაც ეს საქმე პირდაპირ შეეხებოდა მის ჯიბეს. მოიწვია დეპუტატები თავის საკუთარ ოთახში (კვლავ კრება ქონიათ რომელიმე კლასში). რა შთაბეჭდილებით გაისტუმრა ეს დეპუტატები თავიანთ სახელებში მე არ ვიცი, რადგანაც იქ არ ვიყავი; მხოლოდ ვიცი, რომ დეპუტატები დაბრუნდნენ თავიანთ სახლებში „არაფრით“. დეპუტატებს შეეძლოთ გადაეტანათ სასწავლებელი ეპისკოპოსის სახლში, რადგანაც ია ცალიერია, მაშასადამე. გაეზავისუფლებიათ სასწავლებელი ცუდ-უბრალო ხარჯისგან, შეშის ფულიდან, სახლის ქირიდან, მოსამსახურის ქირიდან, რომლებიდანაც ბევრს სარგებლობს ზედამხედველი, მაგრამ ჩვენი ზედამხედველის პოლიტიკამ ძლიერ გასჭრა.

„საკვირველი ეს არის, რომ სამღვდელოება კარგათ იცნობს ამ ზედამხედველს, კარგათ იცის რა შეწუხებაშიც არის სასწავლებელი მაგრამ შიშისა და ხათრის გამო ერთი ისეთი ვერავენ გამოჩნდა, რომელსაც დაეცვა საზოგადოების ინტერესი და გამოეთქვა ორი-ოდე სიტყვა სასწავლებლის სასარგებლოთ.

„მეორე კრება იმავე დეპუტატებისა იყო ამ წლის თებერვლის 15 რიცხვს. თუმცა კეთილგონიერება თხოულობს, რომ ამისთანა შემთხვევაში დეპუტატებისთვის მიეცათ თავისუფალი ადგილი თავისუფალ მსჯელობისთვის, მაგრამ კიდევ ზედამხედველმა მიიღო დეპუტატები თავისი მომხრის (მასწავლებლის) ბიზანტი და თავისი თანდასწრებით მისცა კრებას მსჯელობის ნება. ადვილი წარმოსადგენი იყო რითაც გათავდებოდა საქმე... რაღა ბევრი ვილაპარაკო: ეს კრებაც გათავდა უნაყოფოთ და სასწავლებელი დარჩა ისევ ორ წყალს შუა“ (იხ. „დროება“, № 44, 1878 წელი, 2 მარტი).

ეგნატე ნინოშვილი

ამ წერილს აწერია ინიციალები: მ. ა. და როგორც განსვენებულ იამხანაგი სილიბისტრო ჯიბლაძისაგან ვიცი, ეს წერილი ეკუთვნოდა ლიპეს, რომელიც ახლა ამ ორ ინიციალს ამოეთვარა.

ჩვენ თითქმის საესებით მოვიყვანეთ ეს წერილები და ვფიქრობთ მკითხველი არ დაგვემდურება ამისთვის, რადგანაც, ჩვენის აზრით, ამ წერილებს და საზოგადოთ ამ ბრძოლას ისეთი შედეგი მოყვა, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს არა მარტო ეგნატეს პიროვნების დასახასიათებლათ, არამედ უდიდესი მნიშვნელობა აქვს საქართველოში რევოლიუციონური მოძრაობის ისტორიისთვის. ამ ბრძოლის შედეგი იყო მოწაფეთა გაფიცვა! ხუმრობა საქმე ხომ არ არის მოწაფეთა გაფიცვა და ისიც პირველდაწყებით სასულიერო სასწავლებელში! მერე როდის? 1878 წელს, ესე იგი იმ დროს, როცა ასეთი, რამ იმ დროინდელ რუსეთში თითქმის წარმოუდგენელი იყო. ჩვენ ვიცით ტფილისის სემინარიაში მოწაფეთა ბრძოლის საკვირველი ისტორია. ტფილისის ქუჩებს არა ერთი და ორი შესანიშნავი მღვდთა გაფიცვები ახსოვს. ბევრს ჩვენგანს უგემბებია ყაზახების „ნაგაიკები“ მუშებისა და სტუდენტების რევოლიუციონური გამოსვლების დროს, მაგრამ ყოველივე ეს იყო გაცილებით უფრო გვიან, მაშინ, როცა ხალხის საუკეთესო შვილებს მედგარი იერიში მიქონდა თვითმპყრობელობის ციხე-სიმაგრეებზე. სულ სხვა იყო 1878 წელი.

და ის პატარა გურული ბიჭუკები, რომლებმაც ამ წლის მარტის პირველ რიცხვებში მედგრათ აამალღეს ხმა უსამართლობის წინააღმდეგ, რომლებიც პირველათ გამოვიდნენ მედგარი და გაბედული სიტყვით ქ. ოზურგეთში, მდინარე ბჟუჯის ნაპირად, ექადიის ძველ, თავმინებებულ ეკლესიის ეზოში, იყვნენ პირველი რევოლიუციონერები ჩვენში, რომლების ღვაწლიც არ უნდა დაიფიწყოს მშრომელმა ხალხმა და მისმა მეისტორიემ. ჩვენ გვჯერა, რომ ამ პაწია „პროტესტანტების“ დიდი უმეტესობა ჩანთქა ცხოვრების ორომტრიალმა, ჩაითრია სინამდვილის წუმპე-ტალახმა. დეე ეს ასეც იყოს, მაგრამ მაშინაც არა გვაქვს უფლება, რომ ეს მათი ლამაზი გამოსვლა ისტორიას არ გადავსცეთ. დეე ეს პატარა საქმე იყოს დღევანდელის თვალსაზრისით, მაგრამ ნუ დაგავიწყდებათ, რომ ის იყო ის ჩანასახი, რომელიც ჩვენის თაობის თვალწინ ასე საოცრად გაიზარდა და ასეთი დიდი სასწაული მოახდინა.

„დროების“ 2 მარტის ნომერი, რომელშიაც ზემოდ-მოყვანილი წერილი იყო დაბეჭდილი, სულ რამდენიმე დღეში მივიდა ოზურგეთში. სამღვდლოების დეპუტატების მიმზრობით წელ-გამაგრებულმა დეკანოზმა ქაქოძემ ახლა გადაწყვიტას საუკუნოთ მოეშორებია თავიდან

მისი დაუძინებელი მტერი ლიადე ასეთ ძლიერ კაცს აბა რათ გაუქირდებოდა ისეთი პატარა კაცის „გასარესა“, როგორიც იყო ვილაც უნიადაგო მეოცნებე ლიადე და ეს უკანასკნელიც სულ რამდენიმე დღეში აიძულეს შეეკრა თავისი გუდა-ნაბადი და საუკუნოდ გამოთხოვებოდა ოზურგეთს და იქნება პედაგოგიურ მოღვაწეობასაც.

ლიადე სრულიად მოულოდნელად მოაშორეს ოზურგეთს. მას არც კი დააცალეს თავის საყვარელ შეგირდებთან გამოთხოვება. საქმე ისე მოაჭახრაკეს, რომ მოწაფეებმა არაფერი იცოდნენ. მაგრამ ეგნატემ, ბარნაბა ჯიჯეიშვილმა და სილვამ მალე გაიგეს ეს მათთვის თავზარდამცემი ამბავი. მთელი ღამე დარბოდნენ ისინი მოწაფეების ბინებზე, უხსნიდნენ მათ საქმის ვითარებას და იწვევდნენ მეორე დღეს დანიშნულ ადგილზე კრებაზე. მართალაც, მარტის ერთ მშვენიერ დილას შეგირდები სასწავლებელში არ გამოცხადდნენ. ისინი შეიკრიბნენ მდ. ბუჯის ნაპირად, ექადიის ძველ, თავ-მინებებულ ეკლესიის ეზოში და ეგნატეს თავმჯდომარეობით გამართეს მიტინგი, თუმცა, შესაძლოა, ეს სიტყვა მათ არც კი იცოდნენ მაშინ. აქ გამოიმუშავეს მოთხოვნები, რომლებიც შეეხებოდა სასწავლებლის გაუმჯობესებას, მისი ქიქოძის სახლიდან საეპისკოპოსო სახლში გადატანას და სხვა. ამ მოთხოვნებებში პირველი ადგილი ეჭირა მათი საყვარელი სასწავლებლის ლიადის დაუყოვნებლივ დაბრუნებას.

გაფიცული მოწაფეების ეს დადგენილება დეკანოზ ქიქოძეს წარუდგინეს ეგნატემ და ბარნაბა ჯიჯეიშვილმა.

როგორც მოსალოდნელი იყო, დიდი აღშფოთება გამოიწვია ოზურგეთის ბნელეთის სამეფოში მოწაფეების ასეთმა გაბედულმა ნაბიჯმა. ერთი ან ორი წლის წინათ მამა დეკანოზს აბა ვინ გაუბედავდა ასეთ რამეს! მაგრამ ახლა სულ სხვა იყო. სიმონ ქიქოძე ახლა მიხვდა, რომ ამ „ლიადის ლეკვებს“ კბენაც უსწავლიათ. სასწავლებლის ზედამხედველის ინტერესი მოითხოვდა, რომ რაც შეიძლება მალე მომხდარიყო ამ გაფიცვის „ლიკვიდაცია“ და ისიც „ლმობიერების“ გზას დაადგა. ლმობიერათ მიიღო დელეგატები, აღუთქვა ყველა მოთხოვნების დაკმაყოფილება მხოლოდ იმ პირობით, რომ ჯერ „ბუნტოვჩიკები“ სასწავლებელში დაბრუნდნო.

გაფიცულებმა როცა დელეგატების მოხსენება მოისმინეს, არ გამოცხადნენ სასწავლებელში, სანამ ყველა მათ მოთხოვნებს არ დააკმაყოფილებდნენ. ამ გადაწყვეტილებით დაიშალნენ, მაგრამ ქიქოძესა და მის მომხრეებსაც არ ეძინათ. ამ გაფიცვამ მთელი სამი დღე გასტანა და ამ დროს განმავლობაში ქიქოძის აგენტები დღე და ღამე დარბოდნენ მოწაფეების ბინებზე, ურჩევდნენ ყველას სასწავლებელში გამოცხადებას, აშინებდნენ, ათას რაიმე სიკეთეს აღუთქვამდნენ დამჯერებებს და სხვა და სხვა. ერთი სიტყვით, დეკანოზი ქიქო-

ძე ამ შემთხვევაში მოიქცა ისე, როგორც საზოგადოთ იქცევიან ასეთ შემთხვევაში... პატარა რევოლუციონერებმა თავი ვერ შეიკავეს და მესამე თუ მეოთხე დღეს რამდენიმე მათგანი უკვე გამოცხადდა სასწავლებელში, ამ რიგათ ციხე შიგნიდან გატყდა და რამდენიმე დღის შემდეგ მამა ქიქოძე უკვე სრულ გამარჯვებას დღესასწაულობდა... იმავე დროს პედაგოგიურმა საბჭომ უკვე გამოიტანა თავისი მკაცრი განაჩენი, რომლის ძალითაც სასწავლებლიდან დაითხოვეს გაფიცვის ორი მეთაური და დელეგატები: ეგნატე ინგოროყვა და ბარნაბა ჯიჭეიშვილი, სილიბისტრო ჯიბლაძეს კი ყოფაქცევაში სამი დაუშვეს.

აქ მეტი არ იქნება ორიოდ სიტყვით მოვიხსენიოთ ბარნაბა ჯიჭეიშვილი. ის მეტის მეტათ ნიჭიერი და ბრძოლის ცეცხლით აღგზნებული ახალგაზრდა იყო. სილიბისტრო ჯიბლაძის გადამოცემით ის ყველაზე უფრო ნიჭიერი იყო და დიდ იმედებსაც იძლეოდა. მისი ყოფილი მაწაფლებელი შოშიაშვილის სიტყვით, ბარნაბა ჯიჭეიშვილი მთელ სასწავლებელში ყველაზე უკეთესათ სწავლობდა და ყველაზე ნიჭიერ შეგირდათ ითვლებოდა. სასწავლებლიდან დათხოვნის შემდეგ ის მეტის მეტათ აუტანელ პირობებში ჩავარდა და მალე ქლევით გარდაიცვალა ეს ნიჭიერი ახალგაზრდა.

VI

მეტი არ იქნება ცოტა ცნობები მივაწოდოთ მკითხველებს ივანე ლიპძის შესახებ და აქვე აღვნიშნოთ იმ სასწავლებლების გვარები, რომლებმაც ასე ისახელეს თავი ამ „ბუნტის“ ჩაქრობის დროს.

ივანე ლიპძემ 1876 წელს სტუდენტის ხარისხით დაამთავრა ტფილისის სასულიერო სემინარია და მაშინვე ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებლის ინსპექტორათ იქნა დანიშნული. მისი სემინარიაში ყოფნის დროს ლიპძის შესახებ ჩვენ თითქმის არაფერი ცნობები არ მოგვეპოვება. მხოლოდ ცხადია, რომ იგი ერთობ დამოუკიდებელ ხასიათისა და შეუპოვარი ადამიანი უნდა ყოფილიყო. ეტყობა, ის ერთობ გამბედავი, მოურიდებელი და პირში მამხილებელი კაცი იყო. ეს სჩანს ერთი მისი ყოფილი ამხანაგის მღვდელი შოშიევის სიტყვებიდან. „ივანე ლიპძე ერთი რალაც კლიაუზნიკი, неотесанный неприличный იყო. არავის არ ერიდებოდა. როცა ჩემთან ოთახში შემოვიდოდა, ფეხებს მაგიდაზე დააწყობდა. რამდენჯერმე შენიშვნა მიმიცია: არა გრცხვენია, შენი წაღების ლანჩებს უნდა ვუტკიპოვო. ასე აგვიწერა პატიოსანმა მღვდელმა შოშიაშვილმა თავისი ყოფილი ამხანაგი ლიპძე, რომლის ადგილიც მისი დათხოვის შემდეგ მან დაიკავა ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებელში.

ახალგაზრდა ლიპძე პირველ დღიდანვე გადაეკიდა დეკანოზ ქიქოძეს. მან პირველ დღიდანვე დაიწყო სასწავლებელში ახალი წესების

შეტანა. ქიქოძეს, რა თქმა უნდა, ეს არ მოეწონა და პირველ დღიდანვე გაჩაღდა ზედამხედველსა და ინსპექტორს შორის უთანხმოება. ქიქოძე, როგორც ზედამხედველი, არც სხვა მასწავლებლებს უყვარდათ, მაგრამ იმათ მისი ეშინოდათ და მისდამი მორჩილებას იჩენდნენ. შოშიაშვილის სიტყვით ქიქოძე ამ დროს ერთობ მოხუცებული იყო, ის 70—75 წლის იქნებოდა. მას არც სწავლა ქონდა ახალი დროის შესაფერი. ის ოდესღაც რუსეთში სწავლობდა სასულიერო სემინარიაში და თანამედროვე პედაგოგიკის არაფერი გაეგებოდა.

ლიაძის სასწავლებლიდან დათხოვნის შემდეგ მის ადგილზე ქიქოძემ რუსული ენის მასწავლებელი შოშიაშვილი დანიშნა. ლიაძე იძულებული იყო იმ დღესვე დაეტოვებია ოზურგეთი და ის პირდაპირ ტფილისში წავიდა. მოწაფეთა გაფიცვა ლიაძის წასვლის შემდეგ მოხდა. ლიაძემ ტფილისში უჩივლა ქიქოძეს და საქმის გამოძიების დანიშვნა ითხოვა. მაგრამ ქიქოძესაც არ ეძინა. ტფილისში ლიაძეს თან მიაყოლეს მოხსენება და ცნობები მოწაფეთა გაფიცვის შესახებ. ამიტომ ლიაძის თხოვნა დროებით მწვანე მაუდს ქვეშ ამოსდეს. ლიაძე იძულებული იყო საქმის გამორკვევამდე იმ დროს ახალ აღებულ ბათომში ეძებნა თავმესაფარი. ტფილისიდან საქმის გამოსარკვევად გამოგზავნეს სემინარიის მასწავლებელი ფაფორსკი. როცა ლიაძემ ამ გამოძიების შედეგი გაიგო, ტფილისის მიაშურა საქმის გასაგებათ, აქ ის დაარწმუნეს, რომ საქმე შენს სასარგებლოთ გათავდებაო. დამედებულმა ლიაძემ საქმის დაბოლოებას არ მოუცადა და მაშინვე ოზურგეთში წავიდა. ეს იყო მისი დათხოვნის დღიდან სამი თვის შემდეგ. მოსკლისთანავე ლიაძემ განაცხადა: ჩემს შესახებ ქალაქი ამ დღეებში მოვა და მე ჩემი ადგილი დამიბრუნეთო. ამ განცხადებამ დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია ქიქოძესა და მის მომხრეებს შორის. როგორც მოსალოდნელი იყო, ლიაძე სასწავლებელში ოფიციალური ქალაქის წარუდგენლათ არ შეუშვეს და ის ასეთი ქალაქის მოლოდინში დარჩა ოზურგეთში. სულ ერთ კვირას არ გაუვლია, რომ ტფილისიდან ქალაქი მართლაც მოვიდა. ეს იყო ბრძანება ლიაძის სამსახურიდან სამუდამოთ დათხოვნის შესახებ. ლიაძე იძულებული იყო ახლა სამუდამოთ გასცლოდა ოზურგეთს და ხელ-ახლა ბათომში ეცადა ბედი. მაშინ რუსეთ-ოსმალეთის ომი უკვე დამთავრდა და ბათომი ესეც იყო რუსების ხელში გადავიდა. რა თქმა უნდა, განათლებული კაცისათვის აქ საქმე ბევრი იქნებოდა, მაგრამ ქიქოძემ ლიაძეს სასწავლებლიდან დათხოვნის დროს ატესტატი გაუფუჭა, ზედ წააწერა: დათხოვნილია არაკეთილსამიმედობისთვისო. რა თქმა უნდა, ასეთ ატესტატს ლიაძე სადმე ოფიციალურ დაწესებულებაში ვერ გამოაჩენდა და რომ შიმშილით არ მომკვდარიყო, იძულებული შეიქნა დღიურ მუშაობით ესაზრდობია თავი. როცა აქ

საქმე მეტის-მეტათ გაუჭირდა, ლიაძე ისევ ტფილისს დაუბრუნდა, სადაც კარგა ხანს კერძო გაკვეთილებით ირჩენდა თავს.

მღვდელი შოშიაშვილის მოწმობით, იმავე 1878 წლის დასასრულს ოზურგეთში მოვიდა სასულიერო სინოდის სამოსწავლო კომიტეტის წევრი გრიგორიევსკი, რომელიც, ეტყობა, ძლიერ დაინტერესებული იყო ოზურგეთის სასწავლებლით და მასში მომხდარი გაფიცვით. როცა გრიგორიევსკი საქმეებს გაეცნო, ქიქოძეს უბრძანა—ლიაძეს ატესტატი გაუსწორეთო, მას უარი ვერ გაუბედეს და შეპირდნენ ბრძანების აღსრულება, მაგრამ გრიგორიევსკი მალე წავიდა კავკასიიდან და ლიაძე ისევ მშრალზე დარჩა.

ამის შემდეგ ლიაძე რამდენიმე ხანს ძლიერ გაჭირვებით ცხოვრობდა ტფილისში. შემდეგ ბაქოში მოეწყო, სადაც რის ვაი-ვაგლახით გაისწორა თავისი გაფუჭებული ატესტატი და მღვდლათ ეკურთხა. ლიაძე სამხედრო უწყების მღვდელი იყო. ჩვენის ცნობებით, ის ოთხიოდე წლის წინათ დაბრუნდა სამშობლოში მძიმე ავადმყოფი, როგორც გადმოგვცეს—დამბლა დაეცა.

ამრიგათ, ეს კეთილ მისწრაფებებით სავსე ახალგაზრდა ლიაძე, რომელიც სემინარიიდან გამოსვლისთანავე შეებრძოლა ბოროტებას, დამარცხებული შეიქნა. მან ვერ გაუძლო ცხოვრების ორომტრიალს, სამუდამოთ განშორდა სამშობლო მხარეს და ისევ სასულიერო წოდებას დაუბრუნდა.

ჩვენის აზრით მეტი არ იქნება აქვე აღვნიშნოთ, თუ ვისგან შესდგებოდა ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებლის პედაგოგიური საბჭო, რომელმაც ასეთი სიმარცხვინო როლი ითამაშა ლიაძისა და ქიქოძის ზრდოლის დროს და მოწაფეთა გაფიცვაში.

ამ გაფიცვის დროს ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებელში იყვნენ:

1. დეკანოზი სიმონ ქიქოძე—ზედამხედველი. ასწავლიდა კატეხიზმოს და ტიბიკონს.

2. შოშიაშვილი რუსული ენის მასწავლებელი (ლიაძის შემდეგ ინსპექტორათ დანიშნული).

3. ეპიტაშვილი—მათემატიკის მასწავლებელი.

4. ვოსკრესენსკი—ლათინურის მასწავლებელი.

5. ზვერევი—ბერძნულის მასწავლებელი.

6. ბენაშვილი ანდრია—გალობის მასწავლებელი.

მოსამზადებელ წლასებში ასწავლიდნენ:

7. ნაკაშიძე ყაისარ.

8. ჭკუასელი და

9. დვისაძე.

მოსამზადებელი კლასების ეს მასწავლებლები სხვა და სხვა დროს მასწავლებლობდნენ.

VII

ეგნატე სრულიად გულდამშვიდებით შეხვდა ამ პირველ დამარცხებას. მან ახლა გასაოცარი სულიერი ძლიერება გამოიჩინა, რაც შემდეგი ეპიზოდიდან ცხადათ სჩანს. ამ დროს სილბისტრო ჯიბლაძე და ეგნატე ერთად ცხოვრობდნენ ვილაც გლეხის შემოღობილ ნალიას (სასიმინდე) ქვეშ. ისინი იმდენად ღარიბები იყვნენ, რომ ოზურგეთში ოთახის ქირაობის სახსარი არ მოეპოვებოდათ. ამ მაღლიანმა გლეხმა კი ნება მისცა ნალიის ქვეშ უსასყიდლოთ ეცხოვრათ, მხოლოდ ერთი პირობა დაუდო: ცეცხლს გაუფრთხილდით, ნალია არ დამიწვათო. ამ ორი მეგობარის მთელი ქონება იმ დროს შესდგებოდა პატარა ქვის კეცისაგან, რომელზედაც ეგნატე პირველი რევოლუციონერები თავისი ზურგით სოფლიდან მოზიდული სიმინდის ფქვილიდან მჭადს აცხობდნენ; იქვე ქონდათ ნალიის პატრონისაგან მიცემული სამიოდე ფიცარი, რომელზედაც ელაგა ერთი საშინლად დაგლეჯილი ლეიბი და ორი ისეთივე დაგლეჯილი საბანი. არც ამ ბინის პატრონები იყვნენ უფრო კარგათ ჩაცმულ-დახურული. მათ ტანთ ეცვათ თხელი, ადგილობრივი შალის გაცრეცილი და რამდენიმეჯერ დაკერებული ბლუზა-შარვლები, ფეხებზე—მათივე ხელებით რამდენიმეჯერ დაკერებული ძველი წყლები, რომლებშიაც ტალახიანი წყალი თავისუფლად შედიოდა და ჭყაპა-ჭყუპით გამოდიოდა.

სილბისტრო სწავლის დაწყების მეოთხე თუ მეხუთე დღეს გამოცხადდა სასწავლებელში. როცა ეგნატეს დათხოვა დადასტურებით გაიგო, როცა დარწმუნდა, რომ მას უკან არ მიიღებნო, უკანვე დაბრუნდა და ეგნატეს გამოუცხადა, რომ ის სასწავლებელს თავს ანებებს და აწი იქ არ ივლის. აი სწორეთ აქ იჩინა თავი ეგნატეს ორიგინალურმა ხასიათმა.

— გაგიჟდი, თუ რა ღმერთი გაგიწყრა?— შეჰყვირა მან სილბისტროს.— აგი უნდა ჩვენს მტრებსაც! ჩვენ სასწავლებლიდან გვერეკებიან, სწავლის საშუალებას გვისპობენ, სიბრელეში უნდა გვამყოფონ და ჩვენზე იბატონონ! მართალია, მე გამომადგეს, მარა აგი იმას კიდევ არ ნიშნავს, რომ მე მაგათ დავემორჩილები! შენ იარე სასწავლებელში, გაკვეთილები ორივემ ერთად ვისწავლოთ. მეც შენთან ერთად გაველი ოთხი კლასის კურსს და თუ აქ არ დამიშვებენ, სხვაგან მაინც დევიჭერ ეგზამენს.

სილბისტრო იძულებული შეიქნა თავისი მეგობრის ასეთი გადაწყვეტილება მიეღო და მეორე დღესვე წავიდა სასწავლებელში.

მაგრამ ეგნატემ არა თუ სილბისტრო აიძულა სასწავლებელი არ მიეტოვებია, ცოტა ხნის შემდეგ მან თვითონ სცადა იმავე სას-

წავლებელში დაბრუნება. ამის კვალს ჩვენ ვხედავთ ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებლის ეგრეთ წოდებულ „входящий журнал“-ში, რომელშიაც 94 ნომრით სწვრივა: *Прошение исключенного из училища Игнатия Ингороква о принятии его обратно в училище*. სამწუხაროდ, 1914 წელს, როცა ამ საქმეებს ვათვალიერებდით, თვითონ ეგნატეს თხოვნა საქმეებში არ აღმოჩნდა. ეს თხოვნა, როგორც უკვე ვიცით, სასწავლებლის ადმინისტრაციის მიერ არ იქნა შეწყნარებული. ეს ერთობ ახასიათებს როგორც ამ სასწავლებლის ადმინისტრაციის შურიანობას, ისე იმას, რომ ეგნატე გატაცებული იყო სწავლის სურვილით და ყოველ ღონეს ხმარობდა სასწავლებელში დასაბრუნებლად. ეს კიდევ იმიტომ იყო საჭირო, რომ ეგნატე და მისი ამხანაგი ბარნაბა ჯიჯუიშვილი სასწავლებლიდან დაითხოვეს, როგორც გაფიცვის მომწყობნი, დაითხოვეს ეგრეთ წოდებული „ვოლჩი ატესტატით“. ამის შემდეგ იმათ არც ერთ სასწავლებელში არ მიიღებდნენ და სწავლას მოწყურებული ეგნატე იძულებული იყო თუნდაც ასეთი პატარა კომპრომისის ფასით ეყიდა სწავლის გაგრძელების შესაძლებლობა. მაგრამ ბნელეთის რაინდებმა კარგათ იცოდნენ ვისთანაც ჰქონდათ საქმე, მათ იმ თავითვე მოინდომეს ეგნატეს დაღუპვა და „ბუნტოვჩიკის“ წაუშლელი დაღით გამოისტუმრეს სასწავლებლიდან.

მაგრამ შესცდნენ ბნელეთის გმირები. ეგნატე ვერ დასცა სულთნით მათმა ვერავრამ. სასწავლებლიდან გამოძევებული ეგნატე, როგორც ვთქვით, დარჩა ოზურგეთშივე სილბისტროსთან ერთად და დაუღალავათ განაგრძობდა ყველა იმ საგნების სწავლას, რასაც სასულიერო სასწავლებლის მეოთხე კლასში გადიოდნენ.

ერთი წელიწადიც არ გაუტარებია ეგნატეს ამ მდგომარეობაში და ასეთი შედარებით ცოტა დროს განმავლობაში არა თუ სასულიერო სასწავლებლის მთელი კურსის გავლა მოასწრო, ერთობ ბევრი წიგნებიც გადაიკითხა სხვა და სხვა მეცნიერებიდან და ლიტერატურიდან. ეგნატე იმდენად განვითარებული იყო, რომ მას ამ მხრით თვითონ იქაური მასწავლებლებიც ვერ შეედრებოდნენ. მან ჩინებულათ იცოდა ქართული ლიტერატურა, იცნობდა რუსეთის საუკეთესო მწერლების თხზულებებს. ამ დროს ეგნატე მთელი თავისი არსებით ეძღოდა სწავლის გაგრძელების სურვილს, მაგრამ შიმშილმა და აუტანელმა სიღატაკემ თავისი გაიტანეს.

ჩვენ უკვე ზემოთ გაცვრით აღვნიშნეთ, რომ ეგნატე იმ თავიდანვე არ იყო მაინც და მაინც ჯანმრთელი ადამიანი. ის შედარებით ხშირათ ვერ დადიოდა სასწავლებელში ავთიმყოფობის გამო. ეგნატე მეტის მეტათ დასუსტდა ფიზიკურათ. ის იძულებული შეიქნა სწავლის გაგრძელების სურვილი დროებით გულში დაემარხა და

რაიმე სახსარი მოეძებნა არსებობისთვის. მაგრამ რა უნდა ექნა? საი უნდა წასულიყო? ერთად ერთი საქმე, რომელიც მის იდეალებს შეეფერებოდა, ხალხში განათლების შეტანის საქმე იყო. მას ძალიან გულთხელით უნდოდა სოფლის მასწავლებლად წასულიყო. მაგრამ ამიტომ საჭირო იყო ეგზამენის დაკერა და ეს კი კეთილსამედობის მოწმობის წარუდგენლად შეუძლებელი იყო. ეგნატეს კი „ბუნტოვჩიკის“ დალი ესვა შუბლზე. ის ყოველ ღონეს ხმარობდა ამ დალის მოსაშორებლად. მან ჯერ კიდევ 1878 წლის მიწურულში, როცა ის სასულიერო სასწავლებელში უკან არ მიიღეს, მიმართა თხოვნით თავის ჯალათებს—კარგი ყოფაქცევის მოწმობა მომეცითო. მაგრამ ჯალათები აბა რის ჯალათები იყვნენ, რომ მათ ეგნატესადმი ასეთი ლმობიერება გამოეჩინათ! იმავე „входящий журнал“-ში, რომელიც ჩვენ ზემოთ მოვიხსენიეთ, შემდეგს ვკითხულობთ: „4 декабря 1878 года. № 101. Прошение исключенного ученика третьяго класса Игнатия Ингорквы о выдаче ему свидетельства об успехах и поведении“. ეგნატეს ამ თხოვნაზეც უარი უთხრეს.

ეგნატე ვერც ამ დაბრკოლებამ გასტეხა. ის გაასკეცებულის ენერგიით შეუდგა მზადებას. და როცა ეგზამენების დრო მოახლოვდა, წავიდა სოფელში, გაეცნო სოფლის მამასახლისის და მისგან კეთილსამედობის მოწმობა იშოვნა; მას არც კი გაუშხელია, რომ იგი ოდესმე სადმე სასწავლებელში სწავლობდა. ამ ნაირათ ეგნატემ 1879 წელს ჩინებულათ ჩააბარა გამოცდები სოფლის მასწავლებლობაზე და იმავე 1879 წლის სექტემბერში იგი ჩოჩხათის სოფლის მასწავლებლათ იქნა დანიშნული.

ახალგაზრდა მასწავლებელი თავ-დავიწყებით შეუდგა თავისი საპასუხისმგებლო მოვალეობის ასრულებას. ის გატაცებით მეცადინეობდა თავის პატარა მოწაფეებთან. მაგრამ ეგნატე იმ თავითვე არ იყო თავისი ახალი მდგომარეობით კმაყოფილი. ის იმ თავიდანვე გრძნობდა, რომ ასეთი დიდი მოვალეობის აღსასრულებლათ ერთობ დიდი ცოდნა და გამოცდილება იყო საჭირო. მართალია, მას იმ დროს სოფლის მასწავლებლებში საზოგადო მომზადების მხრით ორიც არ ყავდა ტოლი, მაგრამ, სამაგიეროდ, ის სულ სხვა თვალთ შეყურებდა სოფლის მასწავლებლის დანიშნულებასა და მოვალეობას, ვიდრე ის ჩინოვნიკები, რომლებმაც ის სოფლის მასწავლებლად გაამწესეს. ეგნატე თავს იმით ვერ გაიმართლებდა, რომ ბევრი სხვა მასწავლებელი მაზე უარესი იყო. მას არ შეეძლო თავის თავის და სხვების მოტყუილება და 1881 წელს, ორი წლის მასწავლებლობის შემდეგ, ეგნატე თავს ანებებს სოფლის მასწავლებლობას.

VIII.

ერთხელ დაბადებული წყურვილი სწავლის შეძენისა მას თან და თან ეზრდებოდა. ის ყოველ ღონეს ხმარობდა როგორმე საზღვარგარედ წასულიყო და იქ სწავლა მიეღო. მაგრამ ასეთი სურვილის განხორციელება უფულოთ ხომ არ შეიძლებოდა. ამიტომ ევნატემ გადასწყვიტა ფულები ეშოვნა. ამ მიზნით ია დაუამხანაგდა ვილაც მოიჯარადრეს, რომელსაც მაშინ ახალ დაწყებულ ბათუმის რკინის გზაზე სამუშაო ჰქონდა აღებული. სულ ცოტა ხანს დაყო ევნატემ ამ საქმეში. ის მალე დარწმუნდა, რომ ასეთი საქმეებისთვის არ იყო დაბადებული; ის დარწმუნდა, რომ მოიჯარადრეს მუშების გაუყვლეფავად, მათთვის ტყავის გაუძრობლად ფულების მოგება არ შეუძლია; ამიტომ მან ჩქარა გაანება თავი მოიჯარადრესთან ამხანაგობას და ტელეგრაფისტობის შესწავლას მიყო ხელი. 1882—1883 წლებში ევნატეს მართლაც ვხედავთ ტელეგრაფის მოხელეთ.

სხვა, უბრალო მომაცდავი, ევნატეს ადგილას ადვილად შეურიგდებოდა თავის ბედს და დაკმაყოფილდებოდა ტელეგრაფის მოხელის ჯამაგირით, რაც მუდამ მშვიდი ევნატესთვის ხუმრობა არ იყო. მაგრამ ევნატე ჩინოვნიკად არ იყო დაბადებული. მისი მოუსვენარი ბუნება სულ სხვაგვარ საქმეს ეძებდა, მისი იდეალი სულ სხვა იყო... ამიტომაც 1883 წელს ევნატემ თავი მიანება ტელეგრაფს, ჩამოვიდა ტფილისში და სტამბაში ასოთ-აწყობის შესწავლას შეუდგა. სულ წლინახევრის განმავლობაში ევნატე საქმის კარგად მცოდნე ასოთ-ამწყობად ითვლებოდა. მაგრამ არსენ კალანდაძის სტამბა, სადაც ევნატე მუშაობდა, მეტის მეტად ღარიბი იყო. აქ ევნატე შრომის ფასად იღენსაც ვერ შოულობდა, რომ მარტო პურის ფასად ყოფნოდა. პირველ ხანებში ევნატე მხოლოდ შვიდ კაპიკს იღებდა შრომის ფასად და მუდამ მშვიდი იყო. ევნატემ ვერ გაუძლო ამდენ შიმშილს და ორი წლის შემდეგ ის იძულებული შეიქნა ისევ სოფელს დაბრუნებოდა. მაგრამ აქ ფიზიკურ შიმშილს, სულიერი შიმშილიც ზედ დაერთო. სოფელში მას არ მოეპოვებოდა არც წიგნები, არც ჟურნალ-გაზეთები და ეს გარემოება კი ყველაფერზე უფრო აუტანელი იყო ევნატესთვის. ის იძულებული შეიქნა აქაც რაიმე სამუშაო ეშოვნა და აქაც იმავე სოფლის მამასახლისმა უშველა, რომელმაც ოდესღაც კეთილსამედობის მოწმობა მოუხერხა მას.

საზოგადოთ მშრომელი გურულები რაღაც საკვირველი ხალხია, ყველა ტიპიური რევოლუციონერია და ეს მისი რევოლუციონური სული მით უფრო აშკარავდება, რაც უფრო შავ-ბნელია მისი ცხოვრების პოლიტიკური პირობები. ბნელ ღამეში ვარსკვლავები უფრო ნათლათ კაშკაშებენ და თვითმპყრობელობის ჯალათების მძვინვარე-

ბის დროს გურიაში ყოველთვის უფრო აშკარათ სჩქევდა რევოლუციონური ენერგია. ყოველ მრევლს თავის შესაფერი მღვდელი ჰყავსონათქვამია. გურიასაც, თუ ყოველთვის არა, უფრო ხშირად მაინც თავისი შესაფერი მამასახლისები ყავდა. მართალია, მამასახლისებს მთავრობა ამტკიცებდა, ის მისთვის სასურველ კანდიდატებს არჩევენებდა ხალხს, მაგრამ მთავრობის აგენტი და ისიც მათ მიერ არჩეული, მათი მეზობელი გლეხი, თავის რჯულზე მოჰყავდათ. ამიტომ გურიაში ხშირი იყო ისეთი მამასახლისები, რომლებიც არა თუ ხელს არ უშლიდენ რევოლუციონერებს, პირიქით, დიდ დახმარებასაც უწევდენ მათ. ვისაც გურიაში უმუშავნია, მან ალბათ არა ერთი და ორი მაგალითი იცის იმისი, რომ გურიის სოფლის მამასახლისის თავისი ოფიციალური მდგომარეობა ამა თუ იმ რევოლუციონური მოღვაწის სასარგებლოთ გამოეყენებოს. მთელ გურიაში ცნობილი მართო „პავლიე მამასახლისის“ (თოხაძე) გახსენება რათ ღირს, იმ პავლიე მამასახლისისა, რომლის მეფარველობითაც 1906 წლის რეაქციის მძვინვარების დროსაც კი, არა ერთი და ორი პოლიტიკური მიტინგი გაუმართავთ გურულ ამხანაგებს. ამ პავლიე მამასახლისის სახელმწიფო ჯაჰქს არა ერთი და ორი რევოლუციონერი გადაურჩენია ჯალათებისაგან. პასპორტების ხომ მთელი ფაბრიკა მუშაობდა „პავლიე მამასახლისის“ კანცელარიაში *).

ასეთები იყვნენ გურიაში სოფლის მამასახლისების დიდი უმეტესობა. ამის შემდეგ ადვილი გასაგებია, რომ ეგნატე დაახლოვებული იყო სოფლის მამასახლისთან. სწორეთ ამ გარემოებით უნდა აიხსნას ისიც, რომ ეგნატემ სოფლის მამასახლისიდან მიიღო კეთილსამედობის მოწმობა და შემდეგ სოფლის მამასახლისის მწერლობა იკისრა. ჩვეულებრივად სოფლის მამასახლისი რუსეთში იგივე ჯამუში იყო. რევოლუციონერები სოფლის მამასახლისში ხედავდენ ხალხისა და მისი თავისუფლების დაუძინებელ მტერს. ამიტომაც ის ჰკითხველი, რომელიც კარგათ ვერ იცნობს გურიას, კარგათ არ იცის, თუ რა როლს თამაშობდენ გურიაში სოფლის მამასახლისების უმეტესობა, პირდაპირ ვერ მიხვდება იმ გარემოებას, რომ ისეთმა შეურიგებელმა, კომპრომისების უცოდნელმა მებრძოლმა, როგორიც იყო ეგნატე, სოფლის მამასახლისის მწერლობა იკისრა.

ასე იყო თუ ისე, 1886 წელს ეგნატეს ვხედავთ ჩოჩხათის საზოგადოების მამასახლისის მწერლად. ამ თანამდებობაზე მან მხოლოდ ექვსი თვე დაყო. ექვსი თვე ეგნატემ შედარებით ჩინებულად გაატარა. როგორც ვიცით, აქ მას რომანიც ჰქონდა, რომლის გმირი იყო

*) ასეთ მოვლენებს რევოლუციონური მოძრაობის დასაწყისში საქართველოს ზოგიერთ სხვა კუთხეებშიაც ხშირად ჰქონდა ადგილი.

ლამაზი ახალგაზრდა ქალი მატა. ეგნატეს ამხანაგებმა იციან, რომ იგი მეტის-მეტათ გონება მახვილი, სიტყვა მოსწრებული და დამცინავი ხასიათის იყო. მას ძალიან უყვარდა ოხუნჯობა და დაცინვა. ამხანაგებს ის არ აპატიებდა თუ რამე სისუსტესა და დასაგმობს შეაჩნევდა. ეგნატეს ლექსების წერა არ უყვარდა. ზოგიერთი მისი ამხანაგებისაგან ვიცით, რომ ეგნატე იტყოდნო: ჩემს სიცოცხლეში ერთი ლექსიც არ დამიწერიაო. ის ხშირად იტყოდა ხოლმე საოხუნჯოთ ორ სტრიქონიან ლექსს:

ვითარცა რომა
მოკვდა ჩვენი თომა.

და თან დასძენდა, რომ ეს ერთად-ერთი ლექსია, რომელიც ჩემი საკუთარის პოეტური შემოქმედების ნაყოფიაო. ეს მართალია იმ მხრით, რომ ეგნატეს ერთი საყურადღებო ლექსიც არ დაუწერია, რომელიც ღირსი ყოფილიყო მისი სახელისა. მაგრამ ეგნატეს ასეთი განცხადება ფორმალურათ მართალი არ არის. ჩოჩხათში სოფლის მწერლათ ყოფნის დროს მას აქ სხვა ადგილობრივ საჭირ-ბოროტო კათხეებზე დაუწერია რამდენიმე საოხუნჯო ლექსი. ერთი ასეთი ლექსთაგანი, რომელიც ეგნატეს რომანის გმირ ქალს მატას შეუნახავს, ჩვენ მივიღეთ და ის აქვე მოგვყავს. ეს ლექსი ეგნატეს ექსპრომტათ დაუწერია და იგი ცხადათ ამტკიცებს, რომ ეგნატე არ იყო ყოველთვის წარბებ შეკრული, მოღუშული, თანატყვისი მორალისტი, რომ ის ნამდვილი გურული იყო,—ოხუნჯი, სიტყვა მოსწრებული.

აი ეს ექსპრომტი:

გადირია ჩვენი მღვდელი,
დაპატიჟა უჩიტელი;
უთხრა:—შემიგინე წვერი
თუ ვერ დავხვდე მასპინძელი.
მხოლოდ ამას გვხვეწები
რძალზე მიმიყავი ზელი.
ამ სიტყვებმა გადარია
უჩიტელი გახდა ზელი.
თქვა:—.ვიშოვნე საყვარელი

ფეხზე მკრდია სოფელი“.
მიბრძანდება, შეეპყვება
პატარაძლის კოცნასო
მამა მღვდელი ეუბნება
კურთხევის და ლოცვასო.
ღამე მარტოთ რომ ვერ წავი
სანათი სდევს თაყსაო,
მაჰანკალი სოფიო ყავს
გამომჟღავნდა რადიციო“.

IX.

ამ სოფელში ყოფნის დროს შექმნა ეგნატემ ახალგაზრდების პატარა წრე, რომელშიც თავ-გამოდებით მეცადინეობდა. აქ კითხულობდნ პოპულარულ წიგნებსა და ბროშიუოებს მეცნიერების სხვა და სხვა დარგიდან; არჩევდნ სხვა და სხვა საჭირბოროტო კითხვებს. ამ წრემ გაუღვიძა ეგნატეს დიდი ხნიდან გულში დაბუდებული სურვილი ევროპაში სწავლის შესაძენათ წასვლისა. ამ წრემ წააქეზა

იგი და აღუთქვა მას ნივთიერი დახმარება. მან მართლაც მოაგროვა ცოტაოდენი ფული და 1886 წლის 26 ნოემბერს, ბედნიერ ეგნატეს უკვე მიაქროლებდა გემი ბათუმიდან თავის აღთქმის ქვეყანა საფრანგეთისკენ. ეტყობა ეგნატე პირველად გრძნობდა თავს ბედნიერად. ის თავის პატარა დღიურში ყველაზე უფრო დაწვრილებით ამ მოგზაურობაზე აჩერებს ჩვენს ყურადღებას. ის აღტაცებით გვეუბნება გემის სახელს: „ძვერელია“ ერქვაო; კაპიტანის ვინაობას—„ფრანგი ჯიბუენი იყოო“... ეგნატემ გაიარა ტრაპიზონი, სამსონი, ნახა სტამბოლი და გემიდან ამოვიდა მარსელში. აქედან ის წავიდა ქ. მომპელიეში, სადაც სეურენობის სწავლას მიყო ხელი...

მომპელიეში ის ჩვეულებრივის ენერგიით დაეწაფა სწავლას, მაგრამ მან პირველ თვეებშივე იგემა საშინელი გაჭირვება. ის ორიოდ გროში, რომელიც მან სამშობლოდან წამოიღო, ნახევარზე მეტი გზაზე შემოეხარჯა. მაგრამ ეგნატეს გაკაფებული ბუნება მედგრად შეებრძოლა ცხოვრების აუტანელ პირობებს. ის ძლიერ ცოტა ყურადღებას აქცევდა კუჭის მოთხოვნილებას. ის ხმელი პურის ყიდვას ხომ ახერხებდა და მეტი აბა რა უნდოდა?... იმ იმედით, რომ სამშობლოდან ამხანაგები რამდენიმე შეპირებულ გროშს მომამწვდისო, ის ბედს არ ემორჩილებოდა და გაასკეცებულის ენერგიით სწავლას განაგრძობდა. მაგრამ მოლოდინი არ გაუმართლდა მას: სამშობლოდან ფული ვერავინ მიაწოდა; მის ამხანაგებს, გარდა კეთილი სურვილისა, არაფერი ებადათ.

ექვსი თვე დარჩა ეგნატე მომპელიეში; ექვსი თვე ებრძოდა იგი საშინელ გაჭირვებას. მაგრამ ბოლოს გამარჯვებული ცხოვრების სინამდვილე დარჩა და მწარედ დამარცხებული ეგნატე იძულებული შეიქნა სამშობლოში დაბრუნებულიყო. მომპელიეში ამ დროს რამდენიმე ქართველი სტუდენტი სწავლობდა; სხვათა შორის ამ დროს იქ სწავლობდა სიჰონ რევაზისძე ეახეახიშვილი, რომლის მეთაურობით ეგნატეს მოუგროვეს სამგზავრო ფული და სამშობლოში გამოისტუმრეს. ეს მოხდა 1887 წელს, მაისში.

სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ ეგნატეს კიდევ უფრო გაუძნელდა ცხოვრება. მან უკვე მოკრა ერთი თვალი თავისუფალ ქვეყნებს; მან უკვე ისუნთქა იქაური ჰაერი. ამის შემდეგ ეგნატეს, რა თქმა უნდა, უფრო გაუჭირდებოდა უწინდელ ჯოჯოხეთურ პირობებში ცხოვრება.

საზღვარგარეთიდან დაბრუნების შემდეგ ის დაბინავდა სოფელ ჩირგვეთში, მისი მამის სახლში, მაგრამ მამას რა გააჩნდა, რომ შვილს დახმარებოდა? და ეგნატე მალე იძულებული შეიქნა თ-ღ გრიგოლ გურიელთან მდივნათ დამდგარიყო. ჩვენ ჯერ არ ვიცით, თუ როგორ პირობებში იყო ეგნატე გურიელთან სამსახურის დროს; რას აკეთებ-

და იგი რაში მდგომარეობდა მისი მოვალეობა, რა სასყიდელს იღებდა შრომის ფასად, რა განწყობილება არსებობდა თავადსა და ეგნატეს შორის... ჩვენ მხოლოდ ის ვიცით, რომ ეგნატემ ერთი წელიწადი დაყო გრიგოლ გურიელთან: დადგა მასთან 1887 წლის მიწურულში და გაშორდა 1888 წლის 7 ნოემბერს, რასაც ადასტურებს მისი საკუთარი წერილი, რომელსაც აქვე მოვიყვანთ. თუ რა აუტანელ პირობებში იყო ამ დროს ეგნატე, ამას ცხადად ვხედავთ იმავე წერილიდან.

აი ეს წერილი:

„7 ნოემბერი 1888 წელი. ქ. ოზურგეთი.

„ძმავ ალფესი! *)

„ღლეს გავასწორეთ ყოველივე ანგარიში და გაეშორდი კნიაზ გრიგოლ გურიელს. ამ დღიდან მოწყებული მიგულებდით უქმათ მამა ჩემის სახლში. აბა სწორედ ამ კრიტიკული (ჩემთვის) დღისთვის მინდა, თუ რამ გაგიხდებათ, ხელის მოწყობა. უთხარით თქვენს ნაცნობებს ჩემი გარემოება და თუ რამ ადგილი აიკვალათ, მომეშველეთ, მომწერეთ. არ იფიქროთ თითქო მე ადგილები და სამსახურები მენატრებოდეს; თავის დღეშიაც არა... პირიქით, ძლიერ მეჯავრება; მაგრამ რა ვქნა, რით დავიპურო სული? მოხუცებული მამა ხომ ვერ დამარჩენს (თავი ძლიერ დაუარჩენია...) „ივერიაში“ სტატიების წერას მოვუხშირებ, მაგრამ ამით ხომ პრემიებს მაინც არ დამინიშნენ. ჩემი მოთხოვნა „ღლეთ“... ხომ ჩაილულის წყალს გააყოლეს. მსურს თუ არა მსურს, რაიმე ადგილი უნდა ვიშოვნო და რომ კუქის ანთება არ მომივიდეს, ძალა-უნებურათ ვიმსახურო ვირის აბანოს ბიუროკრატიაც რომ იყვეს. წერილი მელიტონის სახელზე მომწერე (შენი ძმის). მომიკითხე სდუდენტი ელიაშვილი. რაც უნდა იყვეს წერილი ადრე მომწერე. ეტყობა ძლიერ ამიღებს მოწყენა. თქვენი ეგნატე ინგოროყვა“.

თუ როგორ აუტანელ პირობებში იყო ამ დროს ეგნატე, ეს კიდევ უფრო სჩანს მისი მეორე წერილიდან, რომელიც მას მიუწერია ოდესაში იმავე მეგობრისთვის. აი ეს წერილიც:

„ს. ჩოჩხათი. 1888 წელი, 2 დეკემბერი

ძმავ ალფესი!

„გასულ ნოემბერში წერილი გამოგიგზავნი. არ ვიცი ის წერილი დაიკარგა თუ შენ პასუხის მოწერა დაიხარე? თუ წერილი არ მიგღია, აი ამ მეორე წერილით გაცნობებ, რომ აგერ ერთი თვეა, რაც გრიგოლ გურიელი მივატოვე და მამაჩემს ჩავუჯექი სახლში. მგონია მეტი აღარ არის საჭირო, ამითაც მიხვდები, თუ რა მდგომარეობაში ვყოფილვარ. მაშ მითხრობ-მოიკითხე იქ, ადესაში, იქნება რაიმე ადგილი იშოვებოდეს. თუ რამ აღმოჩნდეს, ნუ დაიგვიანებ მოწერას; თუ არაფერი იშოვება, ისიც მომწერე. (ხომ არ დაგლუპავს

*) ამ წერილს ეგნატე სწერს ოდესის სასულიერო სემინარიის მოწაფეს ალფესი ბარამიძეს.

სამი კაპეიკი?). წერილი მელიტონის სახელზე (ხომ იცი, შენი ძმა?) ჩემდა გადმოსაცემლათ გამოგზავნე. თუ პაქეტთან წერილს გამოგზავნი, უფრო კარგია, რადგანაც ბევრი რამეები შესაძლოა მომწეროთ პაქეტთან წერილით. გამარჯვება უთხარი ჩემ მაგიერათ ელიაშვილს. შენც გინატრი ყოჩაღათ ყოფილიყვე

შენი ძმა და მეგობარი ეგნატე ინგოროყვა.“

X.

ჩვენ არ ვიცით მიიღო თუ არა ეგნატემ ამ წერილების პასუხი ოდესიდან. მგონი მას არც კი დაუცდია პასუხისთვის. აუტანელმა პირობებმა ის აიძულეს მიეტოვებია სოფელი და ბათუმში წასულიყო. აქ ეგნატეს ვხედავთ 1889 წლის იანვარში დღიურ მუშათ. აქ მან პირველათ გემების დაცლა დატვირთვაზე დაიწყო მუშაობა, შემდეგ როდშილდის ნავთის ქარხანაში მუშაობდა. ეს საუკეთესო დრო იყო ეგნატეს მთელ სიცოცხლეში, თუმცა იგი ფიზიკურათ აუტანელ პირობებში მუშაობდა. ეგნატე აქ ბედნიერათ გრძნობდა თავს, რადგანაც მან მხოლოდ ახლა მიაგნო ნამდვილ საქმეს, მხოლოდ აქ, მუშებში, იგრძნო მან თავი თავის ბურნებრივ სტიქიაში. ახლა დაიწყო ეგნატესთვის ახალი ხანა. აქ იგრძნო მან ფეხქვეშ ნიადაგი. ის გაასკეცებული ენერგიით შეუდგა მუშებში მოღვაწეობას, მათში შეგნების შეტანას, ჩაგრულთა კლასის შეკავშირებისა და მათში სოლიდარობის იდეების გავრცელებას.

ამ დროს ეგნატე ყოველ წუთს მუშებში მოღვაწეობას ანდომებდა. აქ შესანიშნავათ გაიუფფურჩქნა ეგნატეს მებრძოლი ტემპერამენტი, ბათუმში მუშათა პირველი დიდი გაფიცვა აქ ეგნატეს ხელმძღვანელობით მოხდა. ის იძულებული შეიქნა ბათუმისთვის თავი მიენებებია.

ბათუმში მიიღო ეგნატემ პოლიტიკური ნათლისღება; აქ გაიზარდა და დაეცა მისი მებრძოლი სული. მაგრამ აქვე, ბათუმშივე, გამოაჩნდა მას კლექის უტყუარი ნიშნები, რომელმაც ბოლოს წუთისოფელს გამოასალმა.

1890 წელს ეგნატეს ვხედავთ დაბა ყვირილაში ნიკოლოზ ლოლობერიძის მარგანეცის კანტორაში. ბათუმზე უფრო კარგ პირობებში არც აქ იყო. „აქ მეტათ ბევრი საქმე იყო. მგონი, ჩემი ჯანი და სიმართლე დავლუპე ბათუმში და ამ კანტორაში მუშაობითო,— მოგვითხრობს თვითონ ეგნატე თავის დღიურში.—ამ დღიდან მოწყებული შემეჩვია ავათმყოფობა და იშვიათად ვყოფილვარ კარგათ, თუმცა წინეთ იშვიათათ ვიცოდი ავათმყოფობაო“.

ეგნატე დიდხანს ვერც ამ კანტორაში დარჩა და არა მარტო იმიტომ, რომ აქ მას ფიზიკურათ მეტის მეტათ აუტანელი შრომა ჰქონდა, რომ იქ „მეტათ ბევრი საქმე იყო“. ზემოთ ამონაწერიდან

მართლაც აშკარაა, რომ მას აქ ძალიან მძიმე სამუშაო ქონდა, მაგრამ სამაგიეროდ აქ ეგნატეს ჰყავდა მისთვის საინტერესო ამხანაგების წრე, რომელსაც ის უყვარდა, რომელიც დიდათ აფასებდა მის ნიჭს: ამ წრეში შედიოდნენ ის პირები, რომლებმაც ბოლოს დიდათ იჩინეს თავი, როგორც რევოლუციონერებმა. მართო ის გარემოება, რომ პირველი ყრილობა ქართველ სოციალ-დემოკრატებისა დაბა ყვირილაში მოხდა ეგნატეს მეთაურობით, ცხადი მიჩვენებელია, რომ ეგნატეს ყვირილაში ყოლია ამხანაგები. ამას თუ დავუმატებთ იმ გარემოებას, რომ ეგნატეს ლეტერატურული ნიჭი ზესტაფონში გაიფურჩქნა, რომ ზესტაფონში დასწერა მან თავისი საუკეთესო მოთხრობები, მაშინ დამეთანხმებით, რომ არც ისე ცუდი ყოფილა აქ ეგნატეს მდგომარეობა. მართალია, ფიზიკურათ აქ ის თავს ცუდათ გრძნობდა. შესაძლებელია, რომ მის ისედაც დაზიანებულ ფილტვებს კიდევ უფრო ვნებდა მარგანეცის მტვერი, მაგრამ რაკი საზოგადოებრივად, და იდეურად ის აქ კარგათ მოეწყო, ეგნატე ისეთი კაცი არ იყო, რომ ფიზიკურ შრომას გაქცეოდა და ზესტაფონისთვის თავი დაენებებია. ამისდა მიუხედავად ის ვერ იცდის ზესტაფონში. ის თავს ანებებს სამსახურს, სტოვებს ამხანაგებს და მიდის ტფილისში, სადაც მას სამუშაოს შოვნის იმედიც არა აქვს.

რაშია საქმე? სად უნდ ვეძიოთ ამის მიზეზი?

ჩემის აზრით, ამის მიზეზი ეგნატეს სულეერ თვისებაში უნდა ვეძიოთ.

მიუხედავად იმისა, რომ ეგნატეს ასე აწამებდა ბედი, მიუხედავად იმისა, რომ მან თავისი ხან-მოკლე სიცოცხლის ყოველი წუთი ბრძოლაში გაატარა, ის მაინც იდეალისტი იყო. ის ვერ ურიგდებოდა ცხოვრების სიდუხჭირეს, ადამიანის ვერაგობას, მის უღირს საქციელს.

ეგნატეს ასეთი თვისების დასახასიათებლად ჩვენ ჰქვამოთ საკმაო მაგალითები გვექნება. აქ კი მოვიყვანთ მხოლოდ ერთს, რომელიც შეეხება ლოლბერიძის კანტორაში ეგნატეს მუშაობის ხანას და რომელიც საუკეთესოდ ახასიათებს მას.

ჩალვაძერებს მარგანეცი ცხენებით ჩამოქონდათ. დატვირთულ ცხენებს დიდრონ სასწორზე აყენებდნენ და სწონავდნენ. როცა მარგანეცს იქვე დაყრიდნენ, შემდეგ ტარას (ამ შემთხვევაში ცხენსა და მის მორთულობას) ცალკე გამოწონიდნენ. პირველ წონიდან მეორეს გამოაკლებდნენ და ამ რიგათ მარგანეცის წმინდა წონას იღებდნენ და საქონლის მომტანს ამის კვალობაზე უხდიდნენ ფულს. ამ ნიადაგზე ერთობ ბევრი ბოროტმოქმედება ხდებოდა და მარგანეცის მომტან გლეხების მოტყუილებას ხშირათ ქონდა ადგილი. ჩალვაძარ გლეხს აბა რა გაეგებოდა ასეთი სასწორისა და მწონელები ხშირათ სარგებლობდნენ მათი უცოდინარობით, წონაში ატყუილებდნენ და ნაპარევის

ღირებულებას თავის ჯიბეში იღებდნენ. ერთხელ ეგნატემ შეამჩნია, რომ მწონავემა სასწორის ოსტატურათ აუკრა ხელი და ჩალვადარს ერთი-ორი ფუთი ქვა წონაში დააკლო.

აქ არაფერი უჩვეულო არ მომხდარა. ასეთი ბოროტება ყოველ დღე ათობითა და ასობით ხდებოდა აქ. ეს თითქმის ყველამ იცოდა, ყველა ხედავდა და გრძნობდა ზოგიერთი მწონავეების ასეთ ვერაგობას, მაგრამ ყველა ურიგდებოდა ამ გარემოებას, არავინ ყურადღებას არ აქცევდა მას. მაგრამ ეგნატემ ვერ აიტანა ასეთი ბოროტება; როცა ის დარწმუნდა, როცა მან თავისი თვალებით დაინახა, რომ მწონავემა მუშა მოატყუილა, რომ მან მუშის ნაოფლარი მოიპარა, ვერ მოითმინა, ელვის სისწრაფით მივარდა ქურდ მწონავს და შიგ ყელში ეცა. ფიზიკურათ სუსტ ეგნატეს აბა როგორ შეეძლო მოერეოდა ჯანღონით სავსე გოლიათ მწონავს, მაგრამ სიმართლე ამ უკანასკნელზე ძლიერი გამოდგა: მწონავეი რის გაჭირვებით დაუძვრა ხელიდან ეგნატეს და გაიქცა... ჩვენ კიდევ დაეუბრუნდებით ამ მხრით ეგნატეს დახასიათებას. ეს ერთი მაგალითი აქ იმიტომ მოვიყვანეთ, რომ დაახლოვებით მაინც აგვეხსნა იმის მიზეზი, თუ რატომ ვერ ჩეხბოდა ეგნატე ერთსა და იმავე ადგილზე, თუ რატომ მიატოვა მან ზესტაფონი და ნიკო ლოლობერიძის კანტორა.

XI

1891 წელს ეგნატეს ვხედავთ საფილოქსერო დასში; ეგნატემ ამ დასთან ერთად მოიარა ტფილისის გუბერნიის ზოგი მაზრები, გადვიდა ჩრდილო კავკასიაშიც. იყო დაღესტანში, საიდანაც „ივერიაში“ მოათავსა რამდენიმე „წერილი დაღესტანიდან“. კარგი იყო ეგნატეს ჯანმრთელობისთვის ზაფხულობით წმინდა ჰაერზე მუშაობა. ამ დასში მუშაობა ეგნატესთვის კიდევ მით იყო უფრო სასურველი, რომ იქ მასთან ერთად მუშაობდნენ მისი საუკეთესო ამხანაგები: მიხა ცხაკაძე, სილიბისტრო ჯიბლაძე, ლადო დარჩიაშვილი, კარლო ჩხეიძე და სხვები. ეგნატე აქ სწორეთ ბედნიერათ გრძნობდა თავს... მაგრამ აქაც მისი ხასიათის ბოროტებასთან შეურიგებლობამ იჩინა თავი. ნადირი მონადირისავენ გარბისო, რუსული თქმულება და სწორეთ აქაც ასე მოხდა. ეგნატეს აქაც გამოუტყვრა ისეთი გარემოება, რომელსაც ის ვერ შეურიგდა და იძულებული შეიქნა ფილოქსერის დასში მუშაობისთვის თავი გაენებებია.

ეს გარემოება შემდეგი იყო: ფილოქსერასთან მეზობლთა იმ დასს, რომელშიაც ეგნატე მუშაობდა, როგორც სილიბისტრო ჯიბლაძის გადმოცემით ვიცით, ხელმძღვანელობდა აგრონომი ს. ნ. ტიმოფეევი. ამ უკანასკნელმა თავისი უფროსი ვლ. სტაროსელსკისაგან თურმე წინადადება მიიღო: ხვალ ხელმწიფის დაბადების დღეა და

დასში მომუშავეებს წინადადება მიეცით ეკლესიაში წავიდნენ და პარაკლისს დაესწრონო. ტიმოფეევმაც შესაფერი განკარგულება მოახდინა. ევნატე დიდათ ააღელვა ამ განცხადებამ; მან ხმა-მალა განაცხადა პროტესტი ასეთი განკარგულების წინააღმდეგ.

— ჩვენ ინსტიტუტში მოსწავლე ქალები ხომ არა ვართ, რომ ეკლესიაში სალოცავათ მივევრეკებიანო.

ევნატე სიტყვებით რომ ვერას გახდა, გადასწყვიტა იარაღით ხელში გასწორებოდა ასეთი საზიზღარი განკარგულების ავტორებს. მან მეტი მოწინააღმდეგე რომ ვერ ნახა, ამ ბრძანების აღმასრულებელი ტიმოფეევი ღუელში გამოიწვია.

დიდი მეცადინეობა დასჭირდა ევნატეს ამხანაგებს ამ ინცინდენტის ჩასაქრობათ. ევნატეს დაუმტკიცეს, რომ ტიმოფეევი აქ არაფერ შუაშია; ის შეარიგეს ტიმოფეევთან. მაგრამ ამის შემდეგ ევნატემ მაინც არ მოისურვა ფილოქსერის დასში დარჩენა, დასს თავი დაანება და ისევ ლოლბერიძის კანტორაში შევიდა *).

*) ეს აგრონომი ვლადიმერ სტაროსელსკი გახლდათ ის სტაროსელსკი, რომელიც 1905 წელს რუსეთის რევოლუციის პირველათ ამბოქრებულმა ტალღებმა ქუთაისის გუბერნატორათ გამოისროლა, როგორც ვიცით, იმ დროს რუსეთში ევრეთ წოდებული „გულის პოლიტიკის“ („Политика сердца“) ხელმძღვანელმა თ-ღმა სვიატოსლოვ-პირსკიმ საჭიროთ დაინახა კავკასიის აქეთა მხარის და უფრო კი ქართველი ხალხის გულის მოგება. ამ პოლიტიკის კავკასიაში ხელმძღვანელათ გამოგზავნეს თვითმპყრობელობის პერი მელა გრაფი ვორონცოვ-დაშკოვი, რომელსაც დაევალი კავკასიის ხალხების გულის მოგება და მით რევოლუციის ცეცხლის ჩაქრობა, ვორონცოვ-დაშკოვმა ამ დაეაღების უფრო მოხერხებულათ გასატარებლათ მიმართა ადგილობრივ სახე გადო მოღეწეებისა და ლიბერალი ჩინი გენიკების დამხმარებას და სწორეთ იმ ადგილას, სადაც კავკასიის რევოლუციის ცენტრი იყო, მან დანიშნა უფრო მოღიბერლო ჩინოვნიკები. ასეთი ცენტრი ქუთაისის გუბერნია, უფრო კი ვურია იყო; ამათომ სტაროსელსკი ქუთაისის გუბერნატორათ იქნა დანიშნული, მის თანაშემწეთ, ვიცე-გუბერნატორათ, კი მიწვეულ იქნა ცნობილი ქართველი პატრიოტი, პუბლიცისტი და ისტორიკოსი ალექსანდრე ყიფშიძე (ა. ფრონელი). ამ რევოლუციის ცეცხლის ჩასაქრობათ და გასაჩუქებლათ მოწვეულთმა ჩინოვნიკებმა მაინც ვერ უშველეს თვითმპყრობელობის საქმეს. ისინი თვითონ ჩაითრიეს რევოლუციის ტალღებმა. ვლ. სტაროსელსკის სიშპატია რევოლუციის პირველი დღიდანვე გადაიხარა მებრძოლ ატრულ გლეხობის მხარეზე. სანამ რევოლუციის ცეცხლი ძლიერი იყო, სტაროსელსკისაც იომენდა ჩაშინდელი მთავრობა. მა რამ როცა გაპარჯების სასწორო რეაქციის შავი ძალებისსავე გადაიხარა, სტაროსელსკი იძულებული შეიქნა თვითმპყრობელობის ჯალათებს სადაც მიმალლოდა. ბოლოს ის სოციალ დემოკრატი შეიქნა, და ემიგრანტათ გარდაცვალო პარიზში, თუ არა ვცდებით, ბოლშევიკათ.

ვლ. სტაროსელსკი ყოველთვის ლიბერალური აზრებით იყო ცნობილი და ზოგიერთ ჩვენს ამხანაგებს მ სთან იმ თავად ნეგეზბრული დამოკიდებულება ქონდით, როცა ის ქუთაისის გუბერნატორათ დანიშნეს, მე თითონ მიერჩია, როგორც თვითონ მან, ისე ალექსანდრე ყიფშიძემ, რომ მომეჩანა მიხა ცხაკაია და სილიბიტრო ჯიბლაძე და მერჩია მათთვის, რომ იმათ თვითონ ეჩუქმდებანელათ რევო-

მაგრამ ჩვენ უკვე გავეცანით იმ მიზეზებს, რომლებმაც ეგნატე აიძულეს ლოლობერიძის კანტორისთვის თავი მიენებებია. აბა რა გასაკვირველია, რომ ახლა კიდევ უფრო დასუსტებულმა ეგნატემ დიდ ხანს ვერ აიტანა იქ მუშაობა. კლეჩი თანდათან ძლიერდებოდა და ეგნატე იძულებული შეიქნა 1892 წლის ნოემბრის პირველ რიცხვებში ლოლობერიძის კანტორას საუკუნოთ განშორებოდა და ტფილისში გადასახლებულიყო.

ამის შემდეგ არ გაუვლია თვე ნახევარსაც და ეგნატემ თავისი ბიძა ალექსისაგან შემდეგი შინაარსის დეპეშა მიიღო: 9 დეკემბერს მაშიდა შენი ნინო გარდაიცვალა!

ამ მოკლე დეპეშით თავდება ეგნატეს დღიური. ეს მოკლე დეპეშა თითქოს რაღაც *memento mori* შეიქნა ეგნატესთვის. თითქოს ეს იყო მიჯნა, საიდანაც იწყება ეგნატეს ჯანმრთელობის თანდათან შესუსტება. უწყალო ბუნებამ ჯანმრთელობასთან ერთად წაართვა ეგნატეს ის ერთად-ერთი ადამიანი, რომლის თავგანწირულმა სიყვარულმა გაათბო მისი ტანჯული სული; ჯანმრთელობასთან ერთად მას დაეკარგა ის ნინო ინგოროყვა, რომელმაც ყოველი ღონე იხმარა, რომ ექვსი თვის უდღოთ დარჩენილ ეგნატეს ობლობა არ ეგრძნო. დეპეშას სიტყვა-სიტყვით სწერდა თავის დღიურში, იმ დღიურში, რომელიც ამის შემდეგ არც კი გაუშლია, თითქოს ეშინოდა, რომ ეს საშინელი ამბავი არ მოგონებოდა.

XII

ეგნატე უკანასკნელად ეამბორა თავის ძვირუფას ნინოს ცხედარს და ისევ ტფილისში დაბრუნდა. აქ ის რამდენიმე ხნით მთაწმინდაში დაბინავდა ზ. ჭიჭინაძის სახლში. ზაქარია პატივისცემით ეპყრობოდა მას, მაგრამ მალე რაღაცაზე წაეკიდა ზაქარიას და ერთ ღამეს გადაბარგდა ანზ. მიხა ცხაკაიას ბინაზე, პლესანოვის პროსპექტზე (ყოფილი მიხეილის პროსპექტი) მეიერის სახლის (№ 155) ნესტიან სარდაფში, ზაქარიას კი მიხას პირით შეუთვალა: ქუჩაში არ შემხვდე, თვარა რევოლვერს გესვრიო.

ამხ. მიხა ამ დროს მუშაობდა „ივერიის“ რედაქციაში, სადაც

ლიუციონური მოძრაობისთვის ქუთაისის გუბერნიაში. მეც აღვუთქვი, მაგრამ სულ მალე ეს საკირო არ შეიქნა.

იმ ბრძანებას, რომელმაც ეგნატეს ასე აღვუთქვი გამოიწვია და რომელიც დღეღათი კინაღამ დამთავრდა, სტაროსელსკი იმით ამართლებდა, რომ ადგილობრივმა მღვდელმა ე. ნდარში პოლკოვნიკთან თუთუმ დაბეზღების ჭაღილდი გაგზავნა — ჩინოვნიკები ხელმწიფის დღეებში ეკლესიაში არ დადიანო. სტაროსელსკიმაც, საფილოქსერო დასის ხელმძღვანელებისათვის რომ მოხალოდნელი ხიფათი თავიდან აეცილებია, მისწერა — ეკლესიაში წადითო.

მდინის მოვალეობას ასრულებდა, რისთვისაც შრომის ფასად მხოლოდ ოც მანეთს იღებდა თვეში. ეგნატეს კი თითქმის არაფერი სახსარი არ მოეპოვებოდა არსებობისათვის. მოთხრობები, რომლებიც ამ დროს გაზეთ „ივერიაში“ იბეჭდებოდა, თითო-ორიოლა გროშს ძლივს აძლევდნენ ავტორს. ამ დროს ეგნატე უკვე ყველასაგან ცნობილი ბელეტრისტი იყო: მისი ჩინებული მოთხრობები ერთი-მეორეზე იბეჭდებოდა და მათი ავტორი კი აუტანელ სიღარიბეს განიცდიდა.

იმავე დროს დაუღალავად მუშაობდა ის სენიც, რომელმაც მის სხეულში დაისადგურა, ეგნატე მაინც თავისას არ იშლიდა. მან გადასწყვიტა ამხანაგების დახმარებით კიდევ ეშოვნა ადგილი ფილოქსერასთან მებრძოლ დასში და ზაფხული წმინდა ჰაერზე გაეტარებინა. მაგრამ ყოველი ცდა უკვე ამოი იყო. მისი ამხანაგები კარგად ხედავდნენ, რომ ეს ეგნატესთვის ყოვლად შეუძლებელი იყო, რომ მისი დღეები უკვე დათვლილი იყო. ამიტომ მიზა მოელაპარაკა „ივერიის“ ხელმძღვანელებს, რომლებმაც აღუთქვეს, რომ ავადმყოფ პოეტს თვეში ოც მანეთს გაუგზავნიდნენ და მით სოფელში ცხოვრების საშუალებას მისცემდნენ. ეს იყო 1893 წლის აპრილში. ამ დაპირებით დაიმედებული ეგნატე წავიდა სოფელში. გავიდა მისი, იენისი, ივლისი, — ეგნატეს ერთი კაპეიკიც არ მიუღია რედაქციისაგან.

„ივერიაში“ ზოგი რამ ცვლილება მოხდა. საქმე იმაშია, რომ 1893 წლის ზაფხულში ეგნატემ სულ ერთიანათ შეიცვალა აზრი „ივერიაზე“. ამის მიზეზი ის იყო, რომ ამ დროს „ივერიის“ ბედის გამგეთ გადაიქცა ცნობილი **მეველე**, რომელმაც თავის მოწინავე წერილებში დაიწყო იმის მტკიცება, რომ საქართველოში ბატონ-ყმობა არ ყოფილა, რომ აქ ბატონ-ყმობის მაგიერათ მამაშვილობა იყო, რომ აქ თხა დამგელი ერთად ძოვდაო, ერთი სიტყვით, უფრო უნიჭოთა და უფხვოთ გაიმეორა ის, რასაც უწინ ასე ნიჭიერათ სწერდა თვითონ ილია ჭავჭავაძე იმავე „ივერიის“ ფურცლებზე. ეგნატემ, სიმონასა და პალიასტომის ავტორმა ეგნატემ, ეს ვერ მოითმინა და რამდენიმე მართლაც ნიჭიერათ დაწერილ საპოლემიკო წერილებით გასცა პასუხი მეველეს „კვალის“ ფურცლებზე; თანაც „ივერიის“ რედაქციას წერილი გაუგზავნა: — ჩემს მოთხრობას „ჩვენი ქვეყნის რაინდს“ ნუ დაბეჭდავთ, სექტემბერში ჩამოვალ, ავანსათ აღებულ მან დაგიბრუნებ და ჩემს ხელნაწერს წავიღებო. ეგნატე ტფილისში ჩამოვიდა სექტემბერში, მაგრამ მან მანეთი კი ვერ იშოვნა. ეტყობა, რედაქცია არ ენდო და ხელნაწერი არ დაუბრუნა. ერთი თვე არბენინეს სწეული პოეტი; იგი ბოლოს იძულებულ შეიქნა ოთხი ამხანაგი წაეყვანა რედაქციაში თავმდებათ ხელნაწერი დამაბრუნეთ და თუ არ მენდობით, ეს ოთხი კაცი გადაგიხდით მან მანეთსო. (ეს ამხანაგები იყვნენ: მიხა ცხაკაია, ევგენი ვაწაძე, სტეფანე დანდუროვი და ერთი კიდევ, რომ-

ლის ვინაობა ვერ აღვადგინეთ. ამის შესახებ იხილეთ ამხანაგის (მიხა ცხაკაიას წერილი 1894 წლის „კვალის“ 21 ნომერში. მისივე წერილები იმავე წლის „კვალის“ 26, 27, და 28 ნომრებში, რომლებშიც ერთობ ბევრი მასალებია, საზოგადოთ ეგნატეს ბიოგრაფიისათვის და კერძოთ ამ კითხვის შესასწავლათ).

ეგნატემ დიდის ვაი-ვაგლანით მიიღო თვისი ხელნაწერები და „კვალის“ რედაქციას გადასცა. ეს იყო ოქტომბრის დასასრულს.

თუ რა აუტანელ პირობებში იყო ამ დროს სწეული პოეტი ნივთიერათაც, ამას ჩვენ ვხედავთ თვით მისი წერილებიდან, რომლითაც ის მიმართავს თავისი სკოლის ამხანაგს ალექსანდრე თოიძეს.

აი ეს წერილი.

„23 ოქტომბერი, 1893 წელი. ქ. თბილისი.

ძმაო ალექსანდრე!

შეიძლება მენდოთ და რამდენიმე თვის ვადით ორი თუ მანი მასესხოთ? დაგარწმუნებ, განზრახვა არ მაქვს—ამ ფულებს ვისესხებ და „შეგეტყაბუნებ“ მეთქი. (ეს ტერმინი „შეგეტყაბუნება“ ი. ჭავჭავაძის და მაჩაბლის ეხლანდელ ფელეტონებში ვისწავლე. მაგრამ არ შეგეშინოს, ვისწავლე სიტყვა და არა თითონ „შეგეტყაბუნება“ ფოლბის). არა, ვესტხულობ იმ იმედით, რომ რამდენიმე თვის განმავლობაში შევიძლებ კიდევ გადახდას. უნდა გითხრა, აქამდეც გამეჭირვებია, მაგრამ ვუვლიდი გვერდს თქვენგან ფულის სესხებას. ვუვლიდი იმიტომ, რომ თქვენ ჯერ უჩემოდაც ბევრს აძლევთ ნისიად თუ ფულად და მეორე ესეც, კაცს, რომ ასეთი საქმისთვის მიემართავ, იმ კაცს მეც უნდა ვესაჭიროებოდე რამეში თქვენ ამა რაში გექნება ისეთი საჭიროება, რომ სამაგიეროდ მიც ხელი გავიმართო? არათერგი არა. დიად, ეგ კარგად ვიცი და ამიტომაც ვერიდებოდი ასეთ სესხებს, როცა გამეჭირვებოდა, ისევ ჩემისთანა პროლეტარებს ვართმევდი თითო ოროლა გროშობით. მაგრამ წრეულს, ეს ოხერი ძლიერ ცუდათ წავიდა ჩემი საქმე: მამის სიკვდილი, ავადმყოფობა და მის გამო უჯამაგიროდ ყოფნა, „ივერასთან“ წახუტება და გონორარის მოსპობა, — ყველა წრეულს დამატყდა თავზე. აი, ამანებმა მომიყვანეს თქვენთან ფულის სასესხებლად.

თუ ამ წერილმა მიზანს ვერ მიაღწია, დარწმუნებული იყავით, სანდურავს მაინც არ გამოიწვევს ჩვენში, ჩვენ მაინც ისევ ისე გეგობრები დავრჩებით, ერთი სიტყვით, გაივლის ხანი, ეს მიგავიწყდება, პირველად რომ შეხვდებით ერთმანეთს, თქვენ მეტყვიით: — რა ექნა, ვერ გცხესხე... მაშინ რაღაც... და სხვა. მე კი ჩემის მხრით ბოდიშს მოვიხდი: — „არა, მაინც აღარ იყო საჭირო... ქე ვიშოვნე სხვებისგან და სხვა.

თქვენი ამხანაგი და მეგობარი ეგნატე ინგოროყვა

P. S. გთხოვ, ამ წერილზე „კი“ ან „არა“ მომწიროთ შემდეგი ადრესით: Михайловская улица, д. Райера, № 155. Игнатий Ингорокwa. იმედია რამდენიმე წამს და რამდენიმე კაპეიკს მარკსთვის არ დაიხარებთ. როცა თქვენს წერილს მივიღებ და თუ ფულის სესხებაზეც თანახმაა იქნება, თქვენი, მე მოვალ შინ ფულისთვის“.

ჩვეულებრივია, რომ კაცმა თავის მეგობარსა და ამხანაგს გა-
ქირვების დროს ფულს დაესესხოს. არაა საკვირველი, რომ ეგნატემ გა-
ქირვების დროს თავის ყოფილ ამხანაგს, მდიდარ თოიძეს ორი თუ-
მანი იხოვა სესხათ. მაგრამ ვინც ეგნატეს დაახლოვებით იცნობდა.
იმას კიდევ გააკვირებს ის გარემოება, რომ ეგნატემ ბურჟუა
თოიძეს ფული სთხოვაო. ეგნატე სულ სხვა თვალთი უყურებდა საქ-
მეს და არა ისე, როგორც ჩვეულებრივი ადამიანები უყურებენ მას.
ჩვენს დროში ვინმემ ფული კი მოგცეს და სულ ერთია ვინც უნდა
იყოს იგი. ეგნატე გვეუბნება: „როცა გამიჭირდებოდა, ისევ ჩემისთა-
ნა პროდუქტარებს ვართმევდი თითო-ორიოლა გროშობითო“. (იხ. მისი
პირველი წერილი ალ. თოიძის სახელზე მიწერილი, რომელიც
ჩვენ ზემოთ მოვიყვანეთ). მაშ, როგორ მოხდა, რომ ეგნატემ თუმცა
თავის ნაამხანაგარს, მაგრამ—ბურჟუას ფულის სასესხებლათ მიმარ-
თა? ეტყობა ერთობ აუტანელ ნივთიერ მდგომარეობაში იყო ეგნა-
ტე, რომ ასეთი მისთვის უჩვეულო ნაბიჯი გადადგა.

7

მაგრამ ამ ნაბიჯის გადადგმა თვითონ ბ. თოიძემ გააბედინა
ეგნატეს, რაც ცხადია სწანს თვითონ თოიძის ჩემთან მოწერილი
ბარათიდან. აი რას მწერდა მე თოიძე ამის შესახებ: „ეგნატე ერთ-
ხელ ქუჩაში ვნახე და შენიშვნა მივეცი: მწერალი კაცი ხარ და
ტანისამოსი უფრო რიგიანი უნდა გეცვას“ მეთქი. მან მეძღვებაზე
მიმითითა. მე ვუთხ-რი: შენთან ერთად ბევრი სწავლობდნენ: ზოგი
იმათგანი საქმეში არიან, ვისაც შეესესხებოდა, არ დაგიჭერენ ორ-სამ
თუმანს. შემდეგ შენს თხზულებებს რომ გამოსცემენ, მაშინ გაის-
ტუმრე მეთქი. ტრაბახობით ნუ ჩამოშართმევთ, ბ. პეტრე და
მინდოდა მე შემესხებოდა, მაგრამ მან არ დამეთანხმა და რას
ვიზამდი? ამის შემდეგ კიდევ გავიდა 3—4 თვე დამიჯერე წერილი
ფულის სესხების შესახებ“. აქ ლაპარაკია ეგნატეს ზემოთ მოყვა-
ნილ წერილზე. ამ წერილს პასუხათ თურმე ბ. თოიძემ შეუთვალა:
„მობრძანდი და პასუხს შენ თვითონ გეტყვიო“. გავიდა სამი დღე.
ოთხი, ხუთი. ეგნატე არსად სწანს. „ავდექი და მე თვითონ წავე-
დი ნაჩვევები მისამართით, მიხეილის ქუჩაზე, ვგონებ, 17 ნომერში.
(თოიძე ცდება: ეგნატეს ბინა 15 ნომერში. იყო როგორც თვითონ
სწერს. პ. გ.) ვიარე ეზოში, მაგრამ ვერ ვიპოვნე შემდეგ ვიღაც
ბავშვმა მასწავლა. ბინა სარდაფში ქონდა, რომელშიც ისეთი ნო-
ტიო იყო, რომ კარგი პატრონი იქ პირუტყვსაც არ დააყენებდა.
ეტყობოდა—რომ ოთახს ოდესღაც შპალერიც ქონდა გაკრული,
მაგრამ ნინოტიეს გამოი სრულიად დაფლეთილი და ნაკუწ-ნაკუწათ
აქა-იქ კიდევ ვკიდა კედელზე“. (იხ. ალ. თოიძის წერილი პ. გე-
ლევშვილისადმი მიწერილი).

აქედან ჩვენ ვხედავთ, რომ ეგნატეს თვითონ თოიძის რჩევამ
გააბედინა წერილის დაწერა, მაგრამ ის თითქმის კიდევ შეუშინდა
თავის ასეთ გადაწყვეტილებას, პით უმეტეს, რადგანაც იცოდა, რომ
ფულს მალე ვერ გადაუხდიდა და გულმა არ უქნა თოიძესთან ფულის

მისაღებათ მის, ულიყო და თუ თვითონ თოიძეს არ მოეძებნა იგი და ფული არ მიეტანა, ჟნდა ვიფიქროთ, რომ ეგნატე ფულის მისაღებათ მასთან არ მივიდოდა. ბ. თოიძის ვალი მართლაც ძალიან აწუხებდა ეგნატეს. სიკვდილის წინ, სულ ერთი თვის წინათ, ის ამის შესახებ შემდეგს სწერდა იმავე თოიძეს:

„12 მარტი 1894 წ. ს. ჩოჩხატი.

ძმავო ალექსანდრე!

გამარჯობა! შენი ორი თუმნის გადახდა რომ დამიგვიანდა, ამაზე დიდ ბოდიშს ვიხდი. არ ვიცი კიდე რამდენხანს დამიგვიანდებოდა ჩემს ავათმყოფობაზე და მოკიდებული. აგერ ოთხი თვეა თითქმის, რაც ავათმყოფობის გამო ველარ მიმუშავებია. ასე გასინჯე, ძველი მოთხრობა მქონდა და ისიც კი ვერ შევასწორე. გამოგზავნილი ფულის ამბავი რომ მაცნობე, მაღლოზელი ვარ *) მოთხრობა „ჩვენი ქვეყნის რაინდის“ გმირი, მცირიშვილი, ერთ ჩემს ნაცნობს ჰგავსო ამბობ. რაღა, მოთხრობის ავტორს? მართალია, მაგრამ მხოლოდ გარეგნობით. ისე კი, მცირიშვილი უფრო ყოჩაღია ავტორზე. სხვები შემდეგში. ვინატრი შენთვის ყოველივე კეთილს. შენი ეგნატე ინგოროვიძე“.

ეგნატე ისე მოკვდა, რომ ამ ვალის გადახდა არ დასცლია. ეს წერილი საყურადღებოა არა მარტო იმიტ, რომ ცხადათ გვაჩვენებს, თუ რა მდგომარეობაში იყო პოეტი თავის სიცოცხლის ოთხი უკანასკნელი თვეების განმავლობაში. ეს წერილი აშკარათ მოწმობს იმას, რომ ეგნატე სიტყვის კაცი იყო, რომ იგი სასტიკათ ასრულებდა თავის დაპირებას. ჩვენს დროში ბევრი კიდეც გაიკვირვებს ეგნატეს ასეთ გადამეტებულ მგრძნობიარობას. მართლაც რა მოხდა? ოცი მანეთი ისესხა ვიღაც მდიდარ კაციდან! ნეტავი ყველა მდიდარი კაცი გვასესხებდეს ფულს!—ეგნატე ასე როდი უყურებდა საქმეს. ის ძალიან სწუხდა, რომ პირობა ვერ შეასრულა და ფულის გადახდა დაუგვიანდა. სნეული პოეტ იმდენათ გრძნობს ამას, რომ ის წერილს სწერს თოიძეს და ბოდიშს იხდის—ვალს ვერ გადაგიხადეო.

XIII.

დავუბრუნდეთ თვითონ ეგნატეს. ეგნატე თანდათან, უფრო და უფრო შებოქა ტფილისში სნეულებამ. ამხანაგები ხედავდნენ, რომ პოეტი სანთელივით დნებოდა. თოიძის ოც-მანეთს „კვალის“ რედაქციიდან მიღებული ჰონორარი დაუმატეს და ეგნატე ასოცი მანეთით ჯიბეში ბათუმში გაგზავნეს. რადგანაც ტფილისში ექიმებმა

*) აქ ეგნატე ლამაზაკობს იმ ას მანეთზე, რომელიც მას გაუგზავნა ცნობილმა მედიკოსმა იაკობ გოგებაშვილმა, რომელიც დიდთ აფასებდა ეგნატეს ლიტერატურულ ნიჭს. იაკობ გოგებაშვილმა თოიძეს თხოვა ეგნატეს ადრესი ფულის გასაგზავნათ. თოიძემ აცნობა ეგნატეს, რომ გოგებაშვილმა ფული გამოგზავნაო.

ურჩიეს—ზღვის ჰაერი მოუხდებოდა. სნეულმა ეგნატემ მხოლოდ ერთი დღე დაჰყო თავის სოფელში ტფილისიდან გზით გავლით და 1893 წლის 20 ოქტომბერს გაემგზავრა ბათუმისაკენ, მაგრამ არც აქ გაუღიმა ბედმა ტანჯულ მწერალს. აქ მან ლამის გასათევი ოთახიც კი ვერ იშოვნა. აი რას სწერდა იგი იმავე ნოემბრის ჟუჟანასკნელ რიცხვებში სილიბისტრო ჯიბლაძეს:

„20 ამ თვეს, როგორც იყო, გავემგზავრე ბათუმისაკენ. ვესტუმრე ბათუმს, მაგრამ ვაი ამ სტუმრობას! სახლები ბლომათ არის ბათუმშიო რომ გვეგონა, სულ მთელ ბათუმში ოთხი ოთახი აღმოჩნდა ცალკე გასაქირავებლად, ისიც ჩვენი გემოვნების არა... მივმართე „გოსტინიცას“. პირველ ღამეს,—ღამე იყო რომ მოვედი,—მიგვიღეს, მაგრამ მეორე დღეს, როცა მიტკლის ფრად თეთრს ჩემს სახეს შეხედეს, გამომიცხადეს: მიბრძანდით, ავითმყოფებს ნომერს ვერ მივაქირავებთ, რადგანაც სხვა პასაჟირები დაგვიფრთხელობა. რალა მექნა, მოვიცადე დაღამებამდის,—ვითომ კარგად ვერ დაგვინახეს, და დაღამებულში შევატყუე თავი ერთ სასტუმროს პატრონს“.

ამ რიგად ეგნატე იძულებული შეიქნა იმავე ოქტომბრის მიწურულში ბათუმიდან სოფელში დაბრუნებულიყო. ამის შემდეგ მისი მორჩენის იმედი არავის ქონდა. სნეულებამ მეტად ჩასქიდა მას ხელი. ის თვითონ სწერს ჩოჩხათიდან ალექსანდრე თოიძეს: აგერ ოთხი თვეა თითქმის რაც ავადმყოფობის გამო ველარ მიმუშავნია. ასე გასინჯე, ძველი მოთხრობა მქონდა და ისიც კი ვერ შევასწორო“.

ამას სწერდა ეგნატე 1894 წლის 12 მარტს.

თუ ჩვენ მეხსიერება არ გვღალატობს, ეგნატე ბათუმიდან პირდაპირ კი არ დაბრუნებულა ს. ჩოჩხათში; ბათუმიდან ის სამტრედიიაში გამოგვიარა და იქიდან ზესტაფონში წავიდა იოსებ კაკაბაძესთან. სამტრედიიდან, როგორც მახსოვს, რაჟდენ კალაძეც თან წაყვა.

ზესტაფონიდან ეგნატემ მეორეთ გამოგვიარა სამტრედიიაში, სადაც მთელი დღე დარჩა და იქიდან ჩოჩხათში წავიდა.

ძნელია 30 წლის შემდეგ დაახლოვებითაც იმის აღდგენა, თუ რაზე გვქონდა იმ დღეს ეგნატესთან ბაასი. პოლიტიკა, ლიტერატურა, ქართული პრესის სიდუხჭირე, მუშათა საკითხი, ქალაქი, სოფელი, ჩვენი ახალგაზრდობის დარაზმვა—აი ის საგნები, რაზედაც იმ დღეს გვებაასებოდა პოეტი. პირადად თავის თავზე, თავის ჯანმრთელობასა და მომავალზე ეგნატე ძალიან გულგატეხილი იყო. ეტყობოდა, რომ ის კარგად გრძნობდა სიკვდილის მოახლოვებას; საშინელ სენს უკვე დაემჩნა ან მისთვის სიკვდილის დაღი და ჩვენც ვგრძნობდით, რომ ის დიდ ხანს ვერ იცოცხლებდა. ალბად ამიტომ რალაც ინსტიქტიურად ვერიდებოდით ამ საგანზე ლაპარაკს. მხოლოდ მაშინ, როცა ჩვენი ლაპარაკიდან სრულიად შემთხვევით ეგნატემ გაიგო, რომ

სამტრედიაში მცხოვრები რკინის გზის ექიმი სერგო მესხი ჩემი კარგი მეგობარია და ყოველგვარ კულტურულ საქმეებს თანაუგრძნობს. ძალიან დაინტერესდა ექიმით და გვითხრა:

— მე ექიმებმა საზოგადოდ თავი მომაძღვლეს. არც ერთ მათგანს არ ვენდობი, მარა რადგან მესხი ასეთი კარგი ადამიანია, ყოფილა, თუ ძალიან გამიჭირდა, მოვწერ: მეც ვენდობი იმას, ვისაც თქვენ ენდობით და პატივს სცემთო.

გამოთხოვების დროს ეგნატეს უკანასკნელი სიტყვები იყო:

— მივდივარ სოფელში სრულიად დარწმუნებული, რომ იქიდან ვერსად ვერ ველირსები წასვლას. თუ რამე უკეთესი საქმე არ გქონდეთ, მეც ნუ დამივიწყებთ, დამათვალეირეთ. ამ ბოლო დროს თითქოს რაღაც მოდაში შემოვედა. ყველა, ვისაც ჩემი რაიმე ნაწერი წაუკითხავს თუ არ წაუკითხავს, თავის მოვალეობათ თვლის გამეცნოს და ქათინაურებით ყურები გამომიჭედოს. აბა, 'ამაზე უფრო სულელური მდგომარეობა იქნება?... ამ მხრით სოფელში კიდევ უფრო ცუდ პირობებში ვიქნები.

მე და რაჟდენს შემდეგ არ დაგვივიწყნია ეგნატეს ეს სიტყვები და ყველა გარეშე პირებს, რომლებთანაც, ჩვენის აზრით, ეგნატეს არ გაუხარდებოდა დაახლოვება, ჩვენ არ ვეუბნებოდით ეგნატეს ადრესს, თუ ისინი პოეტთან წასვლის სურვილს გამოთქვადნენ. მახსოვს ერთი ასეთი შემთხვევა; ფოთიდან სამტრედიაში გვესტუმრა ვარდენ ყიფიანი (მოლექსე ღვანკითელი). რკინის გზის მოსამსახურე, რომელსაც გადაეწყვიტა ეგნატესთან წასვლა. მე და რაჟდენმა რაღაც მოვიმზადებთ და ბ. ყიფიანი ჩოჩხათში არ გავუშვით. ბ. ყიფიანმა ეგნატეს განსვენების დღეს თვითონ მის კუბოს დაატირა: მინდოდა გზლებოდი და სამტრედიაში შენმა ამხანაგებმა არ გამომიშვოს.

XIV

ეგნატე დაბინავდა სოფელში, სადაც ებრძოდა საშინელ სენს. ამ დროს მასთან ხშირათ დადიოდა და დიდის ხნობითაც რჩებოდა მხოლოდ ეგნატეს სიყრმის ამხანაგი სილიბისტრო ჯიბლაძე. ამ დროს ესტუმრა ეგნატეს მიხა ცხაკაია, რომელიც იმ დროს ქუთაისში არალეგალურათ ცხოვრებდა და ისიდორე კვიცარიძე. მიხამ სამიოდე დღე დაყო ეგნატესთან. ეგნატე დიდ გაჭივრებას განიცდიდა მარტოობით. განსაკუთრებით სიკვდილის წინა თვეებში. ამ დროს ის ლოგინათ დაეარდა და ხშირათ მის ახლო ისეთი არავინ იყო, რომ საცვლების გამოცვლაში ეშველა. ერთხელ სწორეთ ასეთ მდგომარეობაში მიუსწრეს მას იასონ ნიკოლაიშვილმა და ისიდორე რამიშვილმა, რომლებმაც რამდენიმე დღე გაატარეს სნეულ პოეტთან და სილიბისტროს მოსვლამდე არ მოშორებიან.

მიუხედავად ასეთი გაჭირვებული მდგომარეობისა, ეგნატე მაინც აზროვნობდა, მუშაობდა, მომავლისთვის ემზადებოდა. მოთხრობებს არათუ ახალს ვერ სწერდა, მისივე სიტყვებით, ძველის გასწორებასაც ვერ ახერხებდა, სამაგიეროდ ის სწერდა სტატიებს. მას თითქოს ეშინოდა ხელიდან კალმის გაგდება. მაინც სწერდა საპოლემიკო წერილებს და ლიტერატურულ ბრძოლას აწარმოებდა. ამ დროს მან რამდენიმე საპოლემიკო წერილის დაწერა მაინც შესძლო. ამას ჩვენ ცხადათ ვტყობილობთ ეგნატეს ერთი წერილიდან, რომლითაც ის მიმართავს „კვალის“ ხელმძღვანელს გიორგი წერეთელს და რომელიც სწორეთ ამ დროს არის დაწერილი. სამწუხაროთ, ამ საინტერესო წერილის პირველი ნაწილი დაკარგულია. მეორე ნახევარზე მისი დაწერის დროც არ არის აღნიშნული, რადგანაც ეგნატე ჩვეულებრივად კერძო წერილებზე თარიღს დასაწყისშივე აწერდა, ამ წერილის მხოლოდ უკანასკნელი ნაწილი შენახულა და ისიც უმეტესად კერძო ხასიათის არის. არის მხოლოდ ერთი აღდგილი, რომელიც ეხება „ივერიის“ მაშინდელ ხელმძღვანელ მეველეს (დ. ა. მიქელაძის) წინააღმდეგ დაწერილ ეგნატეს სტატიის შესწორებას. მაგრამ ამ წერილის დაკარგული ნაწილის შინაარსი თუ არა, ხასიათი და თარიღი დაახლოვებით მაინც შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ გიორგი წერეთლის ვრცელი წერილიდან, რომელიც „კვალის“ ხელმძღვანელს დაუწერია სწორეთ ეგნატეს ამ ნახევრით შენახული წერილის საპასუხით. გ. წერეთლის საპასუხო წერილი, დაწერილია 1894 წელს, მარტის 4, ესე-იგი, ეგნატეს სიკვდილის წინ 32 დღით ადრე. ჩვენ აქვე მოგვყავს როგორც ეგნატეს წერილი, ისე მის საპასუხით დაწერილი წერილიც. ეს უკანასკნელი საინტერესოა არა მარტო იმიტომ, რომ იგი მიწერილია ეგნატესადმი, ეს წერილი თავის თავათაც ძვირფასია ქართული აზროვნების ისტორიის შესასწავლათ.

აი ეგნატეს წერილის ბოლო ნაწილი:

„... სოციალურს და ეკონომიურს კითხვებს ეხება, წავუშალოთ თავში რუსული ციტატა და დავტოვოთ მხოლოდ ის, რაც მეველესა ნათქვამი,—ერთ სტატიით მაინც იკმარებს. თუ ეგვც არ შეიძლება, იმ შემთხვევაში დარჩეს ის სტატია დაუბეჭდელი, დარწმუნებული ბრძანდებოდეთ, რომ გულშიც არ გაძივლის სანდუარავი დაუბეჭდაობის გამო მხოლოდ იმნაირად შეცვლა, როგორც თქვენ ბრძანებთ, გავიმჯორებ, არ ივარგებს; ეს იქნება ეკლექტიზმი, შეუჩივებელის შერიგება.

„რაც შეეხება საზოგადოთ ჩემს ნაწერებს, მე ყოველთვის მსურველი ვიქნები, რომ „კვალში“ დაიბეჭდოს თუნდა კიდეც მამარ თულებასი ვერ მოვწყვეთ და ჩემი პუბლიცისტურ-კრიტიკული სტატიების ბეჭდვაც აღარ ინებოს „კვალმა“. ბელეტრისტულ ნაწარმოებს მაინც ყოველთვის მივაწოდებ, სანამ კი ეს გაზეთი ისურვებს ჩემი მოთხრობების ბეჭდვას. მაგრამ იმიტომ კი არა, რომ

„კვალი“ ახალგაზრდების ორგანოა. შეიძლება ბევრ ახალგაზრდებთან მე საერო არა მქონდეს რა. მე მხოლოდ მატინეს ვცემ „კვალის“ მეტაფორით. მე თქვენგან დავალეული ვარ არა მარტო ფეხით, ზნეობრივადაც და მეც ჩემის მხრით ვცდილობ სამაგიერო რითმე გასიამოვნო. ამას გარდა „კვალი“ დღეს არსებულ ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში ყველაზე უფრო პროგრესიულია. აი ანტიომი მიმართა ჩემ ზნეობრივ მოვალეობად „კვალის“ თანამშრომლობა.

ძლიერ მესიამოვნა, რომ ნოე ჟორდანიამ „ივერიას“ თავი დაანება და თქვენი თანამშრომელი გახდა. ვინც ამ კაცს იცნობს, დარწმუნდება, რომ ეს ახალი და მეტად დიდი ძალაა მწერლობისთვის. საბრალო „ივერია“, სულ შემოეცალა თანამშრომლები. არ ვიცი, ღმერთმანი, რას აპირობს ამის შემდეგ? „მომამბე“-ს, ჩემის ფიქრით, ჯობია დავუცადოთ, ჩადგეს კალაპოტში და შემდეგ... კნ. ანასტასია მიხაილის ასულს მორჩილ სალამს მოვახსენებ.

მარად თქვენი პატივისმცემელი ეგნატე ინგოროყვაა.

აი გიორგი წერეთლის წერილი, ამ წერილის საპასუხოდ მიწერილი:

„4 მარტი 1891 წელი. ტფილისი.

„ძვირფასო ეგნატე!

„თქვენი წინა წერილის პასუხი მცნოდა მომეწერა პრინციპიალურად და ეს პრინციპი პრაქტიკულ ცხოვრებაში მსოფლიო გარემოებათა შეთანხმებით როგორ უნდა დავიკვათ. საქმე იმაშია, რომ გერმანიის სოციალისტები მანამდის ძმები არიან ფრანკლენების და მთელი ქვეყნის, სანამდის მათ ეროვნულ პიროვნებას, მათ ენას, მათ ისტორიას, მათ კულტურას არავენ შეეხება. აგრეთვე ისინი ითხოვენ, რომ გერმანიის ხელმწიფობამ საფრანგეთის ეროვნება არ დაჩაგროს. ამიტომაც ჩაყარეს სოციალისტები ციხეში, რომ იმათ ნამდვილ სოციალურ პრინციპთა ამართეს დროში. ფრანკლენი და მისი სამშობლო ჩვენგან ხელ შეუხებელი უნდა დარჩეს. რათ გვინდა მისი ელზას-ლორენის წართმევა, ან მათი ეკონომიურათ გატყავება ომის გამოცხადებით და კონტრიბუციის აღებით? ახლა წარმოიდგინეთ, რომ ფრანკლენებს ეძლია 1870 წლის ომში და რეინის პროვინციები წაერთმიათ გერმანიისთვის და ხალხისთვის ხუთი მილიარდი წაეგლიჯათ, როგორ მოიქცეოდნენ გერმანიის სოციალისტები, მაშინ ნახავდი, თუ გერმანიის სოციალისტები ფრანკლენებს მტრად არ გამოაცხადებდნენ და ზედ არ შეაკვდებოდნენ. ნამდვილი სოციალიზმი იმას კი არ ნიშნავს, რომ ჩვენ ჩვენი ტერიტორიიდან ავებარდეთ, ჩვენი ისტორია დავივიწყოთ, ჩვენი ტიპი უკუ ვაგდოთ, ქართული დავივიწყოთ, რუსული ენა შევითვისოთ და რუსები გაეხდეთ. არა. სოციალიზმი ინდივიდუალურ თვისებას, როგორც კერძო ტიპისას, ისე ეროვნებისას, არ ეხება. ეხება კი არა, კიდევ იფარავს და აქ არის პროგრესიული მხარე თვით სოციალიზმისა. ქართველი, რუსი, ფრანკლენი, გერმანელი, სომეხი, ჩაჩანი, გოტენტოტი და ათასი სხვა იმ ტიპზე დარჩენ, როგორც ისინი შეუქმნია ბუნებას, გეოგრაფიულ გარემოებას, ისტორიულ ცხოვრებას და ეტნიურ კანონების ზეგავლენას. მხოლოდ სოცია-

ლიზნი ითხოვს, რომ ყოველი კაცი, ღვთისგან შექმნილი, ეკონომიურის უთანასწორობით არ იჩაგრებოდეს, ყოველი ნაცია, მეორე ნაციის ძალმომრეობისაგან ეკონომიურად არ იჩაგრებოდეს. როცა ამ გარემოებას მივიღებთ მხედველობაში, მაშინ ასეთი პრინციპი წარმოდგება სოციალურ დოქტრინისა, — ერთმა სახელმწიფომ მეორე სახელმწიფო არ დაჩაგროს, ერთმა ერმა მეორე ერი არ დაჩაგროს, ერთმა კაცმა მეორე კაცი არ დაჩაგროს და ეს მხოლოდ მაშინ მოხდება, როცა საკუთრება მასაზრდოებელი მოისპობა და ყოველი მათგანი თავისი შრომით ბედნიერი იქნება. კერძო საკუთრება საზოგადო საკუთრებად გადაიქცევა, რომ უფლება ცხოვრებისა უფრო სამართლიანათ განაწილდეს.

„ამიტომაც ჩვენ თუ ჩვენს პოლიტიკურათ დაჩაგრულ გარემოებას არ მივაქციეთ ყურადღება და ვიყვირეთ საქართველოსა და რუსეთის შუა საზღვარი არ უნდა იყოს, ქართველი და რუსი ერთიანად. ამითი ძალმომრეობაზე დამდგარი რუსები ისარგებლებენ და გვეტყვიან, როგორც ახლა კადეც გვეუბნებიან: თქვენ ადგილთ და ციმბირში გადასახლდით, იქ ბევრი ადგილებია და ფართოთ, გაშლით, იცხოვრებთო. რას აკვდებით მაგ საქართველოს კრიოზ ადგილებს, როცა თქვენ სამ დესეტინის მეტი სულზე არ მოგდითო. სოციალური პრინციპი მოითხოვს, რომ ყველას თანასწორი ადგილ-მამული მიეცეს. მაშასადამე, თქვენ მანდღედან აიყარეთ და ციმბირში გაფართოვდით, თქვენ მაგიერათ გადმოვიყვანთ და დავასახლებთ მანდ ველიკორუსის ხალხს გაფართოებულად და მაშინ ყველანი ბედნიერათ იცხოვრებთ, რადგან ყველას თანასწორი საკმაო ადგილ-მამული გექნებათ განაწილებული; რას მიქვია ეროვნება, რა საჭიროა ქართველობა, თქვენც რუსები ხართ, ჩვენც რუსები, მხოლოდ თანასწორად გავინაწილოთ ადგილ-მამულიო: ასე რომ, იმ სოციალური პრინციპს რომ გავყვეთ, როგორც თქვენ მიბრძანებთ, რუსები ჩვენ ადგილ-მამულს დაგვატოვებინებენ და თვითონ მოიკა-ლათებენ ზედ, პრინციპისამებრ ხმის უმეტესობისა. ჩვენ ოთხმოცი მილლიონი ვართ და თქვენ ორი მილლიონი ხართო. ორმა კაცმა ოთხმოცის გადაწყვეტილებას უნდა დაემორჩილოსო. მაშინ რა ექნათ? განა არ იცით ამ ცოტა ხანში გაზეთების „Неделя“-სა და „Ноясье время“-ს წარმომადგენლებმა რა თქვეს ეკონომიურ კრებაზე მოსკოვში ხახანოვს რომ ურია უწოდეს?

„აი ამის გამო ჩვენ ნუ ვუმტყუნებთ სოციალურ პრინციპს, მაგრამ იმდენათ, რამდენადაც ეს სოციალური პრინციპი არ გადაიქცევა ჩვენსავე დასაკლავ დანათ. ჩვენს ბელში მდგომარე ხალხი ორივე ხელგბით უნდა ვეჭიდებოდეთ ჩვენს ისტორიას, ცხოვრებას. ჩვენს ქართველობას და ამასთანავე ჩვენსავე ქვეყანაში ვავრცელებდით სოციალურს იდეებს, რომ წოდებითი და შეძლებისთა უთანასწორობა რაიმე ნაირათ მოვსპოთ. რუსეთთან ძმობის გამოცხადება მანამდე შეუძლებელია, სანამდის მის მთავრობას ბრწყალებში ვყავათ გამოკლული და რუსის ხალხიც იმას ცდილობს, რომ თავის მთავრობას ძალ-ღონით ჩვენ წაგვართვას უხსოვრის დროიდან ჩვენი კუთვნილი მიწა წყალი, თბილი ჰაერი და მშვენიერი ბუნება და თვითონ დაიპიროს. აი, ამ გარემოების ძალით, ჩვენ

უნდა ვიყოთ ნაციონალ-სოციალისტები მანამდის, სანამდის ქვეყანაზე დაჩაგრული ნაციები, როგორც ჩვენცა ვართ, არ განთავისუფლდებიან სხვა უფრო ძლიერის ნაციის მონობისაგან.

ჩვენ რომ ბოლგარიის, ან გერმანიის, ან იტალიის, ან რუსეთის მდგომარეობაში ვიყოთ პოლიტიკურად, ესე-იგი, სრული განთავისუფლებული ვიყოთ, მაშინ დიდაც გავშლით კოსმოპოლიტურ ბაირას და ძთელ ქვეყანას თანასწორი უფლების მქონე ძმებათ ვალიარებთ. მაგრამ დღეს რომ პოლიტიკურ მონობაში ვართ გამოკლული კოსმოპოლიტური სოციალური პრინციპი ყელში დანას გავიყოს და ჩვენს ლეშზე რუსის ხალხი გაიდღებს მუცელს.

შენს სტატიას დავებეჭდავ ისე, როგორც შენ მომწერე მეველეს საპასუხოდ და დანაჩენს, როგორც შენ მომწერე, შევამოკლებ, ხოლო არაფერს კი არ გამოვცვლი. ანგარიშის შესახებ ტასომ ჯერ ვერ მოასწრო ანგარიშების გაკეთება. გთხოვ შენს მოთხოვნებს ნუ მოგვაკლებ, აგრეთვე პოლემიკურ სტატიებსაც. როცა კი ნახავთ რუტინას „მოამბეში“ იქნება თუ „ივერიაში“ სულ ერთია. ჩვენ ძალიან გვებრძვიან ზოგი ჩუმაღ და ზოგი ცხადად და ეს იმიტომ არის, რომ „კვალმა“ ახალი პროგრესიული პრინციპები წამოაყენა ყოველ მეცნიერულ კვლევაში. ეს ასეც უნდა ყოფილიყო. ჩვენ გემართებს გულ გამეხებით ბრძოლა, რომ საზოგადო დაქობებული გზა აზროვნებისა გავსწმინდოთ, რომ ახალმა ანკარა იმართულებამ ძირი გაიდგას საზოგადოებაში.

„მეგვწერე შენი ამბავი, როგრა ხარ, თუ რამე გიჭირს ნუ დაგვიმალავ. შენი გიორგი წერეთელი ტასომ პარტივისცემით მოგიკითხა“.

XV

1894 წლის, როგორც მახსოვს, 29 აპრილს სამტრედიის ფოსტის კანტორაში ღია წერილი მივიღეთ: „თავს მეტის-მეტად ცუდად ვგრძნობ. ვიცი ვერაფერს მიშველის, მაგრამ მინდა ერთხელ კიდევ ვეწვენო ექიმ მესხს. კარგი იქნება, თუ მოახერხებთ და მოხვალთ. წერილი 27 აპრილით იყო დათარიღებული და ხელს ეგნატე აწერდა, თუმცა, როგორც შემდეგ გამოირკვა, ეს წერილი ეგნატეს ხელით არ იყო დაწერილი. იგი სილიბისტრო ჯიბლაძეს დაეწერა ეგნატეს კარნახით.

მე და ექიმი სერგო მესხი პირველივე მატარებლით გავეშურეთ ეგნატესაკენ. მაგრამ სამტრედიის სადგურზევე, სადაც ჩვენს მატარებელს ბათუმიდან შუალამის მატარებელმა მოუსწრო, ბათუმიდან მომავალმა კოწია თავართქილაძემ გადმომცა თავხარდამცემი ამბავი: ჯუმათის სადგურზე მითხრეს, რომ ამ სალამოს ეგნატე გარდაიცვალაო.

ექიმი მესხი სახლში დაბრუნდა. მე რაღედნ კალაძეს ამის შესახებ ცნობა დაუტოვე და თვითონ იმავე მატარებლით წავედი ეგნატესაკენ. სადგურ ჯუმათში არც კი იცოდნენ ეგნატეს სიკვდილის ამბავი. სადგურის უფროსი, როგორც შემდეგ გავიგე, ვილაც ამაღლო

ბელი იყო. მე გარეტიანებულა შევედი მის კაბინეტში და შევეკითხე: მართალია თუ არა ნინოშვილის სიკვდილის შესახებ ცნობა მეთქი.

ამაღლობელმა ამათვალღიერ-ჩამათვალღიერა და გაკვირვებულმა მკითხა:

— რას ამბობთ? ვინ არის ნინოშვილი?

— ნუ თუ არ იცით მწერალი ნინოშვილი! — გაკვირვებული და თანაც გულმოსული მივაძახე.

— აქ სტანციის ნაჩაღნიკის კაბინეტია. რატომ უნდა ვიცოდე მე ვიღაც ნინოშვილი?

ასეთი პასუხის მიღების შემდეგ მე რაღაცნაირად შევუკურთხე ბ. ამაღლობელს და გარეთ გამოვარდი. მეგონა გამოჩენილ მწერალს მთელ საქართველოში იცნობენ მეთქი და თვითონ მის სოფელში, მისი ბინიდან სულ ერთი ვერსის მანძილზე არც კი გაუგონიათ მისი სახელი. ნინოშვილის სახელი არ იცის ისეთმა ადამიანმაც კი, როგორიც არის სადგურის უფროსი და, მაშასადამე, წერა-კითხვის მცოდნე პიროვნება!

მაგრამ თავი იმითი ვინუგეშე, რომ იქვე სადგურზე აღმოჩნდა ისეთი გლეხი, რომელმაც კარგად იცოდა ეგნატეს ვინაობა და გზაც მიმასწავლა მისი სახლისაკენ. დილის შვიდი საათი თუ იქნებოდა. როცა პატარა ღელეზე სასოფლო ხილით გადავედი და მივადექი ერთ პატარა ლამაზ ეზოს, რომლის შუა ადგილზე იდგა ერთი პეტარა, თუ მესხიერება არ მღალატობს, ერთ თვალნიანი ხის ოდა, იქვე ახლო იდგა პატარა ნალია (სასიმინდე) და ისეთივე პატარა ხულა (ბელელი). ეზოში ათიოდე გლეხი იყო. რამდენიმე მათგანი ცულებით მისდგომოდნენ ხის დიდ ძირს და რაღაცას აკეთებდნენ: როგორც გამოირკვა, ეგნატეს კუბოს აკეობდნენ. როცა ეზოში შესული დამინახეს, რამდენიმე გლეხი წინ მომეგება.

— ბატონო დობთურო, ქე დაგავინდა! უბედური ეგნატე ქე მოგვიკტა! — მითხრა ერთმა მათგანმა.

ეტყობოდა, ამ გლეხებმა იცოდნენ, რომ ეგნატემ სამტრედიიდან ექიმი გამოიწერა და მე მათ ექიმად მიმიღეს. იმავე გლეხებმა ოდის პარმახამდე მიმაცილეს და თვითონ უკან გაბრუნდნენ.

ავედი პარმახზე და შევედი სახლის ერთად ერთ კარში, რომელიც ნახევრად ღია იყო. კარის პირდაპირ, მეორე კედელთან ბუხარში ცეცხლი ბეუტავდა, რომელსაც ვიღაც შავი ტანისამოსში გამოწყობილი კაცი ზურგით კარებისაკენ უჯდა და თბებოდა. ჩემი ფეხის ხმაზე მან ჩემსკენ მოიხედა, წამოდგა, ხელით მანიშნა და მითხრა:

— ეგნატე ე მაგერ ასენია!

მოვიხედე მარცხნით და მართლაც ლოგინზე თეთრ ზეწარ-გადაფარებულ ეგნატეს ცხედარი დავინახე, როცა დატირებას მოვრჩი, უცნობი მომიახლოვდა, ხელში მაგრა მომჭიდა ხელი და მითხრა:

— შენ მგონი პეჩრე ხარ! დაგიგვიანდა. ეგნატე მოგელოდა ექიმთან ერთად! წერილი მე დამაწერია, თვითონ მიკარნახა. დაგიგვიანდა, მაგრამ მაინც კაი დროს მოდი. საქვე ახლა უფრო ბევრი გვაქვს. უბედური ეგნატე ისე დაიღუპა, რომ სიკვდილის დროს ერთი ამხანაგიც არ დასწრებია. მთელი თვე არ მოვშორებივარ მე უბედური და სწორედ მაშინ გამიწერა ღმერთი, როცა უფრო საჭირო ვიყავი. ორი დღის წინად ჩონატაუიდან დეპეშა მივიღე დედა მძიმე ავად არის და ჩამოდიო. არ მინდოდა წასვლა. ეგნატეს შიში მქონდა, მარა თვითონ ამიტყდა: წადი და წადი, დედა ინახულე და დაბრუნდი, ხომ არ ფიქრობ, რომ მე ამ ორ დღეში მოვკვდებო. ჯერ კი არ გკვდები, რომ ჩემს დატოვებას ვერ ბედავო. გამიწერა ღმერთი, დაუუჯერე და აი რა მეხი დამეცა თავზე. წუხელის ღამით შოვედი და ეგნატე მკვდარი დამიხვდა...

ეს კაცი სილვა ჯიბლაძე იყო, რომელსაც ძალიან კარგად ვიცნობდი, რომელიც მიყვარდა და რომელიც ჯერ ერთხელაც არ მენახა.

— შენ დაგიგვიანდა. მარა მაინც კარგ დროს მოდი, — განაგრძო სილვამ; — მე, როგორც თავისიანს, არაფერს მიჯერიან. ხომ იცი, შინაურ მღვდელს შენდობა არა აქვსო? დაუჯინიათ, ეგნატე ოთხშაბათს უნდა ვიტიროთო. მაგათ გონიათ, რომ ეგნატე მაგათს მეტს არავის არ ენტერესება. ის კი ვერ შევავანებზე, რომ იგი მწერალია, რომ იმას ბევრი ამხანაგები და პატივისმცემლები ყავს, რომ მის დასაფლავებაზე ბევრი მოისურვებს დასწრებას. ჩვენ ოთხშაბათისათვის აბა რას მოვასწრებთ?

— მერე რა უშავს? მაგათ იტირონ. დამარხვით კი ნუ დავამარხვინებთ და ჩვენ კვირას მოვაწყოთ საქმე.

ეს აზრი სილვას მოეწონა და მითხრა, რომ თავს მედო ეგნატეს ბიძა ალექსისთან და ნათესავებთან ამის შესახებ მოლაპარაკება. მე ჩემი მისია ჩინებულად შევასრულე. როცა ავუხსენი, რომ ეგნატეს დამარხვაზე შორე ქალაქებიდან აუარებელი ხალხი მოვა-თქვა, ალექსი ინგოროყვა და მისი სახლის კაცები დამეთანხმნენ და ტირილი კვირისათვის (8 მაისისათვის) გადადეს. მე მათ ავუხსენი, რომ საჭირო არ არის ჩვეულებრივი ხარჯების გაწევა, რომ თვითონ ჩვენ. ეგნატეს ამხანაგები, მოვიტანთ იმდენ პურ-ღვინოს, რომ შორიდან მოსულ სტუმრებს ეყოს-თქვა. ამაზე ეგნატეს ბიძა ალექსი ინგოროყვამ მიპასუხა: ღარიბი კი ვარ, მარა რათ მინდა, თუ რამე მაბაღია? ერთი უშობელი მყავს და იმას მაინც დავკლავ, რომ უცხო სტუმრებთან სირცხვილი არ ვკამოთ.

ამის შემდეგ სილვამ და მე დეპეშები დავწერეთ ტფილისის რედაქციებისა და ქუთაისის, ბათუმის, ფოთის, ქიათურის და სხვა

ქალაქების ამხანაგების სახელზე, ყველას ვაცნობეთ ეგნატეს სიკვდილი და ისიც, რომ დასაფლავება კვირას, 8 მაისს, მოხდებოდა. გადაწყვეტით ქუთაისის ამხანაგებს მოვლაპარაკებოდათ საჭირო ხარჯების შესახებ. პურ-ლეინოსა და სხვა საჭირო სანოვავის შეძენა სამტრედიაში მე და რაჟდენ კალაძეს დაგვეცისრა. ამ გადაწყვეტილების სისრულეში მოსაყვანათ მე პირველ მატარებლითვე გავეშურე ქუთათური ამხანაგებისაკენ.

სამტრედიაში სადგურზე დამხვდა რაჟდენ კალაძე, რომელსაც გადავეცი ჩვენი გადაწყვეტილება და იმავე მატარებლით ქუთაისს წავედი. ქუთაისის სადგურიდან პირდაპირ გოჭოურზე წავედი, სადაც ცხოვრობდა ამხანაგი მიხა ცხაკაია, რომლის ნახვაც სილიბისტროსაგან მქონდა დავალებული.

ამ დროს ამხ. მიხა ქუთაისში არალეგალურად ცხოვრობდა. ტფილისის პოლიცია მას დაეძებდა და მან პატრიარქალურ ქუთაისს, სადაც მას ნაკლებად იცნობდნენ, შეაფარა თავი და სადღაც ქალაქ გარედ, გოჭოურაზე, ცხოვრობდა. ქუთაისში ის ხშირათ დღისითაც დადიოდა. როცა მე მასთან მივედი, მიხამ უკვე იცოდა ეგნატეს სიკვდილი. ჯუმათიდან სილიბისტროს გაგზავნილი დეპეშა, რომელზედაც ჩვენ ზემოთ ვსთქვით, უკვე მიეღოთ ქუთაისის ამხანაგებს. მიხა მუშაობაში გართული დამიხვდა. მას კერძო სამუშაო ჰქონდა. ქუთაისის ქალაქის ეკონომიურ მდგომარეობას იკვლევდა და ამისთვის საჭირო მასალებში იყო ჩაფლული. ეს სამუშაო, როგორც მახსოვს, ბ. ილია ქყონიას მოგებრებია მისთვის. თუმცა საქმე დიდი იყო, მაგრამ მხოლოდ ოც მანეთს დაპირებოდნენ სასყიდლათ. ის იჩქაროდა: უნდა ნახევარი მაინც გავათავო და ჩავაბარო, რომ ეგნატეს დასაფლავებაზე წასასვლალათ ნახევარი ფული მაინც მომცენ იქნებოდა. მითხრა. მიხას გაეხარდა სილიბისტროსა და ჩემი გადაწყვეტილება ეგნატეს 8 მაისს დამარხვისა და ყოველგან ამხანაგებისთვის დეპეშების დაგზავნის შესახებ და როცა გაიგო, რომ მე პირველ მატარებლით უნდა დაებრუნებულყავი სამტრედიაში, რომ სანოვავის საქმე არ დაბრკოლებულიყო, მან მაშინვე გაანება თავი საქმეს და ქალაქში ამხანაგებთან წამეყა. საჭირო ფულების მოგროვება იკისრეს ამხანაგებმა: იოსებ კაკაბაძემ, ივანე კილაძემ, სამსონ კილაძემ და ისიდორე კვიცარიძემ. აქვე უნდა აღენიშნო, რომ იმ დროს ჩვენითვის, ეგნატეს ამხანაგებისთვის, არც ისე ადვილი საქმე იყო ფულების მოგროვება, როგორც შეიძლება ჩვენს ახალგაზრდა ამხანაგებს გონიათ. ჩემს უბის წიგნში დაცულია ამხ. იოსებ კაკაბაძის ნალაპარაკები ერთი პატარა, მაგრამ საყურადღებო ინცინდენტის შესახებ, რომელსაც ეგნატეს დასამარხათ საჭირო ფულების შეკრების დროს ჰქონდა ადგილი და რომელიც ჩინებულათ ახასიათებს ეგნატესა და მის ამხანაგებისადმი იმ დროინ-

დელ ქართველი მშრომელი, განსაკუთრებით ჩვენდამი იმ თავისუფალ მატრულად განწყობილი, შოვინისტური სუნიტ გაქვნიტილი ქუთათური ინტელიგენციის დამოკიდებულებას.

ამხ. იოსებმა, რომელიც, რაგორც ვსთქვით, ეგნატეს დასაგრძალავათ საჭირო ფულებს აგროვებდა, ამ მიზნით, სხვათა შორის, თურმე ქუთაისის, ვგონებ, საურთიერთო ბანკის მოსამსახურეებსაც მიმართა. ზოგმა მათგანმა მართლაც გაიღო თავისი წვლილი. ერთმა მათგანმა კი, ვილაც ბადრიძემ, თურმე შემდეგის სიტყვებით უპასუხა: — ბევრი ვეძებე გადასაბურავის წიგნში, მაგრამ იქ არც ნინოშვილი აღმოჩნდა და არც მისი ჩემზე გადმონაბურავი ფული: მაშასადამე, რა ვალი მადევს, რომ მის დასამარხავათ ფულებს მთხოვენო? ჩვენ ეს პატარა ინციდენტი აქ იმიტომ მოვიყვანეთ, რომ იგი ჩინებულათ ახასიათებს ქუთაისის ინტელიგენციის დიდ უმეტესობის იმ დროს ჩვენდამი დამოკიდებულებას.

მე იმავე საღამოს დავბრუნდი სამტრედიის, სადაც მე და რადენი შევედექით დავალეხული საქმის აღსრულებას. ფულით ყველაზე უფრო საგრძნობი დახმარება აღმოგვიჩინა იმედე ექიმმა ს. მესხმა.

ცოტაოდენი თანხა ზოგიერთი თანამგრძნობისაგან მოგროვდა. ხარჯების უფრო დიდი ნაწილი გაიღო სამტრედიის ბიბლიოთეკამ და წიგნის მალაზიამ. ვიყიდეთ დიდძალი გამომცხვარი პური, საპალნე საჩინოელი მალარის ღვინო, ღორის შაშხები, კუპატები, ღორის ხორცი, დოში, მწვანილი და 7 მაისს საღამოთი გავაგზავნეთ ჯუმათში.

XVI

8 მაისს დილის 2—3 საათი იქნებოდა, როცა სამტრედიელი და ფოთიდან მატარებლით ჩამოსული ამხანაგები გვირგვინებითა და ყვავილების თაიგულებით ხელში ვიდექით სამტრედიის სადგურის ბაქანზე და ტფილისის მატარებელს ვუცდიდით. მატარებელი მალე მოვიდა. ვაგონებიდან რამდენიმე ამხანაგი გამოვიდა — გვითხრეს, რომ უკანა ვაგონები სავსეა ტფილისიდან, ზესტაფონიდან, ქუთაისიდან და სხვა ადგილებიდან წამოსულ ამხანაგებითა და ეგნატეს პატივისმცემლებითო. ჩვენც უკანა ვაგონებისაკენ მივაშურეთ. შესვლით კი შევედით, მაგრამ არაც ერთ ვაგონში დასაჯდომი ადგილი არ იყო, ვაგონები ხალხითა და გვირგვინებით იყო სავსე. საჯევახოს სადგურზე ხალხი კიდევ მოგვემატა, ნიგოთში-დიმიტრი კალანდარაშვილის ოჯახი და მრავალი ამხანაგები შემოგვიერთდნენ. ლანჩხუთში მთელი მილეთის ხალხი მოაწყდა მატარებელს. როცა ჯუმათის სადგურზე მატარებლიდან გადმოსული ხალხი დავინახეთ, ასე გვეგონა, მთელს მატარებელში კონდუქტორებსა და მემანქანეების მეტი არავინ დარჩენილაო.

სადგურზე ხალხი დაირაზმა გიორგი წერეთლის მეთაურობით აქ იყვნენ რედაქციების წარმომადგენლები: „კელიდან“—გიორგი წერეთელი, რომელსაც თეთრი ყვავილისაგან გაკეთებული დიდი ჯვარის გვირგვინი წამოეღო ტფილისიდან, „ივერიისა“ და „მოამბის“ რედაქციებიდან—გიკო ყიფშიძე—დაფნის გვირგვინით, „Иль. Остроу-нини“ ს რედაქციიდან, თუ არა ვცდებით ანხ. სტეფანე დანდუროვი—გვირგვინით, ქართულ ქალების წარმომადგენელი ოლღა ნიკოლოზის ასულის ბეჟანიშვილი—ალლაძისა დაფნის გვირგვინით.

ჯუმათის სადგურიდან ეგნატეს ბიძა ალექსი ინგოროყვას სახლამდე ერთ ვერსზე მეტი მანძილი იქნება. გიორგი წერეთელმა, მგონი, ვილაცას რჩევით გადასწყვიტა, რომ მოზარეებს დაეუძახოთ და ძეგლებურის ჩვეულებით, ქართული ტირილით წავიდეთო. მოზარეების მოლოდინში პროცესია დაეწყო გვირგვინებით წინ. აქვე უნდა აღვნიშნო სამტრედიის ამხანაგების მიერ მიძღვნილი გვირგვინის ლენტზე წარწერა; ეს წარწერა, ჩვენის აზრით, ყველაზე კარგათ ახასიათებს იმ როლს, რომელიც ეგნატეს არგუნა ისტორიამ ჩვენი პარტიის ცხოვრებაში. აი ეს წარწერა:

„კეთილ მოძღვარს,
უდროვით მკვდარს,—
ცრემლით ვუძღვნი
ამ სახლსოვარს!“

ისტორიამ გაამართლა ეს სიტყვები: ეგნატე მართლაც თავის მოძღვრათ და ბელადათ აღიარა ახალმა საქართველომ.

მოზარეები მოვიდნენ. მათ დაიწყეს თავისი სეკდიანი „ვაი, ვაი“ და მკერდ გაღელილმა ვარდენ ყიფიანმა (ღვანკითელმა) მორთო ხმა-მალა ტირილი და თავში და მკერდში ხელების ცემა. ის ყვიროდა ხმა-მალა, თუ როგორ დააობლა ეგნატეს სიკვდილმა გოგია უიშვილები, მკირიშვილები, სიმონეები, ქრისტინეები და ეგნატეს მოთხოვნების ყველა სხვა გმირები. ეზოში და მის მიდამოებში ხალხის ტევა არ იყო. ამ ბუტაფორული ეპიზოდის შემდეგ გადაწყდა მიცვალებულის ეკლესიაზე გასვენება და იქ გამოთხოვების გამართვა.

დილის 9 საათი იქნებოდა, როცა ეგნატეს კუბო სახლიდან გამოიტანეს და ეკლესიისაკენ წაასვენეს. მაისის მშვენიერი დღეა იყო: გზა მაღალ გორაკის პოეტურ ადგილას მიდიოდა. აუარებელი ხალხი მისდევდა კუბოს. არა თუ ახლო-მახლო სოფლებიდან მოყვარა თავი ხალხს, თქვენ აქ დაინახავდით გურიის უშორესი ადგილებიდან მოსულ ქალებსა და კაცებს. ეგნატეს ამხანაგები არ ერეოდნენ განსვენებულის წესის აგებისა და საზოგადოთ კულტის საქმეში. საქმის ეს მხარე ჩვენ სულ ერთიანად მივანდით ეგნატეს ბიძას და მის მეზობელ-ნათესაებს. მაგრამ სიმართლე უნდა ვთქვათ, რომ არც ეგნა-

ტეს ბიძა ალექსი და ეგნატეს არც სხვა რომელიმე ნათესავები გამოდგენ მღვდლებისა და კულტის დიდი პატივისმცემლები, რაც ცხადათ გამოჩნდა შემდეგი ინცინდენტებიდან. ეს ინცინდენტი შემდეგში მდგომარეობდა: როცა ეგნატე ეკლესიაში დაასვენეს, მღვდელმა თუ დიაკონმა ჯიბიდან ამოიღო ფართე ლენტი, რომელზედაც გამოსახული იყო ქრისტეს ჯვრიდან გადმოხსნა და ალექსი ინგოროყვას უთხრა: „აი კვტრის ცოდვის მოსანანიებელია. აგი ეგნატეს უნდა შემოახვიო შუბლზე და ამისთვის ერთი მანეთი უნდა გადაიხადოვო“.

— ჩემ კვტარს სულის საცხონებლათ მაგი არ ესაჭიროება. იგი ისეც ცხონებული ყოფილა, თუ ამდენი პატივისმცემელი ყოლია, მიუგო ალექსიმ. მღვდელმა უხმოთ ჩაიდო ჯიბეში თავისი „გარდამოხსნა“.

დილის ათი საათი თუ იქნებოდა, როცა ეგნატეს კუბო ეკლესიის ეზოში უკვე ნომზადებულ საფლავის პირათ დაასვენეს და ორატორებმა დაიწყეს სიტყვების წარმოთქვა. პირველათ ტფილისელ სტუმრებს—გიორგი წერეთელსა და გრ. ყიფშიძეს მიეცათ სიტყვა და შემდეგ—ამხანაგებს. ჩვენ აქ სიტყვების მოყვანას არ შევუდგებით, რადგანაც იმათგან რაც უფრო საყურადღებო იყო, უკვე დაბეჭდილი იყო იმ დროინდელ „კვალში“. ამხანაგებიდან პირველი სიტყვა სილიბისტრო ჯიბლაძემ წარმოსთქვა. 1894 წლის „კვალის“ 23 ნომერში დაბეჭდილია ეს მართლაც ისტორიული სიტყვა, რომელშიც, იმ დროს შესაფერათ, ჩინებულათ არის გამოთქმული საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის შეხედულება თანამედროვე საქართველოზე და თვით პარტიის მომავალი მოქმედების პროგრამა. დიდი ვრცელი სიტყვა წაიკითხა ლადო დარჩიაშვილი, რომელმაც კრიტიკის ცეცხლში გაატარა თანამედროვე ქართული პოლიტიკური აზროვნება, რითაც მან დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია გიორგი წერეთლის მხრით. ოცდაორმა ამხანაგმა წარმოსთქვა სიტყვა ეგნატეს კუბოსთან. მისმა ამხანაგებმა აქ, ამ კეთილი მოძღვარის ცხედრის წინაშე დასდეს კანიალური ფიცი უკანასკნელი სისხლის წვეთამდე იბრძოლონ იმ ახალი იდეალების განსახორციელებლათ, რომლის პირველ ზვარაკათ ეგნატე შეეწირა. ის იდეალები, რომლების განხორციელება დაიწერეს თავის დროშაზე ეგნატეს ამხანაგებმა, თვითონ ეგნატეს სიცოცხლეშიც კარგათ იყო გამორკვეული. როგორც ვიცით, თვითონ ეგნატეს თანდასწრებით და მისი ინიციატივით მათ უკვე მოახერხეს ორიოდე კონფერენცია, თუ იმ კრებებს, რომლებიც მათ გამართეს შეიძლება კონფერენცია ვუწოდოთ,—რომელზედაც მათ სცადეს მომავალი მოქმედების პროგრამის შემუშავება. მაგრამ ყოველი ეს მხოლოდ თეორეტიული მზადება იყო. ეს მხოლოდ რამდენიმე ინტელიგენტისა და მოწინავე მუშის, რომელთა რიცხვი ერთი ხელის თითებზე დაითვლებოდა, ნაფიქრ-ნააზრევი იყო: ამ ნაფიქრ

ნააზრევს უნდა მოეპოვებია ფართე გავრცელება, უნდა გამოსულიყო იგი მოედანზე და დაბრუნდებოდა მუშებისა და გლეხების იმ ფართე მასებს, რომლებმაც თვით შთაბერეს ეს იდეალები თავის მოწინავე ამხანაგებს. და სწორეთ ამ იდეალების სამოედნოთ გამოსვლა, მათით ფართე მასების ზიარება ჩვენ დავინახეთ ეგნატეს ცხედართან. ქართველი მშრომელი ხალხის ფართე მასების წარმომადგენლები პირველათ აქ შეხვდნენ ერთმანეთს. აქ პირველათ გაეცნენ ისინი ერთმანეთს, აქ შეერთდნენ და შეკავშირდნენ ისინი. ეგნატეს ცხედართან პირველათ დასდეს მათ თავისი კანიბალური ფიცი, აქ პირველათ მოახდინეს მათ თავისი ძალების თუმცა მშვიდობიანი, მაგრამ მაინც მტრის თავზარდამცემი დემონსტრაცია. აქ პირველათ გამონახეს ენა, პირველათ გამოაქვეყნეს მათ თავისი მომავალი მოქმედების პროგრამა. გურიის მთებში, ეგნატეს საფლავზე, პირველათ ატორტმანდნენ ქართველი მშრომელი ხალხის დინამიკური ძალები, რომლებმაც სულ ცოტა დროში სულ ერთიანათ დაანგრიეს ძველი ფეოდალური საქართველოს კედლები და რუსეთისა და მთელი ქვეყნის რევოლუციური ძალების ზღვაში ძლიერ ნაკადულათ შევიდნენ.

თქვენი თვალთ უნდა გცნახათ ეგნატეს საფლავზე თავმოყრილი ეს ხალხის ზღვა, თქვენის ყურებით უნდა მოგესმინათ ის ფიცი, რომელიც მისმა ამხანაგებმა დასდეს ეგნატეს ცხედარის წინაშე, თვითონ უნდა გაგეგონათ ეს სიტყვები და ზაშინ თქვენ დარწმუნდებით, რომ ეგნატეს სიკვდილი ისეთი სიკვდილი იყო, რომელიც სთურგნავს და ბადებს ახალ სიცოცხლეს.

ამიტომაც „კეთილი მოძღვრის“ საფლავს ჩვენ განვშირდით არა ისე, როგორც სამაგალითო სარდლის დამკარგველი ჯარი, არამედ ისე, როგორც ძლევა-მოსილი მხედრობა. ეგნატეს დამკარგველი თაობა ყოველ შემთხვევაში უფრო ბედნიერი დაბრუნდა თავისი სულიერი სარდალის, თავისი მედროშეს საფლავიდან, ვიდრე, თუ გნებავთ, „თორნიკე ერისთავის“ ძლევა-მოსილი, ბიზანტიის განაჯგვისუკლებელი ქართველი ლაშქარი, რომელიც კავკასიის მაღალ ქედზე მიჯაჭვულ ამირანზე გოდებდა. ეგნატეს დამკარგველი თაობა კარგათ ხედავდა, რომ კავკასიის ქედზე მიჯაჭვულმა ამირანმა უკვე დაამტვრია თავისი ბორკილები, რომ მან უკვე გადააგორა ქართველი მშრომელი ხალხის გულიდან საფლავის ლოდი და ახალი ცხოვრების გზაზე გამოიყვანა იგი.

ეგნატეს საფლავიდან ქართველმა მშრომელმა ხალხმა წამოიღო სრულიად ახალი, ჯერ მისთვის უცნობი იდეალები, მან აქ პირველათ ხმა-მაღლა მოისმინა მომავალი მოქმედების პროგრამა. ეგნატე დაეცა წამების ჯვარ ქვეშ, მაგრამ მისი ბრძოლის წითელი დროშა ძირს არ დაშვებულა: ის დიდებულათ აფრიალდა ეგნატეს საფლავზე. დღესაც

ეს დროში ბრძოლაში გამარჯვებული ქართველი მშრომელი ხალხში
ხელში ამაყათ ფრიალებს და მის წმ ნდათა წმინდას შეადგენს.

სწორეთ, ასე გაიგეს მშრომელი ხალხის მტრებმა ეგნატე ინგო-
რყვას დასაფლავების დღეს მომხდარი მშვიდობიანი დემონსტრაციის
მნიშვნელობა. სწორეთ ამიტომ იყო, რომ სულ ერთ კვირასაც არ
გაუვლია ეგნატეს დასაფლავების შემდეგ და მას ესტუმრენ ჟანდა-
რმების მთელი ზროვა. მაგრამ მათ საშინელი მარცხი მოუვიდათ. საქ-
მე იმაშია, რომ ეგნატეს საფლავზე მოახდარი ამბავი სრულიად მოუ-
ლოდნელი შეიქნა ალექსანდრე მესამეს „ოპოზიციონერებისთვის“. მათ ვერ
მოასწრეს ამ მრისხანე დემონსტრაციის წინააღმდეგ ზომების მიღება.
სამაგიეროდ მხოლოდ ერთი კვირის შემდეგ მიბრძნდნენ ეგნატეს
საფლავზე, ალბათ რევოლუციის დასაწყისით; დაათვალიერეს ეგნა-
ტეს საფლავი, დაკითხეს მამასახლისისა და რამდენიმე გლეხს. მაგრამ
დაუგეგვანდათ ხალხის ჯალათებს: ხალხის თავისუფლების მაგიერათ
მათ მხოლოდ მათ მიერვე შედგენილი ოცმი შერჩათ ხელში.

XVII.

ეგნატეს დაკრძალვის შემდეგ სოფლებიდან მოსული ხალხი
ეკლესიიდანვე წავიდ-წამოვიდა. ტფილისელი და საზოგადოთ შორი-
დან მოსული სტუმრები და ანხანაგები უკან დაბრუნდნენ ალექსი ინ-
გორყვას ეზოში, სადაც მათთვის სადილი იყო მომზადებული. რამდე-
ნიმე ამხანაგი და მათ შორის სილიბისტრო ჯ. ბლაძე სტუმრებს ვემ-
სახურებდით. ამხანაგების უმეტესობა მიხა ცხაკაისთან ერთად
უსხდნენ სუფრას და სტუმრებს მასპინძლობდნენ. ამ სადილზე ერთობ
საყურადღებო ბაასსა და აზრების შეხლა-შეწოხლას ქონდა ადგილი.
ერთის მხრით იყო გიორგი წერეთელი, რომელიც მეტის მეტათ გა-
ნაწყენებული იყო ეგნატეს საფლავზე წამოთქმული სიტყვებით,
უფრო კი ლადო დარჩიაშვილის მიერ წარმოთქმული სიტყვით და
ყოვლის ღონით ცდილობდა მათ გაბათილებას; მეორე მხრით იყო
ამხ. მიხა, რომელიც იცავდა იმ აზრებს, რომლებიც ეგნატეს ცხედარ-
თან წარმოსთქვეს მისმა ამხანაგებმა. გიორგი წერეთელი ეგნატეს
ამხანაგების მიერ გამოთქმულ იდეალებში არაფერს ახალს არ ხე-
დავდა. ის ანტიცებდა, რომ ეგნატე და ყველა მისი ამხანაგები, რომ-
ლებიც დღეს აქ მის კუბოს ირგვლივ შემოკრბა, ქართველ მოღვაწე-
თა წესამე დასიაო. იყო ორბელიანებისა და მათი თაობის ქართველ
მოღვაწეთა დასი, არის ჭავჭავაძე, წერეთლები, ნიკოლაძე და მათი
დასი; ახლა სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოდიხართ თქვენ, მესამე
დასიო. თქვენ მემკვიდრეობა მიიღეთ ორი ყოფილი იასეებისაგან და
მოვლენილი ხართ იმათი საქმის გასგრძელებლათო. ამის წინააღმდეგ
გაილაშქრა ამხ. მიხამ. ჩემს უბის წიგნში შენახულია მისი ასეთი
რეპლიკა:

— ჩვენ არა თუ გაგრძელება არა ვართ თქვენ მიერ დასახლებული საზოგადო მოღვაწეთა დასებისა, პირიქით, ჩვენ არაფერი საერთო არა გვაქვს მათთან. მათგან ჩვენ არც არაფერი მემკვიდრეობა არ მიგვიღია თუ მემკვიდრეობზე ვიტყვით, ჩვენ დიდი მემკვიდრეობა გვაქვს მიღებული რუსეთის რევოლუციონური მოღვაწეებისაგან, დაწყებული ჩერნიშევსკადან და გათავებული პლეხანოვით. ჩვენ სოციალისტები ვართ, მარქსისტები და, როგორც ასეთები, არ შეიძლება ვიყოთ ქართველ ნაციონალისტების გაგრძელებათ.

აი, ეს იყო იმ დროს ბჭობის საგანი.

კამათი დიხხანს გაგრძელდა და ვინ იცის, რომ აქ ბ. ვარდენ ყიფიანს (ღვანკითელს) არ ეშველა ჩვენთვის. ბ. ღვანკითელს თურმე ძლიერ მოსწყინდა ამდენი ჭკუიანი ლაპარაკი. მას მოუთმენელობა დაეტყო. აიღო ღვინით სავსე ჭიქა და გიგო ყიფშიძეს მიმართა: ბატონებო, მოგვამელა თავი ამდენმა ლაპარაკმა, ჩვენ აქ იმიტომ კი არ მოვსულვართ, და დაიწყო ზმა, რომელიც ასე იწყებოდა: „ღმერთმა ისე ავაშენოს, როგორც შიოს მარანიო“... დამსწრეები ძალიან გაანაწყენა საინტერესო კამათში ასეთი დისსონანსის შეტანამ და მე, როგორც ერთ-ერთი გაპეტეაგანი, ამხანაგების წინადადებით იძულებული გავხდი ბ. ყიფიანი განზე გამეყვანა და მეთქვა, რომ მას მოლაპარაკებებისთვის ხელი არ შეეშალა... მიხსა და გიორგი წერეთლის შორის მსჯელობა და კამათი ცოტა ხნით კიდევ გაგრძელდა, მაგრამ უწინდელი ხალისით კი არა.

ამხანაგებმა იქვე გადასწყვიტეს იმავე საღამოს წასულიყვენ ნიკოთში, დიმიტრი კალანდარიშვილის სახლში სხდომა მოეხდინათ და მოელაპარაკებიათ მომავალი მოქმედების შესახებ. იქვე დაადგინეს ეგნატეს ბიძა ალექსის უფროსი ვაჟისთვის საერთო ძალით შემწეობა მიეცათ და სასწავლებელში შეეყვანათ. შესდგა ამხანაგების სია: ყველამ იკისრა განსახდვრული ყოველთვიური გადასახადი. ამ გადაწყვეტილების სისრულეში მოყვანა და ფულების გროვება ამხ, სილიბისტროს დაველა.

დღე მიწურული იყო, როცა ჯუმათის სადგურზე მივედით. შორე ქალაქებიდან მოსული სტუპრები სადგურზე დარჩენ ლამის სახალხო მატარებლის მოლოდინში. ის ამხანაგები კი, რომლებიც ნიკოთში კრებას უნდა დასწრებოდნენ, რის ვაი-ვაგლახით შეებუდნენ საქონლის მატარებლის ვაგონებს, რომელიც ის-ის იყო სამტრედიის მიმართულებით უნდა დაძრულიყო. მე და ამხ. მიხა ცხაკაია ერთად მოვხდით ნავთის ერთ ცისტერნზე და კონდუქტორის საჯდომ ალაგას მოვიკალათეთ. აქაც ბ. ვარდენ ყიფიანს ვერ დავაღწიეთ თავი. ის თურმე ძალიან გულნატკენი იყო იმ გარემოებით, რომ მას სადილზე ლექსები და სადღეგრძელოების თქმა დაუშალეს და

როგორც რკინის გზის მოსამსახურემ აქ, რკინის გზაზე, ჩემზე მოინდო-
მა ჯავრის ამოყრა, რადგანაც ამხანაგების დავალებით მე შევეშალე
ხელი მისი სურვილის განხორციელებას.

რალა ბევრი გავაგრძელოთ, ვარდენმა ჩემი საბუდარიდან ძირს
ჩამომპარძანა. ამხ. მიხაც, თუმცა მას ვარდენისაგან არაფერი საფრთხე
არ მოელოდა, ძირს ჩამომყვა. გავიპარეთ სულ უკანა ვაგონზე და
რის ვაი-ვაგლახით ვიშოვნეთ დასაჯდომი ადგილი. დღე და ღამე იყ-
რებოდა, როცა ნიკოლოზი დიმიტრი კალანდარიშვილის მამა, მღვდე-
ლი ექვთიმეს ოჯახში მივედი. მამა ექვთიმე, რომელიც ჩვეულებრი-
ვი მასპინძელი იყო როგორც ეგნატესი, ისე მისი ზოგი საუკეთესო
ამხანაგებისა, გულუხვ მაძინძლად დაგვიხვდა. ჩინებული ვახშამი გა-
გვიმართა. ამხანაგებმა ვახშობამდე ითათბირეს, იმსჯელეს, მაგრამ
რადგან ყველა საშინლად დაღლილები იყვნენ, საქმეზე მსჯელობა დი-
ლისთვის გადადეს და ვახშმის შემდეგ ძილი ირჩიეს. ჩემს დღიურში
შენახულია ზოგი რამ ცნობები იმის შესახებ, თუ რაზე იყო აქ თათ-
ბირი, მაგრამ ამაზე დაწვრილებით ლაპარაკი საჭიროთ არ მიმაჩნია.
ვიტყვი მხოლოდ, რომ ამ კრებაზე ბეობს უდიდესი საგანი ის იყო,
რომ ჩვენს პარტიას უფრო ფართოდ გაეშალა ფრთები პრაქტიკულ
მოქმედებაში; მანამდე პარტია უფრო ინტელიგენტებისაგან შედგე-
ბოდა. ტფილისს გარდა, როგორც მახსოვს, იმ დროს არსად არ იყო
მუშათა წრეები; ეს საქმე ტფილისშიც ახალი საქმე იყო და იქაც
სუსტათ იყო დაყენებული საქმე. ეგნატეს დასაფლავებაზე რევოლუ-
ციონური ძალების დემონსტრაციამ თავის თავად წამოაყენა საკით-
ხი თეორიიდან პრაქტიკაზე გადასვლის საჭიროებისა (და მუშებისა და,
სადაც შესაძლებელი აღმოჩნდებოდა გლეხების დარაზმვისა. დაახლო-
ვებით ეს საკითხი შეადგენდა 1894 წლის 8-9 მაისს მომხდარი თათ-
ბირის საგანს.

ჩემს უბის წიგნში შენახულია ცნობა იმის შესახებ, რომ ამავე
თათბირზე ამხანაგებმა დაადგინეს რაიმე სახსარი გამოენახათ და
ლადო დარჩიაშვილი საზღვარ-გარეთ გაეგზავნათ სწავლის მისაღე-
ბათ. ეს იყო სილიბისტროსა და მიხას წინადადება. რამდენათაც მახ-
სოვს, მიხას ძალიან მოსწონდა ლადო დარჩიაშვილი, მას განსაკუთ-
რებით მოეწონა ლადოს სიტყვა ეგნატეს კუბოსთან წარმოთქმული.
რაც შეეხება სილიბისტროს, ის ყოველთვის დიდ იმედებს ამყარებ-
და ლადოზე და შვილივით უყვარდა იგი, მაშინაც კი, როცა ლა-
დო საზღვარ-გარეთიდან ჩამოსვლის შემდეგ ქართველ ნაციონალისტებს
ამოუდგა გვერდში და განახლებულ „ივერიაში“ დაიწყო წერილების
წერა; სილიბისტროს ისევ ძველებურათ უყვარდა იგი, თუმცა მას
გზა დაბნეულათ თვლიდა, მაგრამ კიდევ იმედი ქონდა „გამობრუნდე-
ბაო“. ჩვენ უკვე ვთქვით, რომ გიორგი წერეთელს არა თუ არ მო-

ეწონა ლადოს სიტყვა, პირდაპირ დიდათ ნაწყენი დარჩა მითი, ამიტომ თუმცა ამხანაგებმა ეს სიტყვა გიორგის გადასცეს „კვალში“ დასაბეჭდავად, მაგრამ, როგორც მახსოვს, გიორგიმ არ დაბეჭდა იგი.

მეტი არ იქნება აქვე დავასახელოთ, თუ ვინ დაესწრო ნიგოთში კალანდარიშვილის სახლში გამართულ 8—9 მაისის თათბირს. ესენი იყვნენ: მიხა ცხაკაია, სილიბისტრო ჯიბლაძე, დიმიტრი კალანდარიშვილი, იოსებ კაკაბაძე, რაქდენ კალაძე, კარლო ჩხეიძე, ისიდორე რამიშვილი, ლადო დარჩიაშვილი და საბსონ კილაძე, ივანე კილაძე და პეტრე გელეიშვილი. რამდენათაც მახსოვს, ამ თათბირს 16 ამხანაგი დაესწრო, მაგრამ, სამწუხაროთ, დანარჩენის გვარები ვერ აღვადგინე.

(დასასრული იქნება)

=====

განყოფილება

= II =

პირველი გვერდიუცმიხ სანა

(1905 წ.)

გოთიკე ჩიქვილაძე

აფრასიონ ბერკვილაძე და მისი რაზმი

I.

მერკვილაძის რაზმის გასამართლება სამხედრო სასამართლოს სესიის მიერ მოხდა ქუთაისში 1911 წლის ნოემბრის 1.

ამ საქმეზე დაპატიმრებული იყო სხვა და სხვა დროს 48 კაცი, რომელთაგან ციხეში დაიხრცა 20, ხოლო სასამართლოს წინაშე წარსდგა 28 კაცი.

ამ საქმის გამოძიება მინდობილი ჰქონდა საგანგებო საქმეთა გამოძიებელს ცნობილ სენკევიჩს.

სენკევიჩს დაევალა ამ საქმისათვის პოლიტიკური სახე ჩამოეშორებინა. მას უნდოდა დაემტკიცებინა, რომ აფრასიონ მერკვილაძე და მისი რაზმი იყვნენ ყაჩაღები, — ბრბო, რომელმაც ისარგებლა დროთი და იკლებდა, თავზარს სცემდა შორაპნის მაზრის შშრომელ გლეხობას ყაჩაღობით. მათ მიერ ჩადენილ ტერორისტულ აქტებს სარჩულად ედგა არა პოლიტიკური მიზნები, არამედ პირადი სარგებლობა და გამდიდრება.

ამ საქმის გარშემო სენკევიჩი მუშაობდა თითქმის სამი წელი. მან მოიარა ის მხარე, სადაც აფრასიონ მერკვილაძე და მისი რაზმი მოღვაწეობდა. ფეხზე დააყენა და აამოძრავა მაზრის ადმინისტრაცია, მთავრობის აგენტები და რეაქციონური ელემენტები. მაგრამ მიზანს ვერ მისწვდა. გარდა პოლიტიკური დანაშაულისა მერკვილაძის რაზმს რაიმე, რევოლუციური-ინერისათვის ჩირქის მომცხები დანაშაული არ აღმოაჩნდა, რასაც მოწმობს სენკევიჩის მიერ შედგენილი საბრალმდებლო ოქმი.

სამხედრო სასამართლო ორი კვირა ისმენდა ამ საქმეს. გამოწვეული იყო მოწმეთ 200 კაცზე მეტი.

მთავრობის აგენტები და უკიდურესი რეაქციონერები, მოწმედ გამოწვეულნი სასამართლოს მიერ, ზიზღით იგონებდნენ მერკვილაძეს და სასამართლოს წინაშე მდგომ მის რაზმელებს. მათ ბრალს სდებდნენ გლეხების აჯანყებაში, მთავრობის წინააღმდეგ იარაღით ბრძოლაში, ტერორისტულ აქტების შესრულებაში, მაგრამ ვისმეს გაძარცვაში რაზმელებს ხელი ვერავინ დაადო.

სიკვდილით დასჯის განაჩენი ექვს კაცს.

მოწმეების დაკითხვის შემდეგ სასამართლომ 1 ნოემბერს 1911 წელს ექვს კაცს, სახელდობრ: კოლია ლორთქიფანიძეს, ტრიფონ აბაშიძეს, პორფილე პაიჭაძეს, ალექსანდრე სვანიძეს, სერაპიონ და ისმაილ ქუმბურიძეს სიკვდილით სასჯელის (ჩამოხრჩობით) განაჩენი გამოუტახა, ხოლო დანარჩენთ სხვა და სხვა ვადით კატორღა.

სასამართლოდან დაბრუნებისათვის სიკვდილით დასაჯელნი განაცალკევეს. ჩააცვეს მათ ფარაჯები, ფეხზე დაადვეს ხუნდები და ცალ ცალკე მოათავსეს სიკვდილით დასასჯელთა საკანში.

სასამართლოს განაჩენის შინაარსი ციხეში ამხანაგების მოყვანამდე გავიგეთ. ყველას გვალეღვებდა ეს ამბავი.

იმ ამხანაგებს, რომელთაც ამ ხანებში მოუხდათ ქუთაისის საგუბერნიო ციხეში ჯდომა, კარგათ ახსოვთ მერკვილაძის რაზმის საქმიანობა ციხეში.

ეს რაზმი ციხეშიაც ერთ მთლიან ერთეულს შეადგენდა. ისეთ შედუღებულ ძალას წარმოადგენდა იგი, რომელსაც ვერაფერი ვერ ხრიდა და არაფრის წინ თავს არ იდრეკდა.

მოწყენა, შიში, სინანული მათთვის არ არსებობდა. ერთხელაც არ ყოფილა შემთხვევა პოლიტიკურების წრიდან მათი გათიშვის, პოლიტიკურების მიერ გადასროლილი ლოზუნგების მათ მიერ გვერდის ახვევის.

ეს რაზმი წარმოადგენდა ციხეში იმ ძალას, რომელიც შვილოდა პოლიტიკურებს ქურდ-ბაცაცების ასალაგმავად შიგნით ციხეში და ციხის ადმინისტრაციის წინააღმდეგ გამოსვლებში.

რა გასაკვირია, თუ 1 ნოემბრიდან ციხის ტუსაღთა მთელი გულისყური იმ საკანისაკენ იყო მიპყრობილი, სადაც სიკვდილით დასასჯელნი იყვნენ მოთავსებულნი.

მათი საკანები განწმენდილ, დაცლილ იქნა. არც მაგიდა, არც ტახტი, არც რაიმე დასაყრდნობი და არც ქვეშაგები მათ არ მისცეს.

საკანის მთელ მორთულობას ერთი პატარა „პარაშკა“ შეადგენდა. კოლია ლორთქიფანიძე და მისი ამხანაგები ამას სრულიად არ ნაღვლობდნენ. საკანებიდან მოისმოდა გამირული ყვირნა, ერთმანეთის გამხმნეება და შეხმატებულბული რევოლუციონური სიმღერები.

კოლია ლორთქიფანიძე და მისი ამხანაგები სასეირნოდ ერთად გაყავდათ. ამ დროს ციხე ჩაკეტილი იყო და ადმინისტრაციის მთელი ყურადღება მათკენ იყო მიპყრობილი.

ისინი სრულიად დამშვიდებულნი, მომღიმარნი ამოუდგებოდნენ იქით აქეთ კოლიას და აუღელვებლად კამათობდნენ.

სასეირნო ეზოზე გადამყურე საკნებიდან დაღონებული ტუსაღები თვალს არ აშორებდნენ მათ.

სეირნობის დროს ისინი იხილავდნენ სხვა და სხვა გეგმას იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა გასულიყვნენ სახრჩობელაზე.

სიკვდილს იგინი, როგორც რევოლუციონერები, კარგა ხანია შერიგებული იყვნენ, მაგრამ მათ სურდათ სახრჩობელაზე ასვლით კიდევ რაიმე ზიანი მიეცათ მტრებისთვის და ამის შესახებ დარიგებას კოლიასა სთხოვდნენ.

რას ურჩევდა ამხანაგებს, რას ეპირებოდა, რას ფიქრობდა ბრძოლაში გამოწვეთნილი კოლია, ჩვენთვის საიდუმლო იყო.

გადიოდა დღეები და სასჯელის შეცვლის არა ისმოდა რა. ჩვენ, ზოგიერთი პოლიტიკურები, მოთავსებული ვიყავით ზემო სართულში იმ საკანების ზემოდ, სადაც კოლია და მისი ამხანაგები იხდნენ და საშუალება გვქონდა კოლიასა და მის ამხანაგებთან ფანჯრიდან ძაფით წერილების და სხვა რამ საჭირო საგნების ჩაგზავნისა და აგრეთვე საუბრისა. ასე რომ, უკანასკნელ წუთამდე ჩვენ შორის მიწერ-მოწერა და საუბარი არ შეწყვეტილა.

ორი კვირა გაატანა ასეთმა მდგომარეობამ.

გათენდა 15 ნოემბერი, — უკანასკნელი ვადა, როდესაც მეფის მთავრობას დასასჯელთათვის სასჯელის შეცვლის შესახებ ან „ჰო“, ან „არა“ უნდა გამოეცხადებია. დილიდანვე ვრცელდება ციხეში ხმა სასჯელის დამტკიცების შესახებ. ყველამ ვიცით, რომ ამალამ მოხდება საშინელება — ექვსი ბაწარი ჩამოიბმის და ექვს რევოლუციონერს ვაფეკაცს სიცოცხლეს გამოასალმებენ.

ყველა დღლავს, ყველა აღშვოთებულია, ყველას სურს გასცეს პასუხი ასეთ საზიზღარ ბოროტმოქმედებას.

უკანასკნელად გაიყვანეს სასეირნოდ კოლია და მისი ამხანაგები. კოლია უცხადებს ამხანაგებს თავის გეგმას, ცოტა კამათის შედეგ შეთანხმდნენ, ერთმანეთს ხელი ჩამოართვეს და უკანასკნელად გადაკონცეს ერთმანეთი.

ვინც ამ სცენას ყურს უგდებდა ეგონა, რომ მათ გადასწყვეტეს უბრძოლველად არ დანებდნენ მტერს.

ამიტომ ციხეც შეუდგა სამზადისს. სურს მხარი დაუჭიროს ამხანაგებს და უბრძოლველად არ დაანებონ იგინი. ელი ნ ხოლოდ „ამირანის“ (ციხის ხელმძღვანელ ორგანიზაციის) განკარგულებას, მის მიერ შემუშავებულ სამოქმედო გეგმას

„ამირანი“ კი არ ჩქარობს. კოლია და მისი ამხანაგების გადაწყვეტილებას ელოდება!

„ამირანის“ დავალებით ჩენი საკანი შეეკოთხა კოლიას და სთხოვა შემოეთვალა მათი გადაწყვეტილება. ჩვენ ვწერდით, ბრძოლისათვის საჭირო იარაღს მოგაწოდებთ და მთელი ციხე მზათ არის მხარი დაგიჭიროსო.

კოლიას პასუხი იყო მოკლე და მარტივი: „გადაეცით ამხანაგებს მადლობა თანაგრძნობისათვის. იარაღს არ ესაჭიროებთ. „ამირანს“ ვთხოვთ განკარგულებას, რათა წინააღმდეგობა არავინ გასწიოს. ერთი წვეთი სისხლი არ იქნეს დაღვრილი ჩვენი გულისათვის. ჩვენ ავალთ სახრჩობელაზე ისე, როგორც შეშვენის რევოლუციონერს. მშვიდობით“.

„ამირანმაც“ არ დააყოვნა და შესაფერი განკარგულება მოახდინა.

„ამხანაგებო,—გაისმა მოულოდნელად აგერ კოლიას მქუხარე ხმა ფანჯრიდან და ჩვენც ყველამ ფანჯრებს მივაშურეთ.

„ამხანაგებო —მე და ჩემი ამხანაგები გიძღვნით უკანასკნელ სალამს, გემშვიდობებით უკანასკნელად. ამხანაგებო, შეიძლება ვისმეს გაწყენინეთ რაიმე და გვაპატიეთ, დაივიწყეთ ეს წყენა და ცუდათ ნუ მოგვიხსენიებთ. ჩვენი საქმე იყო ბრძოლა თავისუფლებისათვის იარაღით. ჩვენ ერთხელაც არ გვიღალატნია ამ წმიდა მოვალეობისათვის. ჩვენ სიცოცხლის მეტი არა გვაბადია-რა. შეგვიწირავს იგი ხალხის ბედნიერებისათვის. წარბშეუხრელათ ვანაცვლებთ ჩვენ სიცოცხლეს რევოლუციის და ავღივართ სახრჩობელაზე სრულიად კმაყოფილი, დამშვიდებული, ჩვენ გვაზნევენ ის რწმენა, რომ ადრე თუ გვიან მშრომელი ხალხი დაამსხვრევს მონობის ბორკილებს. თქვენ, ამხანაგებო, გაგიყვანთ აქედან და თქვენ იცით მაშინ თუ ჩვენც არ დაგვივიწყებთ. გაუმარჯოს თავისუფლებას, გაუმარჯოს მშრომელ ხალხს“.—დაახლოვებით ასე დაათავა თავისი სიტყვა კოლიამ. ✓

ჯარისკაცი იქვე კედელს მიეყრდნო და დაფიქრებული უცქერდა ამ სანახაობას. ჩვენ ყველანი ფანჯარაზე ვიყავით მიმდგარი. სრულიად არ ვაქცევდით ყურადღებას მას, რომ ამის ნება არ გვქონდა და ჯარისკაცს შეეძლო ჩვენ ტყვიით გაგვმასპინძლებოდა.

ემჩნეოდა, ჩვენმა ასეთმა გაბედულობამ და კოლიას რიხიანმა ხმამ შეარყია ჯარისკაცი—მანქანა და მასში გამოიღვიძა ჯარისკაცმა მუშამ და გლეხმა.

ადმინისტრაცია არსად სჩანდა. იგი თავის ბნელი საქმისათვის ემზადებოდა. კოლიას გაცცეს პასუხი ამხანაგებმა ზემოდან. განწირულთაგან ილაპარაკეს არაბიძემ და პაიჭაძემ—ამხანაგებს და რევოლუციას ბრწყინვალე გამარჯვება უსურვებს მათ.

გამომშვიდობება გათავდა.

არავითარი ნაღველი, გულისწყვეტა არ გამოსქვიოდა კოლიას და მის ამხანაგების სიტყვებში.

ეს იყო უკან დახეულ მებრძოლთა ყიჟინა ახალ იერიშების მისატანათ

— ამალამ ფრთხილათ იყავით, არ დაიძინოთ ამხანაგებო, რომ მტერი უეცრად არ დაგესხეთ თავს, უკანასკნელად მისცა განკარგულება კოლიამ ამხანაგებს და პასუხად მოისმა მარსელიოზას გუგუნნი.

შავ-ბნელი ღამეა, ჩვენ გავშალეთ ლოგინი და ტანთ გაუზღვლათ დავწევით, ძილი არ გვეკიდება, მაგრამ ისე დამძიმებულია ჩვენი გონება, რომ ხმის ამოღებას ვერ ვახერხებთ. სხვა საკნებშიაც არ სძინავთ, მაგრამ იქიდანაც ჩამი-ჩუმი არ მოისმის.

იმ წუთში მთელი ციხის გონება ექვს ვაჟკაცზე ფიქრობდა. თითოეულ ტუსაღს სურდა სამარადისოდ აღებეჭდა მათი უმანკო სახე გონებაში.

ნაშუალამევის სამი საათი იქნებოდა, რომ მოგვესმა ბორკილის ჩხრიალი ფანჯრიდან, კოლიას გადმოძახილი:

— ეი, ტრიფონა, ამხანაგებო! აბა, მტერი მოდის ჩვენ გასაყვანად. ფრთხილად, არ დაიბნეთ, არ შეშინდეთ, — გააფრთხილა რა მან ამხანაგები, იმ წამს ბორკალების ჩხრიალით გადახტა ფანჯრიდან და კარების სარკმელთან მიიღბინა.

— ბ. უფროსო! რათ გარჯილხართ! ჩვენ გასაყვანათ მობრძანდით? მერე თოკა რად დაგკიდდით? ჩვენ შესაკრავად? ჩვენ მხეცები არა ვართ. ჩვენ ვიცით, რომ თქვენ გვეალებათ ჩვენი დახრჩობა. ჩვენ სიკვდილის არ გვეშინია და მზათ ვართ მივიღოთ წამება. გაძლევთ ვალს ისე, როგორც ეს ჩვენ გვევალება. პირველად მე გამიღეთ კარი და გამომიყვანეთ, — უთხრა უფროსს კოლიამ.

— ამხანაგებო! წინააღმდეგობა არ გაბედოთ, — მიაძახა ამხანაგებს კოლიამ. ექვსი საკანის კარი ერთად გაიღო და მოისმა მწყობრი სიმღერა: „უარვეყოთ ძველი წესები“...

ამ დროს ციხეს ოთხი კუთხით შემოარტყეს გაძლიერებული ჯარისკაცთა გუნდი ზარბაზნითა და ტყვიისმფრქვეველით. დერეფნები გაივსო ჯარისკაცებით.

საკნების კარებში გაკეთებულ სარკმელში რამდენიმე თოფის ლულა იყო შეჩრილი და გასასროლად მომარჯვებული. კოლია და მისი ამხანაგები უკვე ეზოში გაიყვანეს და მათი მარსელიოზას ხმა ნაწყვეტ ნაწყვეტად ისმოდა.

აგერ შავ ეზოშიაც მივიდნენ განწირულნი და მარსელიოზის ხმაც მიწყნარდა.

ერთი წამით მყუდროება ჩამოვარდა.

რომელიღაც საკანიდან გვესმა წყნარი ჰანგები, თანდათან ძლიერდება, ღია სარკმლებიდან საკნებს ესტუმრება და მას ბანს აძლევს მთელი ციხე:

„მსხვერპლად დაეგე“... იმეორებს ათასი კაცი. სიმღერა ძლიერდება, ვითარდება და სტიქიათ იქცევა. იმდენათ ძლიერ იყო ათასი კაცის გულის სიღრმიდან აღმონახეთი და ამ ჰიმნში ჩაქსოვილი გულის წყრომა, რომ ჯარისკაცები შეშინდნენ, დაიბნენ, მიხვდნენ, რომ ხალხის გულიდან ამონახეთქ ტალღას ხიშტები ვერ შეაჩერებდა და თოფები ძირს დაუშვეს, სტიქიას დაემორჩილნენ.

ჰიმნის გუგუშმა თითქმის დაღაძღვით გასტანა, აღმინისტრაცია კი არსად სჩანდა. იგი ამ დროს ციხის შავ ეზოში დღესასწაულობდა.

აქ შეგროვილიყვნენ მეფის ჯალათები. თან მოეყვანათ გაძლიერებული ჯარისკაცთა გუნდი.

ჯალათებს სურდათ დაენახებინათ ჯარისკაცთათვის, თუ როგორ სჯის მთავრობა ურჩს და ვითომ ხალხის ნეტერთ. მათ სურდათ რევოლუციონერების უმანკო სიხლის დაღვრით გამარჯვება ედღესასწაულათ, მაგრამ მოსტყუდნენ—გამარჯვების მაგივრად სასტიკად დაიარცხდნენ.

ეს ჩვენ გავიგეთ მეორე დღეს.

ციხის ექიმმა (ხუნდაძემ) მეორე დღეს გადმოგვცა შემდეგი: „მოხდა ის, რასაც არავინ მოელოდა. თვით მე ჯერაც ვერ მოვდივარ გონს და ჩემი თავისათვის ანგარიში ვერ მიმიცია. კოლია ლორთქიფანიძემ მოსპო აღმინისტრაცია, გააქარწყლა სიკვდილის საშინელება. სახრჩობელამ ამიერიდან იქ დანსწრეთათვის დაჰკარგა ფასი. მოხდა უდიდესი ბოროტება, აი რაში დავრწმუნდით იქ დამსწრენი.

კოლია და მისი ამხანაგები შემოვიდნენ შავ ეზოში სრულიად დამშვიდებული, ღიმილით—თითქოს სადღესასწაულოდ მიდიოდნენ საღამე.

ბრალმდებელმა წაიკითხა განაჩენი, რომელმაც არავეითარი გავლენა არ მოახდინა ბრალდებულთა სულიერ განწყობილებაზე. კოლიას გარდა ყველამ უარი განაცხადა უკანასკნელ სიტყვაზე. შებტენ სკამებზე და სახრჩობელას წინ თავიანთი ადგილი დაიჭირეს.

ამხანაგების სახელით კოლია ლორთქიფანიძემ მიმართა ჯარს სიტყვით. მან სთქვა: „ჩვენ ავაზაკები (ა) ხალხის მტრები არ გვგონოთ. ჩვენ ვართ მუშების და მშრომელი გლეხების ბედნიერებისათვის მებრძოლნი. ჩვენი დახრჩობით მთავრობას სურს ჩვენი მომხრეების დაფრთხობა, მაგრამ ჩვენ ღრმად ვართ დარწმუნებული, რომ ამით ჩვენს ლაშქარს უფრო აძლიერებენ. შორს არ არის ის დრო, როცა მშრომელი ხალხი გამოიღვიძებს და მონობის უღელს დაამსხვრევს. მაშ, გაუმარჯოს მშრომელ ხალხს და მათი ინტერესებისათვის დამცველთ“.

შემდეგ მღვდელს მიუბრუნდა: „რად გარჯილხართ. ჩვენთვის თქვენი ზიარება საჭირო არ არის“.

აფრასიონ შერკვილაძე

კოლიას ტკბილმა, გრძნობით სავსე სიტყვებმა ჯარში ჩოჩქოლო გამოიწვია.

ადმინისტრაცია დაფრთხა, შეშინდა. არ იცოდა რა ექნა.

ერთი წამით სიჩუმე ჩამოვარდა, მაგრამ სიჩუმე ისევ კოლიამ დაარღვია. ბ. უფროსო! მე შეგპირდი დაგემორჩილოთ და შევასრულო სასამართლოს განაჩენი. მე ჩემ სიტყვას არ გადავალ. „Я умел жить, сумею умереть“, შესძახა მან მქუხარე ხმით იქვე მდგომ მთავრობის მოხელეთ და სწრაფად შეხტა მისთვის გამზადებულ სახრჩობელასთან მდგარ სკამზე, თავის ხელით ბაწარი კისეში მოიჭირა მან და მისმა ამხანაგებმა ერთ და იმავე დროს, ჰკრეს ფეხები სკამებს, რომლებზედაც იდგნენ და ექვსი ვაჟკაცი ერთ და იმავე წუთში ბაწარზე ჩამოეკონწიალენ.

საშინელი სანახაობა იყო. ჩვენ ყველანი მოვისპეთ“.

ამ საზიზღარი ბოროტების საპროტესტოთ მეორე დღეს ციხეში ერთი დღით შიმშილობა გამოცხადდა.

ყველა საცნებში გაიმართა კრებები ტრალიკულად დაღუპულ ამხანაგების გმირობის დასასურათებლად. გამოვიდა ჟურნალი „შოლტის“ განსაკუთრებული ნომერი მათ პატივსაცემლად.

გაიმართა ხელის მოწერა ამხანაგ კოლია ლორთქიფანიძის უმწეოდ დარჩენილ ცოლშვილის სასარგებლოდ წვლილის შესაგროვებლად. იმავე დღეს შეგროვდა, როგორც მახსოვს, 75 მანეთი და გადაეგზავნა კოლიას ოჯახობას.

ასე მოიხადა თავისი რევოლიუციონური ვალი კოლია ლორთქიფანიძემ და მისმა ამხანაგებმა!

ჩვენ ვგრძნობდით, რომ გმირული სიკვდილით ამ ვაჟკაცებმა მეტი სარგებლობა მოუტანეს თავისუფლების საქმეს, ვიდრე ჩვენ ცოცხლათ დარჩენილებმა.

ჩვენ ყველანი კიდევაც ვეხარებოდით ჩათ. ამ დროიდან ჩვენ, გულში მოისპო სიკვდილის შიში. სახრჩობელამ დაჰკარგა ფასი და მნიშვნელობა.

საკვდილით დასჯილ კოლია ლორთქიფანიძის და მისი ექვსი ამხანაგის წლისთავის აღსანიშნავად, 15 ნოემბერი 1912 წ. ქუთაისის ციხეში გამოვიდა პირველი ნომერი ჟურნალ „ციხის გამოძახილი“-სა. ჟურნალი ხელში ჩაუვარდა ციხის ადმ. ნისტრაციას და დაიღუპა. მოგვყავს ამ ჟურნალის შინაარსი: 1. მოწინავე, 2. ფელეტონი—„იდეისათვის თავდადებულნი“, 3. სიკვდილით დასჯილი (უფლებრივი და ფილოსოფიური მიმოხილვა), 4. რევოლიუციის მსხვერპლნი, 5. სიკვდილის წინ (გადმოკეთებული რუსულიდან), 6. ლექსები, 7. ლექსი—კოლია ლორთქიფანიძისა და გამოსათხოვარი წერილი ტუსაღებისადმი—მისივე, 8. განწირული (ესკიზი), 9. ეტიუდი (ვერაგების მსხვერპ-

ლი), 10. ახალი ამბები, მოწოდება, თუ როგორ უნდა სცენ პატივი ტუსალებმა წლისთავზე სიკვდილით დასჯილ კოლია ლორთქიფანიძეს და მის ამბანაგებს.

აი ვინ იყო აფრასიონ მერკვილაძის რაზმი!..

უნებლიეთ იზადება კითხვა: ვინ შთაბერა მათ ასეთი ძლიერი სული? ვინ შეაყვარა მათ ასე თავდავიწყებამდე თავისუფლება და ხალხის ინტერესები?

ვინ ასწავლა მათ ასე უშიშრად სიკვდილი თავისუფლებისათვის?

პასუხი ერთია: მათმა მასწავლებელმა და ხელმძღვანელმა, თავისუფლებისათვის ბრძოლაში გმირულად დაღუპულმა აფრასიონ მერკვილაძემ.

II.

აფრასიონ მერკვილაძე.

აფრასიონ დაიბადა 1871 წელში სოფელ ქალატყეში (შორაპნის მაზრა). მამა მისი ასლან მერკვილაძე, მართალია, უსწავლელი კაცი იყო, მაგრამ თავის ზრდილობიანი, მოსწრებული სიტყვა-პასუხით, საგნის აწონ-დაწონით, იგი მოსაუბრის ყურადღებას იპყრობდა. ასლანმა კარგად იცოდა სწავლის ფასი და ამიტომ აფრასიონის სწავლის მისაღებად იგი არას იშურებდა.

აფრასიონმა სწავლა დაიწყო ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში, მისი გათავების შემდეგ კი ტფილისის სასულიერო სემინარიაში მიიღეს.

სასულიერო სასწავლებელში აფრასიონი სწავლის დიდ უნარს და ნიჭს ვერ იჩენდა. გაკვეთილებზე სიარულიც ეზარებოდა. მას უფრო იზიდავდა ამ ხანებში ქიდაობა, ბურთის თამაში და უმეტეს დროს იგი მას ანდომებდა. სემინარიაში შესვლიდან კი თავს ანებებს ბავშვურ ცელქობას და ისწრაფის იგი სწავლა-განვითარების მიღებას.

სემინარიაში აფრასიონი შევიდა 1888 წ. და დათხოვნილ იქნა იქიდან 1891 წ.-ს.

ჯერ ისევ პირველ კლასში სწავლობდა აფრასიონი, როდესაც იგი გაეცნო არაღვგალურ მოწაფეთა წრეს. სპეტაკი და პატიოსანი გულის მქონე აფრასიონმა იგრძნო თავის დანიშნულება, უყოყმანოთ შეუერთდა ამ წრეს და თავის მოვალეობად გაიხადა ცხოვრების უკუღმართობასთან ბრძოლა. ამისათვის კი საჭირო იყო სწავლა და განვითარება, რომელსაც მას სემინარიის საგნების შესწავლა ვერ მისცემდა. იგი იძულებული იყო თავის საშუალებით შეეძინა ის წიგნები, რომლის წაკითხვა მას აინტერესებდა. განვითარების მიღების საქმეში ბევრი რამ ელომებოდა მას წინ. ერთი მხრით გაქნილი ბერები არ აძლევდნენ ნებას აკრძალული წიგნების კითხვისას, იგი იძულებული

იყო ეკითხა იგი საიდუმლოთ, მეორეს მხრით წიგნების შეძენისათვის საჭირო იყო ფული და ეს მას არ ჰქონდა.. იმ ხანებში მამისადმი გამოგზავნილი წერილებიდან ვტყობილობთ, რომ მამამ აფროსიონი სემინარიაში მიღების შემდეგ დააყენა დიასახლისთან 10 მან. თვეში. ასლანი ღვზავნიდა შვილს ყოველ თვიურად დიასახლისის გადასაცემად აღთქმულ 10 მან. აფროსიონს კი ხორციელ საზრდოზე უფრო სულიერი საზრდო ენატრებოდა. ამიტომ მან თავის ამხარავ გიორგობიანთან ერთად დიქირავა მთაწმინდაში ერთი პატარა ოთახი სჯერდებოდა 7 კაპ. სადილს და გადანარჩენი ფულით სხვა და სხვა აკრძალულ წიგნებს ყიდულობდა.

ერთ თავის წერილში, 1889 წლის 27 იანვრის თარიღით აფროსიონი შემდეგ ანგარიშს უდგენს მამას: „ეხლა არის მეხუთე თვე. თქვენ თვეში თუმნათ დამაყენეთ, მაშასადამე, ეხლა მექნება დახარჯული ხუთი თუმანი. მაშ, ვიანგარიშოთ თუ ხუთ თუმანზე მეტი დამიხარჯავს: ენკენისთვეში წამოვიღე თუმანი, ოქტომბერში გამომიგზავნეთ რვა მანეთი და დეკემბერში ხუთმეტი მანეთი, სულ ოცდაცამეტი მანეთი, მაშასადამე, დარჩა კიდევ ჩვიდმეტი მანეთი, მე კი თვრამეტ მანეთს გთხოვდი. სჩანს მეტი არ დამიხარჯავს. ეხლა ზამთარია—შეშა საყიდელია, შაქარი ხუთი შაჟრია გირვანკა. ხაფხულში სულ სხვაა, მაშინ უფრო ცოტა დამეხარჯება. თქვენ კი იძახით: „ძალიან ფულის ხარჯვა გცოდნიაო“*).

იმავე წერილიდან ირკვევა, რომ აფროსიონი ამ დროს ახალი იდეებით არის გამსჭვავული. იგი ბეჯითად სწავლობს მხოლოდ იმ საგნებს, რომელნიც მისი მიზნისათვის გამოსადეგია, დანარჩენებს კი ყურადღებასაც არ აქცევს. ეს არ გამოეპარა ასლანს და შვილს პასუხს სთხოვს. აფროსიონი სწერს მამას: „თქვენ ავ-ენების გჯერათ და ეს მე შეცდომათ მიმაჩნია. მე ყველას მართალს ვეტყვი, ყველას კაცურად მოვექცევი და ვისაც რა სურს, ის ილაპარაკოს. მე მათ ყურს არ მოუგდებია, კაცი გარემოების ქმნილებათ, გაჭირვებას, სიღვრეს, უბედურებას, უნდა გაუძლოს, თორემ გაშლილ სტოლთან ყველა ღონიერია. რამდენათაც მაგისტანა ავ-ენები“ ასისინდებიან, ჩემთვის იმდენათ უკეთესია“.

ასეთი გაჭირვებით იკაფავს აფროსიონი გზას განვითარებისაკენ. მას გადააქვს წრის მუშაობა თავის ბინაზე. იქვე სცემენ ჟურნალს მოწაფეთათვის.

1891 წლის მარტის თვეში მას ბინაზე ეწვია მოულოდნელად სემენარიიდან მეთვალყურე იმ დროს, როდესაც წრეში მონაწილე ამხანაგები მის ბინაზე შეკრებილი მაცადინობდნენ.

*) ეს წერილები გადმოგვცა აფროსიონის დეგმა.

აფრასიონის ამხანაგებმა ფანჯარაზე გადახტომით უშველს თავს, აფრასიონს კი დაუჭირეს აკრძალული წიგნები და რამდენიმე ნომერი მოწაფეთათვის გამოცემული ჟურნალისა. მან თავის საკუთრებად გამოაცხადა ყველა დატყვევებული წიგნები და ჟურნალის ნომრები, რომელიც სემინარიის ოქქორს წარედგინა. სემინარიის სამმართველომ დიდ ცოდვათ ჩაუთვალა აფრასიონს აკრძალული წიგნების კითხვა და სემინარიიდან დაითხოვა ყოფა-ქცევაში ცუდი ნიშნით. მოწმობაშიაც კი ჩაუწერეს: „დათხოვნილიაო“.

დაღონდა აფრასიონი, ვინაიდან ასეთი მოწმობით მას სხვა სასწავლებელში არ მიიღებდნენ. ბევრი იმეცადინა, არქიელსაც კი მამართა, მაგრამ ყოფა-ქცევაში ნიშანი არ გაუსწორეს და მით მოუსპეს სწავლის გაგრძელების საშუალება.

ის სწერს მამას: „გუშინ არქიელთან ვიყავი. მხეცია როგორც ყველა ბერები, გამოჩერჩეტებულია. პირადათ არ მალაპარაკა. თხოვნა სემინარიაში გადაუცია გასარჩევათ... „ეხლა სინოდში უნდა გავგზავნო ქალაღი, ფელი, რომელიც ზემოდ არის დასახელებული, გამოგზავნეთ. გზის ფულიც უსათუოდ“.

სინოდიდან არა გამოვიდა რა. ამიტომ აფრასიონი ბრუნდება თავის სოფელ ქალატყეში და ჰკიდებს ხელს მეურნეობას.

აფრასიონს ამ ხანაში ვიცნობთ, როგორც მოჩხუბარს. იგი ესწრება ყველა „კაი დღეს“, „თემს“, ბაზრობას, ყველგან მას ჩხუბი უხდება, ყველგან მოწინააღმდეგეს ამარცხებს.

არ შეიძლება იმის თქმა, რომ აფრასიონი თვით იწვევდა ამ ჩხუბებს. მას ემტერებოდნენ სოფლის „უქმიაშვილები“ და „ბჭლავაძეები“. როგორც კი შენიშნავდნენ აფრასიონს რომელიმე „თქმში“, შემოესეოდნენ და დაუპირებდნენ ცემას. ისიც იძრობდა თავის გრძელ ხანჯალს და საკადრისად გაუმანსპინძლებოდა მათ.

აქედან ჩვენ არ შეგვიძლია დავასკვნათ ის, რომ აფრასიონმა სოფლად დასახლების დროიდან ხელი აიღო თვითგანითარებაზე.

1905 წლის დასაწყისში სამაზრო ადმინისტრაციამ გაცარცვა აფრასიონის სახლი. სხვათა შორის მოსტაცეს მას მდიდარი ბიბლიოთეკა, რომელიც ურმით ზესტაფონში ჩამოიტანეს. ეს კი იმას გვეუბნება, რომ აფრასიონი ვერ თავსდებოდა მეურნეობის ფარგლებში, იგი იქნდა წიგნებს და თავისუფალ დროს უქმად არ ჰკარგავდა.

1901—2 წლებში აფრასიონი ეცნობა შორაპნის დეპოს მუშას ვარდენ გვენცაძეს და აქედან იწყება მისი რევოლუციონური მუშაობა.

ამ დროიდან აფრასიონი ხშირად არის შორაპანში. აწყობენ წრეებს, აკავშირებენ მუშებს და გატაცებით მეცადინეობენ მათთან. ვარდენ გვენცაძეს ამ დროიდან აღარ იშორებს აფრასიონი. იგი ხდება აფრასიონის მარჯვენა ხელი, იმდენათ ახლობელი და სულიერათ.

მონათესავე ნისი ოჯახისა, რომ მშობლებთან და დებთან სურათის გადაღების დროსაც აფრასიონი მას არ იშორებს, გვერდში იყენებს და ამით მას ამცნებს, რომ შენ ჩემი განუყრელი ძმა, ოჯახის წევრი ამხანაგი ხარო.

ჩვენ არ ვიცით რა დაშოკირებულია ჰქონდა ამ ხანებში აფრასიონს კომიტეტთან. ვიცით მხოლოდ ის, რომ 1904 წლის დასაწყისში მას ანდობს პარტია არალეგალურ სტამბის მოწყობას თავის სოფელ ჭალატყეში, რომელიც დაშორებულია ზესტაფონზე სამი ვერსის მანძილით.

ამ მიზნით იგი აშენებს თავის ეზოზე 300 საენის მოშორებით მოხერხებულ ალაგას ქვიტკირის სარდაფს და ზემოდან ადგამს ხის სახლს იმ მოსაზრებით, თითქო იქ იგი აწყობს ამერიკული ვაზის სანერგეს. მიდის ქუთაისში და მატარებლით მოაქვს სუამბა. პოლიციის აგენტებმა ეჭვი აიღეს. რიონის სადგურზე ე.წ. დარმებმა გაჩხრიკეს ვაგონი, აღმოაჩინეს სტამბა და გრძელი ხმლის პირიდან გაკეთებული დანა ნაბადში გახვეული. აქვე დაესწრო გზათ მიმავალი ვინმე ბოქაული.

აფრასიონმა უარი განაცხადა სტამბაზე, დანა ღ ნაბადი თავისად აღიარა. ე.წ. დარმები არ ეშვებოდნენ და ძალობდნენ გატეხილიყო. აფრასიონი ხედავდა, რომ დაიღუბა სტამბა. გაცეცხლებულმა ველარ მოითმინა და ერთი ისეთი მაგარი სილა გააბრტყა ე.წ. დარმს, რომ იგი ყირამალა გადაატრიალა. შეიძლება აფრასიონისათვის ასეთ სითამამეს ძლიერ სამწუხარო შედეგი მოყოლოდა, რომ იქ შემთხვევით დასწრე ბოქაული არ ჩარეოდა საქმეში. მას ისე მოეწონა აფრასიონისაგან ნათავაზები ვაჟკაცური სილა, რომ გამოეჭომაგა მას და იხსნა სიკვდილისაგან.

ამ ნიადაგზე დააპატიმრეს იგი. გამოძიების ქვეშ ციხეში დაჰყო რვა თვე. საქმის გარჩევის დროს პარტიამ გაგზავნა ვეჭილი, მაგრამ აფრასიონმა დაცვაზე უარი სთქვა და თითონ ილაპარაკა სასამართლოში. სასამართლომ იგი გაამართლა.

აფრასიონი გამოუშვეს ციხიდან 1904 წლის მიწურულში და ამ დღიდან იგი სრულიად ლეგალურად ეწევა რევოლუციონერ მუშაობას.

ციხიდან გამოსვლისთანავე აწყობს ორგანიზაციას თავის სოფელში და შემდეგ პარტიის დავალებით მიდის სამუშაოდ ლეჩხუმ-სვანეთში. გაზაფხულზე 1904 წელს უბრუნდება იგი შორაპნის მაზრას. ყვირილის მენშევიკთა კომიტეტის მინდობილებით გადადის სოფლიდან სოფლად და ყვირილის რაიონში აწყობს ორგანიზაციებს.

1905 წლის მაისს—ივანობისთვეში შორაპნის მაზრა წარმოადგენდა ერთ მთლიან რევოლუციონერ ოჯახს.

წითელი რაზმი.

ყველგან წრისთავ-წარმომადგენელნი არჩეულია, სახალხო სასა-
მართლოები მოწყობილია, ადმინისტრაციის ბოიკოტი და პოლიციის
განაიარაღება დამთავრებულია და სდგება წითელი რაზმები. ყველა
ამაში თავის წვლილი შეტანილი აქვს აფრასიონს, როგორც პროპა-
განდისტს და აგიტატორს.

შეიძლება ითქვას, რომ შორაპნის მაზრაში პირველმა აფრასი-
ონმა შეადგინა წითელი რაზმი.

მან შემოიკრიბა ბრძოლაში გამოცდილი ვაეკაცი, კარგათ
შეაირაღა იგინი და შეუდგა მაზრის გაწმენდას რეაქციონერებისაგან.
რამდენიმე ტერორისტული აქტი საკმაო იყო, რომ შავრაზმე-
ლები ხერხელებში მიმალულიყვნენ.

დადგა შემოდგომა.

აფრასიონი აგზავნის რაზმს სოფლებში გლეხების დასახმარებ-
ლად, რათა მემამულეებმა არ წაართვან მუშებს ჩვეულებრივ ნახევარი-
მოსავლისა და გლეხებმა შეინარჩუნოს ს.მ. წილი მოსავლისა თანახ-
მად ს. დ. პ. მიერ გამოშვებულ ფურცლებისა.

ცხადდება 17 ოქტომბრის მანიფესტი.

ყველგან მანიფესტაცია და საერთო მზიარულებაა. აფრასიონი
ამ დროს გაორკეცებული მუშაობს. აგროვებს იარაღს, ტყვიებს,
ლესავს ხმაღს მტრის წინააღმდეგ და მასთან საბოლოო ბრძოლისა-
თვის ემზადება.

ამ საპასუხისმგებლო დროს მას მოსდის უთანხმოება ყვირილის
კომიტეტთან. კომიტეტი მას უდგენს ბრალდებას-ბრალდებაზე. აფ-
როსიონი კომიტეტის სხდომაზე ილაშქრებს ბრალმდებლთა წინააღმ-
დეგ. ამტკიცებს მის მიერ წარმოებულ ხაზის სისწორეს. შეთანხმება
ვერ მოხერხდა. კომიტეტი ადგენს ჩამოერთვას იარაღი აფრასიონს.
დადგენილების სისრულეში მოყვანა ევალება ყვირილის რაზმის ხელმ-
ძღანელს არსენა ქარსიძეს (ფალავანდიშვილს). ქარსაძე ვერ ბედდავს
მივიდეს აფრასიონთან შინ და ძალით ჩამოართვას იარაღი.

აფრასიონი ემორჩილება კომიტეტს. ცხადდება მასთან, აბა-
რებს იარაღს რაზმს და მიდის ცენტრალური კომიტეტის გაწვევით
ტფილისში.

ტფილისიდან აფროსიონი დაბრუნდა დეკემბრის შუა რიცხვებ-
ში. მისი მოთხოვნის თანახმად ინიშნება მისი გასამართლება სახალ-
ხოდ. 1905 წლის დეკემბრის 25—30 რიცხვებში ამ გასამართლებას
დაესწრო ორი რაიონი—ყვირილისა და ჩხარის.

ვინც თავის თვალთ ნახა ის ზღვა ხალხი, რომელიც ამ გასა-
მართლებაზე დასასწრებლად და მონაწილეობის მისაღებათ სოფლე-

ბიდან ზესტაფონს მოაწყდა წითელი დროშებით და რევოლუციონური სიმღერებით, მხოლოდ მას შეუძლია წარმოადგინოს ის პატივისცემა და ნდობა, რომელიც აფრასიონს ქონდა ხალხში მოპოვებული.

მოზღვავებულმა ხალხმა დაიკავა სადგური, ლიანდაგი, ქუჩა. ტრბუნის მაგიერობას ასრულებდა ლიანდაგს ზემოდან გარდამავალი ხიდი. კომიტეტის სახელით ხალხის წინაშე ილაპარაკეს აფრასიონის წინააღმდეგ განსვენებულმა რაფიელ ჩხლაძემ და ზაქარია ჩიჩუამ. ამხანაგები ბრალს სდებდნენ აფრასიონს იმაში, რომ იგი არ ემორჩილება პარტიის დირექტივებს, ძალით შეაჩეს შეგნება ხალხში და სხვა რაღაც წვრილმანებში. მოითხოვდნენ მისგან ვარდენ გვეტაძის და ზოგიერთი რაზმელის განდევნას და კომიტეტის დირექტივებისადმი სრულ მორჩილებას.

აფრასიონმა გასცა მათ პასუხი და მოკლე, მაგრამ შინაარსიანი სიტყვით მიმართა ხალხს, რათა მას დაემოწმებია ბრალდების უსაფუძვლობა.

ხალხმა ერთხმად ნდობა გამოუცხადა აფრასიონს და მოითხოვა მისი გამართლება. ახლა უეჭველია, ბევრი გრძნობს, რომ უთანხმოების ამდენათ გამწვავება რევოლუციისათვის თავდადებულ პიროვნებასთან არ იყო სასურველი, მაგრამ მაშინ ზოგიერთი მოქმედება აფრასიონისა ყველა ამხანაგებს შეცდომად მიაჩნდათ.

აფრასიონს ბევრი რამ თავისებურობა ეჩინებოდა. იგი ახლოს იდგა ხალხთან, იცოდა მისი სული, გული და ამიტომ გარემოებათა მიხედვით, მუშაობის დროს, ხანდახან გვერდს უხვევდა კომიტეტის დირექტივებს. ამას ვერ მოითმენდა ყვირილის კომიტეტი და ვერც სხვა რომელიმე პარტია იარსებებს, თუ იგი არ ანხორციელებს იმ გეგმას, რომელიც მას სამოქმედო შეიმუშავებული აქვს.

ამასთან, აფრასიონი ხალხის სტიქიის გამომხატველი იყო. იგი იყო ყოველი მხრით ძლიერი პიროვნება.

როგორც ასეთი, ფართე ნაბიჯების გადადგმას მოითხოვდა იგი. ამ დიდათ მწაშნელოვან დროს პარტიას კი დაკვირვებით, ცენტრებთან შეთანხმებით უნდა ემოქმედნა და აფრასიონის გულისთქმას ვერ აკეზებდა. ყოველ შემთხვევაში, დავა იყო ზოგიერთ ტაქტიკურ საკითხების გარშემო და ამიტომ ეს უთანხმოება უნდა მოგვარებულიყო, მაგრამ თუ იგი ისე გამწვავდა, ამაში უდიდესი ბრალი მიუძღვნის მაშინდელ ყვირილის რაზმის ხელმძღვანელ არსენა ქარსიძეს, რომელსაც აფრასიონი პროვოკატორს ეძახდა და მოითხოვდა მის შესახებ ცნობების მოგროვებას. (ქარსიძე რეაქციის დროს მოჰკლეს ციხეში პროვოკატორობისათვის).

გამართლების შემდეგ აფრასიონი ვერ უბრუნდება თავის რაზმს და მისთვის საყვარელ საქმიანობას.

იგი სდგას განმარტებულად, რევოლუციის მსვლელობა გათვალისწინებული ადევნებს:

საბედისწერო დღეებიც მოახლოვდა.

საყოველთაო გაფიცვა გამოცხადებულია, რკინის გზის მოძრაობა შეჩერებული. გადამწყვეტი ბოლოა დღე დღეზეა მოსალოდნელი. აგერ წითელი რაზმიც დაიძრა ყოველ კუთხიდან და ზესტაფონში თავს იყრის. გადაწყდა ზესტაფონში და ხარაგოულში მდგომ ჯარების იარაღის აყრა.

წითელ რაზმელებს ბარიკადები გაუკეთებიათ ყაზარმების გარშემო და ტყვიას უშენენ ყაზარმას. ამ დროს, ქუჩები არარაობას მოუტაცეს.

აგერ გამოჩნდა სადგურის ბაქანზე ვილაც ვაქაძე, გადმოიღო მაუზერი და ცეცხლის ალი გააჩალა ყაზარმის და სადგურს შუა. მოწინააღმდეგე მას უშენს ტყვიას, მაგრამ თავის დასაფარავად მას არ სურს ამოეფაროს ან კედელს, ან სვეტს და სროლას განაგრძობს.

რაქდენიმე ჯარისკაცმა თოფები კიდევაც გადმოყარა ფანჯრიდან. რაზმელები სტოვებენ ბარიკადებს და მაქცთ იერიში ყაზარმ ზე. ბაქანზე მდგომი მებრძოლი ვეფხვივით გადახტა, ერთი პირველთაგანი შევაოდა ყაზარმაში ფანჯრიდან და მოსთხოვა ჯარს დამორჩილება და იარაღის ჩაბარება.

ეს ვაქაძე გახლდათ აფრასიონ მერკვილაძე.

იგი თვალს ადევნებდა საქმეთა მსვლელობას და როგორც კი საჭირო შეიქნა, არ მაქცია მიყენებულ უსიამოვნებას ყურადღება და ამხანაგებს გვერდით ამოუღვა.

ამავე დროს მისი ყოველი რაზმი ღებულობდა მონაწილეობას ხარაგოულში მდგომ ჯარის იარაღის აყრაში.

კოლია ლორთქიფანიძემ ამოიღო ნიშანში ზესტაფონში ჯართან შესაერთებლად მომავალი ჯარის წინამძღოლი ოფიცერი. ოფიცერს ტყვია შუბლში მოხვდა და იქვე სული განუტევა. შეშინებულმა ჯარმა იარაღი დაყარა და სრულიად უბრძოლველად დანებდა წითელ რაზმს.

დამარცხდა რუსეთის რევოლუცია.

მოადგა ალახანოვის დამსჯელი რაზმი სურამის უღელტეხილს. ზესტაფონში მომქმედ პარტიებს ან უნდა მიეღოთ ბრძოლა, ან უნდა მოეხსნათ პოსტი.

კომიტეტმა გრძნობა გონებას დაუშორჩილა. არ მიიღო ბრძოლა, მოხსნა პოსტები და ბათუმამდე გზა გაუხსნა მთავრობის ჯარს. ყველანი სტოვებს ზესტაფონს და აქეთ-იქით მიეშურებიან.

9 იანვარს, 1906 წელს, ზესტაფონი ცეცხლის ალშია გახვეული. დამსჯელი რაზმები სოფლებისაკენ გასამგზავრებლად ემზადებიან,

კოლია ლორთქიფანიძე

მაგრამ პირველ ყოვლისა დამსჯელ რაზმს სურს მოინახულოს აფრასიონ მერკვილაძე და მისი ოჯახი.

11 იანვარს დამსჯელი რაზმი ეწვია აფრასიონის ოჯახს, მასპინძელი შინ არ დაუხვდა. შინ ვერ იპოვეს ჯერც მისი ბიძაშვილი ბარამ მერკვილაძე. სახლ-კარი, ბელელი, სასიბინდე და ყოველივე ნაშრომი ორთავე ბიძაშვილებს დაუშვეს და ლეინის სახსე ჭურები მიწით აუფეს. არ დაინდეს შინ დარჩენილი მოხუცი „ასლანი, აფრასიონის მამა, მძიფე დასჭრეს; მელიტონი, — ბარამის მამა, ხანში შესული მოხუცი, ტყვეთ წაიყვანეს, მაგრამ გზაზე ვეღარ შესძლო სიარული და ნაცემი ზესტაფონის ახლო გზაში დააგდეს.

ამ დროს აფრასიონს ოჯახისათვის და მომავლადი მამისათვის არ ეცალა.

იგი გადადის სოფლიდან სოფლად, ამხნიეებს ხალხს, აძლევს მდგომარეობის შესაფერ საჭირო დარიგებას და უყივის თავის რაზმელებს ზემო იმერეთის მთიან სოფლებისაკენ. თავის მოსაყრელ ადგილად ნიშნავს სოფელ მუხურას.

„გაუმარჯოს პარტიზანულ ბრძოლას“, გადასცა მან რაზმელებს და მის გარშემო თავს იყრის ყველა შეიარაღებული.

ამ დროს სოფელი მუაურა წარმოადგენდა ერთ დიდ გამაგრებულ ბანაკს.

მთის ხალხი სიხარულით ეცებება სასურველ სტუმრებს და მზათაა გაიღოს ყოველგვარი მსხვერპლი.

აფრასიონის მოქმედებას 1905 წელში თავიდანვე ვადევნებდი თვალს, მაგრამ სოფელ მუხურაში მომეცა საშუალება უფრო ახლოს გამეცნო იგი.

მისი აუღელვებელი და დაკვირვებული სახე მოწმობდა, რომ ვაჟკაცობასთან ერთად მას ჰქონდა ძლიერი და შეუღრეკელი სული. თათბირის დროს არასოდეს პირველად სიტყვას არ იტყოდა. მოუსმენდა ყველას და თავისი აზრი ბოლოს უნდა ეთქვა. რაზმელების დაუქითხავად და შათ დაუდასტურებლად იგი ამა თუ იმ ნაბიჯს არ სდგამდა.

ზნეობით აფრასიონი იყო მეტად ფაქიზი, ჭამა-სმაშიაც ზომიერი. შეზარბაშებულს მას ვერ ნახავდით. უბრალო ლაპარაკი, ჩვეულებრივი მასლათი არც კი ეხერხებოდა. თავის რაზმელებთან იგი მუდამ პოლიტიკურ საკითხებზე და ბრძოლაზე საუბრობდა.

თუ როგორი დამოკიდებულება ჰქონდა ამ დროს მას პარტიასთან, იწონებდა თუ არა პარტია მის მიერ გადადგმულ ასეთ ნაბიჯს, სჩანს იმ განკარგულებიდან, რომელსაც ქუთაისიდან მის უგზავნის მუხურაში კომიტეტი: „ამხანაგო აფრასიონ! დღეს რეაქცია მძინვარებს. მოსკოვი დამარცხდა. დღეს თუ ხვალ ნუ ველით რევოლიუ-

ციას. ჩვენ ქალაქებს უნდა შევადაროთ თავი და იქ გავაჩალოთ როგანიზაციული მუშაობა ამიტომ კომიტეტმა დაადგინა: უნდა დაშალოთ თქვენი რაზმი, მხოლოდ ეს მოხდეს ნაწილობრივად, რათა შავრაზმელებმა არ გაიგონ და არ მოაწყონ თავდასხმა თქვენ გაძლევთ წინადადებას თქვენი რაზმელებიდან ამოირჩიოთ და დაიტოვოთ 10-მდე საუკეთესო მაგარი ვაჟკაცი, რომელნიც ტერორისტებათ გამოგადგებიან, თქვენ უკეთ მიხვდებით ვინც გამოგადგებათ ტერორისტებათ“.

რამდენიმე დღის შემდეგ იმავე პირის ხელით აფრასიონი დებულობს ქუთაისის კომიტეტისაგან მეორე მოწერილობას: „...გურიაში სასტიკად მძვინვარებს ტოლმაჩევის რაზმი, მცხოვრებლებს აწიოკებენ. ამას გურია ვერ მოითმენს. აუცილებლად შეტაკება მოგვიხდება და ამიტომ წინადადებას გაძლევთ შენი რაზმი გადასცეთ ამ წერილის მომტანს, რომელიც წაიყვანს რაზმს გურიაში ტყიბულით. თქვენ კი, რომ შავრაზმელებმა არ ისარგებლონ ამ დროით, დარჩით ადგილობრივ ტერორისტებით შავრაზმელების ასალაგმავად“.

ამ კითხვის გადასაჭრელად და რაზმისათვის სამოქმედო გეგმის გამოსაწერად აფრასიონი თავის რაზმით მუხურიდან გადადის ს. თავასში. აქ მას ელოდება ჭიათურიდან და ჩხარიდან მოსული მოწინავე ამხანაგები და კომიტეტის წევრნი.

გაიმარა თა სხდომა. სხდომას თავმჯდომარეობს თვით აფრასიონი, კამათმა ცხარე ხასიათი მიიღო. მოსული ამხანაგები და კომიტეტის წევრნი მოითხოვენ რაზმის დაუყოვნებლივ დაშლას, შენიშნული რაზმელების სოფლებიდან გასვლას და ქალაქებში თავის შეუვარებას.

რაზმელები არ უშვებენ ხელიდან იარაღს და ბრძოლას მოითხოვენ.

აფრასიონი სლუშს და არ სურს თავისი აზრი გამოსთქვას ამ საგანზე.

შეთანხმება არ მოხდა. სხდომა დაიხურა და საკითხის გადაჭრა შემდეგი დროისთვის გადაიდო.

მოსულმა ამხანაგებმა იმ ღამესვე დასტოვეს კრების ადგილი. გამომშვიდობებისას აფრასიონი გამოყვა მათ. გაძლევთ სიტყვას გზა დაგზა შევეცდები, დავითანხმებ რაზმელებს და აცყრი მათ იარაღს; — აღუთქვა მათ აფრასიონმა და კიდევაც შეასრულა თავისი სიტყვა.

1906 წლის თებერვლის დამდეგამდის მან აყარა იარაღი რაზმელებს, შეინახა იგი უშიშარ ადგილს, რაზმელები კი აქეთ იქით დაგზავნა და თვითონაც დროებით ბათუმს შეაფარა თავი.

ამ ხნის განმავლობაში დამსჯელმა რაზმებმა მოიარეს მთელი მაზრა, დასწვეს და დაარბიეს სოფლები. შავრაზმელებმაც დრო იხელთეს და თავის საყვარელ ხელობას შეუდგნენ.

უკვე გაზაფხულია. იწყება სათათბიროს საარჩევნო კამპანია, სოფლებში მუშაობაა საჭირო. დაშინებული და აწიოკებული ხალხის გამხნეება, არჩევნებისადმი ინტერესის აღძვრა და არჩევნების პარტიის სასარგებლოდ ჩატარება.

შავრაზმელები უკვე მუშაობენ: დასცინიან სოც.-დემოკრატიას, აბეზღებენ მათ ხალხთან და ლამობენ არჩევნებში გამარჯვებას.

ამ დროს ევლინება აფრასიონი ყვირილის და ჩხარის რაიონს. მას ახლა ახლავს პატარა რაზმი. იგი ახდენს კრებებს. უბნის სათათბიროს მნიშვნელობას და წინადადებას აძლევს ყველას არჩევნებში მონაწილეობის მიღებისას.

ამ აგიტაციის შედეგი ჩვენ გვახსოვს. როგორც იმ სოფლებიდან, სადაც აფრასიონი მუშაობდა, აგრეთვე სხვებიდან გამოცხადდა ხალხი საარჩევნო ყუთების წინ და თავისი ბედი სოც.-დემოკრატიას მიანდო.

აფრასიონს კვალ და კვალ დასდევდა მახარაძე და კ. ნემსაძე თავისი სტრატეგიებით და ჯარით.

აფრასიონს, როგორც ზემო იმერეთის კლდიან ადგილების კარგ მცოდნეს, თავის პარტიზანები უვნებლად გადაყავდა ერთი ადგილიდან მეორეში.

მას სრულიად არ ეშინოდა მახარაძესთან შებრძოლების, მაგრამ ერიდებოდა სოფლის აწიოკების და განადგურების. თუ მაინც და მაინც შეტაკება ხდებდა მათ შორის, მხოლოდ უკიდურეს შემთხვევაში, ისიც თავის დასაცავად.

ამ ხანებში სამი მნიშვნელოვანი შეტაკება მოუხდა მას მახარაძესთან და ჯართან:

პირველ შეტაკებას ჰქონდა ადგილი ს. სკანდელში. აქ დაიჭრა რაზმის მხრით რაზმელი ალ. გაჩეჩილაძე. რაზმმა წაიყვანა თავისი დაჭრილი და სამშვიდობოს გავიდა.

ჯარმა კი სოფელი დაარბია და ქალები გააუპატიურა.

მეორე უფრო მნიშვნელოვანი შეტაკება მოხდა სოფელ საზანოში ბაგი-ბუგის ეკლესიასთან.

მახარაძე სრულიად მოულოდნელად დაეცა რაზმს. მასპინძლის ეზოს ირგვლივ შემოვლებულ წნელის მაღალი ღობე გამოიყენა საფარათ ჯარმა და დაუშინა იმ სახლს, სადაც რაზმი ეგულებოდა.

ამ დროს შემთხვევით ეზოში იყვნენ რაზმელთაგან კოლია ლორთქიფანიძე, სარდანაძე და ჩუბინაძე.

გარშემორტყმული მტერი წვიმასავით აყრის მათ ტყვიებს, დაცვა სარდანაძე უსულოდ, ჩუბინაძეც ტყვიის მსხვერპლი ხდება, კოლია ლორთქიფანიძეს კი ტყვია არ ეკარება.

იგი თვალის უმაღლეს გაგორდება მიწაზე, მაგრამ ისევ სწრაფად ბურთივით ჰაერში ავარდება.

ამ დროს მან მოჰკრა თვალი, რომ ვილაცას გამოუყვია ღობეში. თოფის ლულა და მას ნიშანში იღებს, მაგრამ თვითონაც მოიმარჯვა თავის კარაბინი და ტყვია შიგ მარჯვენა თვალში სტყორცნა.

კოლიას ნასროლი ტყვიით მკვდარი აღმოჩნდა თვით ურიადნიკი. ჯარი კი შეშინდა და გაიქცა.

რაზმმა თავისი მკვდარი ამხანაგები წაიღო; თან მკვდარ ურიადნიკს თოფი და „პატრონტაში“ აართვა და გზას გაუდგა.

ყველაზე საშიში მდგომარეობა აფრასიონს და მის რაზმს მახარაძემ მოუწყო არგვეთაში, სამი ვერსის მანძილზე ზესტაფონიდან.

მახარაძემ გაიგო, რომ აფრასიონი ს. არგვეთაში ქაქიაწვილებისას არის თავის რაზმით. დაიბარა ქუთაისიდან ჯარი ზარბაზნით და ტყვიის მფრქვეველით და შემოარტყა ალყა.

რამდენიმე დღეს იყო რკალშემორტყმული აფრასიონი რაზმით. ყველას ეგონა, მახარაძე მათ ცოცხლად ჩაიგდებდა ხელში, მაგრამ რალაც მანქანებით აფრასიონი და მისი რაზმი მას ხელიდან გაუსხლტა.

შორაპნის სამაზრო ადმინისტრაცია დიდ საგონებელში ჩავარდა. გუბერნატორი მას დათხოვნით ემუქრებოდა, თუ აფრასიონის და მისი რაზმის „თარეშს“ ბოლოს ვერ პოულობდა. ადმინისტრაცია იარაღით რომ ვერას გახდა აფრასიონის წინააღმდეგ, საუცხოვო ხერხს მიმართა. შექმნა სხვა და სხვა უნებში ქურდ-ბაცაცთა ბრბო. ეს ბრბო აწიოკებდა ხალხს აფრასიონის რაზმის სახელით. მესამე დღეს ქურდ-ბაცაცას ადმინისტრაცია უშვებდა ახალი სისაძაგლის ჩასადენათ.

შეწუხდა ხალხი. აკაკანდა პრესა. ცენტრალურმა კომიტეტმა ტფილისიდან გაგზავნა კომისია აფრასიონთან მოსალაპარაკებლათ. კომისიის მოთხოვნით აფრასიონის რაზმმა დასტოვა ყვირილის, ჩხარის რაიონები და რამდენიმე კაცით ქიათურის რაიონში შეაფარა თავი.

მახარაძე ესლა უფრო თამამად შეუდგა ხალხის „დამშვიდებას“.

ამის შესახებ აფრასიონი სწერს 1906 წლის მიწურულში თავის ბიძაშვილს ბარამ მერკვილაძეს ბაქოში, ხელმძღვანელ ცენტრში მოსახსენებლათ: „მახარაძემ აიკლო მთელი შორაპნის მაზრა. მე შევებრძოლე და იმას დავამარცხე, მაგრამ სოფელს ააოხრებენ. საჭიროა მისი მოკვლა ადგილობრივ ზესტაფონში. ჩემი ტერორისტები არ გამოდგებიან ამ საქმისათვის, რადგანაც ზესტაფონში მათ ყველანი იცნობენ. ამიტომ გამოგზავნეთ ორი ან სამი ტერორისტი“. ამ საკითხის მოსმენის დროს ესწრება ამხ. ისიდორე რამიშვილი. ცენტრი იწონებს აფრასიონის წინადადებას. მსოფრელებიც არიან აფრასიონთან წამოსასვლელად. დამატებით წერილში ტერორისტებს აფრასიონი უნიშნავს ბინას ს. კვალითში ედიშელა ბარამიძის სახლში.

მაგრამ სამხედრო ორგანიზაციის ხელმძღვანელი ვალოდია გოგუაძე არა სთ. ნხმდება ტერორისტების გაგზავნას, ვიდრე მოთხოვნაზე არ იქნება დასმული ყვირილის კომიტეტის ბეჭედი. ამ გვარი ცნობის მიღების შემდეგ აფრასიონი სწერს თავის ბიძაშვილს ბარამს: „ჰე, ჰე, მე მეგონა თქვენ საქმე გეინტერესებოდათ, თქვენ კი ბეჭედში გქონიათ საქმე. ყვირილის კომიტეტის ბეჭედი მახარაძეს და კ. ნემსაძეს მოკითხეთ“ *).

შორაპნის სამაზრო ადმინისტრაციას არ გამოეპარა აფრასიონის ჭიათურის რაიონში გადასვლა. მიუჩინეს მას თავისი აგენტები, რომლების საშუალებით თვალყურს ადევნებდნენ თვითნებურ მის ნაბიჯს.

ჭიათურის ორგანიზაციასთან კავშირის დასაქერად და ცნობების მისაღებად აფრასიონთან აქვს ახლო დამოკიდებულება ორ ჭიათურელ ზუშას—წერეთელს და ცუცქირიძეს. შიკრიკის მოვალეობას ასრულებს და ზესტაფონიდან ცნობებს აწვდის გლეხი დიანოზა ცერცვაძე (50 წლ.).

ერთ და იმავე დღეს იჭერენ დიანოზა ცერცვაძეს ზესტაფონში, წერეთელს და ცუცქირიძეს—ჭიათურაში.

ამავე დროს თავი მაზრის უფროსი მანსვეტოვი, მახარაძის და ჯარის თანხლებით წავიდა ზემო იმერეთში და გათენებინა ს. სეპრაში ალყა შემოარტყეს დარისპანა ცუცქირიძის სახლს. დააპატიმრეს ცუცქირიძე, სცემეს და მოსთხოვეს მას აფრასიონის გაცემა. აფრასიონი ორი ამხანაგით ამ დროს იქვე მეორე სახლში იყო მოსვენებული. ცუცქირიძემ არამც თუ გასცა აფრასიონი, ბავშვს რაღაც თვალთ ანიხნა და ბალღიც იმ წამსვე გაიქცა, მაგრამ იგი არ გაუშვეს.

ჯარმა დაუშინა ტყვიები იმ სახლს, სადაც აფრასიონი იყო. აფრასიონი და მისი ორი ამხანაგი სროლით გამოვარდნენ სახლიდან და რკალი გაარღვიეს. აქ დაიჭრა რაზმელი ალექსანდრე გაჩეჩილაძე. გაჩეჩილაძემ სთხოვა აფრასიონს დაეტოვებია იგი, ან მოეკლა და თავის თავისათვის ეშვლა. აფრასიონმა არ დასტოვა რაზმელი, მოიკადა ზურგზე და ბრძოლით შეუდგა გზის გაკაფვას.

ხალხი ტყვილად კი არ ამბობდა: „აფრასიონ მერკვილაძეს რკინის პერანგი აცვია, ამიტომ მტრის ტყვია მას ვერას ავნებსო“.

ჯარი, სტრატეგიები მას ტყვიას უშენს ყოველი მხრიდან. ზურგზე მძიმე ტვირთი ჰკიდია და ახერხებს კიდევ გზის განგრძობას. გზა და გზა აფრასიონი და მისი ერთად ერთი რაზმელი დოღლძე შემობრუნდებიან, დაუშენენ ტყვიას მომდევარ მტერს, პირს აბრუნებენ მათ და შემდეგ თავის გზას განაგრძობენ.

*) ბ. ჯოს მიწერ-მოწერის შესახებ უსარგებლოდ ბარამ მერკვილაძის სიტყვიერი გადმოცემით.

აფრასიონი ეშურება ბილიკებით გადაიაროს სვერის მთა, იქიდან გავიდეს პერევისის მთაში და იქ თავი შეათაროს გამოქვაბულს.

ეს გამოქვაბული პიტალო კლდეშია გამოკვეთილი და იგი მტრისათვის მიუვალ ციხე-სიმაგრეს წარმოადგენს. აფრასიონმა კარგად იცის, რომ მას იქ რამდენიმე პოლკი ჯარიც რომ შემოერთყას, მაინც ვერას დააკლევებს.

მაგრამ არც მტერს ეძინა.

მანსვეტოვმა მოახდინა განკარგულება შეეჩერებინათ აფრასიონის დევნა. მან ჯარი სხვა გზით წაიყვანა და გამოქვაბულისაკენ აფრასიონს გზა მოუჭრა.

ორი ვერსი გაიარა აფრასიონმა. სვერის მთის წვერიდან იგი უკვე დაეშვა, დაბლობში ჩავიდა და პერევისის მთაც აქედან შორს აღარაა, რომ ამ დროს მას მაღლიდან წვიმასავით დაუშინეს ტყეები.

დაჭრილი ალექსანდრე გაჩეჩილადე მის ზურგზე მოჰკლეს. აფრასიონმა იქვე შეამჩნია დიდი ქვის ლოდები, ამოუსხდა მას ერთი რაზმელით და დაიწყო ბრძოლა.

იბრძოდა ორი თავგანწირული ვაჟკაცი ასი და მეტი მტრის წინააღმდეგ.

მდგომარეობას ის უფრო ართულებდა, რომ მაგარი ადგილები მტერს დაეჭირა და ბარიკადებში იყო ჩამალული.

მაღლობები ორივე გვერდით მტერს უკავია და ბარიკადებში ზის იგი. დიდი ქვის ლოდები, რომელიც ძირს, დაბლობში ყრია, წარმოადგენს აფრასიონის საფარს.

მოკლეს ერთად-ერთი რაზმელი დუგლადე. დარჩა აფრასიონი მარტოდ-მარტო ბრძოლის ველზე.

მისი უბედურება ის იყო, რომ მტერს ვერ ხედავს, მხოლოდ მტრის თოფის ხმა ზჩენებს მას სად არის მტერი ჩამალული.

შორს, სადღაც უეცოდ თვალი მოჰკრა „კაკარდს“. ეს თვით მაზრის უფროსი მანსვეტოვია გაიფიქრა მან და სწრაფად ამოიღო ნიშნში „კაკარდა“. გავარდა თოფი, ტყვიამ გაიტანა მანსვეტოვის თავზე ქუდი და თავისქალის კანი გაუჟაწრა.

ბრძოლამ დიდიდან თითქმის შეაღღეშა გასტანა.

აფრასიონი ხედავს, რომ იგი დამარცხდება, მაგრამ სურს მტერს ფასად დაუსვას ეს გამარჯვება. გადასდგნს გვერდზე თავის გაცხელბულ თოფს და აცხანავს თოფით უმცნს ტყვიას მტერს.

წელს ქვემოდა აფრასიონი უკვე დაცხრილულია ტყვიისგან, მაგრამ წელს ზევით მას ლოდი იფარავს და ტყვია არ უდგება. ტკივილებს ის ყურადღებას არ აქცევს და მაინც მედგრად განაგრძობს ბრძოლას.

რა ქნას ჯარმა? ეშინი ნ,—იერიშით ვერ ბედავს მისვლას. სა-
მე გამოასწორა ცნობილმა სტრატეგიკმა ბიწაძემ (~~ბიწაძემ~~)

ეს ის ბიწაძეა, რომელსაც მახარაძის, კოლია ნემსაძის, სოგრა-
ტა აბაშიძის და სტრატეგიკ ქარქაშაძესთან ერთად არ დაივიწყებს
შორაპნის მაზრის გლეხობა.

როდესაც მდგომარეობა სერიოზული შეიქნა, დიდძალი ტყვია
დაიხარჯა და ერთი კაცის დამორჩილება არ მოხერხდა, ბიწაძემ
დასტოვა პოსტი, მოუარა მთის კალთებზე და აფრასიონს უკანიდან
მოეპარა და სასიკვდილოთ დასჭრა იგი.

აფრასიონმა გადუგდო მტერს თოფი და ანიშნა მოსულიყვნენ.
მომაკვდავმა ამოიღო უბოდან ქალაღი, რაღაც დასწერა და დაკე-
ცილი ქვის ქვეშ ამოსდო. შემდეგ ამოიღო ყუმბარა პარკოდან, პარტუ-
ქი გაუკეთა მას, დააბირა ას.ნთით ცეცხლის მოკიდება და გადას-
როლა მოახლოვებული მტრისაკენ, მაგრამ იმდენათ დასუსტებულიყო
ჭრილობისაგ ნ, რომ ცეცხლის გაჩენა ვერ შესძლო.

მოახლოვებული მტერი მიუხდა, რაც სწადდა აფრასიონს და
თოფები დაუშინა.

დიდმა ლოდებმა, აფრასიონი ოთხ საათზე მეტი დაფარა მტრის
ტყვიებისაგან. მაღლობის ნიშნად მან კი თავისი უმანკო სისხლი
მრავლად აპყურა მას და იქავე სული გაიუ ჴევა..

ბრძოლის ველზე დარჩენილ გმირებს აღმინისტრაციამ ერთ
ადგილს მოუყარა თავი, დაიბარა სოფელი და დაავალა: დღე და
ღამ ყარაულობა, უკეთუ რომელიმე გვამი დაიკარგებოდა, სოფელს
პირდებოდნენ განადგურებას.

შეწუხდა სოფლები. დრო იხელთეს. ჩაასვენეს მიცვალებულები
კუბოებში. აფრასიონის მამასაც შეატყობინეს და სამივე გმირის გვა-
ში ცხურკვეთის ეკლესიის გალავანში დაკრძალეს.

აფრასიონი და მისი ორი რაზმელი გაჩეჩილაძე და დუგლაძე
გმირულად დეცენ ბრძოლის ველზე 20 თებერვალს 1907 წელს.

იმ ადგილას, სადაც აფრასიონმა სული განუტევა, ქვას ქვეშ
იპოვეს პატარა ბარათი, სადაც ეწერა: „ამხანაგებო! ერთად ერთი
პარტია არის სოციალ-დემოკრატია, რომელიც იცავს მუშათა ინტე-
რესებს—იმუშავეთ იმაში, რასაც გვეწამებთან არ გაამართლოთ და
სამარეში არ შემარცხენოთ. აფრასიონ“.

სოფელ სიერში, დარისპან ცუცქირიძის სახლში, სადაც აფრა-
სიონის ალყა შემოარტყეს, აღმოჩნდა მისგან დატოვებული უჯრედ-
ბიანი ტილოს პარკი, რომელშიაც ელაგა აფრასიონის სამგზავრო
ბიბლიოთეკა სახელდობრ: Капитал, К. Маркса; Наши разногласия,
Плеханова; Классовая борьба во Франции, К. Маркса; Доклад
об об.ед. с'езде Соц. Дем. пар.—Ленина; Крестьянский вопрос

во Франции и Герм. Фр Энгельса; Соц.переворот Каутского; Государств. дума Шипехтера და თერმეტი ცალი სხვა და სხვა მიმდინარეობის გაზეთებისა.

ამნაირად აფრასიონი, მიუხედავად მტრის დევნისა, თვალყურს ადევნებდა პრესას და წიგნების კითხვასაც ასწრებდა. მას ერთ მხარეზე თოფი და ტყვიები ეკიდა, ხოლო მეორეზე ტილოს პარკი წიგნებით სავსე.

აფრასიონის გაცემის შესახებ მის რაზმელებში ორი მოსაზრება იყო. ციხეში მომწყვდეული რაზმელები აფრასიონის გაცემას აბრალებდნენ მის შიკრიკს დიანოზა ცერცვაძეს, რომელიც ზესტაფონში იქნა დაპატიმრებული, სადაც ის იყო გაგზავნილი ცნობების შესაკრებად და აფრასიონისათვის გადასაცემად.

რაზმელები ციხეში უდგენდნენ ცერცვაძეს შემდეგ ბრალდებას: ცერცვაძემ ცემის შემდეგ ასწავლა აღმინისტრაციას აფრასიონის ბინა, გაყვა თან ჯარს სოფელ სვერში და აჩვენა ცუტკიბის სახლი, როდესაც აფრასიონმა მოახერხა რკალის გაგლეჯა და თავის დაღწევა, მანვე ასწავლა ის ბინა, სადაც მიეშურებოდა აფრასიონი. მოკლე გზით მოაჭრეინა აფრასიონისთვის გზა და აჩვენა მტერს გამოქვაბული. ცერცვაძეს ბევრსა სცემდნენ ციხეში და ამ ცემაში მას კიდევ ამოხდა სული.

აფრასიონის ბრძოლის ველზე დაცემის დროს რაზმელი პორუილე პაიჭაძე იყო ჭიათურაში. მან ადგილობრივ შეაგროვა ცნობები და ექვი მიიტანა მღვდელ ღენტორ წერცელზე და სტრაენიკ ბიწაძის ძმაზე.

პაიჭაძე და მისი ორი ამხანაგი სტრაენიკების ტანისამოსში გამოწყობილნი მივიდნენ სტრაენიკ ბიწაძის ძმ სიან და მღვდელ წერცელთან და გამოუცხადეს მახარადის განკარგულება, რათა გაყოლოდნენ იგინი მათ იქ, სადაც აფრასიონი მოკლეს. რაზმელებმა დაარწმუნეს იგინი, რომ მახარაძე იქ ელოდება მათ და უსათუოდ საჩუქარს მიიღებენ. ბიწაძე და წერცელი გაყვეს რაზმელებს, მაგრამ როგორც მიუახლოვდნენ ბრძოლის ველს, პაიჭაძემ და მისმა ახმანაგებმა გადმოიღეს თოფები და ორთავე სიცოცხლეს გამოასალმეს.

აფრასიონის დები ალექსანდრა და ნიდიტორა, როგორც აფრასიონის თანამგრძნობი და მისი იდეების მატარებელნი, დევნილნი იყვნენ აღმინისტრაციისაგან. იგინი აფრასიონის სიკვდილის შემდეგ კიდევ იმალებოდნენ თითქმის ერთი წლის განმავლობაში, მხოლოდ მშობლების დაკარგვამ დაუბრუნა იგინი მამის კერას.

თებერვლის რევოლუციის შემდეგ, 1917 წელს, აფრასიონის დები გამოცხადდნენ ზესტაფონის კომიტეტში და გადასცემს მას 27 თოფი, ტყვიები და ყუმბარები.

რაზმის განიარაღების შემდეგ აფრასიონმა იარაღი ნაწილ-ნაწილად სხვადასხვა ადგილას შეინახა. ერთი ნაწილი კი თავის დებს გამოუგზავნა შესანახად. ალექსანდრამ და ნიდიტორამ დედის დახმარებით ღამე ვენახში გათხარეს მიწი და ყუთებში ჩადებული იარაღი იქ ჩამარხეს. არავინ არ იცოდა ამ იარაღის არსებობა, ვიდრე დრო არ დადგა და თვით მათ არ გაუშვლანეს ამის შესახებ კომიტეტს.

ეს იარაღი გაფუჭებულიყო. მაგრამ ჩვენთვის იგი მაინც ძვრფასია 1905 წლის რევოლუციის და ბრძოლის სახსოვრად. რა უყო კომიტეტმა ამ იარაღს, მე არ ვიცი. სხვა ადგილებზე დაცული იარაღი კი უკვეალოდ დაიკარგა.

10 იანვარი 1924 წ.

ქ. ტფილისი.

„გურიის რესპუბლიკის“ საჩემო

ამას წინად ერთი რუსული ისტორიული ჟურნალი სწერდა, რომ რუსეთის მუშათა მოძრაობის ისტორიის საქმე მეტად ჩამორჩენილიაო. ამის მიზეზით იმას ასახელებდა, რომ ამ ისტორიის მასალები ისეთია, რომელთა მოხმარა მხოლოდ სპეციალისტს შეუძლიაო.

ამ თვალსაზრისით თუ გადავხედავთ ჩვენს რევოლუციონერ მოძრაობას, მეტად უნუგეშო სურათი გადაგვეშლება: ჩვენი წარსული რევოლუციონერული მოძრაობის მასალების დაგროვების საქმეც კი მეტად მოიკოჭლებს, ამათ „მოხმარაზე“ და „სპეციალისტებზე“ ლაპარაკი და ფიქრი ზომ, როგორც იტყვიან, ერთგვარი ფუფუნება იქნება...

ჩვენ შევეცადეთ გავცნობოდით ზოგიერთ საქმეებს 1905 წლის მოძრაობიდან, მაგრამ ცდამ ნაყოფი არ მოიტანა: არც სამხედრო სასამართლოს, არც სასამართლო პალატის, არც ჟანდარმერიის, მეფის მოადგილის კანცელიარიის საქმეები და სხ.. მოწესრიგებული არაა.

და იმ წესით, როგორც ახლა მიმდინარეობს მუშაობა, ეს ახლო მომავალში შეუძლებელიც იქნება... მაგრამ უკვე არის იმედი. სათანადო ნაბიჯებიც არის გადადგმული ჩვენი პარტიის მიერ, რომ ეს საქმე ახლო ხანში იქნება მოწესრიგებული, მანამდე კი საჭიროდ მიგვაჩნია შევეუდგეთ 1905 წლის მოძრაობის შესახებ იმდროის ჟურნალ-გაზეთებში გაბნეული მასალების ბეჭდვას. რედაქცია აგრეთვე დიდი სიამოვნებით დაბეჭდავს 1905 წლის მოძრაობაში მონაწილე, ან ამ მოძრაობის მახსოვარ პირთა მიერ აწერილ ბრძოლეს ამა თუ იმ ეპიზოდებს, როგორიც არის მაგ., ზესტაფონში ჯარის ნაწილების განიარაღება, ნასაკირალზე (გურიაში) ჯარზე თავდასხმა და სხ..

„გურიის რესპუბლიკის“ საქმის გარჩევა დაიწყო 1908 წელს ტფილისის სასამართლო პალატაში წოდებათა წარმომადგენლების მონაწილეობით, შემდეგ „საქმე“ გადატანილ იქნა ადესის სასამართლო პალატაში, იქ დასრულდა მისი გარჩევა და, უეჭველია, საქმეც იქ დარჩა:

მთელი ეს ხალხური მოძრაობა მთავრობამ თავს მოახვია 12 კაცს, რომელნიც დასვა დამნაშავეის სკამზე.

უფიქრობთ არ იქნება ინტერესს მოკლებული რეაქციის ხანის დასახასიათებლათ ამ საქმის ზოგიერთი მომენტების გახსენება. ამ შემთხვევაში ჩვენ ვსარგებლობთ ადგილობრივ გაზეთებში დაბეჭდილი მასალებით.

„სასამართლოში (ტფილისში) არ გამოცხადდა 60-მდე მთავარი მოწმე. ამ უკანასკნელთ ნამესტიკისათვის განცხადება მიურობევიანთ. რომ ტფილისში ჩამოსვლა მათ არავითარ შემთხვევაში არ შეუძლიათ. ვინაიდან მოკვლის შიში აქვთ. ამ განცხადებაში ნათქვამია, რომ ოთხი მოწმე კიდევაც მოკლესო. დამცველები ითხოვენ საქმის გადადებას. პალატამ უარი უთხრა. მაშინ ბრალდებულებმა განაცხადეს, რომ ასეთ პირობებში ისინი შესაძლებლად ვერ სცნობენ პროცესში მონაწილეობის მიღებას და ითხოვენ მათი უკანვე ციხეში წაყვანა. დამცველებმაც უარი განაცხადეს დაცვაზე“.

„ბრალდებულთა და დამცველების პროტესტების შემდეგ პალატამ გადაწყვიტა სასამართლოს კარები გაეღო. ასეთ პირობებში ბრალდებულნიც დასთანხმდნენ პროცესში მონაწილეობაზე. სასამართლოში მოვიდა ამ საქმეზე მოწვეული ქუთაისის ყოფილი გუბერნატორი **ხტაროხელსკი**, რომელიც ამ დროს განმეგობაში ძალიან ნოხრილა, მოხუცებულია. გუშინდელ მოწამეთა შორის ყველაზე მეტი ყურადღება მიიქცია ყაზახ ფილონოვის ჩვენებამ, რომელმაც თქვა, რომ გურიაში ნასაკირალის შემდეგ სახლებს რაზმის უფროსის ბრძანებით ვწვავდითო“.

აი რას ამბობს თვით საბრალმდებლო ოქმი:

„გურიაში, როგორც მთელ ქუთაისის გუბერნიაში, 1901-1902 წლებში დაწყებულ სარევოლიუციო მოძრაობას წინ უძღოდა აგრარული მოძრაობა. მიზეზი აგრარული მოძრაობისა მიწის ნაკლებობა იყო ამან ქალზე გაამწვავა საქმე გლეხთა და მემამულე, თუ მოიჯარადრეთა შორის. მოძრაობა გააძლიერა და გააფართოვა იმ რევოლუციონერ ორგანიზაციის პროპაგანდამ, რომელმაც მიზნად დაისახა არსებულ წესწყობილების ძალით დამხობა რუსეთში. მოძრაობამ ჟეზრო ძლიერი და სტიქიური ხასიათი მიიღო 17 ოქტომბრის მანიფესტის შემდეგ. დაიწყო მუშაობა ძველი რეჟიმის წინააღმდეგ. საქმეს ხელს უწყობდა მიტინგები და არალეგალური ლიტერატურა. ბრველ ხანს მოძრაობა გამოიხატა მემამულეთა მიწების ჩამორთმევასა საიჯარო ფულის გადაუხდელობასა, გაფიცვების მოხდენასა. ბოიკოტის გამოცხადებასა და იმათ მკვლელობაში, ვინც არ თანაუგრძნობდა და ხელს უშლიდა მოძრაობას. ამ ნიადაგზე მოკლეს აზ. ქარცივაძე, მომრიგებელი მოსამართლე ნაკაშიძე, ბოქაული კოსტავა, განიზ-

რაზეს მოკვლა ბოქაულის კვაშალისა და დიდძალ სტრატეგიკებისა. ბოიკოტი გამოუცხადეს პოდკოლზინს, თაყაიშვილს, მგელაძეს, ჯაყელს, ჭყონიას და სხ. ბოიკოტი გამოუცხადეს აგრეთვე მთავრობის დაწესებულებებს, განსაკუთრებით საპოლიციოს და სასამართლოს. ხალხმა რევოლუციონური ორგანიზაციების ხელმძღვანელობით შექმნა თავისი სასამართლო, თავისი სკოლა და სხვა დაწესებულებები. შემდეგ შეუდგენ ხალხის შეიარაღებასა და ეგრედ წოდებულ მებრძოლ რაზმების შედგენას. რაზმებში ლეზულობდენ ყველას, ვინც შეისძლებდა იარაღის ტარებას. ორგანიზაციებმა ახლად შექმნილ დაწესებულებათა შესანახათ ხალხს გააწერეს გადასახადი, აბაზი კაცის თავზე და აგრეთვე სხვა გადასახადიც იარაღის შესაძენათ და სხვა და სხვა საჭიროებათათვის. იარაღს იძენდენ ყველგან: ართმევდენ კერძო პირთ, თავს ესხმოდენ პოლიციას, ჯარსაც კი, და ამ გზით იძენდენ საჭირო საომარ მასალას.

„გურიიში მოძრაობას პირველ ხანებში ხელმძღვანელობდა ბათუმის კომიტეტი რ. ს. დ. მუშათა პარტიისა. 1905 წელს გამოიყო განსაკუთრებული კომიტეტი, რომელმაც ბინა გაიჩინა ოზურგეთში და დაიწყო მოქმედება „გურიის“ კომიტეტის სახელით. მანინფსტის გამოცხადებამდე კომიტეტი მოქმედებდა კონსპირატიულად. ხოლო შემდეგ უფრო აშკარათ შეუდგა მაზრის ცხოვრების მართვა-გამგეობას. გურიიში ძლიერი იყო ს. დ. პარტიის „მენშევიკების“ ფრაქცია. გურიის კომიტეტი მთელს თავის მოქმედებას უთანხმებდა რუსეთის რევოლუციონურ მოძრაობას და ცხოვრებაში გაყავდა პროგრამა რ. ს. დ. მ. პარტიისა. კომიტეტს ჰყავდა ათისთავები, ასისტავები, რაიონის წარმომადგენელი და რაზმები. ოზურგეთის მაზრა დაყოფილი იყო შვიდ რაიონად. თითოეულს რაიონს თავისი ორგანიზაცია ჰქონდა. კომიტეტს ჰყავდა აგრეთვე „სამხედრო შტაბი“. ამას ექვემდებარებოდენ მებრძოლი ძალები. სამხედრო შტაბი მოთავსებული იყო ნოე ჩიგოვიძის სახლში. აქვე ინახებოდა იარაღი. შტაბი განაგებდა ტერორისტების ჯგუფს, რომელიც ასრულებდა კომიტეტის გადაწყვეტილებას. ამისთვის ჯგუფის წევრთ განსაკუთრებული გასამრჯელოც ეძლეოდათ. კომიტეტის მოქმედება გაძლიერდა 1905 წელს ბოლო თვეებიდან 1906 წლის იანვრის შუა რიცხვებამდე. კომიტეტის მოქმედება გამოიხატა შემდეგში: მან მოაწყო შეიარაღებული თავდასხმანასაკირალზე 1905 წლის 21 ოქტომბერს“ და სხ.

საბრალმდებლო ოქმში მოყვანილია სარევოლიუოიო სამხედრო შტაბის ბრძანება:

„გურიიში არსებობს სარევოლიუციო სამხედრო შტაბი, რომლის ვალდებულებაა მებრძოლ რაზმების შედგენა და მისი ხელმძღვანელო-

ბა გამოსვლის დროს, სამხედრო შტაბი შეურყეველად იცავს სამხედრო სარეგულირებლო დისციპლინას... ზოგიერთი მებრძოლი ჯგუფი გარეშე პირებთან ერთად ხშირად პირდაპირ ხულიგანურად იქცევა და იტაცებს რაც კი რამ სელში მოხვდება. ამიტომ სამხედრო შტაბი აცხადებს: 1. სასტიკად აკრძალულია ასეთი მოქმედება, 2. სასტიკად აკრძალულია კერძო პირთა მიერ ოზურგეთში იარაღის ტარება. 3. აკრძალულია ვაჭრობა ან გაცვლა-გამოცვლა სამხედრო იარაღისა შტაბის ნება დაუროველათ. 4. სამხედრო შტაბი ქ. ოზურგეთში წესიერებისათვის ნიშნავს პატრულებს. 5. ვინც ამ განკარგულებას დაარღვევს, სამხედრო სამართალში იქნება მიცემული.

მაზრის უფროსად ნამყოფი ლაზარენკო სასამართლოს თავმჯდომარის შეკითხვაზე, — ვინ აწყობდა გურიაში რევოლუციასო

უპასუხებს: რევოლუცია გურიაში არ დაწყებულა, ის დაიწყო ბათუმში და იქიდან გურიაში გადმოვიდა.

ყოველ სოფელში განსაკუთრებული რაზმი იყო.

ნასაკირალზე თავდასხმის შესახებ საქმე ადგილობრივმა კომიტეტმა გადასწავრიტა.

ლაზარენკო შეეხო ქუთაისში ყოფილ გუბერნატორ სტაროსელსკის მოქმედებას და აღნიშნა, რომ ის არავითარ ზომებს არ ღებულობდა მეთაურების დასაქურად და არც მათ აძლევდა ნებას მიეღოთ რაიმე ზომა. სხვათა შორის სთქვა, რომ ოზურგეთში ყოფნის დროს სტაროსელსკიმ რევოლუციის მეთაურებთან გამართა მოლაპარაკება და ადგილობრივ ადმინისტრაციას გვერდი აუარა, რითაც უკანონო მოიქცაო.

„ტატიანენკო (მაზრის უფროსის თანაშემწე) დასძენს, რომ „თხოულობდნ სამ იაშიკ იარაღს. გუბერნატორმა შემომითვალა მიმეცა ხალხისთვის იარაღი. აფიცრები წინააღმდეგი იყვნენ“.

ასე გრძელდებოდა საქმის გარჩევა, მაგრამ გაზეთის გადმოცემით „24“ იანვარს საღამოს ექვს საათზე ჩვენი დროისათვის მეტად საოცარი ამბავი მოხდა. როდესაც გურიის მოძრაობის საქმეა გამო პასუხისგებაში მიცემული პოლიტიკური ტუსაღები სასამართლო პალატის დღიურ სხდომის შემდეგ გაძლიერებული კონვოის ქვეშ მეტეხის ტიხეში მიდიოდნ, ციხის ახლოს რაზმში შეიქრა ვიღაც უბნის ზედამხედველი, მივარდა ფაიტონში მჯდომარე ს. სურგულაძეს^{*)} და ხმლის ყუთი თავში ცემა დაუწყო. გუშინ, 25 იანვარს, აღელვებული,

^{*)} ეს ის ამ სერგო სურგულაძეა (კომუნისტი), რომელიც 1929 წლის ზაფხულში, ბანდიტებთან შეტაკების დროს მოკლულ იქნა თიანეთის მაზრაში.

შეურაცყოფილი სურგულაძე, ჩიკვიშვილი და ავადმყოფი ღლონტი სასამართლოში არ გამოცხადდნენ და მოითხოვეს საქმის დაუყოვნებლივ გამოძიება. პროკურორის წინადადებით დაინიშნა ექიმების კომისია, რომელმაც სურგულაძე უნდა შეამოწმოს, მანამდე კი სასამართლოს სხდომა შეწყვეტილ იქნა. კომისიის მოხსენების შემდეგ სასამართლომ დაადგინა: გურიის საქმის წარმოება შეწყდეს და გადაიდოს ახალ განკარგულებამდე“.

ეს ახალი განკარგულებაც აღრე მოხდა. საქმე გადატანილ იქნა ადესაში, სადაც გაირჩა 1908 წლისავე შემოდგომაზე. აი როგორ აგვიწერს მაშინდელი გაზეთის („იმედი“ № 5) კორესპონდენტი იმ პირობებს, რომელშიაც ეს საქმე ირჩეოდა.

...„ბრალდებულნი სამხედრო გემით ადესაში მოიყვანეს. მათ ნავთსადგურზე თვით ტოლმაჩევი*) დახვდა თავის ამალით და ქანდაკ-პოლიციელთა რაზმით. გემიდან ციხემდე ისეთი ამბით მიყავდათ, გეგონებოდა, ველურთა რაზმი მოუშვყვდევიათ შუაში და ეშინიათ ხელიდან არ გაუსხლტეთ და მთელი ადესა არ აიკლონო. რომ კიდევ უფრო განემტკიცებიათ საზოგადოებაშიც და მსაჯულებშიც გურულების სიველურე, ბრძანება გასცეს, შეგვაცუობინოს პალატის ანდრბენ ამ საქმის გარჩევას, რადგან მათ ყარაულები უნდა მიეყუყუროთ, თორემ მათი სიცოცხლე უზრუნველ-ყოფილი არ არისო. საბრალდებლო ოქმის ჩასაბარებლად სასამართლოს შდივანი 12 „გოროდოვოით“ მიბრძანდა ციხეში. ერთ ოთახში რევოლვერებით ხელში ჩაამწყრივა ყველა და მხოლოდ შემდეგ გაბედა ბრალდებულების გამოწვევა კამერიდან. მაგრამ დახეთ მის განცვიფრებას, რომ ველურების მაგივრათ ოთახში შემოვიდნენ ჩვეულებრივი, ინტელიგენტური შეხედულების ადამიანები. მის განცვიფრებას საზღვარი არ ჰქონდა და ეს კიდევ გაუზიარა გურულებს და მოხსნა „გოროდოვოები“.

ერთი პროგრესიული გაზეთი („ოდესკი ლისტოკი“) სწერდა: ერთ დროს ეს ჯგუფი თარეშობდა ოზურგეთის მაზრაში; მათ ამოხოცეს ერთი ნაწილი მოხელეებისა, სხვებს იარაღი ჩამოართვეს, ჩაიგდეს ხელში მაზრის მართვა-გამგეობა, სტაცებდნენ მემაჟღლეებს მიწებს, ახდევინებდნენ ძალით მცხოვრებლებს სამხედრო ბეგარას თითო აბაზს სულზე, ხელმძღვანელობდნენ ყოველგვარ თავდასხმებს და სხ.

საქმე დახურულ კარებში გაირჩა გენ. გუბერნატორის განკარგულებით.

გურიის და საერთოდ დასავლეთ საქართველოს რევოლუციო-

*) გურიაში გენ. გუბერნატორად ნაყოფი, იმ დროს კი-ადესის გენ. გუბერნატორი.

ვლ. სტაროსელსკი
(გუბერნატორობის დროს—1906 წ.)

ვლ. სტაროსელსკი
(ტენანსენელა სერაია. გადღეზულია ში-
სის 1-ს 1916 წ. პარიზში. გარიბალდის
ბულვარი № 47.

ნურ გამოსვლებთან 1905 წელში მჭიდროთ არის დაკავშირებული მა-
შინდელი გუბერნატორის ვლად. სტაროსელსკის პიროვნება.

სტაროსელსკის 1905 წლის შემდეგ ჩვენ ვხედავთ ტფილისში, —
1908 წელს (გურიის საქმის მოწმედ), შემდეგ ადგილობრივი გაზეთე-
ბის ცნობის თანახმად შემდეგი ვიცით:

1) „ყუბანის საოლქო უწყებაში“ ვკითხულობთ: ადგილობრივმა
საიდუმლო პოლიციამ ეკატერინოდარში სტამბის ერთ მუშის ბინაზე
აღმოაჩინა კონსპირატიული კრება, რომელსაც თავმჯდომარეობდა
ქუთაისის გუბერნიის ყოფილი გუბერნატორი სტაროსელსკი. სულ და-
აპატიმრეს 17 კაცი. ამათში ბევრი ისეთი პირებია, რომელთაც დი-
დი ხანია დაეძებს პოლიციის დეპარტამენტი და სერიოზული დანა-
შაულობა ბრალდებათ“.

2) „ეკატერინოდარიდან დეპეშით გვატყობინებენ: ქუთაისის
გუბერნიის ყოფილი გუბერნატორი სტაროსელსკი, რომელსაც გენ.
გუბერნატორის დადგენილებით სამი თვის ციხე ჰქონდა მისჯილი,
გავიდა ყუბანის ოლქიდან. ზომებია მიღებული, რომ სტაროსელსკი
როგორმე მოსძებნონ და სასჯელი სისრულეში მოიყვანონ“.

შემდეგ სტაროსელსკი გაიქცა საზღვარ გარეთ, ცხოვრობდა პა-
რიზში მეტად გაჭირვებული, სადაც დალია თავისი უკანასკნელი
დღენი...

ბალშაქიკაჰის არსენალი ნადიროვსაჲ

1908 წლის შემოდგომაზე ნადიროვისეულ მამულში (ტფილისში) პოლიციამ აღმოაჩინა იარაღის საწყობი.

რეაქციის მძვინვარების ხანაში ასე დიდი რაოდენობის იარაღის აღმოჩენამ ერთგვარი გამამხნეველი გავლენა მოახდინა საერთოდ ხალხის იმ ნაწილზე, რომელიც 1905 წ. თვითმპყრობელობასთან ბრძოლაში ღროებით დამარცხდა; ამავე საწყობის აღმოჩენამ მოსვენება დაუქარგა ადგილობრივ მთავრობას.

1905 წლის რევოლუციის დამარცხების დაახლოვებით სამი წლის თავზე აღმოჩენილი იარაღის საწყობი ერთის მხრით პროლეტარიატს მოუთხრობდა წარსული ბრძოლის ისტორიას და მეორე მხრით იწვევდა მას მომავალი ბრძოლისათვის...

აღმოჩენისათანავე საწყობს დაერქვა ბალშევიკების არსენალი და თვით ამ სახელწოდებაშიაც სტიქიურად ის გამოითქვა სიტყვიერად, რაც საქმით კეთდებოდა,—მაშინ მხოლოდ ბალშევიკები აგროვებდნენ იარაღს, აწყობდნენ რაზმებს და ასე, მომავალი ბრძოლისათვის ემზადებოდნენ...

პოლიციის ოქმიდან.

ტფილისის გაზეთებში, პოლიციის მიერ შედგენილი ოქმის თანახმად, ასე იყო გადმოცემული იარაღის საწყობის აღმოჩენის საქმე:

„13 სექტემბერს დოლუხანოვის მამულში, რკინის გზის გაღალმა, მეცხრე საპოლიციო ნაწილში, პოლიციამ გაჩხრიკა ბინდიანშვილის სახლი და აღმოაჩინა ყუმბარების, იარაღის და სხვა ასაფეთქებელი მასალების საწყობი. ხსენებული სახლი ორი ოთახისაგან შედგება, იატაკი მიწაზე აქვს. ერთ ოთახში გამართულია „პლიტა“, „პლიტას“ წინ ამოთხრილი იყო ორმო, რომელსაც რკინის თავსახურავი ხურავდა. ეს თავსახურავი იღებოდა; როცა თავსახურავი აუღიათ, ქვეშ აღმოჩენილა ჩასასვლელი კიბე, რომელიც ჩადის „კორიდორის“ მსგავს გამოქვაბულში, „კორიდორის“ სიგრძე სამი საყენი აქვს. იქიდან კი გზა მიდის დიდ სარდაფში. იმ ეზოში, სადაც ეს საწყობი იყო გამართული, გამოქვაბულს ზევიდან პატარა საზაფხულო ფარდულია აშენებული. გამოქვაბული გამაგრებული იყო ხის ბოძებით. ხსენებულ მიდამოებს თხრიან და ეძებენ იარაღს. ჯერ-ჯერობით აღმოაჩინეს:

ჩოდრიშვილი ზაქარო (ყაღები გვარი და სახელი—როგორც ვახლი ივანეს ძე)
ვალიდებულია ბაქოს ენდარმთა სამმართველოში 1909 წ. ოქტომბრის 20-ს.

ორი ბეჭედი, ერთს აწერია: „სოციალ-დემოკრატიული მუშათა კავშირი, ტფილისის კომიტეტი რ. ს. დ. მ. პ.-ისა. მეორეს: „ტ. ს. დ. რ. პ. კასის კანტოლი“, ერთი კასა შრიფტი, ერთი კარობჯა თოფის წამალი—წონით ერთი გირვანქა, ერთი კარობჯა პიროქსილის ხმლის კაპსულები, 8 პატრონების ჩასაწყობი მაუზერის რევოლვერის პატრონებით, 13 გადატრილი ბერდანკის თოფი, 37 ბერდანკის თოფი, ერთი წყვილი სათადარიგო პრაპორჩიკის პავონი, ერთი თათრული თოფი მალიხერის სისტემისა, ერთი თოფი „კავალერიისკი მილაზიისა“, ერთი სანადირო ორპირიანი თოფი, ერთი ბერდანკის ხიშტი, სამი ხანჯალი, ორი აზიური ხმალი, 8 საჩიტე თოფი, ტყვიის ჩამოსასხმელი მანქანა, ორი ფუთი ტყვიის შრიფტი, ყუმბარის კანის ჩამოსასხმელი ფორმა, 987 სასროლათ გამზადილი პატრონა, 28 რევოლვერის პატრონა, 42 სანადირო თოფს გილზი, თუჯის პრესი, ეესტის ვედრო, 212 ჩამოსხმული ტყვია, 584 სასროლათ გამზადილი ბერდანკის პატრონა, 105 სასროლათ დამზადილი და 45 დაღზიდებული ყუმბარა, სამი ფოტოგრაფიული სურათი, 14 რევოლვერი, ორი თოფის ზატვორი, ორი ფინური დანა, 6 რევოლვერის ბოხა, 172 ყუმბარის ვინტი, 31 ბიეფორდის ზონტი, 8 კარობჯა ასაფეთქებელი ვერცხლის წყალი, 250 მაუზერის პატრონა, 4 ფუთი და 10 გირვანქა დინამიტი, ორი ბოთლი ციონისტის კალი და აუარებული არალეგალური ლიტერატურა. სახლი უკვე დაარღვიეს, მის არე-მარე მიწის თხრას განაგრძობენ“.

ამხ. არაქელა ოქუაშვილის საამზობი:

1905 წელს, ოქტომბრის მანიფესტის გამოცხადებამდე, მე მე-ბარა ჭიათურიდან კ. ცინცაძის და სტეპკო ინწკირველის მიერ ჩამოტანილი 7 თოფი, რამდენიმე რევოლვერი და სხვა იარაღი.

1905 წლის ოქტომბერ—ნოემბერში შეიარაღების საქმეს ამხანაგები დიდ ყურადღებას აქცევდნენ, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც მანიფესტს მოჰყვა რუსთა „პატრიოტების“ მიერ მოწყობილი „პოგრომები“ და მთავრობის აგენტების მოწყობილი სომეხ-თათართა სისხლიანი შეტაკებების გაძლიერება.

ამ ხანებში მეფის მოადგილე გორონცოვ-დაშკოვისაგან ტფილისის სოც. დემ. ორგანიზაციამ ის. რამიშვილის სახით მიიღო 500 ბერდანკის თოფი და 40 ათასი ვაზნა, რომელთაგან ჩვენ გადმოგვცა 10 თოფი თავისი ვაზნებით.

შესდგა ჩვენი ამხანაგებისაგან რაზმი (17 ამხანაგი). სომეხ-თათართა შორის შეტაკება ამ დროს უკვე დაწყებული იყო ტფილისში. ბრძოლის ასპარეზი იყო თათრის მოედანი. და აი, ჩვენს რაზმსაც სწორედ აქ ჰქონდა საქმე. რაზმს ეხელმძღვანელობდით მე

და ამხ. კორა. ევორიგეობდით თათრის მოედანზე. აქ ჩვენი სხვა მუშათა რაზმებთან ერთად იარაღით ხელში შემრიგებელის როლს ასრულებდა.

აე-დ იყო თუ კარგათ, სომეხ-თათართა შეტაკება ტფილისში დამთავრდა. შესწყდა, დროებით მაინც, ძმათა შორის სისხლის ღვრა და ამასთან ერთად მოსკოვის აჯანყების (დეკემბერში) დამარცხებისთანავე დადგა სასტიკი რეაქცია. ამ შემთხვევაში დიდი დახმარებას უწევდა რეაქციის თარეშს ის გარემოება, რომ 17 ოქტომბრის მანიფესტმა დღის სინათლეზე გამოიყვანა ამ დრომდე მიმალული რევოლუციონური ძალები.

რეაქციის პირველი მოთხოვნა იყო ხალხის განიარაღება. სხვათა შორის, მთავრობა მოითხოვდა იმ 500 თოფსაც, რომელიც ოქტომბერში გადასცა ორგანიზაციას.

ამ საკითხის განსახილველად ნაძალადევში მენშევიკებს კრება ჰქონდათ. გავიგეთ თუ არა ეს ჩვენ შემთხვევით, (კრების მოწვევის შესახებ ჩვენთვის არ უცნობებიან) მყისვე გავეშურეთ კრებაზე. როცა ჩვენ მივედით (მე, ზაქრო, სართანია და გ. კიკვიძე) კრება ჟორდანიას თავმჯდომარეობით უკვე დასრულებულიყო და იშლებოდნენ კრებას უკვე გადაეწყვიტა იარაღის მთავრობისთვის სრულიად ჩაბარება. მე მოვიტხოვე, რომ კრება განახლებულიყო, მოგვემოდა საშუალება საკითხის გადაჭრაში ჩვენც მიგველო მონაწილეობა, რადგანაც იარაღის ნაწილი ჩვენ ხელშიაც იყო. კრება განახლდა. ჩემ სიტყვაში ის აზრი გვატარე, რომ რევოლუცია დამარცხებული არ არის, რომ საჭირო იყო მზადება, როცა იერიშებს მოიტანს ჩვენზე მთავრობა მზად უნდა ვიყოთ მეთქი. მუშების უმრავლესობამ ჩემი შეხედულება გაიზიარა, მხოლოდ ჟორდანიამ ამაზე მომიგო, რომ მთავრობა ნაძალადევს, ამ მუშათა ღბანს, სულ ერთიანად დაანგრევსო. მე კი ამაზე, ვუპასუხე: ნაძალადევიდან, ჩვენ, მუშები, სოლოლაკში გადავალთ, იქ გავმართავთ ბარიკადებს, წინ დავაყენებთ საფარათ ჯცხოეთის კონსულებს, სამღვდელოებს, ძველ გენერლებს, ბურჟუებს და ასე ვიბრძოლებთ მეთქი. ამაზე ჟორდანიამ მომიგო — შენ ბლანკისტი ხარ, სხვა არაფერიო. ხელშეორედ კენჭის ყრის შემდეგ ხმის უწრაფლესობით გადაწყდა, რომ იარაღი არ ჩაბარებოდა მთავრობას. ის იყო უნდა დავშლილიყავით, რომ ასიოდე ყაზახი ერთი აფიცრის მეთაურობით მოადგა ჩვენს კრებას. ყაზახები მთავრობას სახელით მოითხოვდნენ იარაღს. მომიბრუნდა ჟორდანი და ნიშნის მოგებით მითხრა: აბა, ახლა შენ გავპასუხე ამათო. მე ვუთხარი, რომ გავსცემ პასუხს მეთქი. ამის შემდეგ აფიცრის ვსთხოვე, რომ ცოტა დაეცადა. ვიდრე იარაღის შესახებ საკითხი კრებაზე გადაწყდებოდა. აფიცერიც დაგვეთანხმდა. ჩვენ ხელახლა გავხსენით კრება. სიტყვა აიღო ჟორ-

დანიამ და სთქვა, რომ უკეთეს იარაღს არ მივსცემთ, ისიდორე მიშვილს, როგორც თავმდებს, დაატუსაღებენო. მე ჩემს შეხედულებას ვიტყვდი. ვამტკიცებდი, რომ ისიდორეს ისედაც დაატუსაღებენ მეთქი და რომ დრო მოგვევლო, დავსთანხმდით 50 თოფის ჩაბარებაზე. რომელიც უნდა ჩავგვებარებია მეორე დღეს, დანარჩენი ვითომ სოფლებში იყო გაფანტული, რომლის შესაგროვებლად კიდევ დრო იყო საჭირო. ამ ხნის განმავლობაში ჩვენ უნდა გავმეგრებულყავით სოლოლაკში. ნაძალადეგში ამ დროს დიდი შიშთანობა იყო: ხალხი იხიზნებოდა. აფიცერი დავთანხმდა იმ იმედით, რომ მეორე დღეს იარაღს მიიღებდა, ჩვენ კი დავიშალენით.

მეორე დღეს ჩვენ გავიგეთ, რომ კრების დადგენილების წინააღმდეგ ჟორდანიას რჩევით მენშევიკებს 250 თოფი ჩაებარებია შთავრებისათვის.

ამის შემდეგ ზაქრომ ასე მითხრა: შენ, ძმაო არაქელ, ტყუილად მოცნებობ სოლოლაკის არისტოკრატიაზე განაწარმებას. ვიდრე მუშების ერთ ნაწილს ჟორდანია მეთაურობს, ეგ ხალხი საბარკადო ბრძოლაში არ გამოდგება, ისევ გირჩევ წამოდი, დარჩენილ იარაღს ვუშველოთო.

ამ ხანებში ზაქრო ჩოდრიშვილი მენშევიკებთან ერთად შედიოდა ტფილისის სამხედრო ორგანიზაციაში, სადაც მან საკითხი დააყენა იარაღის საწყობისა და საიდუმლო სტამბის მოწყობის შესახებ. საკითხი დადებითად გადაწყდა: პარტიამ განსაზღვრული თანხა გადასდო ამ მიზნისათვის. ამის შემდეგ ზაქრომ მე მომმართა და წინადადება მომცა გავვეფართოვებია ის საწყობი, რომელიც მე მეზარა. მეც დავთანხმდი და შევუღდეით საქმეს, მაგრამ ვიდრე მუშაობას დავიწყებდით, ამ ბინიდან ჩემი ცოლ-შვილი სხვაგან გადავიყვანე. მეზობლების თვალში ამისთვის სრული საბუთი მქონდა: სახლი მიუვალ ალაგას იდგა, ბინა მოუწყობელი და უხეირო იყო და სხ.

ეზო, სადაც ჩემი სახლი იდგა, შემოღობილი არ ყოფილა. კონსპირაციული თვალსაზრისით მისი შეღობვა, მისთვის გალავანის შემოვლა, საჭიროც არ იყო. ამიტომ ეზო ისევ ისე ღიად დავტოვეთ, პოვიყვანე მიწის მთხრელი (ქანქაჩი) თათარი და აშკარად დავიწყეთ ქას თხრა. მეზობლებს ეკვი შედიოდათ—ასე მაღალზე, ხევის ნაპირად, წყალი როგორ გაჩნდებო, მაგრამ მე ვუმტკიცებდი: მახათის მთის ძირში რომ წყაროა, იმისი ძარღვი აქ გაივლის მეთქი და ამაში მათ ვარწმუნებდი კიდევ. თათარს კი ვეუბნებოდი, რომ ეს ორმო მესაჭიროებოდა კლოზეტათ.

როცა თათარმა სამუშაოს ერთი ნაწილი შეასრულა მე და ზაქრომ ის მოვხსენით და მოვიწვიეთ შემდეგი ამხანაგები: სტეპკო პარკუსაძე, მირიმანა კალატოზი და ორიც გურული ამხანაგი, რომელთა

გვარები აღარ მაგონდება. გადაწყვეტილება ასეთი იყო: ეს სამუშაო უნდა შეგვესრულებია მხოლოდ ჩვენ და თვით საწყობის ადგილიც მხოლოდ ჩვენ გვცოდნოდა. ასე წარმოიდგინეთ, თვით ორგანიზაცია-საც, რომელიც პატრონი იყო ამ საწყობის, არ უნდა სცოდნოდა მისი ადგილმდებარეობა.

ერთ გურულ ამხანაგს ჩავაცვით კრუა-სომხის ტანთსაცმელი. თითქოს ის ოსმალეთიდან გადმოხვეწილი სომეხი ყოფილიყო. მეზობლების შეკითხვაზე, რომ სომეხმა რატომ სომხური არ იცისო, მე ეუბასუბედი, — მუნჯია მეთქი. დანარჩენი ხუთნი კი შიგ ქაში ვმუშაობდით. ზევით დარჩენილი ჩვენი ამხანაგი — „მუნჯი“ მეტის-მეტად ბრაზიანობდა, ანჩხლობდა. როცა მეზობლები მოდიოდნენ მასთან რაიმეს შესაკითხად ან ქაში ჩასახედათ, თუ რა კეთდებოდა იქ, ეს ჩვენი „მუნჯი“ დაიწყებდა ბრუტუნს, წამოავლებდა ჯოხს ხელს და მომსვლელნიც ქუდ-მოგლეჯილი გარბოდნენ. სულ ცოტა ხნის განმავლობაში ამ „მუნჯმა“ ისე დააფრთხო მეზობლები, რომ აღარავინ გვეკარებოდა. ჩვენ ხუთნი კი თავისუფლად განვავრძობდით მუშაობას. უკვე, ეხოდან გამოყვანილი ხერელით შემოვედით ოთახს ქვეშ...

ეზოს ქას სიმაღლე ჰქონდა 9 არშინი. მოსაზრება ასეთი იყო: ოთახს ქვეშ სარდაფს სიმაღლე უნდა ჰქონოდა სამი არშინი; ასე რომ, სარდაფს ზევით ხელუბლები მიწა უნდა ყოფილიყო 6 არშინი. ჩვენ მაგალითებით ვიცოდით, რომ როცა ასეთ შემთხვევებში მთავრობა მიწაში დამარბული იარაღის საწყობის თუ სხ. აღმოსაჩენად მიწის გათხრას დაიწყებდა, არ ყოფილა ისეთი შემთხვევა, რომ ორ არშინზე დაბლა წასულიყოს. ჩვენ კი ასეთი შემთხვევისათვის 6 არშინის მარაგი გვქონდა.

ამრიგათ სარდაფი მხალ არის. ქაში, საიდანაც მუშაობა დავიწყეთ, დავაყენეთ ოთხი მუხის ბოძი განსაზღვრული სიმაღლისა (სამი არშინი), დავაწყეთ ამ ბოძებზე ფიცრები და დავაყარეთ ზედ მიწა. ასე ამოგავსეთ მიწით ქის ზედა ნაწილი (ექვსი არშინი), კარგათ დავტკეპნეთ ნიადაგის სისწორეზე და ზედ დაეთესეთ ბაღჩა და ავაშენეთ „ფარდული“, რომლის ერთი ბოძის საშუალებით ქაში ჩავუშვიტ მილი სარდაფში ჰაერის სამოძრაოთ.

მეზობლების თვალის ასახვევად კი აქვე რამოდენიმე არშინის მოშორებით დავდგით პატარა ბუდე — კლოზეტი. წინასწარ ნათქვამიც ასე მქონდა: თუ წყალი არ გაჩნდება, ამ ქას „კლოზეტით“ გამოვიყენებ მეთქი.

გარეთ სამუშაო ასე დასრულებულია. ახლა საჭიროა ოთახიდან სარდაფში ჩასასვლელის მოწყობა და აი, ოთახის ერთ ერთი კედლის ძირიდან დავიწყეთ მიწის თხრა და როცა 6 არშინი არც კი გვქონდა გათხრილი, ყველანი მოულოდნელათ შიგ სარდაფში ჩავცვივ-

დით. ამ ორმოზე მოვაწყვეთ იატაკის სისწორეზე ბუხარი, რომლის შუაგული, ცეცხლის დასანთები, პატარა გორგოლაქების საშუალებით მოძრაობდა. აქედან რკინის კიბით ჩავდიოდით სარდაფში. ჰაერის სამოძრაოდ ბუხრის საკვამლე მილთან ერთად მოწყობილი იყო მეორე მილი. ასე რომ, ეზოს მილისა და ბუხრის ამ მილის საშუალებით სარდაფში ჰაერის საკმაო მოძრაობა სწარმოებდა. შიგნით სარდაფს გავუკეთეთ ფიცრის თალი, მოვაწყვეთ თაროები და სხ. ხის მასალის შენებაში დახმარებას გვიწვედა ამხ სანდრო ჩოდრიშვილი, მაგ. ზევით, ე. ი. ეზოში, ყველაფერი მან მოაწყო.

შევუდექით იაოალის თავმოყრას. რამდენათ ძნელი იყო იარაღის შოვნა დეკემბრის აჯანყების დამარცხებამდე, იმდენათ ადვილი შესაძენი შეიქნა ის დეკემბრის შემდეგ. ახლა იარაღს ჰყრიდა ხალხს პოლიცია, ჟანდარმერია, ჯარი, სხვ. სასამართლო და სხ. ერთი სიტყვით, მთელი სახელმწიფო აპარატის პირველი საზრუნავი საქმე იყო რევოლუციონერული ხალხის განიარაღება. იყო ისეთი შემთხვევები, როცა დაქანგვლი რევოლუციონერი ან რამდენიმე სასროლი ვაზნის აღმოჩენის გამო ბინის ჩხრეკის შემდეგ პატრონი ჩამოახრჩვეს. მთავრობა დაქინებები მოითხოვდა იარაღს. გენერალ-გუბერნატორის ბრძანებები, სავალდებულო დადგენილებანი, სხვ. სასამართლოს განაჩენები (ჩამოხრჩობა) და სხ. მართლა რომ დიდ პანიკას ჰქმნიდა ხალხში, მაგრამ იარაღს ხალხი მაინც არ უშვებდა ხელს, ვერც მაღაფდა. ასეთ პირობებში თუ ვნამ აღმოჩნდებოდა რევოლუციონერთაგანი და განსაკუთრებით ორგანიზაცია, ყველა სიახლოვნიდან აძლევდა იარაღს შესანახად. დამფრთხალი „მეშხანები“ კი იარაღს პირდაპირ ქუჩაში ჰყრიდნენ ღამით, რასაც დღისით ჰკოებდა პოლიცია. ხშირათ გვინახავს ჩვენ თოვები, ყუბარები და სხვ. ქუჩაში დაყრილი, საიდანაც წაგვიღია პირდაპირ ჩვენს საწყობში.

იარაღის გადმოზიდვაში და აგრეთვე საწყობის აშენების საქმეში მხურვალე დახმარებას გვიწვედა ამხ. გიორგი ჩხიძე. იარაღის გადმოსაზიდად სხვა და სხვა ხერხს მიემართავდით: დაუუღებდით იარაღით სავსე ყუთს კურტნიან მუშას, მივიტანდით რკინის გზამდე, შემდეგ ჩვენ მიგვქონდა.

ნავთის ზატონს შუაზე ნავთით სავსე მილი ჰქონდა, გარშემო ყუმბარებს შემოვაწყობდით. კრანს გააღებდით, ნავთი გამოდიოდა.

ერთხელ 40 მდე თოფი ლიმონათის გადასაზიდი ფურგუნით გადავიტანეთ. ფურგუნში მალლა ბოთლები (ლიმონათით) ეწყო, ქვეშ კი, — თოფები.

ვირს ავჰკიდებდით გოდრებს. ქვეშ ჩავაწყობდით ყუმბარებს, ზევიდან — ბადრიჯახს, წიწაკას და სხ. გავაყოლებდით მებალის ბიჭს (ჩვენს ამხანაგს, რომელიც მებალის ბიჭის ტანისამოსში იყო გამო-

წყობილი). როცა გზაში შეევაკრებოდნენ გაყიდულიაო უბან-ზედა.

ბევრ კურორტებსაც ჰქონდა ადგილი.

ერთხელ ვირით მიგვაქვს ბომბები. დოლუხანოვის აგენტები პოლიციელების დახმარებით მიწის იჯარას ახდევინებენ ჩვენს უბანში. შეგვხვდნენ. გადავრჩით.

მეორეჯერ, — აი უკვე მივედით სახლთან. ვირმა ბალახობა დაიწყო და ცოტა ხნის შემდეგ დაგორება განიზრახა და დაგორდა კიდეც, მივარდით და ხიფათი ავიშორეთ.

იარალის სარდაფის მოწყობა დავიწყეთ 1906 წლის დასაწყისში. სტამბის გამართვას შევედით 1908 წლის დასაწყისიდან. შრიფტს ამხანაგების დახმარებით ვიპარავდით სხვა და სხვა სტამბებში. საბეჭდავის მოწყობილობა ზაქრომ გააკეთებინა სხვა და სხვა სახელოსნოებში სხვა და სხვა ნაწილების სახით.

სახლი, რომელიც ჩემს სახელზე იყო ნაყიდი, დავამტკიცებინე ნოტარიუსის წესით არ არსებულ ნიკო ბინდიაშვილის სახელზე. ეს საქმე მომიწყო ჩემმა ძმამ არტემამ, რომელიც მაშინ ნოტარიუს მღებროვთან მსახურობდა.

ეხლა საქმე ის იყო, რომ ვინმე სახლში მუდმივი მცხოვრები გვეზოვნა. მცირე თათბირის შემდეგ მე და ზაქრომ გადავსწყვიტეთ მოგვენახა ვინმე საიმედო, მარტოხელი პიროვნება და ის დაგვესახლებია. ასეთ პირათ ვსცანით ნიკო ერიქოვი. ერიქოვი მუშაობდა მთავარ სახელოსნოებში ზეინკლად, იყო წყნარი კაცი, მოძრაობაში არავითარ მონაწილეობას არ ღებულობდა, თუმცა მისი სიმპატია მენშევიკების მხარეზე იყო. ერთხელ ერიქოვი სადგურზე ჩემთან ერთად დაიჭირეს, როცა ერთ არალეგალურად მცხოვრებ ამხანაგს ვაცილებდით საიდუმლო ლიტერატურით. 1903 წ. ერიქოვი სამი წლით გადასახლებული იყო ადმინისტრაციული წესით არხანგელის გუბერნიაში. ბევრაირად ავსწონ-დავსწონეთ მე და ზაქრომ ერიქოვი პოლიტიკური საიმედოების მხრით და არავითარი საბუთი არ აღმოჩნდა იმისი, რომ ის საიმედო არ იქნებოდა.

ერიქოვი დასთანხმდა. ახლა საჭირო იყო საქმის ისე მოგვარება, ე. ი. ერიქოვის დასახლება, რომ არავითარ ეჭვებს მეზობლებში ადგილი არ ჰქონოდა. საქმე ასე მოვაწყეთ: მეზობლების თვალის ასახვევად ერთხელ ერიქოვი მოდის ჩემთან და მოითხოვს ვალის გადახდას, რომელიც თითქოს მე მასგან ამეღოს. მეც ვეუბნები: სახლს ვაყვანი, რადგანაც სხვა სახსარი არ გამაჩნია და მოგართმევ შეთქი. მოლაპარაკებას ჩემსა და ერიქოვს შორის რამდენიმე კაცი (მეზობელი) დაესწრო შემთხვევით.

— რაღაი სახლს ჰყიდი, მე თითონ ავიღებ შეუასებით ვალშიო, მითხრა ერიქოვმა: მეც დავეთანხმე. ასე, მეზობლების დასანახად. მე

ვალში სახლი ერიქოვს მიეცემა შეფასებით. ერიქოვიც დასახლდა. შემდეგ მას იქვე სამოვოლნი ქუჩაზე მოგუწყვეთ საწვრილმანო ლუქანი.

სტამბაც მზად არის. ზაქრო შეუდგა ასოთ-ამწყობების ძებნას. საჭიროა ორი კაცი, მაგრამ მუშაობის პირობები ასეთი იყო: ამ ორ კაცს მუდმივად უნდა ეცხოვრა სახლში ერიქოვთან. უნდა ყოფილიყვნენ უცოლშვილონი. მათ უფლება არ ექნებოდათ სახლიდან გარეთ გამოსვლისა. თუ ვინცოთაა ქალაქში დასკირდებოდათ წასვლა ან სხვაგან, მათ უნდა შეეველად ზაქრო წაჰყოლოდა და სხ. ერთი სიტყვით, მეტად მკაცრი წესები გამოვიმუშავეთ საიდუმლოების მხრით: ბევრი ვეძებეთ, მაგრამ ვერ აღმოვაჩინეთ სასურველი ასოთ-ამწყობნი. ძებნას განვაგრძობდით...

1907 წლის გასულს სპარსეთში გაჩაღდა რევოლუცია. ჩვენი საწყობიდან ბომბები და დინამატი გაეუგზავნეთ სათარხანს ჩვენივე ტერორისტის ხელით (ამხ. ჩიტო—ზეინკალი, მუშაობდა იარაღოვის ქარხანაში). რომელიც სპარსეთში დილუშა ბომბის გადაცემის დროს.

ამ დროს მენშევიკების პოლიტიკური ბრძოლის სასწორი უკვე სავსებით გადახრილი იყო ლეგალური მუშაობისაკენ. მათ ფურცლებიც გამოსცეს, სადაც სწერდნენ: გადამალული ტენიციის ყოველგვარი ნაშთი უნდა მოისპოსო. ასე, მენშევიკები ჩამოგვშორდნენ. მე და ზაქრო მაინც ვფიქრობდით იარაღის შესახებ შევკითხებოდით მენშევიკებს და წინადადება მიგვეცა იარაღის სპარსეთში გადაგზავნის შესახებ, მაგრამ ეს სხვა და სხვა მიზეზის გამო არ მოხერხდა.

რეაქციის გამარჯვების შემდეგ საკითხი დადგა დოლუხანოვისაგან იმ მამულების გამოსყიდვის შესახებ, რომლებიც ხალხმა „თავი უფლების დღეებში“ თავისი ნებით დაიკავა. და თუ ჩვენც არ შევისყიდდით მამულს, ჩვენს საწყობს საფრთხე მოელოდა. მდგომარეობა კი სერიოზული იყო ვინაიდან მენშევიკები ჩაპოშოვრებული იყვნენ. მათთან კავშირი აღარ გვქონდა. ფული კი აუცილებლათ საჭირო იყო. ჩვენც მივმართეთ კ. ცინცაძის ჯგუფს და მივიღეთ 30 თუმანი (სტ. ინწკირველმა გადმოგვცა), შევისყიდეთ მამული და შემოვლობეთ. ამის შემდეგ ჩვენი საწყობი ამ ჯგუფს ემსახურებოდა...

საწყობის ჩაგარდნა ასე მოხდა: კოტეს შეკვეთით უნდა გაკეთებულიყო ბომბის 50 ხის პრობკა. პარასკევს დილით, 1908 წ. სექტემბრის 12 ს სარდაფიდან ამოვიტანე ერთი „პრობკა“, რომლის ზომისა უნდა გამოჩარხულიყო დანარჩენები. წავედი პირდაპირ დეპოში. მივმართე ხარატ წეროძეს, რომელმაც მითხრა—თუ ჩვენი კომიტეტი (მენშევიკური) მეტყვის—კიო. ზე შევეკუთხე როგორც მას, ისე მის კომიტეტს და გავშორდი. წავედი მთავარ სახელოსნოში—იქაც, ვისაც კი მივმართე, ისეთივე პასუხი მივიღე, როგორც წერო-

ძისაგან. აქედან გავსწიე პირდაპირ თათრის მოედნის თავზე კუს-ტარ-ხარატებთან და იქ ერთს ჩემს ღვინის ძმობილ ხარატს გავაჩარ-ხვინე. როცა „ზაკაზი“ მორჩა, ჩემი ძმობილი ღვინოზე დაეპატიჟე.

ა, არაქელ, რათ გინდა ესო, ღიმილით მკითხა. ასეთივე ამას წინად ერთმა თავდიდა, რიქა ბიქმა გამაჩარხვინაო. მივხედი, რომ ეს „თავდიდა“ კოტე იყო.

როდესაც მთავარ სახელოსნოებიდან ტრამვით თათრის მოედ-ნისკენ მივდიოდი, პიროგოვის ქუჩაზე, იუნკერთა სასწავლებლის პირდაპირ ტრამვაიში ერიქოვს მოვკარი თვლი. გამიკვირდა. დუქანს უნდა აწყობდეს, აქ რა უნდა მეთქი. გადავსწვევითე—სალამოზე გა-მოვკითხავ: დამიძალავს თუ არა ამ საქმეს მეთქი. მაგრამ ამ დროს ჩვენი საწყობი თურმე გაცემული და აღმოჩენილიც იყო პოლიციის მიერ.

საათის 4-ზე დაებრუნდი გაჩარხული „პრობკებით“. როცა რკი-ნის გზის გადასასვლელთან მივედი, იქ ხალხი იყო შეგროვილი და რალაცაზე ლაპარაკობდნენ. იქვე ჩაიარა კოლიასკით სამხედრო ინ-ჟენერმა. გავიხედე ჩემი სახლისაკენ და საწყობის პირდაპირ სალდა-თი შევნიშნე. ხალხში ლაპარაკობდნენ ნიკოს სახლში იარაღი აღმო-უჩენიათო. ტანში ჟრუანტელმა დამიარა.

მინდა ზაქროს შევატყობინო ეს ამბავი. „პრობკები“ იქვე საწ-ვრილმანო დუქანში ქალს ძივაბარე შესანახად და როცა მან დახლ-ში შენახვა დააპირა, ვუთხარი შორს წაეღო. ისიც მახვდა რაში იყო საქმე, დუქნიდ-ნ გაიტანა და შორს სადღაც გადამალა.

მიველ იქვე ახლოს ერთი მოქმისას (მოსე გალუმოვი). მან, სახე გაფითრებულმა, მითხრა—შენ რომ სახლში ცხოვრობდი, იქ ია-რალი აღმოუჩენიათო. ჩემს პასუხზე—რომ არაფერი იყო რას აღმო-აჩენდნენ მეთქი,—მან მომიგო: ერთი „პოვოზკა“ კიდევ წაიღესო.

აჰა, რაც იცი, წადი და ზაქროს (ანტონოვის ქუჩაზე) უთხარი და აქვე მოდი მეთქი.

გალუმოვი მობრუნდა და მითხრა—ზაქრო უკვე წამოვიდა სახ-ლიდან და გალმიდან უცქერის, თუ როგორ ანგოვვენ სახლსო.

დავაპირე სახლში ასვლა, მაგრამ მსურს გავიგო წინასწარ არიან შიგ სახლში დარაჯები თუ არა. ამისი გაგება დავავალე პატარა ბავშვს მიტუშა ჩიკვაიძეს, რომელიც დაბრუნდა და მითხრა: არ არიან და არც მოსულანო.

სახლში მქონდა ზოგიერთი ტექნიკური ნაწილები, რომელთა გადამაღვა აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენდა. როცა სახლში მივედი, ცოლმა მითხრა: დაგეძებენ და გაიქცეო. გადავსწვევითე არ გავქცეულაყვი, ვინაიდან ჩემს ნაცვლად ჩემს ძმას დაიჭერდნენ და ჩემს ცოლშვილსაც ააწიოკებდნენ. ამიტომ სახლში დავრჩი და პოლი-

ოქუაშვილი არაქელ გრიგოლის ძე
გადამხდულია ტფილისის ენდარბთი საგუბერნიო სამმართველოში
1908 წლის სექტემბრის 15-ს.

ციელების მოსვლამდე დარიგებას ვაძლევდი, თუ რა უნდა ერთკვანთ ჩვენების დროს.

კორეზე ან აბმაკოზე (სამანიშვილი) ან დათიკო ჭიბრიშვილზე ან სხვა ვინმეს შესახებ თუ გკითხვით, დაიარებიან თუ არაო, უარით უპასუხეთ მეთქი. გარეშე პირები არავინ დადიან — ნათესავები, მოყვრები მოდიან და სხ. ჩემს შესახებ ასე უთხარი: ეს დესპოტი კაცია, როცა ჯამაგირს აიღებს მოიტანს სახლში დაყრის, ამის მეტს არაფერს კითხულობს, ვერც შეველაპარაკებითო. რას აკეთებს, რას შვრება, ჩვენ არ ვიცითო და სხ.

ჩემი რძალი შემეკითხა — დავგახრჩობენო. და როცა მივუგე: არა, კატორლა იქნება მეთქი, მას სახე გაუბრწყინდა... ეტყობოდა, მარტო კატორლამ ვერ შეაშინა. ჩემი რძალი ნინა ეხლა კომუნისტ-კაა, ყოჩაღი ქალია...

9 ნახ. საათზე მოვიდნენ პოლიციელები; სახლი გულდასმით არ გაუჩხრეკიათ. როცა პოლიციელი დაკითხვას შეუდგა, ჩემმა ცოლმა დაიწყო ჩემი ეგრეთ წოდებული ციხის ლოგინის, ჩაინიკის და სხვ. მზადება. ეს შენიშნეს პოლიციელებმა, გაიღიმეს და ერთმა მათგანმა სთქვა ჩემი მისამართით: უკვე იცის სადაც მიდის, გამოცდილი კაციო. ლოგინი თან არ წამოღია. დავიბარე მეორე დღეს გადმოვკათ. პოლიციელის შეკითხვაზე — ვიცნობ თუ არა ზაქარა ჩადრიშვილს, ვუპასუხე: ზაქარა ჩადრიშვილს ძალიან კარგად ვიცნობ. მოყვარეა ჩემი — ნათლიაა, მეგობარი და ძმაკაცია მეთქი. ეტყობოდა პოლიციელი განგებ ამახინჯებდა ზაქაროს გვარს. ვუთხარი აგრეთვე, რომ სახლიც ვიცოდი ზაქაროსი და სხ.

დამაბატიმრეს. წავედი. მივადექით ზაქაროს ოთახს. დავაკუუნე კარებზე და ვეუბნები: კარი გააღე ბიჭო, სტუდრები მომყავს მეთქი. გამოგვეგება ზაქაროს დაი, სთქვა — სადღაც წავიდაო.

აბა, რომ მოვიდეს, პოლიციაში გამოცხადდეს, რაღაც ქაღალდია ხელმოსაწერიო. ასე სთქვეს მხოლოდ, წასვლისას კი „გოროდოვოი“ დასტოვეს სათვალთვალთ.

მიმიყვანეს მეცხრე საპოლიციო უბანში. ბოქაულის შეკითხვაზე ვინა ხარო — აღამიანი მეთქი — მივუგე. ეს ისეთი ტონით დარჩა ნათქვამი, რომ ბოქაული უხერხულ მდგომარეობაში ჩავარდა: შემდეგ მკითხა სახელი, გვარი და სხ. მეც ვუპასუხე. შემდეგ მაჩვენა ერთი ფოტოგრაფიული სურათი, სადაც ერთად ვყავით გადაღებული მე, ზაქარო და ვლასა მგელაძე. ზაქაროს შესახებ ვუთხარი — ვიცი, ვლასას შესახებ კი — არ ვიცი, გიორგი ჰქვია, სხვა არ ვიცი. შემდეგ ბოქაულმა მითხრა: დაიცადე, პროკურორი მოვაო. იქვე უბრძანა „გოროდოვოებს“, რომ ზრდილობიანათ მომპყრობოდნენ. ჩამიყვანეს სარდაფში. იქვე მოიყვანეს დაქვრილი კალატოზის შე-

ვირდი გურგენა, რომელსაც, როცა სახლს ანგრევდნ და საწყობს სთხრიდნ, გადაეხუნა. გავაფრთხილე არაფერი ეთქვა იმის შესახებ, რომ მე დავდიოდი იქ და სხ. იქვე პოლიციის სარდაფში დამხვდა ორი ქურდი. ერთი ნაცნობი გამოდგა (ციხიდან). წინადადება მომცა თუ რაიმე საქმე გაქვს გარეთ გასაკეთებელი, ხვალ ვამიშვებენ და დამაბარეო.

მეორე დღეს წამოყვანეს ჟანდარმერიაში, დამკითხეს და იქიდან გამგზავნეს მეტეხის ციხეში. ჩემს საქმეს აწარმოებდა ჟანდარმთა პოლკოვნიკი კორნილოვი. ბევრი ეცადა რაიმე გამოეტყუენა ამ საქმეზე, მაგრამ ვერაფერს გახდა. მაიმედებდა—თუ ვისმესი გემინია,—ფიქრი ნუ გაქვს, ისე შევინახავ, როგორც თავის თავსო, რაზედაც გამეცინა.

საქმე გადაეცა საგანგებო გამომძიებელს მალინოვსკის, რომელიც აგრეთვე ბევრი ეცადა, თუმცა უნაყოფოდ. სწორედ ერთი წლის შემდეგ გამასამართლა სამხედრო სასამართლომ. მიცადა ნაფიცი ექილი ოსიკო ბარათაშვილი. ბევრი ილაპარაკა, ბევრი ეომა სასამართლოს, მაგრამ სასჯელი ასეთ შემთხვევებში წინასწარ იყო გამოტანილი და მეც 8 წლის კატორღა მომაკრეს. განაჩენის გასაჩივრებაც არ შეიძლებოდა.

ზაქრო ერთი წლის შემდეგ დაიჭირეს ბაქოში, ჩამოიყვანეს ტფილისში და იმასაც 8 წლის კატორღა მიუსაჯეს.

დღიდან დაპატიმრებისა ერთი კითხვა არ მშორდებოდა—ეს იყო: ვინ გაგვცა?

როცა პროკურორმა მეტეხის ციხეში საქმე წამოკითხა, იქ ნათქვამი იყო, რომ საწყობი ერიქოვმა გასცაო. მე ეს მაშინ არ დამიჯერა. სასამართლოში, საქმის გარჩევის დროს, როცა მოწმეებს შეეკითხნ, ბოქაულის ჩვენებიდან აი რა გამოირკვა: ერთხელ შეზარხოშებული ერიქოვი მისულა ბოქაულთან და უთქვამს, რომ მას აბარია პარტიული საწყობი (განაგებენ არაქლა და ზაქრო), რომ ის დაიღალა და გთხოვ მიიღოთ ხსენებული საწყობიო. ბოქაულს გიფი ჰგონებია, დაუძინებია, მაგრამ რომ გამოუღვიძნია, იგივე გაუშეორებია, მაშინ ბოქაულს მისთვის „გოროდოვოი“ გაუტანებია და უბრძანებია სახლი დაიმახსოვრე სადაც დგასო. ერიქოვს უთქვამს—ჩემთან რომ წამოხვადე, გაგვიგებენ, ამიტომ მიყურე და მე რომ ეზოდან გამოვიდე, ეს იქნებაო.

ასე, საწყობი აღმოაჩინა პოლიციამ, ჟანდარმერია მხოლოდ აღმოჩენილთან მივიდა. როცა პოლიცია თვითონ მივიდა საწყობთან, ეს ჩვენ გვე მის—ამით მას წარჩინება, თავის გამოჩენა ჰქონდა მიზნად დასახული, მაგრამ როცა ერიქოვმა საწყობი პოლიციაში გასცა და არა ჟანდარმერიაში, ეს მან, უეჭველია, ჩვენი თვალის ასახვევად

ნიკო ერიქსონი
ნადიროვკის არსენალის გამცემი — პროვოკატორი.

მოიმოქმედა: ჩვენც ასე ვიფიქრებდით, მისი აზრით,—ერიკოვს რომ გაეჭა, რალა პოლიციაში გაგვემდა, ჟანდარმერიაში მივიდოდა პირდაპირო. და, ცხადია, თავიდან რომ ეს საქმე ჟანდარმთა სამმართველოს ხელში ყოფილიყო, ბევრი ამხანაგი ჩაუარდებოდა...

კერძოთ მიღებული ცნობით კარგი დღე არ დასდგომოდა ბოქაულს ჟანდარმთა სამმართველოში. წაოჩინეაის ნაცვლად ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსს მისთვის წვერ-ულვაში კინალაქ დაეგლიჯა—როცა საქმის არაფერი გაგვეგება, რათ ჰკიდებ ხელსო, ჩვენ ყველა მონაწილეთ დავიქერდით, შენის წყალობით კი ეხლა ყველანი მიმალენო.

საწყობში მუშაობის შესახებ დავსძენ შემდეგს: ზამთარში თავისუფლად შეიძლებოდა მუშაობა. კარგი სამყოფი იყო; ზაფხულში ზერი ცოტა იყო, სანთელის ანთება არ შეიძლებოდა და სხ. ამის შესახებ ბევრ გამოცდილ ხალხს მივმართეთ მე და ზაქრომ, მივმართეთ კიმიკოსებსაც, მაგრამ ვერაფერი გეასწავლეს—კირი მოაყარეთ. შიგ ყვავილები დადგითო, მაგრამ ვერაფერს გავხდით...

ასეთია ჩვენი არსენალის მოკლე ისტორია.

გაფიცვის მოქმედება „კაჩონი და საგარეო“

ქვემოთ დაბეჭდილი დოკუმენტი აღმოჩნდა ამხ. ფ. მახარაძის ქალაქებში. სამწუხაროდ, მას არ აზის თარიღი, [თუ როდის შედგენილია ის, ან რისთვის არის შედგენილი, მაგრამ როგორც აღწერილი ზოგიერთ ფაქტიდან მოსჩანს, ის შედგენილი უნდა იყოს 1908 წელს.—ეს ის დრო იყო, როცა ერთის მხრით მეფის მთავრობა „სახალხო წარმომადგენლობის“—სახელმწიფო სათათბიროს დახმარებით გარეგნულად უფლებრივ ნორმებს, კონსტიტუციურ წყობილებას ამყარებდა, ხოლო მეორე მხრით, ქანდარმ-პოლიციის წყალობით თავის ველურობის თავს არ ანებებდა.

ამ მხრით დოკუმენტი მართლაც რომ დამახასიათებელია იმ დროინდელი ვითარებისა.

თე დოკუმენტი კალანდაძე. შემოიპყრეს პოლიციის საიდუმლო და აშკარა აგენტებმა ტფილისში, ქუჩაზე, პირველ საპოლიციო უბანში. დაჭერის დროს მცემეს უბნის ზედამხედველმა ანდრეიუკმა, ყაზახებმა და „გოროდოვებმა“, მცემეს გზაში, „უჩასტკაში“ მისვლამდე; „უჩასტკაში“ კი მცემა მეორე ზედამხედველმა პივოვარსკიმ, იმავე კაზაკებმა და „გოროდოვებმა“. მცემეს სრულიად უსაბუთოდ, არავითარი საბაბი ცემისთვის მე მათთვის არ მიმიცია. არავითარი საწინააღმდეგო ჩემთვის არ აღმოუჩენიათ. ცემისაგან სისხლი წამსქდა ცხვირსა და ყურებში, ხელ-ახლა დამიწყო სისხლის ლებინება პირიდან, რაც ფილტვების დაზიანების გამო ამ ორი წლის წინად მქონდა და რომლისაგანაც ექიმების შემწეობით თანდათანობით ვჯანსაღდებოდი, ახლა კი ციხისა და საგუბერნიო ექიმების შემოწმებით, ცემის შემდეგ არავითარი იმედი არ არის გაჯანსაღებისა. „უჩასტკაში“ ისეთ აუტანელ პირობებში ვიმყოფებოდი, რომელსაც ვერ აიტანდა არა თუ ავადმყოფი, არამედ—სრულიად ჯანსაღი ადამიანიც. (სინესტე, დაპატიმრებულთა სიმრავლე პატარა სადგომში, დახუთებული ჰაერი, სიცივე და სხ.) ასეთ პირობებში მამყოფეს ყოველად უსაბუთოდ მთელი 6 დღე-ღამე. დაპატიმრებული ვარ „ოხრანის“ განყოფილების განკარგულებით, „უჩასტკიდან“ გადამგზავნეს მეტეხის ციხეში, სადაც ამ ჟამად ვიმყოფები. ციხის უფროსმა ექიმმა შემამოწმა და აღმოაჩინა ცემის ნიშნები: დალურჯებული თვალები,

კალანდაძე თედორე ვასილის ძე გადაღებულია ტფილისის ენდარშითა
საგუბერნიო სამმართველოში 1908 წლის აპრილის 29-ს.

მარჯვენა ყურის ბარაბანის აპკის გახეთქა, ფილტვებიდან სისხლის დენის განახლება-გაძლიერება და ძალ-ღონის ერთიანად დაკარგვა. მხოლოდ ორი თვის შემდეგ დამკითხა როტმისტრმა ფირალოვმა და ეს დაკითხვაც მას შემდეგ მოხდა, როცა საგუბერნიო საექიმო კომისიამ მოწმობა მომცა ჩემი ჯანმრთელობის შესახებ (ფილტვების ქლე-ქი, სისხლის ლებინება და სხ.) ვითხოვეთ თავმდებლს ქვეშ განთავისუფ-ლების შესახებ. ბრალს მდებენ ამიერ-კავკასიის სოც.-დემ. ორგანიზა-ციების ყრილობაზე მონაწილეობაში. წამოყენებული მაქვს, ალლახმა უწყის,—რა საბუთით, 102 მუხ. 1 ნაწ. თხოვნა თავმდებლობის ქვეშ განთავისუფლების შესახებ ძლიერ დააკმაყოფილეს, მაგრამ ისეთი პი-რობები დამიდევს, რომ ეს უარს უდრის: მოითხოვენ ნაღდ ფულად 2000 მ., მაგრამ დიდი ვაჭრობის შემდეგ დასთანხმდნენ 1200 მ. სა-გუბერნიო საექიმო კომისიის შემოწმებით ციხეში დარჩენა ნიშნავს სიკვდილს. მოველი სიკვდილს, თუმცა დამშვიდებით არა.

ესთხოვ „მაღალ“ ვითომ—სახალხო წარმომადგენლობის კრე-ზას—მე-მ სათათბიროს „დამიმორჩილოს აღმასრულებელი ძალა“, მოახ-დინოს განკარგულება ჩემი განთავისუფლების შესახებ... თუ გინდ თავმდებობით. დაწერილია აპრილის 21-ს.

იასონ ივანეს ძე ჯორბენაძე. დააპატიმრეს 1908 წლის იანვრის 25 ს. წაიყვანეს პირდაპირ ლოგინიდან ავადმყოფი (ამისი დოკუმენტები არის). მეტად უზრდელად იქცეოდნენ „ოხრანის“ გან-ყოფილების აგენტები ნეე ზოროვის მეთაურობით. მიუხედავად იმისა, რომ არავითარი ბრალდება არ წამოუყენებიათ, ის ისევ მე-ტეხში ზის.

დიმიტრი ივანეს ძე მირსკი, ავსტრიის ქვეშევრდომი, მცირე წლოვანი. პირველად ის შეიპყრეს ქუჩაში 1907 წლის ნოემ-ბრის 2 ს. დააპატიმრა შტაბის ოფიცერმა ჟილიაევმა. მისთვის თუმ-ცა არაფერი აღმოუჩენიათ, მაგრამ ოფიცერმა ჟილიაევმა სალდათე-ბის დახმარებით იმდენი სცემა, რომ მირსკიმ გრძნობა დაჰკარგა (წასქდა სისხლი ცხვირიდან, პირიდან და ყურებიდან და სხ.) სცე-მეს თოფის ღუმეებით, ფეხებით (თვით ოფიცერმა) და საშინლად აგი-ნებდა ეს ოფიცერი. შემდეგ ნაცემი, გასისხლიანებული მირსკი ოფი-ცერმა ჟილიაევმა არბენინა ნაძალადეგში. მირსკის ამ დროს თან დასდევდნენ ზიშტიანი სალდათები და სიკვდილით ემუქრებოდნენ, ამის შემდეგ მირსკის კიდევ სცემეს მე-10 უჩასტკაში.

ნოემბრის 9-ს მესამე მომრიგებელი განყოფილების გამომძიებელმა მირსკი გაანთავისუფლა. განთავისუფლების შემდეგ მირსკი ისე იყო დასუსტებული, რომ ოთხი დღის განმავლობაში საჰმელის ქამა ვერ

შეძლო. მეორეჯერ შეიპყრეს 1907 წლის ნოემბრის 29-ს. დატყვევდა დროს შეპყრეს და ისე მიიტანეს სადგურზე (ეს ამბავი გაზეთში იყო). ბრალდებით წაუყენეს პეტერბურგის ს.-დ. ორგანიზაციის წევრობა. მოწმეთა ჩვენებით მირსკი პეტერბურგში არას დროს არ ყოფილა. ითვლება პეტერბურგის ჟანდარმთა სამმართველოს განკარგულებაში. ტფილისში დამკითხა გამომძიებელმა მაღინოვსკიმ. 21 აპრილამდე ჩემი საქმე იმავე მდგომარეობაშია, როგორც თავიდანვე იყო, მიუხედავად იმისა, რომ ჩემს წინააღმდეგ არავითარი საბუთი არ მოეპოვება. ჩხრეკის დროს (5 ჯერ) სახლში არაფერი არ აღმოუჩენიათ. პოლიცია მეტად უზრდელოა იქცეოდა. მაგ., ჩემს 10 წლის ძმას პირში რევოლვერის ლულა ჩაუდეს და სხ.

ალექსანდრე მიხნევიჩი დაპატიმრეს 1908 წლის იანვრის 27 ს პიორიშკინის მოკვლის განზრახვისათვის. თვით პიორიშკინი ამბობს, რომ როცა მას სასიკვდილოთ თავს დაესხნენ, მე თავდამსხმელთა რიცხვში არ ვყოფილვარ; მაგრამ მიუხედავად ამისა უკვე სამი თვე გავიდა რაც ვარ გამომწყვდეული ბრალდების წამოყენებლათ.

არშაკ ტერ-ოსიპოვი დაპატიმრეს მარტის 5-ს ბაქოს სადგურზე, სადაც ამ დროს ტფილისიდან იყო ჩასული პიორიშკინი, რომელმაც აჩვენა, რომ სხვათა შორის ტფილისში ჩემზე სასიკვდილოთ თავდამსხმელთა რიცხვში ესეც იყო. მოწმეთა ჩვენებით კი დამტკიცებულია, რომ ოსიპოვი მუდამ იმყოფებოდა ბაქოში, ქარხანაში, და არსად არ წასულა. გადაგზავნეს ტფილისში, სადაც ამჟამად ზის ციხეში სრულიად უდანაშაულოდ.

ათანასე ბუტრიმ—შეიპყრეს ქუჩაში 1908 წლის იანვრის 27-წ. ირიცხება ჟანდარმთა სამმართველოს განკარგულებაში. აპრილის 21-მდე არავითარი ბრალდება არაა წარდგენილი. შეპყრობის დროს ტფილისის პირველი „უჩასტკის“ პოლიციელებმა იმდენი სცემეს რევოლვერებით და სხ., რომ მან გძნობა დაჰკარგა. ბუტრიმს ამავე „უჩასტკაში“ ასეთი სურათი უჩანავს: ბაზრიდან მოიყვანეს შეპყრობილი ვიღაცა კაცი და იმდენი სცემეს, ვიდრე სისხლი არ ადინეს პირიდან და ყურებიდან, შემდეგ გაუშვეს.

კონდრატ და სილიბისტრო ქელიძე. არც ერთი ამათვანი 16 წლის მეტის არ იქნება. დაპატიმრეს ესენი ნაძალადევის ერთ ერთ ქუჩაზე იანვრის 9-ს და წაიყვანეს მე 10 საპოლიციო უბანში. იქ კონდრატმ ვერ აჩვენა სწორად თავისი საცხოვრებელი ბინის ადრესი, რის გამო უბნის ზედამხედველმა თათარმა სცემა და შემდეგ გადასცა მეფხოვეს და უბრძანა იმასაც ეცმენა, რაც მეფხოვეს.

აასრულა (თმით ათრია იატაკზე და სხ.). შემდეგ ერთხელ ჩამხრთვეს მათ ჩვენება და მიუხედავად იმისა, რომ მათთვის არაფერი ურნახავთ გარდა ჟურნალებისა, რომელთაც ჰყიდდნენ, წაუყენეს 102 მუხ. I ნაწ. და ირიცხებიან ჟანდარმთა სამმართველოს განკარგულებაში.

თევედორე კუჭი დაპატიმრებულია 1907 წლის ივლისის 10- (ყოფილი მატროსი), როგორც ბათალიონის კომანდირის დობროვოლსკის მკვლელობის მონაწილე. დაიწყებული იყო ზაქათალაში სრულიად ბნელ კამერაში ოთხი თვის განმავლობაში. 1 კოვზი სუპისა და ნახ. გირ. პურის მეტს არაფერს არ ღებულობდა. იანვრის 22 გადმოყვანილ იქნა ტფილისის სამხედრო სააყრობილეში. ზაქათალიდან ტფილსში (200 ვერსტი) ფეხით გამოატარეს. თებერვლის 14-ს კუქსა და სკრილინიკოვს რკინის ჯოხით სცემეს იმის გამო, რომ მათ მოითხოვეს კომენდანტი მოსულიყო საპყრობილეში. ცემის დროს სკრილინიკოს თავი გაუხეტქეს. თევედ. კუქს მიუსაჯეს ყოველგვარი გამოძიებისა და დაკითხვის გარეშე 6 წ. გამასწორებელი რაზმი სასამართლოს შეურაცყოფისათვის. მთავარი ბრალდების გამო ჯერ არ გაუსამართლებიათ და არც მოსალოდნელია ახლო ხანში მისი გასამართლება, ვინაიდან ამ საქმეზე ჯერ-ჯერობით დაჰკითხეს მხოლოდ ერთხელ. ირიცხება ტფილისის პოლიცემსტერის განკარგულებაში. ჩვენება ჩამოართვა ჟანდარმთა როტმისტრმა.

გიორგი შარუხია პირველად შეიპყრეს 1905 წელს. სცემეს შეპყრობის დროს და აგრეთვე სცემეს საკომენდატოში ტფილისის პოლიცემსტერის მარტინოვის თანადასწრებით. ისე მაგრათ სცემეს, რომ შემდეგ იძულებულნი გახდნენ მეტეხში საკაცეთი (ნასილკა) წაეღოთ. ცემისაგან ისე დასახიზრებული აღმოჩნდა შარუხია, რომ 15 დღის განმავლობაში მეტეხში მყოფი ნაცნობები მას ვერა სცნობდნენ. ტანისამოსი სულ ერთიანად სისხლით გაჟღენთილი და ტანზე ისე იყო დაწებებული, რომ მხოლოდ ვანის საშვალებით და მატერიის ზოგიერთი ნაწილების აკრით მოაშორეს ხორცს. შედგენილ იქნა ოქმი. 10 თვის შემდეგ სამხედრო საოლქო სასამართლომ შარუხია სრულიად გაამართლა.

ვალენტინ მულინი დაპატიმრეს 1908 წლის მარტის 1-ს ოთახში სალდათებთან ერთად. დაპატიმრების დროს იყვნენ შტაბის ოფიცრები, ჟანდარმთა როტმისტრი და „ოხრანის“ გაყოფილების აგენტები. ჟანდარმის ოფიცერს გარდა, შტაბის ყველა ოფიცრები საძაგელი სიტყვებით აგინებდნენ. სცემეს სალდათებს. სალდა-

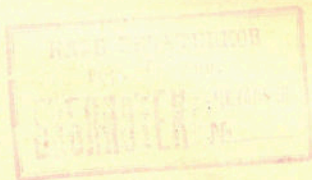

თემის ცემაში განსაკუთრებით თავი ისახელა ტფილისის მე-15 გრენადერის პოლკის კაპიტანმა ლილოვმა, რომელიც სცემდა რა სალდათებს, მხრებიდან აგლეჯდა პაგონებს. იმავე პოლკის მე-2 როტის პორუჩიკი ოდაროვი აქეზებდა სალდათებს, რომ მათ მოეკლათ ვალენტინ მულინი. საერთოდ ძნელია იმის აღწერა, თუ როგორ საძაგლათ ეჭირა თავი ოფიცრებს. ირიცხება ჟანდარმთა სამმართველოს განკარგულებაში. ბრალს სდებენ 102 მუხ. თანახმად რ. ს. დ. მ. პ. სამხედრო ორგანიზაციის საქმეზე.

გიორგი შარუხია, ალექსი აფრიდონიძე, სერგო ნუცუბიძე, შალამბერიძე და ნანობოვი დააპატიმრეს 1907 წლის იანვრის 19-ს. როცა საკომენდანტო სამმართველოში მიჰყავდათ, გზაში სცემეს და ცოტა დააკლდა, კინალამ დახოცეს. ისინი გადარჩინა სიკვდილს ოფიცრმა, რომელმაც ნება არ მისცა „ოხრანის“ განყოფილების აგენტს შეპ-ლოვს, რომ ისინი დაეხოცა. საკომენდანტოში ისინი გაჩხრიკეს: ფული და ძვირფასი ნივთები განჩხრეკელებმა ერთანეთში გაიყვეს. ამის შემდეგ მათ ისევ დაუწყეს ცემა ხანჯლებით, ხელებით, ფეხებით, თოფის დუმებით და თუჯის პრეს-პოპიეთი, ვიდრე გრძნობა არ დაჰკარგეს. საკომენდანტოში გააჩერეს 9 დღე. ბრალდებით წამოუყენეს უბნის ზედამხედველის ეგამოვის მოკვლა. 13 თვის შემდეგ გაასამართლა ისინი საოლქო სასამართლომ და გაამართლა, მაგრამ პროკურორის პროტესტის გამო კვლავ ციხეში სხედან უკვე 15 თვეა.

სოლომონ ოვანესოვი სპარსეთის ქვეშევრდომი. ცხოვრობს ბაქოში. ტფილისში ჩამოვიდა დღესასწაულებზე. 1908 წლის იანვრის 8-ს ზედამხედველმა აგაფონოვმა შეიპყრო ვოგზლის მოედანზე. ღამით „უჩასტკაში“ წარუდგინა რაღაც სურათები, წიგნაკები და უბრძანა ალიარე, რომ ესენი შენიაო. და როცა ოვანესოვმა უარყო ეს, ზედამხედველმა სცემა მას არა მარტო ხელით, არამედ, ფეხით და თოფის დუმით. „უჩასტკაში“ ჩამორთმეული ფული დაუბრუნეს რამდენიმე თვის შემდეგ და ისიც ნაწილი, მხოლოდ რამდენიმეჯერ წერილობითი განცხადების შემდეგ. არავითარი ბრალდება არ წაუყენებიათ. „უჩასტკაში“ ყოფნის დროს ოვანესოვმა ნახა, თუ როგორ ანთავისუფლებდნენ ზედამხედველები იმით, ვინც ქრთამს აძლევდა. იმავე „უჩასტკაში“ იანვრის 9-ს ტერ-აბრამოვის ნავთის საწყობის რამდენიმე მუშა მიიყვანეს, რომელთათვის „ხაზენის“ ლოკაუტი გამოეცხადებია. მუშებს, რომელთა შორის 35—40 წლისანი იყვნენ, მაგრათ სცემდნენ.

მაგომედ ფუად ხუსეინ ნაზიმი პაშაევ ახალგაზრდა ოსმალო (младотурок). დაპატიმრებულია ბორჯომში, თითქოს გადაცემული ოსმალოს ოფიცერი ყოფილიყოს. კონსულის აზრით ის გამოქცეული პოლიტიკური კატორღელია. დაპატიმრების დროს გაძარცვეს. ჩამოიყვანეს ტფილისში—საკომენდანტოში და გაგზავნეს ბათუმში, სადაც ჩვენმა მთავრობამ ის ჯაშუშად არა სცნო. ჩამოიყვანეს ისევ ტფილისში და მოათავსეს მეტეხში. არაფერი არ იცის, თუ რა მოეღის მას.

ОБЪЯВЛЕНИЕ

Наместника Его Императорского Величества на Кавказе.

Въ виду чрезвычайно обострившихся за последнее время отношений между армянскимъ и татарскимъ населениемъ, Намѣстникъ Его Императорскаго Величества на Кавказѣ счелъ необходимымъ: 1) для предварительной разработки и доклада ему мѣръ, необходимыхъ къ восстановленію спокойствія края, образовать совѣщаніе, под председательствомъ Члена Совѣта Намѣстника Дѣйствительнаго Статскаго Совѣтника Джунковскаго, членами: директора Канц. Намѣстн. ст. сов. Петерсона, Тифлискаго Губернатора Шальмейстера Барона Раушъ Фонъ Траубенберга, а также другихъ членовъ управленія Намѣстника, участіе коихъ будетъ признано необходимымъ, и восьми лицъ: по два отъ населенія—русскаго, грузинскаго, армянскаго и татарскаго, 2) въ виду неотложности работъ этого совѣщанія, указавъ этимъ лицъ представить Тифлисской Городской Думѣ, по ея усмотрѣнію, и 3) вмѣстѣ съ темъ Намѣстникъ Его Императорскаго Величества на Кавказѣ, довѣряя вполне мирному настроенію рабочей партіи обратившейся къ нему съ просьбой о снабженіи ея оружіемъ для внесенія умиротворенія въ возникшую въ городѣ Тифлисѣ армяно татарскую распрю принятиемъ мѣръ къ ея прекращенію, нашедъ возможнымъ выдать рабочимъ нейтральныхъ національностей, по выбору и подлѣ ручательство рабочей организаціи, 500 ружей.

Въ виду установленія указаннымъ путемъ совмѣстныхъ дѣйствій администраціи съ представителями населенія по восстановленію спокойствія въ городѣ, всякая произвольная организація охраны въ городѣ не должна имѣть мѣста, какъ могущая внести лишь рознь и безпорядокъ.

მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობის წესდებისა კავკასიაში.

განცხადება.

სომეხ და თათარ მოსახლეობა შორის უკანასკნელ ხანებში მეტად გამწვავებულ დამოკიდებულებათა გამო, მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობის ნამდებობაში კავკასიაში აუცილებლათ სცნო:

1) იმ ზომითა წინააღმდეგობაში და მოთვის მოსახსნებლათ, რაიც აუცილებელათ მხარეში მშვიდობიანობის აღსადგენათ, შესდგეს თათბირი ნამდებობის საბჭოს წევრის დირექტორ სოვეტ. ჯუნკოვსკის თავმჯდომარეობით, წევრები: ნამდებობის კანცლიარიის დირექტორი სტ. სოვეტ. პეტერსონი, ტფილისის გუბერნატორი შტალმეისტერი ბარონი რაუშ-ფონ-ტრაუბენბერგი, აგრეთვე ნამდებობის საბჭო-ს თავმჯდომარეობის სხვა წევრები, რომელთა მოწაწილეობა აუცილებელათ იმეხად აღიარებულა. კომისიის მუშაობაში მოწაწილეობას მიიღებს რვა პირი: ორ-ორი რუსთა, ქართველთა, სომეხთა და თათართა მოსახლეობიდან;

2) ვინაიდან ხსენებული თათბირის მუშაობის გადადება შეუძლებელია, იმ პირთა დასახელებათ მიენდოს ტფილისის ქალაქის საბჭო-ს თავისი შეზღუდვებისამებრ, და

3) ამასთან ერთად მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობის ნამდებობაში კავკასიაში საბჭოთი ცნობა რა მუშაობა პარტიის მშვიდობიან სტოლიერ განწყობილებას, რომელმაც მას იარღი სთხოვა, რათა დააწარმოოს ქალაქ ტფილ-სში დაწყებული სომეხთათ რთა შეჯახება მის მოსახლობათ ზომების მიღებით, შესაძლოთ დანახა მსკეს ნეიტრალურ ეროვნებთა მღშებს მუშათა ორგანიზაციის არჩევით და მისი თავმჯდომარით 500 თოფი.

ვინაიდან ასეთი გზით მტკიცებობა წარმოადგენს: სა და დამოკიდებულებათა ერთად მოქმედების წესი დამუშავებულია ქალაქში მშვიდობიანობის აღსადგენად, ყოველგვარ თავისებუთ შქაილ დადვის ორგანიზაციის ქალაქში ადგილი აღარ უნდა ექვს; ასეთ ორგანიზაციას შეეძლება მხოლოდ საქმეში უთანხმოებისა და უწყობილობის შეტანა.

25 ნოემბერი 1905 წლისა

ქ. ტფილისი.

25-го ноября 1905 года
г. Тифлисъ

2.

ჟველა ქვეუნის მუშეუბო, შეერთდით!

კავკასიის კავშირი რუს. სოც.-დემ. მუშათა პარტიისა.

თბილისის მუშეებს!

ამხანაგებო!

გახსოვთ ცხრა იანვარი, როცა პეტერბურგში ავარდნილმა რევოლუციის ალმა ირგვლივ შემოიბრინა რუსეთი და გული აუწთო პროლეტარიატს, როცა პეტერბურგის მოძრაობამ დემონსტრაციები გამოიწვია რიგაში, ვარშავაში, თბილისში და სხვაგან, ფეხზე დააყენა და ააბოხოქრა რუსეთის სოფლები,—და მით ქვეყანას დაანახვა. რომ რუსეთში რევოლუცია დაიწყოს?..

როგორ შეხვდით ამ შესანიშნავ მოვლენას, ვიყავით, თუ არა მომზადებულნი.

სამშუბაროთ, არა, ამხანაგებო. იანვრის დემონსტრაციებმა და კერძოთ, თბილისის გაფიცვა-დემონსტრაციამ ნათლად დაგვანახვა ჩვენი მოუზადებლობა. მართალია, რუსეთის პროლეტარიატმა გაფიცვა-დემონსტრაციებით უპასუხეს პეტერბურგელ ამხანაგებს, მაგრამ რა ფასი აქვს ცარიელ გაფიცვებსა და დემონსტრაციებს, და ისიც სხვა და სხვა დროს მომხდარს, როცა კითხვა რევოლუციაზეა დაყენებული? იმ დროს, როცა ჩვენი ამხანაგები სისხლს აქცევდნენ პეტერბურგის ქუჩებზე და რევოლუციის დროშას მიაფრიალებდნენ,—ჩვენ და ჩვენთან ერთად სხვა რუსეთელი ამხანაგები ჩვეულებრივად განვაგრძობდით მუშაობას. და შემდეგ, როცა ჩვენც ხმა ავიმალეთ და პროლეტარული სალაში გავუგზავნეთ პეტერბურგელ გმირებს, ისინი უკვე ცივს სამარეში განისვენებდნენ; ცოცხლად დარჩენილები კი ბოლშას გულში იკლავდნენ, ბედსა სწყველიდნენ და მუშაობას ადგებოდნენ. ასევე იყო მოსკოვში, ვარშავაში, რიგაში, ადესაში და სხვაგან.

რუსეთის პროლეტარიატი დანაწილებული, ჯგუფებათ დაქუცმაცებული შეხვდა რევოლუციას და ამიტომ დაინთხა მისი სისხლი ასე უბრალოთ. საჭირო იყო საერთო გალაშქრება, საჭირო იყო ერთსა და იმავე დროს ამდგარიყო მთელი რუსეთის პროლეტარიატი და მედგარი იერიში მიეტანა მთავრობაზე, საჭირო იყო შეიარაღება, მეტი შეიარაღება და კიდევ შეიარაღება. საჭირო

იყო გახურებული აგიტაცია სალდათებში და მათი ჩვენსკენ გადმოყვანა და კიდევ ბევრი რამ სხვა,—მაგრამ ვერც ერთი ეს ვერ მოხდა, როგორცა ნახეთ ამხანაგებო.

რა იყო ამის მიზეზი? მხოლოდ ის, ამხანაგებო, რომ ჩვენ არა გვქონდა მაგარი პარტია მტკიცე ცენტრალური კომიტეტით სათავეში, რომელიც წინ წაუძღვებოდა და გზას გაუნათებდა აჯანყებულ პროლეტარიატს; მხოლოდ ის, ამხანაგებო, ცალკე ჯგუფებათა ვართ დანაქუნცლებული და ჯერ კიდევ ვერ შევერთებულვართ ერთ დიდ არმიით.

დიახ, იანვრის მოძრაობამ ნათლად დაგვანახვა, რომ ჩვენთვის აუცილებელზე აუცილებელია მაგარი პარტია, რომელიც ერთ დიდ არმიით შეგვეერთებს და იერიშს მიგვატანინებს ძველს წესებზე. და ჩვენ უნდა შევქმნათ ასეთი პარტია, რათაც უნდა დაგვიჯდეს ეს!

ერთი და განუყოფელი პარტია—აი რა გვინდა ჩვენ.

და ეს საჭიროა ჩვენთვის არა მარტო ძველი წესების დასაღწევათ, არამედ ახალის ასაშენებლათაც. ყველა თქვენგანმა უნდა იცოდეს, ამხანაგებო, რომ ძველის დანგრევა საკმარისი არაა. ბევრჯერ დაანგრის საფრანგეთში ძველი წესები, მაგრამ მარტო ამით ბევრი არა გაკეთებულა-რა. საქმე იმაშია, თუ რას ავაშენებთ ძველის ადგილზე, საქმე იმაშია, თუ ვინ ისარგებლებს ძველის დანგრევით. აი აქ არის ჩვენთვის საჭირო მტკიცე და შეურყეველი წინამძღოლები. ჩვენ არ უნდა გვინდოდეს ისეთი „წინამძღოლები“, რომლებიც თვე და თვე იცვლიან „მიმართულებას“, რომლებსაც ვერ შეუქმნავებიათ შეურყეველი პროლეტარული ტაქტიკა და მუდამაც მოირყევიან, მიხედვით იმისა, თუ საიდან დაჰბერავს ქარი. ჩვენ შეურყეველი კაცები გვინდა და მხოლოდ მათ გავყვებით ბრძოლაში!..

ცალკე ჯგუფები კი არა,—ერთი და განუყოფელი პარტია. რყევა და ყოყმანი კი არა,—მტკიცე და შეურყეველი ტაქტიკა. აი რასა გვთხოვს პროლეტარიატის ინტერესები, და ჩვენ შეურყევლათ ვიბრძოლებთ ამისათვის, რათაც უნდა გვიღიოდეს ეს ბრძოლა!

გაუმარჯოს ერთს და განუყოფელ რუსეთის სოციალ-დემოკ. მუშათა პარტიას!

თბილისის კომიტეტი.

სტამბა კავშირის კომიტეტისა

3.

რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია.

პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!

№ 5.

უკანასკნელი წნობები.

რეაქცია არ ცხრება. კიდევ გაისმის სოფლებსა და ქალაქებში ზარბაზანი—„პულემიოტების“ გრიალი, კიდევ დაძრწიან ჯარისკაცები მღელვარე რუსეთის „დასამშვიდებლათ. ისინი ზედმიწევნით ასრულებენ საზიზღარი ავაზაკების საზიზღარ ტელეგრამებს: „დაატყვევეთ შეუკითხავათ“, „დასწვით შეუბრალებლათ“, „დახვრიტეთ დაუნდობლათ!“ მათ ვერ გაუკიათ, რომ ჯარისა და ხალხის დაპირდაპირებით, მათი ე-თუროთაჲნ შეჯახებით ისინი ხალხთან აახლოვებენ ჯარის-კაცებს, რევოლუციას ფროებს ასხამენ და მით სამარეს უთხრიან თავიანთ ავაზაკუ ბატონობას. უკანასკნელი ცნობები თვალსაჩინოთ ამტკიცებს ამ უბრალო ქეშმარიტებას. აი რას გვწერენ ჩვენ კავკასიის სხ.-და სხ. კუთხეებიდან.

გურია. კრილოვის (რაზმის უფროსია) თავგასულობას საზღვარი აღარ დაურჩა. ის, მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენ თითქმის ყველა მოთხოვნები დაუკმაყოფილეთ, მაინც წინანდებურათ სწავას და ანიავებს ჩვენს ავლა-დიდებას. ის გვთხოვდა სახელმწიფო გადასახადებს, ჩვენ აღუთქვით ანის შესრულება. ის გვთხოვდა ძველი წესების აღდგენას—ჩვენ ამზედაც თანხმობა გამოუცხადეთ. ის გვთხოვდა 4000 ვინტოვკას, მარა რაც არა გვქონდა, რას მივცემდით? ერთმა ამხანაგრმა შეაჩნია, რომ გურულ ბს რომ 4000 ვინტოვკა ჰქონოდათ, კრილოვსა და მის ჯარის-კაცებს თავი ტანზე აღარ ექნებოდათო. და მართალიც არის. ცხადია, მხოლოდ ერთი რამ შეკვეძლო მოგვეხვედრებინა—გადაგვეცა მისთვის ძველი სისტემის თოფები, რაც შეძლების დაგვარათ შეგვასრულეთ. კრილოვი გვთხოვდა გაქცეული სალდათებისა და აგიტატორების გადაცემას—ჩვენ ვთხოვეთ თითონვე ეპოვა მას ეს კაცები და ჩვენდა დაუხმარებლათ დაეტყვევებინა, რადგანაც, სულ ერთია, ჩვენ მაინც ვერაფერს ვუშველიდით მას ამ საქმეში. ცხადია, კრილოვი უნდა დაკმაყოფილებულიყო და თავი გაენებებია ჩვენთვის, მარა ის ასე არ მოიქცა. პირიქით, ის უურო წათამამდა და ახალ ახალი მოთხოვნები წამოაყენა, ამ დღეებში ოთხ ოთ-

ხი ცხენი მოითხოვა თითო საზოგადოებიდან. შემდეგ სურებს შემოერთება და რევოლუციონერთა ზარბაზნები მოითხოვა: „გადმოგვცით, თორემ ავაწიოკებთო!“ მარა თითონაც არა სწამდა მგონი ეს სულელური მოთხოვნა და თავი გაანება. ამის მაგიერ დეპუტატები მოითხოვა მოსალაპარაკებლათ, რომლებიც უმაღლეს დაატყვევა და ციხეში გაგზავნა. ერთი დღის მერე კაცი გამოგზავნა და 300 მანეთი მოითხოვა „დეპუტატებისათვის“. რომ ვკითხეთ ამ 300 მანეთის დანიშნულება, მან გვიპასუხა: „თქვენს დეპუტატებს ჭამა-სმა უნდა. მთავრობა კი ერთ გროშსაც არ დახარჯავს მათთვის, სწორედ ამიტომ გვინდა ეს 300 მანეთი, თუ ფულს არ გამოგზავნით, დეპუტატებს სიმშლით ამოვხოცავითო“... ასეთია მოკლე ისტორია მთავრობის ავაზაკების შემოსევისა. ხალხი კი იწვის შურისძიებით, ის გულში ხელს იცემს და მოუთმენლათ ელის იმ წამს, როცა საკმაოდ შეიარაღდება, აღზდგება მტერზე — მთავრობის ავაზაკებზე და ყოვნიით დასწყვილებს მათ: „ძრწოდეთ, ხალხის ჯალათებო, ახლა კი ჩვენი ჯერიო!“

თბილისი. რევოლუციის ქარტახილი, რომელიც პირველათ ხალხში აქროლდა, — ახლა სალდათებსაც ეკვია და აახმაურა. უკანასკნელმა შეჯახ-შემოჯახებამ ტყუილათ არ ჩაიარა სალდათებისთვის. საქმე იმაშია, რომ ამ ბოლო ხანებში სალდათები წერილებს იღებენ შინაურებისაგან, საიდანაც პირდაპირ სჩანს, რომ მათ ოჯახებსაც ისევე დაუნდობლათ აწიოკებენ მთავრობის ავაზაკები, როგორც გლეხებისა და მუშების. აი, მაგალითად, ერთ არტილერიისტს სწერენ, რომ ყაზახებმა მის დასა და ცოლს ნამუსი ახადეს და დედას კი აყურებინეს ამ საზიზღრობისათვისო. საწყალმა სალდათმა ტირილი დაიწყო, მივარდა ოკიცერთან, „პაგონები“ თავში მიაყარა და დაუწყო მთავრობას წყევა-კრულვა იმას სხვა სალდათები აყვია, პირველ წერილს სხვა წერილებიც მიეპატა, და დაიწყო არტილერიისტების „ბუნტი“. აქედან იწყება ჯარისკაცთა ბოლო ხნების მიტინგები. „საღდათთა კავშირის“ გადაჭრილებით 10 თებერვალს მიტინგი უნდა მომხდარიყო. სალდათები შეგროვდნენ, მაგრამ მიტინგი აღარ მოხერხდა, რადგანაც ერთი როტა შეიარაღებული სალდათები გამოგზავნათ მიტინგის დასაშლელათ, მიუხედავად ამისა არტილერიისტებმა გადაწყვიტეს ერთი კვირის მერე შეკრებილიყვნენ, რაც შეძლების დაგვარათ შეასრულეს კიდევ. არტილერიისტებს თანდათან სხვა სალდათებიც უერთდებიან და ასე, ფეხებ ქვეშ ეცლება „მთავრობას“ მისი უკანასკნელი ბურჯი...

თელავი. ჩვენ გვწერენ, რომ ბაშკადილიარის ბატალიონმა გაფიცვა გამოაცხადა ადამიანური უფლებების მოსაპოვებლათო.

განჯა. განჯაში მყოფ საპიორებს ხელწერილსა სთხოვენ თურ-

მე იმის შესახებ, რომ თფილისში როცა დააბრუნებენ მათ, მიტინგები არ გამართონ ხოლმე.

ბაქო. აი რას სწერენ ბაქოდან: „მატროსები, ასე ვთქვათ, აჯანყდნენ—რა თქმა უნდა—ამეამად მახლობელი მოთხოვნების ნიადაგზე. უფროსებმა წინააღმდეგობა გაუწიეს, წინააღმდეგობამ კი უფრო მეტი წინააღმდეგობა გამოიწვია. რამდენიმე მატროსის დაჭერა უნდოდათ, მაგრამ ამის წინააღმდეგი გახდა მთელი ეკიპაჟი. მერე, როგორც იყო, მთელი პოლკების საშუალებით შეიპყრეს სამი მატროსი. მიუხედავად ამისა, მათ გადასწყვიტეს ბრძოლა განაგრძონ და უბრალოთ არ დაანებონ რეაქციას ზოგიერთა მოპოებული უფლებები“...

ასე და ამგვარად თვითმპყრობელობის უკანასკნელი ბურჯი, სალდათობა დღითი დღე თვალს ახელს, რევოლუციონერდება და ხალხის სურვილებით იმსჭვალება. ხალხი კი გულში ხელს იცემს და სისხლის ასაღებათ ემზადება. რას იტყვის ამაზე ავაზაკთა „მოაზრობა“? საით აპირებს ნეტავი გაქცევას?...

ტფილისის შეერთებული კომიტეტი რ. ხ. დ. მ. პ.

თებერვალი, 1906 წ.

სტამბა თბილისის კომიტეტისა.

განყოფილება

= III =

მ თ გ თ ნ მ ბ ა ნ ი

მ. ჩხეიძე

ჩემი მოგონებანი

(გავრძელება, იხ. „რევ. მატ.“ № 5).

ამ დროს ერთი შავრაზმელი გარბოდა ფოთის ქუჩაზე, ყვიროდა და ისროდა რევოლვერიდან. ალბად სიგნალს აძლივდა. მას ჩვენი რაზმელები დაედევნენ და მოკლეს. არ გასულა რამდენიმე წუთი, ასტყდა საშინელი სროლა. ბოლოს გამოირკვა, რომ ესროდნენ იმ სახლს, სადაც ჩვენ კრება გვქონდა, ესროდნენ სახლს, საცა ჟორდანი ცხოვრობდა, ესროდნენ იმ სახლს, საცა მე ვცხოვრობდი. ამ სურათის აწერა მხოლოდ მხატვარს შეუძლიან. მე აღვნიშნავ მხოლოდ რამდენიმე ფაქტს. ასტყდა ჟრიაშული, ტირილი და ვაება ჩვენს ეზოში. ეს გასაგებია, რადგანაც ეზოები ბავშვებით, ქალებით და უიარაღო ხალხით იყო სავსე. მდგომარეობა აუტანელი იყო. ჩემი ბავშვები ტიროდნენ და მეძახდნენ: „მანა გვიშველეო!“ რასაკვირველია, ასეთი მდგომარეობა იყო სხვის ოჯახებშიაც. მეორე საათულში რკინის გზის რუსი ჩინოვნიკი იდგა და ჩემმა ცოლმა ბავშვები იქ აიყვანა, რადგანაც მაშინ რუსებს ისე არ ერჩოდნენ და მით უმეტეს, ჩინოვნიკს. მახსოვს, ღურგლიშვილის ცოლი პატარა ბავშვით დარბოდა ეზოში; ბავშვიც ყვიროდა, დედაც. როგორც იყო, ისიც მოვათავსეთ „ჩინოვნიკთან“. ჩვენ, რამდენიმე კაცი—ღურგლიშვილი, ჯაშუში თათუზოვი, მე და სხვები ვიდექით დაქანგული რევოლვერებით ხელში და ველოდებოდით აი, შემოგვიცვივიან ეზოში და დაგვხოცავენო. ისროდნენ ზარბაზნებიდან, ტყვიის მფრქვეველებიდან, თოფებიდან, ერთი სიტყვით, ყველაფრიდან, რითაც კი ხალხის ამოყელტა შეიძლებოდა თუ რა ხდებოდა ქუჩაში, არავინ იცოდა. ვიცოდით მხოლოდ, რომ ყაზახები იყვნენ შემორტყპული დიდუბეზედ. ჩვენი რამდენიმე რაზმელი სახურავზე იყო და იქიდან კანტი-კუნტად უპასუხებდნენ, თითქმის გათენებამდე გასტანა ამ სროლამ. გათენებისას მოიხსნენ ყაზახები და წავიდნენ. დილით გამოირკვა, რომ რამდენიმე ჩვენი რაზმელი დაეხოცათ, მათ შორის, ის ვაშაქიძეც, რომელმაც საღამოზე რევოლვერი გვაჩვენა.

ამბობდნენ ყაზახებმა თავიანთი დახოცილები ფურგონებით წაიღესო, მაგრამ რამდენად მართალი იყო ეს, ვერ გამოვარკვიეთ. ის

სახლი, რომელშიც კრება გეჭონდა, რამოდენიმე ალაგას იყო გახვე-
რტილი ზარბაზნის ყუმბარით. ხარტიშვილის ოთახში ყუმბარა მოხ-
ვედროდა კრაოტს და სულ დაეგლიჯა. მდგმურებს არაფერი დაშა-
ვებით, რადგანაც ლამე სარდაფებში გაეტარებინათ.

დღილით ვნახე ეორდანია, ჯუღელი გაფითრებულნი. ჩვენ მაშინ-
ვე დავტოვეთ დიდუბე. მე ცოლშვილით გადავედი მარია ივ. ნოვნა
დემურისთან, ისინი — სხვებთან.

ამ დღიდან დაიწყო ამხანაგების გააფთრებული ჭერა. გადავე-
დით, როგორც ამბობენ, „იატაკ ქვეშ“ (в подполье) და ისევ დავიწ-
ყეთ არალეგალური მუშაობა.

ამ დღიდან ტფილისში დამარცხდა რევოლუცია. იმერეთში კი
ისევ განაგრძობდნენ ბრძოლას გვირაბის იქით. (ამის შესახებ იხილეთ
„რევოლუციის მატინე“-ში კოტე ცინცაძის წერილი). ბევრი ანხა-
ნავი დაიჭირეს. ბევრნი მიიმაღ-მოიმაღნენ და ისე განაგრძობდნენ
მუშაობას. ამ დროს, 1906 წელს, ჩავარდა ავლაბარში დათიკო როს-
ტომაშვილის სახლში მოწყობილი სტამბა, სადაც მუშაობდნენ: მიხა
ბოჭორიძე, ბოჭორიძის დეიდა ბაბე (დაისახლისათ იყო), ბოლქვაძე,
თოდროია, გიგო ლელაშვილი, ლადო ღუმბაძე და სხვ. ამის აღწერას
მე აქ არ შევუდგები, რადგანაც იმედია თითონ დასახელებული პი-
რები დაწვრილებით ასწერენ, რადგანაც მათ უფრო კარგად იციან.
მე იქ არ მომუშავენია, ნხოლოდ ორჯერ-სამჯერ ვიყავი სტუმრად. ამ
სტამბის შემდეგ ჩვენ თითქმის სულ მთლად დავგანგრიეს. სტამბა
ბოლშევიკების იყო. იქ მენშევიკებს თითქმის არავითარი მონა-
წილეობა არ ჰქონიათ. სტამბა მეტი არ იყო თუ არ მივიღებთ
მხედველობაში გეკტოგრაფიულ საბეჭდავს, რაზედაც დიდი ვაი-
ვაგლახის შემდეგ რამდენიმე ცალი ფურცლის დაბეჭდვა თუ მოხერ-
ხდებოდა. გადაწყდა ახალი სტამბის დაიარაღის საწყობის გაკეთება.
ეს საქმე მიენდო ზაქრო ჩოდრიშვილს და არაქელას. მეც დამამარე
ვიყავი ამ სტამბის მოწყობაში. მენშევიკებიც იღებდნენ მონაწილეო-
ბას. ჩვენ სხვა საქმეს თითქმის ჩამოგვაცილეს, რათა შეუმჩნეველად
გვეკეთებია ეს საქმე — სტამბის და იარაღის საწყობის მოწყობა,

არაქელას ერთ-ნახევარი ოთახი ჰქონდა ნადიროვკაში, სადაც
თავისი ხუთი შვილით და ცოლით ცხოვრობდა. დავიწყეთ იქ სარდა-
ფის მოთხრა. ერთი ამხანაგი, რომელიც მაღლა იდგა და სარდაფი-
დან მიწას აწოდებდნენ, განგებ დამუწჯდა. ვინმე რომ მე-ვლოდა, პა-
სუხს არ აძლევდა, როგორც მუნჯი, შიგ სარდაფში მომუშავეს კი
ვერავინ ხედავდა. შიგ მუშაობდნენ სტეპკო პარკუსაძე, ზაქრო
და არაქელა. ზაქრო და არაქელა ხელძღვანელებიც იყვნენ და
მომუშავენიც. სარდაფი გაკეთდა. ბუხარი, რომლიდანაც სარდაფში
გზა ჩადიოდა რკინის კიბით, გააკეთა მირიმანა კალატოზმა; დურგ-

ლის საქმე კი ზაქროს ძმამ სანდრო ჩოდრიშვილმა, რომელიც ახლაც რკინ-ს გზაზე მუშაობს მოდელების გამკეთებლად. მოეწყო შიგ სტამბა, იარაღის და ყუმბარების საწყობი. დიდი სჯა-ბაასის შემდეგ გადაწყდა საწყობი ჩაბარებოდა ერიჭოვს, რადგანაც უცოლშვილო კაცი იყო და ძველი გამოცდილი მუშა. არაქელამ სხვა პატარა სახ-ლი იყიდა იქვე მახლობლად, რომ მუდამ თვალყური ედევნებინა საწყობისთვის და გადასახლდა იქ. ერიჭოვი გადავიდა საწყობში და გაჩაღდა მუშაობა. ვაგროვებდით მიფანტულ-მოკანტულ, მიმალულ სხვა და სხვა კუთხეებში იარაღს, ყუმბარებს, ასოებს და გადაგვქონ-და ახალ ბინაზედ, სარდაფში. ერთხელ ამ გადატანის დროს ერთი კურობი მოხდა. არაქელამ ერთ ბიჭს გადააცვა მებალის ტანისამო-სი, ითხოვა ერთი ვირი გოდრებით. გოდრებში ქვევით ყუმბარები ჩავაწყეთ, ზევიდან ბადრიჯანი და გაუდგა გზას. მებალის ბიჭს ბად-რიჯანი მიჭონდა გასასყიდათ. არაქელა შორი-ახლო მიყვებოდა. ახლოს არ უნდა მისულყო. ვირი სიმძიმისაგან წელში იზრებოდა. როცა აღმართს შეუდგა, (საწყობი გორაკზედ იყო), ვირი წაიქცა, ბადრიჯნები გადმოცვედა და ყუმბარები გამოჩნდნენ. მაშინ კი იკადრა არაქელამ ახლოს მისვლა, ააყენა ვირი, დაალაგა ისევ ზედ ბადრი-ჯნები და როგორც იყო, მიდართიეს საწყობში. გადასატანი სხვა სა-შვალეზაც იყო. მაგალითად, დათიკო ციმაკურიძემ დემოში გააკეთა ბიტონი, რომელსაც ქვემოთ კრანი ჰქონდა. შიგ ბიტონში მილი იყო. მილში ნავთი ესხა, გვერდებზე ყუმბარები ან, შრიფტი ელაგა. კრანს რომ გააღებდით, ნავთი გამოდიოდა, შიგ ჯოხს ჩაყოფდი ნავთით სველდებოდა, ასე რომ, შეტყობა იმისი, თუ რა იყო ნავთის გარდა, ძნელი იყო. აგრეთვე მიგვქონდა ჩემოდნებით. ერთხელ სტეპ-კო ინჟიკირველმა, რომელიც ბაქოში მოკლეს, სამფუთიანი ჩემოდანი ყუმბარებით სავსე ისე აიტანა იმ აღმართზე, თითქო ბუმბული მიაქე-სო, თუმცა ღა თითონ ძალიან სუსტი კაცი იყო. ერიჭოვის მოვა-ლეობა იყო მიელო და თვალყური ედევნებინა; ამ საწყობიდან იარა-ღი და ყუმბარები მიჰქონდათ სხვა და სხვა ტერორისტულ აქტების თვის. აქედან ისარგებლა კამოვაც, როცა ერევნის მოედნის ექსპრო-პრიაციას აწყობდა.

ორიოდე სიტყვა კამოზედ.

კამო დღეში რამდენჯერმე იცვლიდა ფორმას. მე მხოლოდ იმ დროს ვამბობ, როცა კამო ერევნის მოედნის საქმეს აწყობდა. ხან მოგვევლინებოდა მეთევზის ტანისამოსში, სველი ბადით, ცოცხალი თევ-ზით ვედროში, ხან კინტოთ, კვერცხებით კალათში, ხან ჩერკეზულად გა-მოწყობილი ხმალ ხანჯლით. იმ დღეს, დილით, ფულების წაღებამდე ერევნის მოედნიდან, მიხაილოვის ქუჩაზე შემხვდა ოფიცრის ტანისა-მოსში. მე ვერ ვიცანი. მან გამაჩერა, ჩესტი გამიკეთა და ვერ მი-ცანო, — მკითხა. „ეს კარგია, ვერც სხვა მიცნობსო.“

ამის შემდეგ გაიარა ორმა საათმა და ერევნის მოედნიდან შოი-სმა ყუმბარების სროლა, გრიალი. ხმა გავრცელდა „ფულები გაიტაცეს 250,000 მანეთი—ფოსტას დაეცენო“ ჩვენთვის ცხადი იყო, ვინ გაიტაცა ეს ფული. ჩვენ მხოლოდ იმას ვკითხულობდით დაიჭირეს ვინმე თუ არა? როცა გავიგეთ, რომ დაჭერილი არავინ იყო, ჩვენ სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა. ამასაც დაწვრილებით მონაწილენი აგვიწერენ. ეს ფულები კამომ ჩაიწყო ჩემოდნის მეორე ძირში და წაიღო საზღვარ გარეთ, რომელიც მიუტანა, მისივე სიტყვით, ამხ. ლენინს.

ამ ამბის შემდეგ ევაზლის ქუჩაზე მე და არაქელას შეგვხვდა სილიბისტრო ჯიბლაძე, რომელიც დავპატიყეთ მწვადზე. სილიბისტრომ გვითხრა: „ამ ფულებს რომ ხარჯავთ, ერევნის მოედნის არი-სო—არა? მკითხველნო, როგორც თქვენ არ მოგიხმარიათ იმ ფული-დან ერთი კაპეიკი, ისე არც მე და არც არაქელას და აგრეთვე იმ საქმის გამკეთებლებს თავისი პირადი საარგებლობისთვის. არავის ერთი შაური არ მოუხმარია. ის იყო პარტიის და კიდეცაც მოხმარდა საე-სებით პარტიულ საქმეს.“

ასე იყო ძუ ისე, ამ საწყობმა იარსება 1908 წლის სექტემბრამდე. სექტემბერში ის ჩავარდა იმავე საწყობის გამგის ნიკო ერიქოვის წყალობით. მოვიდნენ ჟანდარმ-პოლიციელები ვითომ არ იცოდნენ და გარედგან დაუწყეს თხრა. მათ უკვე დაწვრილებით ჰქონდათ გაცნობილი საწყობის აღდგენ-მდებარეობა, როგორც ბოლოს გამოიჩვენა, ერიქოვის წყალობით. არაქელა იმ დღესვე დაატუს ღეს თავის სახლში. თუმცა არაქელას შეეძლო მიმალვა, რადგანაც იმ დღეს სახლში არ იყო, მაგრამ იცოდა, რომ მის და ძმის არტემას ცოლშვილს დააწიოკებდნენ და გადასწყვიტა თვითონ ჩავარდნოდა ხელში. ასეც მოხდა. რამდენიმე საათის შემდეგ საწყობის აღმოჩენისა, მივიდნენ არაქელასთან სახლში და მიაბრძანეს ის მეტეხის ციხეში. ზაქრო მაშინ „ვაგონი ცეხში“ მუშაობდა, მე—დებოში. დაუწყეს ძებნა. ის მიიშალა. ერიქოვი ვითომ გაუსხლტა ჟანდარმებს ხელიდან და ჩვენთან მოვიდა როგორც გამოკვეთილი. ის წითელი იყო, „კრიკა“. შევდებეთ შავათ მე და ზაქრომ, გავუკეთეთ პასპორტი ბაქრადის სახელზე, წავიყვანეთ ნავთლულში და გავგზავნეთ ბაქოში. რა ვიცოდით, თუ ის ჩვენი „ამშენებელი“ იყო! რამდენიმე დღის შემდეგ ზაქროც წავიდა ბაქოში და მივიდა გამცემ ერიქოვთან. მე ჯერ არ მიჭერდნენ, თვალ-ყურს მადევნებდნენ. ალბად, ახალი რამის აღმოჩენა სურდათ, რომელიც ერიქოვმა არ იცოდა. მიზანს ვერ მიაღწიეს და მესტუმრნენ ღამის ორ საათზე ორი თვის შემდეგ, ნოემბერში 1908 წელს და მიამბრძანეს არაქელასთან მეტეხში. რამდენიმე დღის შემდეგ დამკითხეს. მკითხეს ვიცნობდი ნიკო ერიქოვს თუ არა და სხვა. როცა ვერაფერი გაიგეს და გაიტანეს ჩემგან.

მომმართეს ძველებურად: თქვი სიმართლე და ახლავე წახვალ სამუშაოთ, ჯამაგირს აიღებ ერთი ქსამათ; იცხოვრე შენთვის და ვერც ვერავინ ვერაფერს გაიგებსო“. ამ წინადადების დროს პროკურორიც იქ იყო. როცა ჩემგან ცივი უარი მიიღეს, დამემუქრნენ კატორღით და გამგზავნეს ისევ ციხეში. როცა არაქელას საბრალმდებლო ოქმი ჩააბარეს, შიგ ეწერა, რომ ნიკო ერიქოვი ამბობს: „არაქელას და ზაქროს იარაღი მოქონდათ და მიჰქონდათ საიდან და სად არ იცის. ჩხეიძე მოდიოდა საწყობშიო“—და სხ. მაგრამ ჩვენ ეს ერიქოვზედ არ დავიჯერეთ. ვფიქრობდით ამას ქანდარმები უგონებენო.

მეტეხის ციხეში თერთმეტი თვე ვიჯექი.

რამდენიმე სიტყვა ციხეში სროლაზე.

ჩვენ ვიჯექით მეცხრე კამერაში 70 კაცამდე, რომელთა შორის დაშნაკცაქანებიც იყვნენ. არაქელა და ალექსანდრე დგებუაძე გადაიყვანეს ახალ შენობაში, ტრიუპში, პროტესტისთვის. ერთ საღამოს 1908 წლის დისასრულს საათის ცხრაზედ ასტყდა სროლა ჯერ კანტიკუნტად, მერე გაცხოველდა. დაუწყეს ციხეს ყოველი მხრიდან სროლა. ჩვენ არაფერი ვიცოდით რა ხდებოდა. მხოლოდ სროლა დაიწყო ციხის ახალი შენობიდან.

— „რაშია საქმე?“

— „ალახმა უწყის?“

— „გვესვრიან!“

— „რას გვემართლებიან?“

ყველას ეს კითხვა უდგას თვალწინ. კამერაში ხან ფანჯრიდან შემოიზუზუნებს ტყვია და ხან იატაკიდან. მეცხრე კამერა მესამე სართულშია. ჩვენ პირდაპირ მერვე კამერაში დაიჭრა სოსო მაჭავარიანი. ქვემოთ კიდევ სხვები. ყველამ იცის, რომ კედელში ტყვია ვერ გამოატანს. საშიშარია ფანჯარა და იატაკი. ერთმა ამხანაგმა, დათიკო დვალმა (ჯარის კაცათ ნაყოფია), გვიკამანდრა. მატრასები დააწყეთ ერთმანეთზედ და ზედ დავეჯდეთო, მატრასში ტყვია ვეღარ ატანსო. ჩვენ ეს შევასრულეთ. მაგრამ ჩვენთვის მატრასებს არაფერი უშველიათ, იქ ტყვია არ მოხვედრია და რომ მოხვედროდა, გვიშველიდა თუ არა, დღესაც არ ვიცი.

ახალ შენობაში მყოფნი ჩვენ გვეგონა დახოცილები იყვნენ. მათ შორის არაქელა, დგებუაძე და ისიდორე რამიშვილი. მაგრამ დილით განოიერკა, რომ იქ მჯდომ ოთხ ლეკს და ერთ ქართველს, რომელთაც სიკვდილით სასჯელი ჰქონდათ გადაწყვეტილი, მოუნდომეს საღამოს ორთაჟალის ციხეში გადაყვანა. ეს ნიშნავდა მეორე დილით ოთხ საათზე მათ დახრჩობას. ეს ყველასათვის ცხადი იყო, რადგანაც მთელმა ციხემ იცოდა, ორთაჟალის სატუსალოში იყო სახრჩობელა. გამოყვანის დროს მათთვის უთქვამთ ორთაჟალის ცი-

ხეში უნდა წაგიყვანოთო. ტუსალებმა ბარგის წაღება მოინდომეს. მაგრამ „რათ გინდათ, ხვალ ჩვენ მოგიტანთო!“—უპასუხნიათ: მაშინ მათ, როგორც მათი სჯული მოითხოვდა, უთხოვიათ ლოცვის ნებართვა. ნება დართეს. ლოცვის დროს მოელაპარაკნათ, რომ უბრძოლველად არ დანებებოდნენ, რადგანაც მეორე დილით სულ ერთია სიკვდილი მოელოდათ. ლოცვის დროს უთხოვნიათ ხელების გახსნა და როდესაც ციხის ადმინისტრაციას ესეც აუსრულებია, ტუსალები მივარდნიან იქვე მდგომ უფროს ზედამხედველს, ობედნიკოვს, და წაუერთმევიათ ხმალი და რევოლვერი. ზედამხედველისთვის არაფერი დაუშავებიათ, რადგანაც მას ყველა ტუსალი კარგ კაცად იცნობდა. ამ იარაღით მოუკლავთ სალდათი, წაუერთმევიათ თოფი და დაუწყია სროლა.

ეს იყო სროლის მიზეზი.

ხუთივე ტუსას იქვე თავიც მოუკლავთ.

ციხეში შემოსვლა კარებიდან ვერ გაბედეს. მათ, ვინც თოფ-ზარბაზნებით შეიარაღებული იყო, ხოლო, როდესაც გარედან მკედლების მხრიდან კედელი შემოანგრის და ერთ პრისტავი შემოვიდა რევოლვერით ხელში, ეს მებრძოლი ტუსალები უკვე გაცივებულნი იყვნენ. ეს სროლა ასე დამთავრდა: მოკლეს ორი სალდათი, ორი ზედამხედველი და ერთიც დაჭრილი იყო. მეორე დღეს მთელ ციხეს მნახელების, პატიმრების ნათესავებით და ნაცნობებით ჰქონდა ალყა შემორტყმული. ყველა კითხულობდა თავის პატიმარს, ცოცხალია თუ არაო.

თერთმეტი თვის შემდეგ მე და არაქელა გამოგვიძახეს და გვითხრეს: „თქვენ გადასახლებული ხართ ოთხ-ოთხი წლით იაკუტის ოლქშიო“. ამ მოვლენამ ჩვენ გაგვახარა, რადგანაც ოთხ-ოთხი წლით გადავრჩით და ერთმანეთს ვეჩურჩულებოდით კანცელიარიაში—„ეს კარგი ამბავია“-ო, მაგრამ დიდი დრო არ გასულა ზედამხედველმა გვითხრა: „უნდა დაბრუნდეთ კამერებში, ეს მგონი შეცდომა არისო!“ დაგვაბრუნეს. რამდენიმე დღის შემდეგ მე გადამიყვანეს ორთაქალის ციხეში იაკუტსკში გასაგზავნად; სწორედ იმ დღეს, როდესაც სევერიანე ჯუღელი გარდაიცვალა ციხის საავადმყოფოში არაქელა დასტოვეს. მე გამგზავნეს ეტაფით მეორეთ ციმბირისაკენ ორთაქალის ციხიდან.

მე უკვე გადაწყვეტილი მქონდა რათაც არ უნდა დამჯდომოდა, გამოვქცეულიყავი, ან ეტაფიდან ან იაკუტიდან. ამ მიზნის გასახორციელებლად მოვაგზადებინე გარეთ ჩემ ცოლს ორ ძირიანი ჩაინიკი, ქეთლი, რომელიც დათიკო ციმაკურიძემ გააკეთა. ქეთლის ძირში ჩადებული იყო ბეჭედ დასმული ბლანკი, „პასპორტი“. ქეთლით ჩაის ვსვამდი; ვინ მიხვდებოდა შიგ რა იყო. თან მიმქონდა აგრეთვე

პალტო, რომლის სარჩულში გამოკერებული იყო სამი თუმანი. პალტო გადმოშვა ჩემმა ცოლმა ზედაშედეველის ხელით. თეითონ მე არ მინახავს არც ჩემი ცოლი და არც ეს სამი თუმანი.

ასე, მუშამ მზათ ვიყავი გაქცევისთვის. აქ ერთმა შემთხვევამ შემიწყო ხელი. ჩემთან ეტაფში მოდიოდა კარპეზ თევზაძე, რომელიც პეტეხის ციხეში ჩემთან ერთად იჯდა (ყოჩალი ბიჭი იყო). ეს მესამეთ მიდიოდა, რომელიც ორჯერ გამოქცეული იყო. ის იგზავნებოდა ორენბურგის გუბერნიაში, რიაჟსკის ციხეში ერთი კვირა დავრჩით.

ორიოდე სიტყვა ამ ციხეზედ. იქ შიმშილით კინალამ დავიხოცეთ. იძლეოდნენ რაღაც ადუღებულ წყალს. შიგ ვერაფერს ხორცის ან სამარხვის მსგავს ვერა ნახავდით. ზევიდან რამდენიმე ალაგს დასცურავდნენ პატარა თვლები, ეს იყო სამარხვო ზეთის რამდენიმე წვეთი ჩასხმული შიგ. როცა მოვთხოვეთ ციხის უფროსს საჭმლის გაუმჯობესება, მან ასე გვიპასუხა: „აქ, პატიმრებს ამაზე კარგი საჭმელი რომ მიეცეთ, ციხიდან გარეთ არ გავლენ და თქვენ თუ გინდათ, თქვენი ფულით იყიდეთ და გააკეთეთო“. ესეც დიდი სიკეთე იყო. თუმცაღა არც ერთს ჩვენთაგანს სახარჯო ფული არ ჰქონდა, მაგრამ საჭმლის გაუმჯობესება მაინც შეეძლო, ჩვენი ხარჯით, რასაკვირველია. იქ ვიყავით ოცამდე პოლიტიკური გადასახლებული. თევზაძე, მე, ევგენი დვალი, ერთი აფხაზი გლეხი, რომელმაც არც ქართული იცოდა, არც რუსული. როცა ადმინისტრაციასთან რაიმე საქმე ჰქონდა, ის მეგრულად ეტყოდა ერთ მეგრულ ამხანაგს, (მეგრელებიც იყვნენ ჩვენთან, გლეხები), მე ქართულად—და მე კიდევ რუსულად უთარგმნიდი ციხის უფროსებს და „კონვოის“. თევზაძე ჩემთან ძალიან დაახლოვებული იყო ჯერ კიდევ მეტეხის ციხეში. სანდო კაციც იყო. გადავწყვიტე ჩემი გაქცევის შესახებ საიდუმლო იმისთვის ვამენდო. მან მაშინვე წინადადება მომცა: „გავცვალოთო“. შენ ორენბურგში ჩემს ალაგას, მე იაკუტსკში წავალ, რადგანაც მე, სულ ერთია, ორენბურგში ვერ გავჩერდები, კადევ გავიქცევი და დამიჭერენო“. მე დავთანხმდი იმ პირობით, რომ ბოლოს არ მაგინო მეთქი. მისი პასუხი იყო: „მე არ გაგინებ და შენი არ ვიციო“. გადაწყდა და გაკეთდა კიდევ. მე დავირქვი კარპეზ თევზაძე, იმან გიორგი ჩხეიძე. ჩვენი სურათები ღია ფურცლებზე არ იყო, მხოლოდ მე მარცხენა საჩვენებელ თითზე ნიშანი მქონდა ჭრილობისაგან, იმას კი მარჯვენა ხელზე, არა თითზე, არამედ მაჯის ახლოს. ჩვენ შევისწავლეთ ერთმანეთის ბიოგრაფიები, ოჯახური პირობები და ასე, როცა რიაჟსკის ციხიდან „კონვოი“ გვიბარებდა გზის გასაგრძობათ ციმბირისაკენ, დაძახების დროს თევზაძის მაგიერ მე გავედი, ჩემ ადგილას—თევზაძე. ეს დანარჩენ ამხანაგებსაც გავანდეთ. ასე, გავუდექით გზას. სამარის ციხეში რომ მიმიყვანეს, სეირნობის დროს ვნახე იასონ ჯორბენაძე, რომელიც გი-

ორგის ძახილით, მომვარდა. მე მაშინვე პირზე ხელი მივაფარე და შევატყობინე, რომ მე ჩხეიძე არა ვარ. ისიც მაშინვე მიხვდა და ვილაპარაკეთ, როგორც თევზაძემ და ჯორბენაძემ.

გამოუძახეს თევზაძეს ორენბურგში გასაგზავნად, რასაკვირველია, გამოვედი მე. თევზაძე იქ დარჩა, რადგანაც ციმბირის ეტაპი ჩელიაბინსკიზე უნდა წასულიყო, მიმიყვანეს ორენბურგში და ჩამსვეს პოლიციის ნაობაზში, სადაც მათხოვრები ისხდნენ. ერთი ყაზანის თათარი იჯდა, რომელმაც თავისი ერთგვარი განუწყვეტელი სიმღერით სული შემიწოხა. მოველოდი დღე-დღეზე განთავისუფლებას. ვიტანჯებოდი, რადგანაც არავინ იყო. მაგრამ ერთი კვირის შემდეგ განთავისუფლების მაგიერ გამომიცხადეს: შენ უნდა გაიგზავნო ჩელიაბინსკში, რადგანაც სოფელ ზვერინო-გოლოვსკში ხარ დანიშნული. ალახმა უწყის სად არის ეს „ზვერია“ თუ რაღაცა მხეცი. გამამგზავრეს ისევ სამარისკენ. სამარაში ისევ ვნახე იასონ ჯორბენაძე. ოთხი-ხუთი დღის შემდეგ გამგზავნეს ჩელიაბინსკისაკენ. დამავიწყდა მეთქვა, რომ არც ეტაპით მოგზაურობა, არც სამარის ციხე არ ჰგავდა 1903 წლის მოგზაურობას. სამარის ციხეში არც ცალკე ოთახი მოუციათ, არც სადგურებზე გვახვედრებდნენ ეტლებს; აგვრიეს ქურდბაცაცებში; ციხეებშიაც მათთან გვსვამდნენ და ვაგონებშიაც. ეტაპში გამგზავრების დროს, თუ ყოჩაღათ არ ვიყავით და პოლიტიკურები ერთმანეთს ჩქარა არ მოვნახავდით, რომელიმე ქურდ-ბაცაცაზე გადაგვამდნენ „ბრასლეთით“, (ხელის რკინის ხუნდები). წარმოუდგენელ ჭუჭყში და სიბინძურეში ვიმყოფებოდით. კბენარები ჩექმებზე დალოლავდა და ტანისამოსში რა ექნებოდა, ადვილი წარმოსადგენია. მივედი ჩელიაბინსკის ციხეში. ჩემი თევზაძე—ჩხეიძე იქ დამიხვდა. ოთხი დღის შემდეგ გადამიყვანეს საპოლიციო ნაწილში. რამდენიმე გადასახლებულთაგანი ამხანაგი მოვიდა იქ და მითხრეს: „ზვერინო-გოლოვსკი აქედან სამას ვერსზეა დაშორებული, ფეხით გატარებენ და თუ შეგიძლია აქედანვე გაიქეცი, თორემ დაიტანჯები“.

მეც ეს მინდოდა. პოლიციიდან წასვლა ადვილი იყო. მეც გავმგზავრე. ვეხეტე ჩელიაბინსკში; ვერც ის ამხანაგი და ვერც სხვები ვერა ვნახე. გავშალე ჩემი პალტო, ვეძებე შიგ სამი თუმანი, მაგრამ ვერც ეს ვიპოვნე. ვიფიქრე, ალბათ გადმოცემის დროს ზედამხედველმა თუ ამოიღო მეთქი. რას ვიზამდი, ერთი შაური ჯიბეში არ მქონდა. იმ ღამეს სადგურში ვიყავი. ვერც მეორე დღეს ვერაფერი გავხდი, მხოლოდ წერილი გავგზავნე ტფილისში. სახლში გავაფრთხილე: როცა თევზაძისაგან დეპეშა მიიღოთ, დეპეშითვე თევზაძის სახელზედვე ათი თუმანი გამომიგზავნეთ მეთქი. წარმოიდგინეთ ჩემი მდგომარეობა. გაქცეული კაცი, ჩემი ფეხით მივედი იმავე პოლიციაში იმ იმედით,

რომ გამგზავნიან იმ რალაც ოხერ „ზევრინო გოლოვსკში“ და აქედან გავიქცევი მეთქი. ასეც მოხდა. მივედი თუ არა პოლიციაში, პრისტავმა დამიღრიალა: „შენ სად ბრძანდებიო“. — „სადილის საკმელათ წავიდი“ მეთქი. „მერე გზა ვერ ვიპოვნე აქამდე და ეხლა გამოვცხადდი“. — „კარგია შენმა მზემ, ტუსალი კაცი ქალაქში მიბრძანდება სადილის საკმელათო“. მაგრამ როგორც შენ იქ არაფერი გიქამია, მკითხველო, ისე მე. ან და რითი ვქამდი, წერილის გაგზავნა ძლივს მოვახერხე. ჩამავდეს ერთ ბაღლინჯოების სამკვლობელოში — „კლოპოვნიკში“ — სრული ამ სიტყვის მნიშვნელობით. ისეთი დღე დამაყენეს სულ სისხლი მაღინეს. სამი დღია შემდეგ გამამგზავრეს ჩემი სოფლისკენ. ჩემთან მოდიოდა რამდენიმე ცხენის ქურდი ცივანი. ოთხი უკვე გზაში გაიქცა. გაქცევა აღვილი იყო. აქაც, როგორც ციმბირში 1903 წელს ყაზახები ან ხან გლეხები გვაცილებდნენ სოფლიდან სოფლამდე ჯოხებით შეიარაღებულნი.

მეცამეტე დღეს, როგორც იყო, შევედით ზევრინო გოლოვსკში. ეს ყაზახების დიდი სოფელია, თითქმის ჩვენი ქ. გორის ოდენაა. მიმიყვანეს პოლიციაში, სადაც მაშინვე მოვიდა ერთი ქართველი ნაბდის ქუდით თავზე, მოკლე ახალუხით და ყელზე დაკეცილი წულეებით. მაშინვე ვიცანი, რომ ის თელაველი იყო. თითქოს ზედ ეწერა. მე გამიკვირდა იმისი ნახვა იქ, რადგანაც ვიცოდი, რომ საქართველოდან ვინც იყვნენ გლეხები სანხედრო წესების მოხსნამდე, უკვე დაბრუნდნენ სამშობლოში, რადგანაც სამხედრო წესები ამ დროს საქართველოში უკვე მოხსნილი იყო. ჩემ შეკითხვაზე: „თუ აქ რათი არის“ — მიპასუხა, რომ თელავიდან ერთი ბოჭკა ღვინო გამოვიწერე, ვერ გაყვიდე და მის გაყიდვას ველოდებო. ეს ცოტა არ იყვის შემესიამოვნა, წელიწად ნახევარი ღვინო თვალთ არ მენახა. წამიყვანა თავის საცხოვრებელ ბინაზე შესანიშნავი ღვინო იყო, მაგრამ ყაზახები „კისლიატინას“ ეძახდნენ და არ იყიდებოდა. როგორც ვიცით, ზევრინო გოლოვსკიდან ჩელიაბინსკამდე 300 ვერსია; ხოლო ქ. კურგანამდე, პირველი ქალაქია ციმბირისკენ რომ გადახვალთ, რკინის გზის სადგურიც არის, 11 ვერსია.

ჩვედი თუ არა ზევრინო გოლოვსკში, მაშინვე გაუგზავნე ჩემ ცოლს დეპეშა გიორგი თევზაძის სახელით, რომ ათი თუმანი გამოეგზავნა. გიორგი იმისთვის დაწერე, იქნებ წერილი არ აქვთ მიღებული და ამით გაიგებენ, რომ მე გიორგი ჩხეიძე ვარ და არა თევზაძე. მეოთხე დღეს მივიღე დეპეშით ათი თუმანი. მაგრამ ფოშტაში არ მომცეს, შენ კარზე ხარ და არა გიორგიო. მივედი სტანოვოისთან (იგივე პრისტავია), რომელსაც კახური უკვე გასინჯული ქონდა და შევიჩველე ფულს არ მაძლევდნენ მეთქი ფოშტიდან, რადგანაც სახელი შესცვლიათ, სახლში გიორგის მეძახიან და ამიტომ ამ სახელზედ გა-

მოუგზავნიათ. იმან გაკვირვებით მკითხა: „ამდენი ფული რატომ დაო?“ — სახამთროდ უნდა მოვეწყო მეთქი. ეს იყო სექტემბერში 1909 წელს. ისიც მაშინვე დამეთანხმა და უბრძანა ფული მოეცათ. ზუთი დღის შემდეგ ქალაქ კურგანში ვაჭრობა, „იარმოება“ იმართებოდა. კოკლამაზაშვილმა (ლვინის პატრონის გვარი იყო) მოინდომა ლვინის იქ წაღება, მან არც რუსული იცოდა და ყოველ იყო მთხოვა მე წავყოლოდი. მე წასვლას უკვე ვეუბნებოდი, წავედიტ სტანოვოისთან, ვთხოვეთ ნება დაერთო, რომ ლვინო წაგველო გასაყიდად და ხელ-წერილი. შენ წადი და თუ ვინმემ რამე გითხრას, იქიდან დეუბნით მაცნობეო, მეც სიტყვა არ შემებრუნებია. ტანისამოსი მე კარგი მქონდა. დავეჭირავეთ „დროგი“, დავაწყეთ ზედ ლვინო, მე დავეჯექი ზედ როგორც ლვინის პატრონი, ნამდვილი ლვინის პატრონი კი, ჩემ ნოქრათ და გავუდექით გზას. საცა სოფელში გავჩერდებოდით გლეხთან პურის საქმელათ, იქ ამ ლვინით ვუმაჰინძლდებოდით. გლეხები ამბობდნენ: „ჩვენ ამნაირ ლვინოს მხოლოდ ზიარების დროს მღვდელი კოვზით გაგვამინჯეს ხოლმეო“. გვკითხეს თუ რა ფირმისა იყო ჩვენი ლვინო. მე ვეუბნებოდი: „ლვინოს „კახეთია“ ჰქვია და მეც ვახვახოვი ვარ, ლვინის ვაჭარი“. — „როცა უკან დაბრუნდეთ, უქველად ჩვენთან გამოიარეთო“, გვავალბდნენ გლეხები. „უსათუოდ“ იყო პასუხი. ასე ჩავედიტ კურგანში. ნახევარი ვედრა ლვინო მე ჩავიდგი ჩემ ოდანში და გავუდექი სადგურისკენ. კოკლამაზაშვილს უთხარი: „ახლა შენ იცი და შენმა ლვინომ. ჩემ ზედ თუ ვინმემ რაიმე გკითხოს, უთახარი ჩელიაბინსკში წავიდა და ხელ დაბრუნდება“-თქო. იმან აქ უკვე გაიგო ჩემი განზრახვა. შევედიტ ერთ ღუქანში, საცა მისი ლვინო დავაწყეთ. ჩემ ქეთლს ძირი გამოვაცალე, გამოვიღე პასპორტი, რომელიც ზეერინო გოლოვსკშივე დავამხადე ლვინის ვაჭარ ვახვახოვის სახელზედ. მივედი სადგურზე, მითხრეს „მაქსიმ გორკი“ მიდისო. ჩემთვის სულ ერთი იყო რანაირი მატარებელიც იქნებოდა: ჩავექე შიგ და ჩავედი ჩელიაბინსკში, სადაც 14 საათი მომინდა ცდა, სანამ მატარებელი იქნებოდა ჩვენსკენ. შევედი პირველი კლასის „ბუფეტში“, ამოვიღე მეოთხედი ვედრიანი კახური ლვინო, დავდგი მაგიდაზე და შევექეცი, როგორც ლვინის ვაჭარი. იქ ერთი ბაჭოელი მოხუცი სომეხი შემოვიერთდა (რასაკვირველია მე კი არა, კახურ ლვინოს), რომელიც ტომსკში ყოფილიყო სტუდენტ შვილთან. ვიყიდე ბილეთი ტფილისამდე. წამოვედი პერმზე ცარიცინით: მეშიდე დღეს უკვე ტფილისში ვიყავი. ახლა როგორ გინდა სახლში მისვლა. არ შეიძლება, ქვეყანა გაიგვბს. ჩავედი იმ სარდაფში ვაგზლის ქუჩაზედ ანტონასთან, საცა ჩვენი „რიეა“ გამცემი შევლებეთ მე და ზაქაროშ შავად. ანტონას გაუკვირდა ჩემი დანახვა: „გადმოვფრინდი იაკუტსკიდან, თუ როგორ მოხვედიო?“ შემეყანა ერთ ბნელ ოთახში, თვი-

თონ კი გავგზავნე ჩემ ცოლის ძმასთან (გიგო ლელაშვილთან, რომელიც თავისი ბიძაშვილის ვასო ლელაშვილის პასპორტით არალეგალურად მუშაობდა დეპოში, რადანაც არხანგელსკიდან იყო გამოქცეულია. ის მაშინვე (ოიპრა ჩემთან და მანც) გაკვირვებით დამიწყო ცქერა. გავგზავნე ჩემ ცოლთან, რომ ჩემათ შეეტყობინებინა ჩემი ჩამოსვლა, ბავშვებს. არ გაეგოთ. პირობა იყო ქუჩაში უნდა შევხვედროდით, როცა დამინახავდა მე წინ უნდა წავსულიყავი და ის შორი-ახლო გამომყოლოდა. უნდა მივსულიყავი სოლომონ ბიბილავიშვილთან. მაგრამ ჩვენ როცა ერთმანეთი დავინახეთ ვავზლის ქუჩაზე, კონსპირაცია სულ ერთიანად დაგვაფიწყდა და პირდაპირ შევხვდით. ეს ჩვენი შეხვედრა ისეთი იყო, რომ იქვე მახლობლად მდგომ უბნის ზედამხველის ყურადღება მიიქცია. აუცილებელი გახდა „მარშრუტის“ შეცვლა. რამდენიმე ხანს გვადევნა თვალყური, შემდეგ მოგვეშორდა. ჩვენ მაინც მივედით ბიბილავიშვილთან. მე პირველათვე უსაყვედურე პალტოში ფული რატომ არ ჩადევი მეთქი, მაგრამ ჩემს თვლ წინ გაარღვია პალტოს ნაკერავი და ამოიღო სამი წითელი თუნიანი. მართლა ისე ხელოვნურად და მოხერხებულად იყო ჩაკეტილი ნაკერავში, რომ პოვნა ძნელი იყო.

ტფილისში ჩემი დაოჩენა მაინც შეუძლებელი იყო. ამხანაგებიც სულ დაფანტულები იყვნენ. ერთი კვარის ტფილისში ცხოვრების შემდეგ გავსწიე ბაქოსაკენ, სადაც მივედი ზაქროსთან, რომელიც ცხოვრობდა ჩვენ მიერ შავათ შეღებილ წითელ გამკემ ტყუელ ბაქრაძესთან, ერიკოვთან. ზაქრო როგორ მოისიენებდა, რომ პარტიაში არ ემუშავნა. მეც მაშინვე დავიწყე მუშაობა. ბჭოში მაშინ ცხოვრობდნენ სტეფანე შალშიანი („ალიოშა“), პოკოფა ჯაფარიძე, ვანო სტურუა, სიმონ ენუქიძე და სხვები. ერიკოვი მუშაობდა საბუნჩაში, შიბაივს ქარხანაში და იქვე ცხოვრობდა. ჩვენც მასთან ვცხოვრობდით ერთ ოთახში. ერიკოვის ბინაზე თავიუფლად იყარა ფურცლები, ესოები და სხვა აკრძალული ნივთები. ჩემ შენიშვნაზე, რომ ამ აკრძალულ ლიტერატურას შენახეა უნდა მეთქი, მან მიპასუხა: „რის გეშინია, ჩემთან არავინ მოვაო“. ის აგრეთვე ძალიან ფართოდ, ხელგაშლილი ცხოვრობდა. ჯამაგირს სულ შედარება თუჰანს იღებდა. ამას გარდა ის ანობდა, რომ ხუთ თუჰანს კიდევ სხვას ვიღებო და დაასახელა რომელიღაც ქარხანა, სადაც „ნასოს“ ვასწორებო. როგორც ბოლოს გამოიკეა, ეს „ნასოსი“ თუომე ჟანდარმერია იყო. მაგრამ ამაზე შემდეგ.

აქაც ამ დროს პარტიას სტამბა არ ქონდა. გადაწყდა სტამბის მოწყობა და მოგვანდევს ამ საქმის შესრულება ჩვენ: ზაქროს, ვანო სტურუას და მე. თუმცა ჩვენ ბევრი ვქმებთ ალბი სტამბის მოსაწყობათ, მაგრამ ძალიან გაჭირდა მასი პოვნა. მივმართეთ კოჩეტ-

კოეს, რომელიც მაშინ სარაჯევის არყის დუქანში ვაჭრობდა, განაც იქ გვინდოდა სტამბის მოწყობა, მაგრამ მან ადგილის სივრცის გამო უარი გვითხრა. შაქროს უკვე დაუწყეს დევნა. მისი ბაქოში გაჩერება შეუძლებელიც იყო და აი მოველაპარაკეთ ერთ გემზე კაპიტანს მეორე დღეს ზაქრო უნდა გასულიყო სპარსეთში, იმ დღესვე გაუკეთეთ პასპორტი. ამ პასპორტის გაკეთებაში მონაწილეობას ვიღებდით მე, ზაქრო და ერიქოვი. ყველაფერი მზად არის, ხვალ ზაქრო მიდის. ამაღამ ეცემიან ქანდაკებები ზაქროს და ატუსაღებენ. ახალი პასპორტი ვერ უპოვეს, ლამფის ძირში იყო ჩადებული. გვითხვებიან, დღეს რომ პასპორტი გააკეთე, რა უყავიო? ახლა აშკარა იყო ვინ იყო გამცემი. ან მე, ან თვითონ ზაქრო, თუ არა და ერიქოვი. მეორე დღეს შაუმიანს უთხარი, რომ უშეძევლად ერიქოვი გამცემია მეთქი. არაფრის გზით არ დაიჯერა,—ეს შეუძლებელიაო! ეანო სტურუა წინათაც, უფრო ადრე, ამტკიცებდა, რომ ერიქოვი ჯაშუშია და მაგის ნდობა არაფრით არ შეიძლებაო. ჩვენ თუმცაღა ვერ გადავწყვიტეთ და ვერ დავრწმუნდით მის გამცემლობაში, მაგრამ ნდობით მაინც აღარ ვენდობოდით. ამის შემდეგ გადავედი საცხოვრებლად გიორგი სტურუასთან, ვანოს ძმასთან. ვანო სიმონ ენუქიძესთან ცხოვრობდა. გიორგი ცოლშვილით ცხოვრობდა აქ. სხვათა შორის, მასთან ცხოვრობდა აგრეთვე კატო მიქაძე, რომელიც ყოველ საქმეში თავგადადებით გვეხმარებოდა; იმას ვკზავნიდით ყოველგან, როგორც ქალს, თუ რაიმე არალეგალური წასაღები იყო, ან მოსატანი და შესანახი.

ზაქროს დაჭერით ერთი საუკეთესო ამხანაგი მოგვაკლდა მე და ვანოს, რომელიც სტამბის მოწყობაში და სხვა საქმეშიც ხელმძღვანელი იყო. სტამბა, რათაც არ უნდა დაგვეჯდომოდა, უნდა მოგვეწყო. გადაწყდა მე დავმდგარიყავი სარაჯევის ერთ-ერთ არყის დუქანში „პრიკაშიკათ“ და იქ მოგვეწყო სტამბა. კომიტეტმა შაუმიანის ხელით მოგვცა ჯერ-ჯერობით ცხრა თუმანი. მე წავედი ტფალისში სარაჯევთან ალაგისათვის, მაგრამ პირდაპირ მისვლა არ შეიძლებოდა, რადგანაც ის არ მიცნობდა. წავიყვანე ექიმი ვანო გომართელი მან თავის მხრით წამიყვანა გიგო დისამიძესთან, რომელიც დაახლოვებით იცნობდა სარაჯევს. სარაჯევმა დიდი თავაზიანათ მიგვიღო და მიწერა ბარათი თავის მოურავს ბაქოში. არც ვანომ და არც გიგომ, მით უმეტეს სარაჯევმა, მიზანი ამისა არ იცოდნენ. მე ვანოს უთხარი კიდევ: ვაჭრობას არ დავიწყებდი, მაგრამ რას იზამ, ცოლშვილის შენახვა გამიჭირდა მეთქი. ვანომ გამამხნევა: რა, ვაჭრობა სირცხვილი ხომ არ არის.—„სოციალისტისთვის, რასაკვირველია, სირცხვილია, მაგრამ გამოსავალი მეთი არ არის—მეთქი, მიუგე მე. ამ ბარათით დაებრუნდი ბაქოში. სარაჯევის მოურავმა მომცა ერთი დღე-

ქანი. ჩეორე დღეს უნდა ჩამეებარებია. მე და ვანო გახარებული ვართ. იმ ღამეს ვანოსთან დავიძინე, სიმონ ენუქიძის ოთახში. იატაკზე მეძინა, ვილაც მაღიძიებს. თვალები გავახილე. თავზე პოლიცია—„გოროდო-ვეები“ მადგანან. დაგვაპატიმრეს: მე, ვანო სტურუა და ვანოს ცოლის ძმა. ვანოს უთხრეს, შენ დიდი ხანია გეძებთო. მე კი დამპირდენ— შენ პირადობას გამოვიძიებთო. გაგვკზავენეს ბაილოვის ციხეში, სადაც ისხდნენ ზაქრო, ალიოშა, კობა (სტალინი) და კიდევ ბევრი სხვები.

(დასასრული იქნება)

პ. შინგაძე

გემი მოგონებანი

1903 წ. 1920 წლამდე

(იხ. „რევ. მატ.“ № 5)

ერთი კვირის შემდეგ ბათუმს გავემგზავრე კამოს საზღვარ-გარეთ გასაგზავნათ. ბათუმში ვინახულე მაშინ ამხანაგი გრიშა სოლორაშვილი, რომელსაც კავშირი ჰქონდა საზღვარ-გარეთელ გემების მატროსებთან. ერთ მათგანს მოველაპარაკეთ და როდესაც დასტური მივიღე, — გამოვბრუნდი ტფილისში კამოს წასაყვანად. ბუდუმ გაუკეთა პარიკი ერთ ნაცნობ პარიკმახერთან. უღვაშები შევუღებეთ, მასწავლებლის ტანისამოსში გამოვაწყვეთ და ველოსიპედით მცხეთაში გაგამგზავრეთ *). მე სადგურში ბილეთები ავიღე. თან ბაჭუა კუპრაშვილი წავიყვანე ველოსიპედის უკან წამოსაღებად. მცხეთის სადგურთან მარცხნივ, ხევში და ბუჩქებში უნდა მიმალულიყო ჩემს მცხეთაში ჩასვლამდე. მატარებელი მივიდა მცხეთაში, ის გამოძვრა ბუჩქებიდან. მე და ბაჭუა შევხვდით, შევიყვანე მეორე კლასის ვაგონში და დილით, 16 სექტემბერს ბათუმში ჩავედით. თუ არ მავიწყდება, 15 სექტემბერს ტფილისიდან გავემგზავრეთ. სწორედ იმ დღეს მოჰკლეს სტოლიპინი. რომ სტოლიპინის მოკლის დღეს გავემგზავრეთ დანამდვილებით მახსოვს, ნხოლოდ რიცხვს სწორად ვერ ვიგონებ. „სტოლიპინის სიკვდილი მეწყინაო“ — მითხრა კამომ ვაგონში. „რად“ მეთქი რომ შევეკითხე, მიპასუხა: „მე მინდოდა მომეკლა, რათაც არ უნდა დამჯდოქოდაო“. ბათუმში ანეტა სულაქველიძესთან გაეჩერდით ბინაზე. გემი მესამე თუ მეორე დღეს უნდა წასულიყო. ყველაფერი, რაც კი საჭირო იყო, გაუმზადეთ. საათის 10—11 დილით ნავთ-სადგურზე გავემგზავრეთ. ანეტა სულაქველიძე წავიყვანეთ. გემში მატროსი დანაზღებდა ადგილს ეგრედ წოდებულ ტრიუმში, სადაც საქონლით სავსე „იაშიკები“ ეწყო. ამ „იაშიკებში“ უნდა ჩაემალა მატროსის კამო. უნდა გამოეღო რამოდენიმე „იაშიკი“ ისე, რომ კამო მოთავსე-

*) ველოსიპედი წინდაწინ ბოზარჯიანცის ფაბრიკასთან გავაგზავნეთ. ბუდუ თავის ცოლით და კიდევ ორი-სამი ამხანაგით გაჰყვა კამოს ველოსიპედამდე, რომ ნაკლებათ ეცნოთ ის ქუჩაში.

ბულიყო და გარედგან ისევ „იაშეკები“ უნდა აეფარებინა. ასე რომ, შიგნით ოთახივით იქნებოდა მოწყობილი. როდესაც ზღვაში გავიდოდა გემი, გარეთ გამოიყვანდა. სანამ გემზე ავიდოდა, ჩვენ დავემშვიდობეთ. გემზე ასელამდის სულ იმაზე მელაპარაკებოდა, რომ მე ფრთხილად ვყოფილიყავი, არ დავვარდნილიყავი, რომ ის მალე დაბრუნდებოდა, ფულს ჩამოიტანდა და ისევ შევუდგებოდით მუშაობას. „სულ ერთია არ გიშველი, დედის სულს ვფიცავარ, რომ დაგიჭირონო“—მაფრთხილებდა ყოველ ნაბიჯზე. ბოლოს პირველი სიგნალი. მისცა გემმა. კამო ავიდა და შეძგრა წინადგე მომხადებულ „იაშეკებში“. ჩვენ ველოდებით გემას წასვლას. მეორე და მესამე სიგნალი. და გენიკ დაიძრა. აწი საშიშარი აღარ არის, უკვე საზღვარ-გარედ იმყოფება. ერთი კიდევ შევხედეთ გენს და გამოვბრუნდით სახლისკენ. დამშვიდებულმა გამოვსწიეთ ტფლისისაკენ.

ტფლისში პარტიული მუშაობა ცოტათი გამოცოცხლებული იყო ამ დროს. 1911 წელი იყო. ეს წელი რევოლუციონური მოძრაობის გამოცოცხლების წელი იყო საზოგადოთ რუსეთშიაც. ტფილისის ორგანიზაციამ კავშირი გააბა რუსეთის ცენტრთან*). ვეც შევუდექი ენერგიულ მუშაობას. მაგრამ დიდი ხანი აღარ დამცლია. 24 დეკემბერს დამიჭირეს. 25-ს დილით, შობას, ციხეში მიმიყვანეს და ბორკილები დამადეს ეგრედ წოდებულ „სიკვდილ მისჯილთა“ კარიდოროში. გამოირკვა, რომ ამხ. ბრავინი, რომელიც ქუთაისში იყო გაგზავნილი კამოს გაქცევის შემდეგ, დაეჭირათ და ბევრი წვალებისა და ცემის შემდეგ ეთქმევინათ კამოს გაქცევაში მონაწილენი. სახელი და გვარი არ იცოდა ჩემი. მაგრამ გარეგნული ნიშნები ეთქვა და ამ ნიშნებით დამიჭირეს გოლოვინის პროსპექტზე საწყალი ბრავინი საშინლად ნანობდა. ციხეში ჩემი შეხედვა სცხვენოდა, მაგრამ მე ვიგრძენი, რომ გამოუცდლობით მოუვიდა. ახალგაზრდობით და თან შიშით იმდენი ცემისა და წვალების გამო. ვაპატიე და ჩემთან გადმოვიყვანე კამერაში. შემდეგში ძლიერ კარგი ამხანაგი და რევოლუციონერი გამოდგა. 1 ნახ. წლის შემდეგ საქმე გაარჩიეს და კატორ-

*) ქვემოთ ამხ. სერგო ორჯონიკიძემ გააბა. ეს იყო პარიზიდან გამოგზავნილი ეგრედ წოდებული „ბუღის თათბირიდან“, რომელსაც ლენინი ზღაპრულად ეწოდებოდა. ორგანიზაციის მოწყობაში ტფილისში პირველი და მხოლოდ მონაწილეობა მიიღო მაშინ ამხ. ბუღუშ. ამის გარდა, მუშაობას შეუდგნენ კ. დევ. ამხ. სპანდარიანი (ტიმოფე), ვლენ. სტასოვა, ას. ტურა კახიანი, ვასილ ხანატუროვი, მე და კ. დევ. სხვები. ცოტა ხნის შემდეგ სარუსეთო კონფერენციის მოწყობს შეუდგნენ. ამ მიზნით რუსეთიდან ჩამოვიდა ერთი ურალელი ამხანაგი, მუშა (გვარი აღარ მახსოვს) ტფილისის კომიტეტი ორი თუ სამი თვის ადრე იყო შედგენილი. ყველა წევრების ჩვირები არ მახსოვს, მხოლოდ ნამდვილად ვიცი, რომ წევრ. ბათ. ითვლებოდნენ: ამხ. ამხ. ბუღუშ. მდივანი, სურენ სპანდარიანი (Тимофеев) ელენა სტასოვა და სხვები. კრებები ხან ბუღუშ. ბინაზე ხდებოდა, ხან კი სტასოვას.

დები მოგვისაჯეს. სამართალში ვიყავით მიცემული: მე, კამოს დედა, ბრაგინი და თითქმის მთელი ფსიქიატრიული საავადმყოფოს დღე მორიგე პერსონალი. მე და ბრაგინს ექვს-ექვსი წლის კატორღა მოგვისაჯეს. დებს—ციმბირში გადასახლება. დანარჩენები გაამართლეს. მაგრამ საქმე სენატში იქნა გადატანილი, სადა ნაც ხელმეორედ გასარჩევად დაუბრუნეს უკან სასამართლო პალატაში—ველოდებოდა ხელმეორედ საქმის გარჩევას.

გამაგებინეს, რომ კამო ჩამოვიდა საზღვარ გარეთიდანო. მართლაც ის ჩამოსულიყო და შესდგომოდა კიდეც „ექსის“ მოწყობას, მაგრამ ორგანიზაციული მუშაობის პროცესში ვილაც პროვოკატორი გამოაჩნდათ, რომელმაც მთელი ჯგუფი გასცა და დააჭერინა. გარეთ თითქმის არავინ დარჩენილა. კამოს სიცოცხლე ბეწვზე ეკიდა. მოიკვანეს თუ არა, ისიც დასჭედეს და „სიკვდილ მისჯილთა“ კარიდორში ჩასესეს, მე ამ დროს იქ აღარ ვიჯექი. მე იმავე შენობაში, მხოლოდ ქვემო სართულში ვიმყოფებოდი. მაშინვე წერილი გაუგზავნე, რომელშიაც ვამხნევებდი იმ ნაც მიპასუხა, სადაც მაცნობებდა, რომ მას ყოველგვარი იმედი სიკვდილიდან გადარჩენაზე დაკარგული აქვს და მშვიდათ ელოდება სიკვდილით დასჯას. მაგრამ მე შეუდიქი გაქცივის ორგანიზაციის მოწყობას. იმ დღეებშივე გავიჩინე ღრიად სანდო კავშირი გარეთ ამხნაგებთან. იმ დროს მუშაობდა ამხ. ბუდუ, კასიანი და სხვები. ყველამ ძლიერ ენერგიულად მოჰკიდა ხელი ამ საქმეს. უმთავრეს ტეხნიკურ მუშაობას გარეთ ასრულებდა ამხ. ნინა წულუკიძე. სამწუხაროდ, მიწერ-მოწერა ან საქმეზე არ არის დარჩენილი. გეგმა იყო ღრიად სერიოზული, ფართო და თან სახიფათო. მეტეხის ახალი შენობა თითქმის სულ ხელში უნდა ჩაგვეგდო. საპირუარყოფოდან, რომლის კედელი ქუჩაში გამოდიოდა, სამჭედურების გვერდზე, უნდა გაგვეტყრიტა კედელი. თან ერთი ჯარისკაცი უნდა გვეყოლოდა მოსყიდული ან მოგვენახა მათში ამხანაგთაგანი. შიგნით ციხეში უნდა შეგვეტანა იარაღები. ლამით ჩემს კანერაში მჯდომ ამხანაგებს უნდა გაგვეტეხა კარები. იარაღი აგვეყარა მორიგე ზედაშენდევლებისათვის, ავსულიყავით მალლა, გაგვემტვრია კამოს და მისი ორი ამხანაგის კარები და თოკით ჩამოვშვებულიყავით სამჭედლოების სახურავზე, საიდანაც ძირს დავეშვებოდით და მივიშვებოდით. ერთად ერთი საძნელო ამ საქმეში იყო ჩვენი კამერის კარების ისე გაღება, რომ მორიგეს არ გავგო. ამას ვახერხებდით. კარების ჟრდულის ვინტები წინდაწინ იქნებოდა გადახერხილიც ამის შემდეგ. კარების გაღება სულ უხმაურად შეიძლებოდა. შემდეგ აღვიღი იყო, რადგან ჩვენ სამი კაცი შეიარაღებული ვიქნებოდით და ცუდათ შეიარაღებული სამი ზედაშენდევლის იარაღის აყრა აღვიღი იყო, მით უმეტეს, რომ ყველანი ცალ-ცალკე კარიდორებში იყვნენ. ერთის განიარაღებას ძეგორე ვერ გაიგებდა.

თითქმის ყველაფერი მზათ იყო. მხოლოდ მოლაპარაკება გრძელდებოდა ჯარისკაცებთან, რომლებიც ჩვენ თითონ ვიპოვეთ ციხეში მოღარაჯეებიდან და გადავეცით გარეთ კავშირი.

მაგრამ ამისთანა საქმეს მუდამ ხიფათი დასდევს: უკანანკნელი წერილი დავამხადე, კიდეც დაწერილებით კავშემორე გეგმა, ვაჩქარებდი ჯარისკაცებს მოლაპარაკებოდნენ, დავამთავრე წერილი. მაგრამ გაიღო კარები და შემოვიდნენ ციხის უფროსი და ორი მისი თანაშემწე ვერც დახვეა მოვასწარი და ვერც პირში ჩადება. წერილი მოზრდილი იყო. ვადაყლაპავა მაინც არ შეიძლებოდა გამოირკვა, რომ წერის დროს თვალი მოეკრა „ფორტოჩიდან“ ციხის ჯაშუსს ანტიპოვ, რომელსაც ხელათ გაეგებინა აღმანისტრაციისთვის და ის იყო გააჩხრიკეს. წერილი იპოვეს. მხოლოდ წერილში ვერაფერს გაიგებდნენ, გარდა იმისა, რომ გაქცევაზეა ლაპარაკი. წერილს „ყვავის“ უძახოდით. ასე იწყებოდა: „ვაფრენ ამ უკანასკნელ ყვავს. რაც „მოგაყვავოს“ საჩქაროდ ნოტებზე გადაიღეთ და სხვა და სხვა. საერთო აზრს, გაქცევაზე რომ იყო ლაპარაკი, გაიგებდა წამკითხველი—მხოლოდ ვერც ადრესს, ვერც სახელს და გვარს ვერ გააგებდა, რადგან ადრესები შიფრით იწერებოდა, სახელები კი სულ მოგონილი იყო. მაგრამ რაღაი წერილში გაქცევაზე იყო ლაპარაკი, მე ამბარგეს ჩემი კამერიდან და კამოს გვერდით კამერაში გადამიყვანეს. ერთი საათის შემდეგ ასეთი წერილისათვის და საზოგადოთ გაქცევაზე ფიქრისთვის კარცერში ჩამსვეს ერთი კვირით. შესამე დღე კვირა დღე იყო. ეს დღე ნახვის დღეა. ველოდებოდი სწორედ იმ ამხანაგს, რომელსაც წერილი უხდა მიეღო და შეესრულებინა ყველაფერი. კარცერში გამახსენდა ეს და ძალიან დამაფიქრინა. შეიძლებოდა დაეჭირათ მოულოდნელად, როგორც ჩემთან მოსული. შეიძლებოდა შემდეგ სახლშიც რაიმე აღმოსჩენოდა. გაგებინება, რომ არ მოვიდეს, ყოვლად შეუძლებელია, თუ კარცერს არ დავახწიე თავი შაბათ დილით მაინც. შაბათი კი მეორე დღე იყო ჩემი კარცერში ჯდომისა. განვიზრახე რაიმე საშუალებით ერთი ორი საათით მაინც გავინთავისუფლო თავი, რომ გარეთ გავადრთობილო ამხანაგები რამდენიმე ნახვის დღე გაუშვან და ჩემთან ნუ მოვა ნურავინ. გამახსენდა ერთი ციხის საშუალება, რომელსაც მივმართე და ვასტრა კიდევაც. დილით კარცერში უნდა მოეტანათ პური. პურის დანრიგებელ ტუსალს ვსთხოვე ნემსი შემოეყოლებინა პურისთვის.

ტუსალმა შემისრულა დავალება. კარცერში სიბნელე იყო. როგორც იყო თითებით ვიპოვე ნემსი, რომლითაც გავიხვრიტე კბილის ღძღის და ლოყის შემაერთებელი აპკი. ერთი მაგრათ შეუბრე და ლოყა გამისივდა, აგრეთვე სახის მეორე მხარეზე გავიკეთე. საზარელი შესახედავი ვიყავი. შემოვიდნენ სანთლით დათვლის დროს საათის

10 დილით. შემოხედეს, გაკვირდნენ — ეს რა დამართიაო. ერთმა სთქვა: მორიელი უკუნდაო. უფროსმა მითხრა ჩქარა საავადმყოფოში წაიყვანეთო. გამაქანეს საავადმყოფოში. მეც ეგ მინდოდა. სწორედ იქიდან იყო კავშირი გარეთ. ხელათ დავსწერე პატარა ბარათი გარეთ გასაგზავნად. ეხლა დამშვიდებული ვარ. შეიძლება კარცერში წასვლა, მაგრამ ექიმმა თავი მოიკლა: კარცერში ასეთი ყბით არ შეიძლება ჯდომაო. თითონ ექიმმაც ვერ გაიგო რა იყო ყოველ შემთხვევისათვის ცხელი კომპრესი გამომიწერა და იქვე შემიხვიეს. ცხელმა კომპრესიმა კიდევ უფრო გაასივა ყბა და ყოყყები. პირიქით, საჭირო იყო ცივი კომპრესი, რომ ჰაერი გამომედენა. კამერაში წამიყვანეს, მხოლოდ მითხრეს, რომ როცა მოვრჩებოდი, სასჯელს კარცერში შემდეგ მომხდებოდადნენ. დღესაც არ ღომხდია ის სასჯელი, რადგან შემდეგ დაავიწყდათ და მე კი აღარ გამისენებია. ამგვარათ პირველმა ცდამ კამოს დასახმარებლად უნაყოფოდ ჩაიარა. ხელმეორედ წამოვიწყეთ, მაგრამ ჩვენდა საუბედუროდ თითქმის ყველა ანხანაგები გარეთ დაიჭირეს. ამ დროს კამოს სასამართლოც ახლოვდებოდა. კიდევ ფიქრი გაქცევაზე ზედმეტი იყო, რადგან გარეთ დახმარე აღარავინ გეყავდა. ერთად ერთი იმედი იყო საქმე გაგვეგრძელებინა, სანამ მე ციმბირიდან ჩამოვიდოდი. ამ დროს უკვე ჩემი საქმე ხელმეორედ გაირჩა და კატორლის მაგივრად ციმბირში გადასახლება მომისაჯეს. მაგრამ მთავრობაც აჩქარებდა საქმეს. დიდხანს მათი ციხეში გაჩერება ეშინოდა. გამოძევა დამთავრდა, დღეს თუ ხვალ საქმე გაირჩევა. სიკვდილით სასჯელი აუცილებელია. მაგრამ ამ დროს მოაღწია რომანოვების შპი წლის იუბილეს დღესასწაულმა. ამ დღესასწაულზეც ალს.ნიზნაყად გამოიცა მანიფესტი, რომლის ძალით ყველას სიკვდილით დასჯა სამუდამო კატორლაზე ეცვლებოდა. ეს კამოსაც შეხვდა და ამ რიგად, გადარჩა დღორბობას. იუბილის ერთი კვირის შემდეგ გაირჩა მგონი საქმე *).

1914 წელს იანვრის ბოლო რიცხვებში გამამგზავრეს ეტაპით ციმბირში. ამდენი ხნის ციხეში ჯდომის შემდეგ ციმბირი ჩემთვის თავისუფლება იყო. ასე მეგონა საზღვარ გარეთ მიველიოდი და დღეს თუ ხვალ ისევ აქეთ ჩამოვიდოდი. ისიც მისაღებია მხედველობაში, რომ 1911 წლ-დან დაწყებული რევოლუციონური მოძრაობის გამოცოცხლება თანდათან იზრდებოდა და ფართოვდებოდა. რუსეთის თითქმის ყველა უმთავრეს ქალაქებში გაფიცვები ჩატარდა, აზას ზედ

*) ტფილისის კომიტეტის თითქმის ყველა წევრები დაიჭირეს: პუდუ მდივანი, სპადარიანი, სტასოვა და კიდევ ბევრი სხვები — მუშები და ინტელიგენტები, რომლებიც გადაასახლეს კავკასიის საზღვრებიდან: ზოგი სასამართლოს და ზოგიც აღმინისტრატული წესით. პროვოკატორი მხოლოდ რევოლუციის შემდეგ გამოვარკვეთ. ამაზე შემდეგ.

დაერთო ლენის მუშების დახვეწა, რამაც ძლიერ დიდი პროტესტები გამოიწვია რუსეთის პარლემენტარიატში.

ერთნაირი აღფრთოვანება ეტყობოდა როგორც მუშებს, ისე უბრალო მოქალაქეთ. ყველა მნახველებს ციხეში სიხარული ეტყობოდა. ასეთი სულიერი განწყობილება პოლიტიკურ დატყვევებულებზედაც გადადიოდა და ყველანი რაღაცა ცვლილებას მოელოდა. ასეთი სულიერი მდგომარეობით გავემგზავრე ციმბირში ეტაპით. მარტის პირველ რიცხვებში დანიშნულ აღგილას მიმიყვანეს. აქ აღარ აღესწერ, თუ რა პირობებში ვიმგზავრეთ ეტაპში. ყველას, ალბათ, წარმოდგენილი ექნება ის საშინელი და გულ-შემშარავი პირობები ეტაპით მოგზაურობისა. აქ აშკარად დაინახავ, რომ შენ ადამიანად არავინ გაგადგებს, ყველა დაგცინის, უდიერად გეპყრობა, გამცირებს, შენს პიროვნებას ფეხ ქვეშ სთელავენ. ჩემის აზრით, ერთი თვის ეტაპში მოგზაურობას გაცილებით სჯობია 2 წლით ციხეში ჯდომა.

სიუხედავად იმისა, რომ ციმბირი სასჯელის ქვეყანა იყო, მაინც თავისუფლად ამოვისუნთქე. შეგიძლია მაინც სოფლის ტერიტორიაზე თავისუფლად იარო. აღარ ხედავ ციხის ბინძურ კედლებს, ზედამხედველებს, რკინებიან ფანჯრებს. ყველაზე უარო სასიამოვნო ის იყო, რომ ციხის მატლებით სავსე საქმელს მოვშორდი. აქ თეთრი პური შეგიძლია იყიდო და სჭამო. არც სიძვირეა. ციხეში კი ბედნიერება იყო, როდესაც სიზმარში ნახავდი თეთრ პურს. რამდენჯერ დამსიზმრებია მოსიარულე თეთრი პური, რომელსაც ვსცემდივარ და გაშმა გებით დამიწვია ჭამა ძილში.

ციმბირში ჩასვლისთანავე შევუდექი გამოსაქცევად მზადებას. მხოლოდ მინდა ორი-სამი თვე დაკრჩე და დაკარგული ჯანი და სისხლი დავიბრუნო. ორი თვის შემდეგ მივიღე ამანათი, რომელიც ერთი პატარა იაშუკისაგან შესდგებოდა.

„იაშუკს“ ორი ძირი ჰქონდა, სადაც ორი პასპორტი და ფული იყო მოთავსებული. ასი მანეთი ტფილისიდან მივიღე, ასი კიდეც შენევიდან, სადაც რევოლიუციონერ ემიგრანტებს წარმოდგენა დაეძგათ ჩემ სასარგებლოდ და იქიდან დარჩენილიყო. 200 მანეთით მაშინ მთელ დედამიწას მოივლიდი.

ავგისტოს პირველ რიცხვებში გადავწყვიტე წამოსვლა. ამ დროს ომიც გამოცხადდა გამოვიცვალე ტანისამოსი, ვიჭირავე „ქალბასკა“ და სოფ. აბანიდან ქალაქ კანსკში ჩამოველი. აქ ამ დროს იყვნენ კაპე მოდებამე, დათიკო კილაძე, ვანო სინაურიძე და სხვები. კანსკში რკინის გზა გადიოდა. ამხ. კარპევ მიშოვნა ბინა ერთ მოხუცებულ ებრაელ დედაკაცთან, რომელსაც შვილები რევოლიუციონერები ყავდა, მაგრამ იმ დროს ქალაქში არ იყვნენ. საჭირო იყო თავის, უღვაშების და წარბების შავად შეღებვა. წამიყვანეს დ. კილაძის ოჯახში.

სადაც ღამით მისმა ცოლმა თავი შემიღება. გათენდა. შევხედე ღამით შეღებილ თავს, თმა აჭრელბუღია: ზოგან წითელი, ზოგან შავი. წარბები და უღვაშები კარგათ შეღებილიყო. წამალი მეტი აღარ იშოვნებოდა. მეტი გზა არ იყო უნდა გადამეპარსა თავი. ასეც მოვიქეცი. თავი გადავიპარსე და ზედ შავი შლიაპა ჩამოვიფხატე.

სალამოს, საათის 9-ზე მატარებელი მოვიდა. მეც ჩავჯედი შიგ და გამოვსწიე ტფილისისაკენ. გზაში ვაგონები ხალხით აივსო, განსაკუთრებით სტუდენტობა და კურსისტები მიდიოდნენ სასწავლებლებში. ვიცოდი რა, რომ სტუდენტობა უფრო რევოლუციონური იყო, ვცდილობდი ადგილი მატარებელში მათთან ახლოს დამეკავებინა. თუმცა კამათის დროს ცუდ გონებაზე კი ვდგებოდი. მე მხოლოდ ყურს უგდებდი, როცა ერთი მეორეში კამათობდნენ. იშვიათი სტუდენტი გამოერეოდა, რომელიც ომით არ ყოფილიყოს აღტყინებული. სოც.-დემოკრატი, ესერი, ანარქისტი, ყველა ერთნაირად მსჯელობდა ყველა გაეტაცებინა ომს, ყველა ომის მომხრე იყო, ყველა ნაციონალური სწრაფვით იყო გატაცებული. გული მიტრობდა, როცა ვხედავდი, თუ ახალგაზრდობა ასე წამოცმოდა ბურჟუაზიის მიერ გადმოგდებულ ანკესს და ეს ოდესღაც სოციალისტური იდეებით გატაცებული ახალგაზრდობა, მთელი თავისი არსებით იცავს და აკეთებს მუშათა კლასის მტრების საქმეს. ცხადია, მე ვამბობ სტუდენტობის რევოლუციონურ სოციალისტურ ნაწილზე. ზოგიერთი ბალშევიკი სტუდენტებიც გამოერია მათში და ისინიც იმავე პოზიციას იცავდნენ, რასაც სხვები. მინდოდა ჩავერეოდი, მაგრამ თავს ვიკავებდი, რომ რაიმე ეჭვები არ დამეზადებია მათში გზაში ბევრგან პატრიოტული მანიფესტაციების მოწამე გავხდი. ეს კიდევ უფრო მიმღერევდა გულს.

ამ გვარ ატმოსფერაში გავიდა სამი-ოთხი დღე. ჩემი უბედურება ის არის, რომ წარბები შავია, უღვაშები შავი, თავზე კი წითელი თმა ამოდის. წვერებს კი ყოველ დღე დილით ვიპარსავდი. რამდენი ჩხუბი იყო საპირფარეოს კარებთან, რადგან მე როცა შევდიოდი პირდაპირი დანიშნულების გარდა წვერს ვიპარსავდი და დიდი ხანი მაგვიანდებოდა. მესმოდა გინება ჩემს ადრესზე დაგვიანების გამო. ზოგი იძახოდა: თუ გემოროით არის ავად, მეორე კლასით არ უნდა იმგზავროს. ერთი სიტყვით, ყველასთვის მიჟღებელი ადაპიანი დავრჩი. ყველა მომდურავით მიყურებდა. ასე იყო თუ ისე, წვერს უვლიდი-ვიპარსავდი, მაგრამ თმა კი თანდათანობით იზრდება და პროვოკაციულად გამოიყურება შლიაპის ქვეშიდან. გადავწყვიტე გვერდებზე, სანამდისაც სამართლებლით მივსწვდებოდი, მეპაოსა. ზემოთ თავზე კი კულულოვით იზრდებოდა თმა, მაგრამ არც ძილში და არც ფხიზელი შლიაპას არ ვიმორებდი.

ერთხელ ვზავარ და გაზეთს ვკითხულობ კუბეში. ჩემს წინ სხედან ორი სტუდენტი და ერთი ახალგაზრდა ქალი.

ჩამოაგდეს კავკასიელებზე ლაპარაკი ჩემდა გასაგონად. გარეგნობით ნამდვილი ბრიუნეტი კავკასიელი ვარ. ბოლოს ველარ მოითმინა და ქალი შემეკითხა: „კავკასიაში სულ ასეთი შავებია, როგორც თქვენ?“ „ღიახ, იშვიათია სხვა ფერი“—მოუგე მე.

„მერე რა თქვენ არას დროს შლიაპას არ იხდით, მე მგონია უშლაპიათ თქვენ უკეთესი იქნებით“,—ხელმეორეთ შემეკითხა ის.

მე კინალამ დავიბენი. როგორც იქნა, წავიღულულუღე: „სულ ერთი კვირაა, რაც ტვინის ანთება ვადვიტანე და მეშინია გაცივების“ უპასუხე. საბედნიეროდ მეტი აღარ ჩამცივებია და მეც გარეთ გამოვედი. „რა შავი უღვაშები და წარბები აქვს“—ერთხმად ჩაილაპარაკა სამივემ.

გულში ვფიქრობ, რომ იმათ იცოდენ რა წითელი ვარ მე!!!

მოვალწიეთ ომსკში. გვითხრეს, რომ აქ 14 საათი გაჩერდება მატარებელი. გადავწყვეტე როგორმე თავი გამეპარსა სადალაქოში. გაველი სადგურის ჟკან, ბაზარში. ეუტრიალებ ხან ერთ სადალაქოს. ხან მეორეს. ვერ ვბედავ შესვლა. რას იფიქრებს დალაქი: უღვაშები შავი, წარბები შავი და თავი წითელი!

ბოლოს, როგორც იყო, გავბედე. გავბედე ნიტომ, რომ დალაქი ურია იყო და ასე მეგონა, რომ ებრაელი თვითმპყრობელობის მტერი იქნება და ნაკლები შანსია, რომ გამცეს-მეტქი. შევედი და თავზე მოვიხადე. დრო ისეთი გამოვაჩინე, რომ შიგ არავინ იყო სხვა. დავჯექი სარკესთან. ჯერ მას არაფერი შეუმჩნევია. მოიტანა ყველაფერი, რაც კი საჭირო იყო და როცა საპნის წასასმელი ხელში აიღო და საპონის წასმა უნდოდა „კისტი“ ხელში გაუჩერდა და მისი სახე გაკვირვების შიშის ნიშანს დაემგზავსა.

სასაცილო სურათი იყო, რომ სხვა დრო ყოფილიყო. „ჩქარა გამპარსე თუ კაცი ხარ“—თქვა, უთხარი. მანაც საჩქაროდ გამსაპნა.

მომპარსა, მაგრამ ხვას არ იღებს. გავისტუმრე და წამოველ. მხოლოდ სადგურისაკენ არა, ქალაქს მივეცი თავი. შემდეგ მოუტრიალე მეორე მხრიდან და სადგურზე გამოველი. საღამოს მატარებელი დაიძრა.

მესამე დღეს სამარაში ჩამოველი. აქ სხვა მატარებელში უნდა გადმოვმჯდარიყავი.

საჩქაროდ მოვძებნე მეორე კლასის ვაკონი და ადგილი დავიჭირე. გულში მეშინია ვინმე ცუდი თანამგზავრები არ მოხვდნენ ჩემს კუბეში. მაგრამ შემთხვევით შემოვიდა დედა-კაცი ორი პატარა ბავშვით. ერთი მ წლის იქნებოდა, მეორე ოთხისა. მეტი ადგილიც არ

არის, რადგან ორ ადგილიანი კუპე იყო. სამი-ოთხი სადგურის შემდეგ ბავშვებს დაუშვევობრდი, ძლიერ შემეჩვივნენ. აღარ მშორდებოდნენ. აუ სადმე გავიდოდი, გაწყებობდნენ, შემოვიდოდი შემოწყებობდნენ. მეთამაშებობდნენ. ერთი სიტყვით, ყველა გარეშე გამვლელს და მოგზაურს მე მამა ვეგონე იმათი. არავინ დიდ-უფრადლებას არ პატივდებდა: არც ჟანდარმები სადგურებზე და არც საიდუმლო „მეძებრები“. საბედნიეროდ ეს ბავშვები დედით ტფილისში მოღაოდნენ. ტფილისლები გამოდგნენ. ამგვარად სულ შეუმწევლად ტფილისში ჩამოვედი. გზაში „ოჯახს“ ვეხმარებოდი თუ ბარგის გადატანაზე, თუ ბავშვების წაყვან-წამოყვანაზე, რადგან ბევრ ადგილას გვიხდებოდა მატარებლიდან მატარებელში გადაჯდომა. სამაგიეროთ, პ. ტიგცემას მპირდებოდნენ ტფილისში როცა ჩამოვდოდით. ამიტომ ჩემი სახელი და გვარი ჩაიწერა. მე გოგავას პასპორტი მქონდა. მხოლოდ მას შემდეგ აღარსად შევხვედრივარ არც ერთ მათგანს.

1914 წლის, აგვისტოს 19 იყო, როდესაც ციმპირიდან გამოქცეული ტფილისში ჩამოვედი. ტფილისში იმ დროს მუშაობდა ანხ. ალიოშა ჯაფარიძე, ლაზიანი, სოლოვიანი, თავდიშვილი და სხვები. ვაიგო თუ არა ალიოშამ ჩემი ჩამოსვლა, მაშინვე მნახა და მითხრა: „შენ პარველ ყოვლისა უნდა მოკიდო ხელი არალეგალური სტამბის მოწყობას, თორემ აღარ შეგვიძლია არაფრის გაკეთებაო, მხოლოდ ჯერ წადი სოფელში, ცხატა დაისვენე და ჩვენ თითონ დაგიძახებთ, როდესაც ვიშოვით სახსარს (ფულს) სტამბის მოსაწყობათო“. უმთავრესი დაბრკოლება იყო უფულობაში. მეორეხარისხოვან დაბრკოლებას შეადგენდა ასოთ-ამეყოების შოვნა. სანამ სოფელში წავიდოდი, ორი პროკლამაცია მოპიტანა ალიოშამ და გინდა თუ არა, უნდა დააბეჭდვინოვო. მიემართეთ. დათიკო პეშტმალჯიანს, რომელიც წინათ ჯერ კიდევ ქუთაისში დიდი ნდობით იყო ჩვენ მიერ აღჭურვილი, მაგრამ უკანასკნელ ხანებში როგორღაც ეს ნდობა დაკარგა. სხვა გზა მაინც არ იყო და ისევ მას მივმართეთ. ექვს ბადიბდა ის, რომ დათიკო პირველ ყოვლისა ფულზე—ჯამაგირზე—დასვამდა კითხვას. თავის თავად ჯამაგირზე კითხვა არ იყო საექყო, მაგრამ ის ამ კითხვას გადაჭარბებულ ყუბადლებას აქცევდა, იდეური კატაცება აღარ იყო მასში, და ეს ჩვენ არ მოგვწონდა. ვფიქრობდით, რომ, თუ ფულით არის დაინტერესებული უფრო, ვიდრე იდეით, უფრო მეტი ფულის მიცემა მთავრობას შეეძლო და ამ ნიადაგზე შესაძლებელი იყო ღალატი. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ძველმა ნდობამ გადააჭარბა და მაინც მას მივმართეთ, მით უმეტეს, რომ არავითარი სხვა ფაქტი მის წინააღმდეგ არ ყოფილა. მან ეს ორი ფურცელი დაბეჭდა ლეგალურ სტამბაში. მხოლოდ შემდეგისათვის სიტყვა ჩამოვართვი, რომ როცა საღსარს ვიშოვნიდით, ის შესდგო-

მოდა საიდუმლო სტამბაში მუშაობას. ის დათანხმდა. მე კი სოფელში წავედი.

ამხ ალიოშას სულ 2—3 თვის წინად ქონდა დაწყებული მუშაობა. ძლიერ ვიწრო ორგანიზაცია იყო, რადგან ფრთხალდებოდნენ, რომ მომუშავე ამხანაგებს რაც შეიძლებოდა მეტი დრო ემუშავნათ და ჟანდარმერიის მსხვერპლი არ გამხდარიყვნენ. აღსანიშნავია, რომ 1907 წ. დაწყებული ჩვენი ორგანიზაცია ტფილისში სისტემატიურად ვარდებოდა ყოველ წელიწადს. დაიწყებოდა თუ არა მუშაობა, მოეწყობოდა კავშირი მუშებთან და პროვინციასთან, გაეხეზავდნენ 1 წლის ან 1 წელიწად ნახევრის შემდეგ მთავარი მუშაკები, ხელმძღვანელები, ციხეში ამოყოფდნენ თავს. ცხადი იყო, რომ ვიღაცას ხელი მუშაობდა და ვიღაც მოღალატე—პროვოკატორი ძლიერ ეშმაკურად ძირს უთხრიდა ჩვენს მუშაობას. აღსანიშნავია ისიც, რომ იჭერდნენ მხოლოდ ინტელიგენტებს და იშვიათად მოწინავე ეროს და ორს მუშას. დანარჩენები ხელუხლებელი რჩებოდა. ისეთი ვიწრო ამხანაგების ჯგუფი მუშაობდა, რომ ძლიერ ძნელი იყო ვინმეზე იჭვის მიტანა. ჩემი სოფლიდან ჩამოსვლის შემდეგ ჩავარდა ალიოშა, ლაზიანი და მგონი თავადიშვილი. უკანასკნელ ჩავარდნის შემდეგ ექვი თავადიშვილზე მივიტანეთ, მხოლოდ არავითარი საბუთები დასამტკიცებლად არ ყოფილა გარდა იმისა, რომ იმაზე ასეთი ხმები 1912 წელშიაც იყო გავრცელებული.

ეს ხმები გავრცელდა ხელმეორედ. თავდიშვილმა არავითარი ყურადღება არ მიაქცია ამ მდგომარეობას და ჩვენ ექვი უფრო გავვიძლიერდა. როგორც შემდეგ გამოირკვა, თავდაშვილი არაფერ მუშაში ყოფილა, მხოლოდ ექვის მიტანა კი შესაძლებელი იყო. გამოდგა, რომ პროვოკატორი ვალოდია კოპალეიშვილი ყოფილიყო, რომელსაც ძლიერ ენდობოდა თავდიშვილი და ჩვენც. ამ უკანასკნელიდან კოპალეიშვილი გებულობდა ყველაფერს და ჟანდარმერიას აგებინებდა, მაგრამ ამაზე შემდეგ.

ალიოშას დაქვრის შემდეგ ორგანიზაცია თითქმის დაინგრა, რადგან ასე თუ ისე ლეკალურ ამხანაგებიდან აღარავინ იყო, ან თუ იყვნენ, არაღვგალურ მუშაობას არ ეკარებოდნენ. შეძლებისადაკვარად შევუდექი მუშაობას მე და სოლოვიანი: მოუყარეთ თავი ყველა ამხანაგებს მუშებიდან და პარველი საორგანიზაციო კრება მოვაწყვეთ: თუ მესხიერება არ მოღალატობს, ამ კრებას დაესწრნენ: ამხ. შ. ასკურავა, სოლოვიანი, კომარი, ლადო სუხიშვილი, ლავრენტა (გვარი აღარ მახსოვს), მიროტაძე, არუსიკა და რამოდენიმე კიდევ სხვები. აღვადგინეთ კავშირები მუშათა ორგანიზატორებთან, რომელთა რიცხვში შედიოდნენ: ასატურა, ალიქსა ბენდუქიძე, ლაფანაშვილი, კარაკაში და სხვები, რომელთა გვარები აღარ მახსოვს. მუშაობა გა-

ჩაღდა-გაფართოვდა. უმთავრესად ორგანიზაციის წინაშე იდგა ომის საკითხი, სამხედრო საწარმოვო კომიტეტები და ჩვენი ტაქტიკა. რუსეთთან ამ დროს კავშირი გაწყვეტილი იყო. არც იქიდან მოდიოდა ვინმე და ვერც აქედან ვახერხებდით დაკავშირებას. შევადგინეთ რამოდენიმე კაცისაგან ტფილისის კომიტეტი, რომელშიაც შევიდნენ: თ. კალანდაძე, (თუ არ მავიწყდება) ლ. სუხიშვილი, არუსიაკა ტერ-პეტროსოვი, მე და ერთი კიდევ, რომლის გვარი არ მახსოვს.

ეს უკვე 1915 წლის დასაწყისი იყო.

(შემდეგი იქნება)

ს. თოდრიძე

ალიონიდან გათენებამდე

პირადი მოგონებები

(გაგრძელება, იხ. „რევ. მატ.“ № 5)

1907 წლის თებერვლის დამლევს მოსკოვიდან პეტერბურგში მ.
იმ დროს ჩავედი, როდესაც მეორე სახელმწიფო სათათბიროში დე-
პუტატების არჩევნები მიმდინარეობდა.

როგორც ვიცით, ბალშევიკების ფრაქცია პირველ სახ. სათათ-
ბიროს ბოიკოტს უცხადებდა და არჩევნების მართო პირველ საფე-
ხურზე აგიტაციის მიზნით ღებულობდა მონაწილეობას. ჩვენ ვთხოუ-
ლობდით დროებითი მთავრობის შედგენას და დამკუძნებელი კრე-
ბის მოწვევას, მაგრამ მოსკოვის, კრონშტადტის და სვეაბორგის აჯან-
ყებების ჩაქრობის შემდეგ ამ მოთხოვნილებას აღარ ჰქონდა რეალუ-
რი ნიადაგი, რადგან რევოლიუციის ტალღები უკვე უკუ იქცენ და
თვითმპყრობელობის მახლობელ ხანში ჩამოგდებაზე ფიქრი აღარ
შეიძლებოდა. ამიტომ ბოიკოტი მოხსნილ იქნა და მეორე სახ. სა-
თათბიროში ჩვენი ფრაქცია მხურვალე მონაწილეობას ღებულობდა.
მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ, როდესაც მენშევიკები არჩევნების
დროს კადეტებთან შეთანხმებას ალიარებდნენ, ბალშევიკები მხარს
უჭერდნენ მხოლოდ მემარცხენე სოციალისტურ პარტიებთან შეთან-
ხმებას.

მუშათა კურიაიდან წაყენებული იყო ჩვენი ფრაქციის კანდიდა-
ტი—ალექსინსკი, რომელიც იქნა არჩეული დეპუტატად.

ამ ხანად თუმცა პარტიის ცენტრალური ორგანო „პროლეტა-
რი“ უკვე არალეგალურად გამოდიოდა ფინლიანდიაში, მაგრამ პე-
ტერბურგში და მოსკოვში კიდევ გამოდიოდა ლეგალური გაზეთები,
რომლებიც ზედიზედ იხურებოდნენ და კონფისკაციას განიცდიდნენ
გონს მოსული მთავრობის მიერ. გარდა ამისა, პეტერბურგში არსე-
ბობდა პარტიის დიდი ლეგალური სტამბა „საქმე“, რომელშიაც
გადატანილი იქნა ბა-ოს არალეგალურ სტამბის მოწყობილობა. მეც
ამ სტამბაში დავიწყე მუშაობა.

ამ სტამბიდან იყო არჩეული ამრჩეველად ალექსინსკი, რომელიც
კორექტორად ირიცხებოდა აქ.

როდესაც ამრჩეველებმა აირჩიეს დეპუტატები და ალექსინსკი გავიდა, ის გვეწვია სტამბაში მოხსენების გასაკეთებლად, თუ როგორ ჩატარდა ეს აჩვენები. მან უკიდურესი მემარცხნეობა გამოიჩინა. იმ დროს, როდესაც ამრჩეველმა-კადეტებმა? ას თეთრი კენჭები მისცეს, თვითონ მათ შავით გადაუხადა. ამნაირად ჩვენმა წარმომადგენელმა ყველა დეპუტატებზე მეტი ხმა მიიღო, მოწინააღმდეგეებმა კი ნაკლები, თუმცა ისინი შეადგენდნენ დიდ უმრავლესობას. ამას გარდა, არჩევნების გათავების შემდეგ დეპუტატებს მოენდომებიათ ერთად სურათის გადაღება, მაგრამ ალექსინსკი აო გარეოდა შიგ.

ალექსინსკის მოხსენების დროს დამ-წოვებში შეიქნა ჩუმი ჩოჩქოლი; „ვლადიმერ ილიჩი, ვლადიმერ ილიჩი მოვიდაო“. მაუხედავად იმისა, რომ უკვე ხუთი წელიწადი ეძუშაობდი არალეგალურ სტამბაში და ლენინის ბევრი წაკითხული და გაგონილი მქონდა მასზე, ნარდვილი სახელი, მამის სახელი და გვარი მაინც არ ვიცოდი. მე შევეცითე ამხანაგებს, ვინ არის ვლადიმერ ილიჩი მეთქი და როცა გავიგე, რომ ეს ლენინი არის, დავიწყე გამოკითხვა, თუ რომელი იყო. მითითდეს იმ კაცზე, რომელსაც 1905 წელს კრასინმა გა ცნო ჩემი თავი „Новая Жизнь“-ს დამმარსებელ სარედაქციო კრებაზე. მაშინ არავითარი ყურადღება არ მიმიქცევია მისთვის, რადგან არ ვიცოდი, თუ ეს ლენინი იყო და ისე მისი გარეგნული შეხედულება არ ამაბობდა, თუ ის ჩვენი სახელოვანი ბელადი იქნებოდა. მე სულ სხვა წარმოდგენა მქონდა ლენინის გარეგნობაზე; აქ კი ვხედავდი შუათანა ტანის, წითურ, ჭოროღლიან, პატარა მჭუტავი თვალებით და „ბლანყეთ“ ნიკაპზე სულ უზოლო შეხედულობის ადამიანს.

ამას კიდევ ზედ დაკრთო ალექსინსკის ბეკრად უფრო უსანდო-მო შეხედულება: პატარა ტანის, მოკუზული, გრძელი თავის მოყვანილობით და იეტად მკაზე წვრილი ხმით.

ცოდვა გამხელილი სჯობია: თავში გამიელვა აზრმა, —ნუ თუ ესენი არიან ჩვენი ბელადები მეთქი!..

ლენინი როგორც ჩუმათ შემოძვრა, ისე უჩინარათ გაქრა სადღაც. ამ დროს ის უკვე არალეგალურათ ცხოვრობდა. ალექსინსკიმ კი ისეთი სიტყვა წარმოთქვა არჩევნებისა და სხ. სათათბიროში შემდეგი მოქმედების გეგმის შესახებ, რომ ხელათ გააქარწყლა ჩემში მისი გარეგნობისა და ხმისგან შექანილი უსიამოვნო გრძნობა. ის იყო შესამჩნევი ტრიბუნი; შემდეგშიაც მომისმენია მისი სიტყვა, რომელსაც აღტაცებაში მოჰყავდა მსმენელი. სამწუხაროთ, შემდეგ ის ჯერ მარცხნით გადიხარა და მესამე და მეოთხე სათათბიროებიდან მუშათა დეპუტატების გაწვევას თხოულობდა იმპერიალისტური ომის გამოცხადების შემდეგ სოციალ-შოვინისტებს მიეკედლა; ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ კი სულ აერია გზა-კვალი და ეხლა ჩვენ მოწინააღმდეგეთა ბანაკშია საზღვარგარეთ.

დეპუტატობის დროს ჩვენ მ ს უწოდებდით ბალშევიკებს ს პუ
რიშკევიჩს, მაგრამ ვის ეგონა, თუ ის მართლა პურიშკევიჩათ გადაიქ-
ცეოდა შემდეგში.

მე ჩემი ძველი ანხანაგები ვერავენ ვნახე პეტერბურგში, ისინი
ფინლიანდიაში იყვნენ გადასული სამუშაოთ. შევუდექი ჩემთვის ბინის
ძებნას, რომლის დროსაც პეტერბურგის ცხოვრების ერთმა მხარემ
მიიქცია ჩემი ყურადღება.

ჩვეულებრივად სახლების ალაყაფის კარებთან იცოდენ ხოლმე
ლურჯი ქაღალდის გამოკერა ოთახის გაკირავების შესახებ დავათვა-
ლიერე რა რამდენიმე ასეთი წარწერები და მეძირა ფასები, თვა-
ლი მოვკარი აწეებულ თეთრ ქაღალდს, რომელზედაც ეწერა: „ქი-
რავდება კუთხე“. ვიფიქრე, მოდი ვნახავ, რა კუთხეა, — იქნებ ვინმე
ჩენსავით მარტოხელი ცხოვრობს, რომელთა-ნაც მეც მოვთავსდები
და იოლათ წავალთ მეთქი წარწერის ჩვენებისამებრ ავედი მეხუთე
სართულზე. შევედი ერთ პატარა ოთახში, რომლის სამ კუთხეში
უკვე იდგა ტახტები. ვიკითხე გასაქირავებელი კუთხის ზრისახებ და
აღმოჩნდა, რომ იქვე ოთახში, რომელშიაც სამი ოჯახი უკვე ცხოვ-
რობდა, — ქირავდებოდა მეოთხე კუთხე. ექვს აბაზათ სვეში.

ჩემი იქ მოთავსება შეუძლებელათ მიმაჩნდა, მაგრამ თავისთა-
ვად ასეთმა მოვლენამ პირდაპირ გამაოცა. კიდევ შევიარე რამდენი-
მე ასეთი „კუთხების“ დასათვალიერებლათ და ყოველგან თითქმის
ერთნაირ სურათს ვხვდებოდი: უსუფთაო, ბნელ, ნესტიან ოთახში
ცხოვრობდა რამდენიმე ქალი და კაცი ბავშვებით; არავითარი ნა-
თესავური დამოკიდებულება ერთმანეთში არ ჰქონდათ; ხშირათ იქვე
რაიმე ხელობასაც იწყოდენ და იმავე დროს კიდევ მღვმურს იწვე-
დენ რამდენიმე აბაზის საფასურში. შევხვდი ისეთ ოთახსაც, რომელ-
შიაც ყველა კუთხეები დაკავებული იყო და თავისუფლად დარჩე-
ნილი შუა ალაგი ქირავდებოდა.

და ეს ხდებოდა შუაგულ ქალაქის იმ უზარმაზარ შენობებში,
რომლებიც ქუჩიდან მომხიზლავი, სილამაზით იტაცებდნ თვალს და
რომლის საუკეთესო დარბაზებში სცხოვრობდენ ხშირათ რამდენიმე-
ში ორი სამი სული.

ვიქირავე ისევ ცალკე ოთახი.

ცოტა ხანს ვიმუშავე სტამბაში და გიორგი სტურუაც მესტუმ-
რა მოსკოვიდან. მასაც გადაეწვიტა, რომ ისეთ პირობებში სტამბა
დიდხანს ვეღარ იარსებებდა. მართლაც არ გასულა ბერი ხანი, რომ
სტამბა ჩავარდა, მაგრამ მოსკოვის სტამბის ჩავარდნამდე მე და გი-
ორგი დავგავსაღეს პეტერბურგში ჩემს ბინაზე. მე ვცხოვრობდი
ისევ ზარდიაშვილის გვარზე, გიორგიც სხვის გვარს ატარებდა. ეხლა
კი გადავსწვიტე, რომ ჩემი ვინაობა განოჟრკვეველი აღარ დარჩე-

ბოდათ და ერთად გადამიხდიდნენ მოსკოვში მოჩმახულ ტყუილზე სამაგიეროსაც. მაგრამ ჩემს გაკვირვებას საზღვარი აღარ ჰქონდა, როდესაც რამდენიმე დღის შემდეგ გამანათვისუფლეს.

ამ დატუსაღების დროს მიპოვეს ბრაუნინგის რევოლვერი, რაც აკრძალული იყო და რისთვისაც მომრიგებელი მოსამართლე ჯარიმას ან რამდენიმე თვეთ სატუსაღოში ჯდომას უსჯიდა. მეც, როცა გამომიშვეს, ჩამაბარეს იქვე მომრიგებელ მოსამართლის უწყება, რომელიც მესამე დღეს მიბარებდა სასამართლოში. გამოშვების დროს არ დამიბრუნეს ჩემი პასპორტი და გამოპიცხადეს, რომ მოსამართლესთან არის რევოლვერთან ერთად. ამ გარემოებამ შემადიქრიანა, ვაი თუ მოსამართლეს რაიმე ეჭვი ჰქონდეს პასპორტის სიყალბეში მეთქი, თუმცა ის მეტად უმნიშვნელოდ იყო შედგენილი გარეგნულად. ამიტომ ვამჯობინე არ გამოვცხადებულყავი სასამართლოში, —დავკარი ფეხი და ფინლიანდიაში ამოვყავი თავი ჩემ ძველ ამხანაგებთან, რომლებიც სიმონ ენუქიძისა და უშანგი ჯაშის მეტი აღარ მენახენ ბაზოში გაშორების შემდეგ.

არაჩვეულებრივი იყო ფინეთის მდგომარეობა თვითმპყრობელობის დროს. მას ჰქონდა სეიმი, თავისი ფული, თავისუფალი პრესა, დაპოუყიდებელი ადმინისტრაცია, მაგრამ იმავე დროს გენერალ-გუბერნატორი, მეფის ჯარება და რუსეთის ფულის თავისუფალი მსვლელობა. ლეგალურ ფინურ სტამბაში იბეჭდებოდა არალეგალური რუსული გაზეთი, რომლის გავრცელება თავისუფლად შეიძლებოდა ფინლიანდიაში, მაგრამ რუსეთში შემოტანა ფაოულად ხდებოდა. ჩვენც თავისუფლად შეგვეძლო იქ ცხოვრება, მაგრამ ბელოოსტროვს თუ გადმოვშორდებოდით, —ოცდახუთი ვერსის მანძილზე პეტროგრადიდან, —სატუსაღოში ამოვყავდით თავს.

საუცხოვო ხალხია თვით ფინლიანდიელებიც. გარეგნულად უხეში და ულამაზო, ნელო, აუღელვებელი, საოცარი მტკიცე ხასიათის და უმაღლესად პატიოსანი. ფინლიანდიელმა არც იცის, თუ შეიძლება მოპარვა, ქრთამის აღება, სესხება და არ გადახდა, მოტყუილება, შეკატრება, არ ვიცი როგორ არის ეხლა, მაგრამ ასე იყო 1907—8 წლებში.

შედიხართ სასადილოში. შუა ოთახში გაშლილია სუფრა, რომელზედაც ალაგია ყველაფერი საჭმელები, რაც კი არის სასადილოში. თქვენ იღებთ, რაც გესურვებათ და მიირთმევთ, რამდენიც გინდათ, რისთვისაც იხდით განსაზღვრულ ფასს —არც მეტს და არც ნაკლებს, თუმცა თქვენ შეგეძლოთ ორი კაცის ულუფა შეგეჭამათ, ან სულ ცოტა მიგკრთმიათ.

არავინ არ ადევნებს თვალს —გადიხდით სადილის ფასს თუ არა. არავის ეჭვიც არ შეეპარება ამაში.

ქალაქის ბაღში ხალხი სეირნობს. გამოვივლის ოჯახის დიასახლასა და ორმოცსავე ხელში სხვა და სხვა ნავაჭრი უკავია. დასდებს სკამზე და წავა ბაზარში სხვა რაიმე ნივთების სასყიდლათ, — უკან დაბრუნებულს ნივთები ხელუხლებლათ დახვდება თავის ალაგას.

ერთა სტამბ ს მომუშავე ფინმა ჯამაგირის ალების შემდეგ იყიდა ფეხსაცმელები. აქედან ის ამხანაგებთან ერთად წავიდა სასაუზმოდ. სადაც ცოტა მეტი კონიაკი გადაჰკრა. შემდეგ დაიჭირავეს ეტლი და წავიდნენ თავ-თავიანთ ბინაზე. ფეხსაცმელები დარჩა ეტელში. მეორე დღეს ის იღებს ხელში ოფიციალურ გაზეთს და შიგ კითხულობს განცხადებას, რომლითაც ჩვეეტლე იუწყება, რომ მისი მგზავრის დარჩენილი ფეხსაცმელების მიღება შეიძლება ამა და ამ ადგილასო, მან მხოლოდ განცხადების ფასი უნდა გადაიხადოს, სხვა არაფერი.

წარმოუდგენელია მატარებელში უბილეთო მგზავრი, მაგრამ წარმოუდგენელია ვაგონში უბილეთოთ არ შეშვებაც. კონდუქტორებს თანა აქვთ ბილეების წიგნაკები და ამიტომ თქვენ სრულებითაც არ გიხდებათ სადგურის საღაროსთან ბილეთის ასაღებათ რიგში დგომა.

მაგრამ რაც წარმოუდგენელია ჩვენებური ხალხისთვის. ეს ფინელი კაკის და ქალის ერთმანეთშორის დამოკიდებულებაა. ავილოთ, მაგალითისთვის, აბანოები. აქ მოსამსახურეები უმეტესათ ქალებია. მამაკაცებს, ვინც უნდა იყვნენ ისინი, ქალები ბანენ ტანს, მაგრამ ამას არავითარი უზნეო საქციელი არ მოსდევს.

ვიბორგში ჩასვლისთანავე მეეტლემ მოახდინა ჩემზე დიდი შთაბეჭდილება. მატარებელი მიაღმა სადგურს ღამის 12 საათზე. დავიჭირავე ეტლი და წავედი ამხანაგების ბინაზე, რომლების ადრესიც კვე მქონდა. როცა გადმოვედი ეტლიდან, ამოვიღე და სამ მანეთიანი მივაწოდე, რადგან წვრილი ფული, სამი აბაზი არ აღმომაჩნდა. არც მეეტლეს დაუჩა ხურდა. დამტკრეული რუსული ენით თავაზიანათ მითხრა, რომ ნუ სწყუხხართ, ხეალ შემოვივლი და მომცემითო. მე კი ვცნობოდი, რომ მეეტლე აურზაურს ამიტებს მეთქი, რადგან კარგათ ვიცნობდი მათ ბათუმიდან დაწყებული ტფილის-ბაქო-მოსკოვ-პეტერბურგამდე და მათი მგზავრების ზნესაც. მართლაც შემოიარა მეორე დღეს და მიიღო.

სიმშვიდესა, სიღინჯესა და აუღელვებლობასთან ერთად ხშირია ფინური დანების ერთნანეთის წინააღმდეგ დაფრიალება, მაგრამ ეს უფრო ახალგაზრდებში და მთვრალეებ შორის ხდება ხოლმე. დანა კითითქმის ყველა ფინელს ჰკიდია წელზე. რა წოდებისა და თანამდებობისაც არ უნდა იყოს ის.

მე ფინლიანდიაში მუშაობა აღარ დამიწყია. მეორე სახ. სათათბიროს გახსნის დროს რეაქციამ მუხრუჭები ცოტა მოუშვა და ლე-

გალურათ გაზეთების გამოშვება ჯერ კიდევ შესაძლებელი იყო. პარტია მატერიალურათ სიღიწროვეს განიცდიდა და ძლივს ინახავდა იმ შტატს, რომელიც უკვე მუშაობდა „პროლეტარზე“.

სოფლიდან გამომიგზავნა მამაჩემმა ჩემი პასპორტი და დავბრუნდი ისევ პეტერბურგში, სადაც მივისწრაფოდი კიდევ იმის გამო, რომ მოსკოვიდან იქ ჩასვლის პირველსავე დღეებში გავეცანი ეხლანდელ ჩემს მეუღლეს სონია ციმახოვის ქალს, რომელიც იმავე სტამბა „საქმეში“ მუშაობდა ასოთამშყობათ.

მთავრობა თუმცა გაზეთს გაზეთზე გვიხურავდა და კონფისკაციას უშვებდა თითქმის ყველა ნომრებს, მაგრამ ჩვენ მაინც უშვებდით სულ ახალი და ახალი სახელწოდებით.

ამ ხანათ პეტერბურგში ჩამოვიდნენ ვიბორგიდან ლადო დუმბაძე და ვანო ბოლქვაძე. დანარჩენები კი იქ დარჩენილიყვენ და განაგრძობდნენ „პროლეტარის“ გამოშვებას, მაგრამ უფრო იშვიათად, რადგან ლეგალური გაზეთები გამოდიოდნენ.

მაგრამ ამ დროს მთავრობამ მეორე სახ. სათათბიროც გარეკა, საარჩევნო კანონები შესცვალა და რეაქციის მეხრუტეები უფრო მაგრათ მოუჭირა.

ს. ჯამბა „საქმე“ დაბეჭდა პოლიციამ და ლეგალური გაზეთების გამოცემა შესწყდა. იძულებული შევიქცენით ისევ ფინლიანდიაში გავვეგრძო „პროლეტარის“ უფრო ხშირათ გამოშვება, მაგრამ პარტიას ამისათვის მატერიალური საღსარი აღარ გააჩნდა. ასეთ გაჭირვების დროს გამოჩნდა თანხა, რომლითაც ჩვენი პარტია რამდენიმე წლის განმავლობაში აწარმოებდა. შემდეგ ბრძოლას თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ. ეს იყო კამოსა და მისი ჯგუფის მიერ ტფილისში ერევნის მოედანზე გატაცებული სახაზინო ფულები. დათიკო კიბერა-შვილმა, ელისო ლომინაძემ და ვანო კალანდაძემ ჩამოიტანეს ეს ფულები პეტროგრადში და გადასცეს ორგანიზაციას.

გადავბარგდით ისევ ვიბორგში და გავაჩაღეთ მუშაობა. ლენინი ცხოვრობდა კუოკალაში, ვიბორგიდან რამდენიმე სადგურის მოშორებით და იქიდან გვიგზავნიდა „პროლეტარისთვის“ თავის ხელნაწერებს, რომელთა სიმრავლეს განცვიფრებაში მოგყავდით, თუ როდის ასწოებდა ის ამდენ წერას და გაცნობას ყველა იმ საგნებისა, რაზედაც სწერდა. არ იყო მაშინდელი პოლიტიკო-ეკონომიური ცხოვრების არც ერთი მხარე, რომელსაც ლენინი არ შეეხებოდა და არ გამოეთქვა თავისი აზრი.

ამ ხანათ ალვირ-ახსნილ რეაქციის სუსხმა ფინლიანდიასაც უწია. 1907 წლის დამლევს შეუძლებელი შეიქნა იქ ჩვენი ყოფნა და გაზეთის განოცემა. აღარც ლენინს ემყოფებოდა კუოკალაში, — ის გაემგზავრა საზღვარგარეთ. 1908 წლის დასაწყისში ჩვენც დავბრუნდით

პეტერბურგში, რადგან ფინლიანდიის ხელისუფლების წარმომადგენლებისგან ცნობები მოგვდიოდა, რომ ყოველ წუთში მოსალოდნელი იყო ჩხრეკა-დატუსალება.

პეტერბურგში საშინელი უმუშევრობა მძვინვარებდა. არალე-გალურ მუშაობაზე ფიქრიც ზედმეტი იყო, რადგან ორგანიზაციები განადგურებული იყო. პროფესიონალური კავშირები, რომლებიც გა-დარჩენ დახურვას, მხოლოდ უმუშევრების მორიგეობით სამუშაოზე განაწილებას უნდებოდნენ და სხვა პროფესიონალური კავშირების მიზ-ნებისათვის სამუშაოთ აღარ სცხელოდათ.

მე, ლადომ და ვანომ ვიშოვეთ სამუშაო ვილაც გარუსებულ ჭიჭინაძის სტამბაში, სადაც თავმოყრილი იყვნენ ისეთი მუშები, რომ-ლებსაც ლოთობის გამო სხვა სტამბებში არ უშვებდნენ სამუშაოთ. მაკარი გოგუაძემ და უშანგი ჯაშმა საწყობ მაშინაზე შესწავლას მოჰ-კიდეს ხელი. შემდეგში მეც მის შესწავლას შეუდექი, ვანო და ლადო კი გადავიდნენ კაცთ-მოყვარე საზოგადოების სტამბაში სამუშაოთ, სადაც გაბე ნაცნობი ქართველი იორამაშვილი აღმოჩნდა.

რამდენიმე ხნის შემდეგ ვანო წამოვიდა სამშობლოში, ლადო და უშანგი დატუსალებულ იქნენ, რადგან ლადოს პროკლამაცია მიე-ცა დასაბეჭდათ ლეგალურ სტამბაში და ვილაცას გაეცა.

ამ საქმეზე ლადო ორი წელიწადი იჯდა ციხეში, შემდეგ თავ-დებში გამოუშვეს; გასამართლების დროს გადასახლება გადაუწყვი-ტეს, მაგრამ სასამართლოს შენობიდან გაიპარა. ცოტა ხნის შემდეგ ბაქოში ისევ დაიჭირეს და რევოლუციამდე ციმბირში გაატარა. უშანგი ჯაში ჯერ სალდათში მისცეს, რადგან დეზერტირი იყო, შემ-დეგ მასაც გადასახლება მიუსაჯეს და ისიც ციმბირში იყო რევო-ლუციამდე.

ამნაირათ, ძველი ამხანაგები შემომეცალნენ და პეტერბურგში დავრჩი მარტო მე, მარა ისე შევეჩვიე იქ ცხოვრებას და მუშაობას, რომ არსად წასვლას აღარ ვფიქრობდი.

ამრიგათ გათავდნენ შავი რეაქციის 1908-1909 წლები, რო-მელთა განმავლობაში საშინელმა პესიმისტურმა განწყობილებამ მოი-კიდა ფეხი მასებში. ესერების ცენტრალური კომიტეტის ერთი აქ-ტიური წევრთაგანი, აზევი, პროვოკატორი გამოდგა. ახალგაზრდობა დაეწაფა ქუჩურ ფანტასტიურ რომანებს: შერლოკ ჰოლმსს და ნატ-პინკერტონის გაუთავებელ „საგმირო საქმეებს“. ინტელიგენციის ნა-წილი ღვთის ვედრების ქადაგებას შეუდგა, ნაწილი ტიტველი ქალე-ბის კულტს აღმერთებდა და ნაწილი თვითმპყრობელობის ყურმოქ-რობი მონა შეიქნა და სტოლიპინის სიძლიერეში ხედავდა ხსნას. სოციალ-დემოკრატიის ორივე ფრაქციებშიაც განხეთქილებამ იჩი-ნა თავი: ბალშევიკებში გამოჩნდნენ ძველი ბოიკოტისტური ტაქტიკის

მომხრენი მესამე სახ. სათათბიროს მიმართ, მეორე სათათბიროს დეპუტატის ალექსინსკის მეთაურობით.

მენშევიკებში თავი იჩინა წმინდა წყლის ლიკვიდატორობამ, რომლებიც სრულიად უარს ყოფდნენ პარტიულ ორგანიზაციის ძველ სახეს და სრულ ლეგალიზაციას აღიარებდნენ.

ყოველ ფეხის ნაბიჯზე გამცემლობას, პროვოკატორობას და ამის გამო ერთმანეთ შორის უნდობლობას ჰქონდა ადგილი.

ამ ხნის განმავლობაში მუშათა მოძრაობის აინუნიც აღარ ისმოდა. სოციალისტური პრესა აღარ არსებობდა. მესამე სახ. სათათბიროს სოციალ-დემოკრატიულ ფრაქციის დეპუტატებს სიტყვები მხოლოდ შემოკლებით და დამახინჯებით იბეჭდებოდნენ ლიბერალურ გაზეთებში.

იმის გამო, რომ მათი სიტყვები წამეკითხა, იძულებული ვიყავი მთავრობის გაზეთი „რუსეთი“ გამომეწერა, რომელსაც სტენოგრაფიული ანგარიში ჰქონდა დამატებათ.

სასამართლოები დატვირთული იყო, ასობით გზავნიდნენ კატორღა-ციმბირში რევოლუციონერებს და ხშირათ სრულებით უდანაშაულო ხალხსაც.

მესამე სახ. სათათბირო ოქტომბრისტების პარტიის მეთაურობით შეუდგა „ვერმიშელის“ მხადებას. (ასე ეძახოდნენ იმ წვრილმან კანონ-პროექტებს, რომელსაც მთავრობის წინადადებით ამტკიცებდა და უშვებდა სათათბირო). ერთი ასეთი „ვერმიშელთაგანი“ იყო 4 მარტის კანონი პროფესიონალურ კავშირების შესახებ. მეტის მეტათ ღუხჭირი რამ იყო ის, მაგრამ ცოტა მოშვებით ამოსუნთქვის ნებას მაინც იძლეოდა. მისი საშუალებით შესაძლებელი იყო რაიმე კავშირში მუშების შეერთება, მაგრამ თუ ეს კავშირი რაიმე მოქმედების უნარს გამოიჩენდა, ის უსათუოდ დახურული იქნებოდა მთავრობის მიერ. მაგრამ დაარსებულ კავშირს დახურვის შემდეგ უფრო ეხერხებოდა არალეგალურათ არსებობა, სანამ ხელახლა არ შეიცვლიდა სახელს და ახალ წესდებას წარადგენდა დასამტკიცებლათ. ლეგალურ კავშირებს ჰქონდათ არალეგალური კავშირთა კავშირის ბიურო. ასეთ არალეგალურ ბიუროში შევდიოდი მეც, როგორც მბეჭდავების ხან ლეგალურ და ხან არალეგალურ კავშირის გამგეობის წევრი და წარმომადგენელი.

ამნაირად, 1910 წლის დასაწყისიდან სახელმწიფო სათათბიროს მიერ დამზადებულ „ვერმიშელების“ საშუალებით ცოტათი განელდა ის კომარტული მდგომარეობა, რომელიც არსებობდა გასული ორი წლის განმავლობაში. უპუშევრობა შენელდა, პროფესიონალური კავშირები გახშირდნენ, საზოგადოების მორალურ გათახსირებას, რომე-

ლიც აღიარებდა—ჩენს შემდეგ თუნდა ქვაც ქვაზე ნუ დარჩებაო და ტიტველი ქალების კულტს სცემდნენ თავყვანს როგორც ლიტერატურაში, ისე სკენაზე, ნელ-ნელა ბოლო მოეღო.

1910 წლის პირველი მაისობა ჩატარებულ იქნა ქალაქ გარეთ ლამით რამდენიმე კრების გამართვით. ერთ ასეთ კრებას მეც დავესწარი ქაობიან ტყეში ნევის ზასტავის იქით, სადაც ორატორები ლაპარაკობდნენ არა პირველი მაისის დღესასწაულის მნიშვნელობაზე საერთოდ, არამედ პარტიაში არსებულ უთანხმოებაზე, პარტიისგან დამოკლებულ თუ დამოუკიდებელ პროფკავშირებზე, სახ. სათათბიროსგან დეპუტატების გაწვევის თუ არ გაწვევის შესახებ და სხვა ასეთებზე.

უნდა აღვნიშნო, რომ ფრაქციული უთანხმოება აწუხებდა ბევრ მუშებს და მასში ხედავდნენ ჩვენი უძლურების მიზეზს. მეც ასეთებს ვეკუთვნოდი და პარტიის გაერთიანებაზე ვოცნებობდი. ერთხელ მბეჭდავთა კავშირის გამგეობის სხდომაზე წავიკითხე მოხსენება უთანხმოების წარმოშობის და მისი მიმდინარეობის შესახებ და გავაკეთე დასკვნა, რომ მბეჭდავთა კავშირს, როგორც ყველაზე უფრო გავლენიანს, გაეწია მეთაურობა პარტიის შეერთების და ერთიან ფრონტის შექმნის საქმეში. მოხსენებაზე კამათის დროს გამოიჩინა, რომ გამგეობის მენშევიკი წევრები უფრო იყვნენ შეერთების წინააღმდეგი, ვიდრე ბალშევიკები. ამ გარემოებამ მე გამაყვირვა, რადგან მენშევიკები ყოველთვის ჩვენ გვსახავდნენ განხეთქილების წყაროდ და მეთაურებად.

გამოტანილ იქნა მხოლოდ რეზოლიუცია შეერთების სასურველობაზე, მაგრამ პრაქტიკული ნაბიჯი კი არავითარი არ გადადგმულა მის განსახორციელებლად.

კავშირის ერთ საზოგადო კრებაზე, სადაც წესდებას ვიხილავდით და ეცვლიდით ზოგიერთ მუხლებს 4 მარტის კანონის მიხედვით, ჩემს სიტყვაში მკაცრათ გავილაშქრე ამ კანონის წინააღმდეგ და მისი დამგმობი რეზოლიუცია მივალებიე კრების უმრავლესობას მენშევიკების წინააღმდეგ.

ამის შემდეგ არ გასულა ერთი კვირა, რომ დამატუსაღეს. სამი თვე ვრჯექი კალომენის ნაწილში. (უმთავრეს ციხეებს გარდა პეტერბურგში არსებობდნენ კიდევ რამდენიმე პატარა სატუსაღოები საპოლიციო ნაწილებთან). ეხლა ნამდვილ ჩემ გვარზე ვცხოვრობდი და ვფიქრობდი, რომ სურათების შედარებით გამოარკვევდნენ ჩენს წინანდელ სხვის გვარზე ცხოვრებას, მაგრამ ეს ასე არ მოხდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ხნოვანებით ოცდაათი წლის მეტი არ ვიყავი, თმაში ქალარა მქონდა გარეული. ერთხელ გამომიძახა ქანდარმის როტმისტრმა და დაკითხვის დროს ამ გარემოებას მიაქცია

ყურადღება. ჩემი მხრით მე იმას მივაქციე ყურადღება, რომ ჟანდარმი არც მანდამინც ხნიერი იყო და თავი კი სრულებით მელოტი ჰქონდა.—რა უყოთ მერე,—უპასუხე მე შეკითხვაზე, მოხდება ხოლმე ხშირათ ისე, რომ კაცი ან ადრე გაჰალარავდება, ან ადრე გაბელატდება მეთქი. მიხვდა ჩემი დაცინვა და ჭარხალივით მოიქცა.

განომიშვეს სატუსალოდან უშედევით და დავიწყე მუშაობა ისევ ლეგალურ სტამბაში და უკვე არალეგალურათ გადასულ მბეჭდავების კავშირში.

უნდა აღვნიშნო კავშირის გამგეობის წევრების პატარა დამახასიათებელი მხარე. პეტერბურგში სულ ირიცხებოდა 25 ათასი სტამბა-საქინძავეი მომუშავენი. კავშირის წევრების რიცხვი საუკეთესო დროს არ აღმეტებოდა 10—11 ათასს, საშვალთ კი 7-8 ათასი ითვლებოდა. გამგეობაც წევრების რიცხვთან შედარებით შესაფერო იყო,—25—29 კაცი. ლეგალობის დროს ხშირათ ქვორუმს ვერ უყრიდით ხოლმე თავს, მაგრამ დავიხსრავდენ თუ არა კავშირს და გადავიდოდით არალეგალობაზე, ერთი გამგეობის წევრიც კი არ აკლდებოდა სხდომს. მიზეზი ამისა ის იყო, რომ ეს სხდომები იმართებოდენ ხშირათ სალუდეების ცალკე ოთახში, ან რომელიმე ამხანაგთან ღარიბულათ გაწყობილ ვახშამზე, რა თქმა უნდა, კავშირის ხარჯზე, რომ დატუსალების შემთხვევის დროს თავი გვემართლებია, ვითომც ლუდის სასმელათ, ან სავახშმოთ ვიყავით მოსული და არა კრებაზე.

სამწუხაროთ, სასმელების სიყვარული მეტათ იყო განვითარებული მოწინავე მუშებშიაც კი. დატუსალების დროს სხვა არაფერი არ აწუხებდა მუშას ისე, როგორც უსმელობა. ამ ნიადაგზე ბევრა მათგანი შედიოდა შეცდომაში და ხდებოდა ჟანდარმების აგენტებათ.

1910 წლის დასასრულს გამოვიდა ბალშევიკური ხან ყოველკვირეული და ხან ორ კვირაში ერთხელ გაზ. „ვარსკვლავი“. ეს მართლა პირველი ბრწყინვალე ვარსკვლავი იყო შავი უკუნით ბნელ რეაქციის დროს მოკამკამე ცაზე, მაგრამ უფრო ენტელიგენციას ემსახურებოდა, ვიდრე მუშებს. მისი ღრმა პრიციპიალური წერილების გაგება მოუწოდებელი იყო მუშებისთვის. ამ მხრით „ვარსკვლავსა“ და „სიმართლეს“ შორის, რომელიც გამოვიდა მუშების დახოცვის და ამის გამო მოძრაობის გამოცოცხლების შემდეგ, დიდი განსხვავება იყო. „სიმართლე“ („Правда“) ნამდვილი მუშური ორგანო იყო და ამიტომაც ჩქარა გაითქვა სახელი და გავრცელდა მუშათა წრეებში. მენშევიკებმაც მიბაძეს მას და გამოუშვეს თავიანთი ორგანო „დასაწყისი“, „სხივი“, ჟურნალები „ჩვენი ცისკარი“ და „ცხოვრების საქმე“, მარა ვერც ერთი ისინი ვერ უწევდენ მეტოქეობას მუშათა მასესებში „სიმართლეს“.

1911 წლის შემოდგომაზე საღამოს მუშაობიდან ვბრუნდებოდი ბინაზე, რომ ნევის პროსპექტზე წინ შევეჩეხე სოსო ჯულაშვილს. ის

იყო გამოქცეული ციმბირიდან, ჩამოსულიყო პეტროგრადში, მარა ვერაინ ენახა იმათგანი, ვისთანაც მისამართი ჰქონდა და კოკისპირულ წვიმაში დადიოდა ქუჩაში. ამ დროს მე ვიდექი ნევის პროსპექტზე ერთი მეტათ ანჩხლ ბინის პატრონ დედაკაცთან. ჩემთან იყო ოთახში ვ. ჟოეკაშვილი, —ალ. ჟოეკაშვილის ძმა, რომელიც თვალის საექიმოთ იყო ჩამოსული პეტერბურგში. სწორეთ მისი ჩემთან ყოფნა აანჩხებდა ბინის პატრონ ქალს, რადგან ოთახის დაქირავების დროს ნათქვამი მქონდა, რომ მართო ვიცხოვრებ მეტქი. ერთი მდგმურისა და ორი მდგმურის ოთახში ცხოვრების დროს ქირას განსხვავება უნდა ქონოდა, —მე კი არაფერს ვუმატებდი, რისთვისაც მიწყებოდა ბინის პატრონი ქალი და პოლიციის საშვალეებით გამოსახლებას მემუქრებოდა. ამ გარემოების მიზეზით მე სოსო ველარ წავიყვანე ჩემთან სახლში, მით უმეტეს, რომ უკვე თორმეტი საათი იყო და მეეზოეს უნდა გაეღო ალაყაფის კარები. გრადონაჩალნიკის კანკარგულებით კი სტუმრის ბინაზე დატოვება არ შეიძლებოდა თორმეტი საათის შემდეგ.

ვიფიქრეთ, თუ რა გზას დავდგომოდით, მარა სხვა ვერაფერი მოვიფიქრეთ, ისევე უნდა სასტუმროში გაეთია ღამე. მივიყვანე ნიკოლაევის სადგურთან ერთ უბრალო სასტუმროში და დავტოვე იქ იმ პირობით, რომ დილას ჩემთან უნდა მოსულიყო და მე წავიყვანდი ამხანაგებთან. ბევრი უცადე, მარა სოსო აღარ მოვიდა. —ეს კი ცუდი მომასწავებელი იყო. გადავდე თავი, მივედი სასტუმროში, სადაც მითხრეს, რომ ის წუხელისვე გაჩხრიკეს და დაატუსაღესო.

დატუსაღების უმთავრესი მიზეზი ალბათ ის იყო, რომ პასპორტი ჰქონდა რუსის და ვინც იცნობს სოსო ჯულაშვილს, მან იცის, თუ რამდენათ ჰგავს ის რუსს.

ციხეში მისი ამბავის გაგება არ შემეძლო, რადგან აღარ მახსოვდა მისი სახელი და გვარი; სასტუმროში იმის კითხვა, თუ ვისი სახელით და გვარით გაჩერდა ის იქ, —ჩემთვის მოუხერხებელი იყო, რადგან მე თითონ მივეყვი სასტუმროში და როგორ შეიძლებოდა, რომ ისეთ უცნობ კაცს მივეყოლოდი, რომლის ვინაობა არც კი ვიცოდი.

ამ ხანათ მომივიდა თავში აზრათ გამეკეთებია პატარა საბეჭდავი დაზგა. სახელმწიფო ქალაღების საბეჭდავ ექსპედიციაში ვიცნობდი ერთ მეუშას, ღურგალ ერმილოვს, რომლის დახმარებით მართლაც მშვენიერი კარგი საბეჭდავი ხის დაზგა გავაკეთე და ვსინჯე აწყობილი გვერდების ოტისკი ამოღებაზედ. ბეჭდვა შეიძლებოდა, მაგრამ აღარ დამცალდა მისი გამოყენება საქმისთვის.

1912 წლის აპრილში ლენის ამბები დატრიალდა, რამაც შესძრა მთელი რუსეთი. სამაისოთ ვემზადებოდით. მარა ამ დროს დამა-

ტუსალეს და ჩამსვეს „წინასწარ დატუსალების სახლში“ („дом предварительного заключения“)- სოსო ჯერ კიდევ აქ იჯდა თურმე, მარა მე არ ვიცოდი, რადგან ეს სატუსალო ისე იყო მოწყობილი, რომ ტუსალების ერთი მეორესთან კავშირის გაბმა შეუძლებელი იყო. სხვაფერ კი საუკეთესო სატუსალო იყო იმისთვის, ვისაც წიგნების კითხვა უყვარდა და მარტო ყოფნა არ ეზარებოდა. სწორედ ასეთი ვიყავი მე და იქ ექვსი თვის ჯდომის დროს გადავიკითხე რუსეთის საუკეთესო ნწერლების თხზულებები, რომლებიც იყვნენ სატუსალოს მდიდარ სამკითხველოში.

ექვსი თვის შემდეგ გამომიშვეს და მომაწერიეს ხელი 57 ადგილების სიაზე, რომლებშიაც აკრძალული მქონდა ცხოვრება, მათ შორის პეტერბურგის საგრაღონაჩალნიკოში.

ფინლიანდიის მიმართულებით არიან სააგარაკო ადგილები, რომლებშიდაც ზამთრობითაც შეიძლებოდა ცხოვრება. მატარებლები გადიოდნენ ყოველ ნახევარ საათში, — დილაობით და საღამოობით კიდევ უფრო ჩქარ-ჩქარა. მეც ვიქირავე ოთახი ერთ ასეთ აგარაკზე, — პეტროგრადიდან ოცდა ხუთი ვერსის მანძილზე, პარგოლოვოში და იქ დავბინავდი. აქედან ყოველდღე დავდიოდი სამუშაოზე პეტერბურგში, სადაც ვმუშაობდი სტამბა „ენერგიაში“, ზაგოროდნი პროსპექტზე. დაახლოვებით ეს ისეთი მანძილი იქნება, როგორიც არის სადგურ ქსანიდან ტფილისის სადგურამდე და შემდეგ ერევანის მოედნამდე. თუმცა ეს მეტათ ძნელი საქმე იყო, უმეტესად ზამთრობით, მაგრამ პეტერბურგის მოშორება არ მინდოდა და ამის გამო ვიტანდი გაჭიკრებას. ერთხელ ვშინჯე მოშორება და წამოვედი ნოვოჩერკასკში, მარა რვა თვეზე მეტი ვერ გავძელი ამ ჩინოვნიკების ქალაქში და ისევ დავბრუნდი პეტერბურგის ახლო აგარაკ შუვალოვოში.

ციმბირიდან ხელმოვრეთ გამოქცეული სტალინი აქ მესტუმრა კიდევ 1912 წლის დამლევს, რამდენიმე ხანს იყო ჩემთან და შემდეგ გადავიდა პეტერბურგში საიდუმლო ბინაზე გაზ. «Правда»-ში სამუშაოთ.

1913 წლის გაზაფხულზე, ლენის წლის თავის წინა დღეებში, როდესაც პეტერბურგიდან დავბრუნდი აგარაკზე ლამაი გვიან, ბინაზე ჟანდარმები დამხედნენ. საზოგადოთ წესათ ჰქონდა ჟანდარმერიას, რომ თუ კი ვინმე რამეში ერთხელ იყო შემჩნეული, უსათუოდ უნდა დაეტუსალებია ის პირველი მაისის ან 9 იანვრის წინ.

გავიდა მაისი და გამომიშვეს იმავე წესით, ე. ი. 57 ადგილებში ცხოვრების ნება არ მქონდა და მათ შორის პეტერბურგის გუბერნიაში. მაგრამ წათამამებულმა ეხლა ეს არაფრალ ჩავაგდე, გამოვიცვალე მხოლოდ აგარაკი, შუვალოვოს მაგიერ გადავიდი კიდევ

უფრო ახლოს პეტერბურგზე—ოზერკაში, მაგრამ ფინლიანდიის რკინის გზით აღარ დავდიოდით, არამედ ვიწრო ლიანდაგიან ორთქლმავალით ახალ სოფლიდან, რასაც უფრო მეტი დრო უნდოდა გზაში მიუხედავად სიახლოვასა, ვიდრე შუვალოვოდან სიარულს.

გარდა ამისა ხშირათ ვიცვლიდი ბინებს, სხვა და სხვა მომიზებებით, არ ვაძლევდი სახლის პატრონს თავის დროს პასპორტს გასაწერათ და ამნაირათ იოლათ გავდიოდით.

1913 წელს მუშათა მოძრაობა კიდევ უფრო გამოცოცხლდა. ლენის წლის თავი 4 აპრილს და 1 მაისი—ქუჩებში დემონსტრაციებით ჩატარდნ. მეოთხე სახელმწიფო სათათბიროში მუშათა დეპუტატების, ბალშევიკების ჯგუფი შეიქმნა.

კიევში ებრაელი ბეილისის საქმე დაიწყო. მთავრობა ამით მოგებას აპირებდა, მაგრამ წააგო. მის გარშემო პრესაში ერთი აურზაური ატყდა. სტოლიპინის მოკვლის შემდეგ კოკოვაციე იყო პრემიერათ, მაგრამ ის ვერ აკმაყოფილებდა „მაგარი“ მთავრობის მომხრეებს. სტოლიპინობა კი ბევრს სურდა, მაგრამ ალბათ საზოგადო მდგომარეობა აღარ უწყობდათ ხელს დაეკავათ მისი ადგილი. სტოლიპინის სიტყვები მეორე სათათბიროში: „ვერ შეგვაშინებთო“ ისტორიული შეიქნა. შინაგან საქმეთა მინისტრმა მაკაროვმა წაბაძა მას და ლენაზე მუშების დახოცვის შესახებ წამოისროლა მეოთხე სახ. სათათბიროში: „ასე იყო და ასე იქნებაო“, მარა აქაც კი მკაცრი გამოძახილი მოიპოვა მის საწინააღმდეგოთ. 1913 წელი დამთავრდა მინისტრების „ჩეხარდით“. მაკოლკოვმა შესცვალა მაკაროვი, გორემიკინმა კოკოვაციე. სახ. სათათბიროს დეპუტატების ხელშეუხლებლობა დაარღვია მთავრობამ და ჩხეიძე, მენშევიკების დეპუტატი ამიერ-კავკასიიდან პასუხისგებაში მისცა. ეს მხოლოდ პირველი ცდა იყო იქითკენ, რომ შემდეგ მუშების წარმომადგენლები ბალშევიკი—დეპუტატები მიეცა პასუხისგებაში და კატორლაში გაევზავნა.

მინისტრების „ჩეხარდა“ გრძელდებოდა 1914 წლის პირველ თვეებში, მაგრამ სტოლიპინის მაგიერი მაინც არავინ გამოჩნდა. მუშათა მოძრაობის ტალღები კი თანდათან იზრდებოდნ და ბოიკობდნ. გაფიცვები გაფიცვებს მოსდევდნ. ლენის წლის თავი და პირველი მაისი კიდევ უფრო დიდი ამბით იქნნ ჩატარებული ქუჩებში დემონსტრაციებით.

იმ დროს, როდესაც საზოგადოების მთელი ყურადღება შინაურ საქმეებზე იყო მიპყრობილი და 1905 წლის განმეორებას ელოდა ყველა, მხოლოდ კიდევ უფრო ფართე ფარგლებში, როდესაც მთავრობა ყოველნაირ ზომებს ხმარობდა თავისი აღსასრულის გადასადებათ თუნდა რამდენიმე წლით მაინც, უეცრათ სულ სხვანაირათ დატრიალდა საქმე.

ავსტრიის ერთ პატარა ქალაქ სარაევოში ახალგაზრდა გიმნაზიელმა ვინმე პრინციპმა რევოლუციით გასროლილი ტყვიით სასიკვდილოდ დასჭრა ავსტრიის ტახტის მემკვიდრე. დიდი ტახტის მემკვიდრეს, დიდი ავსტრია, პატარა გიმნაზიელს—პატარა სერბია, ავსტრიას გერმანია მიუდგა, სერბიას რუსეთი და შეიქმნა ერთი ამბავი. აქ გაახსენდათ დაჩაგრული პატარა ერები და მათი ინტერესების დაცვა, გერმანიის ეკონომიურათ გაძლიერება და კიდევ ვინ იცის რა და ივლისის შუა რიცხვებში გამოცხადებული იქნა ომი, რომელმაც შემდეგში შესძრა მთელი ქვეყნიერობა.

ომის გამოცხადება მოხდა სწორედ იმ დროს, როდესაც მთელი რუსეთის სივრცეზე მიმდინარეობდა ეკონომიური და პოლიტიკური გაფიცვები. პეტერბურგში გაფიცვებმა მეტათ მკაცრი ხასიათი მიიღეს და ქუჩებში ბარიკადების გამართვამდისაც მივიდა საქმე პოლიციის და კაზაკების საწინააღმდეგოთ, რომლებიც ეოეოდენ საქმეში და ატუსაღებდენ გაფიცულ მუშებს.

ამ დროსვე რუსეთის თვითმპყრობელ მეფეს ესტუმრა მოკავშირე საფრანგეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტი, რომლის პარტივსაცემათ სასახლის წინ ყვავილებით იყო მორთული ქუჩები. იმავე დროს კი რამდენიმე ასი ფეხის ნაბიჯზე სასახლიდან მოშორებით გადმობრუნებული ტრამვაის ვაგონების ბარიკადები იყვნენ გამართული, რომ მიმოსვლა შეეჩერებიათ ქუჩებში.

მე შემცდარათ მიმაჩნია ის აზრი, თითქოს რუსეთის დიდი რევოლუცია ომის შედეგი იყოს. მე მგონია, რომ 1914 წელში მსოფლიო ომი არ ამტყდარიყი, რევოლუცია რუსეთში 1917 წელზე უფრო ადრე მოხდებოდა. პირიქით, ომმა შეაფერხა რევოლუციის განვითარება. პირადათ ვიცნობდი მრავალ მუშებს, რომლებიც წინააღმდეგობით ბარიკადებს აკეთებდენ და შტრეიკბრეხერეის სდევნიდენ. მეორე დღეს კი თავჩაღუნული იდგენ რიგში სამობილიზაციო უბნებთან.

ომის გამოცხადებისთანავე გაფიცვები თავისთავათ ჩაიჭრა, სოციალისტური გაზეთები პოლიციამ მიკეტა და არავითარი წინააღმდეგობა ამას აღარ გამოუწვევია მუშათა წრეებში. მეფე, რომელიც 1905 წლის 9 იანვრიდან განუწყვეტლად მეფის სოფელში, ან სხვაგან სადმე პეტერბურგს გარეთ ცხოვრობდა, პირველად, თუმცა შიშით, მარა მაინც გამოეცხადა ხალხს საზამთრო სასახლის აივანიდან. ის მოედანი, რომელზედაც 9 იანვარს ტყვიებით გაუმასპინძლდა მეფე სათხოვნელათ მისულ ხალხს, ეხლაც გაქვდილი იყო ხალხით, მარა არა თავისი გაქირვების გამოსაცხადებლად მისულის, არამედ სადემონსტრაციოთ, რომ ის მეფეს უცხადებს თანაგრძნობას გარეშე მტრის თავდასხმის დროს. მართალია, ცხრა იანვრის ხალხსა და

ამათ შორის დიდი განსხვავება იყო. მაშინ მიდიოდენ მუშები, ეხლა კი ქალაქის მეშინები და წვრილი ბურჟუაზია, მაგრამ ის ფაქტი მაინც ფაქტად რჩებოდა, რომ თუ გულშინ ქუჩებში „ძირს თვითმპყრობელობა“ გაიძახოდენ, დღეს—„ღმერთო ფარავდე მეფესო“ გაისმოდა სიმღერა.

საგულისხმეო იყო აგრედვე ამ „ხალხის“ და მეფის პირისპირ შეხვედრა.

ომის გამოცხადების მეორე თუ მესამე დღეს ხმა გავრცელდა ქალაქში, რომ საზამთრო სასახლის ეკლესიაში ლოცვის გადახდის შემდეგ მეფე გამოვა ხალხთან. კვირა დღე იყო და აუარებელი ხალხი მიაწყდა სასახლის წინ მოედანს. რამდენიმე საათის განმავლობაში იდგა ხალხი, მარა მეფე არსად სჩანდა. კადეტების პარტიის ლიდერებიდან დაწყებული უკიდურეს ჩემარჯვენეების ხელმძღვანელებამდე აქ იყვნენ და ფაცი-ფუცობდენ; ოქტომბრისტების პარტიას გუჩკოვის და ხომიაკოვის მეთაურობით პირველი ადგილი ეჭირა ამ დღეს.

როდესაც ხალხი მოიღალა ლოდინით და უკმაყოფილების ჩურჩული შეიქნა უქვეშევრდომილესთა შორის, თუ რატომ არ გამოდის მეფეო, გაიღო სასახლის მეორე სართულზე კარები და მოსიომულ პრელ სამოსელში გამოვიდა მოხუცი მოსამსახურე ჩვარით ხელში და აივანს დაუწყო წმენდა. ალბად ცხრაას ხუთი წლის შემდეგ ბევრი მტვერი დაგროვდა და გვიან მოიფიქრეს გაფეთხა. ქვეშევრდომები კი იდგენ, მღეროდენ „ღმერთო ფარავდე მეფეს“ და ზემოდან მტვერი აცვივოდათ თავზე. ამ გარემოებამ ცოტა უხერხულ მდგომარეობაში ჩააყენა თვით მეფის უკიდურესი მოტრფიალენიც კი, მათი უხერხულობა კიდევ უფრო გაორკეცდა, როდესაც მოხუცი მოსამსახურის აივნიდან წასვლის შემდეგ გამოვიდა პატარა ტანის აფიცერი და ქუდით ხელში იქვე აეტუზა კარებთან, თითქოს მოაჯირზე გამოდგომა ეშინიაო. ეს იყო სრულიად რუსეთის და სხვათა თვითმპყრობელი მეფე ნიკოლოზ მეორე, „ღვთისგან მირონ ცხებული“. მის უკან კარებში გამოჩნდა თეთრ კაბაში ჩაცმულნი ოთხი ქალი, რომლებიც სულაც ვერ ბედავდნენ აივანზე გამოსვლას. ესენი იყვნენ დედოფალი და მისი ქალიშვილები. მეფე ისე იდგა, თითქოს დამნაშავე დგას შერცხვენილი და რა თქვას, ან რითი იმართლოს თავი, აღარ იცისო. რამდენიმე წუთის შემდეგ მიტრიალდა და შევიდა კარებში აჩქარებით, თითქოს ეს-ეს არის მოღერილ ჯოხს, ან გავარდნილ ტყვიას უნდა შეასწროსო.

ცხადათ ეტყობოდა, რომ ეს ზღვა ხალხი, რომელიც რამდენიმე საათის განმავლობაში იდგა მოედანზე და უტდიდა თავისი მეფის ნახვას, მეტათ გაწბილებული და შერცხვენილი დაბრუნდა თავის სახლში.

ომის გამოცხადებასთან ერთად გაიფანტა რევოლუციონური სულისკვეთებით გაქლენილი ატმოსფერა და მისი ადგილი დაიკავა ნაციონალურმა ჯანყმა. მაგრამ იაპონიასთან ომის გამოცხადების დროს 1904 წელში ყოყმანობა „ქუდებით დაიბერტყავთ“ აღარ ემჩნევოდა ეხლა. ყველა დარწმუნებული იყო იმაში, რომ ნემეცი ძლიერია და მასთან ყოყმანობა არ შეიძლება. პირიქით, ბევრი ეჭვს გამოსთქვამდა გამარჯვების შესახებ და ყურადღება მთლათ იქითკენ იყო მიქცეული, თუ რას იტყოდა ინგლისი. საფრანგეთის იმედები დიდი არაფერი ჰქონდათ, რადგან მისი სიძლიერე საეჭვო იყო. სიტყვა ინგლისს ეკუთვნოდა და როდესაც დეკემბრში ცნობა მოიტანა ინგლისის ომში ჩარევაზე გერმანიის საწინააღმდეგოთ, ზევით ღმერთის და ქვემოთ მეფის მრავალმა ქვეშევრდომმა სასოებით იწყო პირჯვრის წერა და ლაპარაკი: „მადლობა ღმერთს, რაღაი ინგლისი ჩვენთან არის, აწი აღარა გვიჭირს რაო“.

ცნობილია, თუ ომმა რა არევ-დარევა გამოიწვია სოციალისტურ პარტიებში ყოველგან. გერმანიის რეიხსტაგის სოციალ-დემოკრატიულმა ფრაქციამ ხმა მისცა სამხედრო კრედიტს. მეოთხე სახ. სათათბიროს მენშევიკური ფრაქცია ისეთ გამოურკვეველ სიტყვებს ამბობდა, რომ არაფრის გაგება არ შეიძლებოდა. ბალშევიკ დეპუტატების აზრს ვერსად შეხედებოდით პრესაში, რადგან „სიმართლე“ ომის გამოცხადებასთან ერთად დახურული იქნა და სხვა გაზეთები კი მათ შესახებ ჩვეულებრივად სდუმდნენ. მაგრამ ნოემბრის დასაწყისში ისინი დატუსაღებული იქნენ საიდუმლო კრებაზე და ამ გარემოებაში ცხადყო ფართე მასებისთვის, რომ ბალშევიკები ომის წინააღმდეგი იყვნენ.

ერთი ქირი მარგებელიაო, იტყვიან: ბალშევიკ დეპუტატების დატუსაღებამ შეიტანა მუშათა წრეებში გამოფხიზლება და საქმისადმი მეტი დაკვირვება. შოვინისტური ფრონტი გაიშალა, წვრილ-ბურჟუაზიული და მემწიანური პატრიოტიზმის ჯანყი გაიფანტა მუშებში და ბალშევიკების ლოზუნგი: „ომი ომს“ პოპულიარული შეიქნა.

ამ დროს მე ვმუშაობდი სტამბა „შრომაში“. (ეს სტამბა 1917 წ. რევოლუციის შემდეგ შეიძინა ჩვენმა ფრაქციამ და იმაში იბეჭდებოდა „სიმართლე“, მარა ივლისის დღეებში განადგურებული იქნა კერენსკის მთავრობის დამკავების მიერ). წინეთ ვმუშაობდი სტამბა „ენერგიაში“, რომლის პატრონმა, ებრაელმა შაპირომ ორხელ დატუსაღების და გამოშვების შემდეგ უკანვე მიმიღო სამუშაოზე, მაგრამ მესამეხელ კი უარი მითხრა, რადგან საწყობ მაშინაზე დროებით მომუშავე ველარავინ ეშოვნა და მუდმივი აეყვანა. მანვე მიმიწერა წერილი მეორე სტამბის პატრონთან და სთხოვდა ჩემს ძილებას საბუშაოზე, როგორც კარგი მომუშავეისა.

ვკონებ, სოციალურ და რევოლუციონურ მკვლევარებს აღნიშნული აქვთ ის მოვლენა, რომ რევოლუციონერები საუკეთესო მომუშავენიც იყვნენ ფაბრიკა-ქარხნებში და სხვა დაწესებულებებში, მიუხედავად იმისა, რომ იბრძოდნენ მეპატრონეთა წინააღმდეგ.

სტამბაში მუშაობა მორიგეობით მიხდებოდა: ერთ კვირაში დღით და მეორე კვირაში ღამით. ჩემთან მორიგეობდა ერთი ფინი ასოთ-ამწყობი, რომელსაც სმის მეტი არაფერი არ აინტერესებდა ამ ქვეყნათ. ხან და ხან შემესესხებოდა თითო-ორ შაურსს, რაზედაც არ ვაწბილებდი და ამიტომ ჩემზე უკეთესი ამხანაგი არავინ იყო მისთვის.

დავსწერე პროკლამაცია ომის საწინააღმდეგოთ, ავაწყე რამდენიმე „ნაბიჯი“ მაშინაზე და კორექტურის დაზგაზე ვილებდი ღამლობით რამდენიმე „ოტისკებს“, ვაერცვლებდი და ვფანტავდი ქუჩებში ჩემს პროკლამაციას მე თითონ.

ერთ ღამეს გადავბეჭდე რამდენიმე ფურცელი და საწყობი მაშინის ერთ გამოღრმავებულ ადგილში დავმალე. თურმე მაშინის ტრიალის დროს გამოჩნდა ნელნელა და გამოვარდა. ამაღებელს ეპოვა და გადაეცა სტამბის პატრონისთვის. როცა მივედი სამუშაოზე, ფურცლები ველარ ვიპოვნე თავის ადგილას. ცოტა ხნის შემდეგ გამოვიძახა კანტორაში სტამბის პატრონმა ებრაელმა მანდლმა და მაჩვენა ფურცლები. უარის თქმა აღარ შეიძლებოდა, რადგან კარგათ იცოდა, რომ ჩემს გარდა ვერავინ ასოთ-ამწყობთაგანა ვერ მოიმოქმედებდა ამას. თან შევატყე, რომ მანდლი არც მაინც და მაინც თუ გაჯავრებული მელაპარაკებოდა. თუმცა დღეი სტამბის პატრონი, მაგრამ მაინც ებრაელი იყო, რომელიც პოლიტიკურათ ებრაელების ხვედრს განიცდიდა და ამიტომაც მაინცა და მაინც მტრულად არ იყო განწყობილი რევოლუციის მიმართ. მხოლოდ გამაფრთხილა, რომ შემდეგში აღარ გამემგორებინა ასეთი რამ, რაც სტამბის დაკეტვას უქადოდა მთავრობისაგან. რაღაი გამოამგარავდა საქმე, მეტს როგორ გავიმგორებდი. მოვინდომე ისევ წინეთ გაკეთებული ხის დაზგის თავის მოყრა, რომლის ნაწილები სხვა და სხვა ადგილებში ინახებოდა, მაგრამ განზრახვის სისრულეში მოყვანა აღარც ეხლა დამცალდა.

ჩვეულებრივად მივიღე გასაფრთხილებელი ზომები 1915 წლის მაისის წინა ხანებში. ოზერკიდან გადავედი პარგოლოვში ახალ ბინაზე; პასპორტის გასაწერათ წარდგენა დავაგვიანე; ძველ ბინაზე კი ვთქვი, რომ პეტერბურგში მივდივარ მეთქი, მაგრამ ყველაფერმა ამაებმა მაინც ვერ მიშველეს.

ერთ დღეს, როცა ვმუშაობდი, შემოვიდა სტამბის გამგე გუტმანი და მითხრა, რომ კანტორაში მოვიდნენ ქანდარმები და გკითხოლობენო. სტამბის პატრონმა მანდლმა გამომაგზავნა ჩუმათ, რომ გა-

გაგებიო და როგორც გსურდეს ისე მოიქეცი: გინდა წამოდი კანტორაში, თუ არა და გაიპარე უკანა კარებიდანო. მეც, რა თქმა უნდა, დაქერას გაცლა ვამჯობინე. ავედი უკანა კიბით მეორე სართულზე, სადაც მანდლის საცხოვრებელი ბინა იყო და იქიდან ჩამოვედი წინა კიბეზე, რადგან უკანა კიბით ეზოში გასვლა უფრო მოუხერხებელი იყო. როცა ჩამოუარე ზემოდან სტამბის კანტორის კარებს, იქ იდგნენ ჟანდარმები, მაგრამ იმათ ჩემთვის არაფერი უთქვამთ, რადგან მეორე სართულიდან მოვდიოდი და არა სტამბიდან.

ამნაირად, სტამბის პატრონისა და გამგის დახმარებით ავიცდინე თავიდან დატუსაღება. მანდლს არ უნდოდა მე რომ დავეტუსაღებო და ჟანდარმებს ალბად იმ მოსაზრებით, რომ ეშინოდა მის სტამბაში დაბეჭდილი პროკლამაციების ამბის გამოაშკარავებისა.

თუმცა დატუსაღებას გადავურჩი, მაგრამ პეტერბურგში აღარ მეცხოვრებოდა ამის შემდეგ, რადგან ყველა სტამბებში დამიწყებდნენ ძებნას. თან მეტად გამიძნელდა აგარაკზე ცხოვრება და იქიდან სამუშაოზე სიარული, რადგან ომის გამოცხადების შემდეგ მატარებლების რიცხვი შემცირდა და საათები მინდებოდა სტამბიდან ბინამდე მიმოსვლაში. ამიტომ ვამჯობინე საქართველოში წამოსვლა, სადაც 1902 წლის შემოდგომიდან მხოლოდ რამდენიმეჯერმე მოკლე ხნით ვიყავი.

(შემდეგი იქნება)

თ. კალანდარიძე

მოგონებანი

ერთი წელი მაღულობად

(დასასრული, იხ. „რევ. მატ.“ № 5)

ნეოფიტედან ირაკლი მიმიძღვა იქვე ახლო სოლომონა კალან-
დაძისას და მითხრა: შედი სახლში, უარს ვერ გეტყვიან ღამის გათე-
ვაზეო და თვითონ წავიდა შინ. მეც იმედი მქონდა სოლომონასი,
მარა მოვსტყუვდი. იგი შეშინდა, მიკიბულ-მოკიბულათ უარი მითხრა.
ძალიან მეწყინა, მარა გამახსენდა დედაჩემის ნათქვამი: სოლომონა
ყმაწვილობიდანვე ჩობანო და გლახა იყო, და აღარ გაუჯავრდი, არ
შეურაცხვე. მდგომარეობა ცუდი შეიქნა. ირაკლი აღარ ჩანს. სოლო-
მონი და მისი დავაჟკაცებული „ოქროპირი“ ვაჟი (კრინტი არ დაუ-
ძრავს მე და მამა მისის „მუსაიფის“ დროს) შიშით ეზოშიაც ველარ
გამომყვენ. უარაუდით მივადექა კარებზე იქვე ახლო მდგომ ეპი-
კალანდაძის ოჯახს. სახლში დამხვდნენ: ეპიეს ვაჟი, „ნასალდათევი“
ყმაწვილი და ორი თითქმის გასათხოვარი ქალიშვილი. კარზე რომ
დაუჟაკუნე, ეძინათ, შეკრთნენ. დიდი ვაი-ვაგლახით გამიღეს კარი.
ძალიან გაოცდნენ და შეშინდნენ ჩემ დანახვაზე, მარა უარი ველარ
მითხრეს და რაც შეიძლება, პატივი მცეს. მეორე დღეს გავიგე, რომ
ჩემი კარზე კაკუნის დროს ერთი ქალიშვილი შიშით გარეთ გავარდ-
ნილიყო და მენშევიკ ბიძაშვილთან გაქცეულიყო საშველათ. აქედან
ირაკლიმ მეორე საღამოს წამიყვანა „ბიძია“ ფილიპესას, სადაც
დავრჩი ორი დღე და ღამე. „ბიცოლა“ ბუჟუტის ძალიან უყვარდი,
მარა ნამეტანი შიშით ღამე თვითონ აღარ რჩებოდა თავის „ოდაში“.

ხიდისთავში მეტი დარჩენა აღარ შეიძლებოდა, ბინა აღარსათ
ჩანდა. ჩხრეკა ჩემდა საძებრათ ხშირი იყო. აუცილებელი იყო ამ
კუთხეს მოგვზოვებოდი. ველოდი ცნობას ასკანიდან, სადაც ვიმედო-
ბდი ხანგრძლივით თავის შენახვას, მარა ამბავი ჯერ არ მოდიოდა.
ირაკლიმ გააწყო საქმე ღომენტი გოგობერიძესთან ს. ქვენიზანში, სადაც
გავემგზავრე ირაკლის და „ბიძია“ ფილიპეს თანხლებით. ამიერიდან
ერთი ალაგიდან მეორეზე გადავდიოდი ქალის ტანისამოსში. ღამ-ღა-
მობით კი დავდიოდი თავიდანვე, როცა გადავედი არალეგალურ

მდგომარეობაზე. ეს ზომა ჩემთვის მეტადრე აუცილებელი იყო, ვინაიდან მთელ გურიაში და განსაკუთრებით აღმოსავლეთ რაიონებში თითქმის ყველა მიცნობდა. საზოგადოთ ჯნდა ითქვას, რომ იმ დროს საქართველოში და კერძოთ—მენშევიზმით გაჟღენთილ გურიაში, ბოლშევიკის (და ისიც ისეთის, როგორც მე ვიყავი მენშევიკების თვალში) „სარდაფის ქვეშ“ ცხოვრება ერთობ ძნელი იყო. ამ მხრით მეფის რეჟიმი, რა თქმა უნდა, ბევრათ უფრო იოლი იყო „დემოკრატიის“ დიქტატურაზე.

დომენტი ლარიბი გლეხია, კარგა ხნით ჩემი კაი ნაცნობი და დამფასებელი. მაშინ უპარტიო იყო, მარა ჩვენ ძალიან თანაგვიგრძნობდა. სამავიეროთ ცოლი ყავდა ბოლშევიკი. ბევრი ლაპარაკი არ უყვარდა და არც ეხერხებოდა, მარა რასაც იტყოდა, ბექედს დაარტყამდა. ამიერიდან იგიც ისეთი ერთგული შაკრიკი და მესაიდუმლე იყო ჩემი, როგორც ირაკლი. დომენტიმ საკუთარ „მფლობელობაში“ გადმოშვებულ მთელი სახლი (და არა „ოდა“), რომელიც იმ ჟამათ თავის პატრონს „პარტახათ“ დაეტოვებია. თვითონ დომენტი თავის ოჯახით ცხოვრობდა მახლობლათ, საიდანაც იგი და მისი ცოლი (უფრო ხშირათ) მესტუმრებოდნენ. ბავშვები ყავდათ, მარა ახლო აღარ ვიკარგედი, მიუხედავათ დიდი სურვილისა მათ „საზოგადოებაში“ ყოფნის. ისლით დახურული და მიწის იატაკით სახლი შიგნით არც ისე ძალიან გაწყობილი იყო. დიდი სივრცე ექირა დაზვინულ „სოიას“, რომელშიაც საქიროების დროს ვლამობდი გაგუდვას. საღამოობით ხანდახან ცეცხლსაც დამინთებდა მარინე, რადგანაც სიცივეები დაიწყო, მარა კვამლი ჩემ თვალებს უნებლიეთ აცრემლებდა და მალე ვაქრობდი. აქაც ისე, როგორც ყოველგან, მალვის დროს, მხოლოთ ღამ-ღამობით (როგორც ღამურა) გამოვდიოდი ჰაერის გადასაყლაპავათ. ოქტომბრის ფრონტიდან სევდის მომგვრელი ამბები მოდიოდა. „არსაიდან ხმა, არსით ძახილი“... უწიგნობა და ხშირათ უგაზეთობა, უსაქმობა და მუდმივი ლოდნი მტრის თავდასხმის მოუსვენარი ფიქრები და უძილობა,— ყველაფერი ეს ჩემი თანამგზავრი იყო მალული ცხოვრების კრიტიკულ მომენტებში... დომენტის და „მარინეს“ გარდა, ხანდახან დამხედვდნენ (თითქმის გრძნობდნენ ჩემს მარტოობას) შინაური ცხოველები, მეტადრე უცხო ზნის ინდაურები და ცდილობდნენ ჩემ გართობას.

დომენტის საშუალებით ვცადე ძაფის გაბმა ზოგიერთ რაიონებთან, მარა ჯერ-ჯერობით ორგანიზაციის თავის მოყრა შეუძლებელი იყო, ვინაიდან დაქსაქსული და დაშინებული ძალები კიდევ ტერორის შთაბეჭდილების ქვეშ იყვნენ და გაურბოდნენ ერთად თავის მოყრას. დაზარალებული რაიონებიდან ერთი „პერმანენტული“ მოთხოვნილება მოდიოდა: დაგვეხმარეთო. მაგრამ სახსარი იმ ჟამათ არსად იყო. ერკეთიდან საიდუმლოთ მინახულა ერთმა „კერკეტა“

მოხუცმა (კატორღაში დაღუპულ აშხ. ვანო კალანდაძის მამა) და გადმოცემა: თქვენგან გამოგზავნილი ფული *) უსამართლოთ გაანაწილესო. ერთგულება დავამტკიცეთ თავის რევოლუციონერობა და ერთგულება ბოლშევიკებისადმი, მარა საჭიროა გაჭირვებაში პარტიამაც გამოგვიწოდოს ხელი. ჩვენ იმედი გვაქვს, რომ საბოლოოთ კომუნისტების იქნება ქვეყანაო, ძალიან მესიამოვნა მოხუცის მოუდრეკელი კილო. მივეცი ინსტრუქციები და დაიმედებული გავისტუმრე.

ამასობაში მომიკითხა თეოფილემ და იმავე ღამეს გავემგზავრე ასკანაში. წინ მიგვიძღოდა „მელია“, ჟიან შორი-ახლოს მოგვყევოდა დომენტი და შუაში ჩემთან, როგორც მოხუცებულ დედაკაცთან, ხელი-ხელ ჩაკიდებული მომყობოდა ირაკლი. შვიდი-რვა ვერსი გავიარეთ გლახა გზით. მგზავრი რომ შეგვხვდებოდა, ამოვიღებდი ხმას და ვცდილობდი წამებაძა დაქანცულ და „საიქიოს მიმავალ“ დედაბრისათვის, მარა ჩემი „ხელოვნება“ ისეთი უხელოვნო გამოდიოდა, რომ ჯობდა (გუნებაში ირაკლიც მეთანხმებოდა) სულ არ ამომელო ხმა. იმ ღამეს ტასიგას ჩამოვხტით.

ასკანაში ბოლშევიკები თავიდან სუსტი ვიყავით. აჯანყებამდე ერთი წყალ-წალბებული „იაჩიკა“ ძლივს ღაფავდა სულს, მარა ახლა მისი ნატამალიც აღარ მოიძებნებოდა. საზოგადოთ, რომც ყოფილიყო თემის ძლიერი ორგანიზაცია და მრავალი კომუნისტური ოჯახი, მე მაინც ვერ გამომადგებოდენ, ვინაიდან მთავრობის აგენტებს ისინი ნიშანში ექნებოდა ამოღებული. სამაგიეროთ მენშევიზმი აქ შედარებით ძლიერი იყო. მიუხედავად ასეთი, ერთი შეხედვით, არა ხელსაყრელ პირობებისა, ასკანაში (ციხისუბანი და უკანავე) სამი-ოთხი თვე შევინახე თავი. საზოგადოთ ცნობილია, რომ ასკანაში „მალული ხალხი“, ყველა ჯურის ყაჩაღი, რისთვისაც არ ჟნდა იყოს იგი „გაფორლებული“ ადგილად ინახავდა თავს. ასკანლებში ერთგვარი „ტრადიცია“ ბატონობდა: სირცხვილია დევნილი კაცის გაცემაო. ასეთ ტრადიციას, მე ვფიქრობ, „გეოგრაფიაც“ უწყობდა ხელს: ზემო-ასკანა მეტად უღრან-ტყიანი და მთა-გორიანი ადგილია. საინტერესო ის არის კიდევ, რომ ციხისუბანში მხოლოდ მენშევიკებთან ვინახავდი თავს. ვინ იცის, რა მოტივებით ხელმძღვანელობდენ ამ შემთხვევაში ეს ჩემი ახალი მასპინძლები: აღნიშნული ტრადიციით, პირადი ნაცნობობით (ყველა დაახლოვებით მიცნობდა), თუ აჯანყების შემდეგ მენშევიკური ხელისუფლების მიერ ჩადენილი სისაძაგლის გამო ძველი პოლიტიკური „კრედოს“ შერყევით. შეიძლება, სამივე „ფაქტორს“ ჰქონდა ადგილი, მარა ერთი ცხადია: იმათ დიდი სამსახური

*) აჯანყების პირველ დღეებში დაზარალებულ რაიონებს გაეგზავნა ცოტა დახმარება.

გამიწიეს. ეს პირებია: „სტეფანე“ (სახელი კარგათ არ მახსოვს) თალაკაძე, ვლადიმერ სიამაიშვილი და კოლია თალაკაძე. ციხისუბანში გამოჩნდა ახალი შიკრაკი, რომ არ მეგონა ისეთი კერკეტა მენშევიკი, სევასტი სიამაიშვილი, რომელიც ძალიან ფრთხილათ ხელს მიწყობდა თავის ამხანაგებთან მოლაპარაკებაში. მთელი „ასკანის პერიოდში“, ტასოს და თეოფილეს ჭირისუფლობას და მზრუნველობას ერთ წამსაც მოკლებული არ ვიყავი.

სტეფანე წვრილი ცოლ-შვილის პატრონი გლეხია და ზედმიწევნით მუყაითი მშრომელი. სტეფანეს სახლი გზის პირად იდგა და ოჯახი მრავალ რიცხოვანი იყო. ჩემ შესახებ საიდუმლოება დახურულ იქნა. ალბათ ოჯახის ყველა წევრი, დიდი და პატარა, რომელთა ერთი მარჩენალი სტეფანე იყო, უსიტყვოთ და ინსტიქტიურათ ემორჩილებოდა ახალგაზრდა „პატრიარქის“ ნება-სურვილს.

კოლიაც ისეთივე „ყალიბის“ გლეხია, როგორც სტეფანე, ცოლ-შვილით და მოხუცებული დედამამით „დაყურული“ და დაუღალავი მშრომელი. მარა განსხვავებაც არის: კოლიას ეტყობა მეტი ნერვია-ნობა, მეტი სიმფრთხაღე, თუმცა იგიც, როგორც ყველა „მოწინავეები“ აქ, მოწამლული მენშევიკია. მიუხედავად ამისა, პასუხისმგებლობის გრძნობა განვითარებულია ჩემ ძვირფას მასპინძლებში, რაც პირველი საქმეა „პოლიტიკური ცხოველისათვის“. კოლიასაც ყველაზე მეტს ზრუნავდა ჩემზე მისი დედი-ნაცვალი. კოლია მუდამ ტყეში და მთებში იყო სამუშაოზე და იშვიათათ დაესწრებოდა ჩვენ საერთო „სუფრას“, სამაგიეროთ მთელ „კამპანიათ“ ღირდა „შუმი“ ღვინის მოყვარული მამა მისი გიგო, რომელიც „შეზარხოშებული“, ერთობ ღარღილიანი ხდებოდა და სიმპატიას გამოი თქვამდა ბოლშევიკებისადმი. უყვარდა წინასწარმეტყველება კომუნისტების საბოლოო გამარჯვების შესახებ. როგორც „ვეფხვის ტყაოსნის“ მცოდნეს, მოსწონს ჩვენი გმირობა და თავგანწირულობა. გიგო, წინით ოჯახის მარჩენალი, ეხლა მხოლოდ „ფირმას“ წარმოადგენდა, მარა კიდევ ჩემობდა. შობა-ახალ წლის დღესასწაულების წინ კოლიამ ცოლის პირით მორცხვით მთხოვა, რომ მოსალოდნელ დიდი სტუმრობის გამო მისი ბინა გამერთავისუფლებია.

ეხლა ვესტუმრე ვლადიმერ სიამაიშვილს. ახალი მასპინძელი „მაციხებელი“ აზნაურია, „ნაოფიცრალი“ (ცარიზმის დროს) და თავმომწონე მოხუცი. წინეთ მას ძველი რეჟიმის კაცს უძახოდნენ და უნდობლათაც უყურებდნენ. „ნიკოლოზის“ დაცემის შემდეგ, როცა დაინახა, რომ ხალხი სოციალ-დემოკრატიის „ახალთაობის“ მხარეზეა, ალლო აულო მდგომარეობას და გამენშევიკდა. ბუნებით ჭკვიანი და „ნამუსის“ კაცია. ჩემსავით მაღულებს არა ერთხელ შეუფარებიათ მასთან თავი. როცა ხალხისკენ გადმოვიდა, ყველა სახალხო საქმეს შეძლების

დაგვართ პირნათლათ ასრულებს. ზოგიერთ ხეპრე და ჯიუტ „მეგობრით“ არ ეძლევა ცრუ ილიუზიას: ძველი დრო დაგვიბრუნდება. შეიძლება გუნებაში არც კი სიამოვნებს ახალი დრო, „დემოკრატია“, „ნალხის ბატონობა“, შეიძლება გლაზა გუნებაზე დგება, როცა მოავონდება ძველი დრო და ტკბილი ცხოვრება, მარა ურიგდება ისტორიულ ჩარხის ტრიალს და ხშირათ იტყვის: „დრონი მეფობენ და არა მეფენიო“. ეტყობა, რომ რესპუბლიკის და მეტადრე სოციალიზმის წინეთ უფრო ეშინოდა, მარა როცა პრაქტიკულათ დაინახა, თუ რას ნიშნავს მენშევიკური დემოკრატია და სოციალიზმი, როცა დარწმუნდა, რომ, როგორც ჰქუხა, ისე არა წვიმს, იოლათ შეურიგდა შექმნილ მდგომარეობას. ლადიშერის ოთხთვალაინი „ოდა“ მთელ ციხისუბანში მიხერხებული იყო „ჭაჩაღის“ შესანახად. ჩემ სრულ განკარგულებაში იყო საკუთარი ბუხრიანი ოთახი, რომელშიაც ცეცხლი გამუდმებით გუზგუზებდა (უკვე ზამთარი იყო).

გადავედი ამბაკოსას. აქ დავჩი დიდ ხანს, ორ თვეზე მეტი და ძელებურათ ვგრძნობდი თავს, როგორც საკუთარ ჭირისუფლებთან. ამბაკომ და გაბრიელმა თვითონ მომაციტხეს, როცა ბინის კრიზისი დამიდგა ციხისუბანში.

ასკანაში ყოფნის დროს, როცა ჩემი ერთგული დომენტის საშვალეებით შეგვკრიბე საჭირო ცნობები აჯანყების შესახებ, როცა რეაქციის თანდათან შესუსტების გამო შესაძლებელი შეიქნა ორგანიზაციების რამოდენიმეთ აღდგენა, დავსწერე წერილი („რა ვაკეთოთ“), გადავაწერიე ჩემ ქალ-ვაჟს ეგზემპლარების საჭირო-რიცხვი და გაუგზავნე რაიონებს სახელმძღვანელოთ და გასავრცელებლათ პარტიულ ამხანაგებში. ეს წერილი გაუგზავნე მოსე ცხოიძეს (რომელიც გახდა ჩემი მესაიდუმლე ამბაკოსას ყოფნის დროს) ქუთაისის ე. წ. „გუბკომს“ დასაბეჭდათ (თუ მოეწონებოდა) აქვე ცენტრიდან (ტფილისიდან) მივიღე ორ-სამჯერ რამოდენიმე თანხა, რასაც ვანაწილებდი საჭიროების და აუცილებლობის მიხედვით დაზარალებულთა და ორგანიზაციების აღსადგენათ. იანვარ-თებერვალ-მარტში გაცხოველდა ორგანიზაციული მუშაობა, უმთავრესათ მოსე ცხოიძის საშვალეებით, რომელმაც ჩემთან მოლაპარაკების შემდეგ და მგონი „გუბკომის“ დავალეებითაც თათქმის ყველა რაიონები მოიარა და საფუძველი ჩაუყარა კონფერენციის მოწვევას (თებერვალში, როგორც მახსოვს). ეს კონფერენცია შესდგა ხიდისთავის რაიონში ძალიან ცუდ ტაროსში და ორი დღის მუშაობის შემდეგ დამთავრდა დროებითი კომიტეტის და პრეზიდენტის არჩევით. პრეზიდენტში თავმჯდომარეობდა მოსე ცხოიძე. ამ კონფერენციის მუშაობას საფუძვლათ დაედო ჩემი „რა ვაკეთოთ“. თვითონ მე, მაუხედავათ დიდი სურვილისა და გადაწყვეტილებისა, ვეღარ დავესწარი ორგანიზატორების დაუდევრობისა და

სისუსტის გამო. კონფერენციამ დაავალა კომიტეტს და პრეზიდენტს ორგანიზაციული მუშაობის გაჩაღება ახალ საფუძველზე და ახალი კონფერენციის მოწვევა უფრო ფართო მასშტაბით. მარტში მოწვეულ იქნა კომიტეტის „პლენუმი“ პაიქესელში (ხიდისთავის მახლობლათ) პატიოსან და ენერგიულ გლეხის, სამუელ ლომთათიძის სახლში, სადაც გავემგზავრე ცხენით მეც გაბრიელის და ნიკანდრ ლომთათიძის თანხლ ბით. დიდი გაჭირვებით ნაშუალამევს მივალწიეთ დანიშნულ ალაცს, მარა კანონიერი კრება ვეღარ შედგა ახალი რეპრესიების გამო. თავმოყრილ ამხანაგებთან გავმართე თათბირი ზოგიერთ კითხვებზე და ხელახლა კომიტეტის სხდომის მოწვევის შესახებ. გათენებამდე კრება დაიშალა. ორი სამი დღე ვიმალეობოდი ჩემ—დასთან და მის მეზობელ ფედოსი ლომთათიძესთან და შემდეგ დავბინავდი სოფლის განაპირა ტყეში მცხოვრებ ბაგრატა ლომთათიძის ოჯახში.

მოხუცი ცოლ-ქსარი თავის შვილებით მშრომელი ხალხია. ჩემისთანა „ყაჩაღებისათვის“ ბაგრატას ოჯახს არა ერთხელ გაუწყვია, ხელი პირველი (1905—6 წ.) რევოლუცია-რეაქციის დროს. პირადათ მეც (სხვებთან ერთად) ვიმალეობოდი მაშინ ამ ოჯახში. მათი ვაჟი არსენა, რომელთანაც ჩვენ გვქონდა მოლაპარაკება ბინის შესახებ, ოფიციალურათ თუმცა მენშევიკობდა, მარა ჩემთან მსჯელობის დროს ანარქისტობდა და მენშევიკურ ორგანიზაციაში მუდამ ოპოზიციაში იდგა. აჯანყების დროს ჩვენ იმით დაგვეხმარა თურმე, რომ ადგილობრივ მენშევიკებს ხელი შეუშალა რჩევა-აგიტაციით კომუნისტურ ჩოხატაურის წინააღმდეგ წასვლაში... კომუნისტები მოვსწონდით არსენას, როგორც რევოლუციონერები და პირდაპირი ხალხი. ჩემი ჭირისუფალი ლიზა ხშირად გვაცინებდა თავისი სოფლური ოხუნჯობით. არასოდეს არ დამავიწყდება მისი ნახელავი „ხა-ვიწი“ (გემრიელი საჭმელია, განსაკუთრებით „მელოგინეთათვის“), სპეციალურათ ჩემთვის რომ ამზადებდა. ერთობ დიდი ხანი მომიხდა ბაგრატასას ყოფნა. ამის მიზეზი (საიმედო ბინის ძნელათ შოვნის გარდა) ალბათ ისიც იყო, რომ რუსეთის წითელ ფრონტიდან სასიხარულო ამბები მოდიოდა. სწორუპოვარი წითელი არმია ბაქოს უხლოვდებოდა. მიუხედავად ლიზას დიდი სურვილისა, კიდევ დავრჩენილიყავი იმ იმედით, რომ მალე, როცა ტაროსი გათბება, ტყეში მოვიწყობთ ბინასო, მე გადავწყვიტე მალე ბინის გამოცვლა.

მარა გვიანდა იყო: ვანთქმულ „მამებარ“ მელიტონა კალანდაძეს, თეოფილეს კონსპირატიული სისუსტის წყალობით გაეგო ჩემი ბინადრობა. ღამე ალყა შემოარტყეს სახლს აგენტებმა იმავე მელიტონას მეთაურობით. ჩემთან ერთად დაატუსაღეს სიხარულიძე, ნიკანდრო და თითონ არსენა. საწყალ ლიზას და ბაგრატას მთელი ღამე (ღამე არ გავყევი „საპატიო ყარაულს“ ხიდისთავში) არ ეძინათ, ისი-

ნი გავდენ მგლოვიარებს უძვირფასესი არსების დაკარგვის გამო. მგონია, რომ ოდესმე ასეთი უბედურება თავს დატყდომოდა ამ მოხელეს!

დილით გადიდებული რაზმით წამიყვანეს ხიდისთავში (გზაში ტკბილათ ვმუსაიფობდით წითელ ლაშქრის შეუჩერებელი წინსვლის შესახებ და მომავალ პერსპექტივებზე, რაც ძალიან აფიქრებდა-ალონებდა ჩემ ძვირფას თანამგზავრთ), სადაც მრავალი ხალხი მოგროვილიყო საცქერათ. ზოგი განცვიფრებით უყურებდა ამ „ახალ“ ამბავს, ზოგი დაღონებული, ზოგი მზიარულებით და ზოგი გაბრწყინებული სახით. კომისარიატში მინახულეს ახლო მეზობლებმა და ნათესაებებმა, რომელთა გულწრფელი ცრემლები (მეტადრე ქალების) ამტკიცებდა, რომ „უკანასკნელათ მესალმებიან“, აღარ ელოდენ ჩემს ცოცხლათ გადარჩენას. მე ეს „სამძიმარი“ სიცილადაც არ მყოვნია. „გული საგულეზე მაქვს“—მეთქი, მზიარულად ვეუბნებოდი ჩემს ცოცხლათ დამტირალთ. მინახულა ფიზიკურათ დასუსტებულმა, მარა სულიერათ მუდამ გაუტეხელმა დედამ, რომელმაც გამოსალმების წამს ძველებურათ მხნეთ და ვაჟკაცურათ, თითქო მიტინგზე არისო, წარმოსთქვა: ჩემი შვილები, როგორც ქრისტი, უნდა შეეწირონ ხალხის საქმესო.

ოზურგეთის ციხისაკენ მიმავალ დელეგანში რომ ჩავჯექი, დედაჩემს გადავძახე: ორ კვირაში თავისუფალი დაგბრუნდები-მეთქი. ეს იყო 1920 წ. აპრილში. მაისში კი წითელი ხიშტის წინაშე დაჩოქილმა მენშევიკურმა მთავრობამ გამოუშვა ცნობილი „მანიფესტი“ *).

ენკენისთვე, 1923 წ.

*) რომ დავიწყებას არ მიეცეს კომუნისტური აჯანყების ისტორია მენშევიკურ გურიაში, საჭიროა დავუღლოს იმ ამბანაგებს, რომლებიც მონაწილეობასღებულობდენ, როგორც შის მომზადებაში, ისე ჩატარებაში და აგრეთვე განიცადეს დამარცხების შემდეგ მძევნარე რეაქცია, მოათავსონ „რ. შ.“ გვერდებზე თავიანთი მოგონებები, დაეასახელებ აქ ზოგიერთ ამბანაგებს: ტ. მგალობლიშვილი, ს. ჭანიშვილი, ვარდენ კალანდაძე, მიხაკო მეგრელიძე, მოსე ცხოიძე, ვალოდია თავაოთქილაძე, ა. ცინცაძე, ვიქტორ, იულო, კოსტანტინე, პარმენ ცინცაძეები, ბ. რუსიძე, თ. დოლიძე, გრ. მგალობლიშვილი, მოსე სირაძე (სუფსიდან დახვრეტ ს გადარჩა ვაქცევით), გ. გვარჯილაძე, ნადირაძე (ნატანებიდან), კოწია გურგენაძე და სხ, რომლებიც ამ ვაჟად არ შავონდებიან, აგრეთვე საჭიროა დაწვრთვებითი ცნობები იმ ამბანაგების შესახებ, რომლებიც მსხვერპლი გახდენ ამ აჯანყების, განსაკუთრებით თერთმეტი დახვრეტლის შესახებ.

ლ. მიროტაპე

ჩემი მოგონება

(დასასრული, იხ. „რევ. მატ“. № 5)

ერთი (საყვარელიძე) ასწავლიდა მაუხერის სროლას, მეორე (აბრამაშვილი) პარაბელიუმისას. მალაკანის ბაღის ახლო იყო ერთი დიდი სახლი; ამ სახლის სახურავზე აგვყავდა ამხანაგები და იქ ვამაცადინებდით. იარაღის საწყობიც იქვე იყო. გაზაფხულზე ნივთიერი ხელმოკლეობის მიზეზით ტფილისში ჩამოვედი. ჩენს რაიონში ამხანაგებმა ვერ მიშოვეს ვერავითარი საქმე, მხოლოდ ქვის მთლელების კავშირი მიწვედა დახმარებას, როგორც ქვის მთლელს და იმავე კავშირის წევრს. ხეზენიებმა აღარ გვამუშავეს. ამოგვიღეს მიხანში რამდენიმე კაცი და „ბუნტოვნიკებს“ გვეძახდნენ. მე და ჩემი ბიძაშვილი ერთ ოთახში ვცხოვრობდით. აქ მოთავსებული იყო არაღლეგალური სამკითხველო. დრო ბევრი მქონდა და ვკითხულობდი სხვა და სხვა წიგნებს. მხოლოდ მარტოკა კითხვა ვერ მაკმაყოფილებდა. კუჭიც მაწუხებდა. ჩემი ბიძაშვილი მუშაობდა კოლექტივში, მისი ჯამაგირი ორივეს არ გვყოფნიდა. ვიშოვე ქიათურაში მწოიელის ადგილი დიდხანს ვერც იქ დავჩი. „პოდრიაჩიკები“ მეუბნებოდნენ: თუ გინდა ამ ადგილზე დარჩენა, როცა სოფლელებს ურმებს უწონი, უნდა მოპარო 40 ფუთ ქვეით ხუთი ფუთი და ორმოცს ზევით სამოცამდის ათი ფუთი, სამოცდაათ ფუთზე ზევით 15—20 ფუთით. ამაზე მე ვერ დავთანხმდებოდი შიმშილითაც რომ მომკვდარიყავი. მხოლოდ შევპირდი კარგი-თქო, მაგრამ იგინი ჩემზე გამოცდილი გამოდგენ.

მოვიდა ერთი ოსი და ავუწონე ურემი. გამოვიდა 116 ფუთი. ჩემი ურემი დიდია, მეტი უნდა გამოვიდესო, მეც უთხარი სწორი არის და ჩქარა გადიყვანე სასწორიდან მეთქი. ამ ჩხუბში გადაიყვანა ურემი და იმ დროს მოვიდა სამი „პოდრიაჩიკი“, ვისიც იყო ქვა და სასწორი. მკითხეს: რამდენი ფუთი იყოო. მე უთხარი 120 ფუთი მეთქი. მინახეს წიგნში მეწერა 116 ფუთი და დამიწყეს ჩხუბი: აქ 20 ფუთი უნდა მოგვეპარაო. მაშინ დაუძახე მეურმეს მეორეთ და ავსწონეთ. გამოვიდა 116 ფუთი. მეურმემ მითხრა, რომ მას აკლებდნენ. მას უთხრეს მწონელი არ ვარგაო, შენი ურემი ყოფილა 91 ფუთით. თურმე ჩემ ადგილას უნდოდათ თავიანთი ნათესავის დაყენება.

ეს ვერ მოახერხეს სანამ იქ ვიყავი. მერე მოაწვეს „ოჩერედები“, თვითონ „პოდრიაჩიკები“ წონიდენ, დავრჩი უმუშევრად. რომ გამიქირდა, წამოვედი ქალაქში, შემდეგ მიეღოთ თავიანთი ნათესავი, დახელოვნებული გლეხების მოტყუილებაში. ქალაქში შევეუდექი მეშაობას როგორც ქვის მთელელების კავშირში, ისე პარტიაში. ვიყავი ორგანიზატორათ, ემართავდი დისკუსიებს. ერთხელ საჩქარო კრება იყო მოწვეული ბოლშევიკების. ადგილი იყო დანიშნული ფეთხანში სალამოს 8 ს. ბინა იყო სულ ზევით, კლდეებზე. შევიყარეთ თავი 15 კაცამდე. ველოდით კიდეც ამხანაგებს. ერთი ამხანაგი გარეთ დარჩა იდგა. ის იყო თურმე კლდიდან ვიღაც ქურდი გადმოცოცდა, ამხანაგა დაიწყო ყვირილი: ალყა შემოგვარტყეს, სახურავიდან გვეპარებოდა. აზხ. დაეახეთქემ თქვა ეს ადგილი შემჩნეულიაო. მეორემ სთქვა: კიბეებზე რომ ამოვდიოდი, ორი „გოროდოვი“ დავინახე და მგონი ამოსასვლელ კიბეებს ეძებდნენო. გამოვცვივდით. ოთახში იყო არაღეგალური სამკითხველო. ფურცლების გამნაწილებელი პუნქტიც იქ იყო. ჩვენთან მოდიოდნენ და ფურცლებს უნაწილებდით. ჩვენთანაც ბევრი რჩებოდა. ლიტერატურას ვინახავდით ცემენტის ბოჭკებში. გრიგოლ მირორტაძე იყო ქვის მთელელების კავშირის თავმჯდომარე და მეორე რაიონის წარმომადგენელი კოლექტივში. ის იყო ბოლშევიკი. ერთხელ ქუჩაში ვიყავი მე და ჩემი ბიძაშვილი. გავიხედეთ და დავინახეთ ქვემოდან მოდის პარული—ჯარი და პოლიცია. დილის 9 საათი იყო. ჩვენ მაშინვე მივხვდით, რაშიაც იყო საქმე. ჩვენი ოთახის ახლოს ერთი ვიწრო ქუჩა იყო, ჩვენც გავიქვეით იქითკენ. შევედით ეზოში და გავჩერდით იქნება გაიარონ და მერმე წავილლოთო, მაგრამ ეზოში თურმე წინასწარ ყოფილიყვნენ ჩასაფრებული „ოხრანიკები“. შევედით თუ არა ეზოში, მოგვაყვირეს: „რუჟი ვერხ, ნუ შეველის“. გავიხედეთ, მეორე ეზოს ლობიდან გამოუყვია მაუხერს თავი... ავსწიეთ ხელები და ვართ გაჩერებული. ოვითონაც ძალიან ეშინოდათ. მოვიდა ჯარი და გაგვჩხრიკეს. არაფერი ზედ არ გვქონდა, გაგვიყვანეს შუა ეზოში, მოგვიყენეს ჯარის კაცები და თვითონ შეცვიდნენ სახლის პატრონის სახლში. დაიწყეს ჩხრეკა, გადაანგრეს იქაურობა; ჩვენი სახლის გვერდზე იყო ყვავილების „რანჟერია“. იქ იყო (დაგროვილი მთელი ექვსი წლის განმავლობაში გამოსული ფურცლები. ეს იყო გასანაწილებელი პუნქტი, ზედმეტი ყოველთვის რჩებოდა ხოლმე. ეს იცოდა სახლის პატრონის ცოლმა ანა ენუქიძის ასულმა და მირორტაძესამ. „ორანჟერიაში“ სავსე ფეჩს წაუკიდეს ცეცხლი. წინ მოგვიდა ცეცხლი, მაგრამ მთელი „ფეჩი“ იყო გამოტენილი ოთხი ფუთი ფურცლით, ჩაეკეტა კარები; საშინელი კვამლი დატრიალდა; მივიდნენ ჭანდარები, გააღეს კარები. გამოვარდა ისეთი კვამლი, რომ ცხვირს ვერ შეყოფდით. გაჩხრიკეს „ფეჩი“, მაგრამ წინ დამწვა-

რიყო და უკან კი მილი იყო გატენილი ფურცლებით. ვეღარ გამოღეს კვამლში ჯანდარმებმა და გამოვიდნენ. დაუწყეს ჩხუბი სახლის პატრონს: რატომ დანათე ეხლა ცეცხლიო, ქალმა უთხრა: ყვავილები ფუჭდებოდა სიცივითო და მართლაც, იმ დღეს ცოტა ცივოდა. ცოტახანს ელოდეს იქნება გამოვიდეს კომლიო, მაგრამ თუ ემატებოდა, თვარა არ აკლდებოდა. ჩვენს ეზოში ცხოვრობდა ერთი ქვრივი დედაკაცი, გვარათ რევინი, ყავდა ორი შვილი—ქალები. მთელ ეზოს ალყა ჰქონდა შემორტყმული. შიგ ეზოში იყო 10 თუ 11 წლის გოგო, მან იცოდა ჩვენი ოთახი. როგორც პატარამ, მოახერხა გამოსვლა იმ ეზოდან, მოიბრინა ჩვენთან და ვითომ თავისთვის წაილაპარაკა: მე წავალ და გავასუფთავებ თქვენს ოთახსო, ქართულათ იცოდა ცოტა ლაპარაკი; სალდათებმა გაიგონეს, მაგრამ ვერ გაიგეს ქართული. ეგონათ, რომ თავისთვის წაილაპარაკაო და არ მიაქციეს ყურადღება როგორც პატარა ბავშვს. მართლაც, იმ ბავშვმა კარგ სიკეთე გვიყო ჩვენ. მაშინ ჩვენს ოთახში იყო როგორც არალეგალური ბროშიურები, ისე იარაღი. გამოგვიყვანეს. ქუჩაში გვეკითხება „ოხრანის“ უფროსი: თქვენი ოთახი სად არისო. მე ჩაწერილი არ ვიყავი. უთხარი დღეს დილით ჩამოვედი მეთქი. ბილეთიც ახალ გაკეთებული მქონდა. ჩემმა ბიძაშვილმა უთხრა: ქვევით ვდგევართო. წავვიყვანეს ქვევით, სად არის ოთახიო, ბიძაშვილმა უთხრა: ოთახი ზევით დარჩაო; მაშინ „ოხრანის“ უფროსმა მაუხერის კონდახი მისცხო მას. ბევრი სცემეს, მივედათ ოთახში. გერაფერი იპოვეს. ერთი კვირის შემდეგ დამიჭირეს და მიკრეს თავი მეტეხში. იმ დროს მყავდა ნაცნობი ერთი მოხუცი გენერალი უშაკოვი. მას ცოლი ქართველი ქალი ჰყავდა, რომელსაც შვილი მოუკვდა და გამაკეთებინა რკინის „რეშოტკა“ და ძეგლი. ამის შემდეგ მეძახოდნენ შვილობილს. შეეცადა უშაკოვი და მისი წყალობით გამანათავისუფლეს. ეს იყო 1908 წელს.

დავიწყე ქვის მთლებების კავშირში მუშაობა. გვქონდა დისკუსიები ბალშევიკებს და მენშევიკებს. ერთ ღამეს ბევრი ვიკამათეთ ღამის პირველ საათამდის, დავიძინე ბიძაჩემთან. ვნახე, საათის სამზე აბრაახუნებდნენ. ავდექი, გავალე კარები, საცვლების ამარა, ხელებ აწეული გამაჩერეს კარებში. გავიხედე, მთელი ეზო ჯარიო არის საესე. უბრძანეს სალდათებს და გამომიყვანეს გარეთ. თვითონ შეცვივდნენ სახლში და ააწიოკეს ქალები და ბავშვები. მე კი საცვლების ამარა წამიყვანეს. ოხრანის წარმომადგენელმა მიცნო: შენ დიდი ხანი არ არის რაც ჩვენთან იყავიო. ერთ სახლთან გამაჩერეს, თვითონ შევიდნენ ეზოში. იმ დროს მოვიდა ბიძა ჩემი და სთხოვა მათ, რომ ჩემთვის ტანისამოსის გადმოცემის ნება მიეცათ. ნება დართეს. ქუჩაში ჩავიცვი. ბიძამ სამ მანეთიანი გადასცა სალდათებს. ამის შემდეგ სალდათები კარგათ მეპყრობოდნენ. შემდეგ გამოიყვანეს იმ ეზოდან

ერთი კაცი, მოიყვანეს ჩემთან. ჩვენ დაგვჭოვეს და „ოხრანიკები“ წავიდნენ, ჩვენ ოხრანაში წავიყვანეს. გზაში ვკითხე ვინაობა, მითხრა სტოლიარო ვარ, გვარათ მუჯირიშვილიო, სახელი აღარ მახსოვს. იმ ღამეს ჩავგებრძანეს „კუტუზკაში“, მეორე დღეს გამოგვიძახეს, მაგრამ მე ჩავარდი უხერხულ-მდგომარეობაში. რას მამბრალევენ არ ვიცი. ერთი კვირის წინათ მე და ფარქოსაძეს დაგვავალა ქვის მთლელების კავშირმა, რომ ქვის მთლელების უსტაბაში გადაგვეყენებია ხელოსნების საშუალებით; ეს შევასრულეთ. მერე კავშირმა დაგვავალა მე და ფარქოსაძეს ერთი ინჟინერის „გაქეთება“ და ერთი შტრიკბენერის, რომელთაც დავდედით მოსაკლავათ. ვერ გამომერკვია, თუ რაში მდებდნენ ბრალს და როცა გვარი მკითხეს და ვუპასუხე მიროტაძე ვარ მეთქი, მაშინ დამიყვარა როტმისტრმა—შენი გვარი პეტრიაშვილია, შენ არხანგელსკიდან ხარ გამოქცეულიო.

შემდეგ მოიყვანეს გიორგი კერესელიძე და მას დაუწყაო ყვირილი,—შენ ხარ პეტრიაშვილიო; პეტრიაშვილი „საპოენიკი“ იყო, არხანგელსკიდან გამოქცეული. ჩაგყარეს „პადვალში“. ორი კვირის შემდეგ გაეგო და მოვიდა ჩემი მამობილი გენერალი უშაკოვი და უთხრა, რომ მე კარგად მომპყრობოდნენ. მეც დამარიგა: თუ ღამე წავიყვანონ სადმე, არ გაყვე. დღისით სადაც წავიყვანონ, წაყვე, ნუგეშინიანო; მე შევეცდები, რომ გაგართავისუფლონ ჩქარაო (იმ დროს ღამე გამოყავდათ ხოლმე დაჭერილები და გზაში გაიქცაო და ჰკლავდნენ) რამდენიმე ხნის მერე დაგვიყვანეს „სისკნოიში“, სადაც დატუსაღებული იყო ლადო სუხიშვილი და სხვები. სამ თვემდის ვეყარეთ იქ „პადვალში“ ოცდა შვიდ კაცამდე. არავითარი ბრალდება არ იყო.

დიღა უბედურება ხდებოდა აქ. დაპატიმრებულთ პირდაპირ აწამებდნენ: გაყავდათ ზოგიერთები, გაატიტვლებდნენ, დაიჭერდნენ ხელებიდან და ფეხებიდან, დაუჭერდნენ თავს, დაასველებდნენ ჩარსავს, გადაათარებდნენ ზურგზე და სცემდნენ დაგრეხილ ხარის ძარღვს. როცა მიიყვანდნენ სიკედილზე, მაშინ პატარა ოთახში დააგდებდნენ და ორისამი დღე არათერს არ მიაწვდნენ, წყალსაც კი არ დააღვინებდნენ. სამი დღის შემდეგ უღვაშებს ააგლეჯდნენ, თმას დაიხვევდნენ თითზე და სულ ისე დააგლეჯდნენ, მერე გააცხელებდნენ თოფის „ზუნ-პას“, ანუ „შონპალს“ და მიაღებდნენ სახეზე და წვავდნენ. პაპიროსს გააჩაღებდნენ და მიაღებდნენ სახეზე, სახე ისე ჰქონდათ, თითქოს ყვავილი მოჰზდიაო. მერე კიდევ სცემდნენ და დააგდებდნენ. ხშირი ყოფილა შემთხვევა, რომ ასეთი ცემის შემდეგ ჩემს მოსვლამდე რამდენიმე კაცი მომკვდარიყო. მე ვნახე ერთი ნაცემი. ახლაც ცოცხალი არის, ხულიგან გრიშას ეძახიან. ასე ვიტანჯებოდი. მოიყვანეს ერთი სტუდენტი, შალვა ჯაფარიძე; როდესაც გაეცნო აქაურ მდგომარეო-

ბას, გვითხრა: ერთი თხოვნის ქალაღი და კარანდაში მიშოვნება. ერთი კარანდაში და ქალაღი დაგვიჯდა სამი მანეთი...

სახალხო უნივერსიტეტში ორი ფრაქცია იყო—ბოლშევიკების და მენშევიკების. ბოლშევიკების ფრაქციაში იყვნენ: კოსტა საღირაშვილი, კოწია კოპალეიშვილი (რომლებიც ჩვენთან აღარ არიან), სეფასტი თალაკვაძე, გ. მიროტაძე, გიორგი ყურულაოვი, ლოლა წულუკიძე და ლევ. მიროტაძე. ჩვენი ფრაქციის წყალობით საღამოს შკოლების გარდა მოვაწვევთ საღამოს ლექციები ვერაზე, სადაც გვყავდა ლექტორებათ: არსენიძე, წულუკიძე, ქარუმიძე, ასათიანის ქალი, ტყემალაძე. ლექციებს ესწრებოდა არა ნაკლებ 30, კაცისა და ნშირად იყო 40 და 50 და 70-მდის, ასე რომ, ლექციით ძალიან დაინტერესდნენ მოწინავე მუშები. ჩემს მოვალეობას შეადგენდა ყოველ ღამეს საღამოს შკოლების დათვალეფიება—რამდენი მოწაფე ესწრებოდა და რამდენი გაკვეთილი იყო. თითო გაკვეთილში ვაძლევდით 60 კაპეიკს. მასწავლებელს თვის ბოლოს უნდა გაეწწორებოდით. საერთოდ მთელი შკოლების ხარჯების დასაფარავად თითოეულ შეგირდს ვახდევინებდით თვეში 30 კაპეიკს. უმრავლესობას კი, პირიქით, ვებეწებდით, რომ ემაცადინათ. ინსტრუქციის ძალით ჩვენ არ გვქონდა უტლება, რომ ფული არ გამოგვერთმია, მაგრამ ჩვენ ვწერდით წიგნში, ვითომ ფული შემოიტანაო. და ნამდვილათ კი არაფერს ვართმევდით. ასე გვინდოდა, რომ დაინტერესებულიყვნენ მუშები და მრავლად მოსულიყვნენ.

ასე ვმუშაობდით 1914 წ. ნახევრამდის. დაიწყო ომი და მეც მოვეყვი ბადეში. იმ ხანებში კიდევ გვქონდა მეორე „იაჩეიკა“, სადაც ხელმძღვანელი იყო სერგო თავდიშვილი. ვუთხარი მას, რომ მე წასვლა არ მინდოდა, მაშინ სერგომ მითხრა: აქ აღარავინ დარჩა, ყველა წავიდა და მე მარტო აქ რა მინდა, მეც მინდოდა მოხალისეთ წასვლა, არ წამიყვანეს. შენ წავიყვანეს და გეზარებო. საქმე ეხლა ჯარში არისო. მეც წავედი, მაგრამ ჩემდა საბედნიეროთ თუ საუბედუროთ დამტოვეს „ვოინსკი ნაჩალნიკთან“. ჩემთან ერთად დასტოვეს 50 კაცი. ჩვენ ვღებულობდით სახელმწიფო საქონელს და ვაგზავნიდით. ამათ ხე იმირჩიეს წარმომაღდენლათ. რამდენიმე თვის შემდეგ აცოვდა და ძალიან გაუჭირდათ ჯარისკაცებს და დამავალეს უფროსთან მისვლა და საზამთრო ტანისამოსის თხოვა. იმ დროს ველოდით რაღაცას ჯარში ჟორესის მკვლელობის გამო. იყო მითქმამოთქმა. მეც მივედი და ვუთხარი „ვოინსკი ნაჩალნიკს“—საღლათებს ტანისამოსი არა აქვთ და სიცივით იხოცებიან—თქო. შემპირდა, კარგი, მივეცემო. ფელდფებელს ჯარისკაცები უნდობლათ უყურებდნენ, როგორც კონტრ რევოლუციონერს. „ვოინსკი ნაჩალნიკი“ იყო ქართველი. ფელდფებელს ჩემი ნათესავი ეგონა ის და ვერაფერს მი-

ბედავდა. მიმაგზავნეს მეორეთ, კადევ შენაბრდა და კადევ მომ-
ტყუილა. შემდეგ ჩაეწერეთ საავადმყოფოში ყველა 50 კაცი და
წავედით ექიმთან: ზოგი ახველებდა, ზოგი წილს იტკივებდა, ზოგი
გულს და მეც დავუმატე მიზეზი, რომ ამუშავებენ და ტანისამოსი
არა აქვთ მეთქი. შემპირდა ექიმი. მე ვეტყვი „ნაჩალნიკს“ და ყვე-
ლას მისცემს ტანისამოსს, მანამდის კი სამ სამი დღის დასვენებას
მივცემ ყველასო. მესამე დღეს უფროსმა ყველანი გაგვაგზავნა ფრონტ-
ზე. ტანისამოსიც მოგვცა, წაიძუანეს ერევანში და იქიდან უნდა
გადავეგზავნეთ თათრის ფრონტზე. ერევანში ვნახე დიმიტრი კა-
ლანდაძე, რომელსაც ძალიან გაუხარდა და მითხრა: შენთან ბრძო-
ლაში გასვლისთანავე რომ მომკლან, მაინც რაღაცა იმედი მექნებაო.
დიმიტრი კალანდაძე არის ძველი ბოლშევიკი და ძველი მასწავლე-
ბელი და ეხლაც არის ბოლშევიკი. ფრონტზე ყველამ დიდი გაჭირ-
ვება გადავიტანეთ. სულ ექვსი თვე ვიყავი ბრძოლაში. შემდეგ მოი-
თხვეს მუსიკანტები, რომელნიც დაიჭურენ ეგზამენს, იმას გადავი-
ყვანთ მუსიკაშიო. მეც შევეცადე. ნოტები ვიცოდი და მუსიკის და-
კვრაც, მაგრამ დიდი ხანი არ დამეკრა და თან მეშინოდა; სამასი
კაცი ჩაეწერა, ოცდათხუთმეტი იყო საჭირო. როგორც იქნა დავი-
ჭირე ეგზამენი. ერთი წელიწადი დავჩი მუსიკაში. შემდეგ კადევ
მოვიდა ბრძანება: „სტანოკზე“ და „ზავოდებში“ მომუშავენი თავის
ალაგას დაბრუნდნო. მეც ვითხოვე, რომ ვიცოდი „სტანოკზე“ მუ-
შაობა და გავგზავნეთ „ზავოდოში“. შეიწყნარეს ჩემი თხოვნა და
გამაგზავნეს ყარსში ავტომობილის როტაში. იქ იყო ერთი კარგი
ხელოსანი ტულიდან. მოვიდა, მკითხა ეროვნებით ვინა ხარო და
როდესაც ვუთხარი ვინც ვიყავი, დამიწყო ხელობის სწავლება. მე
მეგონა თუ მცდის მეთქი და არ მივეცი ქლიბი, მაშინ მკითხა: თუ
იცნობ ჩხეიძეს, წერეთელს და, სხვათა შორის, ბოლოს სტალინიც
მკითხა. მეც უთხარი, რომ ვიცნობდი. მკითხა—იგინი მენშე-
ვიკები არიან თუ ბოლშევიკებიო. მეც ვუპასუხე. შენ რომელს
ეკუთვნისო. მე პარტია არ ვიცი მეთქი. თურმე ის არასაიმე-
ნდოების გამო იყო გამოგზავნილი. დავძმობილდით. მეორე
დღეს „პრობაც“ ჩავაბარე და დავიწყე მუშაობა გარაჟში. ის
ანხანაგი გამოდგა ბოლშევიკი. ვიყავით სამი თვე ერთად. მე-
რე ავად გახდა და გამოვეგზავნეთ აქეთ. ექვსი თვის შემდეგ გარა-
ჟიდან გადავედი ავტომობილებზე სარაყამიშში. იქ ჩვენ ენახეთ ამხ.
ალავერდოვი—წითელ ჯვარში, სერგო თავდიშვილი—რკინის გზაზე.
კრეჩებს სისტემატიურად ვაწყობდით. გავაბით კავშირი არზრუმთან
და სხვა მთავარ ცენტრებთან. ალავერდოვი წამოვიდა კავკასიის
არმიის ყრილობაზე. მეც ძალიან ავით გავხდი, როგორ წამომიყვა-
ნეს აღარ მახსოვს და მომათავსეს ტფილისის საავადმყოფოში. სა-

ნამ იყვენ იქ ჩენი ამხანაგები, მანამ ძალიან ძლიერი იყო ბალშევიკური ორგანიზაცია. როცა მოვრჩი, მივედი მეორე რაიონში. იქ გავეცანი ამხ. სტეფანოვს და დავიწყე პარტიული მუშაობა. სტეფანოვმა იმუშავა ერთი თვე და მერე წავიდა მგონი ელისავეტპოლში: მეორე რაიონის ბიუროს თავმჯდომარეთ იყო ამხ. მოსე კვარაცხელია. ერთხელ (ელისაბედის ქუჩაზე) მეორე რაიონის კრებაზე შემოვიდნენ (სახლის „პოდიებდში“). ვილაც კონკრ-რევოლუციონერები და ასტეხეს სროლა. სროლამ დიდხანს გასტანა. აქ იყვნენ მაშინ მოსე კვარაცხელია, მიხა ჩოდრიშვილი, ერმილე კალანდაძე და სხ. ჩვენ ჩავკეტეთ კარები და გამოვედით ეზოდან. ქალაქში ბალშევიკების ბიუროები თითქმის დაიხურა. დარჩა მარტო მეორე რაიონის ბიურო. ვადგენდით გვარდიას, მაგრამ შემდეგ დაფანებეთ თავი გვარდიის შედგენას. ჩვენთან ვინც იყვნენ ყველანი მოდიოდნენ და გვაწუხებდნენ: ჩვენ მენშევიკები არსად გვლეულობენ. ან ნება მოგვეცით, რომ მათ გვარდიაში ჩავეწეროთ, ტანისამოსს ჩავვაცმევინ და პურს გვაქმევენო, მხოლოდ, თქვენ როცა დაგვიძახებთ, ჩვენ მაშინათვე მზათ ვიქნებით, რომ წამოვიდეთ თქვენთან. მე მაშინვე ვიფიქრე, რომ როცა მათთან ჩაეწერებიან, მერე ჩვენ ისინი აღარ გამოგვადებიან მეთქი. მეც ვეუბნებოდი მე არაფრის მოცემა არ შემიძლია და როგორც გინდათ, ისე მოიქეცით მეთქი. მე ვმუშაობდი მეთათე სასურსათო კომისარიატის ფურნეში, სადაც ვანაწილებდი პურს, მაგრამ დაბოლოს ჩვენ ყველანი დაგვცოცხეს. დავრჩი ცუდად.

პარმენ სინსაპე

პირადი მოგონებანი

(დასასრული, იხ. „რევ. მატ.“ № 5)

1907 წლის დასაწყისში ერმოლოვი ბათომში წავიდა, დავადევ-
ნეთ სამი ტერორისტი, რომლებმაც მას ბომბი ესროლეს.

ბომბი ახლოს გასკდა, ერმოლოვი და მსროლელებიც დაიჭრენ, დაიჭირეს მსროლელები და გადაუწყვიტეს ჩამოხრჩობა, მაშინ ბათომის ციხეში იჯდა გერმანე იმნაიშვილი, რომელმაც საქმე მოაწყო ციხის ზედამხედველთან, მისთვის უნდა მიეცათ 300 მანეთი და თვითონაც გაყვებოდა ჩვენებს, ფული ბათომის ორგანიზაციამ იშოვა და ისინი გაიქცნენ ციხიდან. როდესაც ერმოლოვმა გაიგო, რომ ტუსალები გაიქცნენ, დაატუსაღა სასტუმროს მოსამსახურე, ჩვენი საუკეთესო ამხანაგი ფრანგი, რომლებიც გაგზავნა ჯერ ოზურგეთში, შემდეგ ლანჩხუთში. გზაში მოკლეს, მკვლელები აქარელი იყო. 1907 წლის დამლევს დაატუსაღეს ბოჭაული მიქიაშვილი ფულების გაფლანგვისათვის და გაგზავნეს გამასწორებელ რაზმში, სადაც ერთმა ჩვენმა კატორღელმა მოჰკლა ის.

1905 წლის დასაწყისში მთავრობამ გურიაში გამოგზავნა კომისია სულთან კრიმგირის ხელმძღვანელობით.

კომისიამ ჩამოიარა ყველა საზოგადოებანი და ეკითხებოდა ხალხს, თუ რამ გამოიწვია ხალხის მთავრობისადმი უკმაყოფილება.

იმართებოდა მიტინგები კომისიის წევრთა თანადასწრებით. თავისუფლათ გამოდიოდნენ: ბენია ჩხიკვიშვილი, იასონ მეგრელიძე და გერმანე მგალობლიშვილი. მე მქონდა მონდობილი თითოეულ საზოგადოებაში მომეზადებინა 12 კაცი, რომლებიც აუხსნიდნენ კრიმგირის მთავრობის აღვირ-ახსნილობას, მემამულეების და სამღვდელოების ბოროტმოქმედებას. კრიმ-გირის პროვოკაცია მოუწყო დუმბაძემ. ღამით აუტეხეს სროლა იმ სახლს, რომელშიაც კრიმ-გირი იყო, ვითომ გლეხები დასხმოდნენ თავს. კრიმ-გირიც დარწმუნდა, რომ პროვოკაცია იყო. გლეხებმა დაუმტკიცეს, რომ ისინი მას იცაფდნენ. კრიმ-გირის ჩამოსვლა გამოვიყენეთ და დავეუკავშირეთ რაიონები ერთი მეორეს. 1907 წ. კიდევ მოითხოვა ხალხმა კომისია, მაგრამ მთავრობა არ მოსტყუვდა და გაგზავნილ დელეგაციას დატუსაღება დაუპირა.

1908—9—10 წლებში გურიის ორგანიზაციების მუშაობა დასუსტდა, მაგრამ ორგანიზაციას ასულდგმულებდა ის გარემოება, რომ კავშირი გვექონდა ამხ. ფილიპე მახარაძესთან, კოტე ცინცაძესთან და სხვებთან.

1911 წელს მოვიდა დიდი თოვლი. მთავრობამ გადაღიერა პოლიცია. გამოიყვანა ლამის დარაჯებათ ხალხი, რომ დეკნილები ადგილად ჩაეგდო ხელში, მაგრამ პოლიცია მაინც ვერას გახდა. ხალხი ხელს გვიწყობდა. გურიის ბალშევიკები მჭიდროთ ეიყავით დაკავშირებულნი ერთმანეთთან; ჩოხატაურის, ერკეთის, ლანჩხუთის და ოზურგეთის. მუშაობის დირექტივებს ვლენგულობდით ცენტრიდან.

1912 წელსიაც კვლავ სასტიკად გვედევნიდნენ, რის გამო ორგანიზაციებში მუშაობა შესუსტდა.

ამავე წელს ლანჩხუთში გადმოიყვანეს ორი მასწავლებელი ქალი—საშა დარახველიძე და ნინა დიდიძე, რომლებიც აქ დროსაც „ბოლშევიკები“ იყვნენ. ძალების მომატებით მუშაობა ამ რაიონში გაძლიერდა.

გურიაში ჩვენ „მენშევიკებთან“ ერთად ვმუშაობდით. მე ვიყავი გურიის კომიტეტის წევრი. ხშირად მოვითხოვდი გამოყოფას მენშევიკებისაგან, მაგრამ თედორე კალანდაძე და სხვა ამხანაგები არ მეთანხმებოდნენ და მეუბნებოდნენ, თვით ორგანიზაციაში ვებრძოლოთ მენშევიკებს და ამით ფრაქციას მეტ სარგებლობას მოვუტანოთ.

ერთხელ კოტე ცინცაძემ დამაყვალა გურიაში სტამბის მოწყობა. სტამბისათვის ლანჩხუთში ვიშოვე ბინა, ივანე ინანიშვილთან. სტამბის ჩამოხიდვას თითქმის სამი თვე მოვუწდიოთ. ამ საქმეზე მუშაობდა აგრეთვე, ამხ. კოტე ცინცაძე და ვალოდია (მიხა) ხუტულაშვილი.

სტამბა მოვაწყვეთ და დავბეჭდეთ საშაისო ფურცლები. პროკლამაციები მოვფინეთ ამიერ-კავკასიის ყველა ქალაქებს.

სტამბაში მუშაობა ძნელდებოდა. მუშაობა შეიძლებოდა მხოლოდ ღამით.

ფურცლები იბეჭდებოდა სამ ენაზე: ქართულათ, რუსულათ და სომხურად.

1914 წ. საერთაშორისო ომის გამოცხადების გამო მე მივმართე ამხანაგებს, თუ როგორ მოვექცეულიყავით, მაგრამ დადებითი პასუხი ვერ მივიღე. და ბოლოს მე მოველაპარაკე ერთ ძველ ამხანაგს, გერასიმე კალაძეს და მივმართე საოლქო კომიტეტს მოეწვია ამიერ-კავკასიის კონფერენცია.

მივიღეთ პასუხი კონფერენციის მოწვევის შესახებ. ითხოვდნენ გეცნობებოდა კონფერენციის ადგილი. ვაცნობე, რომ კონფერენციის მოწვევა შესაძლო არის ჩიბათში (გურია) ამბერკი ჟრუშაძის ბინაზე.

დანიშნულ დროისთვის შეიკრიბნენ დასავლეთ კავკასიის დღლე გატეხი, მხოლოდ აღმოსავლეთის კი არა. ჩამოვიდა ერთი ამხანაგი

და გვაცნობა აღმოსავლეთის დელეგატებს მთაწერობა გვითვალთვალებს და წამოსვლა შეუძლებელიაო. გვაცნობებდნენ, რათა ჩავსულიყავით ბაკურიანში. ამის შესახებ ნოე რამიშვილი გვწერდა, შევამცირეთ დელეგატების რიცხვი და გავგზავნეთ ბაკურიანში.

მეორე წელს მე მომანდვის ამიერ-კავკასიის კონფერენციის მოწვევა გურიაში, რომელიც შესდგა სოფ. შუხუთში. 1916 წელსაც მქონდა მონდობილი კონფერენციის მოწვევა, რომელიც შესდგა ჯუნჯუთში (გურია). ამავე დროს ქიათურაში იყო მოწვეული კონფერენცია რვა მუშის. გავგზავნე სანდო ამხანაგები, სადაც გადაწყდა ქურნალი „პირველი ნაბიჯის“ გამოცემა.

ამ ქურნალის გამოცემას ხელმძღვანელობდნენ საეჭო, ლადო სუხიშვილი, რაჟდენ კალაძე, მეტრეველი და გურიიდან მე.

ამის გამო ნ. ჟორდანიამ, ნ. რამიშვილმა და გრ. ურატაძემ გამასამართლეს, წინადადება მომცეს, რათა მათთან შემეწყვიტა კავშირი. ამასთანავე ნითხრეს, რომ შენ, როგორც ბოლშევიკი, უნდა მოგვეცულები პარტიიდან, მაგრამ საჭირო კაცი ხარ, ჯერ დაგტოვებთ, მხოლოდ არ გაბედო და პარტია განხეთქილებით არ გაყო. ამის შემდეგ მე გადაწყვიტე გამოვეყოფიდი, მაგრამ ამხანაგებმა არ მომცეს ნება. ამრიგად, მე მიხდებოდა მუშაობა სამ ადგილას: „შენ-შევიკებთან“, „ბოლშევიკებთან“, გურიის კომიტეტში და რვა მუშის ჯგუფში. იმ ჯგუფში „ბოლშევიკი“ იყო ორი ამხანაგი: რაჟდენ კალაძე და ლადო სუხიშვილი. ჩვენს სტამბაში დაგბეჭდეთ ციმერვალდის კონფერენციის რეზოლიუციები და გავგზავნეთ ამიერ კავკასიის ყველა ორგანიზაციებში, რადგან ამიერ-კავკასიაში მაშინ სხვა სტამბა არ იყო.

1914—1915 წ. წ. მე ვიყავი კოოპერატივის გამგეობის წევრი. ფურცლები გაუგზავნეთ აგრეთვე ამხ. მაღაქია ტოროშელიძეს სამტრედიის, მაგრამ თვითონ სახლში არ იყო და მისმა ცოლმა უკან დამიბრუნა, ჩემ სახელზე, ლანჩხუთის კოოპერატივში, რომელიც მიიღო ნოქარმა მენაღარიშვილმა, მან რამოდენიმე ცალი ხალხს დაურიგა და ერთი ცალი მიუტანა ნოე ჟორდანიას. ფურცელი გამოცემული იყო კავკასიის ბიუროს სახელით. ნ. ჟორდანიამ მაშინვე აცნობა კოლექტივს, რათა ფურცლები არ გავრცელებულიყო, რომელსაც თვით „მენშევიკები“ ავრცელებდნენ. მეორე ნაწილი ფურცლებისა გ. ურატაძემ ფურნეში დასწვა. მეორე დღეს ნოე ჟორდანიამ დამიბარა და წინადადება მომცა ასეთი ფურცლები რომ მიიღო, ჩვენ დაუკითხავათ ნუ გაავრცელებთ, პარტიაში განხეთქილებას ნუ ჩამოაგდებთო. ფურცლების ბედის შესახებ ვაცნობე ამხანაგებს ბაქოში და ტფილისში. თუმცა მითვალთვალებდნენ, მაგრამ ვერ მომიცილეს, რადგან კარგი გავლენა მქონდა გურიის გლეხობაში. 3—4 წლის გან-

მავლობაში ვმუშაობდით სტამბაზე კოტე ცინცაძე, ვალოდია ხუტუ-
ლაშვილი და მე. ერთხელ, როდესაც ფურცლებს ვებეჭდავდით, მო-
გვეპარა ხმაურობაზე ერთი მენშევიკი და გაგვიგო, ჩვენც გავიგეთ
და სტამბა სხვა ადგილზე გადავიტანეთ.

მიუხედავად იმისა, რომ მთავრობამ იცოდა სტამბის შესახებ,
ვერაფერს გახდა და სტამბა 1917 წლის რევოლუციამდე მოვიტა-
ნეთ. 1917 წ. რუსეთის დიდ რევოლუციის შემდეგ ლანჩხუთში რე-
ვოლუციონერ კომიტეტში ხალხმა აგვიჩინა სამი ბალშევიკი: საშა
დარახველიძე, ნინა დიდიძე და მე. შემდეგ აგვიჩინეს ქალაქის თვით-
მართელობაში. ამ დროსაც კავშირი გვქონდა ანხ. ფილიპე მახარა-
ძესთან და კოტე ცინცაძესთან, რომელთა დირექტივებით ვმუშაობდით
და ხალხიც ანგარიშს გვიწვედა. გავიგე რა, რომ რუსეთში ლენინი
ჩამოვიდაო, გამოვუვზავნე მისასალმებელი დეპეშა გურიის ბალშევიკე-
ბის სახელით, რომელიც შემდეგ დაიბეჭდა „Рабочая Правда“-ში.

პეტროგრადიდან მივიღე წერილი ერთ კატორღელ მენშევიკი-
საგან, რომ საუბედუროთ გურიისაშიც გაჩენილან ბალშევიკები და
დროზე მოუღეთ ბოლო, რომ არ გაძლიერდნო“. განიზრახეს ჩემი
გასამართლება, მაგრამ კარგად მიცნობდა ადგილობრივი გურიის
მშრომელი მასა და გასამართლება ვერ შესძლეს.

1917 წლის მაისში ტფილისში მოიწვიეს ამიერ-კავკასიის „მუ-
შათა და გლეხთა დეპუტატების ყრილობა“, სადაც გურიიდან მე და
პარტენ ებრაელიძე გაგვაგზავნეს. ყრილობაზე იყო ოთხი მიმდინარე-
ობა: „მენშევიკების“, ბალშევიკების, ფედერალისტების და ესერე-
ბის. ბრძოლამ მათ შორის მწვავე ხასიათი მიიღო განსაკუთრებით
ესერების წინააღმდეგ. ყრილობის ინიციატივა სოციალ-დემოკრატიე-
ბის ხელში იყო, ყრილობაზე „ბალშევიკი“ იყო: ერთი ეკატერინო-
დარიდან, ექვსი ბაქოდან და გურიიდან მე ვიყავი. აქ შევნიშნე, რომ
ვალიკო ჯუღელი მერყეობდა. ადრე ეს სრულებით გამართლდა. მან
მითხრა, რომ „ჩვენ ეხლა ესერებს უნდა ვებრძოლოთ, რათა დავა-
მარცხოთ და შემდეგ—მენშევიკებით. მის წინადადებას მე არ დავე-
თანხმე. ლანჩხუთში დაბრუნებისას პარტიის სარაიონო კრებაზე გა-
მასამართლეს, რატომ მიეცი ხმა ბალშევიკებსო. ჩემთან ერთად გა-
სამართლეს კიდევ საშა დარახველიძე და ნინა დიდიძე. თუმცა
ბრალმდებლებმა მიზანს ვერ მიაღწიეს, რადგან მასა არ ჰყავდა მათ.
ამ გასამართლებამ დიდი სამსახური გავგიწია ჩვენ მით, რომ ხალხი
გაერკვა სადაო კითხვებში. ბალშევიკების ავტორიტეტი უფრო
ამაღლდა, გამოცოცხლდა ორგანიზაციული მუშაობა. აღვადგინეთ
კავშირი ყველა რაიონებთან და ცენტრთან, ანხ. ფ. მახარაძესთან.
დამალული სტამბა გადმოვიტანე სახლში. მენშევიკებმა მომთხოვეს
სტამბა, მაგრამ მე არ ჩავაბარე. ქუთაისიდან ჩამოვიდნენ ანხ. დათი-
კო ლორთქიფანიძე, ილ. მაჭავარიანი და სტამბა წაიღეს ქუთაისში.

1917 წელს ოქტომბრის რევოლუციამდე, ფ. ცხომელიძეს მოგაცხადებინეთ გურიის კონფერენცია მოწვეულად. კონფერენციას დაესწრო ალ. ერქომაიშვილი. სხვა და სხვა კითხვების შემდეგ აირჩიეს სამაზრო კომიტეტი. სამაზრო კომიტეტის თავმჯდომარედ მე ამირჩიეს.

ვას. კანდელაკი აცხადებდა პრესის საშუალებით, რომ მოწვეულია ქუთაისის საგუბერნიო კონფერენცია. კონფერენციაზე მონაწილეობდა გურია, სამეგრელო და ქუთაისის მაზრა. ქუთაისიდან იყვნენ: ამხ. ვალია ბახტაძე, დათიკო ლორთქიფანიძე და მარუსია ორახელაშვილი.

საგუბერნიო კომიტეტში შედიოდა ხუთი წევრი. ამის შემდეგ უფრო დავუკავშირდი საოლქო კომიტეტს. ამ კონფერენციის შემდეგ, 1917 წელს, ლანჩხუთში ჩამოვიდა ძველი რევოლუციონერი, ამხანაგი არჩილ (როსტომ) დოლიძე. ჩვენ ვაწყობდით მიტინგებს ყველა თემებში, სადაც მონაწილეობას მენშევიკებიც იღებდნენ, მაგრამ არჩილის ახსნა-განმარტების შემდეგ დაპარცხებული რჩებოდნენ მოწინააღმდეგენი. არჩილი საყვარელი პიროვნება შეიქნა გლეხებისათვის, ასეთი მუშაობის გავლენით გურიის რევოლუციონურმა კუთხეებმა: ჩიბათმა, სიროულ-ჯუმალომა, ერკეთმა, ლანჩხუთისა და ხიდისთავმა იწყეს აქტიური გამოსვლა მენშევიკების წინააღმდეგ. აღსანიშნავია ის, რომ გურიის მენშევიკური ორგანიზაცია, საქართველოს ყველა სხვა მათ ორგანიზაციებს ბელმძღვანელობდა.

1917 წელს „დამფუძნებელი კრების“ არჩევნების წინ, გურიაში ჩამოვიდა ამხ. ვ. კანდელაკი საარჩევნო კამპანიის ჩასატარებლად. მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენი პარტია ახალი გამოყოფილი იყო, არჩევნებში საკმაოდ მივიღეთ ხმა. ამ მოვლენამ ჩააფიქრა მოწინააღმდეგენი და დაგვიწყეს დევნა.

როდესაც შამხორის ამბები ხდებოდა, ჩვენ მუშაობა უფრო გააძლიერეთ, რის გამო გართულდა კავშირის დაჭერა ცენტრთან, ბათუმის, გურიის, სამეგრელოს და იმერეთის ორგანიზაციების კავშირს დაეჭვა დასავლეთ საქართველოს საოლქო კომიტეტი.

გურიიდან მე შევდიოდი. ეთ სხდომაზე გადაწყდა შეგვექნა შავი ზღვის სანაპირო კომუნისტური რაზმი. ეს მოგვანდევს მე და კოლია ბახტაძეს. ბათუმში ჩვენ შევქმენით ეს რაზმი, 400 კაცისაგან. ამ დროს ოსმალეთის ფრონტიდან ბრუნდებოდა ჯარის ნაწილები, რომლებსაც ტრაპიზონში ბელმძღვანელობდა ამხ. ბესო კვირკელია. ნაწილებს ვგზავნიდით ნოვოროსიისკში, თეთრ გვარდიელებთან საბრძოლველად.

ერთ-ერთ კონფერენციაზე მე გავაკეთე მოხსენება გურიის მდგომარეობის შესახებ. კონფერენციის დამთავრების შემდეგ ერთი

პიროვნება მეკითხება თუ საიდან ვიყავი მე და რა გვარი ვარ. მე ამ უცნობმა პიროვნებამ შემეძვეა, თუ რათ ესაჭიროება ჩემი ვინაობის გაგება მეთქი. შევეკითხე ვინაობა. მან მიბასუხა, მამია ორანგლაშვილი ვარ და გურიაში მინდა წამოვიდეთ. მე მარუსიასაგან გავგონილი მქონდა მამიას მუშაობის შესახებ და როგორც ეს გავიგე, ყველაფერი მიეხვდი. მაშინ ისეთი ხანა იყო, რომ ამხანაგები არაფერს არ ეუბნებოდნენ ერთი მეორეს თუ კარგათ არ იცნობდნენ და მეც ამიტომ შევეჭვიანდი. ამ დროს გურიაში მუშაობდა ძველი რევოლუციონერი ვანო ლომთათიძე, რომელიც ციხეში გარდაიცვალა 1920 წ.

ამავე წელს ტფილისიდან ბათუმში ჩამოვიდა ნ. ჟორდანიას და დაიწყო ჩვენი განდევნა, რადგანაც ბათუმი თითქმის ჩვენ ხელში იყო. ზენშევიკების ჯარი ჩვენთან მოსელას ვერ ბედავდა, რადგანაც მთელი შავი ზღვის ფლოტი ჩვენთან იყო. ჟორდანიამ მოაწყო საქმე ისე, რომ ბათუმიდან გააქცია სამხედრო გემი „ქარლ მარქსი“ (ახალ დარქმეული ქორდა) „ზინონოსცები“, რის შემდეგ ჩვენი ჯარი გამოდევნეს ბათუმიდან. ცოტა ხნის შემდეგ ბათუმი ოსმალებმა აიღეს და ჩვენი კომიტეტი გადავიტანეთ ფოთში. იქ მას ხელმძღვანელობდა ს. გამბაროვი. ასეთი გაჭირვებით გადაგვქონდა ცენტრი ერთი ადგილიდან მეორე ადგილას. და ბოლოს, 1919 წლის დასაწყისში ცენტრი გადავიტანეთ ქუთაისში. ამხ. მიშა ოქუჯავა მიდრეოდა სხვ. დასხვა მაზრებში და იწვევდა კონფერენციებს, ძალთა განწყობილების გასაგებათ ქუთაისში გადაწყდა მოგვეწყო გურიაში მთელი რიგი რევოლუციონერი მიტინგი. ძალთა განწყობილება ირკვეოდა პირველ წუთშივე თავმჯდომარის არჩევის დროს.

ასეთი მატინგები მოეწყო 42 თემში. მენშევიკებმა მხოლოდ სამ თემში გაიყვანეს თავიანთი თავმჯდომარე, დანარჩენ ადგილებში ყოველგან ჩვენი გაგვყავდა. მაშინ მენშევიკებმა ჩამოიყვანეს ცნობილი აიოლო, რომელიც იყო ბაქოს 26 კომარის დახვერტის მონაწილე. ჩვენ კი ვაყენებდით მის წინააღმდეგ ამხ. თ. კალანდაძეს, რომლის გამოსვლა ყოველგან გამარჯვებით თავდებოდა.

ლაჩხუთში (გურია) მოწვეული იყო ასეთი მიტინგი, სადაც დიდძალმა საზოგადოებამ მოიყარა თავი ნ. ჟორდანიას ეზოსთან, თავმჯდომარის არჩევის დროს საზოგადოებამ ჩვენ დაგვიჭირა მხარი და ჩე ამირჩიეს. „მენშევიკებს“ ეს არ მოეწონათ, გამოყვეს. მცირე ნაწილი და წაიყვანეს. ჩვენ დემონსტრაცია მოვახდინეთ და გამოგვყვა 2.000 კაცზე მეტი. გავხსენით მიტინგი, სიტყვა წამოსთქვა. ამხ. თედორე კალანდაძემ, თ. დოლიძემ, შემდეგ გამოვიტანეთ მთავრობის საწინააღმდეგო რევოლუცია ერთხმით. ამის შემდეგ გურიაში დადგა სასტიკი რეაქცია. ყველანაირი აქტიური ამხანაგებს იჭერ-

დენ; ამხ. არჩილ დოლოძე ციხიდან განთავისუფლების შემდეგ ხანმოკლე ავადმყოფობის შემდეგ გარდაიცვალა.

რევოლუციონერ მიტინგების დამთავრების შემდეგ ჩვენ შევედექით გაზოსვლების სამზადისს. ღამით სხვადასხვა რაიონებში სიარულის გამო გავცივდი და ტიფით გავხდარ ავად, რის გამოც ორი თვე ვიწექ; ამ ხანებში ხელისთავში, გურიის კომიტეტის სხდომაზე, გვარდიამ შეიპყრო გამოსვლების ხელმძღვანელები, დაჭერას გადაურჩნენ ტარასი მგლობლიშვილი, სიმონ ჭანიშვილი. მოკეთებისას წავედი ქუთაისში მარუსია ორახელაშვილთან, რომელმაც მიმიყვანა გიორგი სტურუასთან. მან გადმომა გიგმა და 10.000 მანეთი გამოსვლებისთვის. როცა დაებრუნდა ქუთაისიდან, მენშევიკების აგენტმა თ. მუხაშავერიამ დამატუსაღა და მომათავსეს საგუბერნიო ციხეში, სადაც დანებდნენ: ამხ. ვანო სტურუა, მაშა და კოლია ოკუჯავა, დათიკო ლორთქიფანიძე, ვალია ბახტაძე, შ. ლეჟავა და სხვები. გამოსვლები მოეწყო გურიაში. ჩვენებმა აიღეს ჩოხატაურის, სუფსის რაიონები, ლანჩხუთში აუღებელი დარჩა მხოლოდ გვარდიის შტაბი. ამ დროს მოუწრო ჯეშნიანმა მატარებელმა და ჩვენები იძულებულნი გახდნენ დაეტოვებიათ ლანჩხუთი: უნდა აეღოთ ოზურგეთი, მაგრამ მდინარე სუფსის ადიდების გამო ოზურგეთი აუღებელი დარჩა მდინარეზე გასვლის შეუძლებლობის გამო. ამრიგად, გამოსვლები გურიაში დამარცხებით დასრულდა. მომხდარ ამბების გამო მთავრობის მიერ დაინიშნა „სამხედრო საველე სასამართლო“. საქმის გამოსარკვევად მე გამომიწვიეს ქუთაისის ციხიდან ლანჩხუთში. საველე სასამართლომ 16 ამხანაგს სიკვდილით დასჯა მიუსაჯა, 16-ს კატორღა სხვადასხვა ვადით.

იმ დამსვე დახვრიტეს სამი ამხანაგი: ილარიონ სარჯველაძე, კალისტე კილაძე და კომოთე კერესელიძე, ორი—სირაძე და ადგიშვილი გზიდან გაიქცნენ. ის ამხანაგები, რომელთაც მისჯილი ჭონდათ კატორღა, ქუთაისში წაიყვანეს; 45 გაგზვნეს მეტეხის ციხეში. ჩოხატაურში დახვრიტეს 8 ამხანაგი, ჩიბათში მოკლეს დაჭერის დროს სულაბერიძე.

მეტეხის ციხიდან გადაიყვანეს საავადმყოფოში, სადაც დანებდნენ ამხ. ფ. მახარაძე, კოტე ცინცაძე, ლადო ღუმბაძე და სანდრო მახარაძე.

1920 წელს მე გამანთავისუფლეს მეტეხის ციხის საავადმყოფოდან. განთავისუფლებისას განსაკუთრებული დავალებები მომცა ამხ. ფ. მახარაძემ.

რამოდენიმე დღის შემდეგ ამხ. აკაკი ლეკვეიშვილის დახმარებით საავადმყოფოდან გაიპარენ: ამხ. ფ. მახარაძე, კ. ცინცაძე, ს. მახარაძე და ლადო ღუმბაძე.

ციხიდან გაპარვისთანავე კ. ცინცაძემ და ფ. მახარაძემ გამო-
 მიგზავნეს ვ. კვინტრაძე, რომელმაც გადმოშვა ცნობა ტფილისში
 გაწვევის შესახებ.

ტფილისში დამავალეს გურიაში სამხედრო ორგანიზაციის მოწ-
 ყობა, რომელიც ჩასვლისთანავე მოეწყვე და შეეუღლებით კვლავ
 გამოსვლებისთვის მზადებას.

კონსტანტინე ცინცაძე და მე დაგვარტუსაღეს და გაგვაგზავნეს
 ოზურგეთის ციხეში, სადაც—რუსეთ საქართველოს ხელშეკრულებამ-
 დის ვიჯექით.

განთავისუფლების შემდეგ ლანჩხუთში მოვიწვიე საკუთო ბინა-
 ზე გურიის კომიტეტის სხდომა. ამ დროს თავს დაგვესხნენ გვარ-
 დიელები. ჩვენ შევეკითხეთ: გაქვთ თუ არა დატუსაღების უფლება,
 მათ პასუხი ვერ მოგვეცეს. უკანვე გაბრუნდნენ. ცოტა ხნის შემდეგ
 დაბრუნდნენ ჩვენ დასატუსაღებლად, მაგრამ ჩვენ უკვე წასული ვი-
 ქავით. ამის შემდეგ კვლავ არაღეგაღურ მუშაობაზე გადავედით.
 გურიის კომიტეტის სხდომებს ემართავდით ხშირად ამაღლებამში,
 ამხ. თედორე დოლიძისას და ზოგიერთ შემთხვევებში, ხიდისთავში-
 აც. 1920 წელში გურიიდან აღმოსავლეთ ხალხთა ყრილობაზე გაგვგ-
 ზავნეს 7 ამხანაგი. საქართველოდან სულ 100 ამხანაგი იყო. ყრილო-
 ზის დამთავრების შემდეგ ბაქოდან სხვა და სხვა გზებით შემოვედით
 საქართველოში.

იმ დროს ოზურგეთის მაზრაში ენერგიულათ მუშაობდნენ შემ-
 დეგი ამხ.: ივლიანე სურგულაძე, (სოხუმიდან გადმოსახლებული), მო-
 სე ცხობიძე, თედორე კალანდაძე, თ. დოლიძე, მ. მკურნალი, ვალო-
 დია თავართქილაძე და სხვები. ნაწილი ამხანაგებისა ბაქოში იყვნენ
 გადასახლებულნი—ნაწილი კი ციხეებში იჯდნენ. შემდეგ მოწვეულ
 იქნა ნახევრათ ლეგალური ყრილობა საქ. კომპარტიისა, ავირჩიეთ
 ცეკა, რომელმაც უფრო გააცხოველა მუშაობა. ცეკამ გამოყო სამი
 წევრი: ამხ. ვ. სტურუა, თ. დოლიძე და მე, რომელნიც გაგვაგზავ-
 ნეს ქუთაისში, დასავლეთ საქართველოში სამუშაოდ.

ქუთაისში იყვნენ, ამხ. დათიკო ლორთქიფანიძე და ვალოდია
 თავართქილაძე.

ხუთივემ გავინაწილეთ მაზრები და ჩაეატარეთ სამაზრო კონ-
 ფერენციები. მე ზომიხდა კონფერენციის ჩატარება შორაპნის მაზ-
 რაში, სადაც მაშინ მუშაობდნენ: ამხ. ალექსანდრე ვაშაძე, იოკიმე
 ფოფხაძე, მექია სიმონგულოვი და სხვები. კონფერენცია დიდი სიძ-
 ნელით მოვიწვიეთ ხარაგოულში, რომელზედაც ავირჩიეთ სამაზრო
 კომიტეტი.

ხარაგოულში გაგვიგეს ჩასვლა გვარდიელებმა და დაგვიწყეს
 დევნა მე, თავართქილაძეს და მიხა კილაძეს. ანხ. თ. დოლიძე ქუთა-

ისში დაატყვევეს, ვანო სტურუა—ტფილისში და ამრიგათ, ქუთაისში დაერჩით მე, დ. ლორთქიფანიძე და თავართქილაძე.

ქუთაისიდან ხშირად ფეხით მიხდებოდა სიარული გურიაში და სამეგრელოში (რადგან რკინის გზით საშიში იყო) მათხოვრის ტანსაცმელით, რომ არ შეგვეჩნიე გვარდიელებს.

მენშევიკური მთავრობის ბატონობის უკანასკნელ ხანაში, როდესაც მათ დასტოვეს ტფილისი და ქუთაისში გადმოვიდნენ, ჩვენ გადავწყვიტეთ ბათუმის ხაზზე რკინის გზის აფეთქება, რომ ხელი შეგვეშალა მათთვის საქართველოს ქონების გატანაზე. ამისათვის მე წავილე გურიაში 50.000 მანეთი. გზაში, ცხენის წყალზე გადასვლის დროს, გვარდიელებმა დამატყვევეს. მათ მივეცი 10.000 მ. ქრთამი და გამიშვეს.

რკინის გზის აფეთქება ვერ მოვაწყვე, რადგან ბევრი ჩვენი ამხანაგები ციხეებში ისხდნენ და ნაწილი კი, რომელიც გარეთ იყვნენ პასიურები გახდნენ. ამის გამო 40.000 მ. რომელიც დამრჩა, ვაფუგზავნე ოზურგეთში ციხეში მყოფ ტუხალებს, რადგან ძლიერ გაქირვებას განიცდიდნენ.

მენშევიკებმა გაიგეს რა ჩემი ლანჩუტში ჩამოსვლა, დამიწყეს სასტიკი დევნა. მე ქუთაისში გაბრუნება ვერ მოვახერხე; რომ გვარდიელებს არ ჩავადნოდი ხელში, ვიმალებოდი ქალის ტანსაცმელში გახვეული, წითელი ჯარის ჩასვლამდე ბათუმში.

დ. რუსხაძე

მომზადება

(1917—1921 წ.)

(დასასრული, იხ. „რევ. მატ“. № 5)

თვით კომუნისტური ორგანიზაცია უმეტესად შესდგებოდა ახალი ელემენტებისაგან. მართალია, ზოგჯერ მოდიოდა ამხ. ს. ორჯონიკიძე, მაგრამ ამას შემთხვევითი ხასიათი ჰქონდა; ჩამოვიდა ამხ. კიროვიც, მაგრამ ის მაშინ აქტივობას არ იჩენდა. ძველი რევოლუციონური ძალა, სოც.-დემოკრატია, — ორად იყო გაყოფილი: „ობორონცები“ არ სცნობდნენ საბჭოთა ხელისუფლებას და ჩვენს წინააღმდეგ იბრძოდნენ. მეორე, უფრო მოზრდილი ნაწილს, შეადგენდნენ ცნობილი მარქსისტები, ინტერნაციონალისტები ჯერ მარტოვის, მიმდევრები, შემდეგ ამხ. ლინდოვისა. უკანასკნელებმა იცნეს საბჭოთა ხელისუფლება, თანამშრომლობდნენ ჩვენთან სახელმწიფო დაწესებულებებში, მაგრამ ბალშევიკების კრიტიკას თავს არ ანებებდნენ. სამოქალაქო ომში მონაწილეობას ისინი, თითო-ოროლას გარდა, საერთოდ გაუბრძოდნენ. ვინც გაბედავდა სამოქალაქო ომში ჩარევას, კომიტეტი სასტიკად ეწინააღმდეგებოდა. ვგონებ ოქტომბერში, ამხ. ლინდოვი გვიჩვენდა ორგანიზაციულად შევერთდებოდით კომუნისტურ პარტიას. მოწვეული იყო პიატიგორსკის საოლქო კონფერენცია. მეც ფრონტიდან დავესწარი კონფერენციას. წაიკითხეს მოწოდება, — გაიმართა დიდი კამათი; დაბოლოს მიღებულ იქნა ჩემი წინადადება დაუყოვნებლივ გაერთიანების შესახებ ამხ. გურარის შესწორებით, რომ გაიგზავნოს ორი დელეგატი მოსკოვში ცეკასთან მოსალაპარაკებლათ. ავირჩიეთ ამხ. პურიშვეი და სანინი, შევაგროვეთ საგზაო ფული და მესამე დღეს გავგზავნეთ. ჩემის აზრით დელეგატების გაგზავნა საქმის გაჭიანურება იყო ისეთ დროს, როცა ხელისუფლების ყოფნა არ ყოფნის საკითხი დღიურ წესრიგში იყო დასმული.

აქ მოხდა არჩევნები თერგის რესპუბლიკის ხალხთა მე 5 ყრილობაზე. ამირჩიეს დელეგატათ. გზა ვლადიკავკაზე დაკეტილი იყო მოზდოკის მთაწერობის მიერ. ამხ. ზუევის რაზმმა გააჩაღა ყაზახების ფრონტი. მან დაიკავა პროხლადნაია, შემდეგ მოზდოკი და ესერების მთაწერობა აიძულა გაქცეულიყო საქართველოში.

პიატიგორსკის საოლქო კომიტეტმა დამნიშნა საოლქო კომპარტიის განყოფილების გამგეთ და აგრეთვე დამავალა ჩამებარებია ყველა საქმეები ბაქოს სასურსათო დირექტორისა, რომელსაც სათავეში ედგა ს. ბეკზალიანი, რომელიც ბრძოლაში არავითარ მონაწილეობას არ ღებულობდა და ბევრმა არც კი იცოდა მისი მამართულება. დელეგატთ არჩევის შემდეგ ყველა საქმეებს ვაბარებ ჩემს მოადგილე ამხ. მოიბარადას. ვგონებ დეკემბრის დასაწყისში უნდა გახსნილიყო თერგის რესპუბლიკის ხალხთა ყრილობა. მე სხვა დელეგატებთან ერთად გავემგზავრე. მთელი რკინის გზა წარმოადგენდა საშინელებას: გაქცევის დროს მტერს ლიანდაგი აეყარა, ხიდები აეფეთქებინა და სადგურები დაეწვა. აქ ვლადიკავკაზში მე გავიცანი საქართველოს კომუნისტური პარტიის ლიდერები. აქ იყვნენ ფ. მახარაძე, ს. ქაფთარაძე, ლ. დუმბაძე, ს. თოდრია, კ. ცინცაძე და ბ. მდივანი. ეს უკანასკნელი ახალ ჩამოსული იყო. მეტეხიდან მენშევიკებს პირდაპირ თერგის ოლქში გადმოვგზავნათ. X

ამ ყრილობამ სრულიად გამოსცვალა აზრი სოციალ დემოკრატებზე; ვფიქრობდი, რომ დღეს არა, ხვალ ისინი გონს მოვლენ და დაუბრუნდებიან პროლეტარულ ოჯახს, მაგრამ ყოველკვარი იმედი გაქრა. ყრილობაზე ნახავდით სხვა და სხვა ფრაქციებს: ინგუშების, ჩეჩნების, ოსების, ყაბარდოელების, ყაზახებს-ს, უპარტიო გლეხებს და სხვა; ყველა ფრაქციებში იყვნენ შემძვრალი მენშევიკები და ესერები, რომლებიც ცდილობდნენ გამოეყენებიათ ფრაქციები თავიანთი მიზნისათვის. აქ დიდ საქმეში იყო ყველგან ცნობილი ახმედ ცალიკოვი. მართალია, ის საკადრის პასუხს ღებულობდა განსაკუთრებით ახმ. ს. ტაკოვისაგან, მაგრამ მან მაინც შესძლო ერთი ნაწილი ინგუშ—ჩეჩენ—ოსების მიმხრობა.

ინტერნაციონალისტ დელეგატებს საკუთარი ფრაქცია არ ჰყოლიათ. ისინი კომუნისტებთან ერთად იყვნენ ფრაქციაში.

ყრილობას უნდა განეხილა და შეემუშაებინა მთავარი საკითხი თავდაცვისა, ვინაიდან მტერი ყველა ფრონტზე განაგრძობდა შემოტევას, ამ დროს ახმედ ცალიკოვის ფრაქცია თავის მძიმე არტილერიას საბჭოთა ხელისუფლებას უშენდა. ასე ამ რიგათ ბრძოლა მტრის წინააღმდეგ ერთადერთ კომუნისტურ პარტიას დააწვა. პარტიამ თავისი საუკეთესო ძალები გაგზავნა პიატიგორსკში, საიდანაც დენიკინის ლაშქარი აწარმოებდა შეტევას. იქ წავიდა ამხ. ბუღუ მდივანიც.

აქ მინდა დაფიქრებინებოდა ერთ საკითხს, რომელიც ახასიათებს სოც.-დემოკრატიულ ედვოლოგიას.

როდესაც ყრილობაზე მივდიოდი, ეს ის დრო იყო, როცა მოსალოდნელი იყო შკურის მიერ ქალაქის აღება. ამ დროს მიხმობს

ამხ. გურარი, რომელიც იყო ბელადი და თავმჯდომარე ინტერნაციონალისტების ორგანიზაციისა, რომელიც წინა დღეებში მიემხრო კომუნისტურ პარტიაში გადასვლას. მეუბნება: რა გინდა ყრილობა, რისთვის მიდიხარ. დგება ჩვენი მუშაობის დრო. ალექსეევის და შკუროს სახით მოდის ინგლისის ნამდვილი დემოკრატია. ამის მოსმენა პირადად ჩემთვის ძნელი იყო: გურარი პირველ მარქსისტად ითვლებოდა, ლიდერიც იყო. მე მას ვუჩიე არ დაეჯერებია იმ დემოკრატიის, რომელიც ალექსეევს და შკუროს მხარს უჭერს, ვუჩიე წამოსულიყო კავკავში. არ წამოვიდა.

აილო თუ არა პიატიგორსკი დემოკრატმა შკურომ, პირველად სახრჩობელაზე გურარი გაგზავნა.

ვლადიკავკავში ყრილობის დამთავრების შემდეგ პიატიგორსკში არ დავბრუნებულვარ. ამხ. ფიგატნერმა, რომელიც იყო შინაგან საქმეთა სახკომისარი, მიმიწვია მისი მოადგილის თანამდებობაზე. დავთანხმდი, მაგრამ, ვიდრე საქმეს ჩავიბარებდი, ერთი თვის შევბუღება მომცეს. მინდოდა ეს ერთი თვე საქართველოში გამეტარებია და შემდეგ უნდა დავბრუნებულიყავი. წასვლის წინა დღით მე მივიღე დავალება ამხ. კ. ცინცაძის, ლ. დუმბაძის და ს. თოდრიასაგან, რომ მომენახა ტფილისში ამხანაგები, როგორც მახსოვს ამხ. ბარონი და გადამეცა მისთვის, გაეგზავნათ დელეგატები კავკავში საოლქო პარტყრილობაზე. საქართველოს სამხედრო გზაზე პირველად გაგვაჩერეს დარიალში, გაგვჩხრიკეს, გადასინჯეს დოკუმენტები და გაგვიშვეს. თუ კი ვინმე სომეხი იქნებოდა, ცემა-ტყუპით უკან აბრუნებდნენ. ჩემ შეკითხვაზე—რატო სჩადიან ამას, ახალგაზრდა ოფიცერმა მითხრა: ჩვენ სომეხებთან ომი გვაქვსო.

ჩამოვედით ყაზბეგში, აქ კი სერიოზულად მოგვკიდეს ხელი. ყველანი შეგვგრეკეს ერთ შენობაში. პოლკოვნიკი წერეთელი პირადად გვშინჯავდა ყველას. მიცნო, თუ ვინ ვიყავი, წინააღმდეგი იყო ჩემი გაშვების. დიდი ვაჭრობის შემდეგ შეეკითხა ტელეფონით მთავრობას, რის შემდეგ ნება მომცეს წამოსვლის, განსაკუთრებულ „კონვოის“ ქვეშ. გზადაგზა ჩვენს ფურგონს ხვდებოდა ცნობისმოყვარე ხალხი. კითხულობდა თუ ვინ იყო ბოლშევიკი. როგორც გამოირკვა, გზაში ტელეფონით ყოფილიყო ცნობები გადაცემული.

ხუთი დღე მოუწადით გზას. ერთ საღაურზე ლამის გასათევად მოგხვდი ერთი ქვრივი ქალის სახლში. ჩემ შეკითხვაზე—თუ რად აცვია შავები—ჩემი ქმარი და შვილი ბოლშევიკების მოსვლის დროს შთკრობამ დახვრიტაო. ამის შემდეგ ნახევრად გავეცანი, ძლიერ სწუხდა და საყვიდურს ამბობდა კავკავის ბოლშევიკებზე. ამბობდა: რას უცდიან, რისთვის საქართველოს არ აიღებენო. მეც დავაიმედე, რომ ეს ჩქარა იქნებოდა.

ჩამოვედი ტფილისში და მეორე დღესვე შეეუდეთა დავალბის შესრულებას; ენახე ამხანაგები და გადავეცი რაც საჭირო იყო. შემდეგ გავემგზავრე იმერეთში, დავყავი იქ რამდენამე ხანი; როდესაც გაიგეს ჩემი ვინაობა, მაშინ დავტოვე იმერეთი. დროც მოახლოვდა ჩემი კავკავში გამგზავრებისა. ვგებულობ, რომ თერგის ოლქი დენიკინმა აიღო, ჩვენებმა ზოგმა ასტრახანის გზით დაიხია უკან და ზოგიც საქართველოს მენშევიკებმა ტყვეთ ჩაიგდესო.

საჩქაროდ მოვდივარ თფილისში. გავიგე რომ, ამხ. კოტე და სეროიჭა, როგორც საპატიო სტუმრები, მეტეხში მოუთავსებიათ. ამხ. ბუტირინი და ავტანომოვი ხევსურეთში დაღუპულიყვნენ. ამხ. ფილიპე, ლადო და სხვები, ტფილისში იმალებოდნენ. მე მათი ნახვა ვერ შეეძელი. ენახე შაქრო ფალავანდიშვილი, რომელმაც მითხრა, რომ ერთმა მღვდელმა ხევსურეთში 17 ამხანაგი დაგვიზოცავო. აქ ენახე ბევრი პიატიგორსკელი ამხანაგი, რომლებიც აფტანელ პირობებში ცხოვრობდნენ. წითელ ჯარისკაცებს, ნახევრად მშვიერს, ცივ, დანგრეულ შენობებში ინახავდნენ. ხშირად, საჩვენებლათ შიშველა ჯარისკაცები ქუჩებში გამოყავდათ.

დროებით ქუთაისში წავედი, იქიდან — რაჭაში. ქუთაისში ერთ სასადილოში ენახე ჩემი ძველი ნაცნობი. მითხრა, რომ თუ მე ისევ ის ძველი დათიკო ვარ, ის მე კარგ ალავს მომცემს. მეც დაეთანხმდი. ადგილში ჩავდგებოდი რაჭიდან დაბრუნების შემდეგ. ეს მოქალაქე გახლდათ მენშევიკი პლატონ თალაკვაძე, ქუთაისის კავშირის თავმჯდომარე. აპრილის რიცხვებში ვბრუნდები ქუთაისში, გესურს ვინახულოთ ამხანაგები, მქონდა ცნობა, რომ შ. ლეევას საშუალებით შეიძლებოდა ამხანაგების ნახვა. მე მას არ ვიცნობდი. შევედი კავშირში და მიხლოდა მენახა თალაკვაძე დაპირებული ადგილის შესახებ, უფრო კი გამეგო სად ცხოვრობდა ლეევა. იქ გავიცანი ერთი თანამშრომელი, რომელმაც მითხრა: აქ არ არის ვისაც თქვენ კითხულობთო, ბოლოს მე მას გავაცანი ჩემი მისვლის მიზანი, რომელმაც მითხრა, რომ ვერავითარ სამსახურს მე იქ ვერ ვიშოვიდი. ბოლოს ვკითხე ლეევას ადრესი, მან ადრესი მომცა და ჩემით დაინტერესდა.

ენახე ამხ. ლეევა, რომელმაც წამიყვანა ერთ ბინაზე. ეს ბინა აღმოჩნდა იმ თანამშრომლის, რომელსაც მე კავშირში ველაპარაკე. ეს იყო ამხ. შ. ოკუჯავა. იქ იყო ერთი კავკაველი ოსი ამხანაგიც. შევეკითხე ამხანაგებს პარტიული მუშაობის შესახებ. მირჩიეს ტფილისში საოლქო კომიტეტში წავსულიყავი. ტფილისში ენახულობ ამხ. ი. მგელაძეს, რომელმაც მაცნობა, რომ პარტმუშაობა დაწყებულია და შენი ნახვა უნდა საოლქო კომიტეტსო; იმ დღესვე ამხ. მგელაძის საშუალებით ენახულობ საოლქო კომიტეტის წევრებს: ლ. დუმბაძეს.

გიორგი სტურუს და მიკოიანს. მომცეს წინადადება ტფილისის გერბერიაში შემუშავნა, რაზედაც მე დავთანხმდეთ; მივადე მანდატი და საჭირო თანხა. საგუბერნიო მდივანთ ანგ. მგელაძე იყო. პირველად გავემგზავრე ხაშურში. აქ გავიცანი ანგ. მოწონელიძე, რომლის დახმარებით მოვაწყვე ორგანიზაცია. როგორც სჩანდა, აქ ორგანიზაცია წინადაც ყოფილიყო. მოწონელიძის რჩევით დავბინავდი სურამში; აქ ორგანიზაცია ვერ მოვაწყვეთ; ერთი დურგლის საშუალებით ფურცლებს ვავრცელებდით. კრებებს სურამის ტყეებში ვმართავდით.

ჩავდივარ ბორჯომში, იქ ვიცნობ დეკანოზიძეს, მან გამაცნო ანგ. კრავცოვი, გელაშვილი და არბოლიშვილი. ამათი დახმარებით აქ მოეწყო კარგი ორგანიზაცია. მოვაწყვეთ ლიტერატურის გავრცელება. სოფლებში მოეწყო უჯრედები. კრებებს ვმართავდით ბორჯომის ტყეებში. ერთხელ საზოგადო ყრილობას დავსწრო ანგ. ჩურავეი, რომელიც მიცნობდა 1906 წლიდან ბაქოში საიდუმლო მუშაობის დროს. ახალქალაქის მაზრაში ვერ შევძელით ორგანიზაციის მოწყობა. ერთხელ ბაკურიანიდან ახალქალაქში ცხრა წყაროს გზით ქვეითად წავედი. გზა უტნობი იყო; მეცხვარეებმა მითხრეს, — მგზავრობა საშიშოაო. ხშირი იყო თავდასხმა. წავედი, მართლაც დამხვდნენ. ვხედავ ოსები არიან. მოვასწარი კითხვა — საშიშო ხომ არაფერი იყო გზაში. სხვათა შორის ვუთხარი, რომ ბალშევიკი ვარ. მგონი ამან იმოქმედა. გამიშვეს უვნებლათ. ჩვედი ახალქალაქში, მაგრამ ვერავის დაუკავშირდი. იქიდან მოვდივარ ახალციხეში. მოვაწყვე ორგანიზაცია და დავუკავშირე ის ჯარის ნაწილს, სადაც დიდი უკმაყოფილება იყო მთავრობისა და გვარდიის წინააღმდეგ. მოვაგვარე ლიტერატურის გადაგზავნის საქმე და დავბრუნდი ტფილისში. ორგანიზაციები სხვა მაზრებშიაც მოეწყო. საოლქო კომიტეტებმა გადასწყვიტა საგუბერნიო კონფერენციის მოწვევა გორისა და ახალციხის მაზრებში. არჩევნების მოხდენა მე დამავალეს. საგუბერნიო ყრილობაც შესდგა. ყრილობა გაიხსნა ვ. კანდელაკის ბინაზე. არჩეულ იქნა საგუბერნიო კომიტეტი. სხვა ამხანაგებთან ერთად მეც ამირჩიეს. გუბკომში გავიდნენ: ფ. მახარაძე, ა. ნაზარეტიანი, ლ. დუმბაძე, ი. მგელაძე, დ. რუხაძე, ვ. ვაშაქიძე, მეშვიდეს გვარი არ მახსოვს. ანგ. ვაშაქიძეს საგუბერნიო კომიტეტის მუშაობაში მონაწილეობა არ მიუღია თუმცა წევრად კი ითვლებოდა.

ყრილობის შემდეგ შევეუდექით სამაზრო კონფერენციების მოწყობას, მე გავემგზავრე ბორჩალოს მაზრაში. აქ სამაზრო ყრილობა მოვიწვიეთ საბანში და ავირჩიეთ სამაზრო კომიტეტი. შემდეგ მოვდივარ გორის მაზრაში; ანგ. მოწონელიძის ბინაზე მოწყვეული თათბირის თანახმად კონფერენციის მოწვევა გადაწყდა ხაშურში.

თათბირს დაესწრნენ ანგ. მოწონელიძე, გიორგაძე, შალამბერიძე, გორიდან აფციაშური, ორი ამხანაგის გვარი არ მახსოვს. თათბირ-

ზე ამხ. მოწონელიძემ საკითხი აღძრა იმის შესახებ, თუ როგორ შევხედროდით იმ მიტინგს, რომელსაც მენშევიკები იწვევდნენ. მიტინგზე მომხსენებლებათ უნდა გამოსულიყვნენ დამფუძნებელი კრების წევრები იმნაიშვილი და ფოფხაძე. დღის წესრიგი იყო: დღევანდელი მომენტი (დენიკინის შემოტევა) და საქართველოს პროლეტარიატის როლი. ჩემი წინადადებით გადაწყდა მიგველო მონაწილეობა. მე, როგორც ახლად ჩამოსულს, წინადადება მომცეს ხაშურიდან წავსულიყავი, ვინაიდან ამ ნიადაგზე მენშევიკებს შეეძლოთ პროვოკაციის მოწყობა.

მივდივარ სამტრედიაში; მეორე დღეს შესდგა მიტინგი, მენშევიკების მიერ მოწვეულ ყრილობის პრეზიდიუმში ყველა ადგილები ჩვენმა ამხანაგებმა დაიკავეს. ამ გარემოებამ ძლიერ ააღელვა დამფუძნებელი კრების ბიჭები. მიტინგის უმრავლესობა ბალშევიკებს მიემხრო, ამ გარემოებამ თავხარი დასცა მენშევიკებს. ამის შემდეგ ბ-ნ იმნაიშვილს და ფოფხაძეს დარჩენოდა ერთი საშვალება: მიემართათ ნ. რამაშვილის „ოტრიადისათვის“ მესამე დღეს ჩავდივარ ხაშურში. იქ მხედება ახალგაზრდათა კავშირის წევრი გ. დედარიანი, რომელმაც მაცნობა ამხანაგების ჩაცვენა; მირჩია ეხლავე წავსულიყავი, გვარდიის უფროსი მითვალთვალებდა, ხაშურში დამალვა შეუძლებელი იყო. მივაშურე სააგარაკო მატარებელს, რომლითაც ავედი ბორჯომში. იმავე მატარებლით უკან ვბრუნდები და ვჩერდები გორში. ადგილობრივ ამხანაგებთან მოლაპარაკების შემდეგ გადავწყვიტეთ კონფერენციის გორში გადმოტანა. ხაშურში ამბის გასაგებათ ვგზავნით ამხ. აფციაურს. გავიგეთ, რომ მოწონელიძე, და გიორგაძე მიმალულან. დაუჭერიათ: ელისაბედაშვილი, შალამბერიძე, შაძამია, ბერიაშვილი და სხვები. (ბერიაშვილის გარდა მენშევიკებმა მეტეხის ციხიდან სხვა ამხანაგები აღრე გაანთავისუფლეს) ღამის ორ საათზე გორიდან ტფილისში მაცილებდნენ ამხ. შოთი და აფციაური. გზაში შეგვხდა კომისარი ბუთხუზი (ყოფ. ბოჭაული) მტაცა ხელი, შემიპყრო. იყო ისეთი მომენტი, როდესაც მოველოდი ველურ გასამართლებას, მე მეგონა გაგებული ჰქონდათ ხაშურის ამბები. იმ დღეს გორში ვნახე ძველი ნაცნობი, დამუ. კრების წევრი გ. გაგლოევი. ეს იცოდა ამხ. შოთმაძე. მოენახა ის და ეთქვა ჩემი დაჭერის ამბავი. გაგლოევმა დაუყოვნებლივ გაანთავისუფლებია ჩემი თავი და ჩამილაპარაკა—თავი დამენებებია ეშმაკობისათვის.

გადავწყვიტეთ კონფერენცია სხვა ალაგას მოგვეწვია. ავირჩიეთ სოფ. ხოვლე; იქ კომისრათ პარტიული ამხ. ვ. ბახტაძე გვეყავდა. ჩავდივარ ხოვლეში, ვნახულობ ბახტაძეს. გავაცანი ჩემი მიზანი, დათანხმდა, რომ მის სახლში მოგვეწვია კონფერენცია. მივეცი დირექტივები და საჭირო თანხაც. მივემგზავრები ტფილისში, ვაცნობე საოლქო კომიტეტს საქმის ვათარება. გორის მხარაში ჩემი წასვლა არ

შეიძლებოდა; საჭირო იყო სხვა ამხანაგის გაგზავნა. ამ დროს ჩამო-
დის ამხ. გიორგაძე, იმას დაგვივალეთ ხოვლეში ჩაეტარებია კონფე-
რენცია. წავიდა, მაგრამ გვარდიელებმა ის გრაკალში შეიპყრეს. შემ-
დეგ იგზავნება სხვა ამხანაგი. კონფერენცია შესდგა, არჩეულ იქნა
სამაზრო კომიტეტი.

შესდგა კონფერენცია და სამაზრო კომიტეტიც იქნა არჩეული
ახალციხის მაზრაში. გუბკომი მავალებს გავემგზავრო სილნალა და
თელავის მაზრებში ღირექტივების მისაცემად და ორგანიზაციის
ძალთა გამოსარკვევად, აგრეთვე მევალება გადავგზავნო ამხანაგები
თიანეთის მაზრაშიაც. ხაშურიდან გამოქცეული ამხ. მოწონელიძე ჩა-
მოვიდა ტფილისში, რომელიც გუბკომმა დანიშნა თიანეთში; მივემ-
გზავრებით ერთად თელავში; ჩემი მიზანი იყო თიანეთში ამხანაგების
გადაგზავნა და შემდეგ თელავის მაზკომის თათბირის მოწვევა. ჩავე-
დით თელავში და დავბინავდით ერთ სასტუმროში, სადაც გვეკუ-
ლებოდა ამხ. აუშტროვი. სივრთხილით შევუდექით ამხ. მოძებნას;
როგორც სჩანდა, თელავის აღმინისტრაციას უკვე ჰქონდა ცნობა
ჩვენი ჩასვლის შესახებ. გავსტუმრენ სასტუმროში, გაგვიშინჯეს ღო-
კუმენტები და ამით დაკმაყოფილდნენ. ჩემოდანი რომ გაესინჯათ,
საქმე ცუდათ იქნებოდა. მეორე დღით ვნახულობ ამხ. აუშტროვს,
რომელმაც გადმომცა საქმე ცუდათ იყო, საჭიროა თავის შველა. კერ-
ძო ეტლით, ანხ აუშტროვს და მოწონელიძეს (რომელიც ცომაიას
პასპორტით ცხოვრობდა) ვაგზავნით მას ერთ ერთ რაიონში, მე ვრჩე-
ბი თელავში. მივმართე შემდეგს ხრიკს; თელავში პოლკის უფროსი
აღმოჩნდა ჩემი ცოლის ბიძაშვილი; დავარქვი მას ცოლის ძმა. თუმ-
ცალა მას არ ვიცნობდი, მაგრამ მაინც გადავსწყვიტე მისი ნახვა.
ვინახულე, ვუთხარი, რომ სავაჭროდ ვიყავი ჩამოსული. ეს ძლიერ
ესიამოვნა, საღამოს გაველ ქალაქში და შევუდექით კომიტეტის
სხდომის მოწვევას. ვინახულე დალაქი ნიკო, რომელიც კომიტეტის
წევრი იყო. ის იყო უნდა წავსულიყავით დანიშნულ ალაგას, რომ
მოულოდნელად გვარდიამ სახელოსნოს ალყა შემოარტყა, დაატუსა-
ლეს ნიკო და დაიწყო სასტიკი ჩხრეკა. მას აღმოუჩინეს ნხოლოდ 50
ცალი მარქსის სურათი, რამაც ძლიერ გააბრაზა გვარდიის უფროსი.
ჯერი მოვიდა ჩემზე. მკითხეს—თუ ვინ ვიყავი, უპასუხე მუშტარი ვარ,
მოვედი წვერის გასაპაოსათ. განაგრძეს ჩხრეკა. მითხრეს მომეცადა,
ჩემზე ნაკლები თვალყური იყო მოქცეული. ვსარგებლე მკითხვევით
და უქედოთ გარედ გავედი; ვიკადრე გაქცევა; მაგრამ სად გინდა
წახვიდე, მატარებელი დილაზედ არ გადის, თელავი კი ჩემთვის უც-
ნობა ქალაქია; ღამეა. პოლკოვნიკთან ჯარის-კაცებმა არ შემიშვეს,
ძალა-უნებურათ ხელში უნდა ჩავეარდნოდი, მომიგნეს კიდეც გვარდიე-
ლებმა, ყოველგვარი საშუალება ვიხმარე; დავითანხმე გვარდიელები,

მომცეს ნება დილის 5 საათამდე თავისუფლებისა, გათენებას მოუცადე და გამოვწიე სადგურისაკენ. მატარებელი 9 საათამდე არ გადიოდა, გაესწი ფეხით. ორი თუ სამი სადგური გავიარე. გზა-გზა ვყიდულობ რაც შემხედვება: ქათმებს, კვერცხებს, ყურძენს და სხვ. ამ დროს მატარებელი დამეწია, რომლითაც მოვდივარ ტფილისში. როგორც გამოირკვა, ამხ. აუშტროვი და მრწონელიძე რაიონში დაეტუსალებია გვარდიის უფროს ჩხეიძეს, ისინი გადაეცა ლეკებისათვის და ეთქვა: ესენი დენიკინის აგენტებია, თელავში წაიყვანეთო. ლეკებს გზაში კინალამ დაეხვრიტათ, რომ რალაც შემთხვევს არ გადაერჩინა ისინი. ამ ნიადაგზე დაწყებულიყო ჩხრეკა-დაპატიჟება, რომელსაც მე გამოვექეცი.

სამაზრო კონფერენციებთან ერთად მიმდინარეობდა სწრაფი მუშაობა გამოსვლების მოსაწყობათ. ტფილისში იყო შემდგარი სამხედრო კომიტეტი, რომელსაც უნდა ეხელმძღვანელა ანჯაყებებისათვის. სამხედრო კომიტეტში გუბკომიდან შედიოდა გუბკომის მდივანი ამხ. მგელაძე, რომელიც დიდ იმედს ამყარებდა სამხედრო კომიტეტზე. როგორც გუბკომი, აგრეთვე შტაბიც იკრივებოდა სასტუმრო „ავრორაში“ ცორონცოვის ხაღთან. მე წინააღმდეგი ვიყავი ამ ბინის და უარი განვაცხადე იქ სიარულზე, რამაც ერთნაირი უკმაყოფილება გამოიწვია ამხანაგებში. გამოსვლებას ორი თუ სამი დღით წინ მოხდა ღალატი, დაატუსაღეს ამხ. მგელაძე და მთელი შტაბიც ჩაეარდა.

ამის შემდეგ საოლქო კომიტეტმა ამხ. ლადოს საშუალებით მე დამავალა გუბკომის ხელმძღვანელობა. რადგანაც შტაბი ჩაეარდა, ამხ. ლადომ დამავალა დაუყოვნებლივ მეცნობებია ყველა მაზრებისათვის, რომ გამოსვლები არ დაეწყეთ. ეს ყველა მაზრებს ვაცნობე, მხოლოდ, სიღნაღის მაზრაში ერთმა რაიონმა, ლაგოდენმა სიშორის გამო დროზე ცნობა ვერ მიიღო და გამოვიდა. იქ გლეხებმა გვარდიას იარაღი აყარეს და ძალა-უფლება ხელთ იგდეს. მაგრამ როდესაც გაიგეს, რომ ცენტრი გაჩუმებული იყო და სხვა მაზრებშიაც გამოსვლები არ მომხდარა, იძულებული შეიქნენ ბრძოლისთვის თავი დაენებებიათ და მთებში გაქცეულიყვნენ.

ალედავინე კავშირი ყველა მაზრებთან. ამხანაგები უკმაყოფილებას გამოსთქვამდნენ გამოსვლების შეჩერების გამო. მოითხოვდნენ, რათა დაგვეწყო გამოსვლა, პერიფერიებიდან (განაპირა ადგილები). გამოსვლას დაიწყებოდა მოითხოვდა სიღნაღის მაზრა ამხ. მ. ვარამაშვილის მეთაურობით. გვეუბნებოდნენ—თუ გამოსვლის ნებას არ მოგვცემთ, ის შეიარაღებული ძალა, რომელიც შესდევნობდა 600—700 მეტრძოლისაგან, დაიწყებდა ყაჩაღობას. სხვათა შორის გვაიმედებდნენ, რომ მთელი კახეთის აღებას ჩვენ შევძლებთო. ერთ საღამოს რკინის

გზელი მუშის ა. ყიფიანის ბინაზე, სადაც ხშირად ვიკრიბებოდით. შესდგა თათბირი საოლქო კომიტეტისა. ირჩეოდა სიღნაღელი ამხანაგების მოთხოვნილება. ჯერ საოლქო კომიტეტი წინააღმდეგი იყო, მაგრამ ბოლოს დათანხმდა დაწყებულიყო გამოსვლა პერიფერიების. უნდა დაეწყო სიღნაღის მაზრას; ამ დროს ყოველგვარი ზომები იყო მიღებული სამხედრო შტაბის აღსადგენათ, რომელსაც თვითონ საოლქო კომიტეტი აწარმოებდა. მომცეს საჭირო თანხა და შეეუდეთ ამხ. გაგზავნას მაზრებში. სიღნაღში—ამხ. მ. ვარამაშვილი, ხირსელი და აირაპეტოვი, თელავში,—ლ. მიროტაძე, მეორე ამხანაგის გვარი არ მახსოვს; ახალციხეში—ამხ. ერკაიანი. და სამუილოვი, (ერკაიანი მენშევიკებმა ახალციხის ციხეში მოჰყლეს); გორში—ამ. მატეკაშვილი და კილასონიძე; ხაშურში,—ელბაძე და ტფილისიდან გაიგზავნა ამხ. აიდაროვი, რომელიც მენშევიკებმა ხაშურში დახვრიტეს, მეჯვრისხევის რაიონში გუბკომის წევრი ამხ. შახნაზაროვი, რომელიც ჯუღელში დახვრიტა; ახალქალაქის რაიონის ხელმძღვანელობა მიენდო ვ. ჯეჯელავას. მოახლოვდა გამოსვლის დღე: მეკითხება ამხ. ჯეჯელავა როგორ მოიქცეს, მე მას ვაძლევ დირექტივს დაიწყოს გამოსვლა და იქონიოს მჭიდრო კავშირი გორთან და სხვა რაიონებთან; ეს განკარგულება მოვახდინე იმისათვის, რომ იმ დამეს უნდა გამოსულიყო სიღნაღი და მიხდოდა ორ დიდ მაზრას ერთად აღემართა წითელი დროშა.

ამხ. ჯეჯელავამ მიიღო რა დირექტივები, დავალება პირნათლად შეასრულა; მან მთელი რაიონი ხელში ჩაიგდო, მას გამოეხმაურა მეჯვრისხევის რაიონი და ხაშურის ზოგიერთი სოფლები. სამუხაროდ საერთოდ მაზრის ხელმძღვანელობა ვერ იყო კარგად მოწყობილი, რის გამო შეთანხმებული მოძრაობა ვერ დაიწყო გორის მაზრაში. მთელი ჩვენი იმედები დამყარებული იყო სიღნაღის მაზრაზე, რომელსაც პირველად უნდა დაეწყო გამოსვლა; რაღაც მიზეზების გამო ეს იქ არ მოხერხდა, აგრეთვე არ გამოსულა სამხრეთ ოსეთი, თუმცა იყვნენ შეპირებული, რომ ისინი გორზე წამოვიდოდნენ; დუშეთის მაზრის ზოგიერთი რაიონებშიაც მოხდა გამოსვლები.

ამგვარად გამოსვლებმა კარგი შედეგები ვერ მოგვიტანა; ის დამთავრდა დამარცხებით.

დგება დრო მენშევიკების საშინელი რეაქციისა, საგანგებო საველე სასამართლო, რომელიც მენშევიკებმა შემოიღეს, დაუზოგავათ სჯიდა მოძრაობის ხელმძღვანელებს. აქ ყველაზე უსასტიკესი იყვნენ ჯუღელი და გოგვაძე თავი-ნთი ბანდიტებით. აჯანყების დამარცხების შემდეგ საოლქო კომიტეტის ზოგიერთი წევრები შეიპყრეს; ამ გვარად დროებით საოლქო კომიტეტთან შესწყდა კავშირი; გუბკომში მარტო დავრჩი. საჭირო იყო დახმარების აღმოჩენა გამოქცეულ

ანხანაგებისთვის უურო კი, იმათი ცოლშვილისათვის, ვინც დაისაჯა. მიუხედავად ასეთი მდგომარეობისა, მუშაობას დაჟანგავდა. კავშირი მაზრებთან არ შემოწყვეტია. ამ დროს ჩამოვიდა გიორგი სტურუა, რომლის საშუალებით საოლქო კომიტეტთან აღდგენილი იქნა კავშირი.

აჯანყების შემდეგ ეუკეთებ სანგარიშო მოხსენებას საოლქო კომიტეტს. ანგარიშის შემდეგ გრიშა მახარაძის საშუალებით მიბარებს საოლქო კომიტეტი. მიუხედავად მძიმე ავთიმყოფობისა წავედი და ვინმე ტუმანიანის ბინაზე ვნახე ანხ. ფილიპე, რომელმაც გარდამოცა, რომ საოლქო კომიტეტმა მე დამინიშნა საგუბერნიო კომიტეტის თავმჯდომარეთ, მაძლევს სათანადო დირექტივებს და მავალივს წავეყნო კანდიდატები სხვა წევრებისა, რომელნიც გუბკომში იმუშავებდნენ. უნდა აღვნიშნო, რომ ძლიერ ძნელი იყო მსურველების მონახვა. საოლქო კომიტეტმა გუბკომს თავის მხრივ მიამაგრა ს. თუმანოვი, მაგრამ მინამი ის გუბკომთან კავშირს დაიჭერდა, დატუსაღეს მენშევიკებმა. მის შემდეგ ე. კვანტალიანი დაინიშნა. გუბკომში მივიწვიე ანხ. დანენკო, და ერთი ჩრდილოელი მეშა, რომლის გვარი არ მახსოვს,—ეს ანხ. დავალებით გაიგზავნა გიკალოსთან თერგის ოლქში და მის ალაგას მივიწვიეთ იოჰანაშვილი. ტენიკურ მდივნათ მივიწვიეთ ს. დალნაია, რომელსაც ვიცნობდი ქ. მაიკოპიდან.

შეუდექით დანიშვნის წესით სამაზრო კომიტეტების მოწყობას. ასეთი კომიტეტები მოვაწყვეთ გორის, დუშეთის, სიღნაღის, ბორჯალოს, ახალციხის და თელავის მაზრებში ანხ. კვანტალიანი ცხოვრობდა სასახლის სასტუმროში, პუშკინის ქუჩაზე. ერთხელ მე მასთან მქონდა თათბირი გუბკომის მუშაობის შესახებ. ამ დროს ოთახში შემოდის ერთი კაცი ჩოხაში გამოწყობილი, ხანჯლით, კარგი ნაბადით; გარეგნულად ის თავადიშვილს ჰგავდა. მე ლაპარაკი შევწყვიტე, არც მას ესიამოვნა ჩემი იქ დახვედრა. მან დაიწყო ლაპარაკი ვაჭოული კილოთი, რომ მას აქვს პატრონები და სხვა; იარაღს და პატრონებს მაშინ ჩვენ ვყადულობდით დაღესტანში გადასაგზავნად, სადაც იმ დროს სასტიკი ბრძოლა სწარმოებდა დენიკინის წინააღმდეგ. მე ისინი დავტოვე. 1920 წ. 10 იანვარს დანიშნული გვქონდა გაერთიანებული სხდომა ტფილისის კომიტეტთან, სადაც მე მიმავრებული ვიყავი საოლქო კომიტეტის მიერ. ამ მიზნით წავედი ავღაბარში ანხ ალიხანთან, რომელსაც უნდა მოეყვანა დანიშნულ ბინაზე ჩემ მიერ დასახლებული პირები. ალიხანის სახლში არ დამხვდა, დავბრუნდი ტრამვით ერევნის მოედანზე, იქიდან კი მივდიოდი დანიშნულ ბინაზე. როდესაც გავედი სასამართლოს ქუჩაზე, დამეწია ორი შეარაღებული ახალგაზრდა, შემაჩერეს და მითხრეს, რომ მე რამიშვილის საგანგებოს რაზმის უფროსი მიბარებს. მივხვდი საქმე

რაშიაც იყო, მაგრამ თავი ისე მოვაჩვენე, ვითომ არაფერი ვერც, ვუთხარი, უკაცრავად, ეხლა დრო არა მაქვს, ექიმი მიმყავს ავად მყოფ ცოლთან და ხვალ გიახლებით მეთქი. ეთხოვე ადრესი მოეცათ. ჩემს სიტყვებზე ერთი მაგრად გადაიხარხარეს და მითხრეს: ნუ თუ ვერ მიხვდით რისთვის გიბარებთო. ჩვენ დიდი სიამოვნებით გაგიშვებდით, მაგრამ ის პირი, ვინც თქვენ გაგცა, თვალყურს გვადევნებს და რომ არ წაგიყვანოთ, ჩვენ დავისჯებითო. ამგვარად გამომატადეს დატუსაღებულათ. მე აქ შევძელი ერთი მთავარი საქმის გაკეთება: თან მქონდა საბუთები, რომლის ხელში ჩავარდნით კედის ბევრი ზიანის მიყენება შეეძლო პარტიისათვის. გზაში ყველა ეს საბუთები გავანადგურე.

მიმიყვანეს კედისთან, რომელმაც პირადათ დამკითხა; მკითხა ჩემი ვინაობა, მე უთხარი ის გვარი (ქელბაქიანი), რომელსაც ვატარებდი. კელიამ გაიცინა და მითხრა, რომ მან იცის ჩემი ვინაობა, რომ მე დათიკო რუხაძე ვარ. დაკითხვის დროს გავიგე ვინ იყო ჩემი გამცემი. გამოირკვა, რომ მოლაღატე იყო სამხედრო ორგანიზაციის ყოფილი წევრი ფიჩხაია, რომელიც შტაბთან ერთად იყო დატუსაღებული და შემდეგ ციხიდან განთავისუფლებული. მე მას არ ვიცნობდი, მაგრამ როდესაც ციხიდან გაეშვათ, იქიდან მიეცათ ჩემი ადრესი ამხანაგებს მისთვის.

როდესაც დაჭერილი მიმიყვანეს, იქ დამხვდა ერთი ამხანაგი, რომელსაც არ ვიცნობდი. ეს ამხანაგი იყო მიშა ჩხეიძე, რომელიც იქვე გაანთავისუფლეს. მე გამაყოლეს სახლში ხუთი აგენტი ყოფილ ბოქაულის გაბჭინას მეთაურობით. მოახდინეს ჩემს ბინაზე დიდი ჩხრეკა, ვერაფერი იპოვნეს, ვინაიდან გუბკომის არხივს ჩემი ოჯახობა სხვა ბინაზე ინახავდა. სამი დღის შემდეგ მგზავნიან მეტეხის ციხეში, თან გამომიცხადეს, რომ მე სქონდა ორი წლის ციხე მისჯილი. განაჩენს ჭიჭინაძე აწერდა ხელს, რომელიც მაშინ ნ. რამიშვილის მოადგილე იყო.

მეტეხში დამხვდნენ საოლქო კომიტეტის გამოჩენილი წევრები, რომელნიც ადრე იყვნენ დატუსაღებულნი. ერთ ღამეს ციხეში გავრცელდა ხმა, რომ იქ მოიყვანეს ამხ. კამო. მე მას არ ვიცნობდი. დავინტერესდი კამოთი. წავედი მის სანახავად და, როდესაც შევედი ერთ „სეკრეტში“, იქ ვნახე ის „ქნიაზი“, რომელიც ერთხელ კვანტალიანის ბინაზე მოვიდა; მან მიცნო და სიცილით მოიგონა, თუ როგორ შევხვდით ჩვენ უცნობნი ერთმანეთს.

ჩემთვის მუდამ დაუვიწყარი დარჩება ის თავდადებული მუშაობა რევოლუციისათვის, რომელსაც მაშინ იჩენდენ საოლქო კომიტეტის წევრები: ამხ. ფ. მახარაძე, ლ. დუმბაძე, გ. სტურუა და ა. ნაზარეტიანი, განსაკუთრებით კი ფ. მახარაძე და ლ. დუმბაძე, რომ-

ლებსაც თქვენ ყველა საიდუმლო ბინებზე ნახავდით. ასეთები კი ერთობ ბევრი გვქონდა. გულახდილად ვაღიარებ, რომ ის პატარა მუშაობა, რომელსაც მე ვაწარმოებდი, უნდა მიეწეროს ამხ ფილიპეს და ლადოს, რომლების დაულაღავი მუშაობა და თავდადება მე მამხნევებდა და ბრძოლისაკენ მიწვევდა.

წითელ ლაშქრის მიერ ბაქოს დაკავების შემდეგ, აპრილის დამლევს, სხვა ამხანაგებთან ერთად მეტეხის ციხიდან გადაყვანილი ვიყავი ქუთაისის საგუბერნიო საკატორლო ციხეში. 13 მაისს გამანთავისუფლეს საბჭოთა რუსეთთან დადებული ხელშეკრულობის ძალით.

განთავისუფლების შემდეგ მივემგზავრები ჩრდილო-კავკასიაში ჩავდივარ პიატიგორსკში, სადაც მნიშნავენ ესენტუკის მუშათა და გლეხთა ინსპექციის გამგეთ, შემდეგ, აღნიშნულ თანამდებობაზე პიატიგორსკში.

მიუხედავად იმისა, რომ დენიკინის შავი ლაშქარი განადგურებული იყო, მთებში კიდევ იმალებოდნენ პატარ-პატარა ბანდები, რომლებიც დრო გამოშვებით ქალაქს ეხსომოდნენ. აქ ერთხელ კიდევ მომიხდა თოფის ხელში აღება გენ. ხვოსტიკოვის ბანდის წინააღმდეგ.

პიატიგორსკში დაბრუნებისას იქ ვერ აღმოვაჩინე 50 პროც. იმ ამხანაგებისა, რომლებიც ჩემთან ერთად იბრძოდნენ საბჭოთა ხელისუფლების განსატყიციებლად, ისინი დახოცილიყვნენ ბრძოლის ველზე..

საქართველოს გასაბჭოების შენდეგ ვბრუნდები საქართველოში და მშვიდობიან პირობებში ვმუშაობ საბჭოთა აღმშენებლობის ასპარეზზე.

განყოფილება

= IV =

პეტეიტბეზი

მისა ჩუდრიშვილი

ჩემი თავგადასავალი *)

ბავშობიდანვე ბევრი ვაი-ვაგლასი გადამხედა, ბევრს ვარამსა და ქარ ცეცხლში გამომივლია და ბევრჯელაც მიწყევლია ჩემი გაჩენის დღენი, მცირე წამით სიამოვნებაც იმნახამს, მაგრამ ისევ მალე ჩამშხალებია და მიგზია ჩემი გაჩენის დღენი და ბედიც.

ამიტომაც მოვისურვე ჩემს დღიურებში აღმენიშნა ჩემი თავგადსავალი, რომ ჩემის გამოცდილებით, შეძლებისადაგვარად დავანახვო ჩემს მოძმე მეშვებს მათი ყოფა-ცხოვრებიდან მათი სიავ კარგე და მათი მტერ-მოყვარე და თუ ხელოვნურად არ არის დაწერილი ეს ჩემი თავგადასავალი, მერე რა უყოთ, ამაში მე რა დამნაშავე ვარ.

მე რა ექნა, ან რა ჩემი ბრალია, რომ სწავლა არსად მიმაღებინეს ჩემმა ნშობლებმა? ან და მშობლებს რა ექნათ, როცა სიღარიბის გამო, ლუკმა პურის შოვნაც კი უძნელდებოდათ, ან და ვინ მომაცლიდა სწავლისთვის, როდესაც ჩემი დღენი მოჯააგერობაში ამოვალამე...

7 წლისა ვიყავი, რომ მშობლებმა სოფელ ვაქირში ბლალჩინ ხატიაშვილთან მიმბარეს წერა-კითხვის სასწავლად, მაგრამ იქაც მხოლოდ ორი კვირა დავდიოდი. რაღვან დიდი მ რხვა იყო და ბლალჩინის სატაცური და ჭინჭარა უყვარდა, ჩემი სწავლა მოვანდამე სატაცურს და ჭინჭრის კრეფას ასეთი იყო ჩემი წერა კითხვის სწავლის გაკვეთილება. ასე ანაბიც კი ვერ შევისწავლე.

დავიბადე 1855 წელს 15 მაოიამობისთვეს ქალაქ სიღნაღში, ღარიბ, პოლელარ მეშვის ოჯახში. მეც პროლეტარი ვარ. არა გამაჩნია რა, ჩემი შოშის ძალის შეტი.

ბავშვობიდანვე ვაზრდებოდი მამის ოჯახში; მამაჩემმა იცოდა ცოტა ხელობა—მეჭედობა, მაგრამ ამით რომ ვერას ხდებოდა, ზაფ-

*) ვხეჭდვით რა ამხ მზა ჩუდრიშვილის თვგადასავალს სრულიად უცვლელად და შეუწოვებლად. დირწმუნებულ ვართ, რომ ამ მოხტეტი მეშვის და ძველი პარტიული იმხაგის თვგადასავალი, შიხი ვნა და წერის მანერა ხაინტერესო და სავსებით გასაგები იქნება როგორც ძველი, ისე ახალგაზრდა მეშვებისათვის.

ხულობით ხან მეთევზეობდა ალაზანზე და ხან კალატოზებს შველოდა შავ მუშად (სიღნაღში), შემოდგომობით კი, ყაზბეგისკან იღებდა ახლად გატყავებულ ღორის ტყავეებს, მოქონდა სახლში, ზედ დარჩენილ ქონსა და ჯაგარს აცლიდა, ნზეზე ახმობდა და ასე თითო ტყავის გახრნობა-გაშრობაში ღებულობდა თითო შაურს და ამით ვირჩენდით თავს მთელი ოჯახი, — შვიდი სულისკან შემდგარი.

ისიც კარგად მახსოვს, თუ რა სიღარიბეს იტანდენ ჩემი მშობლები. მახსოვს ხშირად დედაჩემი გაეხმარ, დაობებულ პურის ნატებს მომცემდა ხოლმე და მეტყოდა:

— აჰა, შვილო, წყალში დააღბე, შექამე და ფულს იპოვნო. მეც სიხარულით გმოვართმევდი ხოლმე და ქადასავით შევცქეოდი და ქუჩაში დავბობდი, რომ ფული მეპოვნა.

კვირა დღე იყო. ბებია ჩემმა (მამი ჩემის დედამ), წმ. სტეფანეს ეკლესიაში წირვაზედ წამიყვანა და წირვა რომ გამოვიდა, ბებია ჩემს ჩვეულებად ჰქონდა ყველაზე ბოლოს გამოსულიყო ხოლმე ეკლესიიდან. ბოლომდის იმიტომ რჩებოდა, რომ თავისუფლად ემთხვევნა ყველა ხატებისთვის და ჩემთვისაც ემთხვევინებინა და მერე წავიდოდა ხოლმე სახლში.

მე კი ყოველთვის წინ გაგიქცეოდი სახლისკენ და ამ დღესაც ასე მოვიქცეი ეს იმიტომ, რომ ბებია ჩემი, მინამ წირვა არ გამოვიდოდა. პურს არ მაქეცდა — ცოდვა არისო. მე კი ხშირად.

ეკლესიის კარებს რომოდენიმე ნაბჯით რომ გავცდო, დავინახე მიწაზედ ეგდო დაკუმშული, ლურჯი ხელის სახოცი, მაშინვე ქორივით დავაფრინდი, ავიღე და სიხარულით ბებიას შევძახე: ხელსახოცი ვიპოვნე მეთი. ბებია მეზობელ დედაკაცს ელაპარაკებოდა და მე ყური არ მათხოვა, მე კი ხელსახოცის გაშლა რომ დავიწყე, ხელში მოეხვდა რაღაც გამოკრული მაგარი ერთ წვერში და მეორეში უფრო რბილი ქაღალდის ნსგავსი. ნაშინვე ორივე წვერი გამოვხსენი და რა დავინახე ვერცხლის ძეთრი მანეთი და წითლათ დახატული ხელის გულის ოდენა ქაღალდი (ჯერ არ მენახა, თუ რამე თუმნიანია).

ჩემ სიხარულს სამღღვარი აღარ ჰქონდა, სახლისკენ მოვკურცხლე და ხატი ვიპოვნე მეთქი ვყვიროდი და ხელში წითელ თუმანს მივაფრიალებდი, ახლა კი მხედენ ბებია და მეზობლის დედაკაცი რაშიაც იყო სქემე და მომაცხეს:

აქ მოიტა შვილო, ვნახოთ, რა არისო.

მაგრამ მე მათ აღარ გაუფგონე და ისე მივბობდი შინისკენ, რომ უკან აღარ მიმიხედა.

აგერ დედაჩემიც კარებთან მომეგება: მეც ნაპოვნი ფული გადავეცი დედას და სიხარულით შევძახე:

დედილო, კიდევ მომეცი დაობებული პური, რომ ფული ვიპოვო-
ნო-თქო.

დედამ კი სახლში შემეყვანა და მეკითხებოდა ვინ მოგცა შეი-
ლო ფულიო. მე რომ უამბობდი დედა ჩემს ფულის პოვნის ამბავს, ამ
დროს ბებია ჩემი და ორიც სხვა დედაკაცები შემოვიდნენ ჩვენ სახლ-
ში და შემოსვლის უპალვე უცნობი დედაკაცი მომიახლოვდა და
ტკბილად დამიწყო ლაპარაკი და მეუბნებოდა:

რა უყავ შეილო ნაპოვნი ხატიო, ეგ ჩემია შეილო, მე დამეკარ-
გაო და მომეცი შენ გენაცვალოს ღიდედაო.

მე კი უპასუხე: დაობებული პური ეჭამე და ფული და ხატიც
იმიტომ ვიპოვე, შენც შესჭაპდი და აღარ დაჰკარგავდი მეთქი, და
მაშინვე ტირილიც მოვრთე. ამათ კი გააბეს ლაპარაკი და არ ვიცი
როგორ გაათავეს საქმე, მე ბებია ჩემმა ჩურჩხელის მოცეპით დამა-
წყნარა, მხოლოდ უცნობი დედა-კაცი რომ მიდიოდა, დედა ჩემს მად-
ლიბას უხდიდა: ღმერთმა ქმარ-შვილები გიცოცხლოსო. მეც კამფე-
ტები დამპირდა, მაგრამ შემდეგ ის აღარ მინახავს. თუმცა დაობე-
ბული პურიც ბევრი ეჭამე, მაგრამ აღარა მიპოვნია რა.

ერთხელ ბებიათ ს. კარდნახში (სიღნაღის მაზრა) წამეყვანა.
იქ რალაც დღეობა თუ წვეულობა ჰქონდა ბატონს. მაშინ სოფელი
კარდნახი თავად ე-ჩნაძეების საბრძანებელი იყო და ბებია ჩემიც
ამ სოფლის გლეხის, კორკოტაშვილის ქალიშვილი იყო, ვაჩნაძეების
ნაყმევი.

ბებია ჩემის ძმებს თავისი და სალომე ბატონისგან გამოეყიდათ
და სიღნაღში პაპა ჩემზე გაეთხოვნათ, მაგრამ ადამ-ჩვეულება კი ბა-
ტონება ისევ ძველი დაეტოვებინათ, რომ ქალია თუ ვაჟი, ბატონს
თუ წვეულება ან და დღეობა აქვს და სტუმრები ყავს, ნაყმევი მოვა-
ლეთ დაეისახტოს ბატონს, სანამ წვეულობას გაათავებდეს ბატონი;
ამიტომ ბებია ჩემიც, როგორც ნაყმევი, წვეულობის ორი დღის წი-
ნად წავიდა ბატონისას და მეც თან წამეყვანა. ცოტა ნაწევი დღე
იყო, ნამიანი, ნაადრძი.

აველით სოფელ კარდნახის ზემო უბანში და რომ მივუახლოვ-
დით წმ. გიორგის ეკლესიას, დავინახეთ ჩვენკენ მომავალი ცხენოსა-
ნი კაცი, რომელსაც მკლავზე მიმინო ეკდა, ფეხებზე ეყვან შებებული.
და რომ მოგვიახლოვდა თავადი, ბებია ჩემმა მუხლებზე დაიჩოქა,
მოკრძალებით, მიწაზედ თავდადებით მძიმეთ თავი დაუკრა თავადს
და თან ბებია ჩემი მეც მაჯუნჯრუხებდა, რომ დამეჩოქა და თავი
დამეკრა თავადისთვის. მაგრამ მე თავიც არ მომიხრია, თუმცა ბებია
ჩემი ხელით მიჯლუფუნებდა და ძალით თავი მომახრევინა, დამა-
ჩოქა და თითქმის ცხვირი ტალახში ჩამაყოფინა. ამ დროს თავადმა

ისეთი მკაცრის თვალებით გადმოიხედა და თვალებიც დამიბრიალა, რომ თითქოს ჩემი შეკმა უნდოდა და შიშაც კი მაგრძნობინა. რომ გაგეშორდა თავადი, მე ბებიას ტირილით შევეკითხე:—ეს კაცი ვინ არის, რომ მაგის გოლისთვის აქლემივით დამაჩოქე, შარვალი და ხალათი ტლახში გამასვრევინე.

ბებია პირზე ხელს მათვარებდა და მიჯავრდებოდა,—ჩუმათ იყავ ბიჭო, ბატონმა არ გაგიგოს, თორემ თათრებზე გაგყიდის, (ალბათ ბებია ჩემს თავადის ასეთი საქციელი ახსოვდა და მეც მიტომ მიფთხილდებოდა და მაშინებდა) მე კი ბებიას უკან მივჩანჩალებდი და ტირილით ვეუბნებოდი: აბა, რა დავაშავე, რომ გამყიდოს მეთქი. მაგრამ ბებია ჩემი მაინც მიჯლუგუნებდა და მაჩუმებდა. გაჩუმდი, ბიჭო, აგერ კნენიაც მოდ-ს, არ გაგიგოს, თორემ ემაგ ყურებს შავ ძირში დაგაგლეჯავს. აგერ კნენიაც მოგვიახლოვდა და ბებია ჩემმა კნენისაც დაჩოქილი სალამი ზისცა და მუხლებზედაც აკოცა, მე კი განზე ვიდექი და გაოცებით შეიყურებდი ასეთ სურათს.

მაგრამ, კნენი მაინც გაღჯავრდა ბებია ჩემს ბრძანების კილოთი და დაცინვით ჰკითხა—სადა ბრძანებოდი აქამდის ქალბატონო, არ იცი შენი მოვალეობა, რომ გუშინ უნდა მობრძანებულყავიო?

— მართალია, ქალბატონო, გუშინ უნდა გხლებოდი, მაგრამ შინაურ საქმემ დამაპვიანა და მიტომ ვერ გიახელით და გთხოვთ პაპატივით, ჭირი მოგეკამეო, მაგრამ კნენიამ მრისხანეთ შეუტია ბებიას და „გაჩუმდიო“ მიამახა, მე შინაური საქმე რაში მეკითხება, წყალსაც წაუღიხართ, გასწი, წაეთრიე ჩქარა და სახლში სხვა გოგო ბიჭებიც არიან, დაიხმარე და რაც საჭიროა მოაწესრიგე და მეც ცოტა ხნის შემდეგ დავბრუნდები და ყველაფერი მზად იყოსო.

გესმის?

მესმის, მესმის ქალბატონო, და კნენიაც გაბრუნდა.

ჩვენც გავეშურეთ ბატონიანთ სახლისკენ.

ეს სახლი იდგა მაღლობ, ვაკე ადგილზე თავისი ეზო მიდამოთ, ერთ სართულიანი, თავის მოაჯირიან დიერეფნიო. სახლის ეზოში ირეოდენ გოგო-ბიჭები, თითქო ქორწილიაო, ყველა ფუსფუსებდა, ხაბაზ-მზარეულები საკუჭნაო სამზარეულოში სასადილოს ტახტზედ გაფენილ ლურჯ სუფრაზედ, მომზადებულს ხორაგეულობას აწყობდნენ და სკამ-მაგიდის მაგიერ სუფრის ორივე მხარეს, მოთაქ-ბალიშებს აწყობდნენ, რომ სტუმარ-მასპინძლები დამსხდარიყვნენ.

აგერ კნენი ბიჭებიც სუფრას მოჰსხდნენ და გააჩაღეს ლხინი. როცა სადილობა გაათავეს, აივანზედ გამოვიდნენ და ხუმრობა-ხარხარ-კისკისი დაიწყეს.

მოსამსახურებმაც ნასუფრალა ბალკონიდან ყმების გოგო-ბიჭებს გადაუყარეს. დაე ივნენ ნასუფრალს გოგო-ბიჭები და ერთმანეთს ღელიდან სტაცებდნენ.

ამ დროს ერთმა კნიაზმა გამოხრილი ვეება ძვალი აიღო ხონიდან, არეულ გლეხის გოგო-ბიჭებში გასტყორცნა. მოხვდა ერთ გლეხის პატარა ბიჭს ზეულში და სისხლმა შედრეანივით გადმოხეთქა. ეს განცხრომის ძენი, კნიაზ-კნენინები, სიცილ-ხარხართ იჭაქებოდნენ და კნენინები ამ გმირ კნიაზს ქების ხოტბას ასხავდნენ. გულწასულ გლეხის ბავშვს კი, მოსამსახურეები, კნიაზის ბრძანებით საითლაც მიათრევდნენ.

მე ეს ისე დამახსოვრდა, თითქოს გუშინ ყოფილიყოს და დღესაც არ დამეწყებია კნიაზ-კნენინების ასეთი საზიზღარი საცეელი.

პატარაობიდანვე ჩამწვდა გულის სიღრმეში რაღაც განუაზღვრელი ფარული გრძნობა სიძულვილის და მრისხანების გრძნობა, კნიაზ კნენინებისა და მბრძანებელ მდიდრებისადმი. და რომ შემძლებოდა, არ ვიცი, რას ვიზამდი... ასეთი იყო ბატონისას მოსამსახურეების და ყმების ყოფა მდგომარეობა.

ერთი კვირის შემდეგ ბატონის ბრძანებით მე და ბებია ჩემი დაებრუნდით ჩვენს სახლში, სიღნაღში.

1861 წელს 8 წლისა ვიყავი, რომ ჩემმა მშობლებმა მოჯამაგირეთ დამაყენეს სიღნაღის ზემო-უბანში, ნუკრიანში, ერთ ვაჭართან (სახელად გველო, გვარი დამავიწყდა) სახლში მოსამსახურედ წელიწადში ერთ კოდ ფეტვად (ოთხ ფუთი ნახევარი). ვადა რომ გავათავე, სახლში ვშველოდი დედ-მამას და ხშირად გოგოსაანთ და შავერდოანთ ტყიდან ჩხრიმალის გუდურები მომქონდა სათბობად და გასანათად.

მარხვა იყო. მშვენიერი მზიანი დღე. შემოდგომაზე. დედა და ჩვენ, შვილები, მყუდროზე ვისხედით და ვთბებოდით ყველასათვის ერთნაირად გამთბობი და გამნათებელი მზის თბილი სხივებით. ამ დროს მამა ჩვენიც დაბრუნებულიყო თავის საქმიდან და ცხენი გამოეყვანა მზეზე და უვლიდა. რომ გაათავა ცხენის მოვლა, მე დამიძახა და ცხენი წყალზე გამატანა, თითონ კი ბზე-ქარის მზადება დაიწყო; წყლიდან რომ მოვედი, ცხენი თავის ალაგას დავაბინავეთ და მზეც გადაწვერა და გოგოსაანთ მითას მიეფარა. ჩვენც შეველგდით სახლში და დედა ჩვენმაც ცეცხლი დაანთო, მამამაც გადმოიღო საგზაო ხურჯინი და დაუწყო კერება. მეც ჩემი პატარა ძმებით გუზგუზა ცეცხლს გარს შემოვუსხედით და

*) გოგოსაანთ შთა სიღნაღის დასავლეთ მხარეს მდებარეობს.

სიმინდს დაუწყეთ ხალეზა; დედა ჩვენმაც მოიდგა გვერდით ზნით გატენილი მუთაქასავით გულა და დაუწყო (ზონარის ყაითნის ქსოვა) ასე რომ, მინამ მშობლები თავიანთ საქმეს გაათავებდნენ, ჩვენც კარგად გამოვისიქნენით დახალეზულ სიმინდით.

მამა-ჩემმა ხურჯინის დაკერება რომ გაათავა, მომიბრუნდა და მითხრა: აბა, შვილო, ხეალ შეგირდათ უნდა მიგკე დურგალთან და ახლა შენ იცი როგორც მოიქცევი და გულიანათ მოეკიდები ხელობის შესწავლასო და თან მარიგებდა: ხომ ხედავ, შვილო, მე რა დღეში ვარ, რომ ხელობა ვერ ვიცი კარგად; კარგად რომ მცოდნოდა ხელობა, ასე საწანწალო საქმეზედ აღარ ვივლიდიო. ამიტომ შენ უნდა ისწავლო ხელობა, რომ ლუკმა პურის ადვილათ შეძენა შეგეძლოს და იოჩინო თავიო.

ამაზედ ბევრი აღარ განაგრძო ლაპარაკი მამა ჩემმა და მეორე დღესვე წამიყვანა ბაზარში და ერთ დურგალ ალექსი ყაზაზოვთან მიმცა შეგირდათ, შიგვე სიღნაღში. მამაჩემმა პირობის ქალაღდიც დაუწერა ხუთი წლის ვადით, რომ ალექსიმ, ოსტატმა, უნდა მასწავლოს ხუთ წელიწადში კარგი ხელობა—დურგლობა.

მაგრამ ისე თქვენმა მტერმა ისწავლოს, რაც მე მასთან ვისწავლე. მხოლოდ თავგატეხილიდან (ნუკრიანმი) წყლის ზიდვის და ჯამჭურჭლის რეცხვის, სახლის დაგვა-დაწმენდის და აკვნის რწვევის, ყმაწვილის აყვანისა და ქუჩა-ქუჩა თამაშობა, და სხვ. აქეთ იქით გზავნას ხომ საზღვარი არ ქონდა.

ჯერ ახლად მისულს, ერთი ორი თვე კარგად მექცეოდა ოსტატი, მაგრამ შემდეგ კი, დავგიფაროს იმისთანა ოსტატებისაგან ყველა ადამიანი, რაც მე მისი პირით და ხელით დღე მადგებოდა. მე ვიქნებოდი მეთათე წელში, როცა მამა ჩემმა მიმაბარა დურგალთან. გავიდა სამი წელიწადი და სახლის სამსახურს არ მომაშორა ოსტატმა.

ერთხელ გაუბედე და ვუთხარი: ოსტატო, ახლა წამოვალ სახელოსნოში, რომ ვისწავლო ხელობა, აგერ სამი წელიწადი გავიდა და ჯერ იარაღის სახელიც კი არ ვიცი და როდისღა უნდა ვისწავლო ხელობა მეთქი. ამის პასუხათ თქვენს მტერს, რაც მე დღე დამაყენა ოსტატმა: ლანძღვა-გინებას ჯანი გაგარდეს, გამიგდო წიხლ ქვეშ და იმდენი მცემა ჩემო მკითხველო, მინამ შენ მომეშველებოდი.

უგრძნობათ შევიქენ და მერე აღარ მახსოვს რა და როგორ მომიყვანეს გონს. მე იმ დღეს აღარაფერი გამიგია. იქნება ზოგმა არც კი დაიჯეროს მესამოცე წლების ძველი ამქრული წეს-წყობილება, თუ როგორ ეპყრობოდნენ ოსტატები შეგირდებს, მაგრამ, ვისაც კი თავის თავზე გამოუცდია ამქრული ოსტატობის სიმწვავე, და სუსხი, იმათთვის კი ცხადი და აშკარაა. და ამ პირობებში შეგირდების მდგომარეობა რა უნდა ყოფილიყოს, ეს მკითხველისთვის მიმინდვია.

ჩემი ცემის შემდეგი დღე 18 დეკემბერი იყო; ამ დღეს საშინლად გარისხებულიყო ბუნება ყველა სულდგმულზედ. მთლათ დაფარულია თოვლით სიღნაღის არე-მარე, ისე დაბარდნულია თოვლით ბაღების და სახლების წინ მდგარი ხეები, რომ თითქოს ზედ ბამბის ბარდნები დაუფარამთო და სიმძიმისაგან დაღუნულს ხის ტოტებს შეერთებია დედა-მიწაზედ დადებული თოვლიც, თოვლს განუწყვეტლივ ჰბარდნის და ეჩქარება, თითქო უნდა მთლათ დაფაროს თოვლმა დაბა სიღნაღიო. მიუხედავად იმისა, რომ წუხანდელს ნაცემ ნატყვეს თავი მოატრატებს და გაარუებული მაქვს, მაინც ოსტატმა მომცა წერილი და გამამგზავრა სოფელ ურნიათუბანში ოსტატს იქ სიმამრი ყვანდა და პირადათაც მითხრა ოსტატმა, რომ ჩემი სიმამრი ფულს გამოგატანს და გზაში არ დაკარგოვო.

მე ერთი ესლა უთხარ ოსტატს, რომ თოვლს მეთქი?

არა გიშავს-რა, თოვლი თბალია და საშობოთ ახალ ჩუსტებს გიყიდი და გამოგლანკამო, (გამოგაწყობ), ახლა კი ამ ძველებით იოლად წადიო, აი ეს ნაბღის ხაჭოები დაიხვიე ფეხებზედ და თბილად გექეპაო.

ტანთსაცმელიც ფეხსაცმელის შესაფერი მეცვა: ძველი ახალუხი ათას-ალაგას დაკრებული, მაგრამ ძაფს რომ ვეღარ დაეჭიოა, ნაოკ ჩამოგლეჯილი კალთები წელზე შემომახვიეს, ბაწრის ნაქერით შემიკრეს, თავზე ოსტატმა თავის ნახური ბუხრის ქუდი დამხურა წინ და უკან მთლად ჩრჩილსგან გაბტყენილი, რომ ზედ ბალანი აღარც კი ქონდა, ერთი შოთი პურიც ტოპრაკში ჩამოდეს და გამიყენეს გზას. მაგრამ ანაგის ხევი გამოვიარე და ჩაველ სარიაულის წყალთან, ნაბღებიც ფეხებიდან დამცვივდა. პირველად ძლიერ შემცივდა, სულ კბილი კბილს მაცემინებდა, თოვლი ჩემს სიტიტვლეს არ უყურებს და განუწყვეტლივ ბარდნის. მე კი, სიცვიისა და სიმწარისაგან ისე მიგრბივარ, თითქო ფოშტის ცხენიაო და მართლაც, რამდენი გზა გავიარე, იმდენი გავზურდი, რომ თითქმის სიცივეს ვეღარ ვგრძნობდი. ისე მიგრბივარ, რომ სულ ხეითქი ჩააოშდის შუბლიდან.

გადავიარე რაჰოდენიმე სოფელი: ანაგა, კარდენაზი, ბაქურციხე კოლაფი, ვეჯინი, გურჯაანი, ახაშენი, ქერების ხევი, ველისციხე და აი მიველ მუჯუზნის ბოლოს წისკვილებამდას კიდევ, რომ სიცივე არც კი მიგრძენია. მე სიღნაღიდან წამოსული ვიდრე ქერემის ხევს გავცდებოდი, განუწყვეტლივ თოვდა და მუჯუზაში რომ მიველი, ცა ერთბაშად ისე მოაწმინდა, რომ ცაზე ერთ ნატამალ ღრუბელს ვერსად დაინახავდით; სოფელ მუჯუზანს სამხრეთის მხარეს ჩამოუდის წისკვილის რუი, ჩრდილოეთის მხარეს ძველებურ მამა-პაპური ეკლესია იოანნე ნათლისმცემლის სახელობაზედ აგებული და ჩრდილო აღმოსავლეთით, ზვარ ვენახებია გაქიმული. სოფელში მაშინ მეტი წილი ხის სახლებისა იყო აშენებული.

აგერ წისქვილის რუს დაწაფებიან კბილებ მოკერილი ხაზები და სწოვამენ წყალს და ზოგსაც დაუღვეია კიდევ, მობოუნებულა, მობუზული, სიცივისაგან ცივი წყლის დაღვეით და სიგამბდრისგან, გვერდის ძელები დაეთვლება და ბალანი აბურძგენია, გაქუცულ ტყავზედ აქა-იქ კალხზედ შესდგომია და მძიმე ნაბიჯით და მისუსტებული, ზამთრის სუსხით შეწუხებული საქონელი შინისკენ მიიზღაზნება.

აგერ პატარა მეხრე ბიჭი, რომლის საქონელი წყლის დაღვეას ელის და ზოგაც სახრე ილღიაში ამოდებული, ხლები უბეში ჩაწყობილი თავზე ჯუდის ჩაჩი ჩანოფხუტული, ტანზე ძველი ტანმოკლევალთა და ნიდაყვებ ჩამოგლეჯილი ახალუხი და დხეულ შალვრიდან წინ და უკან გამოჩანს ტიტველა, სიცივისაგან გაღურჯებული ხორცი, პაჭიჭ-წინდა ქალამნების ძირიდან გამოიყურება სიცივისგან გაქარხლებული ფეხის გოლებიდან, და მეორე კი უკან მიჰყვირის, გაჯავრებული ხარ კამეჩებს: მამა მოო! შე პატრონ დაესილო, ოი-მეე და გადავა ლობეზედ და კიდევ მიუახლოვდება საბძლის გვერდზე დადგმულ სათიფეს კამეჩი.

აგერ მზეც შუბის წვერზედ და იყო და გაჰქონდა ლაპლაპი ჩასასვლელად; მეც ბევრი აღარ მიყურებდა ამ სურათისთვის, რადგან კიდევ 3—4 ვერსი მქონდა გასავლელი ურიათუნანამდის და გავუდებ ზნის და შეუმჩნეველად მიუახლოვდი კიდევ ურიათუნანის ორლობებს. და ცოტა რომ გავცდი, დუქან-ბაზარიც გამოჩნდა, სადაც ზედ ზნის პირად არყის ქარხანა და ქვაბები იდგა არყის გამოსახდელათ. ქვაბებს ქვეშ რომ დავინახე ლაღლადა ცეცხლი, თითქო ანღამატიანო. თავისკენ მიიწილდეს და მეც შორი ახლო ცეცხლთან დავჯექ და გავთბი. რამდენი ვთბებოდი, იმდენი უფრო მცივოდა და ფეხებშიც დამიწყეს წვა. ისე რომ, სული ყელში ეგბჯინებოდა სინწვავისგან, ადგომა მინდა და ველარც ავმდგარვარ, თითქო მუხლები ჩემი არ არიან მეთქი, ველარც გავნძრეულვარ და ახლა კი მოვრთუ ტირილი და გადმომდის ლაპლაპით ცრემლები და აღარ ვიცი რა ვქნა. ამ დროს მოვიდა ჩემთან ქარხნის პატრონი და მკითხა: რა გატირებს ბიჭო, ვისი ხარო; იმას იქაური ვეგონე, მაგრამ მე ტირილით ჟამზე, რომ სიღნაღიდან მოვდივარ მეთქი.

ჩემი ნაანზოძიდან ქარხნის პატრონმა გაიგო რაშიც იყო საქმე. როცა მე უთხარ, რომ გიორგი ბრეგვაძესთან გამომგზავნა ჩემმა ოსტატმა-თქო, ამ სიტყვებმა ქარხნის პატრონი უხერხულ მდგომარეობაში ჩააყენა, რადგან ეს მექარხნე ძმა ყოფილა ოსტატის სიმამრი ბრეგვაძისა და ცოტა არ იყოს, ითაკილა კიდევ, და ხელი მომკიდა: ადგილზე სტირიო, ამაყენა და იქვე მდგომ, მგონი მისი მოსამსახურე იყო, ივანე, ივანე მიატ-ლე გიორგის სახლამდის, ე, ბიჭი თუ ღმერთი გწამს, და დაანახვე გიორგის სახლიო.

მე წამოვეყნე ივანეს, ქარხნის პატრონი კი იქ დარჩა. მოვდეკ ივანეს, მაგრამ მეწეება ფეხები, რომ სულ ცეცხლი მეკიდება. თუმცა დიდი მანძილი არ იყო, მაგრამ მე ვერსობით მეჩვენებოდა.

აი ეს სახლია, გიორგისაო, მიჩვენა ივანე და თითონ გაბრუნდა; აგერ გიორგიც დაეინახე ეზოში, შეშასა სკრიდა და რომ დაძინა მისკენ მიმავალი, სიცივისაგან მოკუხული, ფეხ-შიშველი, ნამტირალევი, გაკვირებით შესძახა:

უჰ, ეგ რა არი ბიჭო, ამ დროს აქ რამ მოგიყვანა, ან როგორ გამოატანე ამ მუხლამდის თოვლსაო.—ცული დააგლო ხელიდან, გამოქანდა ჩემკენ და უცბათ სახლში შემიყვანა, გამხადა სველი ტანთ-საცმელი და ჩამაცვა თავისი დიდი ქულაჯა—გათბი-გათბი შეილოო. მაშინვე ცივი წყლთ ფეხები დამბანეს და რამდენიმე ხნის შ მდგე, ფეხების სიშფავე რომ გამიყურდა, ოსტატის სიმამრი შემეკითხა ძისგლის მიზეზი, მეც ყველაფერი უამზე და წერილიც გადავეცი ოსტატისაგან გამოტანებული. გიორგიმ წერილის კითხვა რომ გაათავა, თავი გაიქნია და ურიგო სიტყვებით მოიხსენა ჩემი ოსტატი.

ის უღმერთო ჯიუტი, საძაგელი, ამ სიცივეში და თოვლში არ გამოეგზავნე, სხვა დროს ველარ მოესწრებოდაო?

რა ვიცი, უარი რომ მეტქვა წამოვლახე, მცემდა და ცემას წამოსვლა ვარჩიევ-მეტქა.

ოსტატის სიდედრმა სიტყვა ჩამოართვა და ჩემს მაგივრად უპასუხა:

აღამიანო, შენ არ იცი, შენი ღვთის ცეცხლი სიძის ამბავი? რაღას ეკოთხები ამ ბიჭს. სიბრალულის თვალთ გადმოხმედა ოსტატის სიდედრმა და ჩემკენ მოიშვირა ხელი,—სიცივისგან ველარც კი ლაპარაკობსო?

საქმეც ის არი, რომ ვიცი მისი სირეგვნე და მიტომაც ვემდური. მერე ნომბრუნდა გიორგი და მითხრა: შენ აქ დარჩები ერთ კვირას და მერე გაგზავნი და დეე შენმა ოსტატმა იქ ირიკავოს (ითამაშოს) მანამდის კი ძარიამ შენ მოგვიტანე რამე ვიე-ხშმოთ: მარია-მიც დაუზარებლათ წამოდგა და ხინჩაზედ დაწყობილი, პური, დამტვრეული კაკალი, ლობიო, კომბოსტოს წნილი და სხვა მოიტანა და ერთი მაშრათით (პატარა თიხის ქურჭელი) ღვინოც ზედ მოაყოლა: კარგად ვიეახშმეთ, ნახშამი რომ გავათავეთ, ამიგდო წყლის სმამ და დაშიწყო ტანში ე-ეოლამ.

რამდენი წამიც გადიოდა, იმდენი უფრო მიმატებდა სიცივე და ქრეოლა, ასე რომ, კბილი-კბილს მაცემინებდა, და როცა შემატყეს მასპინძლებმა, რომ მაქანკალებს სიცივით, ლოგინი გაძიშა-ლეს დაეწეკი.

მაგრამ რაა! ის თქვენს შტოს, რაც მე იმ ღამეს დღე დამადგურთი საბნის მაგივრად დაზურეს მეორე და მესამე, მაგრამ მცოვა და მცოვა, სიცოცხეს კიდევ ვგრძნობდი მინამ გვთბებოდი და როცა სიკვლე სიცხეთ გადამექცა, მაშინ კი ველარა გავიგე რა, რა დღეში ვიყავ და რეებსა ებოდამდი; ასეთ სიცხეში ოთხი დღე ვიყავი გაუგებრად და არ ვიცი რა მიწამლეს ამ კეთილ ადამიანებმა. მკბუთე დღეს რომ გამოვეფხიზლდი, სიცხემ მიკლო და გონს მოველ, თითქოს რალაც სიზომებში ვიყავი და რ.ლაცები მელანდებოდა, ისევ ლოგინში ვწევარ და ვათვალთვლებ დარბაზს, ჩემი ლოგინი გაშლილია დასავლეთის მხრით ცეცხლის პირას, კერის გვერდზე და აი, კერას უკან დიდა ბოძზე, რომელზედაც არის ვეებერთელა ქორ-ბუდიანი ირძის, ჩხა, რქა მიმაგრებული, და ზედ არის ჩამოკიდებული ოჯახში სახმარებელი სხვა და სხვა იარაღები.

აი კერის წინ, შუა დარბაზში, ჩემ საწოლ ლოგინის პირდაპირ ანთია გუზგუზა ცეცხლი და გააქვს შუილ ტკაცუნის ცეცხლზე დაწყობილს ნელდ შეშას. აგერ დედაბოძის უკან დიდი გოდორი, რომელიც შიგნით და გარეთ საქონლის განავლით არის გაღესილი და შიგ ბოობლის ფქვილი ყრია; აგერ გოდრის უკან გძელი თარო, რომელზედაც აწყვია ჯამ-ქურქელი და ხონჩა-ტაბაკ-ტაბკურები.

აგერ ჩოდილოეთისაკე, მარანში გასასვლელი კარებთან წალო (ლოგინის ჩასაწყობი), რომელზედაც აწყვია მაფრაშაში ჩალაგებული ლოგინი, აი სახლის იატაკი, რომელზედაც მე ვწევარ, მიწა წაყრილი და ქვეშ თავლა, საქონლის სამყოფი საიდგური, — გომი, საიდანაც ცხენ და ხარ კამ ეჩის ბრავი ბრუგის ხმა ისმის.

აგერ კერი, რომელზედაც, დაწული წნელით ლასტებია დაწყობილი, ფიცრების, ლამუის მაგიერ, მხოლოდ კერის დასწვრით ამოქრილია ორ არშინი ოთხ კუთხეთ ბოლის ასასვლელად, სადაც გარდი გარდმე, გადებულია საკიდელისთვის ხე და ზედვე ჰკიდია ჯაჭვის რკინის საკიდელი, რომელიც აოის შუა-ცეცხლის პირდაპირ და ზედ ყურბანი ქვაბი ჰკიდია და კერძი მზადდება.

აგერ ხმაურობაც მესმის, რალაცას ლაპარაკობენ, მგონი ჩემზე, რა დაემართათ. მე ბურანში ვარ. აქ ოსტატის სახლი მგონია; ვერ გამოვკვეთ ღვარ, თან ჩეშინიან; აგერ ოსტატი მკითხულობს — რა იქნა აქამდის წყალი არ მოიტანათ: მ გინებს, მეუტქრება, მე კი მესმის ლოგინში, ვცდილობ ჩუმად ადგომას, რომ ოსტატმა არ დამინახოს და რომ უნახავათ წყალი მოვტანო თავგატეხილიდან, ვიწვევი ლოგინიდან, ნელ-ნელა ყდგები ფეხზედ, აქეთ-იქით ვიყურები, ვეძებ კოკას, მაგრამ ვერ დამინახავს, ამდროს თვალეები მ კრელდება, სახლი ქანაობს აქეთ-იქით, მიდის, ირყევა, მე თავ დაღმა ვგდივარ, თავბურუ მესხმის და ვიქცევი.

გამოქანდება ოსტატის სიმამრი საშველად, რომ მიწაზე არ დავმცემ. მე ვტირი, ვეხვეწებო: ოსტატო, შენი ქირიმი, ნუ მცემ, ეხლავე ამოვიტან წყალს; ოსტატის სიმამრი მანშვიდებს: ნუ გეშინიან მე ვარ პაპა გიორგი, შენი ოსტატი აქ არ არის, მოდი ჩემთან; წამიყვანს და ჩემ ლოგინზედვე მაწვენს.

ამ დღესაც ისევ ისე გაუგებრად ვიყავი. გათენდა მიექვსე დღე და ახლა კი მთლათ გამომნელდა სიცხე და ნოვედი გონს, რომ გიორგის სახლში ვარ და არა ოსტატის სახლში და ოსტატის სიმამრ-სიდედრმაც შემატ-ეს, რომ უკეთესათ ვარ და დამიწყეს ტკბილად ლაპარაკი გულმ ნდელ ჩემ ავად ყოფობაზედ და სიცხეში ბოდვებზედ. პაპა გიორგი და მარიამ სიცილით მეუბნებოდნენ, ბიჭო ი ი, რებს ჩადიოდი (მე კი არაფერი მახსოვდა) და ეს მათი კითხვები მაოცებდნენ. მათ კი რაც ჩამდინა და რასაც ვბოდბდი სიცხეში, ყველაფერი მიამბეს, მე კი მრცხვენოდა და თავ-ჩალუნული ჩემ გულში ვფიქრობდი: ნუ თუ მართალია, რასაც მეუბნებიან პეტეი? და ჩემს მასპინძლებს არაფერ პასუხს არ ვაძლევდი, და ჩემთვის ვიჯექი ცეცხლის პირას გაშეშებული და გულში კი ძალიან ვნალვლობდი და რაღაც სირცხვილის აღმულსა ვგრძნობდი. მთელი დღე ჩემ მასპინძლებმა სულ მხიარულად გამატარებინეს და კარგადაც მექცეოდნენ.

გათენდა შობა დილა, მეც მშვიდობით და კარგათავე ვაძნობდი თავს. ამ დღის მერე და მესამე დღე საც არ გამიშვა პაპა გიორგიმ და სწორედ შობის მს მე დღეს, მომზადებული ძლენით, შემიმზადა ცხენი ოსტატის სიმამრმა, კარგი საუზმეც მაქამა, ჩუსტებიც მიყიდა, ცხენს გაესილი ხურჯინი ააბამიქიდა, წერილიც გამატანა ოსტატთან. ცხენზე შემსვა და გამიყენა გზას.

28 დეკემბერი იყო. დილა ცივი, სუსხიანი, პატარა ზუზუნა ქარიც ქროდა და აქით იქით თოვლის ნამქე-ის ისროდა და მზის სხივებით ბეჭვრიალი გაჰქონდა პარში გაუანტულ ნამქერს და ასევე დედა მიწაზე ნადებ თოვლს უერთ ბოდენ; მე ცხენზე ვიჯექი მობუზული, აღვირი მკლავზე გადადებული მქონდა და ხელები უბეში და ფეხებით კი ცხენს აქეთ-იქით გვარდებში უჯლაგუნებდი და ზამთრისგან შეწუხებულ ცხენს სამხრეთის ხბრიდან, ურიათუბნიდან, სილნალისკენ, მივაჯაგლაგებდი.

რამდენი მივდივარ, იმდენი ქარიც მატულობდა, და ქარ-ბუქს ქარი პირი სახეზედ მაყრიდა, თითქო მეჯიბრეაოდეს. მეც უძალიანდებოდი ბუნების რისხვას და ცხენს ძალას ვატანდი, რომ ჩქარა წასულიყო.

როგორც იყო, შევძელ ცხენზე ჯდომა, მინამ ჭერების ხეცს გავცდებოდი, რაკი ჭერების ხეცს გავცდი და ველარ გავძელ სიცივისგან

ცხენზედ ჯდომა, ჩამოვხტი ცხენიდან, ცხენი წინ გავიგდე და მე უკან მივდევდი ჩანჩალით: და აი კიდეც, ავედი მაღლა ჭერების ბევიდან, რომელსაც ედო მარცხნივ, აღმოსავლეთის მხრივ, გაჭიმული გრძელი ვენახების ორ ღობე; ამ ორ ღობე რომ გავცდი და გაველ ჯვარედინ გზაზე, ცხენმა დაუხვია მარცხნივ აღმოსავლეთ მხარეს ველისციხისკენ, მე ფეხი ავაჩქარე, ცხენმა უფრო მოუძატა სიარულს და იმდენი იჩინა, რომ საესე ხურჯანი გდმოვადო და ცხენმა კი უდარდელათ გაჰტურცლა თავ-დღმა და გარბოდა შაბა-გზისკენ, რომელიც ამოუვიდოდა ველი-ციხეს, — დასავლეთ სამხრეთის მხარეს. ცხენმა არც მე შემიმბრალა და არც პატრონისა შეშინდა. ალბათ ცხენსაც შეეზარა უხეირო მასპინძელთან მისვლა და ისევ პატრონის ცემა გინება აჩაფა და გარბოდა შინისკენ.

ხურჯანი შუა გზაზე გდია, ცხენი კი გარბის. მეც უკან მივდევ. ეძახი, არ ესმის ჩემი ხეყნა და მაინც მიკუნტრუშობს გზა-გზა ფულუტით.

ტლინკებს ჰყრის და ასე მიდევნებს უკან და მაწვალებს. ასე არ ვერს მდის მამოხინჩა.

მაგრამ აგერ გამომიჩნდნენ კეოილი ადამიანები, რომელთაც მიშველეს ცხენის დაჭერა. მეც სამაგიერო მაღლობა გადავუხადე ტიკპორაზედ მწაფებით, მასთან ერთი ნახუქით, ორი ჩუჩხელა, ორი ვაშლი და ციტა დაგრეხილ ქადასაც გვერდი წასტეხეს, — ამი-ზედ, „გაიზარდო“ მითხრეს, მეც ცხენზე ხურჯანი გადამიკდეს, მეც ცხენზე შემსვეს და მითხრეს, მინამ სახლში არ მიხვიდე, აღარ ჩამოხტე ცხენიდან. მეც ასე მოვიქეცე და სახლამდის ცხენიდან აღარ ჩამოხვტარვარ. ეზოში რომ შეველ, ფანჯარიდან დამინახეს ოსტატის ჯალაბმა და ყმაწვილებმა და ყველანი გარეთ გამოცვივდნენ: ერთხმად მომადახეს მწარე სიტყვებით. ეტყობოდათ, რომ სუყველანი ძლიერ გაჯავრებულნი არიან ჩემზედ და ამიტომ პირველმა ოსტატის ჯალაბმა, თუმცა დინჯი და დარბაისელი მანდილოსანი იყო, მაგრამ ძლიერ გამიწყრა და მისაყვედურა:

ბიჭო, შე პატრონო, სადა ხარ აქამდის, არა გცხვენია, რომ ამ ბედნიერ დღეს უბიჭოთ გავიშვი? აბა შენის მეტი ვინა გვეყვანდა აქეთ-იქით გასაგზავნი და წყლის მომტანი, რომ აქამდის იგვიანებდი, ახლა რა უნდა უპასუხო შენს ოსტატს? მე პასუხს არ ვაძლევდი ოსტატის ჯალაბს და სამაგიეროთ ცხენიდან გადმოვიღე ხურჯანი. შევითანე სახლში და ტახტზე დავდე. დაეხვიენენ გოგო-ბიჭები ხურჯანს და აღარ აცლიდნენ დედას, რომ ამოელაგებინა მამიაგან გამოგზავნილი ძღვენი, ნახუქ-ქადა ხილს იტაცებდნენ ბავშვები და გაიძახოდნენ — ეს მე და არა მეო და ამ გვარად სწყედნენ ხურჯანს.

დედა შვილები ხილისა და ძღვენის რჩევაში გაერთნენ, და მეკი მანამდის ცხენი დავამჩინავე (თათელაანთ თავლაში, მეზობელი იყო)

ჯერ აღრე იყო, ოსტატი სამუშაოდან არ მოსულიყო, გავიქეცი თავ-
გატეხილანზე და ერთი კოკა წყალიც ამოვარბენინე.

ოსტატის სახლი, როგორც ზემოთ ვსთქვე, ნუკრანში იყო
წმინდა გიორგის დასწვრივ, ერთ სართულიანი, ორ ოთახათ გაყოფი-
ლი. ღერეფანი წამოხუთული არ ქონდა და სიღნაღის ბაზარ-მოე-
დანს ზედ გადმოჰყურებდა.

ახლა შევიდეთ სახლში და დავინახოთ მისი მოწყობილობა
აღმოსავლეთის მხრისკენ ორი კარი და ოთხი ფანჯარა. საწოლ
ოთახში სამი კუთხე უჭირავს ტახტს. ფარდაგებით მოფენილს და
კარის პირდაპირ შუა კედელში გამოჩანს ბუხარი, თავისი ლაღღადა
ცეცხლით, ბუხრის მარჯვენა კედელზედ მიყუდებულია, თივით გატე-
ნილი ცხვრის ტყავის გულა, ამ გულაზე ძაფით ჩამოკიდებული ათიო-
დე გამოხ რატებული გუ უთა ჯოხები, რომლითაც ოსტაჲის ჯალა-
ბი ყაითანსა სწნამდა, ბუხრის აქეთ-იქით კედელში ჩატანებული აქვს
ორი განჯინა და ერთი წალო, განჯინებში აწყვია ქურქელი და წა-
ლოში ლო ინი.

მეორე ოთახში, რომელსაც დარბაზი ეწოდება, დგას ერთი დი-
დი რვა არშინიანი რახ ჲი, უსაფენოთ და ზედა ერთი დიდი კიდე-
ბანი, რომელშიაც ხორბლის ფქვილსა ჰყრიან და აქვე სდგას ერთი
სადურგლო დაზგა. აგრედვე ორი ქვევრია ჩაფლული, დასავლეთი
კედლის წინ მიწაში, ასე ხუთ-ხუთ ჩაფიანი, და ამ კედელზედვე ჰკი-
დია ლეთისმშობლის ხატი, რომელსაც მუდამ შაბათს წმიდა სანთელს
უნთებენ და მთელი ოჯახი ლოცულობს. ორივე ოთახის იატაკი მი-
წურია და ქერი მღზის კოჭებით გაწყობილი და მუხისავე ფიცრით
დაფარულია და გამჟვარტლული.

აი ამ სახლში ცხოვრობდა ჩემი ოსტატი ღურგალი ალექსი,
თავის ცოლ-შვილით, სამი ვაჟით და ერთი ქალიშვილით. აგერ
ოსტატიც შემოვიდა პატარა ოთახში. შემოსვლის უშალვე ოსტატმა
თვალები იმრგვილა და ჩამოჯდა ტახტზე. მე უშალვე მივარდი ჩვეუ-
ლებრივ და გაეხაფე სირაჯული წაღები და ქოშები მიუტანე.

მერე მომთხოვა ახალი წყალი. სველი ნიტრით მივართვი, წყა-
ლის. სმა რომ გაათავა, გადმოაბრიალა თვალები და წყრომით მითხრა:

აბა ყმაწვილო, მიაშბე სად ბოძანდებოდი ამდენ ხანს და ან
რისთვისაც გაგზანენ, რა პასუხი მომიტახე. მე მაშინვე ძისი სიმამ
რის წერილი ამოვიღე უბიძან და გადავეცი ოსტატს. წერილის
კითხვა რომ გაათავა, გველზე შემომხედა, ამათვალიერ-ჩამათვალიე-
რა, თითქოს პირველად მხედავდეს, გაიქრე-გამოიქრევა თავი და
იწყო შფოთვა და დამიწყო უშვერის სიტყვებით ლანძღვა გინება და
მეუბნებოდა: ბიჭო, შე ძაღლო, რისთვისაც გაგზანენ, რა უყავიო. მე

მინამდის კი ვიდრე გაჩუმებული და ძალა რომ დამატანა და მუშტებს მალერებდა: პაა, თქვი ჩქარაო, რისთვის გააზანეო, მეც გაუბედ და უთხარ, რომ მე რა ვქნა ოსტატო, გზაზე ავით გაეხდი და პაპა გიორგიმ აღარ გამოძიშვა, მომაცდევინა, რომ ცხენით გაგატან ღვინოს, ინდაურ-ქათმებს, ხილსა და სხვასო, და დღეს ყველაფერი ცხენით მოვიტანე და ცხენიც მეზობლის თავლაში დავაბი და საქმელიც მივეცი.

ამ ჩეჟ თქმაზედ, ისეთი აღელდა, რომ სიტყვა აღარც კი გამათავებინა და ისეთი სილა გამიჰახუნა, რომ გულში გადავარდი და კეფა შუა კარების ღირეს ჭარხოს დავარტყი. მაშნე თვალთ დამიბნელდა და უკონოთ შევიქენ. იმ ღამეს მე აღარა გამიგია რა, რიგორ მომბარუნეს. მეორე დღეს ერთმა ახლათ მოსულ შეგირდმა მიაშბო ყველაფერი, რაც იმ ღამეს ჩემ თავზე მოხდა. ის ბიჭი სოფელი იყო და ამ სურათის მნახველი აღარ დადგა, წავიდა თავის სოფელში და აღარ დაბრუნებულა.

მე კი თავი ძლიერ მტკიოდა და თავს ძლივს ვიღებდი მუთაქიდან, საშინელ ტკივილებს ვგრძნობდი თავში. კისერი მგელივით გაშეშებული მქონდა. თვლებს ძლივს ვახელდი, თავ-პირი მთლათ დამსივებოდა, თავი ისეთი მძიმე იქონდა, რომ თითქო მძიმე ფუთია-ნები მადევს მეოქი. და რაღაც მძიმე, მყალი სუნიც მომდიოდა ცხვირში; ხელი რომ მოვისვი თავზე, ვნახე, რომ ერთი ზღვა ცხენის ჩონჩორიკი მადევს გატეხილ ალაგზე შემეზინდა და კრუსურ-ტირული დავიწყე. კრუსური ოსტატის ცოლს გაეგო და გამოვიდა მეორე ოთახში, სადაც მე ვიწექი. მკითხა: რა არი შვილო, რა დავგმა-თა, რაზედ კრუსუნებ,—ეს ისეთი ტკბილის გოცების კილოთი მკითხა, თითქო არ იცოდა რაზედაც ვკრუსუნებდი და ფოშუკუნით მიუგე: ეე, თავზე რაღაც მადევს და მკივ, მეთქი, მან კი ისე მიპასუხა, თითქო მე არ ვიცოდი და ან ვერ გავიგებდი:

— აბა, შე ბრიყვო, რო გეზბნები მძინარა ნუ ხარ მეთქი, შენი ბრალი არ არი? რომ წუხელის გულები დავვიხეთქე და ძლივს მოგიყვანეთ გონს. წუხელის კარებთან რომ იდექი და შენი ოსტატი გელაპარაკებოდა, შენ კი თავს აკანტურებდი და გეძინებოდა, ერთ-ბაშათ თავმა დაგძლივა, გადავარდი და შუა კარების ღირეს დაარტყი და ცოტად გაგეფხაქნა, სულ ერთი ბეწვაა, არა გიშავს რა, ეგ დღესვე გაგივლის შვილო და კვლავ გაუკრთხილდი, რომ ძილს თავი ეკრე აღარ მისცე. ოსტატის ჯალაბი ამით მიკეთებდა გულს მითომ და აქ არაფერიო და მარიგებდა კიდევ.

და კვლავ გაიმეორა თავისი თილისმური ლაპარაკი და მოჰყვა: — ჰოდა, რო გეუბნებიან შვილო, უნდა გაუფრთხილდე, ისე

ძილს თავი როდი უნდა მისცე, რომ ფეხ დგომელა გეძინებოდეს. პატარა ღამეა ეხლა, რომ ძილით ველარ ძღები, რა დაემართა შენ ეშმაკს... მგონი კიდეც უნდოდა მოეგონა რამე და კიდეც წაეკითხა სიცრუის კარაბადინი ჩემზედ, რომ ყმაწვილის ტირილს და ოსტატის ძახილს ხელი არ შეეშალა. კარგი კეკელო, ყმაწვილს მიჰხედე და გააჩუმეო. კეკელოც ტყვია ნაქრავივით უცბათ გაბრუნდა ყმაწვილისკენ, აიყვანა და გავიდა თავის ოთახში.

ოსტატი კი იდგა ჩემს პირდაპირ და დამყურებდა, შეხვეულ თავს რომ ვიხსნიდი და ამ დროს ისიც მამეშველა და დაუძახა ცოლს: კეკელო, მანდ რომ გამხმარი მრავალ-ძარღვა გაქვს, გამოიტანეო. კეკელოც გამოვიდა და გამოიტანა დაფხვნილი მრავალ-ძარღვა. მომბანეს თბილი წყლით სისხლიანი ადგილი, მაკრატლით თმა ამართვეს გატეხილი ალაგიდან და ქრილობაზე დამაყარეს მრავალ-ძარღვა. ჯერ შემხვიეს თავი ფალას-ფულასით და მერე კაბალახით. თავის შეხვევას რომ მოჩჩენ, ოსტატმა ცოლს უთხრა: გვაჭამე რამე. აბა მოიტა და მე და მიხაკო ერთი კარვად გვასაუზმეო. აგერ საუზმეც მოიტანეს, მაგრამ მე ევრაფერი ვჭამე, რადგან ყბები ძლიერ მტკიოდა.

ოსტატმა კი განავრძო: ახლა შენ უნდა ცხენი წაუყვანო პაპა გიორგის და მე კი უნდა წავიდე სამუშაოზედო და თან კი სიტყვას დაატანა: არ კი დაგეძინოს გზაზე, ცოტა არ იყოს, მძინარა ხარო. წუხანდელი არ იყოს, ფეხდგომელა გეძინებოდა, შენი მძინარობით თავი გაიტეხეო. მე გაჩუმებული ვიდექი და გულში ვამბობდი, რომ მე კი არა და შენმა ალი-ყულმა და სილის გარტყმამ გამიტეხა თავი თქო. ბევრი აღარ ულაპარაკნია ოსტატს, წერილი მომცა და მითხრა.—აბა ცხენიც მზათ არისო და ნულა უყურებო.

დერეფანში გამოველ და გადავხედე სიღნაღის არე-მარეს. ქალაქი ჯანყ-ბურუსით იყო დაფარული და თოვლ ჭყაპის წვეთები სახლის სახურავიდან ჩამოდიოდა დერეფანში და დედა-მიწაზედ ტკაცატკუცი გაჰქონდი, მაგრამ ოსტატმა ამას არ მიხედა და გამისტუმრა ურიათუნისკენ.

მისვლით კი მიველი ვაინაჩრობით (ძლივ-ძლივობით) პაპა გიორგის სახლში, მაგრამ, ის თქვენს მტერს დაემართოს, რაც მე იმ ღამეს იქ დამემართა: ჯერ გამაცივა, მერე მომცა სიცხე და ვინ იცის რეგებს არა ებოდავდი, დამისივდა თავი ისე, რომ თურმე თვალებს ველარ ვახელდი.

მეორე დღეს, ცოტა სიცხე რომ გამონელდა, ოსტატის სიმამრმა მკითხა: ბიჭო, რა დაგემართა, თავი რამ გაგიტეხა, ცხენიდან ხომ არ ვადმოვარდიო.

მე ყველაფერი უამზე გიორგის. გიორგიმ რომ გაიგო როგორც იყო საქმე, ეწყინა სიძის ასეთი ჩაქციელი და წყევლა-კრულვას უთე-

— ლიდა სიძეს. ცოლმაც კვერი დაუკრა გიორგის და უთხრა: ქა არ იცი რაც ბაიყუში და საძაგელია ეგ შენი პლუტი სიძე? განა იმას ადამიანის ნიშან-წყალი აქვს, რომ ადამიანი ებრალებოდეს? ულმერთოა, ულმერთო, ნადირის ჯილაგისა (მოღვმის)

გიორგიმ სიტყვა გააწყვეტინა ცოლს და მე ჩამეკითხა: ბიჭო, მამა შენი სახლში არ არის? მე უპასუხე, მამა ჩემი შირაქშია ბატკნის ტყაეებს აგროვებს სიღნაღის მეჭულდე-მეჭულაქებისთვის თქო. ჩემს პასუხზე გიორგიმ თავი გაიქნია და მითხრა: თავი რომ გაგიტყუებს, იმის შემდეგ მამა შენს არ უნახვინხარო? საიდან მნახამდა, რომ ოსტატმა არ გამიშვა და აქეთ გამომისტუმრა და როცა მოხვალ, მაშინ დაგიტხოვ სახლში, ასე მითხრა მეტქი.

თუმცა პასუხს ვაძლევდი გიორგის, მაგრამ თავი ისეთი მტეხამდა. რომ თითქო ჩაქუჩებს მარტყამენ თავში მეტქი. არ ვიცი როგორ მომივიდა და ერთბაშათ თვალთ დამიბნელდა და ციცხლის პირას ნაჯდომი გადავბრუნდი და ზედ კერას დაეარტყი თავი და წარბთან ვამიტყდა შუბლი (ახლაც კი მატყვია). ამ მდგომარეობაში მყოფმა ჩემმა მასპინძლებმა თურმე ძლივსლა მომამბრუნეს, მე კი ვერა ვავიგე რა.

ორშაბათი დღე იყო, რომ ოსტატის სიამამრთან მიველი და მეორე ორშაბათამდის უძრავად ვიწექ ლოგინში ლოდივით. თურმე ხან ფაფა-ფუფა მადეს თავზე და ბალახ-ბულახი და რა ვიცი კიდე რამდენი რამეები, თურმე მკითხავსაც აკითხინეს და კლავზე გახერგტილი ორ შაურბანიც შემაბეს, წმიდა გიორგის სახელობაზე: ოსტატის სიდედრმა მითხრა, რომ მკითხავმა ასე მითხრა, რომ წმიდა გიორგი არ ეხმარებოდეს, აქამდის მაგის ძვლებიც აღარ იქნებოდაო, და თან პირჯვარი გადიწერა ოსტატის სიდედრმა და ხელები მაღლა ააპყრო, უი ვენაცვალე იმის მადლსა და დიდებას, ჭირი მოვჰამეო. მე კი ჩემ გულში ვფიქრობდი—ის დალოცვილი თუ ისეთი ძლიერია, რატომ მაშინ არ მეხმარება, როცა ოსტატი მიმხელამს ხოლმე და რაღაი კისერს არ გრეხამს ოსტატს მეტქი. მარიამმა კიდე განაგრძო და მითხრა: შინ რომ მიხვიდე, შენს მშობლებს უთხარ, რომ უსათუოდ წავიყვანონ და გალოცონ და ღამეც უთიფეთ წმიდა გიორგის და მაშინ აღარც თავის ტკივილიც გექნება და სიმსივნეც გაგივლისო. ავერა დღეს როგორ კარგად გახდი შანა რომ შეგაბი წმიდა გიორგის სახელობაზედო.

მე მაინც ვერ ვავიგე დიდედო, რომელ წმინდა გიორგზედ მელაპარაკები, მე, როგორც გამიგონია, წმიდა გიორგი სამას სამოც და სამია, და ეგ ყველა წმინდა გიორგებს ჩემ სიცოცხლეშიაც ვერ მოვივლი და თქვენ რომელზედ აკითხვინეთ დიდედო მეტქი.

გავაზის წმინდა გიორგიზე შეილო. წმინდა გიორგი ერთია, როგორც ღმერთი ერთია შეილო, ალბან გაღმით რომ ახალსოფე-

ლია, ამ სოფლის მთაში ბძანდება და უთხარ შენ შშობლებს, რომ დღეობაში წაგიყვანონ და ღამეც უთიეო.

სამშაბათსაც იქ დავრჩი. ოთხშაბათი რომ გათენდა, ისეთი ჭახა მზე იდგა, რომ ქაჩალს თავს დასწვამდა; საუზმეც მაჭამეს, წერილიც მომცეს და გამისტუმრეს სიღნაღისკენ.

მზე რომ ჩავიდა, ოსტატის სახლში მიველ კიდეც. ოსტატი სახლში არ იყო. ცოტი ხნის შემდეგ ისიც მოვიდა, და რომ დამინახა, შუბლ-შეკრული, მე გულმა ცახცახი დამიწყო.

ბიჭო, მომადახა ოსტატმა, შე რძე ძახლის შეილო, სად გდიხარ აქამდის ეს ორი კვირაა, ჰაა.

მე რო უპასუხე.—რა ექნა ოსტატო, ავით გავხდი,—

სუუ, შე ძაღლოო და წამოიწივა საცემლად, მაგრამ ცოლი წინ გადადგომა და მე ხელის კვრით მეორე ოთახში გამაგდო და თითონაც თან გამომყვა და კოკა მომჩაჩა ხელში და მითხრა: წადი წყალი ამოიტანე, სანამ შენი ოსტატიც დამშვიდდება, არ იცი შე პირ-შაო, რომ შენ ოსტატს ახალ-ახალი წყალი უყვარს. აქამდის რომ იგვიანებდი, აქ ვილა გეყვანდა შენის მეტი, დიდრონ შეგიბრლებს ხომ ვერ მოვაცდენდით წყლის გულისთვის.

რა ექნა, ავით გავხდი და პაპამ და დიდედომ არ გამამიშვეს და ჩემი რა ბრალია მეთქი.

კარგი, კარგი, რაც იყო-იყო, წადი და ჩქარა წყალი ამოიტანე და სამოვარი დაადგი. მე კი უბიდან პაპა ჭიორგის გამოტანებული წერილი გადავეცი ოსტატის ჯალაბს და გჭვსწიე წყალზედ. ამოვიტანე წყალი, სამოვარი ავადღულე და ჩაიც მივართვი ყველას.

იმ ღამეს ბევრი იგინა და ილანძლა ოსტატმა, მაგრამ მე რას გავაწყობდი: ვიდექ გაჩუმებული და შევეყურებდი.

ასე და ამ რიგად, ცემა-გინებაში და სახლის სამსახურში ვატარებდი და გავატარე თითქმის ოთხი წელიწადი, რომ სახელოსნოში ერთი თვეც არ ვყოფილვარ და თუ ხან და ხან ჩავდიოდი, აქედანაც აქეთ-იქით მარბენინებდნენ.

ამიტომ გახერხვა და გარანდვის მეტი ვერც ვისწავლე რა.

(შემდეგი იქნება)

განყოფილება

= V =

ლიბრერიუმიზ მსხვერპლი

ამხ. შალიკო ასპურავას ხსოვნას.

1924 წლის თებერვლის 8-ს შესრულდა სწორედ ოთხი წელიწადი მას შემდეგ, რაც ყიზლიარში მხეცურად იქნა მოკლული მოხალისეების მიერ ამხ. შალიკო ასპურავა.

ეინ იყო ამხ. შალიკო?

იგი იყო საქართველოს კომუნისტურ პარტიაში კარგად ცნობილი ახალგაზრდა რევოლუციონერი, ლანჩხუთის რაიონის მცხოვრები, ღარიბი გლეხის შვილი. ჯერ კიდევ ის 16 წლისა იყო, როცა პარტიულ სოციალ-დემოკრატიულ მუშაობაში ჩაება და მთელი თავისი ახალგაზრდობით გატაცებით სწირავდა ის მას თავის ენერგიას. თავიდანვე ის სოციალ-დემოკრატიულ ბოლშევიკურ ფრაქციაში ითვლებოდა. თებერვლის რევოლუციის დროს ის სხვა პოლიტიკურ ამხანაგებთან ერთად მეტეხის ციხეში იჯდა, განთავისუფლების შემდეგ ის ხარბათ დაეწაფა რევოლუციონურ მუშაობას და მასთან სწავლობდა „კულტურულ-ტექნიკურ“ სასწავლებელში ტფილისში; მას დიდი სურვილი ჰქონდა უმაღლესი სწავლის მიღების, მაგრამ რევოლუციონურმა მუშაობამ იზღუდა გაიტაცა, რომ იძულებული გახდა თავი გაენებებია სწავლისათვის. ის ჩქარა გაემგზავრა ბაქოში, სადაც მუშაობდა ბალახანის რაიონის მუშებში და თან იყო ამავე რაიონის ბოლშევიკური ორგანიზაციის მდივანად. ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ ის ბრუნდება საქართველოში და აი, ამ დროს იწყება გლეხთა მოძრაობა სამეგრელოში და ამხ. ასპურავაც ლეზულობს აქტიურ მონაწილეობას და თანაც ხელმძღვანელობს ამ მოძრაობას. შემდეგ ის გაემგზავრა სოხუმში და ცოტა ხნის შემდეგ ის გაგზავნეს ეკატერინოდარში სრულუფლებიან წარმომადგენლად. როდესაც მენშევიკების მთავრობამ ხიშტებით დაამარცხა შავი ზღვის განაპირას საბჭოთა მმართველობა ამხ. შალიკო მაშინ მაიკოპში დარჩა, სადაც ის იყო დანიშნული განათლების კომისრად. როდესაც ალექსეევის რეაქციამ დროებით წელი გაიმავრა და ეკატერინოდარი აიღო, მაშინ, რასაკვირველია, მაიკოპსაც დიდი საფრთხე მოელოდა; მაშინ ამხ. შალიკო დაინიშნა ბელორჩენსკის რაიონის სამხედრო პოლიტიკურ კომისრად... შემდეგ ჩრდილოეთ კავკასიის უმაღლეს საბჭოთა მთავრობის მიერ ის იქნა დანიშნული ისევ ამავე თანამდებობაზე, ე. ი. პოლიტიკურ კომისრად მე-11 არმიაში.

აქ მან დიდი ენერგია და სიმამაცე გამოიჩინა. მისი აქტიური მონაწილეობით იქნა ჩაქრობილი მაშინდელი მთავარსარდლის სო-
როკინის მოღალატური აჯანყება საბჭოთა მთავრობის წინააღმდეგ;
იმ დროს, როდესაც საბჭოთა მთავრობა ჩრდილოეთ კავკასიაში თავის
უკანასკნელ დღეებს ითვლიდა, ამხ. შალიკო ავად გახდა სახადით
და ამ მდგომარეობაში მოუხდა მას უკან დახევა მე-11 არმიის გა-
დარჩენილ ნაწილებთან. ყიზლარში ის უკან ჩამორჩა ზოგიერთ ამ-
ხანაგებთან ერთად და აი, აქ ავადმყოფ ამხ. შალიკოს თავს დაესხნენ
1914 წ. 8 თებ. მონღალისეთა აგენტები და მხეცურად გამოასალმეს
ის წუთისოველს.

ამხ. შალიკოს არ დასცალდა გამოეჩინა მთელი თავისი ნიჭი,
ენერგია და სიყვარული რევოლუციისადმი. მას არ დასცალდა ბო-
ლომდე მიეყვანა თავისი მიზნები...

შალიკოს ხსოვნა წაუშლელი იქნება ყველა რევოლუციონერ-
ამხანაგის გულში..

სერგო მეგრელიშვილი.

ნიკო ჩოღდრიშვილი და მისი ვაჟი ლადო.

ლადო ჩოდრიშვილის ხსოვნას

ლადო ჩოდრიშვილი იყო შვილი იმ რევოლუციონერ ნიკო ჩოდრიშვილისა, რომელმაც თავისი სიცოცხლე ძმებთან ერთად მუშათა კლასის მოძრაობას და მუშათა საიდუმლო სტამბების მოწყობას შეაღწია—როგორც იყო ავღაბრის, ვერის, ჩულურეთის და სხვა სტამბების და საწყობების კეთება.

ეს საიდუმლო მუშაობა ნიკომ მენშევიკების ბატონობის დროს უფრო გააორკეცა და ამ დაუღალავ მუშაობაში 15 თებერვალს 1914 წელს ფილტვების ანთებით გარდაიცვალა.

აი ეს ლადო, ჯერ კიდევ პატარა მოწაფე, მამა-ბიძებს ეხმარებოდა ყველა რევოლუციონერ საიდუმლო მუშაობაში. ასე, პატარაობიდანვე ის იზრდებოდა რევოლუციონერ მამა-ბიძების ოჯახში და მის ნორჩ ბუნებას ღრმად სწვდებოდა გონებაში მუშათა მოძრაობის იდეა და ინტერესები.

ლადო ჩოდრიშვილი დაიბადა 1896 წელს 18 მარტისთვის ქ. ტფილისში ზაქ ჩოდრიშვილის ბინაზე და აქვე აღიზარდა 12 წლამდე. 12 წლის ლადო საქალაქო სკოლაში მიაბარეს, რომელიც 17 წლისამ დაამთავრა. სიღარიბის და სხვა მიზეზების გამო სწავლა ვეღარ განაგრძო და ბოტანიკურ ბაღის კანცელარიაში სამსახურში შევიდა. აქედან ის 1914 წელს ჯარში გაიწვიეს უბრალო ჯარისკაცად. ცოტა ხნის შემდეგ პრაპორშჩიკის სკოლაში გადაიყვანეს, 1915 წელს ლადომ პრაპორშჩიკობა მიიღო და ავსტრიის ფრონტზე გაიგზავნა, სადაც 18 მარტისთვის 1916 წელს დახვრეტილ იქნა ჯარისკაცებში პრაპაგანდისათვის.

თავის სიცოცხლეში, ჯერ კიდევ მოწაფეობის დროს, ლადო ზაფხულობით ქიზიყში სხვებთან ერთად წარმოდგენებს მართავდა. ბევრს კითხულობდა და სწერდა.

დარჩა ხელთ ნაწერი პიესა „სიმართლე გაიმარჯვებს“. დაწყებული ჰქონდა ეგნატე ნინოშვილის მოთხრობის „პარტახის“ გადაკეთება პიესათ. ბევრს მეცადინეობდა, რომ უფრო მომზადებული შეხვედროდა მშრომელი ხალხის ცხოვრებას, მაგრამ აღარ დაეცალეს ნიკოლოზის ღენერლებმა და ჯერ კიდევ ქაბუკს, 20 წლის ლადოს, სიცოცხლე მოუსპეს მხოლოდ იმიტომ, რომ ჯარის კაცებს ძმურად და ამხანაგურად ეპყრობოდა.

ნეგობარი.

ვარდენ ჩხეიძე-თიქანაძე

ვარდენ თიქანაძე დაიბადა 1884 წელს ოზურგეთის მაზრის სოფ. მაკვანეთში. ის იყო ლარიზი ოჯახის შვილი. მისი უფროსი ძმები მუშაობდნენ ბათუმის ქარხნებში. ჯერ კიდევ 11 წლის ვარდენი უფროს ძმებთან ერთად მიდის ბათუმში და შედის ქარხანაში შევირდათ. ამ რიგათ ის ბავშობიდანვე ჩაება ქარხნის მუშათა ცხოვრებაში. მას იტაცებს აგრეთვე რევოლუციური მოძრაობა და ბათუმის მოწინავე მუშებთან ერთად ის ერთ-ერთი აქტიური რევოლუციონერი ხდება. 1903 წლიდან ბათუმის მუშები უკვე იცნობენ ვარდენს, როგორც ენერგიულ, აქტიურ რევოლუციონერს და მამაც ტერორისტს, რომელიც არ ღრკება არავითარ საფრთხის წინაშე. თამამად ღებუბულობს პარტიისაგან ყოველ-გვარ რთულ და სახიფათო დავალებებს და პირნათლად ასრულებს მათ.

1905 წლის რევოლუციის დამარცხების შემდეგ, ალიხანოვ-კრილოვის მიერ აოხრებულ გურიას 1907 წელში მოველინა მაზრის უფროსათ კაპიტანი ერმოლოვი, რომელიც განუსაზღვრელი უფლებებით იყო აღჭურვილი რევოლუციონური მოძრაობის ჩასაქრობათ. ის ცეცხლითა და მახეილით შედის ოზურგეთის მაზრაში, სწავს და ანადგურებს მხარეს, ატუსაღებს რევოლუციონურ მოძრაობაში შემხნეულ პირებს და ოზურგეთ-ნატანების გზაზე ბევრ მათგანს აკვლევინებს გამხეცებულ კაზაკებს.

ბათუმის კომიტეტის დავალებით ამხ. ვარდენმა თავს იღო ერმოლოვის მოკვლა, რათა ასე შეეჩერებინა ოზურგეთის მაზრაში გამანადგურებელი დამსჯელი ექსპედიცია. 1907 წლის აგვისტოს 5-ს კაპიტანი ერმოლოვი ყალბი დეპეშით გაწვეულ იქნა ბათუმში გუბერნატორის მიერ. ბათუმის სადგურში ჩასვლისას ერმოლოვმა რაღაც წინასწარ გრძნობით ეჭვი აიღო და შეეკითხა გუბერნატორს, და რა გაიგო, რომ მის მიერ გამოწვეული არ იყო. გამოითხოვა გაძლიერებული დამცველი რაზმი. რაზმის თანხლებით სადგურიდან ქალაქში გასულს მას გზაში დახვდა ვარდენი ორ სხვა ამხანაგთან ერთად. ამხანაგის მიერ, გამოუცდელობის გამო, ბომები გადაგდებულ იქნა უდროვო დროს და ჟებრხულ ადგილას, რის გამო ერმოლოვი მსუბუქათ დაიჭრა, ზოლო ხანგრძლივი სროლის შემდეგ ამხ. ვარდენი კაზაკებმა შეიპყრეს ცალ-ხელში მძიმედ დაჭრილი.

ვარდენ თიქანაძე

სულ ადრე მან მოახერხა ბათუმის ციხიდან გაქცევა და მით დროებით თავი დააღწია მოსალოდნელ საშინელ წამებას. ციხიდან გაქცევისას ის მიემგზავრება სპარსეთში და აქტიურ მონაწილეობას ლეზღობს იქაურ რევოლუციონერ მოძრაობაში. ამხანაგების დავალებით 1908 წელს ის ბრუნდება ბათუმში, სპარსეთში იარაღის და დამხმარე ძალების გასაგზავნათ, რასაც პირნათლათ ასრულებს. მაგრამ უკან დაბრუნების დროს ბაქოში ის დატუსაღებულ იქნა პოლიციის მიერ ექვით; ხანგრძლივი გამოძიების შემდეგ, ვინაიდან ვერ იქნა მისი ნამდვილი ვინაობა გამორკვეული, მას გზავნიან ასტრახანის გუბერნიაში როგორც პოლიტიკურათ არა საიმედო პიროვნებას, კავკასიის ციხეში მას სრულიად მოულოდნელათ შეხვდა კაპიტანი ერმოლოვი, რომელიც ზემოხსენებულ თავდასხმის შემდეგ მთავრობამ მოაშორა ოზურგეთის მაზრას და გადააყვანა მცირე აზიაში, აქ კი, მცირე აზიის რკინის გზიდან სახაზინო ფულის გატაცებაში მონაწილეობისათვის ის დაეტუსაღებინათ და კავკასიის ციხეში იჯდა. ერმოლოვი ცნობილობს ამხ. ვარდენს და ამჟღავნებს მის ვინაობას, რის გამო მას აბრუნებენ გზიდან და ჩამოჰყავთ ბათუმში გასასამართლებლათ. 1910 წლის დეკემბერში ბათუმის ციხიდან სასამართლოში წაყვანის დროს მან კიდევ სცადა გაქცევა და გაუსხლტა ხელიდან ჯარისკაცებს, მაგრამ ტუსაღის ტანსაცმელში გადაცმულს მას ცნობილობენ, ატუსაღებენ და მიჰყავთ სამხედრო სასამართლოში, სადაც ღია კარებში დანიშნულია გასარჩევათ მისი საქვე. გასამართლება ორი დღე გაგრძელდა, მას ბრალს სდებენ მრავალ ტერორისტულ აქტის ჩადენაში, — კაპიტან ერმოლოვზე დავდასხმას, სპარსეთის რევოლუციაში აქტიურ მონაწილეობას და სხ. მრავალს. თავის საბოლოო სიტყვაში ამხ. ვარდენი სრულიად არ ცდილობს თავის გასამართლებას, ის აშკარა და რევოლუციონერი სიმამაცით აღიარებს ყველა თავის დანაშაულს, ამაყათ აცხადებს, რომ მან თავისი ვალი ღირსეულად მოიხადა მშრომელ ხალხის წინაშე და იმედს გამოთქვამს, რომ მისი სიკვდილის შემდეგ დარჩენილი ამხანაგები განაგრძობენ მის საყვარელ მუშაობას, მშრომელი ხალხის საბოლოო გასამარჯვებლათ.

სამხედრო სასამართლომ მიუსაჯა მას უმაღლესი სასჯელი — ჩამოხრჩობა, რაც მოყვანილი იქნა სისრულეში 1911 წლის 15 იანვარს ქ. ბათუმში.

გრიგოლ ფარსადანის ძე ჯაში

გრიგოლ ფარსადანის ძე ჯაში დაიბადა 1886 წელს ს. აბაშაში (გამოჩინებულის თემი, ქუთ. მაზრა); მისი მამა ფარსადანი სოფლის მშრომელი გლეხია, ის დღეს 70 წლის მოხუცია; გრიგოლი მისი უფროსი ვაჟი იყო. ის ბავშვობიდანვე შეეჩვია გაქირვებას, ბავშვობიდანვე მას ქალაქი იზიდავდა.

მაშინდელ დროში იმ ქრეთში და გურიაში პირველდაწყებითი სკოლები არ იყო გავრცელებული და გრიგოლიც სოფლის მღვდელთან იწყებს ანბანის შესწავლას 1893 წელს. ანბანის შესწავლის შემდეგ მამასთან ერთად ის ეწევა სოფლურ მეურნეობას. ვინაიდან გრიგოლს დიდი სურვილი ჰქონდა ტფილისში ჩამოსვლის და რაიმე ხელობის შესწავლის, მან წერილობით მომხმართა, რომ რაიმე ადგილი მეშოვნა მისთვის ტფილისში.

1899—1900 წლებში მე ვმუშაობდი ასოთამწყობად გაზ. „ცნობის-ფურცელზე“. ეს გაზეთი მაშინ ბეჭდებოდა დიდი-ვანქის ქუჩაზე. ქართველთა ამხანაგობის სტამბაში. სწორედ ამ სტამბაში დაიწყო გ. ჯაშმა შეგირდობა საბეჭდავ მანქანაზე ქალაქის დამწყობად, სადაც ის მე მივიყვანე სოფლიდან ჩამოსვლისთანავე.

ქართველთა ამხანაგობის სტამბა იმ ხანებში პირველი სტამბა იყო არა მარტო ტფილისში, არამედ მთელ ამიერ-კავკასიაში. ამ სტამბაში იმ დროს დაახლოებით სამას მუშა-მოსამსახურემდე იყო. აქ სპეციალური ეკონომიური ნიადაგზე გაფიცვა, რაშიაც აქტიურ მონაწილეობას უვლავდა უფრო ახალგაზრდა მუშები. აი სწორედ ამ მოწინავე ამხანაგების ირგვლივ მოიყარეს თავი იმ ამხანაგებმაც, რომლებიც გმირულად დაეცნენ 1905 წლის რევოლუციონერ ბრძოლის ველზე ნაძალადევი ყაზახებთან შეტაკების დროს 18 დეკემბერს. მათ შორის ახ. გრიგოლიც.

გრიგოლ ჯაში, მინა კალაძე, ავეტიკ ყაზაროვი და სხვა ბევრი ამხანაგები ქართველთა ამხანაგობის სტამბიდან არიან გამოსულნი. გრიგოლ ჯაში ერთი იმ ცხრა ძმათაგანია, რომელიც თითქმის ყველა ასაკიდან დაეწეებოდა ღირსებას. ის თავიდანვე ბოლშევიკების ჯგუფ-

გრიგოლ ჯაფარიძე

ში იმყოფებოდა და იწვრთნებოდა მომავალი უფრო სასტიკი ბრძოლისათვის, მაგრამ აღარ დასცლია...

ეს სურათი გადაღებულია ამხანაგების მიერ ნაძალადეგში 1905 წლის დეკემბერში, რეაქციის ხანაში. ნაძალადეგის მუშებს პატივისცემის ნიშნად გრიგოლის კუბო გვირგვინით შეუმკიათ.

უშანგი (ყარამან) ჯაში.

2 მარტი, 1924 წ.

ქ. ტფილისი.

არშაკ არაქელოვი

ბაქოს მუშა, ხარატი. ვისაც ბაქოში უმუშავებია 1902 წ., იმას კარგათ ემახსოვრება არშაკა. 1902 წელს გავეცანი მას პირველად ბიბი-ეიბათში ხატისოვის ქარხანაში. მისმა გაცნობამ როგორც ჩემზე, ისე სხვა მუშებზე დიდი გავლენა იქონია. მისი გამოსვლები კრებებზე და აქტიური მუშაობა ჩვენს პარტიაში აოცებდა ყველას და ამიტომ დიდი ნდობა ჰქონდა დამსახურებული როგორც სომეხს, ისე თათარ და რუს მუშებს შორის. როდესაც სომეხებს და თათრებს შორის რაიმე უკმაყოფილება დაიბადებოდა, არშაკაც იქ გაჩნდებოდა და ყოველ ღონეს ხმარობდა, რომ შეხლა-შემოხლა აეცილებია. მიზანსაც აღწევდა.

1903 წელს ის მხურვალე მონაწილეობას ღებულობდა გაფიცვაში. 1904 წელს გადმოვიდა თეთრ ქალაქში, მანთაშოვის ქარხანაში; ყოვლად მიუვალი იყო ეს ქარხანა. რადგან იქაურ მუშებზე დიდი გავლენით სარგებლობდა დაშნაკუტიუნი, მაგრამ მისმა ენერგიულმა მუშაობამ მალე გამოიღო ნაყოფი. როდესაც იმ ქარხანაში გამოცხადდა გაფიცვა, არშაკა დაითხოვეს და დააპატიმრეს კიდეც. ეს იყო 1905 წელს. განთავისუფლების შემდეგ მან ისევ ხატისოვის ქარხანაში დაიწყო მუშაობა.

მეორე დამფუძნებელი კრების არჩევნებში ბოლშევიკების ფრაქციამ წამოაყენა არშაკა განჯის რაიონში, სადაც გაჰყვა თვით შაჰ-მანი. ამხ. არშაკას მიემხრო გლეხობის დიდ ნაწილი. მაგრამ დაშნაკების მუქარამ გასკრა და ერთი მეტი ხმით გაიყვანეს დაშნაკი საგათელი. იქაურმა გლეხობამ და მოქალაქეებმა დიდის ოგიაციით გამოაცილა განჯიდან. ამის შემდეგ ამხ. არშაკა უფრო მხნელ შეუდგა დაშნაკების წინააღმდეგ ბრძოლას. ის იყო ამორჩეული 1907 წელს პირველ კავშირის პრეზიდიუმის წევრად. იყო დრო, როდესაც დაშნაკებს უნდოდათ კავშირის ხელში ჩაგდება, მაგრამ ეს ვერ მოახერხეს, რადგანაც ამხ. არშაკას უკვე მოეწადებოდა მათ წინააღმდეგ მუშები. ერთხელ, ეს იყო 1908 წელს, დაშნაკებმა დაიპირეს და მაგრად სცემეს, რის გამო 1917 წლამდე კლექში იყო ჩავარდნილი, რითაც მოკვდა კიდეც. 1908 წელს ქარხანაში მოა-

წყო კონფერენცია ბოლშევიკ-მენშევიკებისა. ამასთან ერთად მას
ევალეზოდა იარაღის შენახვა და მისი გადატანა-გადმოტანა და სხვა
სერიოზიული საქმეები.

და ბოლოს დაავადმყოფებული ამხ. არმია ჩამოვიდა ტფილისში 1917 წელს და გაემგზავრა ღუშეთში მოსარჩენათ. იქვე გარდაიცვალა ამავე წლის მაისის 21-ს.

გიორგი ჩოველაძე.

ჩიტო ცეცხვაძე

ჩიტო ცეცხვაძე გავიცანი 1907 წლის აპრილში. ალიხანოვ-ავარსკი გაცხარებით მეძებდა ხონის რაიონში. ოფიცერ გავრილენკოს რაზმს ქონდა სია ხონის ორგანიზაციაში მომუშავეთა. ამ სიაში ვიყავი მეც. ამიტომ იძულებული ვიყავი მოვშორებოდი იქაურობას წამოვედი ტფილისში.

აქ შევედივარ ვახნიანსკის ქარხანაში. ვიწყებ მუშაობას ზეინკლის მოწაფის თანამდებობაზე.

მომიხდა მუშაობა ჩიტოსთან ერთად. ის უკვე ჩემზე უფრო მომზადებული ხელოსანი იყო.

მე ჩუმაღ ვარ. არავის ვეუბნები ჩემი წარსულის შესახებ. მინდა კონსპირატიულად ვიყო.

ბოლოს გავიგე, რომ იქაური ზოგიერთი მუშები: ნიკო ფოფხაძე, ჩიტო და სხვები ბევრჯერ ფიქრობდნენ თურმე ჩამოვედოთ ლაპარაკი პარტიული წრეების მუშაობის შესახებ. მაგრამ, რადგან კარგად ვერ მიცნობდნენ, არაფერს მეუბნებოდნენ.

ვახნიანსკის ქარხანაში ვერავის ვიცნობდი. ყველანი ჩემთვის უცნობნი იყვნენ.

მიცნობდნენ მხოლოდ მთავარ სახელოსნოს ზოგიერთი მუშები, რომლებთანაც ერთად 1904 წელს ვმუშაობდი ბათუმში: წერომე, ძია და სხვები.

მიცნობდნენ აგრეთვე პარტიული მუშაკები—ვარლამ შავდია, იასონ ბახტაძე, დ. მოხევე და სხვები.

ერთხელ ჩიტო შეკითხება:

— არჩილ, შენ პარტიის წევრი ყოფილხარ, გუშინ მითხრეს ამხანაგებმა. დადინარ თურმე სახელოსნოებში და სხვაგან და იქ მუშაობ. ჩვენ კი არაფერს გვეუბნები.

— იმიტომ, რომ აქ არავის არ ვიცნობ.—გუპასუხე.

ამის შემდეგ მე და ჩიტო ძალიან დაეშვებოდით.

შევადგინეთ ვახნიანსკის ქარხანაში პატარა წრე, სადაც დადიოდა პროპაგანდისტი ამხ. ავგუსტ.

შემდეგ ვახნიანსკის ქარხანა შეუერთდა იარალოვს. ჩვენი წრე გაუერთიანდა იარალოვის ქარხნის წრეს.

ამ წრეში ერთი აქტიური მომუშავე იყო ჩიტო.

ჩვენს წრეში შედიოდა მაშინ: ლადო სუხიშვილი, ჩიტო, აბრამა (ჩოფურა), ილო კველიშვილი, ნიკო ფოფხაძე, დ. შავნიძე, მიხო ძამახაშვილი, გიორგი სადალაშვილი, მალაქანი პაშა, სოსინი და სხვები.

ერთ დროს ამ წრიდან რაიონულ კოლექტივში წარმომადგენლებათ გაგზავნილი ვიყავით მე და ჩიტო.

რაიონულ კოლექტივმა კი თავის წარმომადგენლათ სხვებთან ერთად მეც გამგზავნა ტფილისის კომიტეტში.

ჩიტო იღებდა აქტიურ მონაწილეობას ტერორისტულ აქტებში. მისთვის ხშირად გადამიცია დავალებები ტფილისის კომიტეტიდან. მან მიიღო მონაწილეობა ხულიგან დაშინების მოკვლაში. მიიღო მონაწილეობა აგრეთვე პაპიაშვილთან ერთად, რამდენათაც მახსოვს, გოროდცევის და ცალხელას წინააღმდეგ ტერორში.

მე მაშინ ანდრეევის ქუჩაზე ვიდექი. ჩიტო ხშირად ტანისამოსს იცვლიდა ჩემსას, როცა ემზადებოდა ტერორისტისთვის.

1906 წლის ნოემბერის 24-ს ანდრეევის ქუჩაზე მე დამჭრეს რუს ხულიგანებმა ნაუშოვმა და სხვებმა.

ლამის 10 საათზე, როცა ტფილისის კომიტეტის სხდომიდან მივდიოდი სახლში, რკინის გზის საავათმყოფს ცოტა იქით ამიტყხეს სროლა იქ ჩასაფრებულმა ხულიგანებმა.

თურმე მათ ორგანიზაციას განზრახული ჰქონდა მოკვლა. მაგრამ გადაწყვიტილება ვერ მოიყვანეს სისრულეში. მე, სამი ტყვიით დაჭრილი, გადავრჩი ცოცხალი. ექიმ ხუდადოვის (ესერი იყო) დახმარებით მე მომათავსეს რკინის გზის საავათმყოფოში.

ექიმი ხუდადოვი დიდ დიხმარებას მიწევდა, ხშირად იყო ჩემს პალატაში და რაც შეიძლებოდა მოვლას არ მაკლებდა. მაგრამ ორი დღის შემდეგ ხულიგანმა მოლჩანოვმა ის გამოასალმა სიცოცხლეს.

მოჰკლეს საავადმყოფოს კარებთან, როცა შინ ბრუნდებოდა მუშაობის შემდეგ.

ჩემი მდგომარეობა საავადმყოფოში მეტად საშიში შეიქმნა.

ხულიგანები ხშირად დადიოდნენ საავადმყოფოში და მათგალიერებდნენ. ვატყობდი ეძებდნენ შემთხვევას, რომ მოვეკალი.

ერთ დღეს ჩემთან სანახავად მოდიან ლადო სუხიშვილი, ჩიტო ცაცხვაძე და სხვები (არ მახსოვს).

ჩიტომ დამამშვიდა, რომ ამ ორ-სამ დღეში ხულიგანების თეთრი ტერორისტები განადგურებული იქნებიანო.

და მართლაც. მოკლულ იქნენ ნაუშოვი და კიდევ რამდენიმე ხულიგანი.

მოლჩანოვს ესროლეს ვოჯალთან, მაგრამ ცოცხალი გადარჩა. ტყვიამ მხოლოდ კბილები ჩაუღეწა.

ჩემი საავადმყოფოში დარჩენა შეუძლებელი იყო.

საჩქაროთ ვეწერები იქიდან ავადმყოფი და მიედივარ სოფელში დროებით. რამდენიმე თვის შემდეგ ისევ ვბრუნდები ტფილისში და ეუღლები პარტიულ მუშაობას.

მე და ცეცხვამე ძალიან დავმეგობრდით. ამ მეგობრულ კავშირში ჩვენთან იყო ლადო სუხიშვილიც, რომელთან ერთად არა ერთხელ გვიკითხავს პროკლამაციები, ქარხნის ეზოში დიდ მიღებში დამაღლულთ.

1908 წლის დასაწყისში, ამიერ-კავკასიის ს. დ. ორგანიზაციების ყრილობის შემდეგ მე მიჰყურენ, მასამართლებენ და მაძლევენ 2 წელს და 8 თვის კატორღას.

ციხეში ჩიტო რამდენჯერმე მოვიდა სანახავად.

ერთხელ მან მკითხა რჩევა:

— ვაპირებ სპარსეთში წასვლას რევოლუციაში მონაწილეობის მისაღებათ, როგორ მირჩევ შენო.

მე უფრჩიე წასვლა.

გავიდა რამდენიმე თვე და ჩიტოს არაფერი მესმოდა.

ამხანაგის კორესპონდენციიდან გავიგე, რომ ჩიტო დაღუპულიყო სპარსეთის რევოლუციაში, ხელში ვახეთქოდა ყუმბარა.

ა. რუხაძე.

კოჩა ტუტუჩაყა იყო ს. ზანიდან, უბრალო სოფლის მუშა, ოდნავ წერა-კითხვის მცოდნე, რუსეთ-ოსმალეთის ომის დროს, 1877—8 წლებში, მილიციაში ნამსახური. ციხის ძირთან კრილობის მიღების გამო დაჯილდოვებული იყო ჯვარით. სასტიკი მოწინააღმდეგე იყო სამღვდლოების, მემამულეების, თავადების. ჩვენს თემში არიან თავადი—აფაქიძეები. 1905 წელში გლეხობას წინ მიუძღოლა წითელი დროშით და შემდეგი ლოზუნგით: არც ერთი „კაკალი“ სიმიინდი, არც ნადელი მემამულეებს. მიწის მოსავალი მათ ეკუთვნის, ვინც მას ამუშავებსო. არც ერთი კაპეიკი დრამის ფული მღვდლებს არ მიეცეთო, მღვდლები ჩვენ გვატყუილებენო.

რევოლუციის დამარცხების შემდეგ, 1906 წ. დაპატიმრებულ იქნა. ამავე წლის ივლისში გარდაიცვალა ზუგდიდის საპატიმროში, საიდანაც შვილებმა ჩამოასვენა და დაკრძალა ზანის ეკლესიის გალავანში.

შავა ზარანდიაც ზუგდიდის საპატიმროში გარდაიცვალა იმავე წლის დეკემბერში.

1918 წელს, ზოდესაც საქართველოდან კავკავში გაემგზავრა ამხ. საშა გეგეჭკორი თავისი რაზმით, ზანიდან მას გაჰყვა რამდენიმე ამხანაგი, რომელთაგან უგზო-უკვლოდ დაიკარგენ ამხ. პეტრე ჯუ-რუმოხძე და ვალოდია ერისტუხძე შურღაია.

განყოფილება

= VI =

პარტიული პრესა

ამხ. ლენინის სიტყვა

(წარმოთქმული ხ. დ. ბოლშევიკური პეტროგრადის კომიტეტის
დახურულ სხდომაზე 1917 წლის ივნისის 1-ს.)

ეს სიტყვა სტენოგრაფიულად ჩაწერილი არ არის, არამედ — ჩაწერილია უბრალოდ, ჩვეულებრივად მდივანის მიერ; ის აღმოჩნდა პეტროგრადის კომიტეტის იმდროინდელ ოქმებში. სიტყვა წარმოთქმული იყო შემდეგ გარემოებაში. პეტროგრადის კომიტეტის (ბოლ.) მიერ ივნისის 10-თვის დანიშნული იყო მუშებისა და ზოგიერთი სამხედრო ნაწილების მშვიდობიანი დემონსტრაცია თავწამოყოფილი კონტრ-რევოლუციის წინააღმდეგ.

უცბათ, სრულიად მოულოდნელათ, ჩვენი პარტიის ცეკამ დადგენილება დემონსტრაციის შესახებ გააუქმა, რამაც დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია და პეტროგრადის კომიტეტის სხდომის დღის წესრიგში დაისვა საკითხი ამ გაუქმების შესახებ. ამხ. ლენინი გამოვიდა ცეკას დამცველად.

ამხ. ლენინი ეთანხმება, რომ ამხანაგთა უმრავლესობის უკმაყოფილება, დემონსტრაციის შესახებ გამოტანილი განაჩენის გაუქმებით გამოწვეული, სრულიად კანონიერია, მაგრამ ცეკას არ შეეძლო სხვანაირად მოქცეულიყო ორი გარემოების გამო: 1) ხელისუფლების ნახევარ ორგანოს (полуприказ власти) მხრით ჩვენ მივიღეთ ფორმალური აკრძალვა დემონსტრაციისა; 2) ეს აკრძალვა დასაბუთებულიც იყო: „ჩვენ ვიცით, რომ თქვენი გამოსვლით, სურთ ისარგებლონ კონტრ-რევოლუციის მიმალულმა ძალებმაო“. — მოყვანილი საბუთის დასამტკიცებლათ ჩამოთვლილი იყო სხვა და სხვა პირები, მაგალითად, მოხსენებული იყო ერთი გენერალი, რომლის დაპატიმრებას შეგვიპირდნენ სამი დღის შემდეგ. სხვებმაც განაცხადეს, რომ 10 ივნისისათვის დანიშნულია შაერაზმელების დემონსტრაციაო. შაერაზმელები უნდა ჩარეულიყვნენ ჩვენს დემონსტრაციაში და მოეწყოთ ჩვენი ცემა-ტყეპა, დარბევა.

უბრალო ომის დროსაც მოხდება ხოლმე, რომ დანიშნულ შეტევას სტრატეგიული მოსაზრებით აუქმებენ: მით უმეტეს, ეს შესაძლებელია კლასიურ ბრძოლაში, რაც დამოკიდებულია საშუალო წვრილ-ბურჟუაზიული ფენების რყევის გამო. უნდა შეგვძლოს მომენტისთვის აღლოს აღება და გადაწყვეტილების გამოტანის დროს იყო გამბედავი.

გაუქმება აუცილებელი იყო, რასაც ამტკიცებს შემდეგ მომხდარი ამბები—დღეს წერეთელმა წარმოსთქვა თავისი ისტორიული და ისტერიული სიტყვა. დღეს რევოლუცია თავის განვითარების ახალ ფაზისში გადავიდა. მათ იმით დაიწყეს, რომ ჩვენი მშვიდობიანი დემონსტრაცია საში დღით აკრძალეს, სურთ აკრძალონ ყრილობის მთელი მუშაობის დროს. ისინი მოითხოვენ ჩვენგან, რომ დავემორჩილოთ ყრილობის გადაწყვეტილებას და გვემუქრებიან ყრილობის შემადგენლობიდან გამოორიცხვით, მაგრამ ჩვენ განვაცხადეთ, რომ ვამჯობინებთ დაგვაპატიმრონ, ვიდრე უარვყოთ აგიტაციის თავისუფლება.

წერეთელმა, რომელმაც თავის სიტყვაში დაგვანახვა საკუთარი, აშკარა კონტრ-რევოლუციონური სახე, განაცხადა, რომ ბოლშევიკების წინააღმდეგ საჭიროა ბრძოლა არა სიტყვიერი, არა რეზოლუციებით, არამედ მათ უნდა წაართვათ ყველა ის ტენიკური საშუალებანი, რაც ხელში მოეპოებათო. ბურჟუაზიული რევოლუციების ჯაშის ასეთია: თავდაპირველად პროლეტარიატის შეიარაღება, შემდეგ მისი განიარაღება, რომ შორს არ წავიდეს. რახან საჭირო დარჩა მშვიდობიანი დემონსტრაციის აკრძალვა, მდგომარეობა მეტად სერიოზულია.

წერეთელმა, რომელიც ყრილობაზე დროებითი მთავრობის გულს წარმოადგენდა, აშკარად გამოსთქვა სურვილი მუშების განიარაღების შესახებ. მან ველური ბრაზი გადმოანთხია, ის მოითხოვდა, რომ ბალშევიკები იმ პარტიად ყოფილიყო, რომელიც რევოლუციონური დემოკრატიის რიგებს გარეშე იქნებოდა. მუშებმა ფხიზლად უნდა წარმოიდგინონ, რომ „მშვიდობიანი დემონსტრაციაზე“ ახლა ლაპარაკი არ შეიძლება. მდგომარეობა გაცილებით სერიოზულია, ვიდრე ჩვენ გვქონდა ის წარმოდგენილი. ჩვენ მივდიოდით მშვიდობიან დემონსტრაციაზე, რათა ყრილობის გადაწყვეტილებაზე მოგვეხდინა მაქსიმუმი ძალდატანება,—ეს ჩვენი უფლებაა,—ჩვენ კი ბრალს გვდებენ იმაში, რომ მოვაწყვეთ შეთქმულობა, რომ დაგვაპატიმრებია მთავრობა.

წერეთელი ამბობს, რომ ბოლშევიკებს გარდა კონტრ-რევოლუციონერები არ არიანო. ის კრება, რომელიც ჩვენ გვასამართლებდა, მოწყობილი იყო საგანგებო ზეიმით ყრილობის პრეზიდიუმის, სალდათთა და მუშათა აღმასრულებელი კომიტეტის სრული შემადგენლობის, და ყრილობის მონაწილე ყველა პარტიათა ფრაქციების ბიუროსაგან და ამ კრებაზე მათ წამოაყრანტალეს მთელი სიმატლე, ისინი ჩვენ მიმართ აცხადებენ შეტევას.

პროლეტარიატის მხრით პასუხად შეიძლება იყოს: მაქსიმუმი სიმშვიდე, სიფრთხილე, თავდაპერილობა, ორგანიზაციულად შეკავ-

შირება და იმის დამახსოვრება, რომ მშვიდობიანი მანიფესტაცია
ეს წარსულის საკმეა.

ჩვენ არ უნდა მივსცეთ თავდასხმის საბაბი, დეე ისინი დაგვეს-
ხან და მუშები გაიგებენ, რომ ისინი ემუქრებიან პროლეტარიატის
თვით-არსებობას. მაგრამ ცხოვრება ჩვენს მხარეზეა და ჯერ კიდევ
არაფინ უწყის, როგორ მოახერხებენ ისინი ჩვენზე თავდასხმას: ფრონ-
ტზე ისეთი ჯარი დგას, რომელშიაც უკაყოფილების სული წმეტად
ძლიერია, ზურგში სიძვირეა, არევ-დარევა და სხ. ცეკას არ სურს
თქვენს გადაწყვეტილებაზე ძალდატანება. თქვენი უფლება ცეკას
მოქმედების წინააღმდეგ პროტესტის გამოცხადებისა კანონიერია და
თქვენი გადაწყვეტილება უნდა იყოს თავისუფალი. („ქრ. ლეტ.“).

მ. მახარაძე

მოსენაება მასაგე კომუნისტური ინტერნაციონალის მეორე მსოფლიო კონგრესის შესახებ

(დასასრული, იხ. „რევ. მატ.“ № 5).

ნაციონალური და კოლონიალური საკითხი.

არ არის საკითხი, არ არის ისეთი დარგი, სადაც მეორე ინტერნაციონალს და მის ლიდერებს გამოეჩინათ ან დაეცვათ ნამდვილი ერთგულება პირველი ინტერნაციონალისა და რევოლუციონური მარქსიზმის იდეებისა და ანდერძისადმი. მეორე ინტერნაციონალის გმირების ოპორტიუნიზმი ჯერ კიდევ მის საბოლოოდ კრაზამდე გამოაშკარავდა, მაგრამ მეორე ინტერნაციონალის ბელადების ლალატი მუშათა კლასის წინაშე, იმათი სოციალ-შოვინიზმი და სოციალ-პატრიოტიზმი ყველასათვის აშკარა და თვალსაჩინო შეიქნა მხოლოდ უკანასკნელი იმპერიალისტური ომის აფეთქებისთანავე 1914 წელს. ნაციონალურს და კოლონიალურ საკითხს, .ე. ი. კაპიტალისტების მიერ დაზავრულ, შევიწროებულ და დამონებულ ერების საკითხს მეორე ინტერნაციონალი აფუჭებდა, ბურჟუაზიაში ხვევდა; იწერებოდა ამ საგანზე უთვალავი წიგნები, სტატიები, ლებულობდნენ რეზოლიუციებს ყოველივე ჩაგვრის და მონობის წინააღმდეგ. მაგრამ ეს იყო მხოლოდ სიტყვები, ნამდვილათ კი აქ იფარებოდა ყოვლად ურცხვი ფარისევლობა, სიცრუე და სიყალბე, ვინაიდან ნამდვილათ მეორე ინტერნაციონალის სახელოვანი „გმირები“ არასოდეს არ ფიქრობდნენ არც ირლანდიელთა, არც პოლონელთა და არც რომელიმე სხვა დაზავრულ და ძალით დაპყრობილ და შემოერთებულ ერთა განთავისუფლებაზე.

საგულისხმეოა აგრეთვე ის, რომ როცა მეორე ინტერნაციონალის მეთაურები (გაიდმანები, გედები, პლენაროვები, კაუტსკები და სხვ.) ლაპარაკობდნენ თითქო დაზავრულ და დამონებულ ერების სასარგებლოდ, იმათ მხედველობაში ყავდათ მხოლოდ ევროპაში მცხოვრები ხალხი, როგორც. მაგ. ირლანდიელები, პოლონელები, ჩეხები. მეორე ინტერნაციონალს არასოდეს არ გაუფართოვებია ნაციონალურ-კოლონიალური საკითხი, არასოდეს არ უცდია დაეყენებია ის საერთაშორისო ფარგლებში, მას არასოდეს არ უფიქრია აზიის უთვალავ

დამონებულ ხალხებზე. არ უფიქრია იმპერიალისტურ სახელმწიფოების კოლონიებზე, ინდოეთზე, ჩინეთზე, სპარსეთზე, ოსმალეთზე, რომელთაც ინგლისის, საფრანგეთის, გერმანიის იმპერიალისტებმა დაადევს კაპიტალისტური მონობის მძიმე უღელი, ის არ შეხებია ათ მილიონიან შავკანიანების, ნეგრების საშინელ მდგომარეობას, იმათ ყვლეუას ამერიკელ მილიარდულების მიერ; ერთი სიტყვით, შავი და ყვითელ კანიანი ქვეყნები—უმთავრესი წყაროები მსოფლიოს იმპერიალისტური ბურჟუაზიის სიმდიდრისა, გავლენისა და ძლიერებისა მტკიცე საფუძველი იმათი ბატონობისა თავის საკუთარ პროლეტარიატზე, —მეორე ინტერნაციონალის სულის ჩამდგმელებისთვის თითქმის სრულებით არ არსებობდა. * ერთი სიტყვით, მეორე ინტერნაციონალისთვის დაჩაგრულ კაცობრიობის, დამონებულ, შევიწროებულ და დაპყრობილ ხალხთა დიდი უმრავლესობის—ერთი მილიარდი და 225 მილიონ მცხოვრებთა—ბედი არ აიატერესებდა, ის ვახვებ გაუბოდა ამ ნეტად სერიოზულ და ნეტად მძიმე საკითხის დაყენებასაც კი. სამწუხაროდ უნდა შევნიშნათ, რომ ამ საკითხს ვერც სოციალისტური ლიტერატურა შეეხო შესაფერისად. მხოლოდ უკანასკნელ დროს, მეოცე საუკუნის მეორე ათეული წლების დასაწყისიდან ევზინება ნაციონალურ და კოლონიალურ საკითხს სინათლის შუქი, მხოლოდ ამ ხნიდან ეხებიან მას წმინდა მარქსისტული თვალთახედვის წერტილიდან; და ეს ხდება განსაკუთრებით რუსეთის ბალშევიკების ინდივიდუალურათ ამხ. ლენინის წყალობით. მხოლოდ ამ გენიოსური პიროვნების და საერთაშორისო სოციალიზმის ყველაზე უფრო გამოჩენილ და მიჩნეულ ბელადის მეცადინეობით და თათსნობით ნაციონალურ-კოლონიალურ საკითხს ეღირსა სწორ ნიადაგზე დაყენება. მხოლოდ ლენინს უნდა ვუმაღლოდეთ იმას, რომ ფარდა აეხადა მეორე ინტერნაციონალის მესვეურების სოციალ-შოვინიზმს, სოციალ-პატრიოტიზმს და იმათ ღალატს; მხოლოდ მას უნდა ვუმაღლოდეთ, რომ ამ ვაგბატონების მთელი სიყალბე, ფარისევლობა და სიცრუე, რასაც ისინი კმნიდნენ ნაციონალური თვითგამორკვევის გარშემო, დღის სინათლეზე იქნა გამოტანილი. ეს კიდევ არაფერი: პირველათ მხოლოდ ლენინმა მიგვითითა იმ კემშიარიტებაზე, რომ სოციალურ რევოლიუციამზე ლაპარაკი ევროპაში ფუქი ოცნება იქნება, სანამ დაჩაგრული ერები არ განთავისუფლდებიან, სანამ კოლონიები და ნახევარ-კოლონიები არ აჯანყდებიან ევროპა-ამერიკის ყაჩაღ-მტაცებლების წინააღმდეგ. აი, სხვათა შორის, რას სწერდა ამხ. ლენინი 1916 წლის ოქტომბრის თვეში, ე. ი. ოთხი თვის წინეთ თებერვლის რევოლიუციისა. ერთი წლის წინეთ ოქტომბრის რევოლიუციის ერთ თავის ფრიად მნიშვნელოვან წერილში (итоги дискуссии о самоопределении), რომელშიაც იგი გამოსთქვამდა თავის შეხედულებას

იოლანდიელთა უკანასკნელი აჯანყების შესახებ: „ვინაიდან ფიქრით, რომ სოციალისტური რევოლუცია **შესაძლებელია წარმოვიდგინოთ** კოლონიებში და ევროპაში მცირე ერების აჯანყებათა მოუხდენლათ წერილი ბურჟუაზიის ნაწილის რევოლუციონურ აფეთქებათა გარეშე, შეუვცნებელ პროლეტარულ და ნახევრად პროლეტარულ მასსათა მოძრაობათა გარდა მემამულეების, ეკლესიების, მეფეების და სხვათა ჩაგვრის წინააღმდეგ, — ასე ფიქრი **ნიშნავს სოციალურ რევოლუციას უარის თქმას** (ხაზი ავტორისა)... ვინც ელოდება „წმინდა“ სოციალურ რევოლუციას, იგი მას ვერასოდეს ვერ მოესწრება... სოციალისტური რევოლუცია ევროპაში **შეუძლებელია იყოს სხვა რამ**, თუ არ ყოველგვარ დაჩაგრულთა და უკმაყოფილოთა მასსიური ბრძოლის აფეთქება. წერილი ბურჟუაზიის და ჩამორჩენილ მუშების ნაწილები აუცილებლათ მიიღებენ ამ ბრძოლაში მონაწილეობას, — ასეთი მონაწილეობის გარეშე შეუძლებელია **მასიური** ბრძოლა, შეუძლებელია **რაიმე რევოლუცია** — და ისევე აუცილებლათ შეიტანენ მოძრაობაში თავის ცრუ შეზღუდულებათ, თავის რეაქციონურ ფანტაზიებს და სურვილებს, თავის სისუსტეს და შეცდომებს, მაგრამ ობიექტიურათ ისინი იერიშს მიიტანენ **კაპიტალზე**, და რევოლუციის შეგნებული ავანგარდი, მოწინავე პროლეტარიატი, გამოსთქვამს რა სხვა და სხვა ფეროვანი, კრელი გარეგნულათ დაქსაქსული მასსიური ბრძოლის ამ ობიექტიურ ქეშმარიტებას, შესძლებს გააერთიანოს და უჩვენოს მას გზა, დაიპყროს ძალა-უფლება, ხელთ იგდოს ბანკები, ექსპროპრიაცია უყოს ტრესტებს და განახორციელოს სხვა დიქტატორული ღონისძიებანი, რომლებიც მიგვიყვანებენ ბურჟუაზიის ჩამოგდებამდე და სოციალიზმის გამარჯვებამდე“ *).

აქ მთელი პროგრამაა სოციალისტური რევოლუციის მომზადების, მისი მსვლელობის; აქ ნაჩვენებია ამ რევოლუციის მიხვედრად მოხვეული გზები, აქ მთელი გეგმაა წამოყენებული კომუნისტურ პარტიისათვის და მესამე ინტერნაციონალისათვის, რომლებიც იმ დროს მხოლოდ ისახებოდნენ; ეს პროგრამა და ეს გეგმა ეხებიან განსაკუთრებით დაჩაგრულ ერებს, დაპყრობილ ქვეყნებს, კოლონიებს და ნახევრად-კოლონიებს. არსებითად ის, რაც ითქვა მესამე ინტერნაციონალის მეორე კონგრესზე სოციალისტური რევოლუციის შესახებ ერთი მხრით და ევროპა-ამერიკის კაპიტალის მიერ დამონებულ და დაპყრობილ ქვეყნების, კოლონიების შესახებ მეორე მხრით, მხოლოდ შემდეგი დაწვრილებითი განმარტებაა, უფრო კონკრეტული გამოხატვაა იმის, რასაც შეიცავს ზევით მოყვანილი ციტატა ლენინის

*) ივ. ზინოვიევი და ლენინი. Против течения (сборн. статей из „соц.-дем.“ „Коммун.“ и „Сборн. соц.-дем.“. Изд. 2-е გვ. 425—26.

წერილიდან. უპირველესად ყოვლისა ჩვენ ვხედავთ, რომ მესამე კომიტეტის ინტერნაციონალი ეხება ანუ ავრცელებს თავის მოქმედებას ყველა დაზავებულზე და დამონებულიებზე განურჩევლათ იმისა, თეთრ კანიანები ისინი, ყვითელი თუ შავკანიანები. გარდა ამისა, სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების უზრუნველსაყოფელათ ევროპაში და ამერიკაში ის აუცილებლათ თვლის დამონებულ ერების აჯანყებებს და ნაციონალურ-რევოლუციონურ მოძრაობათ ჩამორჩენილ ხალხებში, კოლონიებში. რა ვუყოთ, რომ ეს მოძრაობანი ამ თავითვე როდი იქნება სოციალისტური ან კომუნისტური, მაგრამ მიუხედავად ამისა ასეთი მოძრაობანი შეასუსტებენ ბურჟუაზიის ძალას და მით ხელს შეუწყობს სოციალისტური პროლეტარიატის გამარჯვებას დაწინაურებულ ქვეყნებში. მაგრამ მეორე მხრივ თვით ნაციონალისტურ-რევოლუციონურ მოძრაობათა გასამარჯვებლად საჭიროა, რომ ევროპის და ამერიკის მუშებმა ხელი შეუწყონ კოლონიალურ ნაციებს იმათ ბრძოლაში ევროპა-ამერიკის კაპიტალის უღლ თავიდან მოსაშორებლად, დაეხმარონ, უხელმძღვანელონ მათ ამ გამანათავისუფლებელ ბრძოლაში. ამნაირათ იდგა მეორე კონგრესზე ნაციონალური და კოლონიალური საკითხი.

მოხსენება **ლენინმა** გააკეთა. მას უკვე წინადაწინ ქონდა შემუშავებული ტეზისები ამ საგნის შესახებ. თავის სიტყვაში მან გაუსვა ხაზი შემდეგ გარემოებათ.

1) ტეზისების უმთავრეს იდეას შეადგენს განსხვავება ჩაგრულ და დამჩაგრულ ხალხთა შორის. პროლეტარიატისთვის საჭიროა იმპერიალიზმის ხანაში კოლონიალურ და ნაციონალურ საკითხების გადაჭრის დროს გამოვდიოდეთ არა აბსტრაქტიული, განყენებული დებულებიდან, არამედ კონკრეტულ სინამდვილიდან. იმპერიალიზმის დამახასიათებელი თვისება მდგომარეობს იმაში, რომ მთელი მსოფლიო დღეს დაყოფილია დაზავებულ ხალხთა დიდ რიცხვით და დამჩაგრულ ხალხთა მცირე რიცხვით; ამ უკანასკნელთა ხელშია კოლოსალური სიმდიდრე და ძლიერი სამხედრო ძალა.

2) ტეზისის მეორე სახელმძღვანელო იდეა იმაში მდგომარეობს, რომ დღევანდელ პირობებში, იმპერიალისტური ომის შემდეგ, ხალხთა ურთიერთობა, სახელმწიფოთა მთელი მსოფლიო სისტემა განისაზღვრება იმპერიალისტურ სახელმწიფოების მცირე ჯგუფის ბრძოლით საბჭოთა მოძრაობის წინააღმდეგ, რომლის სათავეში დგას, საბჭოთა რუსეთი. თუ ეს ძირითადი დებულება დაგვიწყევთ, მაშინ ჩვენ ვერ შევძლებთ სწორედ და სამართლიანათ დავსვათ რომელიმე ნაციონალური ან კოლონიალური საკითხი.

3) მესამე გარემოება, რომელსაც ლენინმა განსაკუთრებითი ხაზი გაუსვა თავის მოხსენებაში, არის საკითხი ბურჟუაზიულ-დემოკრატი-

ულ მოძრაობაზე ჩამორჩენილ ქვეყნებში. სწორედ ამ საკითხს, როგორც აღენიშნა თვით მომხსენებელმა, გამოეწვია კომისიაშიაც რამდენიმეთაურთა სხვა და სხვაობა. ლენინი ამბობს, რომ კომისიაში ჩვენ ვკამათობდით იმის შესახებ — იქნება თუ არა პრინციპიალურათ და თეორეტიულათ სწორი განვაცხადოთ, რომ კომუნისტურმა ინტერნაციონალმა და კომუნისტურმა პარტიებმა უნდა მარი დაუჭირონ ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ მოძრაობას ჩამორჩენილ ქვეყნებში, და შედეგი ამ დისკუსიისა ის იყო, რომ ჩვენ ქველანი მივედით შემდეგ დასკვნამდე: **ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ** მოძრაობის მაგიერ ჩვენ უნდა ვლაპარაკობდეთ **ნაციონალისტურ-რევოლუციონურ** მოძრაობაზე. თავის თავით იგულისხმება, რომ ყოველივე ნაციონალისტურ-რევოლუციონური მოძრაობა შეიძლება იყოს მხოლოდ ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული, ვინაიდან მცხოვრებათა დიდი უმეტესობა ჩამორჩენილ ქვეყნებში არის მხოლოდ გლეხკაცობა. უტოპია იქნებოდა გვეთქვა, რომ პროლეტარულმა პარტიებმა, რომც ასეთები გაჩნდნენ ამ ქვეყნებში, შესძლონ კომუნისტური ტაქტიკა გაატარონ ცხოვრებაში ასეთ ქვეყნებში უიმისოთ, რომ გლეხკაცობას საქმით არ დაეხმარონ ან ხელი არ შეუწყონ მის განათავისუფლებას მონობიდან და ჩაგვრიდან. ამიტომ აქ შეიძლებოდა ის საყვედური, რომ ამ შემთხვევაში ყოველივე განსხვავება რევოლუციონურ და რეფორმისტულ მოძრაობის შორის წაიშლებოდა. იმავე დროს კი, როგორც გამოირკვა, ამ ჩამორჩენილ ქვეყნებში უკანასკნელ დროს ჩვენ ვამჩნევთ სწორედ ასეთ განსხვავებას, ვინაიდან იმპერიალისტური ბურჟუაზია ყოველ ღონეს ხმარობს დანერგოს რეფორმისტული მოძრაობა ჩამორჩენილ ხალხშიაც. მყელეფელ და კოლონიალურ ქვეყნების ბურჟუაზიას შორის ხდება ერთნაირი დაახლოვება, ასე რომ მრავალ შემთხვევაში დაჩაგრული ქვეყნების ბურჟუაზია, თუმც ის მხარს უჭერს ნაციონალურ მოძრაობას, მაგრამ იმავე დროს იმპერიალისტურ ბურჟუაზიასთან ერთად იბრძვის ყოველივე რევოლუციონურ მოძრაობათა და რევოლუციონურ კლასების წინააღმდეგ. კომისიაში ეს საესებით დამტკიცდა. და ამიტომ, — განაცხადა ლენინმა, — ჩვენ სრულიად სამართლიანად ჩავთვალეთ მიგველო მხედველობაში ეს განსხვავება და სიტყვები „ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული“, თითქმის ყოველგან შეგვეცვალა სიტყვებზე „ნაციონალისტურ-რევოლუციონური“. ამ ცვლილების აზრი იმაში მდგომარეობს, რომ ჩვენ, როგორც კომუნისტებმა, მხოლოდ მაშინ უნდა დაუჭიროთ მხარი ბურჟუაზიულ განმათავისუფლებელ მოძრაობათ კოლონიალურ ქვეყნებში, როცა ამ მოძრაობათ მართლა რევოლუციონური ხასიათი აქვს, როცა იმათი წარმომადგენლები ხელს არ შეგვიშლიან ჩვენ სოვამზადოთ და რევოლუციონური სული ჩაებერთ გლეხობის და გაყვლეფილთა ფართო მასსებს. თუ ეს პირო-

ბები არ არის სინამდვილეში, მაშინ კომუნისტებმა უნდა ებრძოლონ ამ ქვეყნებში რეფორმისტულ ბურჟუაზიას, ვინაიდან რეფორმისტული პარტიები სოციალდემოკრატების და სოციალ-შენთანხმებლების სახით უკვე არსებობენ იქ.

შემდეგ ლენინი შეეხო შემდეგ საკითხს, არა ნაკლებ საინტერესოს. საქმე იმაშია, რომ რუსეთის კომუნისტებს და კომუნისტურ პარტიას წინ დაუყენა პრაქტიკული მუშაობა ისეთ ჩამორჩენილ ქვეყნებში, როგორც, მაგ. თურქესთანი და სხვ., რომლებიც მეუფის დროს რუსეთის კოლონიებს შეადგენდნენ. და მიუხედავად იმისა, რომ კომუნისტებს აქ წინ ელობება დიდი დაბრკოლებანი, გამოირკვია, რომ გლეხები, რომელნიც აქ ნახევრად ფეოდალურ დამოკიდებულებაში იმყოფებიან, ადვილად ითვისებენ საბჭოთა მთავრობის დედა აზრს, ვინაიდან საბჭოების იდეა ისე მარტივია და ადვილი გასაგებია, რომ იმის დამყნა შესაძლებელია როგორც პროლეტარულ, ისე ფეოდალურ ურთიერთობათა ნიადაგზე. თუმცა რუსეთის კომუნისტების გამოცდილება ამ მხრით ჯერ დიდი არაა, მაგრამ ის მაინც ნათელი და აშკარაა, რომ გლეხთა საბჭოები გამოსადეგია არა მარტო კაპიტალისტურ ქვეყნებისთვის, არამედ ფეოდალურ და ნახევრად ფეოდალურ ქვეყნებისთვისაც და ამიტომ კომუნისტურ პარტიების აუცილებელ მოვალეობას შეადგენს გასწიონ პროპაგანდა გლეხობის და გაყვლეფილთა საბჭოების სასარგებლოდ ყოველგან, ჩამორჩენილ ქვეყნებშიაც და კოლონიებშიაც და საცა კი პირობები ხელს შეუწყობენ, დაარსონ ასეთი საბჭოები.

შემდეგ ლენინი არკვევს საკითხს, რომელსაც იგი არა ერთხელ შეხებია, სახელდობ იმას, რომ დაწინაურებულ ქვეყნების პროლეტარიატს შეუძლია და ვალდებულიცაა დაეხმაროს ჩამორჩენილ ქვეყნების მშრომელ მასებს, რომ ამ ქვეყნების განვითარება გამოვა დღევანდელი მდგომარეობიდან მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ საბჭოთა რესპუბლიკების გამარჯვებული პროლეტარიატი გაუწვდის ხელს ამ მასებს. ამასთან ერთად დაიბადა კიდევ ერთი მეტად საყურადღებო საკითხი, სახელდობ: მართალია თუ არა ის მტკიცება, რომ სახალხო მეურნეობის განვითარების კაპიტალისტური სტადია აუცილებელი საფეხურია იმ ჩამორჩენილ ხალხისათვის, რომლებიც ახლა თავისუფლდებიან სხვა და სხვა ფორმის პოლიტიკურ მონობისა და ჩაგვრისაგან და რომლებიც უკანასკნელმა იმპერიალისტურმა ომმა გამოავლინა და მოძრაობაში მოიყვანა? ლენინი ამბობს, რომ ჩვენ, ე. ი. კომისიამ, უარყოფითი პასუხი გაცა ამ საკითხზე. ე. ი. თუ რევოლუციონური და გამარჯვებული პროლეტარიატი შეუდგება ამ ხალხებში სისტემატიური პროპაგანდის წარმოებას და საბჭოთა რესპუბლიკები მათ ყოველგვარ დახმარებას აღმოუჩენენ, მაშინ საფუძველს მო-

კლებული იქნება ის დებულება, რომ განვითარების კაპიტალისტური საფეხური აუცილებელია ჩამორჩენილ ხალხთათვის. კომუნისტურმა პარტიებმა და კომუნისტურმა ინტერნაციონალმა ამ თავითვე ისეთი პროპაგანდა და აგიტაცია უნდა გასწიონ ყველა კოლონიებში და ჩამორჩენილ ქვეყნებში, რომ ჩამორჩენილ ხალხებისთვის შესაძლებელი გახდეს საბჭოების ძალა-უფლების დამკვიდრება ერთი მხრით და კომუნიზმზე გადასვლა პირდაპირ. რა კონკრეტულ საშუალებებს მივმართოთ ამისთვის, ამას გამოცდილება და პრაქტიკა დაგვანახებდსო.

შემდეგ მოხსენებას აკეთებს კოლონიალურ საკითხის შესახებ **ბრიტანეთის ინდოეთის** წარმომადგენელი ამხ. როი, რომელმაც წარმოუდგინა კონგრესს თავისი ტეზისები. ეს ტეზისები საერთოდ აღნიშნავენ კოლონიების უდიდეს მნიშვნელობას, როგორც ევროპის იმპერიალიზმისთვის, ისე მსოფლიო პროლეტარული რევოლუციისთვის, რომ მეორე ინტერნაციონალი არასოდეს არ აქცევდა კოლონიებს ჯეროვან ყურადღებას; საბედნიეროდ ასე არ იქცევა მესამე კომუნისტური ინტერნაციონალი. შემდეგ ამხ. როი აღნიშნავს, რომ ევროპის იმპერიალიზმმა არა თუ შეაჩერა, არამედ ჩაახრჩო კოლონიებში საკუთარი მრეწველობა, გამოიწვია გლეხების და ხელოსნების საშინელი სიღატაკე. მარტო ბრიტანეთის ინდოეთში ითვლება არა ნაკლებ 315 მილ. მცხოვრებისა, მაგრამ გარდა ამისა ინგლისის იმპერიალისტური ბურჟუაზია ყვლეფს კიდევ სხვა კოლონიებში მრავალ ათეულ და ასეულ მილიონ მცხოვრებლებს. მარტო ინდოეთში 37 მილიონ უმიწაწყლო გლეხია.

უკანასკნელ წლებში მდგომარეობა შეიცვალა იმ მხრით, რომ მაშინ, როცა წინეთ, ომამდის, ინგლისის კაპიტალისტები ხელს უშლიდნენ ინდოეთში მრეწველობის განვითარებას, ახლა მრეწველობა ვითარდება იქ ჩქარი ნაბიჯით, რაზედაც ევროპაში წარმოდგენაც არა აქვთ. თუ რა ზომამდე განვითარებულია დღეს მრეწველობა ინდოეთში, ამას მოწმობს სხვათა შორის, შემდეგი ფაქტი: 5 მილიონი პროლეტარი მუშაობს ისეთ მსხვილ წარმოებებში, რომლებიც ამუშავებენ არა ნაკლებ 500 მუშას. მეორე მხრით ამ უკანასკნელ წლებში ბრიტანეთის ინდოეთის სამრეწველო პროლეტარიატის რიცხვმა მოიმატა სულ 15 პროც., მაშინ როცა კაპიტალი, რომელიც დაბანდებულია ინდოეთის მრეწველობაში, გაიზარდა 2000 პროც. ამასვე ვხედავთ ეგვიპტეში, ჰოლანდიის ინდოეთში (კუნძული იავა), ჩინეთში. ამხ. როის სიტყვით ინდოეთში დღეს ისახება ან უკვე ჩასახულია **ორგვარი მოძრაობა**, რომელიც თანდათან და დღითი დღე შორდება ერთიმეორეს. ერთია **ბურჟუაზიულ - დემოკრატიულ - ნაციონალისტური მოძრაობა**, რომლის მიზანია პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მიღწევა კაპიტალისტური წარმოების ფარგლებში; მეორე — **ბრძოლა** ღარიბ

გლეხების და მუშების ყვლეფა-ჩაგვრისაგან გასანთავისუფლებლად. ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური მოძრაობა ლამობს დაიმორჩილოს მუშების და გლეხების მოძრაობა. ყოველ შემთხვევაში რევოლუციის პირველი ნაბიჯი საერთოდ ყველა კოლონიებში და ინდოეთში კერძოდ უნდა იქნას უცხოეთის კაპიტალიზმისაგან განთავისუფლება. ყველაზე დიდი საკმე ახლა იქ კომუნისტურ პარტიების შექმნაა. უკანასკნელი ამბები ჩვენ გვეუბნება, რომ განმანთავისუფლებელი მოძრაობა კოლონიებში ახლა უკვე ველარ ეტევა ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ ვიწრო ფარგლებში. ინდოეთში ამ უკანასკნელ დროს გაჩნდა ახალი მოძრაობა, რომელმაც თავი იჩინა **გაფიცვებში**. ეს ახალი მოძრაობა ვითარდება დამოუკიდებლად ნაციონალისტური მოძრაობისაგან, და თუმცა ის ჯერ კიდევ არ ჩაითვლება შეგნებულ რევოლუციონურ მოძრაობათ, მაგრამ კომუნისტური ინტერნაციონალის მოქმედებისთვის ის დიდ ნიადაგს წარმოადგენს. თავისთავად იგულისხმება, რომ ინდოეთის მშრომელი მასის რევოლუციის პირველი საფეხური ვერ იქნება კომუნისტური, ვინაიდან ამ საფეხურზე შესამჩნევ როლს ითამაშებს რევოლუციონური ნაციონალიზმი, მაგრამ ეს რევოლუციონური ნაციონალიზმიც დიდად შეუწყობს ხელს ევროპის პროლეტარიატს. აი როის ტეზისების მოკლე შინაარსი. და არ შეიძლება მას ბევრ რამეში არ დავეთანხმოთ.

შემდეგ მოხსენებას აკეთებს ამხ. რიდი (ამერიკა) ნეგრების შესახებ. ჩვენ საჭიროდ მიგვაჩნია მოვიყვანოთ აქ შემოკლებით, როგორც ამხ. რიდის, ისე ამხ. ფრაინას (ამერიკა) სიტყვაც, ვინაიდან ორივე ამ სიტყვაში საუცხოვოთ არის დახასიათებული **ჩრდილოეთ ამერიკის შეერთებულ შტატების დემოკრატიული წესწყობილება**, რომელსაც ასე გუნდრუქს უკმევენ ჩვენებური მენშევიკები. ამერიკელი ამხანაგი რიდი გვიხატავს შემადრწუნებელ და აღმაშფოთებელ სურათს ერთ იმ ქვეყანაში, სადაც თანამედროვე ბურჟუაზიული დემოკრატია თავისუფლად გაიფურჩქნა.

ამერიკაში ამ ჟამათ 10 მილიონამდე ნეგრი ცხოვრობს, ამათგან დიდი უმეტესობა სამხრეთ შტატებში. ჩრდილო შტატებში ნეგრები მუშაობენ მრეწველობაში, სამხრეთ შტატებში კი ისინი უმეტეს ნაწილათ სოფლის მეურნეობაში მუშაობენ, ან წვრილი ფერმებერები. ნეგრების მდგომარეობა, განსაკუთრებით სამხრეთ შტატებში, საშინელია, ისინი მოკლებული არიან ყოველივე პოლიტიკურ უფლებებს. თუმც შეერთებული შტატების კონსტიტუციის 16 მუხლის ძალით ნეგრებს მინიჭებული აქვთ მოქალაქის სრული უფლებანი, მაგრამ მიუხედავად ამისა, იმათ ძალათ ართმევენ ყველა ამ უფლებებს. არის ისეთი შტატი, სადაც ნეგრებს არჩევის უფლება აქვთ კანონით, მაგრამ თუ ნეგრები გაბედავენ ამ უფლებით სარგებლობას, იმათ

დაუსჯელათ ხოცავენ. ნეგრებს უფლება არა აქვთ თეთრებთან ერთ და იმავე ვაგონში იმოგზავრონ, დადიოდნენ ერთ და იმავე სასტუმრო-ში ან რესტორანში, იცხოვრონ ერთ და იმავე ქუჩაზე. ნეგრებისთვის დაარსებულია სხვა სკოლები, სხვა ეკლესიები, აქ უკანასკნელ დრომდის ნეგრებს სდევნიდნენ მუშათა ორგანიზაციებიც. თითქმის ადგილობრივი სოციალისტური პარტიებიც კი. ამ უკანასკნელ დრომდე ნეგრებს არ ლეზულობდნენ იმ პროფ. კავშირებში, რომლებიც შედიან „შრომის ამერიკის კონფედერაციაში“. თავის თავათ იგულისხმება, რომ მსოფლაოს სამრეწველო მუშები (J. W. N.) წევრებს ყოველთვის იღებდნენ. ძველი სოციალისტური პარტია არავითარ ზომებს არ იღებდა ნეგრების შესაკავშირებლად. ზოგიერ შტატებში იმათ არ ლეზულობდნენ პარტიაში, სხვებში ისინი გამოყოფილი იყვნენ ცალკე სექციებით. საზოგადოთ ამერიკაში ნეგრები ყოველგვარ უფლებებს მოკლებულნი არიან; თეთრებს შეუძლიათ მათი მოკვლა დაუსჯელათ. ამ უუფულობას ნათლათ ასუბათებს ცნობილი ჩვეულება, შემოღებული სახრეთ შტატებში-ნეგრის კანის გახდა (lynching).

შემდეგ ანხ. ჩიდი ეხება ნეგრების საკითხის ისტორიულ მხარეს შეერთებულ შტატებში. ჩრდილოეთ და სამხრეთ შტატებს შუა ომის ატეხამდე 1861 წელს ნეგრები პირდაპირ მონები იყვნენ. იმათი განთავისუფლება მხოლოთ სამხედრო ღონისძიება იყო, ან ერთნაირი სტრატეგიული ხერხი სამხრეთის კაპიტალიზმის დასამარცხებლათ ნახმარი, ვინაიდან ჩრდილოეთის კაპიტალისტები ფიქრობდნენ, რომ სამხრეთის კაპიტალისტებს განთავისუფლებული ნეგრების სახით წინ აეტუზებოდათ ნეგრებისგან შემდგარი პროლეტარიატი, რომელიც მათ სასტიკ კლასობრივ ბრძოლას აუტეხდა და ეს ხელს შეუშლიდა იქ კაპიტალიზმის განვითარებას და იმავე დროს საშუალებას მისცემდა ჩრდილოეთს კაპიტალისტებს სიმდიდრის ყველა წყაროების ხელში ჩასაგდებათ.

განთავისუფლებას დროს ნეგრები როგორც პოლიტიკურათ, ისე ეკონომიურათ მეტათ ჩამორჩენილნი იყვნენ; ამიტომ გასაკვირავლი არაა, თუ ისინი სულ უკანასკნელ დრომდე არავითარ კლასობრივ თვითშეგნებას არ იჩენდნენ. პირველი გამოფხიზლება მოხდა ისპანია-ამერიკის შორის ომის შემდეგ, რომელშიც შავების პოლკები ომობდნენ საოცარი სიმამაცით და რომლიდანაც ისინი დაბრუნდნენ იმ გრძნობით, რომ ისინი არ ჩამოუვარდებიან თეთრ ჯარის-კაცებს. აქამდის ნეგრებში ერთად ერთი მოძრაობა—ეს იყო ფილანტროპიული, რომელსაც მეთაურობდა ნეგრი ბუეკერ ვაშინგტონი და რომელსაც ეხმარებოდნენ თეთრი კაპიტალისტები, რათა ნეგრები საშუა-მოთ მორჩილებაში ეყოლებიათ. ისპანიასთან ომის შემდეგ კი ნეგრები წინ აყენებენ თეთრებთან გათანასწორებას როგორც პოლიტი-

კურათ, ისე სოციალურათ. მას შემდეგ, რაც ამერიკა ჩაერია ევროპის უკანასკნელ იმპერიალისტურ ომში, ნახევარი მილიონი ნეგრები გაგზავნილ იქნენ საფრანგეთში, სადაც იმათ პირველათ იგრძნეს, რომ იმათ ეპყრობიან როგორც თანასწორობა ყველა დანარჩენ ჯარისკაცებთან ერთათ. არ დარჩა შეუმჩნეველი ამერიკის გენერალურ შტაბის მხრით, რომ ნეგრებისათვის ნება არ მიეცათ იმ ადგილებში შესვლის, სადაც თეთრები დადიან და საზოგადოთ იმათ მოექცენ ისე, როგორც მდებარე, უფულებო რასას. ომის და ასეთი გამოცდის შემდეგ ნეგრები დაბრუნდნენ ამერიკაში; მრავალმა იმათგანმა მიიღო ორდერები სიმამაცისათვის საფრანგეთისა და ბელგიის მთავრობებიდან, მაგრამ ამ ორდენების ტარება მათ არ შეუძლიათ. ამ „დანაშაულისთვის“ მრავალი იმათგანი დასჯილი იქნა „ლინჩის სამართლით“. ამავე დროს შინ დარჩენილ ნეგრებში თავი იჩინა ძლიერმა მოძრაობამ, მრავალი იმათგანი გადასახლდა ჩრდილოეთის შტატებში, როგორც მუშები და ცხოვრებამ ჩაითრია ისინი მუშათა მოძრაობაში. **ნეგრებმა მოაწყვეს გაფიცვები** და მეტათ ჩქარა დაუკავშირდნენ სამრეწველო პროლეტარიატს. რევოლუციონური პროპაგანდა ადვილათ იკიდებს იმათში ფეხს. დაარსეს ეჟრნალი („Messenger“), რომლის რედაქტორია ახალგაზრდა ნეგრი-სოციალისტი **რანდოლფი**. სოციალისტურ პროპაგანდას იგი აერთებს მოწოდებით ნეგრების რასიულ თვით შეგნებამდე და თეთრების მხედურ იერიშებისაგან თავდაცვის ორგანიზაციისაკენ. ამავე დროს ეჟრნალი ქადაგებდა რაც შეიძლება მეტათ მჭიდრო კავშირს თეთრ მუშებთან, მიუხედავთ იმისა, რომ ეს მუშები ზშირად ილებდნენ მონაწილეობას ნეგრების დარბევაში. ნეგრების ეჟრნალი ამტკიცებდა რასიულ ანტაგონიზმს, განხეთქილებას თეთრებსა და შავებს შორის განგებ სთესავენ კაპიტალისტები თავის ინტერესებისთვის.

აქ უნდა შევჩერდეთ კიდევ ერთ გარემოებაზე. ამერიკის არმიის დაბრუნებამ ფრონტიდან ერთბაშათ გადაისროლა შრომის ბაზარზე 1 მილიონამდე თეთრი მუშა. რა თქმა უნდა, ამან გამოიწვია უმუშევრებში დიდი უკმაყოფილება კაპიტალისტების წინააღმდეგ. ამ უკანასკნელებმა თავიდან უსიამოვნების ასაცილებლათ მიმართეს ნაცად ხერხს: იმათ განუცხადეს შინდაბრუნებულ ჯარისკაცებს, რომ იმათი ადგილები უჭირავთ ნეგრებს, რითაც იმათ შეგნებულათ გამოიწვიეს ნეგრების ხოცვა-ჟლეტა. პირველი ასეთი აფეთქება მოხდა ვაშინგტონში, სადაც ომიდან დაბრუნებულ წვრილ მოხელეებმა ნახეს, რომ იმათი ადგილები დაუჭერიათ ნეგრებს. ისინი დაეცნენ ნეგრებს ლამე, მაგრამ ამ ევრაგობას ნეგრები შესაფერისათ დაუდგნენ: ისინი გამოვარდნენ ქუჩაში შეიარაღებულნი. გაიმართა ომი, რომელშიაც თითოეულ მოკლულ და დაჭრილ შავკანიანზე მოდიოდა სამი

თეთრკანიანი. რამდენიმე თვის შემდეგ ასეთი არეულობა მოხდა ნიუ-იორკში, რომელიც რამდენიმე დღეს გაგრძელდა; ორივე მხრიდან მრავალი მოკლული და დაჭრილი იყო. შემდეგ ამისა კიდევ მოხდა მესამე ჟღერა ომაიაში. ყველა ამ შეტაკებების დროს ნეგრებმა პირველათ გამოიჩინეს თავი, იმათ დაამტკიცეს, რომ ისინი მშვენიერათ შეიარაღებულნი არიან და სრულებით არ ეშინიათ თეთრკანიანების. ნეგრების ასეთმა წინააღმდეგობამ ორი შედეგი მოიტანა: 1) მთაწარის ჩარევა და 2) შავკანიან მუშებისათვის კარის გაღება შრომის ამერიკულ კონფედერაციას პროფ. კავშირებში. ამავე დროს შავკანიანებში გაიზარდა აგრეთვე ისეთი მიმართულება, რომელიც ქადაგებს შეიარაღებულ აჯანყებას თეთრკანიანების წინააღმდეგ. შავკანიანების დაბრუნებულ ჯარისკაცებმა თითქმის ყოველგან მოაწყვეს თავდაცვის საზოგადოებები.

ქავკასიის ქავშირი რუს. სოც.-დემ მუშათა პარტიიან.

პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!

ორი შეჯახება

(ი) იანვრის გამო

გამოცემა

ქავკასიის ქავშირის კომიტეტისა.

სტამბა კავშირისა.

1906.

მარი შეჯახება

(1 იანვრის გამო).

გეხსომებათ წარსული წლის 9 იანვარი... ეს ის დღე იყო, როცა პეტერბურგის პროლეტარიატი პირისპირ შეხვდა მეფის მთავრობას და თავისდა უნებურათ შეეჯახა მას. დიახ, თავისდა უნებურათ: რადგანაც ის წყნარათ მიდიოდა მეფესთან „პურისა და სამართლისთვის“—მას კი მრისხანეთ შეხვდნენ და ტყვიები მიაგებეს; ის შეფიქსა და წმინდანების სურათებზე ამყარებდა თავის იმედებს—მას კი ერთიკა და მეორეც თავზე გადაახიეს და მით თვალ და თვალ დაუმტკიცეს, რომ იარაღის წინააღმდეგ მხოლოდ იარაღის დაყენება შეიძლება; და ისიც მისწვდა იარაღს—თუ კი მოეძევებოდა სადმე იარაღი—მისწვდა იმისთვის, რომ მტერს მტრულათ შეხვედროდა და სისხლი აეღო, მარა ათასობით მსხვერპლი დასტოვა ბრძოლის ველზე და ძალზე დაზარალებულმა, გულში ბოღმა-ჩაკლულმა უკან დაიხია..

აი რას გვაგონებს ჩვენ შარშანდელი 9 იანვარი.

დღეს, როცა რუსეთის პროლეტარიატი 9 იანვრის იუბილეს დღესასწაულობს, მეტი არ იქნება ვიკითხოთ, თუ რატომ დაიხია უკან პეტერბურგის პროლეტარიატმა შარშან ამ დროის შეჯახებაში და რითი გაირჩევა მაშინდელი შეჯახება დეკემბრის საერთო შეჯახებისაგან?

ყველაზე პირველათ იმიტომ დაიხია, რომ მას არ ჰქონდა ის მცირე რევოლუციონური შეგნებაც კი, რომელიც პირდაპირ აუცილებელია აჯანყების გამარჯვებისთვის: პროლეტარიატი, ლოცვა-კურთხევით მიმავალი პირისისხლიან მეფესთან, იმ მეფესთან, რომელმაც მთელი თავისი არსებობა ხალხის ბორკილებზე ააშენა: პროლეტარიატი, მოყვრულათ მიმავალი თავის მოსისხლზე მტერთან „მცირე მოწყალების“ მისაღებათ—განა შეიძლება ამისთანა ხალხმა ქუჩის ბრძოლაში ღელო გაიტანოს?..

მართალია, შემდეგ, ცოტა ხნის მერე, თოფების გრილმა თვალი აუხილა მოტყუებულ პროლეტარიატს და აშკარათ დაანახვა თვითმპყრობელობის საზიზღარი სახე, მართალია ის უკვე ხელაღებით იძახდა: „მეფემ ჩვენ ჩაგვკრა, —მაშ ჩვენც მას უნდა ჩაგვკრათო“ (царь нам всыпал, ну и мы ему всыпшем), მარა რას ეაქნევ მართო რევოლუციონურ შეგნებას, თუ ხელში იარაღი არა გვაქვს, რა უნდა გვაკეთო ქუჩის ბრძოლაში ცარიელი ხელებით თუნდაც რომ ძალიან შეგნებული იყო, განა შეგნებულ თავსაც ისე არ ხერგტავს

მტრის ტყვია, როგორც შეუგნებელს? დიახ, იარაღის უქონლობა მეორე მიზეზი იყო პეტერბურგის პროლეტარიატის უკან დახევისა.

მარა რას იზამდა მარტო პეტერბურგი, თუნდაც რომ იარაღი ჰქონოდა? როცა პეტერბურგში სისხლი იღვრებოდა და ბარჩადები შენდებოდა, სხვა ქალაქებში ყურსაც კი არავინ იბერტყამდა, — ამიტომ იყო, რომ მთავრობამ სხვა ადგილებიდან ჯარი მიიშველია და სისხლის ღვარი დააყენა; მხოლოდ მერე, როცა პეტერბურგელმა პროლეტარიატმა მიწას მიაბარა მოკლული ამხანაგები და თავის ყოველდღიურ მუშაობას დაუბრუნდა, — მხოლოდ მერე გაისმა სხვა და სხვა ქალაქებში გაფიცული მუშების ძახილი: პეტერბურგილ გმირებს სალამს ვუგზავნითო! მარა ვის რას გაუკეთებდა ასეთი დავვიანებული სალამი? ამიტომ იყო, რომ მთავრობას სიცილათაც არ ეყო ასეთი დაშლილი და მოუწყობელი გალაშქრება და გუჟირებლათ გფანტა ჯგუფებათ დაქუცმაცებული პროლეტარიატი. დიახ, საერთო აჯანყების მოუწყობლობა — ეს შესამე მიზეზი იყო პეტერბ. პროლეტარიატის უკან დახევისა.

ან ვინ მოაწყობდა საერთო აჯანყებას: მთელი ხალხი ამას ვერ ითავებდა; ხოლო პროლეტარიატის მოწინავე ნაწილი — პროლეტარიატის პარტია, თითონ მოუწყობელი იყო და პარტიული უთანხმოებისგან იხრწნებოდა, — შინაური ომი, პარტიული განხეთქილება მას დღით-დღე აუძლურებდა; საკვირველი არაა, თუ ორათ გაყოფილმა ნორჩმა პარტიამ საერთო აჯანყების მოწყობა ვერ ითავა. დიახ, მკიდრო პარტიის უქონლობა — ეს მეოთხე მიზეზი იყო პროლეტარიატის უკან დახევისა.

დასასრულ, თუ აჯანყებას გლეხოვა და სალდათობა ვერ მიემზრო და ახალი ძალა ვერ ჩაბერა, ეს კიდევ იმიტომ მოხდა, რომ უძლურ და ხანმოკლე აჯანყებაში ისინი ძალას ვერა ხედამდნენ, უძლურებს კი, როგორც იცით, არავინ არ ემხრობა.

აი, რატომ დაიხია უკან პეტერბურგის გმირმა პროლეტარიატმა.

დრო მიდიოდა, კრიზისით და უუფლებობით ამღელვარებული პროლეტარიატი ახალი შეჯახებისთვის ემზადებოდა. სცდებოდნენ ისინი, ვინც ფიქრობდნენ, რომ ! იანვრის მსხვერპლები ყოველივე ბრძოლის სურვილს ჩაუკლავს პროლეტარიატსო, — პირიქით, უფრო გაფაციცებით და თავგამოდებით ემზადებოდა „უკანასკნელი“ შეჩაყებისთვის, უფრო მამაცად და დაჟინებით მიიბრძოდა ის ჯარებისა და კაზაკების წინააღმდეგ: მატროსების აჯანყება შავსა და ბალტიის ზღვაზე, მუშათა აჯანყება ადესაში, ლოში და სხვა ქალაქებში, გლე-

ხთა წერილ-წერილი შეტაკებანი პოლიციასთან და სხვა ამგვარი ფაქტები აშკარათ გვიმტკიცებდა, თუ რა უშრეტი რევოლუციონური ცეცხლი ყოფილა დამარხული ხალხის გულში.

რევოლუციონურ შეგნებას, რომელიც არ ქონდა პროლეტარიატს 9 იანვარში, საოცარი სისწრაფით იძენდა ის ბოლო ხანებში. ამბობენ, რომ ათი წლის პროპაგანდით ვერ შეიგნებდა იმდენს პროლეტარიატი, რაც მან აჯანყების დღეებში შეიგნოვო, და ეს ასეც უნდა ყოფილიყო: შეჯახ-შემოჯახების პროცესი—ეს ის დიადი შკოლაა, საცა საათობით იზდება ხალხის რევოლუციონური შეგნება.

საერთო შეიარაღებული აჯანყება, რომელსაც პირველ ხანებში პროლეტარიატის მხოლოდ მცირე ჯგუფი ქადაგებდა, შეიარაღებული აჯანყება, რომელიც ზოგიერთა ამხანაგებში ექვსაც კი იწვევდა, თანდათან პროლეტარიატის სიმპატიას იზიდავდა, მის „გულსა და გონებას“ იმორჩილებდა,—და ისიც გაფიცვით ადგენდა წითელ რაზმებს, იძენდა იარაღს და სხვა. ოქტომბრის რევოლუციონურმა გამოსვლამ საკვეყნოთ დამტკიცა, რომ პროლეტარიატის ერთდროული გალაშქრება შესაძლებელი ყოფილა. ამით სამუდამოთ დამტკიცდა მოწყობილი აჯანყების შესაძლებლობა,—და პროლეტარიატიც ხელაღებით შედგა ამ გზაზე.

საქირო იყო მხოლოდ მჭიდრო პარტია, ერთი და განუყოფელი სოციალ-დემოკრატიული პარტია, რომელიც თავს იდებდა საერთო აჯანყების მოწყობას, ერთმანეთს გადაბამდა კერძო რევოლუციონურ მზადებას სხვა-და-სხვა ქალაქებში და თავდასხმის ინიციატივას იკისრებდა: მით უმეტეს, რომ თვით ცხოვრებაში მზადდებოდა ახალი ტალღები,—კრიზისი ქალაქში. სიმშლიობა სოფელში და სხვა ამგვარი მიზეზები დღითი დღე აუჯილბეგლ ჰყოფდა ახალ რევოლუციონურ აფეთქებას. უბედურება ის იყო, რომ ასეთი პარტია მხოლოდ ახლა ჩნდებოდა: განხეთქილებისაგან დაუძლურებული პარტია ის იყო წელში იმართებოდა და შეერთების საქმეს ამკვიდრებდა.

სწორედ ამ დროს მოასწრო რუსეთის პროლეტარიატს მეორე შეჯახებამ, დეკემბრის სახელოვანმა შეჯახებამ.

ჩვენ გვინდა ახლა ამ შეჯახებაზე ვილაპარაკოთ.

თუ იანვრის შეჯახებაზე ვამობდით, რომ მას რევოლუციონური შეგნება არ მოეძვებოდაო, სამაგიეროთ, დეკემბრის შეჯახებაზე უნდა ვთქვათ, რომ მას ესეთი შეგნება ჰქონდა და ზოგიერთ ქალაქებში საკმარისათავე ჰქონდა. თერთმეტი თვის რევოლუციონურმა ქარტახილმა საკმაოთ აუხილა თვალი რუსეთის მებრძოლ პროლეტარიატს და ლოზუნგები: ძირს თვითმწყობელობა! გაუმარჯოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას!—ყოველდღიურ ლოზუნგებათ, მასის ლოზუნგებათ გადააქცია. აქ ველარ ნახადით თქვენ ეკლესიურ ბაი-

რალეს, ველარც მეფისა და წმინდანების სურათებს, მათს ადგილს წითელი დროშები ფრიალებდა და მარქს-ენგელსის სურათები იმყოფებოდა; აქ ველარ გაიგონებდით თქვენ ფსალმუნებისა და „ბოვე ცარია ხრანი“-ს გალობას,—ამის მაგიერ „მარსელურისა“ და „ეარ-შაულის“ სიმღერა გაისმოდა და ყურებს უყრუებდა დამჩაგვრელებს: დიანხ, რევოლიუციონური შეგნების მხრივ დეკემბრის შეჯახება ძირიანათ გაირჩეოდა იანვრის შეჯახებისაგან.

იანვრის შეჯახებას არ ჰქონდა შეიარაღება, იქ ხალხი უიარალოთ მიდიოდა ბრძოლის ველზე. დეკემბრის შეჯახებამ ერთი ბიჯი წინ წასდგა, აქ ყველა მებრძოლი იარაღზე ივლებდა ხელს; რევოლვერები, თოფები, ყუმბარები და ზოგიერთ ადგილებში ტყვიის მტყორცნელებიც კი—აი როგორ მიდიოდნენ ბრძოლის ველზე რევოლიუციონერები. იარაღით იარაღის შეძენა დღიურ ლოზუნგებათ გადაიქცა. დიანხ, იარაღს ყველა ეძებდა, იარაღის საჭიროებას ყველა გრძნობდა, სამწუხარო ის იყო, რომ თითონ იარაღი ძალიან ცოტა იყო და პროლეტარების მხოლოდ მცირე რიცხვს შეეძლო შეიარაღებულიათ გასვლა.

ჩვენ ვნახეთ, რომ იანვრის აჯანყება სრულიათ დაშლილი და მოუწყობელი იყო, იქ ყველა სააღალბედოთ მოქმედებდა. დეკემბრის აჯანყებამ აქაც ერთი ბიჯი წინ წასდგა. პეტერბურგისა და მოსკოვის მუშათა დეპუტატების საბჭოებმა და უმრავლეს-უმცირესობის ცენტრებმა, რაც კი შეიძლებოდა, „ზომები მიიღეს“. რომ რევოლიუციონური გამოსვლა ერთდროული ყოფილიყო,—ისინი ერთდროული ჯალაშქრებისკენ იწვევდნენ რუსეთის პროლეტარიატს. იანვრის აჯანყებას ესეთი არა უქნია რა. ესაა, რომ რადგანაც ამ მოწოდებას წინ არ უძღვოდა ხანგრძლივი და მედგარი პარტიული მუშაობა აჯანყების მოწყობისთვის,—ამიტომ მოწოდება მოწოდებათ დარჩა და ჯალაშქრება კი ფაქტიურათ მოუწყობელი გამოვიდა. არსებობდა მხოლოდ ლტოლვილება ერთდროული და მოწყობილი აჯანყებისადმი.

იანვრის აჯანყებას მეტ-ნაწილათ გაპონები „ხელმძღვანელობდნენ“. დეკემბრის აჯანყებას ამ მხრივ ის უპირატესობა ჰქონდა, რომ მას სათავეში სოციალდემოკრატები მოექცნენ. მაგრამ სამწუხარო ის იყო, რომ უკანასკნელნიც ცალკე ჯგუფებათ იყვნენ დანაწილებულნი. ერთ მჭიდრო პარტიას ვერ წარმოადგენდნენ და ამიტომ ერთოვრობა შეთანხმებით ვერ მოქმედებდნენ. ერთხელ კიდევ მოუშალაღებათ და დაქსასულათ შეხვდა აჯანყებას რუსეთის მუშათა სოციალდემოკრატიული პარტია...

იანვრის შეჯახებას არ ჰქონდა არავითარი გარკვეული პლანი, ის არ ხელმძღვანელოდა არავითარი განსაზღვრული პოლიტიკით, მისთვის არ არსებობდა კიოხვა: თავ-დასხმა, თუ თავის დაცვა? დე-

კემბრის შეჯახებას მხოლოდ ის უპარატესობა ჰქონდა, რომ მან გარკვეულათ დასვა ეს კითხვა, ისიც თითონ ბრძოლის დროს და არა თაობითვე. რაც შეეხება კითხვის გადაჭრას, დეკემბრის აჯანყებამ ისეთივე სისუსტე გამოიჩინა, როგორც იანვრისამ. მოსკოვის რევოლუციონერებს რომ თაობითვე თავდასხმის პოლიტიკა შეეთვისებინათ, ისინი რომ თაობითვე, ვთქვათ, ნიკოლაევის გზას დასცემოდნენ და ხელში ჩაეგდოთ, ლაპარაკი არ უნდა, რომ აჯანყება უფრო მეტ ხანს გაგრძელდებოდა და უფრო სასურველ მიმართულებას მიიღებდა: ან და ლატიში რევოლუციონერები რომ ხელ-ალებით დასდგომოდნენ თავდასხმის პოლიტიკას და რყევა არ დაეწყოთ,—ჯეჰველია. ყველაზე პირველათ ბატარეებს დაიჭერდნენ და მით სრულ ნიადაგს გამოაცლიდნენ ადმინისტრაციას, რომელმაც ჯერ ქალაქების დაჭერა დაანება რევოლუციონერებს და მერე შორიდან გაუდგა და ზარბაზნებით დაიპყრო ალებული ადგილები. ესევე უნდა ითქვას სხვა ქალაქებზე. ტყუილათ კი არ იძახდა მარქსი: აჯანყების დროს გამბედაობა იმარჯვებს და ბოლომდე გამბედავი კი მხოლოდ ისაა, ვინც თავდასხმის პოლიტიკას ადგიაო.

აი რა ნიადაგზე აშენდა პროლეტარიატის უკან დახევა დეკემბრის შუა რიცხვებში.

თუ გლვხ კაცობა და სალდათობა მრავლათ ვერ მიეძხოო დეკემბრის შეჯახებას, თუ ზოგიერთა „დემოკრატიულ“ წრეებში უსიამოვნებაც კი გამოიწვია მან,—ეს იმიტომ, რომ მას აკლდა ის სიძლიერე და ხანგრძლივობა, რომელიც ასე აუცილებელია გამძლიერებისა და აჯანყების გამარჯვებისთვის.

ნათქვამიდან თავისთავათ ცხადია, თუ რა უნდა ვაკეთოთ დღეს ჩვენ, რუსეთის სოციალ-დემოკრატებმა.

ყველაზე პირველათ ჩვენი ვალია დავაგვარავინოთ უკვე დაწყებული საქმე—ერთი და განუყოფელი პარტიის დაყალიბება. უნდა გავლეს-უპაცირესობის საერთო-სარუსეთო კონფერენციებმა უკვე გამოიმუშავეს შეერთების ორგანიზაციური ნიადაგი, პარტიის წევრობა და დემოკრატიული ცენტრალიზმი: იდეური და პრაქტიკული ცენტრები უკვე შეერთდნენ; ადგილობრივი ორგანიზაციების შეერთება თითქმის უკვე მოთავებულა; საჭიროა მხოლოდ შემაერთებელი სიეზი, რომელიც ფორმალურათ დაათავებს ფაქტიურ შეერთებას და მით ხეოში მოგვცემს ერთსა და განუყოფელ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიას. ჩვენი ვალია ხელი შეუწყოთ ამ საყვარელ საქმეს და გულდასმით ვამზადოთ შემაერთებელი სიეზი, რომელიც, როგორც ვიცით, ასლო ხანებში უნდა გაიხანას.

მეორეთ, ჩვენი ვალია პარტიას დავესმაროთ შეიარაღებული აჯანყების მოწყობაში, აქტიურათ ჩავერიოთ ამ წმინდა საქმეში და

დაუღალავათ ვიმუშაოთ მისთვის. ჩვენი ვალია გავამრავლოთ წითელი რაზმები, გავწვრთნათ და ერთმანეთზე გადაეჯახკვით ისინი. ჩვენი ვალია იარაღი შევიძინოთ, სახელმწიფო დაწესებულებათა მდებარეობა შევისწავლოთ, დავითვალოთ მტრის ძალები, შევისწავლოთ მათი სისუსტე-სიძლიერე და ამისდა მიხედვით შევიმუშაოთ აჯანყების პლანი. ჩვენი ვალია სისტემატიურ აგიტაციას ვეწეოდეთ სალდათებში და სოფლებში, მეტადრე იმ სოფლებში, რომლებიც ქალაქების ახლო მდებარეობს. შევაიარალოთ ამ სოფლის საიმედო ელემენტები და სხვა და სხვა...

მესამეთ, ჩვენი ვალია უარყვოთ ყოველი რყევა, დავგმოთ ყოველივე განოურკვევლობა და ხელალებით დავადგეთ თავდასხმის პოლიტიკას...

ერთი სიტყვით, მჭიდრო პარტია, პარტიის გან მოწყობილი აჯანყება და თავდასხმის პოლიტიკა—აი რა გვინდა ჩვენ, აი რას ითხოვს დღეს აჯანყების გამარჯვება. და ეს მოთხოვნა მით უფრო მწვავე და აუცილებელია, რაც უფრო ღრმავდება და ძლიერდება სოფელში სიმშვილობა და ქალაქში სამრეწველო კრიზისები.

ზოგს ექვი შეპარვით ამ ანბანურ კეშმარიტებაში და ჟიმედოთ ამბობენ: რას იზამს პარტია, თუნდაც რომ ის მჭიდრო იყვეს, თუ პროლეტარიატს ვერ შემოიკრებს გარშემო, პროლეტარიატი კი დამარცხდა, იმედები წაერთვა და ინიციატივის თავი აღარა აქვს, ხსნას ახლა სოფლიდან უნდა ველოდეთ და ინიციატივაც იქიდან უნდა მოდიოდესო და სხვა. არ შეიძლება არ შევნიშნოთ, რომ ძალიან სკდება ამ აზრის პატრონი ამხანაგები. პროლეტარიატი არ დამარცხებულა, რადგან პროლეტარიატის დამარცხება მისი სიკვდილია, ეს კი ძველებურათ ცოცხლობს და დღითი დღე ძლიერდება: მან მხოლოდ უკან დაიხია იმისთვის, რომ ღონე მოიკრიბოს და უკანასკნელათ დაეჯახოს მეფის მთავრობას. როცა 15 დეკემბერს მოსკოვის მუშათა დეპუტატების საბჭომ, იმ მოსკოვის, რომელიც ფაქტიურათ ხელმძღვანელობდა დეკემბრის აჯანყებას, —საქვეყნოდ გამოაცხადა, რომ ჩვენ დროებით ვაჩერებთ, ბრძოლას იმ მიზნით, რომ სერიოზულათ მოვემზადნეთ და მერე აჯანყების დროშა აუშვათო, ამით ის რუსეთის პროლეტარიატის გულისთქმას ხატავდა. და თუ ზოგიერთა ამხანაგებს მაინც ექვი შეაქვთ სინამდვილეში, თუ ისინი თავიანთ იმედებს პროლეტარიატზე აღარ ამყარებენ და ახლა სოფლის ბურჟუაზიას ჩაბლაუჭებიან, —მაშინ საკითხავია: ვისაა გვაქვს საქმე, სოციალისტ-რევოლუციონერებთან, თუ სოციალ-დემოკრატებთან? ვინაიდგან არც ერთ სოციალ-დემოკრატს და არც შევევ ექვი იმ სიმართლეში, რომ სოფლის ფაქტიური (და არა მარტო იდე-

ური) ხელმძღვანელი მხოლოდ ქალაქის პროლეტარიატია, ჩვენ იმასაც კი გვთხოვნიან, რომ 17 ოქტომბერს თვითმპყრობელობა დამარცხდეს, მარა ჩვენ არც ეს დავიჯერეთ, რადგანაც თვითმპყრობელობის დამარცხება მის სიკვდილსა ნიშნავს, და ის კი არამც თუ არ იყო მკვდარი, არამედ ახალ ძალასაც კი იკრებდა ახალი თავდასხმისთვის, ჩვენ ვამბობდით, რომ თვითმპყრობელობამ მხოლოდ უკან დაიხიაო. გამოჩნდა, რომ მართალი ვიყავით...

არა ამხანაგებო! რუსეთის პროლეტარიატი არ დამარცხებულა, მან მხოლოდ უკან დაიხია და დღეს ის სახელოვანი ბრძოლისთვის ემზადება. რუსეთის პროლეტარიატი არ დაუშვებს სისხლით შეღებილ დროშას, ის არავის დაანებებს აჯანყების ხელმძღვანელობას, ის ერთადერთი ღირსეული ბელადი იქნება რუსეთის რევოლუციისა.

რუსეთის კომუნისტური პარტია (ბოლშევიკებისა)

პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!

ამხანაგებო მუშებო, გლეხებო და სალდათებო!

მენშევიკები და მათი მაჩანჩალა სხვა ნაციონალისტები და-
ფუძნებელ კრებას იწვევენ.

მათ კი ხანია დაიარსეს საქართველოს სახელმწიფო, გამოაცხა-
დეს მისი დამოუკიდებლობა, შექმნეს მისი პარლამენტი, გამოსცეს
აუარებელი კანონები, რომლებსაც მათ მეტი არავინ კითხულობს და
ასრულებით ხომ თითონაც არ ასრულებენ და ახლა, როცა გაძლენ
ხალხის ზურგზე მალაყზე გადასვლით, ხალხს მოუწოდებენ: თქვით,
რომ მართალი ვართ ჩვენ, დაადასტურეთ ჩვენი ნამოქმედარი, ჩვენ-
ვე ავგირჩიეთ დამფუძნებელ კრებაში და ამით მოიწონეთ დღევან-
დელი ცხოვრება და ამ ცხოვრების მესვეურებიო.

რალა უნდა დააფუძნოს დამფუძნებელმა კრებამ, თუ ყველაფე-
რი დაფუძნებულია? ვინდა უნდა აირჩიოს ქართველმა ხალხმა, თუ
აუარეველებმაც მშვენიერათ განაგეს მისი ცხოვრება? ან რომ მოხ-
დეს ისეთი უსიამოვნო ამბავი, რომ ხალხმა აირჩიოს დევნილი და
ციხეებში გამომწყვდეული პარტია პროლეტარიატისა—ბალშევიკები
—ნუ თუ დღევანდელი მინისტრები ამას მოითმენენ და ერთ საათში
არ გარეკენ ასეთ დამფუძნებელ კრებას?

მაშ, ვის ატყუებენ, რილასთვის არის საჭირო დამფუძნებელი
კრება? ქართველი ხალხი, მათი აზრით, დღევანდელ მინისტრებზე და
მათ ლაქიებზე უკეთესს ვერავის აირჩევს; თითონ დამფუძნებელი
კრებაც, მათივე აზრით და გადაწყვეტილებით, იმაზე უკეთეს ვე-
რას გამოსცემს და დააკანონებს, რაც უკვე გამოსცა და დააკანონა
უკვე არსებულმა მათმა პარლამენტმა, რომელიც არავის არ აუარჩე-
ვია, რომელიც თავისი ჭკუით შეადგინეს დღევანდელმა მინისტრებმა
თავისი მოკეთებებისა, ნაცნობ-მეგობრებისა ან ამხანაგებისაგან, და
რომელიც ხალხის საზარალოთ სცემს ხალხის დამღუპველ კანონებს
და მილიონობით ხარჯავს ხალხის ქონებას თავისი წევრების ჯა-
მაგირებში. მომავალი დამფუძნებელი კრებაც სავსებით უნდა გაე-
დეს დღევანდელ შეხანჩლულ პარლამენტს, მასში უნდა გაბატონდენ
დღევანდელი მართველი პარტიები, მან უნდა გუნდრუკი უკმის დღე-
ვანდელ მთავრობას და სავსებით დაემორჩილოს მას,—ერთი სიტ-

ყვით, მან უნდა დაადასტუროს და დააქანონს დღევანდელი ცხოვრება და უნდა შეიცვალოს მხოლოდ ერთი სახელწოდება: საქართველოს პარლამენტის ნაცვლათ ქვეყანას უნდა მოველინოს მისი სრული ასლი (კოპია), რომელსაც სახელათ ერქმევა საქართველოს დამფუძნებელი კრება, და რომელიც სავსებით განაგრძობს დღევანდელი მთავრობის და პარლამენტის საგმირო საქმეებს.

მდგომარეობა ძველის ძველი, სახელი კი ახალი, — აი რა იქნება საქართველოს მომავალი დამფუძნებელი კრება.

მაშ რათ ეწვეიან ამდენ ხარჯებს, რათ აწუხებენ ხალხს ამ არჩევნებით? მარტო ახალ, მყვირილა სახელის გულისთვის? თუ ასე ძალიან უნდათ, ადგენ და დაარქვან თავის თავს დამფუძნებელი კრება განა ეს პარტიები და მათი მინისტრები არ იყვნენ. რომ ჯერ ეროვნული საბჭო დაარქვეს თავის თავს ისე, რომ არავის ამაზე არ დაკითხებიან და მერე, ასევე მოურიდებლათ, ამ საბჭოს სახელი გამოუცვალეს და პარლამენტი გადაარქვეს. თუ მაშინ არავისი სცხვენოდათ და არც არავისი ეშინოდათ, როცა ამ საქმეს სჩადიოდნენ, დღეს რაღა უშლით, რომ ძველებური უსიარცხეილობით ამ სამასხარო პარლამენტსაც კიდევ გადაარქვან სახელი და უდავიდარაბოთ უწოდონ დამფუძნებელი კრება? რათ ადგენენ საარჩევნო სიებს, რათ ებეჭვებიან ხალხს — არჩევნებში მონაწილეობა მიიღე. დამფუძნებელი კრება აირჩიეო? რათ გაახსენდათ ამდენ ხანს აბუჯათ აგდებული ხალხი, რათ დასჭირდათ მისი ხმები, მისი კენჭები? რამ აუტეხათ ეს საარჩევნო მუცლის გვრემა?

ამისი მიზეზი მხოლოდ ის არის, რომ მათ უნდათ ერთხელ კიდევ მოაღორნონ მათგან ათასჯერ მოტყუებული ხალხი, მათ უნდათ თავისი დუხჭირი სახე, სისხლით მოთხუნული პირი დამფუძნებელი კრების უმარილით შეალაპაზონ, რომ ამით ეს ხალხის სისხლის მსმელები ხალხის ქარისუფლებათ წარსდგნენ როგორც შიგნით, ისე გარეთ. ეს ძალათ-მაცხოვრებები, ხალხის საუბედუროთ მის თავზე წამოსკუპებულნი, ცდილობენ შექმნან ისეთი გარემოება, რომ ყველას აფიქრებინონ: ესენი ნამდვილათ ხალხის არჩეულები არიან და არა მისი არამკითხველ ბატონები, ესენი ხალხის ნდობას ემყარებიან და არა მათგან გაბრიყვებულ გვარდიელების ხიშტებს, ესენი დამცველი არიან მშრომელი ხალხისა და არა თავად აზნაურობისა და ბურჟუაზიისა და თუ დღეს, როცა ისინი არავის აურჩევია, ქვეყანას აყრუებენ, — ჩვენ ვართ, რაცა ვართ, ხალხი მარტოთ მარტო ჩვენ გვენდობა, ის ჩვენზე ლოცულობს, ჩვენს მზეს იფიცავს, ყოველ ჩვენს ნამოქმედარს იწონებს, მაშინ რაღა იქნება, თუ სხვა და სხვა ოინბაზობის წყალობით რამდენიმე ათასი ხმა მაინც მიიღეს მათგან მოტყუებული ხალხისა! მაშინ ისინი ცას და ქვეყანას შესძრავენ ყვირილით, რომ ისინი

ნი არიან ხალხის სული და გული და ქართველი მშრომელი ხალხი თავის თავზე ღებულობს მათ წარსულ და მომავალ ბოროტმოქმედებას.

ისინი იმედოვნებენ, რომ მათ მიერ შეთითხნილი დამფუძნებელი კრება დავიწყების სუდარას გადაათარებს იმ ბოროტებას, რომელიც მათ ჩაიდინეს ქართველი და მთელი ქვეყნის მშრომელი ხალხის წინაშე; მათ იმედი აქვთ, რომ დამფუძნებელი კრების მოწვევით ისინი შეიქნებიან უდავო და ყველასაგან ცნობილი ბატონები და ხაზინები ქართველი ხალხისა; მათ იმედი აქვთ, რომ იმ დღიდან საშვილიშვილოთ განამტკიცებენ თავის ბატონობას ქართველ ხალხზე.

დიახ, ასე ფიქრობენ და იმედოვნობენ ისინი და მიტომ შეუდგენ ასეთ ფაცა-ფუცს დამფუძნებელი კრების გარშემო.

ქართველო მშრომელო ხალხო, მუშებო, გლეხებო და სალდათებო! მიიღე ყოველივე ზომები, რომ ძირშივე ჩაუფუშო მათ ეს იმედები, რომ შეათასდნათ არ გაუმართლდეთ მათ თავისი ოცნება.

დღეს მთელი ქვეყანა გაყოფილია ორ დიდ ბანაკათ, რომელთა შორის სამკდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა სწარმოებს. ერთ მხარესა სდგას სისხლის მსმელი ბურჟუაზია და მუქთა-ხორა თავად აზნაურობა; მეორე მხარეს სდგას თავისი ოფლით ქვეყნის მრჩენელი მშრომელი ხალხი—პროლეტარიატი, ულარიბესი გლეხობა და ქალაქ-სოფლის ლარიბ-ლატაკნი. ბრძოლა სწარმოებს არა მქუხარე სიტყვებით, ტკბილი რეჩებით და საარჩევნო კენჭებით, არამედ პირდაპირ იარაღით, თოფებით და ზარბაზნებით. ერთმანეთის საეღეტათ მსოფლიო ომში გაწვეულმა სხვა და სხვა ქვეყნის მშრომელმა ხალხმა ომის გათავების შემდეგ არ დაყარა იარაღი და კაზარმებსა და არსენალებში არ დაუღაგა ის თავის მოსისხლე მტრებს; მან მიაბრუნა იგი თავისი ქვეყნის ბურჟუაზიის და თავად-აზნაურობის წინააღმდეგ და იარაღით ხელში თავგანწირულათ იცავს თავის ადამიანურ უფლებებს. ბრძოლა სწარმოებს გააფთვრებული და სასწორი აშკარათ იხრება მშრომელი ხალხის სასარგებლოთ. აღარ გასდის ბურჟუაზიას მომხიბლავი სიტყვები, გამაბრუებელი ქათინაურები. მშრომელმა ხალხმა უკვე დაამხო ბურჟუაზიის ბატონობა რუსეთში, მშრომელი ხალხი ამავე მიზნის მისაღწევათ ლომივით იბრძვის გერმანიაში; მშრომელი ხალხი ამავე მიზნით აღფრთოვანებული მჭიდროთ ირახდება საფრანგეთსა ინგლისსა და მთელ მსოფლიოში. ბურჟუაზია აშკარათ ხედავს თავის აღსასრულის მოახლოებას და სწორეთ ის ებლაუჭება დამფუძნებელ კრებას, როგორც წყალწაღებული ეჭიდება ხავსს. ამ გადამწყვეტი ბრძოლის დროს ბურჟუაზია მოუწოდებს ხალხს დამფუძნებელი

კრებისკენ და ემუდარება მას: რა გვაქვს საჩხუბარი, შვეიკრიზით ერთათ დამფუძნებელ კრებაში და ერთათ განვავრდით ქვეყნის საქმეებში. მშრომელი ხალხი სათოფეთ არ ეკარება ამ ახალ ხატანგს და მრისხანეთ ეუბნება ბურჟუაზიას: გეყოთ მუქთახორული ჰამაცხოვრება, ჩვენს კისერზე ჯდომა და ფარფაში; ახლა იწყება მშრომელი ხალხის ბატონობა: ის თითონ განაგებს თავის საქმეებს და ამის გულისთვის თითონ აირჩევს თავის კრებას, მუშების და უღარიბესი გლეხების საბჭოებს, სადაც ადგილი არ ექნება არც ერთ მუქთა ხორას, თავად აზნაურობას და ბურჟუაზიის არც ერთ წარმომადგენელს. ეს იქნება მშრომელთა ბატონობა, პროლეტარიატის და უღარიბესი გლეხობის დიქტატურა, რომელიც თავისი მტრების წინააღმდეგობას ძალით ჩაახშობს, რადგან ისინი არ მოისურვებენ ნება-ყოფლობით თავისი ბატონობის დათმობას.

ეს დიქტატურა, პროლეტარიატის და უღარიბესი გლეხობის ბატონობა, უკვე განხორციელებულია რუსეთში, აქეთკენ მიისწრაფვის გერმანია, ამ გზით უნდა წავიდეს საფრანგეთი, ინგლისი, ამერიკა და მთელი მსოფლიო, მშრომელი ხალხის მიზანია პროლეტარიატის და უღარიბესი გლეხობის დიქტატურა, ბურჟუაზიის საოცნებო საგანია დამფუძნებელი კრება.

რა იქნება საქართველოს დამფუძნებელი კრება? ეს იქნება არა მშრომელ ხალხის ბატონობის იარაღი, არამედ ბურჟუაზიის, თავად-აზნაურობის და შეძლებული გლეხობის ბატონობის გამამტკიცებელი. ეს იქნება მენშევიკების, ფედერალისტების, ესერების და ნაციონალ-დემოკრატების სალაყბო, სადაც ლამაზი რეჩების კორიანტელს და-აყენებენ, ხანდახან მშრომელი ხალხის კირვარამზე ფარისეველურათ ცრემლებს დაღვრიან და ნამდვილათ კი ბურჟუაზიის და თავად-აზნაურობის საქმეებს მოაკახრაკებენ.

სწორედ ამიტომ მიუხარიათ მათ დამფუძნებელ კრებაში, რომ გამოფხიზლებული ხალხი კიდევ დააძინონ და ბურჟუა-თავადების სასარგებლოთ ყვლიფონ და კრეჭონ.

მერე როგორ იწყვევენ ისინი ამ თავის სათაყვანო დამფუძნებელ კრებას, რომელიც ვითომ მთელი ხალხიდან უნდა იქნეს არჩეული? მათ საარჩევნო სიებიდან ამორიცხეს ყველა არა ქართველები, მაშინ როდესაც უბრალო სამარტლიანობა მოითხოვს ამა თუ იმ ტერიტორიის ბედი გადასწყვიტონ სწორედ მასზე მცხოვრებლებმა განურჩევლათ ეროვნებისა. მათ საარჩევნო ხმის უფლება წაართვეს ჯარისკაცებს და მიანიჭეს ის თავის კამისარებს და მილიციონერებს და ეს იმიტომ, რომ ჯარის კაცების, იმ ხალხის ნამდვილი შვილების, იმედი მათ არა აქვთ, ხოლო მათი დაჭირავებული კამისარ-მილიციონერები კი თავისი ხაზინების სურვილებს განახორციელებენ, მათ

ცხებებში ჩაქეტეს და საქართველოდან განდევნეს ნამდვილი რევოლუციონერები—ბალშევიკები, მოჰსპეს მათ აგიტაციის ყოველგვარი საშუალება, ხოლო თავისთვის, კაციჰამია ნაციონალისტებისთვის უზრუნველყვეს შეუზღუდველი თავისუფლება სიტყვისა და ბეჭდვისა, რითაც ცდილობენ სამუდამოთ მოწამლონ ნაციონალიზმის შხამით მთელი ქართველობა.

ნუ თუ დასაშვებია ასეთ პირობებში არჩევნებში მონაწილეობის მიღება? არა და არა. ეს იქნებოდა მთელი დღევანდელი წყობილების მოწონება, დღევანდელი გაბატონებული პარტიების შავბნელი საქმიანობის დადასტურება, უსირცხვილობის და უსამართლობის დაკანონება.

ამხანაგებო მუშებო, გლეხებო და სალდათებო!

პროლეტარიატის და ულარიბესი გლეხობის პარტია, კომუნისტური პარტია ბალშევიკებისა, მოგიწოდებთ თქვენ არ მიიღოთ მონაწილეობა არჩევნებში და აქტიური ბოიკოტი გამოუცხადოთ დამუშდებელ კრებას.

ამ ბოიკოტით თქვენ პროტესტი უნდა განაცხადოთ დღევანდელი წყობილების წინააღმდეგ. ამით თქვენ დამსახურებული სილა უნდა გააწნათ დღევანდელ მმართველ პარტიებს, ამით თქვენ სამარცხენო ბოძე უნდა გააკრათ ისინი და მთელ მათ წარსულ მოქმედებას ის ზიზლი გამოუცხადოთ, რომლისაც ისინი სავსებით ღირსი არიან.

დღე, არჩევნებში მონაწილეობა მიიღონ მდიდრებმა, თავდაზნაურებმა, ჩარჩ-ვაჟრებმა, ხუცებმა და კამისარ-მილიციონერებმა. მათ გაათეთრონ თავისი ნაამაგდარი პარტიები: მენშევიკები, ესერები, ფედერალისტები, ნაციონალ დემოკრატები. მშრომელმა ხალხმა უნდა გააშავოს ყველა ეს პარტიები თავისი ბოიკოტით. მუშისა და გლეხის არც ერთი ხმა არ უნდა ერგოს ამ მშრომელი ხალხის მოლაღატე პარტიებს.

ამხანაგებო! მიდით თქვენც საარჩევნო ყუთებთან, მაგრამ არა ბიულეტენების ჩასაგდებათ, არამედ საერთო დადგენილების გამოსატანათ, რომ თქვენ არ ღებულობთ არჩევნებში მონაწილეობას და ბოიკოტს უცხადებთ დამუშდებელ კრებას. ეცადეთ ასეთი დადგენილება საერთო გადაწყვეტილებათ გადააქციოთ, მიიმხრეთ თქვენსკენ ყველა ამრჩეველი, რომ ყველამ უარი სთქვას არჩევნებში მონაწილეობაზე და საარჩევნო ყუთები მათმა მომტანებმა უკანვე ცარიელი წაიღონ. ამით აასრულებთ თქვენ მოქალაქობრივ მოვალეობას.

ამხანაგებო მუშებო, გლეხებო და სალდათებო!

თქვენი პარტია დღეს დევნილია, მას არ შეუძლია ათი-ათასობით ფურცლები გაავრცელოს და ხალხს საქმის ნამდვილი ვითარება

აუხსნას. მით უფრო მეტი მზნეობა გმართებს თქვენ! მიაწოდეთ ერთმანეთს ხმა, მოახდინეთ გავლენა შეუგნებლებზე და ამ არჩევნებში საერთო ზიზლი გამოუცხადეთ მართველ პარტიებს აქტიური ბოიკოტით.

ძირს გაბატონებული პარტიები—მენშევიკ ესერ ფედერალისტ-ნაციონალ-დემოკრატები!

გაუმარჯოს შშრომელ ხალხის დევნილ პარტიას. კომუნისტურ პარტიას ბალშევიკებისას!

ძირს საქართველოს დამფუძნებელი კრება და მისი მხარის დამკერი ბურჟუა მემამულეები!

გაუმარჯოს პროლეტარიატის და უღარიბესი გლეხობის დიქტატურას, შუშების და გლეხების საბჭოების მთავრობას!

ძირს ნაციონალისტურ-ბურჟუაზიული რეაქცია!

გაუმარჯოს მთელი ქვეყნის შშრომელ ხალხის რევოლიუციას!

კავკასიის საოლქო კომიტეტი რუსეთის კომუნისტური პარტიისა (ბალშევიკებისა).

რუსეთის სოც.-დემ. მუშ. პარტიის მოხსენება

ამსტერდამის საერთაშორისო სოციალისტურ კონგრესისადმი

(1904 წ. 14—20 აგვისტო).

III გლახთა მოძრაობა და სოციალ-დემოკრატია.

გლეხობაში რევოლუციონური მუშაობის საკითხი იპყრობოდა რუსი რევოლუციონერების ყურადღებას ჯერ კიდევ სამოციან სამოც-დაათიან წლებში, როცა ქალაქის პროლეტარიატის საზოგადოებრივი მნიშვნელობა ჯერ კიდევ ძლიერ მცირე იყო და სიტყვით „ხალხი“ შეიძლებოდა გლეხობაზე ლაპარაკი. 70-იანი წლების რევოლუციონერი „ნაროდნიკები“ უშუალო მიზნად ისახავდნენ სოციალისტური იდეების გავრცელებას სოფელში. მაგრამ ყველა მათი ცდები მარცხით დამთავრდა, რაც აიხსნება რუსეთის გლეხური „ობშჩინის“ პოლიტიკური ჩამორჩენილობით და მასში კლასობრივ წინააღმდეგობათა სუსტი განვითარებით. 70-იანი წლების ბოლოში რუსი რევოლუციონერების უმრავლესობა უარს ამბობს სოფელში რევოლუციონურ მუშაობის ცდებზე და მხოლოდ 20 წლის შემდეგ, ახალ პირობებში, გლეხობას შორის აგიტაციისა და პროპაგანდისა საკითხი კვლავ ის-მება დღის წესრიგში.

ამ ოცი წლის განმავლობაში სოფლის საზოგადოებრივ ურთიერთობათა გაღრმავების პროცესი დიდი ნაბიჯებით წავიდა წინ. პირველი დღეების თანასწორობა იმ სილატაკეში, რომელიც დაუტევა რუსეთის გლეხობას 1861 წლის ცნობილმა „განთავისუფლებამ“ იცვლება სასტიკი ბრძოლით არსებობისათვის, რომლისგანაც გამარჯვებული გამოდის შეძლებული გლეხობის უმნიშვნელო უმცირესობა, რომელიც თავის ხელში ჟურის თავს მუშა საქონლის, სახნავ-სათესი და გაუმჯობესებული იარაღების საგრძნობ რაოდენობას და ართმევს გლეხობას ყველა იმ მიწებს, რომელთა ალება შეიძლება იჯარიით. მეორე პოლიუსზე, შედარებით მცირერიცხოვან „წმინდა“ უმიწაწყლო და უცხენო პროლეტარების გვერდით, რომლებიც იძულებული არიან დაქირავებული შრომა გასწიონ სოფლის მეურნეობაში, გროვდება ღარიბ ლატაკი „მესაკუთრეები“ და „პატრონები“, რომლებიც ახასიათებენ თანამედროვე რუსეთის სოფელს მისი წმინდა აზიური სიმშვილობით და ბურჟუაზიულ ეპოქამდე არსე-

ბულ ექსპლოატაციის ფორმებით, რომლებიც „უბრალო“ გლეხის მდგომარეობას უახლოვებენ ყმა-გლეხის მდგომარეობას.

თუმცა ძლიერ ნელის ნაბიჯით, იმ დაბრკოლებათა გამო, რომელსაც ასე დაუზარებლათ ქმნიდა თვითმპყრობელობა, მაგრამ მაინც, სოფლის კულტურული დონე იზრდებოდა ადგილობრივ ლიბერალურ-ბურჟუაზიულ თვითმართელობათა ორგანოების—ეროვნების კულტურულ-განმანათლებელი მუშაობის წყალობით (1899 წლიდან გლეხობას წაერთვა ეროვნებაში დამოუკიდებელი მონაწილეობის უფლება). ბურჟუაზიის მიერ მომზადებულ ნიადაგზე დაიწყო მუშაობა პროლეტარიატმა. გაუცევებისა და დემონსტრაციებისათვის ათასობით განდევნილ მუშებს, რომელთაც სოფელში ყავდათ ოჯახები, ზოგჯერ კი ცოტათ თუ ბევრად ნომინალური საკუთრება ქონდათ, შექონდათ სოფლის ცხოვრებაში რევოლუციონური უკმაყოფილების თესლები და პოლიტიკური მოთხოვნილებები. იმას, რის ლეგალურად გაკეთებას კრძალავდა მთავრობა—საჭირო ცოდნის და განმანათლებელი ლიტერატურის გავრცელებას—ეს ათასეული მუშები, რომლებისთვისაც ქალაქში წიგნი აუცილებელ მოთხოვნილებათ გადაიქცა, აკეთებდნენ „არალეგალურად“ და აკეთებდნენ წარმატებით. და იმ დროისთვის, როცა საერთო რევოლუციონური აღტყინება მოედდა სოფლის ინტელიგენციის ფართე მასებს,—მასწავლებლებს, ექიმებს, აგრონომებს,—რომელიც ახლა იძლევა სოფლის პროპაგანდისტების მთავარ კადრებს—ამ დროისათვის სოფელში იყო უკვე მრავალი გლეხი, რომლებიც მზად იყვნენ ხარბად მოესმინათ რევოლუციონური სიტყვა.

ისე, როგორც მცხოვრებთა სხვა კლასებში, ეს მოსამზადებელი მუშაობა გლეხობაში, რომელიც შეასრულა მუშათა მოძრაობამ, საგრძნობათ სხვა პარტიებმა გამოიყენეს. ბურჟუაზიის წინა ეპოქის პირობებში მცხოვრები რუსეთის გლეხობა, ჯერ კიდევ შორს დგას იმ საზოგადოებრივ ინტერესებისგან, რომელთა გადაჭრას იძლევა მარქსისტული, ნეცნიერული სოციალიზმი. ქონების—ე. ი. მიწის საკითხი, რომელიც აღიწევს ჩვენს გლეხობას, ჯერ მოითხოვს თავის გადაჭრისათვის სოციალურ რევოლუციას; ის ცოტათ თუ ბევრათ დამაკმაყოფილებლად შეიძლება გადაიჭრას აგრარული რევოლუციით, როგორც პრივილეგიურ წოდებასა—მემამულეებსა და ბატონყმური დამოკიდებულებისაგან ჯერ კიდევ განუთავისუფლებელ გლეხობას შორის დამოკიდებულებათა ლიკვიდაციის საკითხი. ამიტომ დემოკრატიულ აგიტაციას აგრარული რევოლუციის მოთხოვნით უფრო მეტი შანსები აქვს გაიყოლოს გლეხობა, ვიდრე სოციალისტურ კლასობრივ ბრძოლას. გლეხობის დიდი აჯანყებები 1902 წ. რომლებიც რამდენიმე გუბერნიას მოედო და ასეთის სიმკაცრით ჩააქრო თვით-

მპყრობელობამ, არ ატარებდენ არავითარ სოციალისტურს ხასიათს, ისე, როგორც არა აქვს ის „მიწის გაყოფის“ იდეას თუ გინდ წვრილი მესაკუთრისათვის მეტად წარმატაც მიწის ნაჭრების „გათანასწორების“ საფუძველზე. არ სცილდებიან ასეთი რევოლუციონური დემოკრატიული პროცესების ფარგლებს შემდეგი წლების გლეხების მრავალრიცხოვანი „ბუნტები“ და ე. წ. „აგრარული ბოროტმოქმედებანი“, რომლებიც ამ უამად ხდებიან რუსეთის ყველა კუთხეებში მემამულეების, მათი გამგეების და პოლიციის მოხელეების მოკვლის, მემამულეების სახლების დაწვის და მათი მიწების დატაცების სახით.

გლეხებს შორის სისტემატიური მუშაობისათვის, ჩვენს ორგანიზაციებს, რომლებიც ჩაბმული იყვენ დიდ მუშაობით ქალაქის მუშებს შორის, ძლიერ კოტა ძალები რჩებოდათ და გლეხობის დაახლოვება მუშათა სოციალისტურ მოძრაობასთან სწარმოებდა უმთავრესად სოციალისტური ბროშურების და გაზეთების საშუალებით, რომლებიც სოფელში ჩაჭკონდათ ქალაქის მუშებს. მხოლოდ უკანასკნელი ორი წლის განმავლობაში ზოგიერთმა ჩვენმა ორგანიზაციებმა შესძლეს თავისი ძალების ნაწილი დაეთმოთ უშუალოთ სოფელში პროპაგანდისა და აგიტაციის საქმისათვის. უფრო და უფრო ხშირი ხდება სოციალ დემოკრატიული პროკლამაციები, რომლებიც სპეციალურად გლეხობის მიმართ გამოდის: მრავალ ადგილებში გლეხებს შორის არსებობენ სოციალ-დემოკრატიული პროპაგანდის ჯგუფები. ჩვენი პარტიის უფრო ფართე და წარმატებითი მუშაობის შესახებ სოფლათ ჩვენ გვაქვს ცნობები ნოვგოროდის გუბერნიიდან (განსაკუთრებით ბელოოზერის მაზრა, სადაც დიდი ხნის განმავლობაში არსებობდა სპეციალური „აგრარული“ სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაცია), მოსკოვის, ტვერის, ვლადიმირის, ნიჟეგოროდის, ვორონეჟის, სამარის, სარატოვის, ვიატკის, ხერსონის, თავრიდის, ეკატერინოსლავის, კიევის, ხარკოვის გუბერნიიდან და ყუბანის ოლქიდან. მაგრამ განსაკუთრებით წარმატებით მიმდინარეობს სოციალ-დემოკრატიული აგიტაცია კავკასიის გლეხობას შორის. ამ მუშაობას სისტემატიურათ აწარმოებს კავკასიის კავშირი (განსაკუთრებით გურიის და იმერეთ-სამეგრელოს კომიტეტები, რომლებიც სპეციალურათ სოფლათ აწარმოებენ მუშაობას). აქაც გლეხობის მოძრაობის დაწყება დაკავშირებულია ქალაქის მუშეების მასიურ გადასახლებათან სოფელში (ბათომიდან 1902 წ.), რომელთა უშუალო ზეგავლენით დაიწყო იმავე წელს გლეხობის მნიშვნელოვანი აგრარული გამოსვლები, რომლებიც გლეხობას დიდი მსხვერპლი დაუჯდა. ამის შემდეგ კავკასიელი სოციალ-დემოკრატები ასობით მოხვდნენ მღვდის ციხეებში და ათეულები—გადასახლების ადგილებში. მოძრაობა არ შეწყვეტილა და ჯერ კიდევ ამ უამად, 1904 წელს, გამოიხატა ენერგიულ დემონსტრაციებ-

ში პირველ მაისს, რომელსაც მოყვა სისხლისმღვრელი შეტაკება მოკლულებით და დაჭრილებით ორივე მხრიდან.

გლეხობის შორის აგიტაციისათვის შესაფერი სოციალ-დემოკრატიული ლიტერატურის შექმნა შეადგენს ჩვენი პარტიის სასიცოცხლო ამოცანას. პირველ ცდას ამ მიმართულებით წარმოადგენს ანხ. ნ. ლენინის ბროშურა „უღარიბეს გლეხობისადმი“, რომელიც უბრალო, გასაგები ენით განმარტავს ჩვენი პარტიის აგრარულ პროგრამას.

გლეხის ორმაგმა ხასიათმა — ერთის მხრით მთლიანი წოდების, რომელიც შებოჭილია ბატონყმური ურთიერთობის ნაშთებით და მეორეს მხრით, როგორც მიწის მეპატრონის და მიწის მუშის ფენის, რომლის შიგნით უკვე ვითარდება — ბურჟუა და პროლეტარის კლასობრივი ანტაგონიზმი, — განსაზღვრეს ჩვენი აგრარული პროგრამის ხასიათი. რამდენათაც სოფელში განმტკიცდა კაპიტალისტური ურთიერთობა, ჩვენი პროგრამა სოფლის დაქირავებულ შრომაზეც ავრცელებს იმ დაცვას და მზრუნველობას, რომელსაც ის მოითხოვს საერთოდ ყოველგვარი დაქირავებული შრომისათვის და სოფლის პროლეტარიატს უსახავს იმავე ახლობელ და საბოლოო მიზნებს, რომლებიც დგას მთელი პროლეტარიატის წინაშე. რამდენათაც გლეხობა, როგორც წოდება, შეგუძულია ბატონყმური მონობის საერთო ბორკილით, ჩვენი პროგრამა მოითხოვს მის სრულ განთავისუფლებას და იმ ეკონომიური ბაზისის მოსპობას, რომელზეც უმთავრესად ეყრდნობა გლეხობის დამონება.

აქედან გამომდინარეობენ მოთხოვნილებები: 1. „განთავისუფლების“ დროს მიღებული მიწის ყოველგვარი გამოსასყიდი გადასახადების და ღალის გადახდევინების გაუქმება და ყველა სპეციფიურ გლეხურ ვალდებულებათა მოსპობა; 2. ყველა იმ კანონების გაუქმება, რომლებიც აბრკოლებენ გლეხის მიერ თავისი მიწის თავისუფლად მოხმარებას; 3. გლეხობისათვის უკვე გადახდილ გამოსასყიდ და ღალის სახით მიღებულ ფულების დაბრუნება და ამ მიზნით სამონასტრო და საეკლესიო ქონების, სახელმწიფო, საუფლისწულო და მეფის გვარეულობის კუთვნილ მიწების კონფისკაცია და აგრეთვე იმ მკმამულეების მიწებზე, რომლებმაც გამოსასყიდი ფულები მიიღეს, განსაკუთრებული გადასახადის დაწესება; 4. გლეხთა კომიტეტების დაარსება გლეხობისათვის იმ მიწების დასაბრუნებლათ, რომლებიც ჩამოერთვა მათ მკმამულეების სასარგებლოთ „განთავისუფლების“ დროს და ზოგიერთ ადგილებში დარჩენილ ბატონყმურ ურთიერთობის სპეციფიური ფორმების ლიკვიდაცია; 5. სასამართლოების კანტროლი საიჯარო ხელშეკრულებებზე და ფასებზე. ასეთია ის საფუძვლები, რომელზედაც არის აგებული ჩვენი აგრარული პროგრამა, რომელიც მიიღო პარტიის მეორე ყრილობამ. პროგრამის ამ ნაწილმა

ყველაზე მეტი კამათი გამოიწვია ყრილობაზე და ჯერ კიდევ დის-
კუსიის საგანს შეადგენს ამხანაგებს შორის.

IV პარტიის შინაური ცხოვრება.

ა) პარტიის ზრდა

კომიტეტების და ადგილობრივ ორგანიზაციების რიცხვი გან-
ვლილ პერიოდში ძლიერ გაიზარდა. და ეს ზრდა შეიძლება იყოს—
თუმცა არა სრული—მაჩვენებელი სოციალ-დემოკრატიული მოძრაო-
ბის ზრდის.

ჩვენი კომიტეტის მოხსენებას პარიზის კონგრესისადმი 1900 წ.
შეიძლო დაესახელებია მხოლოდ 6 კომიტეტი (პეტერბურგი, მოსკო-
ვი, ივანოვ-ვოზნესენსკი, კიევი, ეკატერინოსლავი, ხარკოვი) და სამი
ცოტათ თუ ბევრათ რეგულიარულად მომუშავე ჯგუფი (ოდესა, ნი-
კოლაევი, სარატოვი) და მიეთითებია სოციალ-დემოკრატიული აგი-
ტაციისა და პროპაგანდის ზრდაზე ზოგიერთ ადგილებში,—ურალში
(ზლატოუსტი და ეკატერინბურგი) ნიჟნი-ნოვგორდში, იაროსლავში,
ტვერში, ბრიანსკში (ორლოვის გუბ.), პოლტავაში, კრემენჩუკში და
როსტოვში დონზე. ამ ეამად კი პარტიას აქვს 39 კომიტეტი და 11
ადგილობრივი ორგანიზაცია, რომლებმაც ჯერ კიდევ ვერ მოასწრეს
იმდენათ მტკიცე კავშირის დაჭერა და მუშაობის შეუწყვეტელი მიმ-
დინარეობის უზრუნველ ყოფა, რომ გადაიქცენ კომიტეტებათ. ყველა
იმ ადგილებისა კი, სადაც სპორადიულათ და შემთხვევით სწარმოებს
სოციალ-დემოკრატიული პროპაგანდა, ჩამოთვლა შეუძლებელია, რად-
გან საჭირო იქნებოდა რუსეთის ყველა საგუბერნიო და თითქმის
ყველა სამაზრო ქალაქების ჩამოთვლა, სოფლებზე რომ არ ვილაპა-
რაკოთ, სადაც ახლა ხშირათ გაისმის „სამშობლოში“ გადასახლებულ
სოციალ-დემოკრატ მუშის თავისუფალი სიტყვა და ჩნდება სოციალ-
დემოკრატიული ლიტერატურა.

ციმბირის რკინის გზამ მისი დიდ სახელოსნოებით მრავალი მუ-
შა მიიზიდა ევროპის რუსეთიდან, მის მიერ გამოწვეულმა გამო-
ცობლებამ სამრეწველ ო და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ადგილო-
ბრივ მცხოვრებლებშიც შექმნა ხელსაყრელი ნიადაგი სოციალ-დემო-
კრატიის მოღვაწეობისათვის. ციმბირში ათასობით გადასახლებულმა
სოციალ-დემოკრატმა მუშებმა და ინტელიგენტებმა გამოჰყვეს თავისი
წრიდან მუშაობის დასაწყებათ საჭირო ორგანიზატორები, პროპაგან-
დისტები და აგიტატორები. ამრიგად, შორეული ციმბირიც გადაიქცა,
თუმცა მცირერიცხოვან ამხანაგებისათვის—იმათთვის, რომლებიც
დასახლებული იყვენ ახლო რკინის გზის ზაზიდან—არა პარტო გადა-
სახლების, არამედ მუშაობის ადგილად. და თუმცა ახლა გადასახლე-

ბულებს აგზავნიან ციმბირის მიყრუებულ ადგილებში, შორს რკინისგზის ხაზიდან, მაგრამ ჩაყრილი თესლი უკვე ამოდის, სოციალ-დემოკრატია მღრმე ფესვები გაიდგა ციმბირში და ახლა უკვე ვერაუერი ვერ აღმოფხვრის მას იქიდან, როგორც საერთოდ ვერ აღმოფხვრის ყველა იმ ადგილებიდან, სადაც კი დაიწყო პროლეტარიატის დიდი განმათავისუფლებელი ბრძოლა.

თი ადგილობრივ კომიტეტების და ჯგუფების სია 1904 წლის აგვისტოდან *).

კომიტეტები:

1. არხანგელსკის.
2. ასტრახანის.
3. ჩრდილო-დასავლეთის (დვინსკი, ვიტებსკი, მინსკი, ვილნო).
4. ეკატერინის.
5. ჩრდილოეთის (იაროსლავი, კოსტრომა, ივ.-ვოზნესენსკი).
6. დონის (როსტოვი დონზე).
7. დონის კავშირი (ტავანროგი, იუზოვკა, მარიუპოლი, სლავიანსკი, ლუგანსკი და მათი რაიონი).
8. ეკატერინოსლავის.
9. კიევის.
10. კურსკის.
11. რიგის.
12. პოლესიის (კლინცი, ნოვოზიბკოვი, ჩერნიგოვის გუბერნია, გომელი, მოგილევის გუბ.).
13. მოსკოვის.
14. ნიჟეგოროდის.
15. ორლოვ-ბრიანსკის.
16. ურალის (ეკატერინბურგი, პერმი, უფა და მთელი ურალის სამთო-საქარხნო რაიონი).
17. პოლტავის.
18. კრემენჩუგის.
19. პეტერბურგის.
20. სამარის.
21. სარატოვის.
22. სმოლენსკის.
23. ყირიმის კავშირი (იალტა, ფეოდოსია, ქერჩი, სიმფეროპოლი, სევასტოპოლი, მელიტოპოლი).

*) ჩვენ ვტოვებთ მრავალ ჯგუფებს, რომლებიც მხოლოდ ემზარებიან ჩვენს პარტიას და აგრეთვე სპეციალური ფუნქციის მქონეთ ან და რომლებმაც ვერ მოასწრეს ჯერ თავისი ორგანიზაციის ჩამოყალიბება.

24. ტვერის.
25. ტულის.
26. ხარკოვის.
27. ელისავეტგრადის.
28. ნიკოლაევის.
29. ოდესის.
30. ყუბანის.
31. ბაქოს.
32. ბათუმის.
33. ტფილისის.
34. იმერეთ-სამეგრელო.
35. გურიის.
36. ჩიტის.
37. ტომსკის.
38. კრასნოიარსკის.
39. ერკუტსკის.

გაერთიანებული არიან
კავკასიის კავშირში.

გაერთიანებული არიან
ციმბირის კავშირში.

ჯგუფები:

1. ჟიტომირის
2. ალექსანდროვსკის (ეკ. გუბ.).
3. ბერდიჩევის.
4. ბობრუსკის.
5. ვასილსურსკის (ნიჟ. გუბ.).
6. ბალტინის (პოდოლის გუბ.).
7. ხერსონის.
8. ჩერკასის.
9. კონოტოპის (ჩერნიგ. გუბ.).
10. ნოვოროსიის.
11. დერპტის (იურიევის).

ჩვენი პარტიის ტერიტორიალურ ზრდასთან ერთად იზრდებოდა მისი გავლენის სფეროც. ჩვენ უკვე ვილაპარაკეთ გლეხებს შორის მუშაობის შესახებ, რომელიც მხოლოდ უკანასკნელი წლების განმავლობაში დაიწყო. ახლა ორიოდ სიტყვას ვიტყვით იმ რეგულარული მუშაობის შესახებ ჯარში და ორგანიზაციული მოღვაწეობის შესახებ მოსწავლე ახალგაზრდობას შორის, რომელნიც აგრეთვე ახალ მოვლენას წარმოადგენენ ჩვენი პარტიის ცხოვრებაში.

აგიტაცია არმიაში დაიწყო ჯერ კიდევ 1901 წელს და სწარმოებდა პროკლამაციების საშუალებით. პირველ ხანებში ეს პროკლამაციები მიმართული იყო თითქმის მხოლოდ ოფიცრებისადმი და მიზნათ ისახავდნენ არა იმდენათ ოფიცრების გადაბირებას სოციალ-

დემოკრატიის მხარეზე, რამდენათაც მათ დაფიქრებას ხალხის ჯალთების იმ სამარცხვინო როლის შესახებ, რომელსაც ისინი თამაშობენ თვითმპყრობელური მთავრობის ხელში. მიუხედავად ამისა უკვე მაშინ იყო ასეთივე შინაარსის პროკლამაციების ჯარისკაცებს შორისაც ჯერეცელების ცალკე ცდები, 1902 წლის დეკემბერში შეიქმნა „სამხედრო—რევოლუციონური ორგანიზაცია, რომელიც შესდგებოდა ოფიცრებისაგან, რომელიც ძლიერ ახლო იდგა ჩვენ პარტიასთან, თუმცა არ შესულა მის რიგებში. ამავე დროს ჩვენი პარტიის ცალკე კომიტეტებთან დაიწყო რეგულიარული მუშაობა ჯარისკაცებს შორის და არა მარტო პროკლამაციები, არამედ წრეების საშვალებით, რომლებიც მიზნად ისახავდნენ წრეში შესულ ჯარისკაცებიდან შეგნებული სოციალ-დემოკრატების შექმნას. განსაკუთრებით წარმატებით მიმდინარეობს ეს მუშაობა სამხრეთში, კერძოდ კი შავი ზღვის ფლოტის მეზღვაურებს შორის და უკანასკნელი წლების განმავლობაში „პოლიტიკურ დამნაშავეთა“ შორის გამოჩნდა ახალი ფიგურა—ჯარისკაცი ნაცრის ფერ ფარაჯში. ომმა საბაბი მოგვცა ჯარისკაცებსა და მობილიზაციით გაწვეულ სათადარიგო ჯ.-კ. შორის გაგვევრცელებია დიდძალი პროკლამაციები; ჩვენამდე მოსული ცნობები კი გვიჩვენებენ, რომ სოციალ-დემოკრატიის რევოლუციონური სიტყვა სამხედრო მოქმედების ასპარეზზე აღვიძებს გონებას და აიძულებს თვითმპყრობელობის მტაცებელური პოლიტიკის საბრალო მსხვერპლთ ჩაუფიქრდნენ იმ წესებს, რომლებმაც ისინი, გარეკა, ვინ იცის რისთვის, სასიკვდილოთ ათას ვერსებზე მშობლიურ კერიდან.

რუსეთის მოსწავლე ახალგაზრდობა დიდი ხანია ავსებდა რევოლუციისათვის მებრძოლთა რიგებს და სოციალ-დემოკრატია ამ მხრივ არ წარმოადგენდა გამონაკლისს. პირიქით, ჩვენი პროგრამის სიმტკიცე და გარკვეულობა, რუსეთის პროლეტარიატის აშკარა რევოლუციონერობა, ძველი ნაროდნიკული ცრუმორწმუნეობის სახელის გატეხა, რომელმაც რევოლუციონური ინტელიგენცია ჩიხში მოაქცია, დასავლეთ-ევროპის მუშათა მოძრაობის გავლენა, — ყველა ეს ფაქტორები შეერთდნენ, რომ უზრუნველყოთ დიდი ხნით ჩვენი პარტიისათვის რევოლუციონურად განწყობილი მოსწავლე ახალგაზრდობის თანაგრძნობა.

უკანასკნელი წლების განმავლობაში უფრო სერიოზულად იყო დაყენებული საკითხი მოსწავლე ახალგაზრდობის შესაფერი თეორეტიული და პრაქტიკული მომზადების შესახებ პროპაგანდისტებისა და აგიტატორების იმ რაოდენობის, რომელიც მათ მომავალში უნდა შეასრულონ პარტიის რიგებში. რომ არ ვილაპარაკოთ სტუდენტ—სოციალ-დემოკრატების შესახებ, რომელთაც თავისი ორგანიზაციები აქვთ ყველა უმაღლეს სასწავლებლებში, საშუალო სასწავლებლების —

ქალთა და ვაჟთა—უმალესი კლასის მოწაფეებიც საკმაოდ წარმატებით შეკავშირდნენ. ჩვენი მიმოხილვის ფარგლები საშვალებას არ გვაძლევენ უფრო ვრცლად შევვხვთ ამ საკითხს, ამიტომ ჩვენ დავკმაყოფილდებით იმის აღნიშვნით, რომ ეს საგიმნაზიო წრეები არა მარტო სოციალიზმის თეორეტიულად შესწავლას უთმობენ დროს, არამედ—განსაკუთრებით იმ ქალაქებში, სადაც არ არსებობენ უმაღლესი სასწავლებლები,—სერიოზულ პრაქტიკულ დახმარებას უწევენ ჩვენი პარტიის ორგანიზაციებს; თავისი წრიდან ისინი იძლევიან არა მარტო წმინდა ტენიკური ფუნქციების შემსრულებლებს, არამედ ხშირად პროპაგანდისტებსაც მუშათა წრეებისათვის.

ბ) ეკონომიზმი და „რაბოჩე დელო“.

პარტიის ზრდასთან ერთად სწარმოებდა მასი შინაგანი განვითარების პროცესიც, რომლის საერთო ხახიათის დასურათებას ჩვენ შევეცდებით ქვემოთ მოყვანილ სტრიქონებში.

დასავლეთ ევროპის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა მოძრაობისაგან განსხვავებით რუსეთის სოციალ-დემოკრატია პირველათ ისტორიის სცენაზე გამოვიდა არა როგორც პროლეტარიატის იმ მოწინავე ფენების წარმომადგენელი, რომლებიც პოლიტიკური ბრძოლის პროცესში მივიდნენ თავისი კლასობრავე ინტერესების შეგნებამდე; ის წარმოიშვა როგორც რევოლუციონური ინტელიგენციის ნაწილის ორგანიზაცია, რომელსაც იმედი დაეკარგა თავისუფლებისათვის ბრძოლის წინანდელი მეთოდების და შეიგნო, რომ კაპიტალისტური განვითარების გზაზე მდგომ რუსეთში, მხოლოდ პროლეტარიატს შეუძლია საიმედო დასაყრდენი შეიქნეს თვითმპყრობელობასთან ბრძოლის დროს. რომ მისულიყო ამ დასკვნამდე, რუსეთის ინტელიგენციის აზროვნებაში უნდა მომხდარიყო უდიდესი გადატრიალება; „ნაროდნიკობამ“, რომლის დროშის ქვეშ ასე დიდი ხნას განმავლობაში იბრძოდა რუსეთის რევოლუციონური მოძრაობა, მოასწრო მთელი დაღაგებული სოციალ-პოლიტიკურ შეხედულებათა სისტემის შექმნა, რომელსაც საფუძვლათ ედვა წარმოდგენა რუსეთის განვითარების „თავისებური“ მიმდინარეობის შესახებ, რომელსაც შეუძლია და ინტელიგენციის სათანადო ღონისძიებების წყალობით უნდა მიიყვანოს რუსეთი გლეხური „ობშინიდან“ სოციალიზმის სამეფოში. ამ წარმოდგენასთან ერთად აღიარებული იყო რუსეთში კაპიტალიზმის განვითარების შეუძლებლობა და სოციალისტური მისწრაფებების დასაყრდენის, პირველ ყოვლისა გლეხობაში ძიების აუცილებლობა.

რომ დამსხვრეულიყო ეს ტრადიციული იდეოლოგია და თეორეტიულად გამართლებულიყო ლტოლვა ქალაქის მუშათა კლასისა-

კენ, პირველ ყოვლისა უნდა დაგვეწყო როსეთში კაპიტალიზმის შე-
საძლებლობის და აუცილებლობის მტკიცებიდან და უკვე ამის შემ-
დეგ შევდგომოდით რუსეთის ხალხის ყველა კლასების და პირველ
ყოვლისა გლეხობის სოციალ-პოლიტიკური წონის გადაფასებას. „ნა-
როდნიკობის“ ასეთი კრიტიკისათვის, კრიტიკისათვის, რომელიც წინა-
აღმდეგ ინტელიგენციის სუბიექტიურ განწყობილებისა და ტრადი-
ციებისა, უნდა დაყრდნობოდა სოციალურ მოვლენათა ობიექტიურათ
საქირო კავშირს, მარქსიზმი უფარ იარაღს იძლეოდა. მარქსიზმის
დროშის ქვეშ რუსეთის ინტელიგენციამ უტოპიურ ნაროდნიკელ,
გლეხურ სოციალიზმისგან, პროლეტარულ, მუშურ სოციალიზმისაკენ
იბრუნა პირი *).

მაგრამ რა მახვილათ არ იყო გაღესილი ნაროდნიკობასთან
ბრძოლაში ახლად წარმოშობილი რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის
თეორეტიული იარაღი, მისი პოლიტიკური პრაქტიკა მაინც ძლიერ
ღარიბი იყო. არ უნდა დავივიწყოთ, რომ არა მარტო რუსეთის სო-
ციალ-დემოკრატიის სოციალური შეპადგენლობა განირჩეოდა თავი-
სებურობით, თავისებური იყო ის სოციალ-პოლიტიკური პირობებიც,
რომელშიც მოუხდა სოციალ-დემოკრატიას თავისი ბრძოლის კამპა-
ნიის დაწყება. განვითარების გზაზე მდგომი კაპიტალისტური საზო-
გადოება, შებოქილი აბსოლუტიზმის სალტეგებით და მისი ბატონ-
ყმური ატრიბუტებით ერთის მხრით და მეორეს მხრით მუშათა კლასი,
რომელსაც ჯერ კიდევ არ გაელეძებია პოლიტიკური ცხოვრებისა და
ინტერესებისათვის, რომელსაც ჯერ კიდევ არასოდეს არ ეწარმოებია
ბრძოლა, თუ გინდ ბურჟუაზიის ხელმძღვანელობით,—ასეთი იყო
ორი ყველაზე თვალსაჩინო მომენტი მაშინდელი დროის ისტორიულ
პირობებში. და აქედან უკვე გამომდინარეობს რუსეთის სოციალ-დე-
მოკრატიისათვის ამოცანა: შეინარჩუნოს რა პროლეტარული პარ-
ტიის ხასიათი, რომელიც თავის საბოლოო მიზნათ ისახავს პროლე-
ტარიატის განთავისუფლებას კაპიტალისტური ექსპლოატაციისგან,
იპავე დროს თავის-თავზე აიღოს დემოკრატიული თავისუფლებისა-
თვის ბრძოლის, თვითმპყრობელურ-ბატონყმური ნაშთების წინააღ-
მდეგ კაპიტალისტური საზოგადოების განვითარებისათვის ბრძოლის
სიმძიმის დიდი ნაწილი, იმ სიმძიმის, რომელიც ყოველგან, დასავ-
ლეთში, თავის ზურგზე გადაიტანეს თვით ბურჟუაზიის მოწინავე
რაზმებმა.

* ნვენ გვერდს უხვევთ აქ ამავე დროს და აგრედვე მარქსიზმის ზეგავლენით
მომდარ თუმცა ძლიერ ჩაბრა „რევოლიუციონიზმის“ დროშის ქვეშ მომდინარე პროცესს,
რომლის დროს ინტელიგენციის ნაწილი განთავისუფლდა სოციალიზმისგან საერთოდ
და წმინდა ბურჟუაზიულ დემოკრატიზმის და ლიბერალიზმის დროშის ქვეშ დადგა
(ზ. სტრუვე და მისი თანამოაზრეები).

პირველ ყოვლისა საჭირო იყო კავშირის დაჭერა მუშათა სეზთან და საერთოდ მუშათა კლასის ჩათრევა პოლიტიკური ინტერესების სფეროში. ბუნებრივი იყო აზრი მეშვების ამ პოლიტიკურ ბრძოლაში „ჩათრევის“ დროს მათი უშუალო, ყოველდღიურ, პირველ ყოვლისა ეკონომიურ ინტერესებზე მიმართების შესახებ. საგაფიცვო მოძრაობამ, რომელიც 90-იანი წლების დამლევს დაიწყო, აიძულა სოციალ-დემოკრატია კიდევ უფრო მეტი ყურადღება მიეპყრო მუშათა პროფესიონალური მოძრაობის ხელმძღვანელობისათვის და ამ ინტერესების ნიადაგზე აგიტაციისათვის. ეს, აუცილებლობის განსაზღვრული, პოლიტიკური პრაქტიკა, ჩქარა თეორიულად იქნა გადაქცეული და ე. წ. „ეკონომიზმმა“ დაიპყრო რუსი სოციალ-დემოკრატების საგრძნობი ნაწილის აზროვნება.

„ეკონომიზმის“ დედააზრი, რომლის გამომხატველი იყო გაზეთი „რაბოჩაია მისლ“ (დაარსდა 1897 წ.), მოკლეთ გამომხატებოდა იმაში, რომ ბრძოლა პოლიტიკური თავისუფლებისათვის ბურჟუაზიის საკმეა, „წმინდა მუშური“ ინტერესები კი პირველ ყოვლისა მოითხოვენ ბრძოლას მხოლოდ იმ ძალადობასთან, რომელსაც უშუალოდ განიცდის მასა და იმ ინტერესებისათვის, რომლებიც უშუალოდ შეგნებული აქვს მას. საბოლოო ანგარიშით საკითხის ასე დაყენება უდრიდა მუშათა დამოუკიდებელი მოძრაობის განსაზღვრას პროფესიონალური ბრძოლის ფარგლებით და უარის თქმას დამოუკიდებელ პოლიტიკურ მუშათა პარტიის შექმნაზე და მასთან ერთად სოციალიზმზე, მისი მეცნიერული სახით. მაგრამ რადგან რუსეთის ყველა სოციალურ-ეკონომიურ პირობებს ადრე თუ გვიან აუცილებლად უნდა დაეყენებია პირისპირ ხალხი და თვითმპყრობელობა, რადგან თვით მუშათა პროფესიონალური ბრძოლა განუწყვეტლივ ეჯახებოდა იმ დაპყრობებებს, რომლებიც თვითმპყრობელობამ შექმნა რადგან არც მოწინავე მუშებს, არც რევოლიუციონურად განწყობილ ინტელიგენტებს არ შეეძლოთ ჩაეკლათ პოლიტიკური თავისუფლების წყურვილი, — ამიტომ ობიექტიურათ „ეკონომიზმს“ უნდა შეექმნა ისეთი მდგომარეობა, როცა მუშებს, თავისი პროფესიონალური ინტერესებისათვის ბრძოლის მიზნით დაუოუკიდებლათ შეკავშირების დროს, ბრძოლა პოლიტიკური თავისუფლებისათვის უნდა ეწარმოებიათ უმაყოფილო, შეკავშირებული მასის სახით არსებულ სოციალურ-ეკონომიურ პირობებში ეს, რასაკვირველია, მოასწავებდა ბურჟუაზიული ფრაქციების ჰეგემონიას პოლიტიკური თავისუფლებისათვის ბრძოლაში, მუშათა კლასის ბურჟუაზიის ხელში უბრალო იარაღის როლამდე დაყვანას და ამით ძირი ეთხრებოდა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის არსებობის აზრს.

თვით „ეკონომიზმის“ მომხრეები არ აკეთებდნ ისეთ უკი-

დურეს დასკვნებს მათ მიერ დაკავებული პოზიციიდან და ვერ გრძნობდნენ მთელ მის მნიშვნელობას. მაგრამ გამოჩნდა „მარქსისტული“ ფრაქცია, რომელმაც ყველა ეს დასკვნები გარკვევით ჩამოაყალიბა თავისი „რწმენის სიმბოლოში“ (Credo). ამ ფრაქციამ დასაწყისი დაუდვა იმ წმინდალიბერალურ მიმდინარეობას, რომელიც წარმოდგენილია ამ ჟამად ბ. სტრუვეს ორგანოთი—„ოსვობოჟდენიე“ („განთავისუფლება“).

„ეკონომიზმის“ თეორეტიულ დასაბუთებას ძლიერ უწყობდა ხელს „რევიზიონისტული“ მიმდინარეობა დასავლეთ-ევროპის სოც.-დემოკრატიაში. ბერნშტეინის იგივე წიგნი, რომელმაც დასაყრდნობი მისცა პარლამენტარული ბრძოლის დამოუკიდებელი მნიშვნელობის გადაჭარბებულ შეფასებას, ჩვენში საფუძველი შეიქნა პოლიტიკურ ბრძოლაზე ვითომდა ხელის აღების და თავისი ამოცანების მხოლოდ „ეკონომიკის“ სფეროთი დაკმაყოფილების თეორეტიულად დასაბუთებისათვის. ასე სხვა და სხვა, ხშირად მოწინააღმდეგე ფორმებში იხატებოდნენ რევიზიონიზმის იგივე ბურჟუაზიული ტენდენციები.

„Credo“-ს გამოჩენამ, საკითხების ნათლად და გარკვევით დაყენებით, თვალი აუხილა მრავალ სოციალ-დემოკრატებს იმ პოზიციის საშიშროების დასანახად, რომელიც „ეკონომიზმმა“ შექმნა. თუმცა წინათ „ეკონომისტების“ მიერ სრული, პრინციპიალური უარყოფა პოლიტიკური ბრძოლის თვალში ხდებოდა ყველას თავისი შეუსაბამობით რუსეთის პოლიტიკურ პირობებში და არ შეიძლებოდა დიდი ხნით გამხდარიყო რწმენის სიმბოლოდ რუსეთის რევოლუციონური ინტელიგენციის იმ ნაწილისათვის, რომელიც პირველ ყოვლისა თავისუფლების წყურვილმა გადაისროლა სოციალ-დემოკრატიის რიგებში, მაგრამ იმავე დროს რუსეთის პოლიტიკური ცხოვრების სილატაკე ფართოდ განვითარებული პოლიტიკური ცხოვრების უქონლობა, ხალხის შედარებით სუსტი სოციალური დიფერენციაცია, მრავალთა მასების პოლიტიკური შეგნების დაბალი დონე,—არ იძლეოდნენ ობიექტიურ პირობებს არც სოციალ-დემოკრატიული პოლიტიკის ფართოდ დასაყენებლად, არც რევოლუციონურ სოციალ-დემოკრატების, როგორც ინტელიგენტების, ისე მოწინავე მუშების, ფართე პოლიტიკური აღზრდისათვის.

„რაბოჩე დელო“-მ (დაარსდა 1898 წ.) გამოხატა თავის პროგრამაში ეს გარდამავალი მდგომარეობა:—იმის შეგნება, რომ სოც.-დემოკრატიის მონაწილეობა პოლიტიკურ ბრძოლაში საჭიროა და იმის არცოდნა, თუ როგორ იქნას დაყენებული ეს მონაწილეობა ნამდვილ სოციალ-დემოკრატიულ ნიადაგზე. „რაბოჩე დელომ“ მიიღო მემკვიდრეობათ მისი დადებითი მხარე—მუშათა მასასთან მტკიცე კავშირის აუცილებლობის შეგნება; მაგრამ

მისგანვე მიიღო მემკვიდრეობათ სოციალ-დემოკრატიული ბრძოლის ნამდვილი მიზნების და მეთოდების ვერ გაგება, გულგრილი დამოკიდებულება მარქსისტული თეორიისადმი ანდა, უკეთეს შემთხვევაში, — მარქსის „დოგმების“ „კრიტიკული“ გადასინჯვის მთელი რეაქციონურობის ვერ გაგება.

ასეთ პირობებში, მუშათა კლასის ბრძოლა პოლიტიკური თავისუფლებისათვის „რაბოჩე დელო“-ს წარმოდგენილი ჰქონდა, როგორც დამატება მუშათა პროფესიონალური ბრძოლის და მისი უშუალო განვითარების. პოლიტიკური ბრძოლა პროლეტარიატს უნდა ეწარმოებია იმდენათ, რამდენათაც პროფესიონალური ბრძოლა აჯახებდა მას „პოლიტიკას“. „წმინდა მუშურ“ პოლიტიკურ საკითხებს ამრიგად წარმოადგენდნენ მხოლოდ ის საკითხები, რომლებიც უშუალოდ გამომდინარეობდნენ პროლეტარიატის ყოველდღიურ ეკონომიურ საჭიროებასაგან, პოლიტიკური ამოცანები, რომლებიც ამ ბრძოლაში უნდა დაისახოს მუშათა კლასმა, ეს არის მოპოება „საგრძნობი“ და პრაქტიკული შედეგების გაფიცვების, კავშირების თავისუფლების და სხვ. სახით. და მხოლოდ შემდეგ, მოძრაობის განვითარების განსაზღვრულ „სტადიაში“ შეუძლია მუშათა კლასს დაისახოს უფრო ფართე ამოცანები და მაშინ უნდა მოკიდოს ხელი ამ საკითხებს სოციალ-დემოკრატიამაც. ამრიგად, პოლიტიკას, რომელსაც ურჩევდა მუშებს „რაბოჩე დელო“, უნდა გამოეწვია ის, რომ პროლეტარიატი დამოუკიდებლათ შეკავშირდებოდა ისევ და ისევ პროფესიონალური ბრძოლის ნიადაგზე. აქტიური და დამოუკიდებელი ჩარევა მუშათა კლასისა „პოლიტიკაში“ ისაზღვრებოდა მეტად პრიმიტიული და საერთო პოლიტიკური საკითხების ფარგლებით, და, რასაკვირველია, ასეთ პირობებში პროლეტარიატის პოლიტიკური აღზრდაც უნდა დარჩენილიყო პრიმიტიულობის დონეზე. სოციალ-დემოკრატიის როლი, საკითხის ასე დაყენების დროს, დაყვანილი იყო მუშათა მასის „უკვე მიღწეული“ შეგნების დონის გამომხატველის როლამდე. ერთი სიტყვით, „რაბოჩე დელო“-ს მიერ ნაჩვენებ გზასაც არ შეეძლო გამოეწვია პროლეტარიატის ნამდვილი დამოუკიდებელი პარტიის შექმნა და ობიექტიურათ, „რ. დ.“ მომზარების ნებისყოფისა და სურვილის დამოუკიდებლათ, პროლეტარიატი დემოკრატიული ბურჟუაზიის მიერ დამორჩილებისაკენ მიყავდა.

გ) „ისკრა“ და „ზარია“.

თუ თეორეტიულად „რაბოჩე დელო“-ს მიერ ნაჩვენები პოლიტიკის სიმცირე თავიდანვე ნათელი იყო მკითხველების განსაზღვრული ნაწილისათვის, იმ პოლიტიკურმა მღელვარებამ, რომელიც მოედო საზოგადოებას 1900 წლის დამლევს და რომელიც პრაქტიკულად გა-

მოიხატა პირველ ყოვლისა სტუდენტების მღელვარებაში, რომელმაც ყველა თავისუფლების მოყვარულთა ყურადღება მიიპყრო, პრაქტიკაზე დაგვანახვა, თუ როგორ იხვეწეს უკან სოციალ დემოკრატია არსებულ პირობებში დემოკრატიული მოძრაობის წინაშე, მუშათა კლასი კი თამაშობს თავისუფლებისათვის მებრძოლის არა დამოუკიდებელ როლს, აწარმოებს არა თავის საკუთარ კლასობრივ პოლიტიკას, არამედ წარმოადგენს წმინდა ფიზიკური ძალის როლს, რომელიც ეხმარება ბურჟუაზიულ დემოკრატას. განსაკუთრებით ნათლად, ასე ვთქვათ, ხელსახებათ გამოიხატა ეს პირველ დემონსტრაციებში. მათი ორგანიზატორები და მომწყობნი აყვეს სტუდენტები და რადიკალური ინტელიგენცია; მოთხოვნილებები, რომლის გულისთვის ხალხს ქუჩაში მოუწოდებდნენ, ხშირად არ სცილდებოდა აკადემიური წესების ფარგლებს და უკეთეს შემთხვევაში გამოიხატებოდნენ პოლიტიკური თავისუფლების ბუნდოვან მოთხოვნილებაში; მიუხედავად ამისა მუშები მიისწრაფოდნენ ამ დემონსტრაციებში. მონაწილეობის მისაღებად და აძლევდნენ მათ მასიური გატაცების ხასიათს. და თუ გინდ წითელი დროშა ფრიალებდა დემონსტრანტების თავებს ზევით, თავისი შეგნებული პოლიტიკური ტონი პროლეტარიატს დემონსტრაციებში არ შეჰქონდა.

ასეთი იყო საქმის ვითარება, როცა (1900 წ. დეკემბერი) რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის მამათნთავარის, „შრომის განთავისუფლების ჯგუფის“ ახლო მონაწილეობით დაარსდა პოლიტიკური გაზეთი „ისკრა“ და მეცნიერულ-პოლიტიკური ჟურნალი „ზარია“.

„ისკრა“-ს პირველი ნომრის მოწინავეში ასე აყალიბებს თავის შეხედულებას რუსეთის სოციალ-დემოკრატიაზე და მის ამოცანებზე: „სოციალ-დემოკრატია,—ეს არის მუშათა მოძრაობის შეერთება სოციალიზმთან, მის ამოცანას შეადგენს—არა პასიური სამსახური მუშათა მოძრაობისადმი მის თითოეულ ცალკე სტადიაში, არამედ ამ მოძრაობისათვის მის საბოლოო მიზანზე, მის პოლიტიკურ ამოცანებზე; მითითება, მისი პოლიტიკური და იდეური. დამოუკიდებლობის დაცვა“. და შემდეგ: „... ამოცანა, რომლის შესრულებისათვისაც არის მოწოდებული რუსეთის სოციალ-დემოკრატია: სოციალისტური იდეების და პოლიტიკური თვითშეგნების ჩანერგვა მასაში და რევოლუციონური პარტიის შექმნა, რომელიც განუყრელად იქნება დაკავშირებული სტიქიურ მუშათა მოძრაობასთან“. გაზეთი ერთხელ კიდევ მოითხოვს: „მუშათა კლასის პოლიტიკური განვითარებისათვის და პოლიტიკური ორგანიზაციისათვის ხელის შეწყობა ჩვენი ძირითადი და მთავარი ამოცანაა“ და პროტესტს აცხადებს იმათ წინააღმდეგ, „რომლებიც მუშათა კლასს „პოლიტიკით უმასპინძლდებიან“ მხოლოდ მისი ცხოვრების განსაკუთრებულ მომენტებში, მხოლოდ საზეიმო შემთხვევებში“.

მაგრამ თუ „სოციალ-დემოკრატია არის მუშათა მოძრაობის შეერთება სოციალიზმთან“, მაშინ აშკარაა, პირველ ყოვლისა, საჭირო იყო საკითხის ნათლად დაყენება სოციალიზმის შესახებ, სოციალ-დემოკრატიის ჩამოშორება იმ quasi-მარქსისტებისაგან, რომლებიც „რევიზიონისტულ“ და „კრიტიკულ“ სამოსელში ფარავდნ თავის ბურჟუაზიულ სიტყვებს. საჭირო იყო „გამიჯვნა“ ამ ვაჟბატონებისაგან და ამავე დროს ბოლოს მოღება მათი „რევიზიონისტული“ იდეების გავლენისა სოციალ-დემოკრატიის წარმომადგენლებზე. ერთი სიტყვით, საჭირო იყო სოციალ-დემოკრატებთან ბრძოლა სოციალ-დემოკრატიის გამარჯვებისათვის; საჭირო იყო იმ შეგნებული და მომზადებული სოციალ-დემოკრატების კადრის მომზადება, რომლებიც შესძლებდნენ—სოციალიზმის მუშათა მოძრაობასთან შეერთებას“ და „მუშათა სტიქიურ მოძრაობასთან განუყრელად დაკავშირებული რევოლუციონური პარტიის შექმნის“ იმ ამოცანის თავის თავზე აღებას, რომელსაც აყენებდა „ისკრა“. ამ მხრივ „ისკრა“-ს მუშაობას მისი არსებობის პირველ ეპოქაში შეიძლება ეწოდოს მოსამზადებელი პერიოდი ნამდვილი სოციალ-დემოკრატიული პოლიტიკური მოღვაწეობისათვის.

მთელ რიგ წერილებში „ზარია“ ააშკარავებდა რევიზიონიზმის არა მეცნიერულობას და ბურჟუაზიულ შინაარსს და იმავე დროს „ისკრა“ მტკიცედ იბრძოდა ყველა მისი გამოხატულების წინააღმდეგ პრაქტიკაზე, როგორც ისინი გამოიხატნ რუსეთში—„ეკონომიზმი“ და „რამოზე დელო“-ს შეზღუდულ „პოლიტიკაში“. ამავე დროს, რამდენათაც ამის საშვალებას იძლეოდნ მასალები და ლიტერატურული ძალები. „ისკრა“ ცდილობდა მუშათა კლასის თვალსაზრისით გაეშუქებია რუსეთის პოლიტიკური ცხოვრების მრავალფეროვანი მოვლენები. შეიძლება ითქვას, რომ „ისკრა“ რუსეთში იყო პირველი ნამდვილი **სოციალ დემოკრატიული** პოლიტიკური გაზეთი. თუ პარტიის პრაქტიკა არ იძლეოდა ფართე კლასობრივი პოლიტიკური ბრძოლის შესაძლებლობას, ლიტერატურაში ამ ბრძოლის საკითხი და მითითება იმ ხაზზე, რომლითაც ის უნდა წავიდეს, საკმაოდ ფართედ და გარკვევით იყო დაყენებული.

„ეკონომიზმთან“ ბრძოლის გარდა ყველა მის ფორმებში, „ისკრას“-ს მოუხდა ენერგიულად წინააღმდეგობა იმ ტერორისტული სიმპატიების განახლებას, რომელიც შედეგი იყო ერთის მხრით ინტელიგენციის პოლიტიკური აღმსარებლების გაძლიერების და მუშათა იმ სტიქიური მოძრაობის შედარებით პოლიტიკური პასივობის და გაგრკვევლობის, რომელმაც ეს გაძლიერება გამოიწვია. სოციალ-დემოკრატიის „ეკონომიური თვითშეზღუდვა“, რასაკვირველია, ასუსტებდა ტერორისტული გატაცებისადმი წინააღმდეგობის ძალას, რომელსაც პოლიტი-

კურად იყენებდნენ „სოციალისტ-რევოლუციონერები“—აღორძინებული ნაროდნიკობის, რევოლუციონურად განწყობილი ინტელიგენციის პარტია, რომელიც თავის პოლიტიკაში ეყრდნობოდა არა გარკვეული კლასის შეგნებულ ინტერესებს, არამედ წმინდა სტიქიური უკმაყოფილებების და მღელვარების ძალას, საიდანაც არ უნდა ყოფილიყო ის. „სოციალისტ-რევოლუციონერები“ ერთნაირად იყენებენ, როგორც პროლეტარიატის სოციალისტურ მისწრაფებებს, ისე გლეხობის წვრილ-ბურჟუაზიულ და პირველყოფილ კომუნისტურ მიდრეკილებას და ინტელიგენციის ტერორისტულ გატაცებას.

აქედან—„ისკრას სასტიკი ბრძოლა „სოციალისტ“ რევოლუციონერებთან: ბრძოლა იმ „ნაროდნიკების“, რევიზიონიზმის და მარქსიზმის ნაფლეთების დომნალის წინააღმდეგ, რომელსაც წარმოადგენს „სოციალისტ-რევოლუციონერების“ „სოციალისტური“ პროგრამა—ეს არის ბრძოლა პროლეტარიატზე გავლენისათვის და ამ ბრძოლიდან სოციალ-დემოკრატია გამოდის გამარჯვებული მთელ ხაზზე; ბრძოლა ტერორის წინააღმდეგ მასიური პოლიტიკური ბრძოლის სასარგებლოდ—ეს არის ბრძოლა ინტელიგენციაზე გავლენისათვის და აქ ზოგან „გამარჯვება“, ბურჟოივით „სოციალისტ-რევოლუციონერების მხარეზე გიდაიხარა, თუმცა აქაც, როგორც ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, უპირატესობა სოციალ-დემოკრატის მხარეზე რჩება. მაგრამ, ზოგ ადგილებში—განსაკუთრებით მუშა-დემონსტრანტიების საშინელი მხეცური წამების და გირშა ლეკერტის ტერორისტული აქტის გამო—ტერორით გატაცებას სოციალ-დემოკრატის რიგებში, „ისკრა“-ს პოლემიკამ ერთხელ და სამუდამოდ მოუღო ბოლო. განსაკუთრებით დაბეჯათებით მიუთითებდა „ისკრა“ იმ დეზორგანიზატორულ როლზე, რომელსაც თამაშობს მუშათა მასების კლასობრივი ბრძოლის მიმართ ტერორი, რომელსაც სიმძიმის ცენტრი მასებიდან გადააქვს ცალკე პიროვნებებზე და პატარა ჯგუფებზე, რომელიც მასების პასიურ თანაგრძნობას თავს უყრის ტერორისტების აქტიური მოღვაწეობის გარშემო და იწვევს პროლეტარიატის ორგანიზაციის და პოლიტიკური აღზრდის საქმის დავიწყებას და მიუტუჩებას.

დ) ორგანიზაციული მშენებლობა.

ამ დროს კი ასეთი ორგანიზაციის და ასეთი აღზრდის საკითხები დღის წესრიგში იდგენ და რთულ მუშაობას მოითხოვდნენ. „ეკონომიზმის“ და „რაბოჩეე დელო“-ს ეპოქამ მემკვიდრეობით დასტოვა ორგანიზაცია, რომელიც ეყრდნობოდა მცირე, შედარებით უკეთეს პირობებში მყოფ მუშების ჯგუფს. მთელი ორგანიზაცია აგებული იყო, ან ყოველ შემთხვევაში, აგებული უნდა ყოფილიყო არჩევითი პრინციპის საფუძველზე, მაგრამ რადგან ნამდვილი მასიური არჩევ-

ნები რუსეთის პირობებში სრულიად შეუძლებელია, სინამდვილეში არჩევნები მხოლოდ მუშების მცირე ჯგუფის ნებისყოფის გამომატ-ველი იყვნენ. ეს მუშები ახლო იდგენ კომიტეტთან და ხშირად თავის პროფესიონალურ ინტერესებს ყველაზე მაღლა აყენებდნენ. წარმოიშვა გაყოფა „მუშურ“ კომიტეტზე და „ინტელიგენტურ“ კომიტეტზე, უკანასკნელს ენიჭებოდა მხოლოდ წმინდა აღმასრულებელი ორგანოს ფუნქციები „მუშური“ კომიტეტის ხელში: დაკვეთით პროკლამაციების შედგენა, ლიტერატურის მოტანა, ფულების შეკრება და სხვ. და რადგან ფაქტიურად მთელი ტენიკური-კონსპირატიული მუშაობა მიიწი „ინტელიგენტური“ კომიტეტის ხელში იყო, ხშირი იყო შეტაკებები „მუშურ“ კომიტეტთან. ამავე დროს, წმინდა პროფესიონალურ საკითხებში ჩაბმული „მუშური“ ორგანიზაცია კარგავდა ყოველგვარ კავშირს მუშა ხალხის მთელ მასასთან. სხვა და სხვა ქალაქების ორგანიზაციები სუსტად იყვნენ დაკავშირებული ერთი მეორესთან, ვინაიდან ფართე პოლიტიკური მოღვაწეობის უქონლობის გამო არ იყო საერთო საქმე. თითოეული ორგანიზაციის შიგნით დუნდებოდა ცხოვრება, რადგან შედარებით იშვიათი გაფიცვები, რომელთა მზადების გარშემო თავს იყრიდა მუშათა ორგანიზაციების ყურადღება, არ იძლეოდა ცოცხალი საქმის წყურვილის დაკმაყოფილების შესაძლებლობას.

პოლიტიკური მღელვარების ტალღამ მეოცე საუკუნის დასაწყისში ნათელყო რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის საერთო ჩამორჩენილობა და გამოაშკარავა აგრეთვე მისი ორგანიზაციის ყველა აღმაშფოთებული ნაკლი. „ისკრა“-ს მიერ წამოყენებული ამოცანები მოითხოვდნენ ორგანიზაციის ახალ ფორმებს, მოითხოვდნენ ნამდვილი მთლიანი პარტიის შექმნას. პირველ ყოვლისა საჭირო იყო დღის წესრიგში პარტიის პოლიტიკური ხელმძღვანელობის დაყენება, ამისათვის კი საჭირო იყო რევოლუციონერების სრულიად რუსეთის ცენტრალისტური ორგანიზაციის შექმნა, ისეთი ორგანიზაციის, რომელსაც საფუძვლათ დაედებოდა არა დაქსაქსული პროფესიონალური ინტერესების წარმომადგენლობის პრინციპი, არამედ მთლიანად მთელი სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობის ინტერესები. ასეთი ორგანიზაციის გარშემო, მისი პოლიტიკური ხელმძღვანელობის ქვეშ უნდა ჩამოყალიბებულიყო და ემოქმედა პროლეტარიატის პარტიას. ამასთანავე ერთად, ამ ორგანიზაციას თავია თავზე უნდა აეღო ფართე მასშტაბით ყველა ტენიკური-კონსპირატიული ფუნქციების შესრულება: ტრანსპორტის მოწყობა და ლიტერატურის გავრცელება, სტამბის მოწყობა და სხვ.

ასეთი ორგანიზაცია, რასაკვირველია, არ შეიქმნებოდა ერთბაშად, კალმის ერთი მოსმით. ის ბუნებრივად უნდა ჩამოყალიბებული-

ყო საქმის გარშემო, რომელიც ნამდვილ კავშირს დაამყარებდა ყველა დაქსაქსულ ადგილობრივ ორგანიზაციებს შორის, რომელიც ნამდვილათ განასახერებდა პარტიის ინტერესებს მთლიანად. მაგრამ ასეთი საერთო რუსეთის საქმე იყო და არსებულ პირობებში შეიძლება მხოლოდ ყოფილიყო პარტიული ლიტერატურა, პირველ ყოვლისა პოლიტიკური გაზეთი. „პოპულარიზაციის“ ამ ეპოქაში მხოლოდ პარტიული ლიტერატურა წარმოადგენდა იმ სოციალ-დემოკრატიულ „იდეას“, რომელიც აკავშირებდა სულიერი ძაფებით პარტიის დაქსაქსულ ელემენტებს. და ბუნებრივია, რომ ორგანიზაციას, რომელიც იქნებოდა გაზ. „ისკრა“-ს გარშემო და მიზნად ისახავდა მის დახმარებას ფულებით და ლიტერატურული მასალებით, მის გადაგზავნას რუსეთში, გადაბეჭდვას, გავრცელებას და სხვა, უნდა ეთამაშა იმ კრისტალის როლი, რომლის გარშემო ჩამოყალიბდება და გაიზრდება პარტია, რომელიც მიზნათ ისახავს ნამდვილ პარტიულ ამოცანებს. ასეთი ორგანიზაცია ნამდვილად უდებდა დასაწყისს დაქსაქსული წრეების ტექნიკურ გაერთიანებას: ყველა მისი ფუნქციები მოითხოვდნ განუწყვეტელ კავშირს ყველა ადგილობრივ ორგანიზაციებთან და მათი მოთხოვნილებების, საჭიროებების და სხვ. შეფასებას უმაღლესი კოლექტივის—პარტიის თვალსაზრისით. იმ საქმეს კი, რომლის გარშემო ეწყობოდა ასეთი ორგანიზაცია—პოლიტიკური გაზეთის გავრცელება, უნდა შეექმნა პოლიტიკური გაერთიანების ელემენტი. სწორედ ასეთი იყო „ისკრას“ საორგანიზაციო გეგმა—გეგმა, რომელიც იძლეოდა პასუხს კითხვაზე: „საიდან დავიწყოთ? პარტიის მნიშვნელობის დაწყება განზრახული იყო პროფესიონალური რევოლუციონერების პარტიული ორგანიზაციის შექმნიდან. ეს პარტიული ორგანიზაციის მოწყობა კი უნდა დაწყებულიყო რევოლუციონერების შეკავშირებით საერთო რუსეთის საქმის—პოლიტიკური გაზეთის გარშემო. შეუდეგ უკვე, როცა პარტიული ორგანიზაცია საქმეზე შეაკავშირებს ყველა ადგილობრივ კომიტეტებს და ჯგუფებს ერთ მთლიანში, ყრილობას უნდა დაედსატურებია და განემტკიცებია სოციალ-დემოკრატიის გაერთიანება, რომელიც დღიდან მისი დაარსებისა მთლიან პარტიას წარმოადგენდა უფრო იდეურათ, ვინემ სინამდევალეში.

სწორეთ ამ მიმართულებით უნდა ემოქმედა „ისკრას“ ორგანიზაციას. სანამ „ეკონომისტები“ და „რაბოჩე დელო“ მტკიცედ ფლობდნ კიდევ სოციალ-დემოკრატების უმრავლესობის აზროვნებას, ახალი ორგანიზაციის ამოცანა ძნელი იყო, ბევრ მოთმინებას, მოხერხებას და ტაქტა მოითხოვდა, რომ გზა გაეხსნა მტრულად განწყობილ კომიტეტებისაკენ.

სხვა საქმეა, როცა ქვეყნის საერთო პოლიტიკურმა მდგეღვარე-

ბამ და „ისკრა“ ს ქადაგებამ გაათრიალება მოახდინეს კომიტეტების წევრთა უმრავლესობის განწყობილებაში. ამ ქადაგებას—ხევიტ უკვე აღნიშნულ, რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ისტორიული მდგომარეობის და განვითარების გამო—ითვისებდნენ მისი დემოკრატიული და არა სოციალ-დემოკრატიული მხრით, ეკონომიკის პოლიტიკისათვის დაპირისპირების მხრივ. ეს გარემოება იმ მუშათა ორგანიზაციების „ტრედ-უნინისტულ“ მიმართულებასთან ერთად, რომლებიც კომიტეტების გარშემო იყრიდნენ თავს განსაკუთრებული დალი დაასვეს „ისკრა“-ს გამაერთიანებელ მოღვაწეობას მისი მოღვაწეობის უკანასკნელ პერიოდში. დღის წიგრიცაა ხომ რევოლუციონერ სპეციალისტების პარტიული ორგანიზაციის შექმნა იდგა, თვით პროლეტარული პარტიის შექმნა უნდა დაწყებულიყო შემდეგ. ბუნებრივია, რომ ეს უკანასკნელი ამოცანა მრავალი პრაქტიკის თვალში უკანა რიგში იდგა, სრულიად ქრებოდა კომიტეტების დაპყრობის და გაერთიანების ამოცანის წინაშე და ასეთ დაპყრობას ხშირად თან სდევდა კავშირის გაწყვეტა უკვე არსებულ მუშათა ორგანიზაციებთან. ისინი, რომლებიც გუშინ კიდევ სარგებლობდნენ „არჩევნების“ უფლებით და გადამწყვეტ ხმით კომიტეტის ყვილა საქმეებში, დღეს, კომიტეტის „ისკრას“ მომხრეების მიერ დაპყრობისთანავე, კარგადენ ყველა უფლებებს. სოციალ-დემოკრატიული პარტიული ორგანიზაცია, თავის თავად ცხადია, ვერ იქნებოდა აგებული „ცენზიანი“ არჩევნების იმ სისტემაზე, რომელიც წინანდელი „დემოკრატიზმის“ და მასთან ერთად პროფესიონალური ინტერესების უპირატესობის საფუძველს შეადგენდა—სოციალ-დემოკრატიული ბრძოლის ჩრტეფების წინაშე; პარტიული ორგანიზაციის დამოუკიდებელი მნიშვნელობის გადაფასება კი ხელს უშლიდა იმ მეთოდებისათვის ჩაუქებებს, რომლებიც საჭირო იყვენ არსებულ მუშათა წრეების ორგანიზაციის საქმეებში ჩასაბამათ, ნაცვლად არჩევნების წინანდელი „ფორმალური“ უფლებებისა. წარსულის მიერ შექმნილი „მუშათა“ ორგანიზაციის ძალეაია საგრძნობი ნაწილი გამოუყენებელი რჩებოდა პირველ ხანებში და პირდაპირ იჭრებოდნენ „ოპოზიციში“. ამიტად, „ისკრას“ მუშაობის ნაკლი, ნაკლი, რომელი დაუცილებლობით გამომდინარეობდა მთელი ისტორიულად შექმნილი პირობებიდან, რომელშიც უხდებოდათ მოქედება, გამოიხატებოდა დემოკრატიული ტენდენციების ქარბობაში სოციალ-დემოკრატიულ ტენდენციებზე პოლიტიკური მოღვაწეობის (ფეროში და პარტიული ცენტრის დამოუკიდებელი როლის გადაფასებაში პარტიის ორგანიზაციული მშენებლობის დარგში. მაგრამ როგორაც არ უნდა იყოს, „ისკრა“-ს ორგანიზაციის პრაქტიკულმა საქმიანობამ პირველათ ჩაუყარა საფუძველი პარტიის ყველა კომიტეტების და ჯგუფების გაერ-

თიანებას ერთ განუყრელ ერთეულში და შესაძლებლად გახადა პარტიის ფორმალურად გაერთიანებაც ყრილობაზე.

ე) პარტიის II-რე ყრილობა.

ჩვენი პარტიის მეორე ყრილობა (არ უნდა დავივიწყოთ, რომ წარმომადგენლობის მხრივ—ლაპარაკია მხოლოდ რევოლუციონერ სპეციალისტების პარტიული ორგანიზაციის შესახებ) მომზადებული იყო საორგანიზაციო კომიტეტის მიერ. იდეა საორგანიზაციო კომიტეტისა, რომელიც შედგენილი იქნებოდა ადგილობრივი ორგანიზაციების წარმომადგენლებისგან „ისკრას“ ორგანიზაციის მთავარი ზეგავლენით, წამოყენებული იყო „ისკრა“-ს მიერ ჯერ კიდევ 1902 წლის მარტში ჩვენი პარტიის რამდენიმე კომიტეტის კონფერენციაზე. მაგრამ მხოლოდ იმავე წლის ნოემბერში შეიქმნა შესაძლებელი საქმის უფრო ფართე ნიადაგზე დაყენება. საორგანიზაციო კომიტეტის (რომელმაც თავის თავზე აიღო მომავალი ც. კ. ფუნქციების შესრულება) მოსაზრადებელმა მუშაობამ ყრილობის მოსაწყევათ აგრეთვე დიდი დრო წაიღო.

ყრილობაში მონაწილეობას იღებდა 43 დელეგატი 51 გადამწყვეტი ხმით. მათ რიცხვში იყო 30 დელეგატი ჩვენი პარტიის ადგილობრივი ორგანიზაციებიდან 36 ხმით, 3 დელეგატი ბუნდის ცენტრ. კომიტეტისგან, 2 დელეგატი ბუნდის საზღვარ-გარეთის კომიტეტისგან, 1 დელეგატი 2 ხმით „ისკრას“ ორგანიზაციისგან, 2 დელეგატი ჯგუფისაგან, რომელიც ცდიდა გაზეთს „იუენი რაბოჩი“-ს და 5 დელეგატი 6 ხმით პარტიის საზღვარ-გარეთის ორგანიზაციებიდან—„შრომის განთავისუფლების“ ჯგუფისაგან, „რუსეთის რევოლუციონური სოციალ-დემოკრატიის ლიგისაგან“ და „რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის კავშირისაგან“ („რაბოჩე დელო“). ამას გარდა, მონაწილეობას იღებდა 14 პირი სათათბირო ხმით.

ყრილობამ მიიღო პარტიის პროგრამა და საორგანიზაციო წესდება და მთელი რიგი ტაქტიკური რეზოლუციებისა. ყრილობის ოქმები დაიბეჭდა ჩვენი პარტიის სტამბაში. ჩვენ აქ შევეცდებით მოკლეთ დავახასიათოთ ყრილობის მთავარი მუშაობა.

ვ) თეორეტიული პროგრამა.

ჩვენი პარტიის პროგრამის პროექტი გამოიმუშავებული და თავის დროზე გამოქვეყნებული იყო „ისკრა“-ს და „ზარია“-ს რედაქციების მიერ; ყრილობამ ამ პროექტში მხოლოდ მცირედი შესწორებები შეიტანა.

პროგრამის თეორეტიული ნაწილი მთლიანად რევოლუციონერი მარქსიზმის ნიადაგზე დგას და უარყოფს იმ „შესწორებებს“, რომელთა შეტანას ცდილობდა მეცნიერულ სოციალიზმში „რევიზიო-

ნიშნით. გამომდინარეობს რა პროლეტარიატის დიდი განმათავისუფლებელი ბრძოლის საერთაშორისო ხასიათიდან და აღიარებს რა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიას მუშათა კლასის ერთადერთ რაზმად, პროგრამა ადასტურებს, რომ სოციალიზმი, სოციალ-დემოკრატიის საბოლოო მიზანი გამომდინარეობს თანამედროვე ბურჟუაზიული საზოგადოების ხასიათიდან და განვითარების მიმდინარეობიდან, მიუთითებს რა მთელი ხალხის ორ ბანაკად პროლეტარიატსა და ბურჟუაზიას გაყოფაზე, — წარმოების კაპიტალისტური წესების განუწყვეტელ ზრდაზე, რომელიც სპობს მეურნეობის დანარჩენ ფორმებს, ტექნიკურ პროგრესზე, რომელიც შედარებით ამცირებს მოთხოვნილებას ცოცხალ სამუშაო ძალაზე და ბავშვებისა და ქალების შრომის გაძლიერებული ექსპლოატაციის საშვალებას იძლევა, პროგრამა ხაზს უსვამს დაქირავებული შრომის ექსპლოატაციის ზრდას. კრიზისი და სამრეწველო მოდუნების პერიოდები — კაპიტალისტურ საზოგადოებაში გაბატონებული კონკურენციის და წარმოების ანარქიის შედეგი — კიდევ უფრო ამწვავებენ და აჩქარებენ საზოგადოებრივი დიფერენციაციის პროცესს ყველა თავისი სოციალური შედეგებით. ამ წინააღმდეგობათა ზრდასთან ერთად, რომლებიც ახასიათებენ კაპიტალისტურ საზოგადოებას, იზრდება მატერიალური ძალები და ფსიქოლოგიური წინასწარი პირობები მუშათა კლასის მიერ სოციალური რევოლუციის მოსახდენათ, რომლის აუცილებელ პირობას წარმოადგენს პროლეტარიატის დიქტატურა.

აქედან გამომდინარეობს სოციალ-დემოკრატიის მთავარი ამოცანა: ის „აკავშირებს პროლეტარიატს დამოუკიდებელ პოლიტიკურ მუშათა პარტიაში, რომელიც უპირისპირდება ყველა ბურჟუაზიულ პარტიებს, ხელმძღვანელობს პროლეტარიატის კლასობრივი ბრძოლის ყველა ფორმებს, ააშკარავებს მის წინაშე მცვლეფელთა და გაყვლეფილთა ინტერესების შეუთრეგებელ წინააღმდეგობას და ურკვევს მას მომავალი სოციალური რევოლუციის აუცილებელ პირობებს და ისტორიულ მნაშენელობას“. თავისი პროგრამის ნიადაგზე, სოციალ-დემოკრატია მიზნად ისახავს აგრეთვე მცხოვრებთა სხვა მშრომელი და გაყვლეფილი ფენების მოქცევას თავის რეგებში, რამდენადაც ისინი დგებიან პროლეტარიატის თვალსაზრისზე.

(დასასრული იქნება)

განყოფილება

= VII =

სამეგრელოს ჰეპთლიუციის
მუზეუმი

საქართველოს რევოლუციის მუზეუმი

(ქრონიკა).

გამოფენის შემდეგ. ამიერ-კავკასიის ბეჭდვითი სიტყვის გამოფენის შემდეგ, სადაც გამოფენილი იყო საქ. მუზეუმის ექსპონატები, რევოლუციის მუზეუმმა დიდად დააინტერესა მუშები. გამოფენის შემდეგ მუზეუმის დამთვალიერებელთა რიცხვმა, (განსაკუთრებით მუშათა) ერთი ორად მოიმატა; სამუზეუმო მასალასაც ამის შემდეგ მეტს ღებულობს მუზეუმი.

ლენინის სახელობის დარბაზი. ამხ. ლენინის სიკვდილის გამო გაქოსული მისაღმების შესაგოვებლათ ენერგიულად მუშაობს მუზეუმი. მასალების უმეტესი ნაწილი უკვე შეგროვებულია. მუზეუმის ბინის გაფართოვებისათნავე მსგავსად ლენინგრადის მუზეუმისა მოეწყობა განსაკუთრებული დარბაზი ამხ. ლენინის სახელობაზე, სადაც გამოფენილი იქნება ყველა ის მასალები, რომელთაც კი რაიმე დამოკიდებულება აქვთ ახხ. ლენინის ცხოვრება-მოღვაწეობასთან.

კედლის გაზეთები. უკანასკნელ ხანებში როგორც ტფილისში, ისე ამიერ-კავკასიის სხვა ქალაქებში მრავლად გამოდის კედლის გაზეთები ამა თუ იმ დაწესებულებებში თუ ჯარის ნაწილებში. ვინაიდან ეს გაზეთები გამოხატავენ პუშათა კლასის პოლიტიკური აღზრდა-შეგნებას, მუზეუმი უკვე შეუდგა ასეთი გაზეთების მოგროვებას, რისთვისაც მიწერ-მოწერა აქვს გამართული ბაქოსთან და აგრეთვე სხვა ქალაქებთან.

რევოლუციის მატთანე. მუზეუმმა უკვე დაასრულა 1923 წლის მატთანეს შედგენა. ამ ჟამად აღგენს 1905 წლის მატთანეს.

მემარცხენე სოციალ ფედერალისტთა არქივი. მუზეუმმა მიიღო მემარცხენე სოც.-ფედერალისტთა არქივის დიდი ნაწილი. არქივი, სხვათა შორის, შეიცავს დიდძალ სურათებს, დროშებს, არჩ. ჯორჯაძის პირად წერილებს და სხ., რომელთა მოწესრიგება უკვე დაწყებულია.

ამა წლის იანვარსა და თებერვალში მუზეუმმა სულ მიიღო წონით 40 ფუთზე მეტი სხვადასხვა მასალა. მათში უფრო საყურადღებოა: 1) კავკასიის მუშათა მოძრაობის მოღვაწეთა თათბირის რეზო-

ლიტერატურა 1915 წ. 4 დეკემბერი; 2) რევოლუციონური მოძრაობა საქართველოში 1870—1880 წ. 3) კ. მარქსის კაპი ჯალის 1 ტომის ხელთნაწერი, თარგმანი ქართულ ენაზე; 4) ოსმალეთის ქართველები (წერილები) 5) ქალთა მოძრაობა საქართველოში 1900—1919 წ. 5) არჩ. ჯორჯაძის წერილები 1891—1908 წ. 6) რუსეთ-პოლონეთის დამოკიდებულების შესახებ 1863 წლის აჯანყების შემდეგ 7) შიმშილობის გამო გამოცემული ანგარიშის უკანასკნელი დასკვნა ლ. ტოლსტოისა 28 ოქტომბერი 1893 წ.; 8) მ. გეგეჭკორის ხელთნაწერები და დღიურები; 9) პატაკი საქართ. დემოკრ. რესპ. შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი საგანგებო რაზმის დაარსების შესახებ; 10) კავკასიის სარაიონო ოხრანის საქმე „რევოლუციონური სინდიკალიზმის“ შესახებ, 11) ჟურ. „სოვრემენნიკი 1895 წ 11 წიგნი; 12) 1905 წლის „რევოლუციონარია როსსია“; 13) 1907 წლის „ზნამია ტრუდა“; 14) 1892 წლის მუშათა ჟურნალი „სხივი“ 15) 1891 წლის „განთიადი“, 16) 1899 წლის „სანთელი“ 17) 1905 წლის მომხდარი სოც. რევ. არალეგალური 1 ყრილობის ოქმები; 18) ჯანშიევი დიდ რეფორმათა ეპოქა 19) 1857 წელს ქენევ. გამოც. ა. ი. გერცენის თხზულებათა კრებული 10 ტომად; 20) კელსიევი, მთავრობის ცნობათა კრებული 2 ტომად მწვალებლეთა შესახებ; 21) ჟურ. „კატორლა და გადასახლება“ №№ 5, 6, 7; 22) მენშევიკების პარტია და დენიკინშჩინა; 23) ვილჰელმ მე-II მემუარები; 24) ლენინი—ბოლშევიზმის ტაქტიკა; 25) ზინოვიევი—ბოლშევიზმის ისტორიიდან 2 ტომად; 26) გერმანიის რევოლუცია; 27) ტროცკი—ომი და რევოლუცია 2 ტომად; 28) ნოსკე—ჩანაწერი გერმანიის რევოლუციის შესახებ; 29) შეიდეშანი—გერმანიის იმპერიის დანგრევა; 30) გერმანიის კრონპრინცის მემუარები; 31) რ. კ. 3. 25 წელი (საიუბილეო კრებული).

გაზეთები: 1) კომუნისტი 1919 წ., 2) ახალი კომუნისტი 1919 წ., 3) საქართველოს კომუნისტი 1920 წ., 4) Коммунист Грузии (на рус. яз.) 1920 წ., 5) სოციალისტი-ფედერალისტი 1921 წ., 6) თანამედროვე ქვეყანა 1913 წ., 7) ტრიბუნა 1921 წ., 8) ხალხი 1910 წ., 9) ცნობის ფურცელი 1901, 1902 წ.წ., 10) ცხოვრება 1812 წ., 11) ცხოვრების საქმე 1911 წ., 12) ერი 1913 წ., 13) ახალი აზრი 1910 წ., 14) ჩვენი გაზეთი 1910 წ., 15) ჩვენი დროება 1912, 1913 წ., 16) ჩვენი ცხოვრება 1913 წ., 17) ახალი საქმე 1911 წ., 18) ახალი გზა 1910 წ., 19) ახალი სხივი 1910 წ., 20) განთიადი 1913 წ., 21) დილა 1913 წ., 22) Закавказье 1912 წ., 23) ზვირთი 1915 წ., 24) იმერეთი 1913 წ., 25) კოლხიდა 1911-1913 წ.წ., 26) პერცხალი 1912, 1913 წ., 27) მნათობი 1911 წ., 28) მომავალი 1910 წ., 29) საქაე

1910 წ., 30) სახალხო გაზეთი 1910-1914 წ. წ., 31) სახალხო ფურ-
ცელი 1914-1917 წ.წ., 32) სახალხო საქმე 1911, 1917-1921 წ., 33)
სიმაართლის ხმა 1913 წ., 34) სიტყვა 1913 და სხ.

კამოს ველოსიპედი. მუზეუმმა მიიღო ის ველოსიპედი, რომელ-
ზედაც დაიღუპა ანხ. კამო. ეს ველოსიპედი ამხ. კამოს ნაჩუქარი.
ჰქონდა ამხ. სევერდლოვისაგან.

განყოფილება

= VIII =

რუსეთის პარტიის ცენტრები

რუსეთის პარტიის სპონსორება.

რევოლუციის გამოფენა.

ამ ერთი თვის წინად მოხდა გაერთიანება ქ. მოსკოვის საინ-ტორიო-სარევოლიუციო მუზეუმისა პარტიის გამოფენასთან; ამ წინ-დან ეს ორი დაწესებულება მოქმედებს როგორც სრულიად რუსე-თის სარევოლუციო გამოფენა. არის რა საძეგნიერო და საგანმანათ-ლებლო დაწესებულება, სარევოლიუციო გამოფენა, რომელიც მუ-შაობს რ. კ. პ. ც. კ. პარტიის განყოფილების უშუალო ხელმძღვა-ნელობით, — ძირითად ამოცანად ისახავს — 1) აღადგინოს თანდათანო-ბით მთელი რევოლუციონური მოძრაობის განვითარება, დაწყებული ადრე ხანიდან — გლეხთა აჯანყებიდან (პუგაჩოვი, რაზინი) და დეკაბ-რისტებიდან, გათავებული ჩვენი დროის დიდი სოციალისტური რე-ვოლუციით, 2) მზაწყოს ადგილობრივად და ხელმძღვანელობა გაე-წიოს, საგუბერნიო პარტიის განყოფილებათა საშუალებით, სარევო-ლუციო გამოფენებს, საგუბერნიო და საოლქო მასშტაბით

წინასწარი პერიოდი გამყარებულ იქნა აუცილებელი მასალებ-ის შესაგროვებლათ და გადასამუშავებლათ. ამ ჟამად დ ბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ შინაგანი საგამოყენო მუშაობის საორგანიზა-ციო პერიოდი დ მთავრებულია და გამოყენა სწორ გზაზეა დაყენე-ბული სისტემატ უფრო და გეგმითი მუშაობის საწარმოებლათ მასალათა როგორც შევსების და გაღრმავების, აგრეთვე დაწყებული მუშაობის შედეგ გაუა-თოვებისა და შევსების ცხრათ

გამოფენას მოეპოვება ყოველგვარი ექსპონატი 15.000 ცალზე მეტი. მათ შორის პ რველ ადგილი უკავია ბექდვითი ნ წარმოების მასალებს, როგორც მ გ, წიგნი ი, ჟურნალები, გაზეთები, ფურც-ლებ; მეორე ადგილი უკავებს სალიუსტრაციო ხასიათის მასალებს, შეიძლება — ფოტოგრაფიულ სურათებს როგორც ჯგუფობით, ისე ცალ-ცალკე გადაღბულს. სურათთა საერთო რიცხვი 4,000 აღწევს. რაც შეეხება ხელთნაწერებს, მხატვრულ ნაწარმოებთ და საგნობრივ რე-ლიკვებს, აგვარი მასალებით გამოყენა ვერ არის მდიდარი.

გადა მუშავებული მასალა, დაწყებული მე 60 წლებიდან და გა-თავებული ოქტომბრის რევოლუციით, დალაგებულია ეპოქების მი-ხედვით შესაფერ საჩვენებელ დარბაზებში შემდეგის წესით:

1) 60—70—80 წლები, 2) 90—900 წ. 3) 1905 წ. 4) რეაქციის წლები, 5) თებერვლის რევოლუტკია, 6) ოქტომბრის რევოლუტკია.

მასალათა გაცნობისა და შესწავლის გასაადვილებლათ, ის დანაწილებულია მომხდარი ამბების მიხედვით, თანდათანობის სასტიკი დაცვით, რომელთაც თან ახლავს ექსპლიკაცია (სწორე განმარტება). შეგროვების, რეგისტრაციისა, შენახვისა და ექსპოზიციის საქმეს დადი ყურადღება აქვს მიქცეული. ამ ჟამად მუშაობა ორი მიმართულებით სწარმოებს: ა) არსებული მასალის შესწორება-შელამაზება და შევსება, ბ) ექსკურსიათა მიღება და მათთვის ხელმძღვანელობა. მიუხედავად იმ მოკლე ხანისა, რაც გამოფენა მოქმედობს, ერთი თვის განმავლობაში გამოფენა დაათვალიერა 5.023 კაცმა, ამათში ორგანიზაციულად 3976 კაცმა, თითოეულად 1,047.—139 ექსკურსიდან 50 პროც. მოდის შკოლებსა და საბავშვო სახლებზე, განსაკუთრებით მოზრდილ ბავშვებზე, 26 პროც.—მუშვაკებზე, 19—რ. კ. პ. და რ. ახ. კომ. კავშ. უჯრედებზე, შემდეგ უმაღლეს სასწავლებლებზე, საქარხნო-საფაბრიკო ორგანიზაციებზე, წითელ არმიზე და სხ.

გამოფენისადმი ინტერესი, როგორც სჩანს, საკმაოდ ძლიერია და ექსკურსიები ჩაწერილია არა დეკემბრის მეორე ნახევრისათვის, არამედ თითქმის მთელი შემდეგი თვისათვის.

ი ს ს ტ რ უ ქ ც ი ა

იმ მასალების შეგროვებისა და შენახვისათვის, რომლებიც ეხებიან ოქტომბრის რევოლუციის ისტორიას.

ყველაზე საუკეთესო წყარო ისტორიისათვის—ეს არის ნამდვილი დოკუმენტი. დოკუმენტად უნდა ჩაითვალოს არა მარტო ოფიციალური დოკუმენტი: პასპორტი, ნოტარიუსთან დამტკიცებული ხელშეკრულება, სიგელი და სხ., არამედ, ყოველგვარი ხელთნაწერი, დღიური, ჩანაწერი, შეგროვილი წერილები, შენიშვნები და სხ. განსაკუთრებით ძვირფასია ისეთი დოკუმენტი, რომელიც შედგენილია მიმდინარე ცხოვრებისათვის და არა საგანგებოთ, შთამომავლობის საუწყებლათ.

ვინაიდან ყოველი დოკუმენტი ერთ ეგზემპლიარად ჩნდება, მეორე ასეთი არ არის, ამიტომ ის მოითხოვს განსაკუთრებულის სიფრთხილით მოპყრობას. ეს ის არ არის, რაც გაზეთის ნომერი, რომელიც იშვიათი ხდება მხოლოდ რამოდენიმე ხნის გასვლის შემდეგ. დოკუმენტი კი, გაჩენისათანავე იშვიათი საგანია.

დოკუმენტები უნდა შეინახოთ:

1) დაკარგვისაგან, 2) გაფუჭებისაგან, 3) უნდა დალაგებული იყოს განსაზღვრული წესით.

1) საჭიროა დოკუმენტების დაცვა, რომ ისინი არ მოიპარონ. დოკუმენტების ქურდობა შესაძლებელია სხვა და სხვა მოსაზრებით. ამ ჟამად განსაკუთრებით უნდა მოუაროთ დოკუმენტებს, რომ მათი ქურდობა არ მოხდეს პოლიტიკური მოსაზრებით. ჩვენი პოლიტიკური მტრები დაინტერესებული არიან იმაში, რომ გაანადგურონ, მოსპონ მათი მამხილებელი პოლიტიკური ხასიათის დოკუმენტები, რომელი წრიდანაც არ უნდა მომდინარეობდნენ ეს დოკუმენტები. ამიტომ დოკუმენტების შენახვა უნდა მიენდოს უეჭველად საიმედო პირთ და სასტიკი თვალყური ადევნოთ, რომ დოკუმენტებს საეჭვო პირები არ მიაკარონ.

ვინ ჩაითვლება სრულიად საიმედოთ? პოლიტიკურის მხრით — რკპ წევრნი. არა პარტიულთაგან საიმედოთ შეიძლება ჩაითვალოს ის პირნი, რომელნიც კარგათ არიან ცნობილნი თავიანთი სრული ლოიალური დამოკიდებულებით რკპ-ისადმი და დოკუმენტები შეიძლება მას ჩაბარდეს მხოლოდ სათანადო პარტიული ორგანოს განსაკუთრებული დადგენილების შემდეგ ამ ორგანოსვე პასუხისმგებლობის ქვეშ.

პოლიტიკურ ხასიათს მოკლებული დოკუმენტებიც ზოგჯერ უნდა სიფრთხილით იქნას შენახული, უკეთეს ეს დოკუმენტი გამომდინარეობენ ისეთი პირებისაგან, რომელნიც ასრულებდნენ თუ ასრულებდნენ თვალსაჩინო პოლიტიკურ როლს: მაგ. მეფის დღიურები, რომელიმე თეთრგვარდიელი გენერლის ან გამოჩენილი პოლიტიკური მოღვაწის შთანაწერი და სხ.

რკპ წევრნი არიან რა სრულიად საიმედონი პოლიტიკურის მხრით დოკუმენტების შენახვის საქმეში, სხვა მხრით შეიძლება ისინი მოისუსტებდნენ, სახელდობრ, გამოუცდელობით საარქივო საქმეში და თუ სწორი შეხედულება არ მოეპოვებათ დოკუმენტების მნიშვნელობაზე.

რომ ეს აცილებულ იქნას, საჭიროა რკპ წევრებმა შეითვისონ ის დებულება, რომ საარქივო ფონდი რესპუბლიკის კუთვნილებაა და არა კერძო საკუთრება; რომ მაგ., ჟანდარმთა სამმართველოს ან სასამართლო პალატის საქმეთაგან დოკუმენტების ამოგლეჯა სრულიად დაუშვებელი მოქმედებაა და დანაშაული.

აქ მოყვანილი მაგალითი, ეს ისეთი უბეში მოქმედებაა, რომ მისი დაუშვებლობა გასაგებია. მაგრამ შესაძლებელია წვრილმანი დაუდევრობა, რასაც შედეგათ დოკუმენტების განადგურება მოჰყვება.

უნდა გადაუხრელად გატარებულ იქნას ძირითადი წესი. არავითარ შემთხვევაში არ უნდა იყოს ნებადართული დოკუმენტების ამ შენობიდან გამოტანა, სადაც ის ინახება. დოკუმენტის სახლში წაღება შეუძლებელია.

უნდა დაცულ იქნას დოკუმენტები ციკხლისაგან. ამიტომ დოკუმენტების მოსათავსებლათ აუცილებლათ საჭიროა ისეთი შენობის გამონახვა, რომელიც ხანძარის მხრით საშიშროებას არ წარმოადგენს. არ უნდა დატოვოთ შენობაში ანთებული ლამფები. როცა მიდიხართ, ცეცხლი ყველგან უნდა ჩაქრობილ იქნას. არ უნდა დატოვოთ გაჩაღებული ბუხარი უთვალყუროდ და საზოგადოთ, უნდა მიიღოთ ყოველგვარი ზომები ხანძარის შესაძლებელი გაჩენის წინააღმდეგ.

2) დოკუმენტები ისე უნდა იქნას შენახული, რომ ისინი არ გაუფუდეს. დიდათ ვნებს სინესტე. ამიტომ, ის შენობა, სადაც დოკუმენტები ინახება, უნდა იყოს მშრალი, რომ ყუთებში, სადაც მოთავსებული იქნება დოკუმენტები, სისველემ არ შეატანოს და სხ.

უნდა ვეცადოთ, რომ დოკუმენტები შევინახოთ ყდაში (პაპკაში) და რომ დოკუმენტებს კიდეები არ გაეხეხოს. ამ უკანასკნელ გარემოებას განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიიქცეს. თუ ეს არ იქნა დაცული, შეიძლება წაიშალოს ანბნები და დაწერილი მთელი სტრიქონები და ასე განადგურდეს დოკუმენტის ძვირფასი ნაწილი, როგორც მაგალ., რომელიმე ნიშანი, რიცხვი და სხ. უკეთეს ყდა (პაპკა) არ მოიპოვება, დოკუმენტები რიგზე, დასტობით უნდა შეხვეულ იქნას ქაღალდში და შეკრული თოკით ისე, რომ კიდეები არ გაუფუდდეს, ზედ უნდა წაეწეროს საიდან, როდის და ვის მიერ არის დოკუმენტი მოტანილი, ვისგან წარმოსდგება, ვის მიერ არის დაწერილი, თუ ეს ცნობილია და სხ.

დაუშვებელია დოკუმენტებზე რაიმე წარწერა, ან ნიშანის დასმა. უკეთეს საჭიროა წარწერა, შენიშვნა ან რაიმე ნიშანის დასმა, ეს შეიძლება იმ ქაღალდზედ, რომელშიაც გახვეულია დოკუმენტი.

3) დაბოლოს, საჭიროა ზრუნვა იმაზე, რომ დოკუმენტები რიგზე იყოს დალაგებული. საარქივო მასალების აღრიცხვისა და დაცვისათვის, მეცნიერულ გამოკვლევათა გასაადვილებლად და საჭირო ცნობის მოსახდენათ თითოეული რიგის ანუ ფონდის მიხედვით სდგება საარქივო საინვენტარო აღწერა, სადაც სრულად ჩაიწერება ნომრების წესით შესანახად აღწერილი დოკუმენტების სათაური, აგრეთვე კრებულთა თავები.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა: საარქივო რიგათ ანუ განყოფილ იგულისხმება ყოველი, რომელსაც აქვს თავისი საარქივო აღწერა არქივში შენახულ მასალათა განყოფილება, იქნება ეს მთელი ფონდი ან რომელიმე მისი ნაწილი ან რომელიმე სახით ხელოვნურად გაერთიანებული ჯგუფი შესანახ ერთეულებისა. შესანახავ საარქივო ერთეულად იგულისხმება ყოველგვარი საარქივო მასალა, როგორც (მაგ., ცალკე დოკუმენტი, საქმე, ან საქმეთა და დოკუმენტების კრებული), რომელიც არქივში თავისი განსაკუთრებული ნომრით ან შიფრით ინახე-

ქიროა მთავარი საგანის აღნიშვნა, რომლის შესახებაც საქმეში ლაპარაკია და აგრეთვე იმ დოკუმენტის აღნიშვნა, რომლითაც აღძრულია საქმე (უქაზი, მიმართვა, წინადადება და სხ.).

ს ძ მ მ ა

მასალების გადასამუშავებლათ და 1905 წლის რევოლუციის ისტორიის ნარკვევის მოსამზადებლათ.

I. ეკონომიური წინასწარი 1905 წლის ადგილობრივი მასსიური მოძრაობისა:

1. ადგილობრივი მეურნეობის განვითარების მოკლე ნარკვევი (კლესური მეურნეობისა და მრეწველობის); 2) მუშათა მდგომარეობა 1904 წელში იმ კრიზისთან დაკავშირებით, რომელიც გამოწვეული იყო ომით (გაუარესდა თუ არა ის ომამდე არსებულ პერიოდთან შედარებით და რანაირი იყო მუშათა მოთხოვნილებები 1904 წლის გაფიცვების დროს; 3) მასსიური მოძრაობა ოლქში, გუბერნიისაში, ქალაქში 1905 წელს. ა) იანვარში (ჰპოვა თუ არა გამოძახილი პეტერბურგში იანვარში მომხდარმა ამბებმა); ბ) გაზაფხულზე, სპეციალურად მაისში. თუ მაისში არ ყოფილა გაფიცვა, რა მიზეზით და გ) ზაფხულზე.

II. ოქტომბრის გაფიცვა: 1) როდის დაიწყო და დამთავრდა; 2) რამდენს და რომელ წარმომადგენლებს მოედო ან მცხოვრებთა რომელმა ჯგუფმა მიიღეს მონაწილეობა; 3) რა და რა მოთხოვნები წამოაყენეს მუშებმა; 4) ვინ ხელმძღვანელობდა მოძრაობას; 5) გაფიცულთა რიცხვი; 6) მოხდა თუ არა „პოვრომი“ ან იყო თუ არა ცდა მის მოსაწყობათ, აგრცელებდნ თუ არა შავრაზმულ ლიტერატურას.

III. მოხდა თუ არა რკინის გზის გაფიცვა 1905 წელს: 1) რამდენჯერ გაიფიცენ 1905 წ. განმავლობაში რკინისგზელები; 2) როდის დაარსდა რკინისგზელთა კავშირი. კავშირის ბიუროს შემადგენლობა; 3) ვინ ხელმძღვანელობდა გაფიცვას; 4) მუშათა მოთხოვნილებანი; 5) როგორ მიმდინარეობდა გაფიცვა (მშვიდობიანათ, თუ იყო ცდა ლიანდაგის აყრის, მოძრაობის შეჩერების და სხვ.)

VI. დეკემბერი 1905 წელს: 1) თუ აჯანყება მოხდა, ა) როდის დაიწყო და დამთავრდა; ბ) რაში გამოიხატა (რკინის გზის, მთავრობის დაწესებულებების ხელში ჩაგდება და სხვ.); გ) ვინ ლებულობდა მონაწილეობას (მცხოვრებთა რომელი კლასები და ჯგუფები); დ) ვინ ხელმძღვანელობდა აჯანყებას; ე) იყო თუ არა მზადება; ვ) რა შეიარაღებული ძალა იყო აჯანყებულთა განკარგულებაში; ზ) მსხვერპლთა და დაზარალებულთა რიცხვი; 3) მოხდა თუ არა აჯანყების საქმის გარჩევა (და თუ მოხდა, მოყვანილ იქნას საბრალმდებლო აქტი).

V. მუშათა დეპუტატების საბჭოები: 1) როდის აღმოცენდნენ, 2) ვისი ინიციატივით თუ სტიქიურად, 3) როგორ ირჩეოდნენ დეპუტატებს, წარმომადგენლობის ნორმა, ჰქონდათ თუ არა წესდება, რა და რა სამრეწველოები და დაწესებულებები იყვნენ წარმოდგენილი საბჭოში, დეპუტატების რიცხვი და პარტიული შემადგენლობა, 4) არჩეული იყო თუ არა აღმას. კომიტეტი (ვინ თავმჯდომარეობდა საბჭოს, ვინ იყვნენ აღმასრ. კომიტეტის წევრები), 5) ჰქონდათ თუ არა თავისი ორგანო და რა ეწოდებოდა. (თუ გამოდიოდა, სად და როდის იბეჭდებოდა, რამდენი ნომერი გამოვიდა. თუ ორგანო არ ყოფილა, ბეჭდავდნენ თუ არა მოწოდებებს, ფურცლებს და ანგარიშებს სხდომების შესახებ ლეგალურ პრესაში და სახელდობრ რომელ ორგანოებში; 6) რამდენი კრება მოახდინა საბჭომ და აღმასრ. კომიტეტმა (რა საკითხები წყდებოდა ამ სხდომაზე; 7) რაში გამოიხატებოდა საბჭოს მოღვაწეობა (გაჰყავდა ცხოვრებაში ეკონომიური და პოლიტიკური გაფიცვა, ბოიკოტი კაპიტალისტურ სამრეწველოებისადმი ხელში, იგდებდნენ რკინის გზას, ბანკებს და სხვ.) 8) როდის შესწყვიტა საბჭომ თავისი არსებობა (დაპატიმრებულ იქნა თუ თავისი ნებით დაიშალა); 9) ჰქონდათ თუ არა კავშირი სხვა საბჭოებთან და კავშირებთან.

VI. გლეხთა მოძრაობა: ა) რაში გამოიხატა; მ) გლეხთა მოთხოვნილებანი, გ) რამდენ მაზრაზე ან სოფელზე გაერცვლდა მოძრაობა.

VII. სამხედრო აჯანყება და საზოგადოთ მოძრაობა ჯარებში: 1) მიზეზები, 2) რომელი ნაწილებში იყო მოძრაობა, 3) სალდათების მოთხოვნილებები, 4) ვინ ხელმძღვანელობდა აჯანყებას.

VIII. პარტია. 1) რამდენი ორგანიზაცია იყო 1905 წელს, 2) მენშევიკები და ბოლშევიკები. როგორ იწოდებოდნენ, მათი პერსონალური შემადგენლობა, 3) ორგანიზაციის შენება. (ცენტრი. იყო თუ არა საოლქო გაერთიანება, —რაიონები, პერიფერიები, წრეები, პროვინციების და სხ. 4) როგორ სწარმოებდა მუშაობა (წრეები, მასსოვკები, მიტინგები და სხ.) 5) წევრთა რიცხვი და მუშათა ჯგუფები, რომლებიც შედიოდნენ ორგანიზაციაში, 6) ჰქონდათ თუ არა თავისი ტექნიკა, 7) რას სცემდა ორგანო (ფურცლები, პროკლამაციები, ბროშურები და სხ. 8) რანაირი ლიტერატურა ვრცელდებოდა. 9) თუ იყო ორი ორგანიზაცია, როგორი იყო მათ შორის დამოკიდებულება. 10) დამოკიდებულება პარტიის მე-3 ყრილობისადმი.

IX. არსებობდნენ თუ არა სხვა რევოლიუციონური ორგანიზაციები: 1) სოც. რევოლიუციონერები, 2) ანარქისტები და სხ. 3) როგორი იყო მათი გავლენა მასსებზე და მათი მონაწილეობა მოძრაობაში. 4) შეთანხმების შემთხვევები სოც. დემოკრატიისა სხვა რევოლიუციონურ ორგანიზაციებთან.

X. არსებობდნ თუ არა ოპოზიციონური ბურჟუაზიული ორგანიზაციები: კონსტიტუციონალისტ-დემოკრატები (კადეტები) ენესები (სახ. სოციალისტები) და სხ. სტუდენტთა ორგანიზაციები და როგორი იყო ამათი გავლენა მასსიურ მუშათა მოძრაობაზე.

XI. პროფესიონალური მოძრაობა: 1) როდის დაიწყო კავშირთა ორგანიზაციის მოწყობა; 2) რამდენი იყო მათი რიცხვი 1905 წ. გასულს; 3) მათი კავშირი ჩვენს სოც. დემ. ორგანიზაციასთან; 4) მონაწილეობა მასსიურ მუშათა მოძრაობაში; 5) როგორა იყვნენ ბურჟუაზიული კავშირები.

ამ სახით გადამუშავებულ მასალებს ანუ ნარკვევს, პარტიის, უკეთუ მათ მიიღებდა ამა წლის არა უგვიანეს მაისის 30-სა, გამო-სცემდა ნაწილს ცალკე შრომად, ნაწილს მასალების სახით.

განყოფილება

= IX =

ბიბლიოთეკაში

ზიგლიოგრაფია

„საქართველოს ახალგაზრდათა კომუნისტური
კავშირის წარსული“. როგორც თვით სათაურიდანაც სჩანს,
კრებული ეხება საქართველოში ახალგაზრდათა კომუნისტური კავ-
შირის ჩასახვის ისტორიას, კომკავშირის განვლილ რევოლუციონერ
მუშაობას მძიმე პირობებში არალეგალობის დროს.

კრებული მიძღვნილია კომკავშირის განსვენებულ ბელადის ამბ-
ბორია ძნელაძისადმი.

„დაუფიწყარ ბელადს

განაწამებ ახალგაზრდა რევოლუციონერს

დაუმორჩილებელ—სპეტაკ მებრძოლს,

„სპარტაკ“-ისთვის თავდადებულს,

მისთვის ზვარაკად შეწირულს,

ახალგაზრდობის კომუნისტურ გზაზე დამყენე-
ბელს,

დაუფასებელ მასწავლებელს,

საყვარელ ბორიას“

წინასიტყვაობაში ვკითხულობთ: „აღსრულდა სურვილი. შევსძე-
ლით ჩვენი მოძრაობის ისტორიის გამოცემა. მიუხედავად იმისა, რომ
კრებული არ არის სრული, მას აქვია ჩვენი კავშირის არალეგალუ-
რი ცხოვრების ზოგიერთი მომენტების უფრო ფართეთ გაშუქება“...
და ასე. ქვევით აღნიშნულია გამომცემელი კოლეგიის მიერ გადაულა-
ხველი დაბრკოლებები და თანდაყოლილი დეფექტები. აღნიშნულია
წინასიტყვაობაში, მაგალითად, რომ არ არის კრებულში მოთავსებუ-
ლი მოგონებანი კომკავშირის ერთი საუკეთესო ორგანიზატორის—
ამბ. სტიოპა ვარდანიანისა (სომხეთში მუშაობს) და განსვენებული ბო-
რის ძნელაძისა, რომელთაც ყველაზე მეტად შეეძლოთ გაეშუქებიათ
კომკავშირის ისტორია თავიანთი განვლილი პრაქტიკული მუშაობით.
მაგრამ კრებული, როგორც პირველი ცდა კომკავშირისა, მაინც ძვირ-
ფასი განძია რევოლუციის ისტორიისათვის. იგი იძლევა მეტყველ
ცნობებს კომკავშირის წარმოშობისა და მისი განვითარება-გაზრდის
შესახებ.

საარქივო განყოფილებაში მოთავსებულია მრავალგვარი დოკუ-
მენტები რევოლუციებისა და დადგენილებების სახით მოყვანილი

კომკავშირის რევოლუციონური მუშაობიდან. კრებული მდიდარია სხვა და სხვა ფოტოგრაფიული სურათები.

ჟურნალი *Пролетарская Революция* № 1 (24)—გვ. 320. მოროზოვის ცნობილი გაფიცვის გამო, რომელიც მოხდა 1885 წელში, ჟურნალი ათავსებს ამ გაფიცვის აქტიური მონაწილე პეტრე მოისენეკოს (გარდაიცვალა ხარკოვში 1923 წლის ნოემბრის 30-ს 74 წლისა) მოგონებას და სხვათა შორის, რედაქცია სწერს: „მოისენეკოს მოგონებანი, რომელიც შეიცავს თიანეთის მთელ ნახევარ საუკუნეს, ავტორმა დაამთავრა სწორედ სიკვდილის წინ. ამ მოგონებებს პარტისი ამზადებს ცალკე წიგნად გამოსაცემად“. რუსეთის მუშათა მოძრაობაში მოროზოვის გაფიცვას საპატიო ადგილი უჭირავს. ამ მხრით მართლაც საინტერესო იქნება მოისენეკოს მოგონებანი ისტორიკოსისათვის. საინტერესოა აგრეთვე ამავე ჟურნალში მოთავსებული ამავე გაფიცვის ორი მონაწილე ზუშის მიხეილ პომოსკოვის და პეტრე ფილიპოვის მოგონებანი.

ამხ. განეცკი მოკლედ გადმოგვცემს ამხ. ლენინის შეეცარიიდან რუსეთში დაბრუნების ისტორიას (1917 წ.). მოყვანილი აქვს ამხ. ლენინის დეპეშები და სხ. (თითონ განეცკი იმ დროს სტოკჰოლმში იმყოფებოდა).

ამხ. ი. ვოლკოვიჩერი ჰბეჭდავს ამხ. ლენინის ჯერ დაუბეჭდავ წერილს (1903 წ.) «К вопросу о докладах комитетов и групп Росс. Соц.-дем. раб. парт. общепарт. Съезду».

საერთოდ ჟურნალი ჩვეულებრივად შინაარსიანად არის გამომცემული.

«Техника большевистского подполья» ისტორიული წერილების და მოგონებების კრებული, მე-II-რე გამოცემა. სახელმწ. გამომ.

წიგნი აშუქებს 1905 წლის რევოლუციის ისტორიას.

პირველ რიგში მიდის ამხ. აბ. ენუქიძის შინაარსიანი მოგონება, რომელიც ეხება 1900-დან 1906 წლამდე ბაქოში მოწყობილ არალეგალურ დიდი სტამბის ისტორიას, რაც დაბეჭდილი იყო „რევოლ. მატ.“-ნის წარსულ ნომრებში. შემდეგ მიდის ამხ. აბელის ავტობიოგრაფია. მის მოკლე ბიოგრაფიაში (სულ რაღაც ორ გვერდზე) მრავალი წლების მისი რევოლუციონურ-პარტიული მუშაობა საუცხოვოთ არის გადაშლილი და რევოლუციის ისტორიკოსისათვის იძლევა ერთობ ბევრ და მდიდარ მასალას. მას მიყვება „ცენტრალური კომიტეტის არა ლეგალური სტამბის ორგანიზაციის ისტორია მოსკოვში 1905 წელს“ ამხ. გ. სტურუასი; შემდეგ მიდის: „კავკასიური მაღაზია“ ვ. სოკოლოვისა, პირველი რუსული მიმო-

სრაფი“ ბონი-ბრუევიჩისა, „შავი გეგტოგრაფი“ მ. ოლშიჩ-გკისა და სხ. წიგნში მოთავსებულია რამდენიმე ფოტოგრაფიული სურათი არალეგალური ტეხნიკისა და მომუშავე პირთა.

ყველაფერი ეს ფარდას ხდის იმ დიდ, არალეგალურ მუშაობას, რომელიც ამზადებდა 1905 წლის რევოლუციისა და რომელსაც ორგანიზაციებში უმთავრესათ აწარმოებდნენ ბოლშევიკები და ბოლშევიკური ელემენტები. წიგნი გამოცემულია მეტად სუფთად, კარგს ქალაღზე და შეიცავს 176 გვერდს.

„Красная летопись“ № 9, პეტროგრადის პარტიის ყოველთვიური ისტორიული ჟურნალი. პირველი ნაწილი შეიცავს იმ ბრძოლის აღწერას, როცა პირველად გამოვიდა პეტროგრადის პროლეტარიატი ხელისუფლების დასაპყრობად (იენისისა და ივლისის დღეები პეტროგრადში 1917 წლისა). აქ საინტერესოა მუშების მოგონებანი ივლისის დღეების შესახებ, —თუ როგორ ჩატარდა ეს დღეები სხვა და სხვა ფაბრიკა-ქარხნებში (პუტილოვის ქარხანა, „სკოროხოდი“ და სხ.) სხვათა შორის მუშა ულიანოვი აღნიშნავს, რომ „სკოროხოდში“ 1917 წლის ივლისამდე ბოლშევიკური პარტიის წევრი 100 კაცამდე იყო, ივლისის შემდეგ კი პარტიის წევრთა რიცხვი 100 პროც., გაიზარდაო.

მეორე ნაწილი შეიცავს 1905 წლის რეაქციისა და გამოღვიძების ეპოქას.

საინტერესო მასალებია „მასალებისა და ცნობათა“ განყოფილებაში. აქ ყურადღების ღირსია ბ. სტრუმელოს მიერ დიმ. ბოგროვის (სტოლიპინის მკვლედი) შესახებ მოყვანილი ცნობები პოლიციის დეპარტამენტის საკმეებიდან. მასალების ბეჭდვა დამთავრებული არ არის, მაგრამ გამოქვეყნებულის მიხედვით ავტორის დასკვნა ასეთია: „ბოგროვი რომ „ოხრანნიკია“, ეს ფაქტია ღ ფუჟეა კვლევა-ძიება მისი მეგობრებისა, როგორც მაგ. მუშინისა, რომელიც 1914 წელს პარიზში გამოცემულ წიგნში—„დიმიტრი ბოგროვი და სტოლიპინის მკვლელობა“, ცდილობს ჯადოქრათ წარმტგვიდგინოს ბოგროვი, რომელსაც ჰიპნოტიზმის საშუალებით ჰყავდა შეპყრობილი კულიაბკო“ და სხ.

კარგათაა შედგენილი გაზეთ „პრავდა“-ს ბიბლიოგრაფიული აღწერა 1917 წლის მარტ-ოქტომბრისა. ჯერ-ჯერობით მოთავსებულია მხოლოდ მარტის თვეში დაბეჭდილი წერილების სია, ზოგიერთი მათგანის მოკლე შინაარსით.

Памятник Борцам Пролетарской Революции, погибшим в 1917—1921 г. изд. 2, т. I. (А—И) გვ. 228. კითხვის დროს თვალწინ გეშლებათ დენიკინის, კოლჩაკის, იუდენიჩის და სხვა და სხვა კონტრ-რევოლუციონური ფრონტები, სადაც ათასობით და

ათიათასობით იხოცებოდნენ პროლეტარული რევოლიუციის ერთგული ჯარისკაცები. პირველ ტომში ამ დაზოცილ გმირთა გვარები იწყება ა—თი და თავდება მ—თი. მეორე და შემდეგი ტომები, უეჭველია დაწყებულ საქმეს განაგრძობენ. ლაშაზი სურათები, კარგი ქალღი, სუფთა ნაბეჭდი...

История революц. движ. на Терекѣ № 1, изд. Тергубкома РКП (б) პიატიგორსკი, 1924 წ. ჟურნალი შეიცავს რევოლიუციონური მოძრაობის (თერგის ოლქში) მასალებს 1905 წლის და 1917—1923 წლებისას. ჟურნალში დაწვრილებით არის აღწერილი სამოქალაქო ომის ის მომენტები, რომლებიც ანხ. დ. რუხაძის მოგონებებში (იხ. „რევ. მატ.“ № 5) მოკლედ იყო მოთხრობილი. ჟურნალი მდიდარია სხვა და სხვა ფოტოგრაფიული სურათებით. პირველ რიგში მოთავსებულია ანხ. გიკალოს—1918 წლის წითელი გროზნის სახელოვანი დამცველის, ჩეჩენთის წითელ—მწვანე აჯანყებულ რაზმების კომანდიროს (1919 და 1920 წლის დასაწყისში) სურათი.

„Хроника Революции“ 1917 г. В. Максакон и Н. Нендиков გამოც. 1. ამ წიგნში მოკლედ, ქრონოლოგიური წესით არის მოყვანილი მოვარი და არსებითი დოკუმენტები, რომლებიც ახასიათებს 1917 წლის მანძილზე განვლილი რევოლიუციონური ბრძოლის ეტაპებს. აქ სხარტულად მოთხრობილია 17 წლის რევოლიუციის ღირსშესანიშნავი მომენტები; მასალები ამოღებულია იმ ჟურნალ-გაზეთებიდან, რომლებიც გამოდიოდნენ 1917 წელს; ეს გაზეთები არიან: „პეტროგრადის მეშათა და ჯარის კაცთა საბჭოს უწყება“, „პრავდა“, „მეშა და ჯარისკაცი“, „პროლეტარი“, „სოციალ-დემოკრატი“, „მოსკოვის სამხედრო სარევოლიუციო კომიტეტის უწყება“, „რეჩი“, „როუსკოე სლოვო“, „ნოვიაი ჟიზნი“, „როუსკია ვედომოსტი“, „დელო ნაროდა“ და სხვ. აგრეთვე გამოყენებულია შემდეგი შრომები: ლენინის თხზულების 14 და 15 ტომი, პ. სტუჟკას „სწავლა სახელმწიფოზე და რ. ს. ფ. ს. რესპუბლიკის კონსტიტუციის შესახებ“, „ოქტომბრის გადატრიალება და პროლეტარიატის დიქტატურა“. დაბეჭდილია ი. ნ. პერშინის, ვ. კრიაჟინის, ბ. პავლოვის, ნ. სუხანოვის, ს. ჟმსტისლავსკის, ნ. სკორტანსკის შრომები. დაბეჭდილია აგრეთვე სხვა და სხვა დროს მიღებული დადგენილებები, სხდომა-კრებების ოქმები სხვა და სხვა რევოლიუციონურ დაწესებულებათა.

წიგნი მდიდარ ცნობებს აძლევს იმას, ვისაც სურს გაეცნოს 1917 წლის რევოლიუციის მიმდინარეობას.

წიგნი საშუალო ფორმატისაა და შეიცავს 143 გვერდს.

„რევოლუციის გზაზე“-ს შინაარსი.

№ 1

1) პარტიის ისტორიის კომისიისაგან, 2) რუს. კომ. პარტიის პირველი დამფუძნებელი ყრილობა ქ. მინსკში 1898 წ., 3) წესდების პროექტი პარტიის პირველი ყრილობისათვის, 4) მანიფესტის პროექტი პირველი ყრილობისათვის, 5) მანიფესტი რ. ს. დ. მ. პარტიისა, 6) ს. ქაეოარაძე—რუსეთის სოც.-დემ. მუშ. პარტიის წარმოშობა, 7) რ. კალაძე—მუშათა ქართული ელჩნალ გაზეთის ისტორია, 8) ს. თალაკვაძე—საქართველოს რევოლუციონური მოძრაობის წარსული, 9) ფ. მახარაძე—ოვგორ გაეხდი მარქსისტი, 10) რევოლუციონურ მოგონებათა საღამო, 11) გ. ჩხეიძე—ძვირფასი და მუდამ დაუვიწყარი ზაქრო ჩოდრუშვილი, 12) მოგონება ზ. ჩოდრუშვილზე მისი ძმის მ. ჩოდრუშვილის მიერ დაწერილი, 13) ავტობიოგრაფიები: ლადო დუმბაძე, 14) თ. კალანდაძე, 15) ნინო ნიკიტას ასული ალაჯაროვისა, 17) პარტიული არქივი, ფ. მახარაძე—ახალი ოინბაზობა (მენშევიკების მუშების დელეგაციის გამო) 18) დაპატება „პროლ. ბრძ.“ № 11; 19) ქართლ-კახეთის გლეხკაცობას—კავშირის კომიტეტის პროკლამაცია 1905 წლის მარტის 19 ს თარიღით, 20) ანხ. ს. მამულაის წერილი ანხ. ფ. მახარაძისადმი მინაწერი ბაქოში საქ. კომ. პარტიის მდგომარეობის შესახებ მენშევიკების ბატონობის დროს 1920 წ., 21) ყველა მუშებს—კავკ. კავშ. რ. ს. დ. მ. პ. ტფილისის კომიტეტის მიმართვა 1905 წლის ოქტომბრის თარიღით, 22) 19 თებერვლის გამო. (მეფის რეფორმა თუ ხალხის რევოლუცია—რ. ა. დ. მ. პ. ტფილისის შეერთებული კომიტეტის პროკლამაცია 1905 წ. თებერვლის თარიღით, 23) ტფილისის შეერთებულ მუშებს—რ. ს. დ. მ. პ. კავშირის კომიტეტის მიმართვა 1905 წ. თებერვლის 4-ს თარიღით, 24) ტფილისის მუშებს—ტფილისის კომიტეტის პროკლამაცია 1906 წ. თარიღით, 25) კავკასიის მუშებს (რა გამოირკვა?) კავშირის კომიტეტის ფურცელი 1905 წ. 26 მარტის თარიღით, 26) სალდათებო!—კავშირის კომიტეტის მიმართვა 1905 წლის აპრილის 3 ს თარიღით, 27) სათადარიგო ჯარისკაცთ—კავშირის კომიტეტის ფურცელი (უთარო) 28) გაფიცვის ცენტრალური კომიტეტის მოწოდება (ტფილისის ყველა მუშებს) 10 თებერვლის მშვიდობიანი მიტინგის დახვრეტის გამო (უთარილო), 29) ტფილისის ყველა მუშებს—გაფიცვის

ცენტრალური კომიტეტის მოწოდება (უთარილო) ლოზუნგი: მირს ამიერ-კავკასიის კონტრ-რევოლუციონური კომისარიატი და სემი. 30) ამიერ-კავკასიის სემის მოწვევის გამო—რუს. სოც.-დემ. მუშ. პარ. (ბოლ.) ტფილისის კომიტეტის მიმართვა (უთარილო) ამხ. გიგო ვართანოვის დასაფლავების გამო, რომელიც დახვრეტილ იქნა ალექსანდოვის ბაღში 10 თებერვალს, 32) ამხანაგო მუშებო და ჯარისკაცნო—რ. ს. დ. მ. პ. (ბოლ.) საოლქო და ტფილისის კომიტ. პროკლამაცია (უთარილო) ლოზუნგი: ძირს ამიერ-კავკასიის კომისარიატის ჯალათები და სხ. 33) ტფილისის პოლიცემისტერის დადგენილება (1917 წ. იანვრის 13 თარიღათ) ამხ. ს. ჭავთარაძის და სხ. ირკუტსკის გუბერნიაში გადასახლების შესახებ, 34) კონტრ-რევოლუციის ისტორიიდან—რუსი ხალხის კავშირის მთავარი საბჭოს მოწოდება (უთარილო) ხელის აწერენ დუბროვინი, პურიშკევიჩი, ზელენსკი.

№ 2

1) საქ. კომპარტიის ყველა ოლქკომებს და მაზრკომებს (ცირკულარულად) 2) პარტიის ყველა წევრებს, 3) რ. კალაძე—მუშათა ქართული ეურნალ-გაზეთის ისტორია, 4) ს. თალაკვაძე—საქართველოს რევოლუციონური მოძრაობის წარსული, 5) მოგონებები: ფ. მახარაძე—კომპარტიის ისტორიისათვის ამიერ-კავკასიაში, 6) მიხა ცხაკაია—რუსეთის კომპარტიის არსებობის 25 წლის თავი, 7) ფ. მახარაძე—როგორ გაეხდი მარქსისტი?, 8) კოტე ცინცაძე—ჩემი მოგონებანი, 9) ნ. ალაჯაროვისა—ჩვენი არალეგალური სტამბა, 10) ს. თოდრია—ალიონიდან გათენებამდე, 11) ვ. ცაბაძე—ჩემი მოგონებებიდან, 12) რომანოზ ფანცხავა—ჩემი მოგონების ნაწყვეტი, 13) ავტობიოგრაფიები: რაფდენ კალაძე, 14) იოსებ სიმონისძე მორჩილაძე, 15) ვარლამ ძნელაძე. 16) რევოლუციის მხვერპლთა ხსოვნას: ვ. სტურუა—ვისო სტურუა, 17) ს. ცინცაძე—ამხ. იესე (პეტრე) ფილიპსძე ცინცაძე, 18) მ. ინწკირველი—ვანო ნიკოლოზისძე ინწკირველი (სტეპკოს ბიოგრაფია), 19) პარტიული არქივი: თ. კალანდაძე—გურულ ამხანაგებს (რა ვაკეთოთ?) 1919 წლის დეკემბრის თარიღით, 20) ზაქრო ჩოდრიშვილი—კატორღელების ყოფა-ცხოვრებიდან, 21) საბრალმდებლო ოქმი თომა ჩუბინიძის შესახებ, 22) „ბრძოლა“—ორგანო ქართველ სოციალ-დემოკრატთა კავშირისა 1902 წ. დეკემბერი № 4. 23) გლეხკაცობის მდგომარეობის შესახებ ამიერ-კავკასიაში („პროლეტ. ბრძოლა“ № 7—1904 წ.), 24) ცნობა უმცირეს-უმრავლესობის საერთო-სარუსეთო კონფერენციაზე, გამოცემა კავშირის კომიტეტისა 1906 წ.

№ 3

1) **ისტორიული წერილები:** რ. კალაძე—მუშათა ქართული ჟურნალ-გაზეთის ისტორია, 2) ს. თალაკვაძე—საქართველოს რევოლუციონური მოძრაობის წარსული, 3) **მოგონებანი**—გ. ჩხეიძე—მოგონება წარსულიდან 4) კ. ცინცაძე—ჩემი მოგონებანი, 5) ს. თოდრაძე—ალიონიდან გათენებამდე, 6) გალაქტიონ ვაშაძე—ჩემი მოგონებანი, 7) თ. კალანდაძე—ერთი წელი მალულად, 8) ვანო ჯეჯელავა—ჩემი მოგონებანი, 9) გ. ნუცუბიძე—საქართველოს პროფმოძრაობის წარსულიდან, 10) რუბენი—მენშევიკური „დემოკრატიის მარწმუნებში“, 11) ს. თალაკვაძე—დიადი ოქტომბერი (წარსულის ფურცელი საქართველოს სინამდვილით) 12) ვ. ცაბაძე—ჩემი მოგონებიდან (გაგრძელება), 13) შ. დავითაშვილი—რევოლუციონური მოძრაობის დასაწყისი საქართველოში (1876—1906 წ.), 14) **ავტობიოგრაფიები:** პარმენ ცინცაძე, 15) არაქელ ოქუაშვილი, 16) აკოფ აკოფიანი, 17) **რევოლუციის მსხვერპლთა ხსოვნას:** ვ. სტურუა—მიხუ ზაქარიასძე ბოქორიძე, 18) ვანო—ვანო მარკოზისძე კალანდაძის ხსოვნას, 19) **პარტიული არქივი:** ფ. მახარაძე მუშებისა და გლეხების რევოლუციის უტყუარი ნიშნები საქართველოში, 20) ფ. მახარაძე რას ფიქრობენ? 21) „პროლეტარიატის ბრძოლის“ ფურცელი 15 (28) იანვარი 1904 წლისა № 5—6.

№ 4

1) მოწოდება ამხანაგებს და ყველა ძველ რევოლუციონერებს, 2) **ისტორიული წერილები:** ს. თალაკვაძე—საქართველოს რევოლუციონური მოძრაობის წარსული, 3) რ. კალაძე—მუშათა ქართული ჟურნალ-გაზეთის ისტორია, 4) **მოგონებანი**—კ. ცინცაძე—ჩემი მოგონებანი (გაგრძელება), 5) ა. მ. ლუნაჩარსკი—ლენინი (მისი ბიოგრაფიიდან), 6) აბელ ენუქიძე—რ. ს. დ. მ. პ. არაღეგალური სტამბების კავკასიაში მოწყობისა და მუშაობის ისტორია 1900—06 წ., 7) დ. ნინოწმინდელი—ვინ გასცა კავკასიის სოც. დემ. დიდი სტამბა ტფილისში, 8) ს. მეგრელიშვილი—ჩემი მოგონებანი, 9) მ. კვარაცხელია—ჩემი მოგონებანი, 10) მ. ცნაკაიძე—„26“ ის ხსოვნას (5 წლის თავზე), 11) ს. თოდრაძე—ალიონიდან გათენებამდე (გაგრძელება), 12) გ. ჩხეიძე—ჩემი მოგონებანი, 13) მ. ჩოდრაიშვილი—ამხ. კამო (მოგონება, 14) შ. დავითაშვილი—მოგონებანი 1876—1906 წ. (გაგრძელება), 15) არშაკ—მეგრები ან ცი—როგორ მოკლეს გენ. გრიგორი 1906 წ., 16) **ავტობიოგრაფიები:** ვანო სტურუა, 17) გიორგი რთველიძე, 18) **რევოლუციის მსხვერპლთა ხსოვნას**—რ. კალაძე—მინა კალაძე, 19) კოსტა ჩაჩავა და იოსებ ებრაღიძე, 20) **პარტიული არქივი:** ოქმი საქართველოდან ჩამოსულ კომუნისტებისა 1920 წლის 31 სექტემბრის თარიღით ქ. ბაქო, რეზოლიუცია, მიღებული ბაქოში * ქართველ კომუნისტების კრებაზე 1920 წლის 30 სექტემბერს, 21) ფ. მახარაძე—მოხსენება მე-3 კომუნისტურ ინტერნაციონალის მე-2 მსოფლიო კონგრესზე, 22)

საბრალმდებლო ოქმი თომა ჩუბინიძის შესახებ. შედგენილი ნოემბრის 15 ს 1914 წ. ქუთაისში, 23) „პროლეტარიატის ბრძოლის“ ფურცელი № 7—1(14) აპრილი 1904 წ. 24) „პროლეტარიატის ბრძოლის“ № 8—5(18) მაისი 1904 წ. 25) „პროლ. ბრძ.“ ფურცელი № 9—15(28) მაისი 1904 წ. 26) სურათი—1905 წ. რევოლუციის წითელი დროშა, 27) ტრიზუნა: მამია ორახელაშვილი—პარტიის ისტორიიდან ზღაპრული ელემენტი უნდა განდევნილი იყოს, 27) ს. ჩიხლაძე—„პარტიის ისტორიიდან ზღაპრული ელემენტი უნდა განდევნილი იყოს“. 28) რედაქციისაგან.

№ 5

1) დებულება ს. კ. პ. ცეკას პარტიის განყოფილებების შესახებ, 2) დებულება სამხარო და საოლქო კომიტეტის პარტიის ბიუროს შესახებ, 3) ისტორიული წერილები: ს. თალაკვაძე—საქართველოს რევოლუციონური მოძრაობის წარსული, 4) რაჭდენ კალაძე—მუშათა ქართული ჟურნალ-გაზეთის ისტორია, 5) მოგონებანი: ა) აბელ ენუქიძე—რ. ს. დ. მ. პ. არა ლეგალურ სტამბების კავკასიაში მოწყობისა და მუშაობის ისტორია 1900—06 წ., 6) გ. ჩხეიძე—ჩემი მოგონებანი (გაგრძელება), 7) კ. ცინცაძე—ჩემი მოგონებანი (გაგრძელება), 8) თ. კალანდაძე—ერთი წელი მაღლად (გაგრძელება), 9) ლ. მიროტაძე—ჩემი მოგონება, 10) დ. რუხაძე—მოგონებანი, 11) ვ. ცაბაძე—ჩემი მოგონებიდან, 12) პარმენ ცინცაძე—პირადი მოგონებანი, 13) გ. ნუცუბიძე—ფარმაცევტთა არალეგალური პროფ კავშირის ცხოვრებიდან (მოგონება), 14) მ. დავითაშვილი—მოგონებანი (1876—1906), 14) ავტობიოგრაფია—ფ. შახარაძე—ჩემი მოკლე ავტობიოგრაფია, 16) რევოლუციის მსხვერპლნი—გ. როველაძე—ნიკოლოზ გარიშვილი, 17) გ. ს. ილარიონ სარჯველაძე, 18) ამხანაგი—ამხ. ნიკო ჩოდრიშვილი, 19) პარტიული არქივი: გაკვრით პარტიულ უთანხმოებაზე, (კავკ. კავშ რ. ს. დ. მ. პ. 1905 წ.), 20) ფ. შახარაძე—მოხსენება მე-3 კომ. ინტერ. მე-2 მსოფ. კონგრესის შესახებ (გაგრძელება), 21) რ. ს. დ. მ. პ. მოხსენება ამსტ. საერთაშ. სოც. კონგრესისადმი 1904 წ. 22) „პროლეტარიატის ბრძოლის“ ფურცელი № 12—13 ოქტომბერი 1904 წ., 23) რიადოვოი (ა. ბოგდანოვი) დემონსტრაცია (ლექსი), 24) რუსეთის პარტიის ცხოვრება: პარტიის „უახლოესი ამოცანები“ 25) დებულება რ. კ. პ. ცენტრ. კომ პარტიის განყოფილების შესახებ, 26) 1905 წლის რევოლუციის ოცი წლის თავი, 27) ცენტრალური პარტიის წერილები, 28) სხვა და სხვა. საქ. რევ. მუზეუმში“ ამიერ კავკასიის ბექდეთი სიტყვის გამოფენაზე, 29) საქართველოს პარტიის წლიური მუშაობის ანგარიშა. 30) სურათები: შახა ცხაკაია, აბელ ენუქიძე, ლ. კრასინი, სიმონ ინუქიძე, ლ. მ. კრასინი, ნიკოლოზ გარიშვილი, ილარიონ სარჯველაძე, კობა ჯუღაშვილი—სტალინი.